
EDMUNDAS
LAUCEVIČIUS
KNYGŲ
ĮRIŠIMAI

2-85225

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS
CENTRINĖ BIBLIOTEKA

E. LAUCEVIČIUS

XV—XVIII a. KNYGŲ ĮRIŠIMAI LIETUVOS BIBLIOTEKOSE

ЦЕНТРАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР

Э. ЛАУЦЯВИЧЮС

КНИЖНЫЕ ПЕРЕПЛЕТЫ XV—XVIII ВЕКОВ В БИБЛИОТЕКАХ ЛИТВЫ

THE CENTRAL LIBRARY OF THE ACADEMY
OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR

E. LAUCEVIČIUS

LITHUANIAN LIBRARY BOOKBINDINGS IN THE 15th—18th CENTURIES

ЦЕНТРАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР

Э. ЛАУЦЯВИЧЮС

КНИЖНЫЕ ПЕРЕПЛЕТЫ XV — XVIII ВЕКОВ В БИБЛИОТЕКАХ ЛИТВЫ

ИЗДАТЕЛЬСТВО «МОКСЛАС» — ВИЛЬНЮС — 1976

THE CENTRAL LIBRARY OF THE ACADEMY
OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR

E. LAUCEVIČIUS

LITHUANIAN LIBRARY BOOKBINDINGS IN THE 15th—18th CENTURIES

MOKSLAS PUBLISHERS — VILNIUS — 1976

7-85
Reprograf. sk.

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS
CENTRINĖ BIBLIOTEKA

E. LAUCEVIČIUS

XV—XVIII a. KNYGŲ ĮRIŠIMAI LIETUVOS BIBLIOTEKOSE

LEIDYKLA „MOKSLAS" — VILNIUS — 1976

Reginos ir Prano
Kulikauskų

REDAKCINĖ KOLEGIJA

ADOLFAS IVAŠKEVIČIUS (ATSAKINGASIS REDAKTORIUS),
JUOZAS MARCINKEVIČIUS (KOLEGIJOS PIRMININKAS),
KOSTĖ ČEPIENĖ

DAILININKAS RIMANTAS DICHAVIČIUS

6P955
La 443

L $\frac{61001—152}{M854(10)76}$ Ž-76

© LTSR Mokslų akademijos Centrinė biblioteka, 1976

PRATARMĖ

Knygų įrišimo istorija Lietuvoje yra gana sena, tačiau beveik netyrinėta. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinė biblioteka, nutarusi išleisti E. Laucevičiaus parengtą darbą „XV—XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose", tikisi bent iš dalies užpildyti šią knygotyros ir apskritai kultūros istorijos spragą.

Lietuva ir jos sostinė Vilnius viduramžiais užėmė žymią vietą Europos knygų platinimo ir komplektavimo srityje. Senajame Vilniaus universitete ypatingai daug buvo sukaupta Vakarų Europoje spausdintų knygų. Dalis jų įrišta Vilniaus knygrišių ceche. Archyvinė medžiaga apie knygų rišimą bei puošimą Lietuvoje gana negausi — XVII a. viduryje, karo metu, žuvo Vilniaus cechų knygos ir Vilniaus magistrato bei kitų miestų archyvai. Vis dėlto, remiantis surastomis žinių nuotrupomis, autoriui pavyko išaiškinti 130 knygrišių, dirbusių Lietuvoje XVI—XVIII amžiais.

Darbe surinkta daug vertingų, dar neskelbtų duomenų iš mūsų respublikos, Tarybų Sąjungos ir užsienio bibliotekų bei archyvų. Čia aprašoma apie šešis šimtus įrišimų knygų, kurios buvo laikomos įvairiose Lietuvos bibliotekose XV—XVIII a., pateikiama žinių iš knygrišystės istorijos, apie knygų rišimo techniką bei jų puošimą, apie Vilniaus knygrišių cechą. Knygos vertę didina iliustracijos — įrišimų bei jų detalių pavyzdžiai.

Leidžiama knyga bus naudinga visiems, kas domisi knygotyra ir apskritai kultūros istorija.

Savo recenzijomis prie leidinio patobulinimo prisidėjo istorijos mokslų daktaras Mečislovas Jučas ir docentas Tadas Adomonis, taip pat Danutė Sklėriūtė, patikrinusi lotyniškus tekstus. Paskutiniame darbo etape, baigiant tvarkyti knygos iliustracijas, daug triūso įdėjo Valerija Dichavičienė. Redakcinė kolegija jiems visiems nuoširdžiai dėkoja.

ПРЕДИСЛОВИЕ

История переплетного дела в Литве исчисляется веками, однако до сих пор практически не исследована. Издание Центральной библиотекой Академии наук Литовской ССР труда Э. Лауцявичюса «Книжные переплеты XV—XVIII вв. в библиотеках Литвы» в большой степени восполняет этот пробел.

Литва и ее столица Вильнюс в средние века играли значительную роль в распространении и комплектовании книг. В Вильнюсском университете хранилось много книг, напечатанных в странах Западной Европы, часть которых была переплетена в Вильнюсском цехе переплетчиков. Несмотря на скудость архивного материала — в середине XVII в. погибли все Вильнюсские цеховые книги и архивы магистрата Вильнюса и других городов, — автору удалось выяснить фамилии 130 переплетчиков, работавших в Литве в XVI—XVIII вв.

В труде описываются около шестисот переплетов книг, которые хранились в разных библиотеках Литвы, приводятся сведения по истории переплетного дела и технике изготовления переплетов и украшения книг, упоминается о Вильнюсском цехе переплетчиков. В издании обобщается ценный обширный, до сих пор не публиковавшийся материал, обнаруженный в библиотеках и архивах Литовской ССР, СССР и зарубежных стран. Книга богато иллюстрирована.

Издание представляет интерес для всех, кто интересуется книговедением и историей культуры.

При подготовке настоящего издания учтены замечания рецензентов — доктора исторических наук М. Ючаса и доцента Т. Адомониса, которым, как и Д. Склерюте, сверившей латинские тексты, и В. Дихавичене, внесшей большой вклад в завершение подготовки иллюстраций, редколлегия приносит глубокую благодарность.

PREFACE

The history of bookbinding in Lithuania goes rather far back into the past. However, it has been almost uninvestigated as yet. Thus, by publishing the present work "Lithuanian Library Bookbindings in the 15th-18th Centuries" by Edmundas Laucevičius the Central Library of the Academy of Sciences of the Lithuanian SSR hopes to fill, at least to some extent, the still existing gap both in bibliology and in general history of culture.

During the Middle Ages, Lithuania and its capital Vilnius were known in Europe as a book spreading and acquisition centre. There were especially many West-European publications in the old Vilnius University. Part of the books had been bound by the Vilnius bookbinders' guilds. The archives, however, contain but scarce records on bookbinding and ornamentation in Lithuania as the books of the Vilnius guilds', as well as the archives of the Magistrate of Vilnius and other towns perished in the mid-seventeenth century war. Nevertheless, the author succeeded in making use of the fragmentary material at his disposal to ascertain 130 bookbinders known to have worked in Lithuania within the period of the 16th-18th centuries.

Numerous valuable unpublished as yet data from libraries and archives of Lithuania, the Soviet Union, and other countries are presented in the book. Some six hundred bookbindings from various 15th-18th century Lithuanien libraries are described, general information on bookbinding history, techniques and ornamentation as well as on the Vilnius bookbinders' guild is presented. The illustrations — binding samples and their fragments — considerably add to the value of the book.

The present publication will be of use to everybody who is interested in bibliology and general history of culture.

The Editorial Board is grateful to Doctor of History Mečislovas Jučas and Assistant Professor Tadas Adomonis for their reviews, to Danutė Sklėriūtė for correcting the Latin texts, to Valerija Dichavičienė for contributing the finishing touches to the illustrations.

SANTRUMPOS

ACW	— Akty cechów Wileńskich (Nebaigtas 1939 m. spausdinti H. Lovmianskio paruoštas Vilniaus amatininkų cechų dokumentų rinkinys).
AGAD	— Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie.
AMK	— Archiwum miasta Krakowa.
ASb	— Археографический сборник документов, относящихся к истории Северозападной Руси, I—XIV, Вильна, 1867—1904.
AVK	— Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею, I—XXXVIII, Вильна, 1870—1914.
BAN	— Библиотека Академии наук СССР, Ленинград
Bawor.	— Ossolineum, Lwów, Biblioteka Baworowskich.
BJK	— Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.
BNW	— Biblioteka Narodowa w Warszawie.
Bobr	— Е. И. Боброва, Каталог инкунабулов. (АН ССР. Библиотека.) М.-Л., 1963.
BOZ	— Biblioteka ordynacyi Zamojskich (przy Bibliotece Narodowej w Warszawie).
BPW	— Biblioteka Publiczna stolicznego miasta Warszawa.
BUWarsz	— Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego.
CGADA	— Центральный Государственный архив древних актов, Москва.
CVAKF	— Lietuvos TSR Centrinio valstybinio archyvo filialas Kaune.
CVIA	— Lietuvos TSR Centrinis valstybinis istorijos archyvas.
ChŹ	— Źródła do historii sztuki i cywilizacyi w Polsce, wydał A. Chmiel, I, Kraków, 1911.
EL	— E. Laucevičius, Popierius Lietuvoje XV—XVIII a. Atlasas, Vilnius, 1967.
Encykl. Orgelbr.	— Encyklopedyja Powszechna. Nakład S. Orgelbranda, 1—28, Warszawa, 1859—1869.
GPB	— Государственная публичная библиотека им. М. Е. Салтыкова-Щедрина.
IEM	— Lietuvos TSR istorijos-etnografijos muziejus Vilniuje.
LIŠ	— Lietuvos istorijos šaltiniai, I, Vilnius, 1955.
LKR	— Lietuvos TSR Knygų rūmai.
Łopac.	— E. Łopaciński, Materiały do dziejów rzemiosła artystycznego w Wielkim Księstwie Litewskim (XVI—XIX), Warszawa, 1946.
MAB	— Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinė biblioteka.
MNK, Bibl. Czart.	— Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Czartoryskich.
Oss. Wr.	— Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.
VUB	— Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslinė biblioteka.
vž.	— vandenženklis.

IŠ KNYGRIŠYSTĖS ISTORIJOS

Nėra vieningos nuomonės, kur ir kada atsirado knygrišystės amatas. Vieni mano, kad knygrišystė atsirado tada, kai pradėta gaminti diptichus. Diptichas — senovės romėnų vartota vaškuota lentelė užrašams, įrišta į puošnų, dažniausiai drožinėto dramblio kaulo viršelį. Diptichai buvo paplitę Romos imperijoje, čia jie buvo visaip puošiami. Konsulai mėgdavo dovanoti diptichus su dramblio kaulo viršelyje išpiaustytais savo atvaizdais bei vardais. Krikščionybės laikais antikiniai diptichai buvo naudojami bažnytinėms knygoms įrišti. Tokių išlikusių įrišimų drožinėto dramblio kaulo lentelės dažniausiai būna sužalotos, antikiniai konsulų vardai pakeisti krikščionių šventųjų vardais.

Ankstyvųjų viduramžių vienuolynų knygrišiai, įrišdami pergamente rašytas liturgines knygas, ėmė mėgdžioti antikinius drožinėto dramblio kaulo diptichus: vietoj antikinių figūrų puošdavo juos šventųjų atvaizdais, vietoj konsulų vardų įrašydavo šventųjų vardus[1].

Kiti knygrišystės pradžia laiko V amžių, kada raštus nustota saugoti susuktus, o prirašytus lapus pradėta dėti greta. Tada įvairūs bažnytiniai raštai bei knygos būdavo susiuvamos, laikomos tarp dviejų lentų. Tai apsaugodavo jas nuo sužalojimo. Tuo laiku įrištų knygų nėra išlikusių. Ankstyviausia žinoma knyga yra VII a. evangelija, įrišta tarp dviejų drožinėtų ir prabangiai papuoštų medinių lentų[2].

Ankstyvaisiais viduramžiais knygų buvo labai mažai. Iki 1200 m. žinomos Vakarų Europos vienuolynų ir bažnyčių bibliotekos teturėdavo ne daugiau kaip po 500—700 tomų. 1170 m. Kanterberio (Canterbury) biblioteka, viena iš didžiausių Anglijoje, turėjo apie 600 knygų, 1331 m. joje buvo ne daugiau kaip 1850 tomų. Viduramžių bibliotekos buvo kaupiamos dešimtmečiais ir net šimtmečiais. Kunigaikščių ir privačių asmenų bibliotekos buvo taip pat labai mažos, ne daugiau kaip kelių dešimčių knygų. Tad tais laikais negalėjo būti žmonių, kurie vertėsi vien knygrišyste. Vienuolynuose greičiausiai vienam iš vienuolių būdavo pavedama primityviausiu būdu įrišti gautas iš skriptoriumo naujai perrašytas knygas.

Anglų knygų įrišimų tyrinėtojas E. Goldšmitas pastebėjo, kad daugelyje vienuolynų bibliotekų yra XIII a. rankraštinių knygų, perrašytų tuose pačiuose skriptoriumuose. Jų įrišimai papuošti visai panašiais pavieniais įspaudais. Goldšmitas spėja, kad kai kurie vienuolynai savo skriptoriumuose perrašydavo daugiau vienodų knygų, jas įrišdavo ir parduodavo. Jei iš tikrųjų taip buvo, tai galima manyti, kad XIII a. jau atsirado knygrišystės amatas: vienuoliai knygrišiai vienodai arba panašiai įrišdavo knygas ir jas parduodavo kitiems vienuolynams bei atskiriems asmenims. Goldšmitas teigia neužtikęs tokių įspaudais papuoštų XIV a. rankraštinių knygų įrišimų. Tik XV a. knygos vėl panašiai įrišamos. Jis mano, kad XIV a., bažnyčios smukimo laikotarpiu, skriptoriumai nustojo veikę ir tik XV a. pradžioje, po Konstancos susirinkimo, kai kurie vienuolynai vėl ėmė perrašinėti bei platinti knygas[3].

XV a. pirmojoje pusėje kai kuriuose Vokietijos vienuolynuose buvo perrašomos, rišamos ir parduodamos įvairios knygos, skirtos ne vien bibliotekoms: antai pamokslų knygos kunigams, agendos, maldaknygės ir kitokios religinio turinio knygos. Yra žinoma, kad vienuoliai knygrišiai taip pat priimdavo knygas įrišti iš pašalinių asmenų. Dalis tokių vienuolynų skriptoriumų, išradus spaudą, buvo paversta spaustuvėmis[4].

XV a. pastebimas didelis vienuolynų susidomėjimas knygomis, jie pradeda jas vertinti, globoti, atsiranda daug vienuolių bibliofilų. Vienuolynų bibliotekose gausėjo ne vien naujų knygų, jose buvo kaupiamos ir senosios. Pažymėtina, kad kaip tik tuo „susižavėjimo" knygomis metu ir žuvo daug senų įrišimų. Vienuolyno knygrišys gaudavo įsakymą iš vyresniųjų „atnaujinti" knygas. Tad dažniausiai senas viršelis būdavo pašalinamas ir jo vietoje uždedamas naujas. Kiekvieno vienuolyno vadovybės ambicija reikalavo turėti kuo geriausią ir turtingiausią biblioteką. Didesnė dalis dabartinėse bibliotekose saugomų rankraštinių ir ankstyvojo laikotarpio spausdintų knygų ir yra iš likviduotų vienuolynų didžiųjų bibliotekų.

Laikui bėgant, knygų įrišimo būdas, apsaugančių lentelių — viršelių — medžiaga bei jų puošimas keitėsi. Tiriant tuos pakitimus, reikia turėti galvoje, kad knygrišystė nėra vien amatas. Įrišęs knygą ir pradėjęs puošti jos viršelį knygrišys iš amatininko virsta menininku, o knygos įrišimas tampa meno kūriniu.

Knygos įrišimas, kaip ir kiekvienas meno kūrinys, atspindi savo epochą, vietą, to laiko stilių bei madą.

[1] *H. Schreiber*, Einführung in die Einbandkunde, Leipzig, 1932, p. 140.

[2] *H. Loubier*, Der Bucheinband, Auflage 2, Leipzig, 1926, p. 20—22.

[3] *E. Ph. Goldschmidt*, Gothic and Renaissance Bookbindings, I, London, 1928, p. 7—9.

[4] Ten pat, p. 9, 10.

LIETUVOS KNYGRIŠIAI

Apie Lietuvos knygrišius nedaug tėra paskelbta medžiagos. Atskiri autoriai, rašydami apie spaustuves, apie amatus, prabėgomis, dažniausiai tik pora sakinių, užsimena apie kai kuriuos Vilniuje dirbusius knygrišius. Dažniausiai minimos leidinyje «Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею» paskelbtos Vilniaus knygrišių Bacevičiaus, Tylio, Morkūno, Vežbovskio ir Vinčos pavardės.

Kiek plačiau apie XV—XVIII a. Vilniaus knygrišius rašo J. Rodkevičuvna[1]. Čia pravartu aptarti jos darbą — vienintelį iš knygrišystės istorijos Lietuvoje. Įžangoje autorė rašo norinti nušviesti Vilniaus knygrišių cecho gyvavimą nuo jo įkūrimo (kurio data jai net apytikriai nežinoma) iki 1893 m. Autorė pareiškia, kad jos tikslas esąs parodyti ne tiek atskirus cecho istorijos momentus, kiek išnagrinėti šio cecho organizaciją, savivaldą, finansinę padėtį, religinius cecho narių tarpusavio santykius bei cecho santykius su miestu. Straipsnio pradžioje ji pateikia savo hipotezę apie knygrišystės pradžią Vilniuje. Pirmieji knygrišiai Vilniuje buvo vienuoliai, rišę bažnytines knygas. XVI a. atsirado pasauliečių knygrišių, kurie rišo knygas didikams bei turtingesniems miestiečiams.

Pagrindinis šaltinis, kuriuo J. Rodkevičuvna naudojosi, nušviesdama cecho veiklą XVII ir XVIII a., yra naujas, 1665 m., Vilniaus knygrišių cecho statutas. Savo darbe autorė atpasakoja šio statuto turinį ir komentuoja kai kuriuos jo punktus. Be kita ko, ji sako mažiausiai galinti pateikti žinių apie XVIII a. Vilniaus knygrišius, nes, jos manymu, XVIII a. knygrišių cechas beveik neegzistavo, tad negalėjo palikti ir savo veiklos pėdsakų.

Autorė rašo, kad XVII a. pabaigoje knygrišystė Vilniuje smuko, o XVIII a. pirmojoje pusėje Vilniaus knygrišių cechas buvo likviduotas, 1743 m. Vilniuje dirbo tik vienas knygrišys M. Zuras, turėjęs ir vienintelę Vilniuje knygų parduotuvę, sudegusią per didįjį Vilniaus gaisrą[2].

Norėdama pailiustruoti knygrišystės smukimą, lyginant su XVI a., J. Rodkevičuvna pateikė lentelę, kurioje parodyta, kad 1743 m. Vilniuje dirbo tik vienas meistras knygrišys, 1750 m.— 3, 1760 m.— 10, 1795 m.— 6 knygrišiai. Tik 1795 m. Vilniaus magistrate, be kitų cechų, buvo įregistruotas ir knygrišių cechas[3]. Tolesnė autorės darbo dalis liečia Vilniaus knygrišių cecho veiklą XIX a.

Įvertinant J. Rodkevičuvnos darbą, reikia atkreipti dėmesį į jos subjektyvumą. Pavyzdžiui, kalbėdama apie XVI a. Vilniaus knygrišius, kurių ji nežino ir nematė jų įrištų knygų, autorė teigia, kad jie sau pavyzdžiu laikė Krokuvos knygrišių įrištas knygas ir mėgdžiojo krokuviečius kolegas, bet, būdami žymiai silpnesni, negalėjo jiems prilygti darbo meniškumu. Autorė nenurodė, kuo remdamasi ji priėjo tokią išvadą. Amatininko atliktą darbą galima vertinti tik lyginant jį su kitais panašiais darbais, dėl to reikia juos gerai pažinti ar bent matyti.

Teigdama, kad XVIII a. viduryje knygrišių cechas Vilniuje buvo likviduotas, autorė suklydo, nes, kaip toliau matysime, šis cechas veikė per visą XVIII a. Autorės pateikti duomenys apie knygrišių skaičių Vilniuje taip pat neteisingi. Iš Vilniaus magistrato knygos įrašų matyti, kad 1743 m. cechui priklausė ir dirbo 9, 1750 m.— 10, 1756 m.— 9 knygrišiai[4].

Autorė taip pat neteisingai teigia, kad 1748 m. Vilniuje buvo tik vienas M. Zuro knygynas, kuris sudegė per didįjį Vilniaus gaisrą. Neturime duomenų, kiek tais metais Vilniuje veikė knygynų, bet yra žinoma, kad 1748 m. Vilniaus mieste sudegė du knygynai: Stražinskio knygynas ir Zuro vokiškų knygų parduotuvė[5].

Autorė aprašo Vilniaus knygrišių cecho vidaus tvarką, meistrų santykius su pameistriais bei mokiniais, moters vaidmenį ceche, ekonominius bei religinius santykius. Visa tai tėra Vilniaus ir Krokuvos knygrišių cechų statutų atskirų punktų atpasakojimas bei komentavimas. Vilniaus knygrišių cecho gyvenimas, veikla bei jo narių tarpusavio santykiai, kaip rodo archyvinė medžiaga, nebuvo tokia, kaip numatyta statute. Vilniaus, kaip ir Krokuvos, knygrišių cechų statutai buvo nurašyti iš Vokietijos miestuose veikusių knygrišių cechų statutų; jie neatitiko Lietuvos sąlygų, ir toli gražu ne visi statuto punktai praktiškai buvo taikomi.

Tyrinėjant Lietuvos, ypač Vilniaus, knygrišystės istoriją, susiduriama su dideliais sunkumais. XVII a. viduryje Vilniaus magistrato, taip pat ir visų amatininkų cechų knygos (iki 1655 m.) žuvo karų metu. Kaimyninių kraštų pramonės ir amatų istorijos tyrinėtojai laimingesni: iš magistratų ir cechų išlikusių knygų jie pilnutinai atkūrė ar bent turi galimybę atkurti savo miestų amatų praeitį. Kai kurie Vokietijos ir Lenkijos istorikai paskelbė šaltinius iš amatų ir prekybos istorijos. Pavyzdžiui, iš J. Ptasniko, A. Chmelio ir kitų istorikų paskelbtų dokumentų apie lenkų, ypač Krokuvos, knygas turime beveik pilną knygrišystės amato Krokuvoje XVI—XVII a.— vaizdą.

Rašant apie Lietuvos knygrišius, reikia pasitenkinti atskiromis atsitiktinėmis žinutėmis. Pavyzdžiui, negalima net apytikriai nustatyti, kiek XVI a. Vilniuje dirbo

[1] *J. Rodkiewiczówna*, Cech introligatorski w Wilnie.— Biblioteka Wileńska, Nr. 1, Wydawnictwo Magistratu m. Wilna, 1929.

[2] Ten pat, p. 10, 11.

[3] Ten pat.

[4] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 209, l. 1, 2a; b. 116, l. 5.

[5] *M. Baliński*, Dawna Akademia Wileńska, Petersburg, 1862, p. 480.

knygrišių ir kokios buvo jų pavardės. Iš aptiktų archyvinių duomenų žinome apie kai kuriuos knygrišius, gyvenusius Vilniaus kapitulos žemėje. 1569 m. surašytame Vilniaus kapitulos pajamų sąraše, skyriuje apie pajamas iš miestiečių namų, esančių kapitulai priklausančioje žemėje, pažymėta, kad Vilniaus knygrišys S. Senickis sumokėjo kapitulai 3 lietuviškas kapas nuomos už žemę, kurioje stovėjo jo namas[6]. Šio knygrišio namas buvo prie upės, netoli Marijos Magdalenos bažnyčios[7]. Tais pačiais metais kitas Vilniaus knygrišys Proncius sumokėjo kapitulai irgi 3 lietuviškas kapas nuomos už žemę ten pat prie upės[8].

Tame pačiame sąraše minimas Vilniaus knygrišys Pranciškus, kuriam kapitula sumokėjo 2 kapas 49 grašius už knygų įrišimą[9]. Matyt, Proncius ir Pranciškus yra tas pats asmuo. 1573 m. abu tie patys knygrišiai dirbo Vilniuje ir gyveno ten pat.

Taigi 1569 ir 1573 m. vien Vilniaus kapitulos žemėje du knygrišiai turėjo savo namus. Kiek knygrišių tais metais gyveno ne kapitulos žemėje esančiuose namuose, kiek jų gyveno ir dirbo ne nuosavuose namuose, neturima žinių.

Išlikusioje Vilniaus kapitulos iždo prokuratoriaus išlaidų knygoje[10] yra šiek tiek duomenų apie kai kuriuos 1620—1650 m. Vilniuje dirbusius knygrišius.

Antai 1622.XII.22 Vilniaus knygrišio Mato Jakimavičiaus duktė Justina, tekėdama už Vilniaus akademijos spaustuvininko Mikalojaus, gavo 8 kapas pašalpos. (Greičiausiai knygrišys Jakimavičius tais metais jau nebegyveno.)

1623.VII.31. knygrišiui Endriui Švarcui išmokėta 8 kapos pašalpos.

1623.VII.31 futliarininkas Kristupas Mokrickis, vedęs Kotryną Koscicką iš Kėdainių, gavo 1 kapą 38 grašius kraičio.

1624.VI.21 knygrišys Adomas Bilinskis, vedęs Reginą Jasenskaitę iš Trakų pavieto, gavo 2 kapas kraičio.

1624.VI.21 knygrišys Marijonas Penkovskis, vedęs vilnietę Ceciliją Šapalaitę, gavo 6 kapas kraičio.

1627.II.16 knygrišys Vaitiekus Mirkus, vedęs Elžbietą Mogilaitę, gavo 3 kapas kraičio.

1628.V.10. knygrišys Jokūbas Vyčkis, vedęs Reginą Šapalaitę, gavo 4 kapas kraičio.

1631.IX.2 futliarininkas Jurgis Grudzinskis, vedęs Oną Gulevičiūtę, gavo 4 kapas kraičio.

1633.VIII.27 knygrišys Jonas Baziulevičius, vedęs Anastaziją Mickevičiūtę, gavo 9 kapas ir 4 grašius kraičio.

1641.I.9 knygrišys Jonas Vitavičius, vedęs našlaitę Oną Ulanavičiūtę, gavo 4 kapas grašių kraičio.

XVI—XVII a. šaltiniuose, kuriuose minimi asmenys, susiję su knygomis, jų spausdinimu, įrišimu bei prekyba, dažnai užtinkami žodžiai: „bibliopola", „introligatores" ir „compactor librorum". Dėl tų žodžių sąvokų būna nesusipratimų. Dažnai aiškinama, kad žodis „bibliopola" reiškia žmogų, prekiaujantį knygomis, o „introligatores"— žmogų, rišantį knygas. Toks aiškinimas ne visai teisingas, jis gali lengvai suklaidinti knygotyrininką. XVI—XVII a. „bibliopola" vadinamas asmuo, kuris tarpininkavo tarp spaustuvininko ir knygos pirkėjo. Šiuo vardu kai kada vadinamas ir spaustuvininkas, knygrišys bei knygų pirklys. Tačiau dažniausiai „bibliopola" buvo vadinamas žmogus, kuris rišo ir pardavinėjo knygas. Kai kada šaltiniuose užtinkami pavadinimai „librarii" arba „venditores librorum". Tai žmonės, kurie vien parduodavo knygas. Dažniausiai tai buvo prekybininkai, kurie, be kitų prekių, pardavinėjo knygas, arba keliaujantieji knygų pirkliai, ypač didesnių leidyklų įgaliotiniai, kurie, važinėdami po visą Europą, platino išspausdintas knygas. Jie nesivertė knygrišyste. Tokie keliaujantieji pirkliai — Vilniaus spaustuvių įgaliotiniai — vykdavo į Vakarų Europą ir ten mugėse parduodavo Vilniuje išleistas knygas. Yra žinoma, kad XVI amžiaus pabaigoje Vilniuje išspausdintos knygos buvo parduodamos tarptautinėse knygų mugėse Frankfurte prie Maino ir Leipcige. Kiek ir kokios Vilniaus knygos buvo parduodamos mugėse, neaišku. Žinoma tik tiek, kad Vilniaus spaustuvių agentai ten buvo atvykę ir pardavinėjo tų spaustuvių leidinius[11]. Greičiausiai tai buvo lotynų ir vokiečių kalba išleistos knygos. „Introligatores" ir „compactor librorum"— tai pavadinimai knygrišių siaurąja to žodžio prasme, t. y. amatininkų, kurie vertėsi vien knygų įrišimu.

Prieš pradedant kalbėti apie knygrišių ir knygų pirklių santykius Lietuvoje, reikia trumpai peržvelgti, kas tuo klausimu rašyta kaimyninių kraštų knygotyrininkų.

Lenkų knygotyrininkė M. Voicechovska teigia, kad XVI a. pabaigoje kai kurie knygrišiai Poznanėje vadino save tai „bibliopola", tai „introligatores". Jos manymu, ne tik Poznanėje, bet ir visoje Europoje XVI—XVII a. knygrišiai vadinami arba „bibliopola", arba „introligatores"[12]. XVI a. antrojoje pusėje Poznanės knygrišys J. Patrus tapo knygų pirkliu, o vėliau žinomu leidėju — spaustuvininku[13].

K. Lomejeris teigia, kad XVI a. ir XVII a. pirmojoje pusėje visi turėję Karaliaučiuje krautuves bei prekiavę mugėse knygų pirkliai buvo kartu ir knygrišiai[14].

K. Biuchneris, Leipcigo knygrišystės istorikas, rašo, kad dar XVII a. pirmojoje pusėje visoje Europoje dauguma knygrišių buvo kartu ir knygų pirkliai. Beveik kiekvienas knygrišys ne tik rišdavo knygas spaustuvininkams ir priimdavo iš pavienių asmenų užsakymus jų asmeniškoms knygoms įrišti; savo dirbtuvėje knygrišys turėdavo daugiau ar mažiau knygų, kurias pats įrišdavo ir vėliau parduodavo[15].

H. Kofelis, taip pat tyrinėjęs Leipcigo knygrišių istoriją, rašo, kad jau pačioje XVI a. pradžioje Leipci-

[6] Censvs ex domibus capitularibus pro anno 1569 (MAB, F 43, Nr. 3231, p. 1a).

[7] Ten pat, p. 2a.

[8] Ten pat.

[9] Ten pat, p. 14.

[10] MAB, F 43, Nr. 2306. Przychod y rozchod pieniędzy pro dotandis pauperibus virginibus, przez J. M. X-a Szulca, potym przez I.M.X. Adama Zabłockiego, kanonika y procuratora skarbowego Wielebney Kapituły Wileńskiey w tymże iednym reiestrze, p. 12, 13, 13a, 14a, 16, 19, 21, 21a, 22, 28a.

[11] *H. Jessen*, Von Buchdruckern und Verlegern im Deutschen Osten.— Der Göttinger Arbeitskreis Schriftenreihe, 41, Göttingen, 1954, p. 30.

[12] *M. Wojciechowska*, Z dziejów książki w Poznaniu w XVI wieku, Poznań, 1927, p. 30.

[13] Ten pat, p. 33.

[14] *K. Lohmeyer*, Geschichte des Buchhandels. Archiv für Geschichte des Deutschen Buchhandels, 19, Leipzig, 1897, p. 240—291.

[15] *K. Büchner*, Deutsche Buchbinder-Ordnungen. Archiv für Geschichte des Deutschen Buchhandels, Leipzig, 1897, p. 305—372.

go knygrišiai ir pardavinėdavo knygas bei popierių. Mugių metu knygrišiai turėdavo turgaus aikštėje savo prekystalius, prie kurių dažniausiai prekiavo knygrišio šeimos nariai, o pats knygrišys dirbo savo darbą ir pristatydavo į turgų vis naujų įrištų knygų[16].

Panašiai buvo ir kituose Europos kraštuose. Pavyzdžiui, Prancūzijos karaliaus dvaro knygrišys M. Ivas (Eve) buvo ir knygų pirklys; XVI a. pabaigos didysis spaustuvininkas K. Plantinas iš profesijos buvo knygrišys; pradžioje jis tik rišo knygas, o vėliau tapo spaustuvininku ir knygų pirkliu[17].

Vilniaus senųjų knygų žinovas J. Čarneckis teigia, kad Vilniaus, kaip ir kitų miestų, knygų pirkliai paprastai buvo ir knygrišiai. Senuose Vilniaus knygų pirklių inventoriuose randama knygrišystės įrankių sąrašų. Savo teiginiui pagrįsti Čarneckis pateikia keletą pavyzdžių. 1666 m. mirusio Vilniaus pirklio K. Vežbovskio (jis priklausė knygrišių cechui) inventoriuje įrašyti knygrišystės įrankiai, palikti jo našlei. 1758 m. Vilniaus knygų pirklės K. Melcherovičienės inventoriuje taip pat suminėti knygrišystės įrankiai[18].

XV a. ir XVI a. pirmojoje pusėje knygų prekyba Lietuvoje priklausė nuo Vakarų kraštų knygų pirklių. Į Vilnių iš įvairių Europos kraštų buvo pristatomos neįrištos knygos. Vilniečiai knygų pirkliai jas įrišdavo arba atiduodavo įrišti kitiems Vilniaus knygrišiams ir parduodavo visame krašte.

Lietuvos feodalinės valstybės laikais Vilnius buvo knygrišystės centras, kuriame niekada netrūko gerų knygrišių.

Įsikūrus akademijai, Vilnius tapo vienu iš svarbiausių Rytų Europos mokslo ir kultūros centrų. Čia buvo didelis rašytų, vėliau spausdintų knygų pareikalavimas. Europos leidėjai kaip tik į tokius miestus ir pristatydavo savo išleistas knygas. (Tuo laiku lotynų kalba buvo tarptautinė, ja spausdinamos knygos skaitomos visoje Europoje.)

Pirmųjų rašytų žinių apie Vilniaus knygų pirklius turime iš XVI a. pradžios. Breslau miesto knygų pirklys F. Klosas (Kloss) prekiavo su Lietuva per Poznanę, greičiausiai vykstančių ten mugių metu. 1512 m. atvykęs į Poznanę, Klosas tvarkė prekybinius reikalus su „lietuviu Vaitkumi". 1519 m. tas pats knygų pirklys bylinėjosi su pirkliu Gauriliumi iš Vilniaus, o 1522 m. su „lietuviu Fermanu" iš Vilniaus[19]. XVI a. antrojoje pusėje Vilniaus knygų pirkliai pirko knygas Poznanėje. Pavyzdžiui, nuo 1579 m. Poznanėje dirbęs knygų pirklys K. Patrus (Patruus) pristatydavo knygas į Vilnių knygų pirkliams V. Frelichui ir S. Bagdonui[20].

Žemiau pateikiamas sąrašas XVI—XVIII a. Lietuvoje dirbusių knygrišių, kurių vardai bei pavardės paminėtos įvairiuose archyviniuose dokumentuose.

Aleksandras (Alexander). 1648 m. birželio 8 d. Vilniaus knygrišių cecho vyresnysis meistras Aleksandras skundžia Vilniaus burmistrui knygrišį J. Vežbovskį[21].

Antoševskis, Andrius (Andrzey, Jendrzey Antoszewski). 1721 m. mokėjo mokesčius Vilniaus magistratui[21a]. 1722 m. užregistruotas Vilniaus magistrate kaip dirbantis knygrišys[22], 1724 metais dirbo Vilniuje[23].

Aušević̆ius, Elijošius (Heliasz Auszewicz, žyd introligator kowieński). 1795 m. rišo knygas Kauno magistratui[24].

Bacevičius, Juozapas (Józef Bacewicz). 1718 m. Vilniaus magistrato knygoje įrašytas kaip „introligator ksiąg rzymskich"[25]. 1721 m. mokėjo magistratui mokesčius[26]. 1722 m. užregistruotas Vilniaus magistrate kaip dirbantis knygrišys[27]. 1727—1729 m. rišo knygas Vilniaus magistratui[28].

Bacevičius, Zacharijus (Zacharias Bacewicz, Zachariusz Bucewicz). 1742—1745 m. figūruoja Vilniaus magistrato knygose kaip knygrišių cecho vyresnysis[29]. 1743 m. kovo 28 d. laidavo už knygrišį M. Vinčą, priimantį Vilniaus pilietybę[30]. 1756 m. įregistruotas Vilniaus magistrate kaip knygrišių cecho narys[31]. 1760 m. sausio 3 d. laidavo už knygrišį S. Jankauską, priimantį Vilniaus pilietybę[32]. 1768 m. priėmė Vilniaus magistrate priesaiką kaip knygrišių cecho vyresnysis[33]. 1769 m. pasirašė knygrišio Melcherovičiaus turto aprašą[34].

Bagdonas, Stanislovas (Stanislaus Bogdan, Bogdanovita, Bogdanowicz, Bogdanowik). 1580—1583 m. Vilniaus knygų pirklys ir knygrišys[35]. 1582 m. įstojo į šv. Onos draugiją[36]. Poznanietis K. Patrus pristatydavo jam knygas į Vilnių[37]. 1586 m. rugsėjo 13 d. į šv. Onos draugiją įsirašė Grigerio duktė Ona, Vilniaus „bibliopolos" Stanislovo žmona[38]. 1591 m. S. Bagdonas —„bibliopola Vilnensis"— mirė[39].

Bahrinovskis (Bahrinowski). Kai kurie Lietuvos magnatai savo dvaruose laikė knygrišių; jie dažniausiai ne tik rišdavo knygas, bet ir atlikdavo visus futliarininkų darbus, kurių dvaruose netrūkdavo. Kai kada tokie knygrišiai futliarininkai aptarnaudavo kelis tų pačių savininkų dvarus. Bahrinovskis ir buvo toks Radvilų knygrišys. Jis dirbo ir Slucke, ir Bialoje. 1738 m. knygrišiui Bahrinovskiui iš Bialos į Slucką bu-

[16] *H. Kotel*, Chronik der Buchbinder-Innung in Leipzig. 1544—1894, Leipzig, 1894.

[17] S. Dahl, Dzieje książki, Wrocław, 1965, p. 210.

[18] *J. Czarnecki*, Rzut oka na historję książki Wileńskiej, Kraków—Wilno, 1932, p. 27.

[19] *M. Wojciechowska*, Z dziejów książki..., p. 7.

[20] *M. Swierzowska*, Introligatorzy poznańscy w wieku XVI, Kraków, 1925, p. 12—15.

[21] CVIA, SA 5115, l. 161.

[21a] Łopac., 610, 622.

[22] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 79, l. 4, 5.

[23] Ten pat, b. 82, l. 5, 6.

[24] CVAK, f. 61, ap. 1, b. 1, l. 84, 184.

[25] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 71, l. 10.

[26] Łopac., 610, 622.

[27] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 79.

[28] Łopac., 662, 667.

[29] AVK, X, l. 83.

[30] CVIA, SA 5223, l. 100.

[31] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 209, l. 2a.

[32] CVIA, SA 5228, l. 99a.

[33] CVIA, SA 5229, l. 74a.

[34] CVIA, SA 5229, l. 114a.

[35] Łopac., 67.

[36] CVIA, f. 1135, ap. 4, b. 472, l. 21a.

[37] *M. Wojciechowska*, Z dziejów książki..., p. 29.

[38] CVIA, f. 1135, ap. 4, b. 472, l. 21a.

[39] Ten pat.

vo nusiųsta įvairaus popieriaus ir kartono „kunigaikštytės lėlėms pagaminti". Tais pačiais metais į Slucką buvo nusiųsta kartono ir popieriaus „kunigaikštystės knygoms įrišti". 1742 m. tas pats knygrišys Slucke gavo iš Bialos popieriaus „formoms padaryti". 1743 m. iš Bialos kunigaikščio sandėlio buvo nusiųsta į Slucką 50 librų paprasto popieriaus „dėžutėms gaminti". 1754 m. Slucko knygrišys Bahrinovskis dirbo Bialos dvare ir paėmė iš kunigaikščio sandėlio klijuoto Gdansko darbo kartono knygoms įrišti[40].

Baltazaras (Balthasar). XVI a. pabaigoje buvo Poznanėje knygrišiu, prieš atvykdamas į Poznanę, dirbo pas Vilniaus knygrišį J. Morkūną[41].

Baškevičius, Martynas (Martinus Baszkiewicz). Kilęs iš Baranovičių, į Vilnių atvyko iš Gardino, kur dirbo kurį laiką knygrišiu. 1764 m. gegužės 17 d. priėmė Vilniaus pilietybę[42].

Baziulevičius, Jonas (Jan Baziulewicz). Vilniaus knygrišys. 1633 m. rugpiūčio 27 d. vedė Anastaziją Mickevičiūtę ir gavo kraičio 9 kapas ir 4 grašius[43].

Bekenšteinas, Abraomas (Abraham Bekenszteyn, Bekienszteyn) 1721 m. mokėjo Vilniaus magistratui mokesčius[44]. 1722 m. užregistruotas Vilniaus magistrate kaip dirbantis knygrišys[45]. 1724 m. vėl užregistruotas Vilniaus magistrate kaip dirbantis knygrišys[46]. 1726 m. figūruoja byloje kaip liudininkas[47]. 1733 m. mokėjo 2 auksinus mokesčio. Tais pačiais metais įrišo Vilniaus magistratui tomą Varšuvos konstitucijų ir už darbą gavo 5 auksinus[48].

Beselis, Stacius (Stacius Bessel). 1687 m. gruodžio 7 d. priėmė Vilniaus pilietybę iš Liubeko atvykęs knygrišys S. Beselis[49].

Bilinskas, Adomas (Adam Byliński). Vilniaus knygrišys. 1624 m. sausio 6 d. vedė Jasenskių Reginą[50].

Bobrickis, Simonas (Symon Bobrycki). 1747 m. dirbo ir mokėjo magistratui mokesčius[51]. 1756 m. įregistruotas Vilniaus magistrate kaip knygrišių cecho narys[52].

Bretneris, Dovydas (David Brettner). 1598 m. į šv. Onos draugiją įsirašė D. Bretneris, „bibliopola Vilnensis"[53].

Bucevičius, Jonas (Ioannes Bucewicz). 1717 m. Vilniaus magistrate priėmė priesaiką kaip knygrišių cecho vyresnysis (bibliopola seu compactor librorum)[54].

Budkevičius, Mykolas (Michał Budkiewicz). 1798 m. dirbo Vilniuje knygrišiu[55].

Burnelevičius, Petras (Petrus Burnielewicz). 1770 m. kovo 4 d. knygrišys iš Punios P. Burnelevičius priėmė Vilniaus pilietybę[56].

Butkevičius, Martynas (Marcin Butkiewicz). Gimė 1724 m., mirė 1795 m.[57] 1769 m. šv. Jono parapijos krikšto knygoje įrašytas krikšto tėvu[58]. 1779 m. pasirašė kaip liudininkas[59].

Choranževičius, Pranciškus (Franciscus Chorążewicz). 1681 m. vasario 3 d. Vilniaus vaito knygoje įrašytas skundas, kuriuo Vilniaus pilietis knygrišys P. Choranževičius, gyvenantis Medekšos name, Jopo (Japowa ulica) gatvėje, kaltinamas girtuokliavimu, muštynių kėlimu ir triukšmavimu[60].

Dinkevičius, Simonas (Simon Dynkiewicz). 1795 m. Vilniuje, šv. Jono gatvėje, Stankevičiaus name gyveno iš Čenstakavos atvykęs 31 m. knygrišys S. Dinkevičius (neraštingas). Jis buvo vedęs K. Šilkevičiūtę iš Ašmenos[61].

Dubelevičius, Matas (Mathias Dubielewicz). 1641 m. į Krokuvą pas knygrišius J. Molendą ir J. Boričkovičių atvyko praktikai iš Vilniaus knygrišys pameistrys M. Dubelevičius[62].

Dubickis, Tadas (Thadeus Dubicki). 1772 m. balandžio 4 d. priėmė Vilniaus pilietybę T. Dubickis, knygrišys, kilęs iš Žemaitijos, Raseinių parapijos, Laurų kaimo[63]. 1779 m. balandžio 23 d. Vilniaus magistrate jis duoda parodymus[64].

Dubinskis, Juozapas (Józef Dubiński). Gimė 1704 m., mirė 1769 m., palaidotas Vilniaus Bernardinų kapinėse[65]. 1746 m. baigė mokslą, tapo Vilniaus knygrišiu (magister introligatorski), M. Vinča išdavė jam pažymėjimą[66]. 1756 m. įregistruotas Vilniaus magistrate kaip knygrišių cecho narys[67].

Eizenkremeris, Kristijonas Jokūbas (Christianus Jacobus Eysenkremer, librorum compactor). 1748 m. gegužės 20 d. priėmė Vilniaus pilietybę knygrišys K. J. Eizenkremeris[68]. 1748 m. priimtas į Vilniaus knygrišių cechą[69]. 1755 m. bylinėjasi dėl skolų[70]. 1756 m. įregistruotas Vilniaus magistrate kaip knygrišių cecho narys[71]. 1770 m. bylinėjasi dėl skolos[72]. 1772 m. už skolą aprašomas K. J. Eizenkremerio tur-

[40] CVIA, f. 459, ap. 1, b. 872, l. 104, 116; b. 879, l. 58, 60; b. 873, l. 49, 50; b. 899, l. 3.

[41] *M. Swierzowska,* Introligatorzy poznańscy..., p. 83.

[42] CVIA, SA 5228, l. 189.

[43] MAB, VKF 2306, l. 22.

[44] Łopac., 610, 622.

[45] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 79, l. 4, 5.

[46] Ten pat, b. 82, l. 5, 6.

[47] CVIA, SA 5125, l. 149—152.

[48] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 116, l. 5.

[49] CVIA, SA 5115, l. 740.

[50] MAB, VKF 2306, l. 14a.

[51] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 166, l. 2a.

[52] Ten pat, b. 209, l. 2a.

[53] CVIA, f. 1135, ap. 4, b. 472, l. 36a.

[54] CVIA, SA 5214, l. 33.

[55] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 380.

[56] CVIA, SA 5229, l. 147.

[57] Łopac., 1016.

[58] CVIA, f. 604, ap. 2, b. 13, l. 109, Nr. 296.

[59] Ten pat, b. 10, l. 202, Nr. 7.

[60] CVIA, SA 5338, l. 41—43.

[61] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 332.

[62] *A. Chmiel,* Introligatorzy cudzoziemcy...— Ex Libris, VII(2), Kraków, 1929, p. 105, Nr. 230.

[63] CVIA, SA 5229, l. 167a.

[64] CVIA, SA 5231, l. 164.

[65] CVIA, f. 604, ap. 10, b. 10, l. 17, Nr. 837.

[66] Łopac., 747; ACV, II, p. 153, Nr. 742; CVIA, SA 5349, l. 619—620.

[67] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 209, l. 2a.

[68] CVIA, SA 5225, l. 56a.

[69] Łopac., 760.

[70] CVIA, SA 5133, l. 339.

[71] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 209, l. 2a.

[72] CVIA, SA 5220, l. 13.

tas[73]. 1773 m. kovo 2 d. skolininkai reikalauja aprašyti mirusio Vilniaus „bibliopolos" turtą[74].

Elijaševičius, Vulfas (Wulf Elijaszewicz, Heliaszewicz, introligator Wulf, žyd w Kalowey kamienicy). 1722 m. įregistruotas Vilniaus magistrate kaip dirbantis Vilniuje žydas knygrišys[75]. 1724 m. dirbo Vilniuje[76].

Fermanas Lietuvis (Ferman Litwin). 1522 m. Poznanės pirkliai prekiavo su knygų pirkliu Fermanu Lietuviu iš Vilniaus[77].

Fedaravičius, Jokūbas (Jakob Fiedorowicz). 1795 m. įrašytas magistrato knygoje Vilniaus pilietis knygrišys J. Fedaravičius, bajoras iš Ašmenos pavieto, naujai atvykęs, 32 m. amžiaus, vedęs M. Jankauskaitę, miesto žemėje už Pilies vartų Nr. 485 turi namus[78].

Frelichas, Vaitiekus (Wojciech Fröhlich). 1586 m. Vilniuje gyveno knygų pirklys ir knygrišys V. Frelichas (civis et bibliopola Vilnensis)[79]. Poznanietis K. Patrus pristatydavo į Vilnių knygas knygų pirkliui V. Frelichui[80].

Galakauskas, Antanas (Antoni Galachowski). 1722 m. įregistruotas Vilniaus magistrate kaip dirbantis knygrišys[81]. 1724 m. dirbo Vilniuje[82].

Gaurilius (Hawryla). 1519 m. Poznanės pirklys bylinėjosi su Vilniaus knygų pirkliu Gauriliumi[83].

Gladys, Matas (Matia Gladis). 1645 m. į Krokuvą atvyko atlikti praktikos Vilniaus knygrišys mokinys M. Gladys[84].

Gladkauskas, Vaitiekus (Wojciech Glodkowski). 1750 m. Vilniuje dirbo knygrišiu pameistriu[85].

Gonečis, Jonas (Jan Goniecz). 1602 m. J. Gonečis įrašė Krokuvos knygrišių cecho knygoje išmokęs knygrišystės amato Vilniuje pas J. Morkūną ir pradėjęs dirbti Poznanėje[86].

Gregoravičius, Andrius (Andrzey Hrehorowicz). 1666 m. liepos 21 d. dalyvauja mirusio Vilniaus knygrišio M. Vežbovskio turto surašyme[87]. 1672 m. birželio 1 d. surašytas mirusio knygrišio A. Gregoravičiaus turto inventorius. Gyveno pirklio J. Groso namuose. Jo žmona R. Brovčanka[88].

Grigeris (Grigier). 1587 m. į Krokuvos knygrišių cechą įsirašė knygrišys Matys, kuris baigė mokslus pas Vilniaus knygrišį Grigerį[89]. 1586 m. į šv. Onos draugiją įsirašė knygrišio Grigerio duktė Ona, ištekėjusi už Vilniaus „bibliopolos" S. Bagdono[90]. 1613 m. vasario 10 d. knygrišys Grigeris dalyvavo liudininku[91].

Grudzinskis, Jurgis (Jerzy Grudzyński). 1631 m. Vilniaus futliarininkas ir knygrišys. Jis vedė Gulevičių Oną[92].

Hovelis, Gotardas (Gothard van Howel). 1665 m. dirbo Vilniuje knygrišiu[93].

Izakovičius, Natanas (Natan Izakowicz, Natan na szkolnym dworze). 1721 m. mokėjo Vilniaus magistratui mokesčius[94]. 1722 m. įregistruotas magistrate kaip dirbantis Vilniuje žydas knygrišys[95]. 1724 m. įregistruotas Vilniaus magistrate[96].

Jakimavičius, Matas (Matys Jakimowicz). 1622 m. Vilniaus knygrišio M. Jakimavičiaus duktė Justina ištekėjo už Vilniaus akademijos spaustuvininko Mikalojaus[97].

Jakubovičius, Icikas (Icko Jakubowicz, Icko Mały). 1721 m. mokėjo Vilniaus magistratui mokesčius[98]. 1722 m. įregistruotas kaip Vilniaus mieste dirbąs žydas knygrišys[99]. 1724 m. mokėjo Vilniaus magistratui mokesčius[100].

Jankauskas, Simonas (Szymon Jankowski). 1746 m. dirbo Vilniuje kaip knygrišys meistras[101].

Jankauskas, Stanislovas (Stanislaus Iankowsky). 1760 m. spalio 3 d. knygrišys iš Gardino S. Jankauskas priėmė Vilniaus pilietybę. Laidavo Z. Bucevičius[102]. 1760 m. gruodžio 29 d. S. Jankauskas vedė Vilniaus knygų pirklio ir knygrišio Melcherovičiaus dukterį Oną[103]. Prieš vesdamas Oną, S. Jankauskas buvo jos tėvo Melcherovičiaus agentu, važinėjo po visą Lietuvą ir pardavinėjo knygas. Melcherovičiui mirus, knygyną valdė jo žmona, o vėliau dukters Onos vyras — S. Jankauskas[104]. 1769 m. S. Jankauskas (introligator et civis vilnensis) bylinėjosi su skolininkais[105].

Jasklovskis, Jonas (Jan Jaskłowski). 1595 m. Krokuvos knygrišių cecho knygose įrašyta, kad J. Jasklovskis išmoko knygrišystės amato Vilniuje pas knygrišį J. Morkūną[106].

Javorskis, Simonas (Szymon Jaworski). 1746 m. dirbo Vilniuje kaip knygrišys meistras[107].

Jendris Knygrišys (Jendrys Introligatorczyk, Jendrzey Introligator). 1603 m. Vilniaus knygrišys Jen-

[73] Ten pat, l. 19.

[74] Ten pat, l. 29.

[75] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 79, l. 4, 5.

[76] Ten pat, b. 82, l. 5, 6.

[77] *M. Wojciechowska,* Z dziejów książki..., p. 8.

[78] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 332.

[79] *J. Ptaśnik,* Cracovia impressorum XV et XVI s., Leopoli, 1932 (Monumenta Polonia Typographica, I).

[80] *M. Wojciechowska,* Z dziejów książki..., p. 29.

[81] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 79, l. 4, 5.

[82] Ten pat, b. 79.

[83] *M. Wojciechowska,* Z dziejów książki..., p. 7.

[84] *A. Chmiel,* Introligatorzy cudzoziemcy..., p. 98.

[85] Łopac., 776.

[86] *J. Ptaśnik,* Cracovia impressorum..., Nr, 65, p. 96.

[87] CVIA, SA 5104, l. 371.

[88] CVIA, SA 5107, l. 207—212.

[89] *A. Chmiel,* Introligatorzy cudzoziemcy..., p. 96.

[90] CVIA, f. 1135, ap. 4, b. 472, l. 21a.

[91] CVIA, f. 604, ap. 10, b. 1, l. 93.

[92] MAB, VKF 2306, l. 21.

[93] Łopac., 232.

[94] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 79, l. 4, 5.

[95] Łopac., 610, 622.

[96] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 79, l. 4, 5.

[97] MAB, VKF 2306, l. 12.

[98] Łopac., 610, 622.

[99] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 79, l. 4, 5.

[100] Ten pat, b. 82, p. 5, 6.

[101] Łopac., 747.

[102] CVIA, SA 5228, l. 99a.

[103] CVIA, SA 5138, l. 945—964.

[104] *J. Czarnecki,* Rzut oka...

[105] CVIA, SA 5230, l. 3.

[106] *A. Chmiel,* Introligatorzy cudzoziemcy..., p. 93, Nr. 38.

[107] Łopac., 747.

dris vedė J. Milevską, liudininku buvo knygrišys Jokūbas (Morkūnas)[108]. 1603 m. Jendris įrašytas liudininku S. Galonzkos jungtuvių akte[109]. 1610 m. vasario 7 d. Jendris vėl buvo liudininkas[110].

Jocheris, Benedikta.s (Benedictus Iocher). 1778 m. birželio 20 d. priėmė Vilniaus pilietybę knygrišys B. Jocheris, atvykęs iš Varmijos kunigaikštystės[111].

Jocheris, Leonardas (Leonard Jocher). 1790 m. priėmė Vilniaus pilietybę „bibliopola" L. Jocheris, atvykęs iš Bavarijos[112].

Jokūbas (Jacob). 1633 m. rugsėjo 2 d. Vilniaus Evangelikų reformatų sinodas parašė skundą burmistrui, kad sinodui priklausančiame name gyvenantis knygrišys Jokūbas girtuokliauja, naktimis triukšmauja, kelia muštynes, ir paprašė išmesti Jokūbą iš jo užimamo namo[113]. 1643 m. knygrišys Jokūbas jau buvo miręs. 1643 m. birželio 25 d. Evangelikų reformatų sinodo generalinė sesija pavedė R. Grikavičiui patikrinti, kiek pas Jokūbo našlę liko neįrištų biblijų[114].

Jonas (Jan). Lietuvos vicekancleriui Mykolui Sapiegai dirbo knygrišys ir futliarininkas Jonas. Yra likęs dokumentas, kuriame Sapiega nuo 1740 iki 1746 m. duoda nurodymus savo generaliniam komisarui Vilniuje Valadkevičiui, kiek šis kasmet gali išleisti pinigų Sapiegos dvariškių ir tarnų algoms. Šešerius metus skyriuje „Dvaro amatininkai" figūruoja knygrišio Jono vardas. Matyt, šiam knygrišiui alga buvo apskaičiuojama pagal atliktą darbą, nes kas mėnesį išmokama nuo 6 iki 12 auksinų. Tur būt, šis Vilniaus knygrišių cechui nepriklausęs knygrišys gyveno Sapiegų jurzdike ir dirbo ne vien dvarui; laisvu laiku, slapta nuo cecho, vertėsi knygrišystės ir futliarininkystės amatu[115].

Kapas, Jonas (Ioannes Kapp, Kappe). 1689 m. lapkričio 5 d. Vilniaus knygrišys J. Kapas su žmona Helena krikštijo savo vaiką[116]. 1680 m. jis vedė M. Kecerin. 1689 m. antrą kartą vedė Heleną Reiman. 1706 m. trečią kartą vedė Rebustin; liudininkais pasirašė Vilniaus knygrišiai Zeidelis ir Vežbovskis (Ioannes Seidel ir Ioannes Werzbowski)[117].

Kasparavičius, Bazilijus (Basily Kasparowicz). 1705 m. šv. Jono parapijos krikšto knygose įrašytas kaip krikšto tėvas[118].

Kaspravičius (Kasprowicz). 1750 m. paminėtas Vilniaus knygrišių sąraše[119]. Tai greičiausiai knygrišys Jonas Kasparavičius, Bazilijaus sūnus.

Kaštelis, Henrikas (Henryk Kasztel). 1702 m. Vilniaus magistrato knygoje įrašytas kaip dirbąs Vilniuje knygrišys[120].

Klekeris (Klecker). 1740—1748 m. Vilniaus knygrišių cechui priklausė meistras Klekeris[121].

Koncevičius, Dominykas (Dominik Koncewicz). 1750 metais įrašytas į Vilniaus knygrišių sąrašą[122].

Konskis, Stanislovas Jonas (Stanisław Jan Konski). 1769 m. Vilniuje dirbo knygrišys S. J. Konskis, jis vadinamas „bibliopola Vilnensis"; jo žmona Ona —„Anna de Melcherowiczów Ianowa Konska bibliopolissa Vilnensis"[123].

Krafertas, Gotfridas (Gotfryd Krafert). 1746 m. spalio 12 d. Vilniaus pilietybę priėmė atvykęs iš Prūsijos knygrišys G. Krafertas[124]. 1747 m. jis dirbo ir mokėjo magistratui mokesčius[125]. 1748 m. G. Krafertas įrašytas į Vilniaus knygrišių sąrašą[126].

Krakevičius, Jurgis (Jerzy Krakiewicz). 1721 m. magistrato knygoje figūruoja „bibliopola Wileński" J. Krakevičius[127].

Kšimovskis, Felicijonas (Felicianus Krzymowski). 1757 m. vasario 27 d. Vilniaus pilietybę priėmė atvykęs iš Prūsijos knygrišys Felicijonas Kšimovskis[128].

Kundusius, Jonas Karolis (Ionnes Carolus Kundusius, Kundyzius). 1761 m. lapkričio 5 d. Vilniaus pilietybę priėmė atvykęs iš Kauno knygrišys J. K. Kundusius[129]. 1761 m. jis vedė Joaną[130]. 1768 m. J. Kondusius priėmė Vilniaus magistrate priesaiką kaip knygrišių cecho vyresnysis[131].

Litvinavičius, Kazimieras (Kazimierz Litwinowicz). 1746 m. jis dirbo Vilniuje knygrišiu pameistriu[132]. 1756 m. įregistruotas Vilniaus magistrate kaip knygrišių cecho narys[133].

Markevičius, Mykolas (Michał Markiewicz). 1643 ir 1667 m. namų sąrašuose pažymėta, kad Vilniaus knygrišys M. Markevičius turėjo savo namus, pastatytus bažnytinėje žemėje[134].

Markevičius, Tomas (Tomasz Markiewicz). 1795 m. Vilniuje gyveno knygų pirklys ir knygrišys T. Markevičius, jis mirė 1806 m.[135].

Matys (Matys Introligator). 1587 m. Krokuvos knygrišių cecho pameistrių knygoje įrašytas pameistrys Matys, kuris tais metais buvo atvykęs praktikai iš Vilniaus. Amato jis buvo išmokęs pas Vilniaus knygrišį Grigerį[136]. 1604, 1611, 1612 m. Vilniaus knygrišys Matys

[108] CVIA, f. 604, ap. 10, b. 1, l. 19, Nr. 533.

[109] Ten pat, l. 20, Nr. 560.

[110] Ten pat, l. 70, Nr. 1824.

[111] CVIA, SA 5231, l. 128.

[112] Łopac., 988.

[113] MAB, F 267, Nr. 16, p. 14.

[114] Ten pat, p. 52.

[115] Ukrainos TSR Mokslų akademijos biblioteka Lvove, Sapiegų fondas 444—III c.

[116] Księga metryk chrzestnych Kons. Cathol. niemieckiey przy kosciele Wileńskim XX Bernardynów Ś. Anny od roku 1666; CVIA, f. 1135, ap. 4, b. 478, l. 4a.

[117] CVIA, f. 1135, ap. 4, b. 484, l. 2, 2a, 5.

[118] CVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 119, 240, Nr. 101, 577.

[119] Łopac., 776.

[120] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 58.

[121] Łopac., 723, 760.

[122] Łopac., 776.

[123] CVIA, SA 5229, l. 114a.

[124] CVIA, SA 5129, l. 580.

[125] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 166, l. 2a.

[126] Łopac., 760.

[127] Łopac., 609, 611.

[128] CVIA, SA 5227, l. 218.

[129] CVIA, SA 5228, l. 121a.

[130] CVIA, f. 1135, ap. 4, b. 483, l. 17a.

[131] CVIA, SA 5229, l. 74a.

[132] Łopac., 747.

[133] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 209, l. 2a.

[134] ASb, VI, p. 343; AVK, XX, p. 388.

[135] Łopac., 1016.

[136] *A. Chmiel*, Introligatorzy cudzoziemcy..., p. 96.

pasirašė kaip liudininkas Vilniaus parapijos vedybų knygoje[137].

Melcherovičienė, Kotryna (Katarzyna Melcherowiczowa, Catharina de Sawiczow Melcherowiczowa bibliopolissa Vilnensis). Mirusio Vilniaus knygų pirklio ir knygrišio Melcherovičiaus našlė. Ji valdė knygyną ir knygrišyklą. 1758 m. birželio 20 d. jos sudarytas testamentas įrašytas į Vilniaus magistrato knygas[138]. Jai mirus, knygynas atiteko dukrai Onai, kuri 1760 m. ištekėjo už tėvų agento S. Jankausko[139].

Mickevičius, Tadas (Thadeus Mickiewicz). 1786 m. Vilniaus šv. Jono parapijos krikšto metrikų knygoje įrašytas liudininku T. Mickevičius[140].

Migdalovskis, Paulius. (Paulus Migdałowski). 1595 m. Krokuvos knygrišių cecho praktikai atvykusių pameistrių knygoje įrašyta, kad iš Vilniaus atvyko praktikai pameistrys P. Migdalovskis, išmokęs knygrišystės amato pas Vilniaus knygrišį J. Morkūną[141].

Mykolas (Michał Introligator). 1611 m. sausio 23 d. knygrišys Mykolas įrašytas liudininku Vilniaus parapijos vedybų knygoje[142].

Mirkus, Vaitiekus (Wojciech Mirk). 1627 m. vasario 16 d. Vilniaus knygrišys V. Mirkus vedė Elzbietą[143].

Mokrickis, Kristupas (Krzysztoph Mokrycki). 1623 m. Vilniaus futliarininkas ir knygrišys K. Mokrickis vedė Kotryną (Koscicką) iš Kėdainių[144].

Morkūnas, Jokūbas (Markowicz, Markowita, Marcovicius).

Vienas iš žymiausių XVI a. pabaigos Vilniaus knygrišių, žinomas ir už Lietuvos ribų, buvo Jokūbas Morkūnas. Jis keitė savo pavardės formą, destis kuria kalba buvo spausdinama knyga. Lietuviškai jis save vadino Morkūnu, lotyniškai — Marcovicius, vokiškai — Markowitz, lenkiškai — Markowicz.

J. Morkūno gimimo ir mirimo metai nežinomi. Mažai turime žinių ir apie jo asmenį. Manoma, kad J. Morkūnas kilęs iš Pakruojo, kad 1596 m. surašytame Pakruojo dvaro inventoriuje paminėtas Jonas Marcovicius yra Jokūbo Morkūno sūnus. (Taip pat manoma, kad 1597 m. Altdorfo universiteto sąrašuose įrašytas „Johannes Marcovicius Lituanus" yra tas pats Jokūbo Morkūno sūnus Jonas. „Johannes Marcovicius Lituanus" įrašytas 1598 ir 1600 m. Altdorfo universiteto sąrašuose kaip teologijos studentas).

1583 m. spalio 23 d. Karaliaučiaus universitete imatrikuliuotas „Jacobus Baltromieiwitz Lituanus"; manoma, kad tai būta Jokūbo (Baltramiejaus sūnaus) Morkūno, kuris lydėjo Žemaičių seniūno Bilevičiaus sūnų į Karaliaučių ir kartu su savo globotiniu buvo imatrikuliuotas universitete. Manoma, kad šią prielaidą paremia J. Morkūno postilės įžangoje esantieji inicialai JB, o kitose knygose — JBM, kuriuos galima šifruoti taip: J(okūbas) B(altramiejaitis) ir J(okūbas) B(altramiejaitis) M(orkūnas)[145].

J. Morkūnas vienos 1605 m. išleistos knygos prakalboje vadina save „senyvu žmogumi"[146] (knyga išleista paties J. Morkūno). 1607 m. jis dar buvo gyvas (tai matyti iš jo išleistos knygos)[147].

Pradžioje J. Morkūnas turėjo knygrišyklą Vilniuje, kartu vertėsi ir knygų prekyba. Yra žinoma, kad 1575 m. atvykęs į Krokuvą, jis pasamdė savo knygrišyklai Vilniuje pameistrį Oskolą[148]. 1590 m. J. Morkūnas perkelia savo knygrišyklą į naują namą Vilniuje[149].

1592—1607 m. jis žinomas Vilniuje kaip spaustuvininkas, bet tuo pačiu metu prekiauja įvairiomis knygomis ir turi gana didelę knygrišyklą. XVI a. pabaigoje S. Vinkleris (Stefan Winkler) iš Poznanės parduoda knygas Jokūbui Morkūnui, kuris vadinamas knygrišiu, pirkliu ir spaustuvininku[150].

Kai kas mano, kad J. Morkūnas dirbo knygrišiu tik 1595—1599 m.[151].

1595 metais Krokuvoje į knygrišių cechą įsirašė P. Migdalovskis ir J. Jasklovskis, kurie buvo baigę knygrišystės mokslus pas Vilniaus knygrišį J. Morkūną[152]. Kadangi mokiniai turėdavo dirbti pas knygrišį ne trumpiau kaip trejus metus, galima manyti, kad J. Morkūnas turėjo Vilniuje knygrišyklą prieš 1592 m. 1597 m. Vilniaus pilies teismo knygoje J. Morkūnas vadinamas knygrišiu[153]. 1602 m. knygrišys J. Gonečis (Jan Goniecz), baigęs mokslus pas J. Morkūną, atvyko į Krokuvą ir įsirašė į knygrišių cechą. (Vėliau tas pats knygrišys dirbo Poznanėje[154].) J. Morkūno knygrišykloje mokėsi ir dirbo pameistriu B. Vioslas (Bałtazar Wiosło), kuris vėliau savarankiškai dirbo Poznanėje[155].

Daugiau archyvinės medžiagos apie J. Morkūną kaip knygrišį nerasta. Iš aukščiau pateiktų duomenų matyti, kad J. Morkūno knygrišykla veikė 1575—1602 m. 1595—1599 m. J. Morkūnas, matyt, dirbo vien knygrišio darbą, nes iki šiolei nežinomos tuo laiku jo spaustuvėje išleistos knygos.

Očanas, Jonas (Jan Oczan). 1756 m. Vilniaus magistrato knygoje jis įrašytas kaip knygrišių cecho narys[156].

Olševskis, Dominykas (Dominik Olszewski). Vilniaus šv. Jono ir Užupio parapijų krikšto bei jungtuvių knygoje 1711—1739 m. keletą kartų įrašytas kaip krikšto tėvas ir liudininkas Vilniaus knygrišys D. Olševskis[157]. 1721 m. jis mokėjo Vilniaus magistrate

[137] CVIA, f. 604, ap. 10, b. 1, l. 28, Nr. 776; l. 79, Nr. 2066; l. 88; Nr. 2295.

[138] CVIA, SA 5351, l. 972.

[139] CVIA, SA 5136, l. 457—481; SA 5138, l. 945—964; *J. Czarnecki*, Rzut oka..., p. 27.

[140] CVIA, f. 604, ap. 2, b. 13, l. 195, Nr. 274.

[141] *A. Chmiel*, Introligatorzy cudzoziemcy..., p. 93, Nr. 37.

[142] CVIA, f. 604, ap. 10, b. 1, l. 77, Nr. 2004.

[143] MAB, VKF 2306, l. 19.

[144] Ten pat, l. 13a.

[145] Istorijos archyvas, I, Kaunas, 1934, p. 410.

[146] *P. Gilowski*, Wykład katechizmu..., Wilno, 1605.

[147] *J. Rybiński*, Ku czci... Lwowi Sapierze..., Wilno, 1607.

[148] AMK, Kat. druk., AD 167, p. 20.

[149] VUB, A 12—2788.

[150] *J. Czarnecki*, Rzut oka..., p. 26.

[151] Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku, V, Wielkie Księstwo Litewskie, Wrocław-Kraków, 1959, p. 166.

[152] *A. Chmiel*, Introligatorzy cudzoziemcy..., p. 97.

[153] AVK, XX, p. 124, 125.

[154] *A. Chmiel*, Introligatorzy cudzoziemcy..., p. 98.

[155] Drukarze..., V, p. 166; *M. Swierzowska*, Introligatorzy poznańscy..., p. 17.

[156] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 209, l. 2a.

[157] CVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, p. 256, 274, 290, 396, 486, 533; b. 3, p. 56, Nr. 907.

mokesčius kaip dirbantis knygrišys[158]. 1722 m. įregistruotas Vilniaus miesto magistrate taip pat kaip dirbantis knygrišys[159]. 1724 m. figūruoja kaip Vilniaus knygrišys[160].

Onuškevičius, Jonas (Jan Onuszkiewicz, Onyszkiewicz). 1678—1689 m. minimas Vilniaus magistrato knygose kaip knygų pirklys (księgarz)[161]. 1679 m. gruodžio 23 d. J. Onuškevičius (introligator i mieszczanin Wileński) skundžia Vilniaus knygrišius J. Vežbovskį ir E. Tylį, kad pastarieji paslėpę knygrišių cecho privilegiją[162].

Oskola, Jonas (Jan Oskola). 1575 m. pas Vilniaus knygrišį J. Morkūną dirbo atvykęs iš Krokuvos pameistrys J. Oskola. Išvykdamas į Vilnių dirbti, šis pameistrys liko skolingas Krokuvos knygrišiui M. Kiekulai 30 florenų. Tais pačiais metais, būdamas Krokuvoje, J. Morkūnas įrašė į Krokuvos knygrišių cecho knygą pasižadėjimą, kad jis kas mėnesį iš J. Oskolos atlyginimo išskaitys dalį ir siųs į Krokuvą. 1577 m. toje pačioje Krokuvos knygrišių cecho knygoje įrašyta, kad M. Kiekula gavo iš J. Morkūno visą J. Oskolos skolą ir jokių pretenzijų nebereikš[163].

Ostrovickis, Gabrielius (Gabryel Ostrowicki). 1795 m. Vilniuje, šv. Jono gatvėje, prie akademijos (Nr. 440) gyveno 33 m. amžiaus, nevedęs, iš Radomo pavieto (Lenkija) atvykęs knygrišys G. Ostrovickis[164]. 1805 m. Vilniuje, priešais šv. Jono bažnyčią, vadinamojoje Kardinalijoje gyveno knygrišys G. Ostrovickis[165].

Ostrovskis, Jonas (Ioannes Ostrowski). 1769 m. Vilniuje dirbo knygrišys J. Ostrovskis[166].

Ovingeris, Kristijonas (Christianus Owinger). 1684 m. birželio 8 d. Vilniaus knygrišių cecho meistras Aleksandras skundė burmistrui cecho vyresnįjį J. Vežbovskį, kad šis žiauriai elgiasi su pameistriu K. Ovingeriu, net tampo jį už plaukų ir muša[167].

Palachovskis, Jonas (Jan Pałachowski). 1721 m. magistrato knygose įrašytas kaip knygų pirklys[168]. 1722 m. jis mokėjo Vilniaus magistratui mokesčius kaip knygrišys[169].

Patachovskis, Jokūbas (Jakub Patachowski, Pietachowski). 1756 m. įregistruotas Vilniaus magistrate kaip knygrišių cecho narys[170]. 1777—1778 m. Vilniuje Radvilų rūmuose gyveno knygrišys J. Patachovskis[171].

Penkalskis, Martynas (Martinus Pękalski). Dirbo Vilniuje knygrišiu prieš 1655 m. Kartu su žmona išvyko į Žemaitiją, kur mirė. 1663 m. vasario 29 d. Vilniaus knygrišys M. Penkalskis jau buvo miręs — magistrato knygose įrašyta: „Anastazia Szatrawianka olim famati Martini Pękalski civis et bibliopola Vilnensis derelicta vidua"[172]. Žmona grįžo į Vilnių, atnaujino knygrišyklą nuosavame mūriniame name, šv. Jono gatvėje[173]. 1667 m. kovo 24 d. surašytas knygrišyklos inventorius, įrankiai ir knygos, buvusios krautuvėje prie knygrišyklos[174].

Penkalskis, Simonas (Symon Pękalski). 1663 m. magistrate įregistruotas knygrišys S. Penkalskis (bibliopola Vilnensis). Greičiausiai, tai M. Penkalskio sūnus[175]. 1671 m. knygrišys S. Penkalskis gyveno mūriniame name cerkvės žemėje[176].

Penkovskis, Marijonas (Marian Pękowski). 1624 m. birželio 21 d. Vilniaus knygrišys M. Penkovskis vedė C. Šapalaitę iš Vilniaus[177].

Pranciškus (Proncius). Vilniaus knygrišio Pranciškaus žmona Zofija (Zophia Franciszkowa, introligatorowa) 1581 m. įsirašė į šv. Onos draugiją. Tai greičiausiai kapitulos žemėje gyvenusio knygrišio Pranciškaus (Franc, introligatores Francisco) žmona[178]. 1569—1573 m. jis turėjo savo namus Vilniaus kapitulos žemėje, „už upės", ir mokėjo nuomą. 1569 m. jis rišo kapitulai knygas[179].

Prochnevičius, Karolis (Karol Prochniewicz). 1795 m. K. Prochnevičius, dirbo pameistriu pas Vilniaus knygrišį Ulanovskį[180]. 1798 m. jis taip pat dirbo Vilniuje[181].

Profirijus. Vilniaus stačiatikių metropolito knygrišykloje dirbęs knygrišys Profirijus, 1512 metais rišęs knygas Liubeče F. Chrebtavičiaus bibliotekai[182].

Prokapavičius, Leonas (Leon Prokopowicz). 1677 m. knygrišys L. Prokapavičius ir jo žmona Darata skundė knygrišį J. Vežbovskį, kad, atėjęs į jų namus, sumušė juos, plūdo, vadino vagimis ir pan. L. Prokapavičiaus dirbtuvė ir parduotuvė buvo Katkevičiaus rūmuose[183].

Pšegalinskis, Viktoras (Victor Przegaliński). 1754 m. vasario 15 d. priėmė Vilniaus pilietybę knygrišys V. Pšegalinskis[184].

Pukšta, Ignas (Ignacy Pukszto, s. Ludwika) dirbo Vilniuje pameistriu 1798 m.[185].

Pukšta, Juozas (Józef, syn Ludwika Pukszto) dirbo pameistriu 1798 m.[186].

[158] Łopac., 610, 622.

[159] CVIA, f. 459, ap. 1, b. 79, l. 4, 5.

[160] Ten pat, b. 82, l. 5, 6.

[161] Łopac., 363, 735.

[162] CVIA, SA 5112, l. 496.

[163] AMK, Kat. druk., AD 167, p. 20, 21.

[164] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 332.

[165] AGAD, Arch. Radz., XVIII (Akta posiadłości mieyskich. Kardynalja).

[166] CVIA, SA 5229, l. 114a.

[167] CVIA, SA 5115, l. 161 („Protestatur Christianus Owinger artis introligatoris socius contra Ioannem Wierzbowski bibliopolam").

[168] Łopac., 609, 611.

[169] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 79, l. 4, 5.

[170] Ten pat, b. 209, l. 2a.

[171] CVIA, f. 459, ap. 1, b. 1277; AGAD, Arch. Radz., XVIII (Akta posiadłości mieyskich. Kardynalja, p. 2).

[172] CVIA, SA 5102, l. 42a, 55; SA 5104, l. 256; SA 5334, l. 43.

[173] CVIA, SA 5334, l. 141.

[174] CVIA, SA 5104, l. 764.

[175] CVIA, SA 5102, l. 42a.

[176] ASb, II, p. 225; AVK, XX, p. 424.

[177] MAB, VKF 2306, l. 16.

[178] CVIA, f. 1135, ap. 4, b. 472, l. 68.

[179] MAB, F 43, Nr. 3230, l. 5; Nr. 3231, l. 12, 13, 14.

[180] VUB, A 4480.

[181] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 380, l. 1a.

[182] MAB, F 19, Nr. 95.

[183] CVIA, SA 5121, l. 407.

[184] CVIA, SA 5227, l. 42a.

[185] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 380.

[186] CVIA, f. 450, ap. 1, b. 380.

Pukšta, Liudvikas (Ludovicus Pukszto). 1772 m. balandžio 4 d. priėmė Vilniaus pilietybę knygrišys iš Gardino L. Pukšta[187].

Pušys, Jurgis (Georgius Pusz). 1684 m. gegužės 30 d. Vilniaus knygrišys J. Vežbovskis kaltinamas tuo, kad skriaudžia savo pameistrį J. Pušį[188]. 1709 m. magistrato knygose įrašytas kaip liudininkas knygrišys Jokūbas Pušys (Jakub Pusz). Tai greičiausiai tas pats žmogus, tik klaidingai įrašytas jo vardas[189].

Račinskas, Petras (Petrus Raczyński). 1726 m. birželio 8 d. Vilniaus knygrišys P. Račinskas įteikė magistratui skundą dėl skolos grąžinimo[190].

Radišauskas, Onisimas (Onisim Radiševsky). XVI a. įsteigtoje Maskvos valstybinėje spaustuvėje knygrišystės skyrių įrengė lietuvis knygrišys Onisimas Radišauskas. Caro 1588 m. įsakyme, kuriuo Radišauskui dovanojamas Maskvoje namas, rašoma: „Naujai atvykęs lietuvis spausdintų knygų įrišimo meistras Onisimas Michailovas [Radišausko surusintas vardas ir tėvavardis], kuris 1585 metais atvyko iš Lietuvos caro pakviestas ir dabar riša carui knygas, neturi savo namo ir gyvena valstybinėje spaustuvėje..."[191] Ukrainiečių istorikas M. Petrušenka mano, kad Anisimas Radiševskis, kuris liejo Rusijos carui patrankas, buvo tas pats Radišauskas, 1586 m. atvykęs iš Lietuvos į Maskvą[192].

Ragauskas, Juozapas (Iosephus Rogowski). 1783 m. liepos 4 d. priėmė Vilniaus pilietybę knygrišys J. Ragauskas iš Lietuvos Brastos vaivadijos[193].

Rekas, Gotardas (Gothard Reck) buvo knygrišys ir knygų pirklys. Jis turėjo knygrišyklą ir knygų parduotuvę Vilniuje prieš 1633 m. Tais metais jis jau buvo miręs. Jo žmona Rekienė toliau prekiavo knygomis ir laikė knygrišyklą. 1633 m. liepos 20 d. Vladislovas IV davė jai privilegiją, pagal kurią Rekienė turėjo teisę pirkti knygas užsienyje, jas įrišti ir pardavinėti Vilniuje bei kituose Lietuvos miestuose. Taip pat jai buvo leista laikyti 4 pameistrius ir mokinius. Magistratas ir kitos Vilniuje esančios įstaigos buvo įpareigotos globoti Rekienę ir prižiūrėti, kad cechas jos neskriaustų (žr. 2 priedą).

Savickis, Vaitiekus (Woyciech Sawicki). 1756 m. Vilniaus magistrate įregistruotas knygrišių cecho narys V. Savickis[194]. 1769 m. kovo 9 d. mirė ir palaidota Vilniuje, Bernardinų kapuose, Savickienė, knygrišio žmona, 50 m.[195].

Seidelis, Ferdinandas (Ferdinandus Seidel). 1711 m. vasario 16 d. „bibliopola Vilnensis" F. Seidelis vedė A. Celin. 1712—1713 m. Vilniaus pilietis knygrišys F. Seidelis bylinėjosi su M. Zuru[197].

Seniauskas, Antanas (Antoni Sieniawski). 1750 m. jis įrašytas Vilniaus magistrato knygoje kaip knygrišys[198].

Senickis, Stanislovas (Stanisław Sienicki). 1569 m. Vilniaus knygrišys S. Senickis gyveno savo name „už upės" ir mokėjo kapitulai už žemę tris kapas grašių per metus[199]. 1573 metais knygrišys S. Senickis Vilniaus kapitulos žemėje turėjo savo namus[200].

Simonas (Simon Introligator). 1612 m. sausio 22 d. Vilniaus knygrišys Simonas vedė H. Vitopolščanką[201]. 1617 m. rugpiūčio 3 d. į Vilniaus šv. Onos draugiją įsirašė knygrišio Simono žmona Ona[202].

Slupeckis, Matas (Mateusz Słupecki). 1746 m. Vilniuje dirbo knygrišys pameistrys M. Slupeckis[203].

Sniudelis, Ferdinandas (Ferdinandus Snüdel). Šv. Martyno brolijos mirusių narių knygoje įrašyta, kad 1679 m. liepos 25 d. mirė Vilniaus knygrišys F. Sniudelis[204].

Sokolovskis, Klemensas (Klemens Sokołowski). 1795 m. Vilniaus gyventojų sąraše įrašytas atvykęs iš Galicijos knygrišys K. Sokolovskis 40 m. amžiaus, vedęs M. Konstavičiūtę iš Vilniaus. Gyveno su žmona ir vaikais kunigų pijorų vienuolyne, Vilniuje[205].

Stankevičius, Vincentas (Wincenty Stankiewicz). Netoli Pašiaušės vienuolyno gyveno knygrišys V. Stankevičius[206].

Stažinskis, Juozapas (Józef Starzyński). Vilniaus Bernardinų bažnyčios metrikų knygoje įrašyta, kad 1783 m. birželio 16 d. mirė Vilniaus knygų pirklys J. Stažinskis, palaidotas šv. Mykolo koplyčios rūsyje[207].

Stažinskis, Tomas (Thomas Starzyński). Vilniaus knygrišys T. Stažinskis vertėsi ir prekyba. 1744 m., nupirkęs nemažai miško, plukdė jį į Karaliaučių. Kilus nesusipratimams, byla atsidūrė Vilniaus magistrate[208]. 1751 m. Vilniaus „bibliopolos" T. Stažinskio byla (jis sumušė Mackevičių) atsidūrė pas vaitą[209]. 1751 m. T. Stažinskis duoda priesaiką magistrate [210]. 1755 m. Vilniaus knygrišys ir pirklys T. Stažinskis bylinėjosi su Varšuvos pirkliu dėl skolos[211]. 1748 m. Vilniuje sudegė Stažinskio knygynas. Greičiausiai tai buvo Tomo Stažinskio knygynas[212].

Stepanavičius, Antanas (Antoni Stefanowicz). 1795 m. Vilniaus gyventojų sąraše įrašytas 32 m. knygrišys A. Stepanavičius, gyvenęs Spaso gatvėje, Nr. 16. Jis buvo vedęs R. Žukauskaitę iš Lydos[213].

Sveigeris, Natanas (Nathanus Sweygier). 1674 m. lapkričio 5 d. priėmė Vilniaus pilietybę atvy-

[187] CVIA, SA 5229, l. 167a.

[188] CVIA, SA 5339, l. 67.

[189] CVIA, f. 1133, ap. 4, b. 486, l. 5a.

[190] CVIA, SA 5218, l. 35a.

[191] *А. А. Гераклітов*, До біографії Онисима Михайловича Радишевського. — Бібліологічні вісті, 1(10), Київ, 1926, стр. 63, 64.

[192] *М. А. Петрушенко*, Друкар XVII ст. Онисим Радишевськи. Українська книга, Київ, 1965, стр. 216.

[193] CVIA, SA 5232, l. 131a.

[194] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 209, l. 2a.

[195] CVIA, f. 604, ap. 10, b. 10, l. 16, Nr. 778.

[197] CVIA, SA 5213, l. 17a, 26, 30.

[198] Łopac., 776.

[199] MAB, F 43, Nr. 3231, l. 2a.

[200] MAB, F 43, Nr. 3230, l. 5.

[201] CVIA, f. 604, ap. 10, b. 1, l. 87, Nr. 2286.

[202] CVIA, f. 1135, ap. 4, b. 472, l. 89.

[203] Łopac., 747.

[204] CVIA, f. 604, ap. 10, b. 4, l. 2.

[205] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 332.

[206] CVIA, f. 525, ap. 8, b. 109, l. 28, 30a.

[207] CVIA, f. 604, ap. 10, b. 10, l. 34, Nr. 172.

[208] CVIA, SA 5128, l. 1018.

[209] CVIA, SA 5226, l. 13.

[210] CVIA, SA 5225, l. 138a.

[211] CVIA, SA 5129, l. 1041.

[212] *M. Baliński*, Dawna Akademia Wileńska, p. 480.

[213] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 332.

kęs „de civitate Augusta Vindelicorum" knygrišys N. Sveigeris[214].

Ščiureckis, Jonas (Jan Szczurecki). 1614 m. balandžio 21 d. Vilniaus parapijos jungtuvių knygoje įrašytas liudininku Vilniaus knygrišys J. Ščiureckis[214a].

Šteneris, Jonas (Ioannes Sztener). 1687 m. dirbo Vilniuje knygrišiu pameistriu[215].

Švarcas, Endris (Endris Schwartz). 1623 m. dirbo Vilniuje knygrišiu[216].

Švejeris, Matas (Mathis Szweier, Matyasz Szweygier). 1690 m. jis dalyvavo liudininku, kai buvo surašomas Vilniaus pirklio Danieliaus Fortelio testamentas[217]. 1696 m. M. Švejeris gavo atlyginimą už įrištas Vilniaus magistrato knygas[218]. 1702 m. jis skiriamas nepilnamečio J. Fortelio globėju[219].

Tylis, Elijas (vyresnysis, Elias Thiell, Heliasz Thyl). 1642 m. iš Komotau (Bohemija) į Krokuvą atvyko praktikai pameistrys E. Tylis (Elias Thiell), dirbo pas Krokuvos knygrišį J. Molendą[220]. Vilniuje jis apsigyveno apie 1650 m., prekiavo knygomis ir kitkuo, buvo knygrišys. 1657 m. balandžio 20 d. Vilniaus magistrato knygoje įrašyta, kad Vilniaus pilietis „bibliopola Heliasz Thyl" bylinėjasi dėl pirktų iš burmistro kanapių[221]. 1664 m. E. Tylis gyveno Karaliaučiuje ir prekiavo knygomis ir vynu[222]. Vėliau jis grįžo į Vilnių ir čia taip pat prekiavo knygomis. 1668 m. įrašyta, kad Vilniuje mirė „Elias Thill, Buchhändler"[223].

Tylis, Elijas (jaunesnysis, Elia von Tyl, Eliasz von Thillen). Apie 1665 m. Vilniuje žinomas kitas knygų pirklys ir knygrišys, kuris vadina save „Elia von Thillen". Greičiausiai tai buvo E. Tylio sūnus. 1665 m. jis įregistruotas Vilniaus magistrate kaip knygrišių cecho vyresnysis[224]. 1676 m. Vilniaus magistrate E. Tylis figūruoja kaip Vilniaus knygrišys[225]. 1677 m. jis kaltinamas pasamdęs žmones ir pasiuntęs juos sumušti savo konkurentų[226]. 1681 m. E. Tyliui, kuris vadinamas pirkliu ir knygrišiu, iškeliama byla — jis negrąžinęs pinigų už pirktas iš Nemenčinės klebono elnio odas[227]. 1679 m. jis kaltinamas tuo, kad, būdamas knygrišių cecho vyresniuoju, paėmė iš cecho dėžutės knygrišių cecho privilegiją ir ją paslėpė[228]. 1680 m. atsiskaito už knygas, pirktas iš Gdansko pirklio G. Forsterio[229]. Vilniaus knygrišys E. Tylis mirė 1683 m. vasario 2 d.[230]. 1683 m. kovo 26 d. buvo surašytas jo turtas: mirusiojo asmeniški daiktai, įrištos ir neįrištos knygos, Vilniaus gamybos popierius, oda ir pergamentas knygoms rišti, knygrišystės įrankiai ir kt.[231].

Tšepulkovskis, Mykolas (Michał Trzepułkowski). 1750 m. M. Tšepulkovskis įrašytas Vilniaus magistrate kaip knygrišių cecho narys[232].

Ulanovskis, Antanas (Antoni Ułanowski). 1795 m. Vilniaus gyventojų sąraše įrašyta, kad knygrišys A. Ulanovskis, 28 m., bajoras iš Gardino pavieto, vedęs K. Jablonskytę, gyveno Freberto name, Didžiojoje gatvėje, Nr. 197[233].

Ulanovskis, Jonas (Jan Ułanowski). Tai buvo A. Ulanovskio brolis, taip pat knygrišystės meistras, 26 m. amžiaus, 1795 m. įrašytas į Vilniaus knygrišių cechą[234].

Vainauskas, Jonas (Jan Woynowski). 1727—1729 m. Vilniaus knygrišys J. Vainauskas rišo Vilniaus magistratui knygas[235].

Vaitiekus Lietuvis (Wojciech Litwin). 1512 m. kovo mėn. Poznanės pirklys F. Klosas tvarkė reikalus su Vilniaus knygų pirkliu ir knygrišiu Vaitiekumi Lietuviu[236].

Velbutavičius, Jonas (Jan Wialbutowicz, Wilbutowicz). 1721 m. jis mokėjo Vilniaus magistratui mokesčius kaip knygrišys [237]. 1722, 1724 m. J. Velbutavičius įregistruotas Vilniaus magistrate kaip dirbantis knygrišys[238]. 1730 m. šv. Jono parapijos krikšto metrikų knygoje jis įrašytas kaip krikšto tėvas[239].

Vežbovskis, Jonas (Ioannes Wierzbowski). 1679 m. gruodžio 23 d. Vilniaus knygrišių cecho vyresnysis J. Vežbovskis kaltinamas tuo, kad drauge su E. Tyliu paėmė iš cecho dėžutės privilegiją ir ją paslėpė[240]. 1684 m. birželio 8 d. vaito knygoje įrašytas skundas, kad knygrišys J. Vežbovskis muša savo pameistrį K. Ovingerį[241]. 1684 m. liepos 8 d. jis paminėtas Vilniaus magistrato knygoje ir pavadintas „Ioannes Josephus Wierzbowski introligatores et patriota Vilnensis"[242]. 1686 m. Varšuvos pirklys A. Menickis reikalauja per Vilniaus magistratą, kad knygrišys J. Vežbovskis grąžintų skolą[243]. 1699 m. kaip cecho vyresnysis jis skundžia cecho vardu pirklį Borisevičių, kad šis, nebūdamas knygrišiu, prekiauja knygomis[244]. 1705 m. Vilniuje buvo žinomas „bibliopola" J. Vežbovskis[245]. 1706 m. jis pasirašė Vilniaus knygrišio J. Kapo jungtuvių liudininku[246].

Vežbovskis, Kazimieras (Casimirus Wierzbowski). 1663 m. spalio 22 d. Vilniaus pilietybę pri-

[214] CVIA, SA 5106—II, l. 2116.

[214a] CVIA, f. 604, ap. 10, b. 1, l. 99, Nr. 2561.

[215] CVIA, SA 5115, l. 664.

[216] MAB, VKF 2306, l. 13.

[217] CVIA, SA 5342-II, l. 681, 1657.

[218] Łopac., 494.

[219] CVIA, SA 5121, l. 293.

[220] *A. Chmiel,* Introligatorzy cudzoziemcy..., p. 96, Nr. 231.

[221] CVIA, SA 5099, l. 117, 125.

[222] CVIA, SA 5334, l. 526.

[223] VUB, B VII—1288, l. 36.

[224] AVK, X, p. 84.

[225] CVIA, SA 5337, l. 146.

[226] CVIA, SA 5112, l. 15.

[227] CVIA, SA 5113, l. 133.

[228] CVIA, SA 5112, l. 496.

[229] CVIA, SA 5337, l. 549.

[230] VUB, III-367—369.

[231] CVIA, SA 5113, l. 530.

[232] Łopac., 776.

[233] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 372, l. 332.

[234] VUB, A 4480.

[235] Łopac., 662, 667.

[236] *M. Wojciechowska,* Z dziejów książki..., p. 7.

[237] Łopac., 610, 622.

[238] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 79, l. 4, 5; b. 82, l. 5, 6.

[239] CVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 397, 481.

[240] CVIA, SA 5112, l. 496.

[241] CVIA, SA 5115, l. 161.

[242] CVIA, SA 5338, l. 41, 43.

[243] CVIA, SA 5115, l. 552—554.

[244] CVIA, SA 5342 (II), l. 3082.

[245] ACW, II, p. 4, Nr. 498.

[246] CVIA, f. 1135, ap. 4, b. 484, l. 5.

ėmė Krokuvos knygrišys K. Vežbovskis[247]. Tais pačiais metais jis nusipirko mirusio knygrišio M. Penkalskio mūrinius namus[248]. 1665 m. K. Vežbovskis magistrato knygoje įrašytas kaip knygrišių cecho vyresnysis[249]. 1666 m. liepos 21 d. surašytas mirusio knygrišio K. Vežbovskio turto sąrašas[250]. 1666 m. spalio 7 d. teismo knygose figūruoja O. Petkevičiūtė, knygrišio K. Vežbovskio našlė[251].

Vinča, Mykolas (Michael Wincza). 1743 m. kovo 28 d. Vilniaus pilietybę priėmė Vilniuje gimęs knygrišys M. Vinča, laidavo Vilniaus pilietis knygrišys Z. Bacevičius[252]. 1739 ir 1743 m. šv. Jono parapijos krikšto metrikų knygoje jis įrašytas kaip krikšto tėvas[253], 1745—1746 m. magistrato knygoje — kaip knygrišių cecho vyresnysis[254]. 1747 m. dirbo ir mokėjo mokesčius magistratui[255]. 1749 m. magistrato knygoje figūruoja kaip Vilniaus knygų pirklys ir knygrišys[256]. 1756 m. magistrato knygoje įregistruotas kaip knygrišių cecho narys[257]. 1758 m. lapkričio 23 d. knygrišys Vinča mirė, palaidotas Vilniuje, Bernardinų kapinėse[258].

Vioslas, Baltazaras (Bałtazar Wiosło). J. Morkūno knygrišykloje Vilniuje dirbo poznanietis B. Vioslas; vėliau jis dirbo savarankiškai Poznanėje[259].

Vitavičius, Jonas (Jan Witowicz). 1641 m. sausio 9 d. Vilniaus knygrišys J. Vitavičius vedė O. Vlonovičiūtę[260].

Vyčkis, Jokūbas (Jakub Wyczkis). 1628 m. gegužės 10 d. Vilniaus knygrišys J. Vyčkis vedė R. Sopelaitę[261].

Volrabis, Johanas (Johannes Wolrabi) XVII a. pradžioje laikė Vilniuje knygrišyklą ir knygyną, taip pat turėjo mieste nekilnojamojo turto. Prieš 1633 m. J. Volrabis išvyko į Amsterdamą, kur dirbo knygrišiu ir knygų pirkliu. 1633 m. gruodžio 21 d. Vladislovas IV pripažino A. Pelegrinui likusį Vilniuje, o vėliau Amsterdame „bibliopolos" J. Volrabio išmarinį nekilnojamąjį turtą[262].

Zajončkovičius, Laurynas (Laurentius Zajączkowicz). 1665 m. magistrato knygoje jis figūruoja kaip Vilniaus knygrišių cecho vyresnysis[263]. 1672 m. birželio 1 d. inventoriaus surašyme dalyvauja Vilniaus knygrišys Lorencas; greičiausiai tai L. Zajončkovičius[264]. 1681 m. sausio 20 d. jis mirė; aktuose minima O. Penckevičiūtė, mirusio Vilniaus knygrišio L. Zajončkovičiaus našlė[265].

Zuras, Mikalojus (Nicolay Zur, Suhr). 1711 m. M. Zuras magistrato knygoje figūruoja kaip knygų pirklys ir knygrišys[266]. 1712 m. jis gavo atlyginimą iš Vilniaus magistrato už įrištas knygas[267]. Tais metais M. Zuras bylinėjasi su Vilniaus knygrišiu F. Seideliu[268]. 1717 m. jis priima priesaiką magistrate kaip knygrišių cecho vyresnysis, vadinamas „bibliopola seu compactor librorum"[269]. 1719—1721 m. M. Zuras bylinėjasi su Vilniaus pirkliu A. Šenku dėl skolos[270]. 1722 m. užregistruotas Vilniaus magistrate kaip knygrišys[271]. 1724 m. taip pat įregistruotas magistrate, bylinėjasi su žydais knygrišiais dėl skolos[272]. 1726 m. duodamas magistrate parodymą, jis teigė, kad gyvena Vilniuje daugiau kaip 30 metų[273]. 1726 m. figūruoja kaip knygų pirklys, Vilniaus protestantų bažnyčios senjoras[274]. 1714—1730 m. šv. Jono parapijos krikšto metrikų knygoje keletą kartų įrašytas krikšto tėvu[275]. 1748 m. per didįjį Vilniaus gaisrą sudegė buvusi jo krautuvė su vokiškomis knygomis[276]. M. Zuras buvo turtingas žmogus, jis ne tik prekiavo, bet taip pat skolindavo pinigus. Antai Sapiegos, už paskolą įkeitę sidabrą, 1735 m. sumokėjo M. Zurui 80 auksinų procentų[277]. 1747 m. veikė M. Zuro našlės knygrišykla[278].

KNYGRIŠIŲ CECHAI

Tobulėjant spaudai, daugėjant skaitytojų ir knygoms atpigus, spaustuvininkai leisdavo knygas vis didesniu tiražu. Kai kada spaustuvės, ypač tos, kurios spausdino mokyklų vadovėlius, maldaknyges ir kalendorius, atiduodavo visą tiražą arba jo dalį įrišti knygrišiams, su jais sudarydavo sutartis. Spaustuvininkai buvo suinteresuoti įrišti knygas kuo pigiausiai, kad jų kainos nekiltų. Knygos buvo atiduodamos įrišti tiems knygrišiams, kurie pigiausiai ėmė už darbą. Knygrišiai varžėsi tarpusavyje, kiekvienas norėjo gauti kuo daugiau knygų įrišti. Didesniuose miestuose konkurenciją sudarydavo keliaujantieji knygrišiai, dažniausiai atvykę iš mažesnių miestų ir kaimų ieškoti darbo. Didesnių miestų knygrišiai nenorėjo leisti šiems keliaujantiems ir iš jų darbą atimantiems knygrišiams dirbti jų mieste. Vienintelė išeitis buvo susijungti į brolijas ir cechus, kaip kiti amatininkai jau seniai buvo padarę, ir prašyti valdovų bei magistratų užtarimo, gauti specialių privi-

[247] CVIA, SA 5102, l. 432.
[248] CVIA, SA 5104, l. 764.
[249] AVK, X, p. 67.
[250] CVIA, SA 5104, l. 371, Nr. 187.
[251] Ten pat, l. 256, 371—375.
[252] CVIA, SA 5223, l. 100.
[253] CVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 533, 560.
[254] Łopac., 747; AVK, X, l. 83.
[255] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 166, l. 2a.
[256] Łopac., 767.
[257] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 209, l. 2a.
[258] CVIA, f. 604, ap. 10, b. 10, l. 6, Nr. 298.
[259] Drukarze..., V, p. 166.
[260] MAB, VKF 2306, l. 28a.
[261] Ten pat, l. 21.
[262] CGADA, Lietuvos Metrika, F 389, b. 110, l. 264.
[263] AVK, X, l. 67, 84.
[264] CVIA, SA 5107, l. 207—212.
[265] CVIA, SA 5111, l. 704, 716; SA 5338, l. 142.
[266] Łopac., 566.
[267] Lopac., 570.
[268] CVIA, SA 5213, l. 174.
[269] CVIA, SA 5214, l. 33.
[270] CVIA, SA 5215, l. 2a, 3a, 17a, 20, 23a, 27, 80a.
[271] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 79, l. 4, 5.
[272] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 82, l. 5, 6; SA 5216, l. 196.
[273] CVIA, SA 5125, l. 149—152; SA 5218, l. 196.
[274] Łopac., 651.
[275] CVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 300, 384, 471.
[276] *M. Baliński*, Dawna Akademia Wileńska..., p. 480.
[277] VUB, A 283, l. 23.
[278] CVIA, f. 458, ap. 1, b. 166, l. 2a.

legijų, kurios saugotų juos nuo atvykstančių ir konkuruojančių su jais knygrišių.

Kol knygrišių buvo nedaug, susijungę į brolijas, jie nesudarė miestuose atskirų cechų ir prisidėdavo prie kitų amatininkų — spaustuvininkų, pergamentininkų, stiklių, chirurgų, kepurininkų ir net muzikų. Susijungę į vieną cechą kelių amatų atstovai dažnai nesugyveno, ginčijosi, bylinėjosi, pereidavo iš vieno cecho į kitą.

Jau XV a. pradžioje kai kurie Europos knygrišiai sudarė brolijas. Pavyzdžiui, 1401 m. Paryžiaus knygrišiai priklausė šv. Jono Evangelisto brolijai kartu su knygų perrašinėtojais, iliuminatoriais ir knygų pirkliais. Panašios brolijos veikė Londone, Strasburge, Antverpene ir kitur.

Pirmieji tikri knygrišių cechai įsikūrė tik XVI a. viduryje Vokietijoje: Augsburge ir Vitenberge — prieš 1540 m., Leipcige — 1544 m., Vienoje — 1540 m., Hamburge — 1599 m., Niurnberge — 1573 m., Miunchene — 1596 m.

Knygrišiai sudarė atskirus cechus tik didesniuose miestuose, kur buvo universitetai ar šiaip daugiau mokslo žmonių. Kai kuriuose kraštuose mažesnių miestų knygrišiai stojo į didesnių miestų cechus. XVII a. antrojoje pusėje daugumas knygrišių Europoje sudarė vieną cechą su futliarininkais.

XVII a. viduryje Europos knygrišiai, gavę atitinkamas privilegijas, pradėjo kovoti su spaustuvininkais ir knygų pirkliais, reikalaudami, kad jiems būtų uždrausta verstis knygrišyste ir laikyti pameistrius, kurie galėtų atlikti jiems bet kokius knygrišystės darbus.

Nežinoma, kada Vilniuje įsikūrė pirmasis knygrišių cechas. 1664 m. Vilniaus knygrišių cecho privilegijoje paminėta, kad „prieš daug metų" Vilniaus knygrišių brolijoje ir cechе buvusi tvarka. Iš to galima daryti išvadą, kad prieš XVII a. vidurio karą mieste buvo knygrišių cechas. Tačiau dokumentų, kurie nušviestų Vilniaus knygrišių cecho veiklą XVII a. pirmojoje pusėje ar XVI a. antrojoje pusėje, neaptikta.

Kaip matyti iš aukščiau pateikto Vilniaus knygrišių sąrašo, Vilniuje XVI a. pabaigoje dirbo ne mažiau kaip 14, o XVII a. pirmojoje pusėje — ne mažiau kaip 22 knygrišiai. Turint galvoje, kad žinios apie knygrišius yra neišsamios — be abejo, tuo laiku Vilniuje jų dirbo žymiai daugiau, galima teigti, kad jau XVI a. pabaigoje čia veikė knygrišių cechas.

Pirmasis dokumentas, iš kurio matyti, kad Vilniuje veikė toks cechas, yra 1633 m. liepos 20 d. Vladislovo IV duotoji privilegija mirusio Vilniaus knygrišio G. Reko našlei (žr. 2 priedą).

1664 m. Vilniaus miesto knygrišių cecho vyresnieji kreipėsi į tuo metu Vilniuje buvusį karalių Joną Kazimierą ir prašė apsaugoti cecho narius nuo visokių neteisybių, kurias jie patirią mieste. Nebesą knygrišių cechе tvarkos, į sostinę atvežamos eretiškos knygos ir pardavinėjamos miesto krautuvėse, krikščioniškas knygas įrišą žydai ir t. t.

Išklausęs knygrišių nusiskundimų, Jonas Kazimieras, dar tebebūdamas Vilniuje, 1664 m. birželio 8 d. pasirašė naują privilegiją ir potvarkį — kaip Vilniuje knygrišių cechas turi veikti ir kaip jo nariai turi elgtis (3 priede pateikiama ši privilegija).

Remdamiesi privilegijos 10 straipsniu, knygrišių cecho vyresnieji kreipėsi į Vilniaus magistratą ir prašė apsaugoti jų interesus, atkurti cechе tvarką. 1665 m. sausio 28 d. Vilniaus miesto burmistrai ir tarėjai suteikė knygrišių cechui statutą. Statuto punktai nurašyti iš Krokuvos knygrišių cechui duotos privilegijos, kuri savo ruožtu buvo nurašyta iš Vokietijos miestų knygrišių cechų statutų (4 priede pateikiamas šis statutas).

Jono Kazimiero duotos privilegijos ir Vilniaus magistrato statuto punktai čia neaptariami ir nekomentuojami, nes nei magistratas, nei Vilniaus vyskupas, nei cechas nevykdė statuto reikalavimų, nesilaikė jo pagrindinių punktų. Abu dokumentai rodo valdovo ir magistrato gerą norą padėti katalikams knygrišiams, o iš tikrųjų knygrišystė, kaip ir kiti amatai, vystėsi ne pagal privilegijos nužymėtas gaires. Antai pagal privilegijos 1 straipsnį cecho vyresniaisiais galėjo būti tik katalikai, bet XVII a. pabaigoje Vilniaus knygrišių cecho vyresniuoju buvo M. Zuras, Vilniaus protestantų bažnyčios senjoras (žr. knygrišių sąrašą). Pagal 3 straipsnį cecho vyresnieji privilegijas turėjo saugoti cechе, o 1679 m. cecho vyresnysis E. Tylis (jaun.) laikė privilegiją savo namuose (žr. knygrišių sąrašą). Privilegijos 8 straipsnis draudė įvežti ir pardavinėti „eretiškas" knygas, bet dauguma krautuvių tokiomis knygomis prekiavo. Knygrišys M. Zuras turėjo Vilniuje vokiškų knygų parduotuvę, kurioje, kaip rodo knygų sąrašas prie testamento, didesnė dalis knygų buvo protestantiškų. Pagal 9 straipsnį griežtai draudžiama cechui nepriklausantiems knygrišiams dirbti, net jei jie priklausytų dvasininkų ar pasauliečių jurzdikams. Tačiau XVII a. antrojoje pusėje ir XVIII a. Vilniaus kapitulos, Sapiegų ir kitų didikų jurzdikuose gyveno ir dirbo cechui nepriklausą knygrišiai. Radviloms dirbo Vilniaus knygrišys žydas. Pagal statutą knygrišių cechui galėjo priklausyti tik Vilniaus pilietis. XVII a. pabaigoje ir XVIII a. pradžioje Vilniuje dirbo daug knygrišių, nepriėmusių Vilniaus pilietybės. Kai kurie iš jų nebuvo įstoję į cechą. 1716 m. Vilniaus magistrato juriskonsultas buvo iškėlęs bylą cecho vyresniesiems, kaltindamas juos tuo, kad cechui priklauso ir verčiasi knygrišyste asmenys, nepriėmę Vilniaus pilietybės[1].

Futliarininkai. Futliarų gamyba yra knygrišystei giminingas amatas. Jau XVI a. daugumas knygrišių laisvalaikiu gamino futliarus, ypač mažesniuose miestuose, kur nebuvo pakankamai knygų rišti. Daugelyje kraštų knygrišių cechams priklausė taip pat ir futliarininkai.

Naujajame 1664 m. Vilniaus miesto knygrišių cecho statute minimi ir futliarininkai, kuriems skirti kai kurie statuto straipsniai. Bendras šių amatininkų cechas statute vadinamas Vilniaus knygrišių ir futliarininkų cechu. Šio statuto 6 straipsnyje apie futliarininkus pasakyta: „...Šie amatininkai [futliarininkai] visuomet priklausė ir dabar turi priklausyti knygrišių cechui".

Futliarininkai, o dažniausiai, kaip jau minėta, ir knygrišiai gamino įvairias dėžutes, futliarus, makštis ir panašius dalykus knygoms, laikrodžiams, žiedams bei kitokiems papuošalams, veidrodžiams, peiliams, šakutėms, šaukštams, įvairiems muzikos instrumentams ir daugeliui kitokių daiktų laikyti.

Mus labiausiai domina apsauginiai knygų futliarai. Iš storesnio kartono buvo gaminama dėžutė be vienos sienelės. Jos vidus išklijuojamas spalvotu apmušalu — popieriumi arba minkšta medžiaga, pavyzdžiui, šilku, aksomu. Futliaro viršus apklijuojamas oda, pergamen-

[1] CVIA, SA 5214, l. 6a.

tu, popieriumi arba kita medžiaga. Aptraukto futliaro paviršius puošiamas taip pat, kaip ir knygų. Dažniausiai futliaruose buvo įspaudžiami paauksuoti ornamentai, herbai arba jie kitaip puošiami. Futliarai buvo gaminami tik mažo formato knygoms, didesnės knygos laikomos be futliarų.

Pirmosios archyvinės žinios apie Vilniuje dirbusius futliarininkus mus pasiekė iš XVI a. pirmosios pusės. 1548 m. sausio 25 d. Žygimanto Augusto bibliotekininkas Kozmius nupirko didžiojo kunigaikščio bibliotekai 20 naujų knygų. Kai kurioms iš jų jis užsakė segtuvus, o kitoms vienam Vilniaus futliarininkui (pavardė sąskaitoje nenurodyta) užsakė pagaminti futliarus. Už viską buvo sumokėta 3 florenai ir 4 grašiai. 1548 m. rugpiūčio 5 d. Žygimanto Augusto iždininko padėjėjas S. Vlošekas sąskaitų knygoje įrašė, kad Vilniuje vienam futliarininkui sumokėti 2 florenai už tris odinius futliarus, pagamintus valdovo bibliotekos knygoms — Biblijai, Kronikai ir „Speculum Saxonum"[2].

Vilniaus akademijos spaustuvė 1680 m. išspausdintas maldaknyges atiduodavo įrišti knygrišiui J. Kapui. Kai kurioms iš jų Kapas turėjo pagaminti futliarus (žr. 5 priedą). Dažniausiai knygų futliarus knygrišiams pavesdavo pagaminti ne spaustuvės, bet pavieniai asmenys — knygų savininkai, kuriems rūpėjo apsaugoti įrištas knygas.

Paminėtinas XVIII a. pirmojoje pusėje rašytas vokiečių knygrišio Ch. Predigerio traktatas apie futliarininkus ir jų amatą[3]. Jame smulkiai išdėstyta futliarų gaminimo technika, pateikti tuometinio gero skonio reikalavimai ir tuo laiku būdingi futliarų papuošimų ornamentai. Pavyzdžiui, raudonai dažyto pergamento viršeliui futliarą daryti autorius siūlo tik iš mėlynai dažyto pergamento.

[2] ChŹ, p. 278.

[3] *Ch. E. Prediger*, Buchbinder und Futteralmacher..., II, Francfurt und Leipzig, 1741.

KNYGŲ ĮRIŠIMO TECHNIKA

Dar XVI a. knygos buvo spausdinamos beveik vien tik neklijuotame popieriuje. Popieriaus lapas, prieš dedamas į spausdinimo presą, būdavo panarinamas į vandenį ar bent suvilgomas drėgna kempine. Į tokį sudrėkintą neklijuotą popierių geriau ir lygiau įsigerdavo spaustuvės dažai. Išimti iš spausdinimo preso lapai būdavo nelygūs, banguoti, susisukę. Jie sudedami į krūvas ir, baigus spausdinti visą knygą, atiduodami knygrišiui. Knygrišys paruošdavo lapus lankstyti bei susiūti, t. y. juos sustiprindavo ir išlygindavo. Jis panarindavo lapus į atskiestus gyvulinius klijus, į kuriuos primaišydavo alūno. Dažniausiai buvo vartojami klijai, pagaminti iš pergamento arba odos (išdirbtos su alūnu) atliekų. Skystuose klijuose palaikytus lapus knygrišys pakabindavo ant ašutinių virvių džiūti. Išdžiūvusius paklodavo ant poliruoto akmens ir, daužydamas sunkiu geležiniu kūju, lygindavo ir blizgindavo (1 pav.). Vėliau lapai buvo lyginami geležiniais valcais, lankstomi pagal būsimos knygos formatą. Sulenktas lapas būdavo išlyginamas kauliniu peiliu. Knygos formatas galėjo būti in folio (vieną kartą sulenktas lapas), in quarto (du kartus sulenktas) arba in octavo (tris kartus sulenktas). Vienas žmogus per valandą galėdavo sulankstyti apie 400—500 lapų. Sulankstyti lapai būdavo sudedami krūvelėmis ant ilgo stalo. Darbininkas surinkdavo knygą, apeidamas stalą ir paimdamas sudėtus lankus iš eilės. Lankai būdavo įdedami į specialų presą ir smarkiai suspaudžiami. Išimtus iš preso lankus knygrišys dar kartą lygindavo, mušdamas juos kūju, o paskui susiūdavo. Tokiu būdu knygos buvo lankstomos iki XIX a. vidurio, kol sugalvota speciali falcavimo mašina.

Labai dažnai, o XV a. beveik visada spaustuvininkas pats arba per savo agentus bei knygų pirklius parduodavo neįrištas knygas. Dažnai knygrišiai (jie būdavo ir knygų pirkliai) pirkdavo iš spaustuvininkų ir laikydavo pas save nemaža neįrištų knygų. Pirkėjas čia pat išsirinkdavo pageidaujamą įrišimo medžiagą ir užsakydavo knygą įrišti pagal savo skonį.

Tik išsivysčius spaudai, imama rišti ne pavienes knygas, o visą tiražą. Yra žinoma, kad toks tiražas įrištas XVI a. viduryje Vitenberge, protestantizmo centre, kur buvo spausdinamos reformatų knygos ne tik visai Vokietijai, bet ir daugeliui Europos valstybių.

XVI a. pabaigoje Leipcige buvo knygrišyklų, kurios įrišdavo leidykloms jų išleistas knygas[1].

Lietuvoje pirmas žinomas knygrišys, didesniais kiekiais rišęs knygas, buvo vilnietis J. Morkūnas. Jis turėjo ir spaustuvę, todėl rišdavo savo ir kitų Vilniaus spaustuvininkų išleistas knygas.

Brošiūravimas. Spaustuvininkas, parduodamas neįrištas knygas, turėdavo pirma jas subrošiūruoti. Kaip buvo brošiūruojamos knygos XV a., nežinoma, nes neįrištų to laikotarpio knygų nėra likę. Apie senųjų knygų brošiūravimo būdus galima tik spėlioti. Kaip tatai buvo daroma XVII a. viduryje, yra žinoma iš likusių to meto brošiūruotų knygų.

Knygos buvo brošiūruojamos dviem būdais. Dažniausiai knygrišys (spaustuvėse paprastai būdavo žmogus, susipažinęs su knygrišyste) storesnio popieriaus lapą patepdavo klijais ir priklijuodavo prie jo nesusiūtų bei nesupiaustytų lankų bloką. Prie popieriaus prilipdavo pirmasis ir paskutinysis spaustuvininko priešlapis ir visa nugarėlė. Kai kada visi knygos lankai pirma būdavo laikinai susiuvami, o paskui priklijuojami prie storesnio popieriaus lapo.

Gavęs subrošiūruotą knygą, knygrišys nuplėšdavo nuo jos popieriaus aplankalą kartu su priklijuotais prie jo priešlapiais. Jei knyga būdavo subrošiūruota antruoju būdu, knygrišys ištraukdavo laikinus siūlus.

Knygos bloko susiuvimas. Knygos susiuvimas yra svarbiausias knygrišystės procesas. Nuo tinkamo lankų susiuvimo priklauso visos knygos stiprumas, lygumas bei lankstumas.

Prieš susiūdamas knygos bloką, knygrišys sudėtų ir supresuotų lankų nugarėlėje pažymėdavo vietas, kuriose siūlės turės apjuosti ryšius. Po to lankus įdėdavo į specialias stakles knygoms susiūti.

Knygrišių staklės buvo labai nesudėtingos. Lygios lentos galuose nejudamai buvo įstatyti mediniai sraigtai su varžtais. Virš varžtų ant sraigtų būdavo užmaunama lentelė su išilgai jos einančiu siauru grioveliu. Varžtais tą lentelę buvo galima nuleisti ir pakelti. Tarp viršutinės lentelės ir apatinės lentos būdavo ištempiamos 3—5 odinės arba iš įvairių plaušų susuktos virvutės, vadinamieji ryšiai, prie kurių pritvirtinami knygos lankai.

Iš 2 paveikslo matyti, kad XVIII a. knygrišių vartotos staklės mažai kuo skiriasi nuo šių dienų knygrišių, dirbančių rankiniu būdu, vartojamų staklių. Greičiausiai panašias stakles turėjo ir viduramžių knygrišiai.

Buvo siuvama stipriais, lygiais, plonai suverptais siūlais. Iki XVIII a. dauguma knygų susiūta kanapiniais, o vėliau dažniausiai linininiais siūlais. Buvo siuvama nuo lanko apačios per patį jo sulenkimą. Siūlas pirmiausia įveriamas į lanko vidų, o paskui prie pirmo ryšio ištraukiamas iš vidaus, ir juo apjuosiamas ryšys, paskui siūlas iš lauko pusės toje pačioje vietoje vėl įveriamas į vidų. Taip buvo siuvama iki lanko viršaus. Pirmoji siūlė lanko apačioje ir paskutinioji viršuje nepasiekdavo ryšio, jos vadinamos pagalbinėmis, o kitos, juosiančios ryšį,— tikrosiomis siūlėmis. Iš paskutinės

[1] *T. Börde*, Leipziger Grossbuchbinderei in 16. Jahrhundert. Buchbinderei und Papierverarbeitung, Leipzig, 1961, 2, p. 24—25.

siūlės lanko viršuje siūlas buvo įveriamas į antrą lanką, kuris siuvamas tokiu pat būdu, bet jau nuo viršaus į apačią. Taip susiuvamas visas knygos blokas.

Ne visuomet ir ne visos knygos buvo vienodai susiuvamos. Aprašytasis lankų siuvimo būdas yra paprasčiausias ir lengviausias. Jis schemiškai pavaizduotas 3 a paveiksle.

Jeigu knyga turėdavo daug lankų, siuvant šiuo būdu, knygos bloko kraštas prie nugarėlės dėl daugybės siūlių lanko viduryje perdaug išsipūsdavo. Todėl tokia knyga būdavo susiuvama truputį kitaip. Į stakles būdavo dedami vienas ant kito du lankai. Siūlas per pagalbinę siūlę apatiniame lanke įveriamas į lanko vidų, ir, kaip ir ankstesniame aprašyme, prie pirmojo ryšio ištraukiamas. Bet dabar, apjuosus pirmąjį ryšį, siūlas įveriamas ne į to paties lanko vidurį, o į viršuje gulintį lanką ir ištraukiamas prie antrojo ryšio. Jį apjuosus, siūlas vėl veriamas į apatinio lanko vidų ir t. t. Susiuvus du pirmuosius lankus, į stakles dedami kiti du lankai, kurie taip pat pakaitomis susiuvami. Taigi šitaip siuvant siūlių dvigubai sumažėdavo, ir knygos bloko kraštas prie nugarėlės pasidarydavo dukart plonesnis.

Kai kurių XV a. knygų ryšiai jau įleidžiami į specialius griovelius bloko nugarėlėje (3 b pav.). Šitokį siuvimo būdą H. Šreiberis pastebėjo jau viduramžiais įrištose knygose. XVIII a., kai knygos buvo įrišamos į storo kartono ar storesnio popieriaus viršelius, vartojamas vien tik šis susiuvimo būdas, nes tokiuose įrišimuose knygos bloko nugarėlėje negalėjo būti išsikišusių ryšių[2].

Viduramžiais knygų ryšiai dažniausiai buvo dvilinki, iš dviejų lygiagrečiai sudėtų kanapinių virvučių arba odos juostelių. Čia siūlais tie abu ryšiai buvo apjuosiami kiekvienas atskirai, padaroma kilpa, užrišamas mazgas, ir siūlas įveriamas atgal į lanko vidų. Po to jis ištraukiamas prie sekančios ryšių poros ir t. t. Scheminis to įrišimo būdas parodytas 3 c paveiksle. Dažniausiai tokiuose įrišimuose nugarėlės krašteliai būdavo atsiūlėjami tuo pačiu siūlu ir prisiuvami prie viršelio kartu su visais lankais. Taip įrištos knygos viršelis ir nugarėlė matoma 4 paveiksle[3]. Nurodytuoju būdu buvo siuvamos didelės, storos ir dažniausiai pergamente rašytos viduramžių knygos. Jei siūlė kur nors ir trūkdavo, mazgas prie sekančio ryšio neleisdavo jai toliau irti.

Įrištoje knygoje nei siūlių, nei ryšių nesimato, jie paslėpti po įrišimo medžiaga. Norint susipažinti su knygos susiuvimo būdu bei siuvimui vartota medžiaga, siūles galima pamatyti tik atvertus lankų susiuvimo vietą. Rankraštinėse knygose jas kiek sunkiau rasti, nes ne kiekvienas rankraščio lankas turi po tiek pat lapų. Žymiai lengviau siūles surasti spausdintose knygose. Čia jos ieškomos pagal knygos formatą. Pavyzdžiui, knygos in quarto siūlė yra tarp kiekvieno lanko 4 ir 5 puslapio, in octavo — tarp 8 ir 9 puslapio. Mažesnio formato knygose pirmiausia randamos dviejų gretimų lankų signatūros; atvertus tas signatūras skiriančių lapų vidurį, randama siūlė.

Kartais rankraštinės knygos būdavo susiuvamos be staklių. Tada, įdėjus į paruoštą odinį viršelį, knygos lankai prisiuvami tiesiai prie nugarėlės. Susiuvimui sustiprinti prie nugarėlės iš lauko pusės dažnai pridedamos kaulinės ar odinės plokštelės, kuriose iš anksto padaromos skylutės siūlui įverti. Vienuoliai viduramžiais dažniausiai taip įrišdavo religinio turinio knygas, 5 paveiksle[4] atvaizduota XV a. pradžioje susiūtos knygos nugarėlė. Knygos blokas prisiūtas prie labai storo pergamento viršelių, kartu perverta prie nugarėlės iš lauko pusės pridėta storos odos plokštelė.

Knygos bloko apipiaustymas ir krašto puošimas. Senosios pergamente rašytos knygos nebuvo apipiaustomos. Tik žymiai vėliau, kada knygų ėmė atsirasti vis daugiau ir jos ne tik buvo dedamos ant stalo, bet ir statomos į lentynas, prireikė apsaugoti viršutinį bloko kraštą nuo dulkių. Tad pirmiausia pradėta apipiaustyti rankraštinių knygų viršutinius kraštus. Ir tik daug vėliau, jau išradus spaudą, prireikė apipiaustyti ir kitus bloko kraštus.

Nuo seniausių laikų knygrišių vartoti peiliai bloko kraštams lyginti po truputį kito. Jau XV a. antrojoje pusėje jie virto įrankiais, panašiais į stalių oblius, ir per ilgą laiką mažai tepasikeitė (1 pav.). Iki XVIII a. pabaigos knygrišių oblių peiliai buvo apskriti, o XIX a. pradžioje imta vartoti paprastus, pailgus peilius.

Kai kada spaustuvininkai knygas spausdindavo neapipiaustytuose popieriaus lapuose. Apipiaustydamas susiūtos knygos bloką, knygrišys dažnai nupiaudavo dalį paraščių, o kai kada ir teksto. Kai kurie spaustuvininkai palikdavo labai plačias knygų paraštes, kad skaitytojas galėtų jose rašyti savo pastabas. Tokių knygų tekstas nenukentėdavo, jei knygrišys ir daugiau apipiaustydavo bloką.

Įrištoje knygoje apipiaustyti blokų kraštai buvo vienintelės atviros vietos, kurias veikė įvairūs atmosferos pakitimai, dulkės bei drėgmė. Todėl stengtasi juos apsaugoti. Dažniausiai nupoliravus bloko kraštus stiklu, jie būdavo nudažomi specialiais dažais. Pakeitęs blokų kraštų spalvą, knygrišys pakeisdavo ir bendrą knygos išvaizdą. Parinkęs kraštams knygos viršelį atitinkančią spalvą, jis papuošdavo knygą.

Dažnai spaustuvės spausdindavo knygas labai nevienodos spalvos popieriuje (nuo baltos iki rudos ir pilkos). Apipiausčius bloką, kraštai išeidavo margi, kelių spalvų dryžiais. Dažydamas tokius kraštus, knygrišys stengdavosi parinkti spalvas, kurios paslėptų dryžuotumą.

Spalvinimas yra seniausias žinomas bloko kraštų puošimo būdas. Ankstyvųjų viduramžių rankraštinių knygų kraštuose aptinkama geltonos ir tamsiai žalios spalvos pėdsakų. Raudonų kraštų atsirado XVI a. pabaigoje. Raudonai jie dažomi ir XVII a., nors tais laikais buvo mėgstami ir mėlyni kraštai. Viduramžiais blokų kraštai tik spalvinami, juose nėra jokių figūrų. Spalva buvo vienintelis pagražinimas. XVII a. kai kuriose knygose atskirų skyrių lapų kraštai jau dažomi skirtingomis spalvomis, kad lengviau būtų galima atskleisti reikiamą skyrių. Gana seniai taip pat pradedama žymėti knygos skyrius, įpiaunant priekiniame krašte įdubimus, pagal kuriuos skaitytojui lengva iš karto atversti norimą skyrių. Jau viduramžiais knygos rišamos su viena ar keliomis odinėmis ar šilkinėmis

[2] *H. Schreiber*, Einführung..., p. 83.

[3] *Thomas de Aquino*, Opuscula.... Venetis, 1496 (VUB, Ink. 148).

[4] Popieriuje parašytas dviejų dalių religinis traktatas. Pirmoji dalis rašyta XIV a., antroji — XV a. Antrosios dalies popierius su 6 vandenženkliu (žr. EL); tas pats popierius panaudotas priešlapiams (MAB, F 22, Bx91).

atsklaidos juostelėmis, kurios pritvirtinamos prie nugarėlės kraštelių. Daugelis ankstyvųjų giesmynų turi tokias juosteles.

Anksčiau, kada knygos nebuvo statomos į lentynas, knygrišiai daugiau dėmesio kreipė į bloko kraštų puošimą. Kai knyga buvo reta ir dedama matomoje vietoje, buvo puošiamas ne tik jos viršelis, bet taip pat ir visi trys matomi jos bloko kraštai. XV ir XVI a. įrištų knygų blokų kraštuose dažnai įrašytas knygos pavadinimas, kad tarp kelių viena ant kitos gulinčių knygų nesunku būtų surasti reikalingąją. Tačiau retai pavadinimai įrašyti knygrišių vartota technika, dažniausiai tai pačių knygų savininkų įrašai rašalu.

Jau Renesanso laikais labai mėgstama knygos bloko kraštus auksuoti. Tai padaryti buvo daug sudėtingiau, negu paprastai nudažyti kraštą. Čia buvo reikalingas tinkamas gruntas. Jam vartojami įvairūs mišiniai iš kreidos, grafito ir kitų komponentų. Padėjus gruntą, kraštai buvo poliruojami šepečiu, po to tepami kiaušinio baltymu arba jaučio krauju, žiūrint kokio aukso atspalvio norėta, ir tik po to buvo dedama plona aukso plokštelė. Baltymui ar kraujui išdžiūvus, paauksuoti kraštai buvo poliruojami minkštos odos gabalu, prieš tai įtrintu vašku.

Renesanso puošniuose paauksuotuose blokų kraštuose dažnai matomi įspausti ornamentai. Šį kraštų puošimo būdą XVII a. ypač mėgo vokiečių knygrišiai. Dažnai įspausti ornamentai buvo tokie gilūs ir tankūs, kad knygos lapų kraštai atrodydavo lyg iškarpyti. Iš tokių ornamentų dažniausiai dominuoja augalų motyvai, geometrinės figūros aptinkamos retai. Dažnai paauksuoti kraštai atrodo lyg žvynais padengti. 6 paveiksle matyti paauksuotas ir išraižytas Postilės bloko kraštas. Postilė įrišta Vilniuje 1600 m. J. Morkūno knygrišykloje (žr. 104 a pav.).

Pasitaiko įrišimų, kurių paauksuotus bloko kraštus puošia nutapytas arba išraižytas knygos savininko herbas. Šis puošimo būdas XVI a. buvo ypatingai mėgstamas Vokietijoje, o vėlesniais laikais ir Anglijoje.

Gražiausi renesansiniai papuošimai — tai paauksuoti kraštai su įspaudais ir smulkiais tapytais ornamentais. Anglijoje buvo mėgstama kraštuose nutapyti knygos savininko portretą ar ištisus peizažus. Dažniausiai toks kraštų puošimas yra grubus, be skonio.

Kai kada bloko kraštų papuošimas atspindėdavo knygos turinį, pavyzdžiui, astronominio turinio knygų kraštai buvo nudažomi mėlynai, o paskui nutapomos sidabrinės žvaigždės; religinio turinio knygų kraštai buvo puošiami madonos, šventųjų atvaizdais bei religinio turinio įrašais.

Kietviršiai. Prie susiūtų knygos blokų būdavo pritvirtinami viršeliai, paprastai kietviršiai. Jie saugo knygos bloką, sutvirtina visą knygos įrišimą. Knygą su apdaru galima pastatyti į lentyną, o jos viršelius — papuošti. Prie nugarėlės viršelis būna lygus su bloku, bet iš kitų trijų pusių — beveik visuomet truputį didesnis už jį. Tie išsikišę viršelio kraštai paliekami ne tiek estetiniais sumetimais, kiek norint, kad knygos blokas nesusiteptų, o pastačius knygą — nesibrūžintų į lentyną. Kietviršių kampai paprastai būdavo apvalinami, kad greitai neprakiurtų medžiaga, kuria jie aplijuojami. Pakraščiai būdavo paliekami įvairaus platumo, žiūrint, kur knygrišys dirbo, kaip tuo metu buvo įprasta, kas buvo madinga. Paprastai knygrišys laikydavosi tam tikrų proporcijų tarp knygos bloko ir kietviršių storio, knygos formato ir pakraščių pločio. Kietviršio pakraštys, kuris susisiekdavo su knygos nugarėle, būdavo atitinkamai paruošiamas, pritaikomas prie nugarėlės. Jį knygrišys suplonindavo, kad, užklijavus odą, neišsiskirtų, o susilietų su nugarėle.

Viduramžiais knygrišiai paprastai kietviršiams vartojo tik medines lentas, dažniausiai buko arba ąžuolo, nors pasitaiko ir kitokių medžio rūšių lentų. Knygrišys jas darydavo atitinkamo storio. Jei knygos blokas buvo storas ir sunkus, lentos būdavo storesnės. Labai plonoms knygoms knygrišiai nevartojo medinių lentų, nes knygutės būtų atrodžiusios neestetiškai, be to, jų įrišimas būtų brangiai kainavęs. Štai kodėl neaptinkama plonų knygučių mediniais viršeliais.

Mediniams viršeliams labai tiko sunkūs metaliniai viduramžių knygų papuošimai. Pažymėtina, kad jau ankstyvaisiais viduramžiais pasitaikydavo, nors ir labai retai, plonučių rankraštinių knygų, įrištų į viršelius iš seno pergamento ir netgi suklijuoto vartoto popieriaus lapų. Tokie viršeliai buvo vėliau taip paplitusių kartono viršelių prototipai.

Jau XV a. per Italiją ir Prancūziją į Europą ėmė skverbtis Rytų knygrišystės įtaka. Knygrišystės istorinėje literatūroje vartojamą sąvoką „Rytų knygrišystė" reikia suprasti vien kaip islamo tautų Arabijoje, arabų (maurų) valdomų Ispanijos, Sicilijos bei Šiaurės Afrikos tautų, Persijos ir Turkijos knygų įrišimo būdą. Rytų Azijoje, Kinijoje ir Japonijoje knygrišystės, kaip ji suprantama šiandien, nebuvo. Kinai ir japonai atskirus knygos lapus sudėdavo vieną ant kito ir perverdavo šilkiniu siūlu. Knygos pradžioje ir pabaigoje pridėdavo storesnio popieriaus ar kartono lapus, kuriuos kai kada papuošdavo ar aptraukdavo šilku. Odinių viršelių nei kinai, nei japonai negamino.

Arabai (maurai), persai ir turkai knygas įrišdavo panašiai kaip vėliau jos buvo rišamos Europoje. Pažymėtina, kad Rytuose niekuomet nebuvo knygų mediniais viršeliais. Net ankstyviausiu laikotarpiu knygos buvo rišamos į viršelius iš specialiai semto kartono arba iš kelių suklijuotų popieriaus lapų.

Įžengus Europos knygrišystei į Renesanso epochą, rytietiškasis knygų įrišimo būdas paplito visuose kraštuose. Spalvingi persų ir arabų odiniai įrišimai su ažūriniu paauksavimu pakeitė niūrius viduramžių įrišimus iš piaustytos odos arba sunkius auksakalių darbo įrišimus iš brangakmeniais papuošto sidabro. Vietoj storų, nepatogių medinių viršelių atsirado lengvučiai oda ir medžiaga aptraukti kartono viršeliai. Sumažėjo didelis ir nepatogus viduramžių knygos formatas. XVI a. viduryje mediniai viršeliai beveik visai išnyko, jie bevartoti tik didžiųjų foliantų įrišimuose. Pradėtas vartoti kartonas dažniausiai suklijuotas iš atskirų blogesnio popieriaus lapų. Pavyzdžiui, apie 1654 m. Vilniaus bernardinų bibliotekai dirbęs knygrišys kartoną suklijuodavo iš senų spausdintų lapų[5]. Išlikę prekių sąrašai rodo, kad popieriumi prekiavę Vilniaus pirkliai krautuvėse, be kito popieriaus, laikydavo seną, t. y. vartotą, kurį knygrišiai pirkdavo kartonui suklijuoti[6].

Ryšiai. Viduramžiais knygoms, kurios dažniausiai buvo rašomos pergamento lapuose, būdavo naudojami

[5] VUB, III-1534.

[6] CVIA, SA 5113, l. 569; SA 5120, l. 1062.

ryšiai iš sausgyslių, kai kada dvilinkų, kad būtų stipresni. Vėliau knygas pradėjus rašyti arba spausdinti popieriuje, ir ryšiai galėjo būti nebe tokie stiprūs. Jiems retai bebuvo vartojamos sausgyslės, dažniausiai — supiaustyto vartoto pergamento juostelės, kartais net po dvi greta. Kai kada platesnė pergamento juostelė per vidurį įpiaunama. Siuvant lankus, toks ryšys dėl stiprumo apjuosiamas per įpiovimą dvigubu mazgu. Jau XVI amžiaus pradžioje knygos buvo rišamos kanapinėmis susuktomis virvutėmis, kai kada taip pat dvilinkomis.

Jungiant knygos bloką su viršeliais, ne visur ir ne visais laikais vienodai ryšiai bei nugarėlės krašteliai buvo tvirtinami prie kietviršio. Stipriausi yra tie įrišimai, kur ryšiai ne tiesiog priklijuoti prie kietviršių, bet perverti per kietviršį ir tik vėliau prie jo pritvirtinti. Ankstyvųjų viduramžių laikais prie medinio viršelio pritvirtinamas ryšys būdavo perveriamas per specialiai padarytą skylutę iš vidinės į viršutinę kietviršio pusę, ši skylutė užsibaigdavo trumpu grioveliu. Griovelio dugne ištemptas ryšys prikalamas prie kietviršio medine vinele. XV a. įrišimuose matomas jau kitoks vėrimo būdas. Ryšys nuo nugarėlės būdavo nutiesiamas išorinėje kietviršio pusėje specialiai išdroštu kelių milimetrų gilumo grioveliu. Griovelio gale padaroma skylė, pro kurią ryšys perveriamas į vidinę lentos pusę. Tokio pat ilgio, bet kita kryptimi išdroštu grioveliu kietviršio vidinėje pusėje nutiestas ryšys pro antrą skylutę vėl būdavo išveriamas į kietviršio išorinę pusę; čia jo galas specialiu peiliu suploninamas ir priklijuojamas (7 ir 8 pav.[7]). Tokie įrišimai būdavo daug stipresni ir patvaresni. Panašiai pritvirtinami ryšiai ir vėliau, kai medines lentas pakeitė kartonas.

Vokietijoje šis ryšių pritvirtinimo būdas nebuvo vartojamas, labiausiai jis buvo paplitęs Prancūzijoje ir Anglijoje[8]. Vokiečių knygrišiai išdroždavo išorinėje medinio viršelio pusėje ilgesnį griovelį, į jį nutiesdavo nuo bloko nugarėlės ryšį ir čia pat griovelyje jį pritvirtindavo (4 pav.). Vokiečiai panašiai pritvirtindavo ryšius ir prie kartono viršelių.

Ryšių niekuomet nebūdavo mažiau kaip trys. Viduramžiais įprasta knygas rišti penkiais dvilinkais ryšiais. Brangiuose renesansiniuose įrišimuose jų yra daugiau. XVI a. pirmojoje pusėje Prancūzijoje įrištų knygų ryšių visada yra tiek pat, dažniausiai trys[9].

Įrišimų rūšys. Knygos blokas ir viršelis buvo aptraukiami atitinkama medžiaga. Jei knygrišys nugarėlę ir viršelį aptraukdavo ta pačia medžiaga, jos kraštai pasiekdavo kietviršių vidinius kampus, ir čia knygrišys juos užlenkdavo. Kai kada odiniuose įrišimuose apklijuojama tik knygos bloko nugarėlė ir mažesnė ar didesnė kietviršio dalis.

Aptraukiama medžiaga ne tik sujungdavo knygos bloko nugarėlę su viršeliu, bet sustiprindavo išorinę jų pusę, taip pat papuošdavo knygą.

Ne visuomet įrišimo medžiaga dengdavo tik knygos paviršių. XIV a. knygrišiai, įrišdami knygą į odą, kai kada visuose trijuose šonuose palikdavo platesnius jos kraštus. Užvožus knygą, šie užlenkti kraštai susisiekdavo, ir knyga atsidurdavo lyg savotiškoje dėžutėje. Žinomos tik kelios išlikusios tokios knygos-dėžutės. Dažnai prie tokios dėžutės buvo pritaisoma spyna, kad knyga galėtų naudotis tik jos savininkas arba asmuo, turintis nuo jos raktą.

XVI—XVII a., įrišant knygas į stangresnę odą, dažnai paliekami ir užlenkiami įvairaus platumo kraštai, bet tik knygos priekyje. Tokia knyga ne taip greit susitepdavo ir apdulkėdavo.

XV a. pradžioje Pietų Vokietijoje atsirado nepaprasti knygų įrišimai, vadinamieji kapšiniai knygų apdarai (Buchbeutel). Aptraukęs knygos viršelius, knygrišys gana platų apatinio viršelio odos gabalą palikdavo neapipiaustytą. Surišus kabantį odos gabalą mazgu, knyga atsidurdavo savotiškame kapše. Taip įrištą knygą buvo patogu nešioti rankoje arba prikabintą prie diržo. Šitaip buvo įrišamos tik mažesnio formato knygos, įvairios maldaknygės arba įstatymų bei nuostatų rinkiniai, kuriuos reikėdavo nešiotis. Kapšinės knygos greit paplito po visą Vokietiją ir už jos ribų. XVI a. pirmojoje pusėje kapšinė knyga buvo būtinas priedas prie kostiumo kiekvienam madingai apsirengusiam šviesuoliui. Iki mūsų laikų mažai išliko kapšinių knygų. Matyt, jų oda vėliau buvo apipiaustoma, todėl sunku jas dabar beatpažinti.

XVI a. pradžioje buvo paplitę dengiamieji knygų įrišimai (Hüllenbände). Įrišdamas knygą, meistras iš visų viršelio šonų palikdavo neapipiaustytus didesnius odos gabalus, į kuriuos knygą galima buvo susupti. Taip buvo įrišamos tik maldaknygės, kurias savininkai nešiodavosi į bažnyčią. Tokiems įrišimams buvo vartojama minkšta oda, aksomas bei kitos medžiagos. Atversta knyga atrodė lyg gulinti ant didesnio keturkampio medžiagos gabalo, kurios kraštai dažniausiai būdavo papuošti kutais ir išsiuvinėti. Šitokių įrišimų išliko dar mažiau.

O d i n i a i į r i š i m a i. Oda per ištisus šimtmečius buvo naudojama kaip vienintelė stipri medžiaga knygoms įrišti. Odinis įrišimas gerai saugojo knygą nuo įvairių sužalojimų. Be to, odą galima puošti — piaustyti bei įspausti joje ornamentus, ją galima paauksuoti ir įvairiai nuspalvinti. Knygą puošė ir paprastas, nepadailintas odinis įrišimas. Tad odiniai įrišimai visais laikais buvo labai mėgstami. Oda buvo išdirbama — įvairiais būdais rauginama. Žinomi du seniausi, pagrindiniai būdai: tai rauginimas ąžuolo žievėje ir alūne. Ąžuolo žievėje rauginta oda buvo natūralios spalvos, įvairiausių atspalvių. Tai priklausė nuo rauginimo laiko bei panaudoto ąžuolo žievės kiekio. Rauginant alūne („baltasis" rauginimas), oda išeidavo visai balta. Dažniausiai šitaip buvo rauginama kiaulės oda. Ąžuolo žievėje rauginta oda buvo daug patvaresnė, tvirtesnė.

Pasitaiko, kad senų įrišimų oda lūžta, sutrupa į rausvus miltelius — ji nevykusiai buvo rauginta.

Rauginant pašalinami odos plaukai, o toje vietoje, kur jie augo, lieka maži įdubimai, poros, nusėtos odoje grupėmis lyg koks raštas. Išdirbant odas, raštai būdavo išryškinami. Odos su tokiais raštais buvo labai vertinamos. Gražiausi raštai likdavo ožkų odoje. Avių odos raštai silpnesni, ne tokie aiškūs, į šią odą buvo įrišamos pigesnės knygos. Kiaulės odoje stambių šerių šaknų poros labai gilios ir žymios. XVI—XVII a. kiaulės

[7] *Petrus de Palude*, Sermones quadragesimales thesauri novi..., Strassburg, 1497 (VUB, Ink. 197); *Aristoteles*, De rhetorica et poetica..., Venetiis, 1574 (VUB, II-3086).

[8] *H. Schreiber*, Einführung..., p. 65—67.

[9] *M. Michel*, Le reliure française, Paris, 1888, p. 29.

oda dažnai buvo naudojama knygoms įrišti. Lietuvos knygrišiai labiausiai mėgo baltas kiaulės odas, t. y. alūne raugintas. Rečiau užtinkami rudos (ąžuolo žievėje raugintos) kiaulės odos įrišimai.

Lygi, be jokių matomų porų buvo veršių ir jaučių oda. XVI—XVIII a. dauguma knygų įrišama į veršių odą, kurią lengva buvo puošti įspaudais. Ji buvo įvairiai dažoma. Lietuvoje, Lenkijoje ir Vokietijoje XVI a. aklaisiais įspaudais papuošiamiems bei auksuojamiems įrišimams paprastai buvo vartojama rudai dažyta veršių oda. Prancūzijoje buvo mėgstamos knygos, įrištos į raudonai dažytą veršių odą. XVIII a. visoje Europoje buvo madinga dažyti veršių odą panašiu į marmurą raštu.

Brangesniems įrišimams jau viduramžiais vartota dažniausiai iš Rytų įvežta oda. Nuo seniausių laikų Rytai pasižymėjo odos išdirbimo menu. Viduramžiais gražiausios odos buvo išdirbamos Arabijoje. Arabų valdomi Šiaurės Afrikos pakraščių bei Ispanijos ir Sicilijos gyventojai perėmė iš jų odų išdirbimo meną. Visoje Europoje buvo žinoma Kordoboje išdirbta oda, pavadinta to miesto vardu. Prancūzijoje marokeno vardu buvo žinoma Maroke ypatingu būdu išdirbta oda. Plačiai buvo paplitusi lyg grūdeliais nusėta šagrenės oda, Turkijoje daroma iš asilų ir mulų kailių nugarų. Rytuose išdirbtos odos Europoje buvo žinomos ir branginamos visais laikais.

Vilniaus knygrišiai XVII a. dažnai įrišdavo knygas į išdirbtą elnio odą. Antai 1681 m. Vilniaus knygrišys E. Tylis (sūnus) užperka didesnį kiekį elnio odų knygoms įrišti[10].

XVIII a. K. Melcherovičienės knygrišykla Vilniuje vartojo ožkų odą, dažytą juodai, geltonai, raudonai ir baltai, taip pat pilkai dažytą jaučio odą[11].

XVII a. atsiranda savotiškas XVIII a. visuose kraštuose paplitęs odos spalvinimo būdas. Stengtasi imituoti madingus dirbinius iš vėžlio odos. Knygoms įrišti skirtos veršių ir ožkų odos prieš beicavimą būdavo nudažomos marmuro, vėžlio odos, debesėlių ir obuoliukų ornamentais. Į tokią odą įrištų knygų kietviršiai nebuvo puošiami nei auksuojami, nebent viršelyje įspaudžiamas knygos savininko paauksuotas superekslibrisas. Kai kada viršelio išoriniame pakraštyje būdavo įspaudžiamas siauras paauksuotas bordiūras. Dažniausiai panašiai būdavo auksuojami ir vidiniai viršelio kraštai. Pradėta auksuoti ir nugarėles, kaip anksčiau viršelius. Jos puošiamos paauksuotais ornamentais, įspaudžiamas paauksuotas knygos pavadinimas.

Senų, ypač XVII—XVIII a., knygų įrišimams vartota oda buvo įvairiausiai išdirbama, todėl ne visuomet įmanoma nustatyti, iš kurio gyvulio kailio ji padaryta.

Audinių įrišimai. Nuo seniausių laikų buvo mėgstama knygas įrišti į brangius audinius, dažniausiai į šilką ir aksomą. Pasitaiko įrišimų su brokato ir kitokių auksu bei sidabru ataustų medžiagų likučiais. Nuo ankstyviausių viduramžių iki XVIII a. mėgiamiausia įrišimų medžiaga buvo vienos spalvos aksomas, dažniausiai raudonas, mėlynas ar juodas. Pavyzdžiui, 1515 m. Lietuvos didikas Saltonas savo bibliotekoje Vilniuje tarp kitų knygų turėjo evangeliją, įrištą į mėlyną aksomą su sidabriniais paauksuotais gumburais[12]. Iš pradžių į aksomą buvo įrišamos brangesnės, dažniausiai liturginės ar šiaip religinio turinio knygos, vėliau — dovanoms skirtos knygos. Tokie įrišimai buvo puošiami pagal to laiko madą. Yra žinomi viduramžių aksominiai įrišimai, išsiuvinėti raštais augalų motyvais; vėliau juose išsiuvinėjami herbai, monogramos bei inicialai.

Lietuvoje į aksomą buvo rišami ne tik religinio turinio raštai bei liturginės knygos, bet ir svarbesni valstybiniai dokumentai. Pavyzdžiui, 1596 m. Lietuvos iždo valdytojui liepus, Žiežmarių seniūnas Lukošius Mamoničius, kuris tuo metu buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždininku, paėmė iš Vilniuje, valstybės iždo, saugomų dokumentų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laisvių privilegijas ir nuvežė jas tuo metu Varšuvoje buvusiam Lietuvos kancleriui Leonui Sapiegai. Pergamente surašytos privilegijos buvo susiūtos į foliantus ir įrištos į raudoną aksomą, prie jų kabėjo sidabriniai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudai (žr. 1 priedą).

Šilkiniai įrišimai labiausiai buvo mėgstami XVI a. Jie siuvinėjami šilku, vilna, auksu, sidabru, perlais. Pradžioje tai buvo šiaip natūralistiniai augalų atvaizdai bei herbai, vėliau — ištisi paveikslai bei portretai. Tokius įrišimus, ypač dovanoms skirtas knygas puošdavo ne knygrišiai, bet aukštųjų luomų damos. Antai Anglijos karalienė Elžbieta I mėgdavo pati siuvinėti knygų viršelius, o jos pavyzdžiu sekė dvaro damos[13].

Tokių medžiaginių įrišimų išliko labai mažai, nes audiniai, laikui bėgant, sunyko ir buvo pakeisti oda.

Nugarėlė. Nugarėlė buvo klijuojama dviem būdais. Pirmasis — seniausias ir daug šimtmečių naudotas, kai knygrišys priklijuodavo odą tiesiai prie bloko nugarėlės. Tai vadinamoji pastovi nugarėlė. Antrasis būdas vartojamas, rišant knygas rankomis. Knygrišys odą priklijuoja ne tiesiai prie bloko nugarėlės, bet prie specialios medžiagos (senovėje prie pergamento, vėliau prie audinių bei popieriaus). Medžiagos kraštai prieš tai būdavo pritvirtinami prie abiejų kietviršių vidinių kraštų. Taip priklijuota nugarėlė vadinama tuščiąja.

Knygos su pastoviąja nugarėle daug stipresnės. Tokios nugarėlės buvo daromos odiniams ir ypač pergamentiniams įrišimams. Dažnai vartomų knygų pastoviosios nugarėlės susiraukšlėja, išnyksta jų apvalumas, nutrupa papuošimai. Pastoviosios senų knygų nugarėlės daugiausia išliko apgadintos. Vėliau tokia nugarėlė buvo vartojama tik brošiūroms.

Knygos, įrištos tuščiosiomis nugarėlėmis, yra patogesnės. Atskleidus knygą, įlinksta tik bloko nugarėlė, įrišimo nugarėlė išlaiko savo formą; knygą vartant, įrišimo medžiaga neplyšta, papuošimai netrūkinėja. Tuščiosiomis nugarėlėmis knygos buvo rišamos jau XVI a.

Susiuvus knygos bloką, ryšiai likdavo nugarėlės paviršiuje. Įrišus knygą į odą, nugarėlėje ties ryšiais būdavo iškilusios žymės. Puošiant knygas, reikėdavo šiuos išsikišimus įkomponuoti į bendrą knygos išorės papuošimą. Vėliau, kai ryšiai, įleisti į specialiai įpiautus griovelius, dingo iš bloko nugarėlės paviršiaus, iškilimai odos nugarėlėje tapo nugarėlės puošimo motyvu.

[10] CVIA, SA 5113, l. 133.

[11] CVIA, SA 5136, l. 457, 481.

[12] Литовская Метрика, I. — Русская историческая библиотека, 20, Петербург, 1903, стр. 871, № 215.

[13] *H. Schreiber*, Einführung..., p. 209.

Naujesnių įrišimų nugarėlėse matomos skersinės reljefinės juostos yra tik papuošimai, vadinami netikraisiais ryšiais. Įleisti į griovelius tikrieji ryšiai — nežymūs ir dažniausiai ne toje vietoje, kur netikrieji.

Ištisus šimtmečius Europoje puošnių knygų įrišimų nugarėles puošė skersinės, reljefinės iš pradžių tikrųjų, o vėliau netikrųjų ryšių juostelės. Paprastesnių, dažniausiai visai nepapuoštų odinių įrišimų nugarėlėse netikrųjų ryšių visai nebūdavo. Neturėjo tokių skersinių linijų ir puošniausių pergamentinių įrišimų nugarėlės. Vėliau vartotos paauksuotos reljefinės skersinės linijos yra netikrųjų ryšių „palikuonys".

Nugarėlės galuose būdavo įklijuojamos specialios juostelės, arba krašteliai, kurie sustiprindavo viršutinės ir apatinės bloko dalies sujungimą su kietviršiais. Krašteliai būdavo gaminami iš pergamento arba iš odos juostelių bei virvutės gabalų ir atsiūlėjami spalvotu siūlu. Kai kada jie pinami iš siaurų plonos odos dirželių. Viduramžiais krašteliai, siuvant knygą, būdavo pritvirtinami prie viršutinių ir apatinių viršelio vidaus kampų taip pat, kaip ir tikrieji ryšiai (9 pav.). Bet jau XV a. pabaigoje krašteliai pritvirtinami vėliau, o ne siuvant knygą. Jie supinami atskirai ir prikabinami prie pagalbinių siūlių nugarėlėje, dažniausiai tuo pačiu siūlu, kuriuo būdavo atsiūlėti. XV a. pabaigoje kai kuriuose įrišimuose krašteliai yra tik kaip papuošimas. Vėliau jie buvo supaprastinami: bloko nugarėlės viršuje ir apačioje priklijuojamos spalvotos medžiagos juostelės, kurių galai pritvirtinami prie abiejų kietviršių. Tokie nugarėlės krašteliai saugojo nuo dulkių tuščią tarpą tarp knygos bloko ir nugarėlės. Krašteliai skyrėsi puošimo technika, panaudota medžiaga, pynimo raštais, siūlų spalvomis bei jų derinimu.

Vokiečių knygotyrininkas P. Adamas, remdamasis savo stebėjimais, teigia, kad iš nugarėlės kraštelių galima nustatyti knygos įrišimo vietą ir laiką[14]. Antai yra žinoma, kad Vokietijos knygrišiai kraštelius gamino iš susuktų odinių bei pergamentinių juostelių; kitose šalyse tai nebuvo praktikuojama. Graikijoje knygrišiai vartojo lygias pergamento juosteles, Prancūzijoje — lengvesnes už odą medžiagas. P. Adamo manymu, net kraštelių atsiūlėjimo būdas turi regionalinių skirtumų.

Iš pradžių brangiųjų įrišimų nugarėlės nebuvo puošiamos jokiais įspaudais, bet jau XV a. vis daugiau kreipiamas dėmesys į jų gražinimą.

Odinių įrišimų su aklaisiais įspaudais nugarėlėse vien įspaudžiamos linijos tarp iškilusių ryšių. Įrišimų su paauksuotais įspaudais nugarėlės dažniausiai nebuvo puošiamos, tik XVI a. viduryje ryšių tarpuose atsiranda pavienių smulkiais spaudais įspaustų paauksuotų ornamentų. XVII amžiuje pradėta daugiau rūpintis nugarėlių išvaizda, jose vis daugiau pasitaiko paauksuotų įspaudų.

XVIII a., kai įrišimo kietviršiai nebūdavo dailinami, visi papuošimai būdavo sutelkiami nugarėlėse greta knygos pavadinimo. Sustatytos į lentynas knygos gausiai pagražintomis nugarėlėmis puošė turtingų žmonių bibliotekas.

XVII—XVIII a. įrišimuose knygos savininko superekslibrisas kai kada būdavo įspaudžiamas taip pat nugarėlėje, tarp kitų papuošimų. Pateikiami keli pavyzdžiai.

10 paveiksle[15] matyti vėžlio odos imitacijos įrišimas. Viršelis (kartonas, 9×15) nepuoštas. Nugarėlėje įspaustas paauksuotas Kauno Karmelitų vienuolyno bibliotekos superekslibrisas su inicialais CCCD (Conventus Caunensis Carmelitorum Discalceatorum). Knyga įrišta XVII a. antrojoje pusėje greičiausiai Vilniuje.

11 paveiksle[16] — nugarėlės papuošimo fragmentų fotonuotraukos. Knyga priklausė Vilniaus akademijos bibliotekai, ji įrišta XVIII a. Iš fragmentų matyti, kad akademijos superekslibrisas buvo įspaudžiamas nugarėlėje tarp kitų ornamentų.

Priešlapiai. Sąvoka „knygos priešlapis" turi dvi prasmes: spaustuvininko paliktas priešlapis ir knygrišio įterptas priešlapis tarp knygos viršelio ir pačios knygos.

Nuo pat spaudos išradimo iki XVIII a. pabaigos spaustuvininkai nepradėdavo spausdinti knygos pirmajame sulankstyto popieriaus lapo puslapyje. Visuomet šiek tiek lapų, žiūrint koks knygos formatas, būdavo paliekama tuščių. Knygos pabaigoje taip pat būdavo paliekama tuščių lapų. Jie vadinami spaustuvininko priešlapiais. Šie priešlapiai saugojo knygos pradžią ir pabaigą, o prireikus subrošiūruoti knygą, pirmasis ir paskutinysis priešlapiai būdavo priklijuojami prie storesnio popieriaus, kuris laikinai atstodavo knygos viršelius. Įrišant į solidžius viršelius, pirmasis ir paskutinysis priešlapiai su užklijuotu ant jų laikinu viršeliu būdavo nuimami. Senose įrištose knygose dažniausiai aptinkamas tik antrasis spaustuvininko priešlapis.

Siūdamas lankus, prie pirmojo lanko viršuje ir paskutiniojo apačioje knygrišys prisiūdavo priešlapius. Pirmojo priešlapio pusę priklijuodavo prie viršutinio kietviršio vidaus pusės, antrojo — prie apatinio kietviršio vidaus pusės. Šie priešlapiai sujungdavo knygos bloką su kietviršiais. Ėmus leisti storesnes knygas, reikėjo tvirčiau sujungti kietviršius su bloku. Susiūdamas lankus, knygrišys prie nugarėlės skersai prisiūdavo pergamento juosteles, kurių galus greta ryšių galų pritvirtindavo prie kietviršių vidaus pusės ir tik po to ant jų užklijuodavo priešlapį. Kai kada vietoj juostelių prie nugarėlės būdavo prisiuvamas vienas platesnis, dažniausiai seno, vartoto pergamento gabalas. Vėliau knygrišiai pradėjo vartoti stipresnio popieriaus bei retai austos medžiagos juosteles. Kai kada prie bloko nugarėlės jie pritvirtindavo ištisus tokių audinių gabalus.

Vėlyvaisiais viduramžiais priešlapiai pasidarė tik knygos apipavidalinimo elementu. Priklijuodamas priešlapio dalį prie kietviršio, knygrišys paslėpdavo pačią kietviršio vidaus pusę, kur buvo priklijuoti įrišimo medžiagos kraštai, ryšių galai, pergamento juostelės ir kt.

Dar XVI a. priešlapiams buvo vartojami tik paprasto balto popieriaus lapai, dažniausiai rašomojo, nes jis buvo stipresnis. XVIII a. priešlapiams pradėta vartoti įvairų spalvotą popierių. Pirmas žinomas priešlapis iš marmurą imituojančio popieriaus yra 1600 m. Prancūzijoje įrištoje knygoje[17].

[14] *P. Adam.* Das Restaurieren alter Bücher, Hall, 1927, p. 8.

[15] Conclusiones ex universa Aristotelis philosophia in auditorio Collegii Brunsbergensis Soc. Iesu... In Coll. Brunsbergensis, 1666. Įrašai: 1) Con. Carm. Resident. Caunensis; 2) Conv. Carm. (VUB, III-7988).

[16] Fragmentai gauti iš TSRS Mokslų akademijos bibliotekos Leningrade restauracinių dirbtuvių.

Ne visuomet priešlapiai jungė bloką su kietviršiais ar buvo reikalingi knygai papuošti. XV—XVII a. įrištose knygose kai kada prisiūta keli arba keliolika rašomojo popieriaus lapų. Tokie priešlapiai buvo skirti skaitytojo pastaboms.

Tyrinėjant senuosius įrišimus su išlikusiais priešlapiais, matyti, kad ne visi priešlapiai vienodai jungia knygos bloką su viršeliu. Pagal tai skiriami penki priešlapių tipai.

Pirmojo tipo priešlapiai pritvirtinti prie bloko nugarėlės, siuvant knygos lankus. Pirmoji priešlapio pusė priklijuota kietviršio vidaus pusėje. Tai seniausias žinomas būdas pergamente rašytų knygų blokams sujungti su kietviršiais. Vėliau šitaip buvo įrišamos knygos bibliofilams.

Antrojo tipo priešlapio viduje matoma siūlė, kuri rodo, kad priešlapis prisiūtas ne siuvant bloką, bet pritvirtinant jį prie kietviršių. Viena priešlapio pusė priklijuota prie kietviršio vidaus, antrosios jo pusės siaura dalis išilgai nugarėlės priklijuota prie pirmojo knygos bloko lapo vidinio krašto. Kaip matyti iš archyvuose likusių bylų, XVII ir XVIII a. šitaip buvo įrišamos įvairios ūkinės ataskaitinės knygos.

Trečiojo tipo priešlapis randamas plonesnėse bei mažavertėse knygose. Nuo antrojo tipo priešlapio jis skiriasi tuo, kad viduryje neprisiūtas; jo pirmoji pusė tik priklijuota prie kietviršio, o antrosios pusės kraštas išilgai nugarėlės priklijuotas prie knygos bloko pirmojo lapo krašto.

Ketvirtojo tipo priešlapiai taip pat nebuvo prisiuvami prie bloko, juos plačiau pradėta vartoti tik XVIII a. bibliofilams įrišamose knygose. Iš anksto įvairiai nuspalvintas priešlapis viena puse buvo priklijuojamas prie kietviršio iš vidaus, kita — ištisai prie spaustuvininko palikto priešlapio arba prie specialiai įklijuoto popieriaus lapo. Prabangiuose įrišimuose šio tipo priešlapiai papuošti piešiniais, paauksuoti arba aptraukti plonu šilkiniu audeklu.

Penktojo tipo priešlapiai sudėtingesni, jie atsirado taip pat tiktai XVIII a. Susiuvant knygos bloką, priešlapiai nebūdavo prisiuvami, tik jų vietoje išilgai nugarėlės knygrišys prisiūdavo siauras medžiagos, pergamento ar stipresnio popieriaus išilgai pusiau sulenktas juosteles: vieną — bloko viršuje, kitą — jo apačioje. Priešlapiui skirtą popieriaus lapą knygrišys perpiaudavo pusiau. Pritvirtinęs bloką prie kietviršių, pusę priešlapio priklijuodavo prie kietviršio vidaus pusės, o priešlapiui skirtą juostelę — prie priešlapio vidinio pakraščio. Tada padėdavo ant knygos bloko viršaus antrąją priešlapio pusę ir prie jo vidinio pakraščio priklijuodavo antrąją priešlapiui skirtą juostelę. Tokie priešlapiai netrukdė vartyti knygos, buvo stipresni, netrūkinėjo per sulenkimą ir dailiau atrodė.

Bibliofilams skirtų knygų kietviršiai vidaus pusėje kai kada būdavo tapyti, aptraukti audiniais arba ta pačia oda, kaip ir iš lauko.

Labai paplitęs papuošimas buvo prie kietviršių priklijuotos odos į vidų užlenktų kraštelių, kurių neuždengia priešlapis, auksavimas: rėžtukais įspaudžiamos linijos, ruletėmis — bordiūrai, kai kada puošiama pavieniais įspaudais.

13 paveiksle pateiktas viršutinio kietviršio vidaus pusės papuošimas. Šią knygą 1785 m. įrišo Paryžiaus knygrišys N. D. Deromas (Derôme), žinomas Deromo Jaunesniojo vardu. Jo mozaikiniai priešlapiai laikomi šedevrais[18].

Kai kada iš vidaus aptrauktuose spalvotu šilku, kitais brangiais audiniais kietviršiuose buvo nutapomi paveikslai, portretai, atspaudžiami vario raižiniai. Vilniaus V. Kapsuko universiteto Mokslinėje bibliotekoje saugoma Vilniaus knygrišio apie 1580 m. įrišta knyga. Abiejų jos kietviršių vidų puošia Olandijos dailininko J. Sadlerio (Sadler) 1577 m. daryti vario raižiniai[19].

Ypatingai gražūs yra prabangių įrišimų dubliūrai. Tokiuose įrišimuose kietviršiai iš lauko ir iš vidaus buvo aptraukiami oda arba kita kokia medžiaga, jų vidus paauksuojamas, nutapomas ar kitaip papuošiamas. Tokia papuošta kietviršio vidaus pusė ir vadinama dubliūru. Daugiausia jų yra senuose rytietiškuose įrišimuose. XV a. Italijos ir Vengrijos renesansiniuose įrišimuose taip pat randama meniškų dubliūrų. Europoje Renesanso laikotarpio knygrišiai pasisavino juos kartu su rytietiškais paauksuotais įspaudų ornamentais, kartono viršeliais bei tapyba odoje.

Dubliūrai ypatingai buvo mėgstami Prancūzijoje, kur susiformavo savitas prancūziškas dubliūrų stilius „à la Gascon", pagal žinomą tuo metu bibliofilo vardą. Iki XVIII a. pabaigos prancūziškų prabangių įrišimų kietviršių vidus buvo įvairiai puošiamas.

12 paveiksle[20] pateiktas 1748 m. Paryžiuje įrištos knygos dubliūras. Jis yra iš reljefinio paauksuoto popieriaus. Užlenkti odos krašteliai apvedžioti paauksuotais siauros ruletės įspaudais.

13 paveiksle[21] parodytas marmurą imituojančio popieriaus dubliūras. Kartono viršelis aptrauktas šviesiai rudu tymu, pakraščiai apvedžioti trim paauksuotomis linijomis, kampuose — rozetės. Nugarėlėje — knygos pavadinimas ir pavieniai įspaudai. Knyga įrišta 1785 m. Paryžiuje knygrišio Deromo Jaunesniojo.

Knygos apkaustai ir segtuvai. Knygai apsaugoti nuo sužalojimų viduramžiais buvo griebiamasi įvairių priemonių. Išoriniai viršelio kampai būdavo apvelkami specialiais, dažniausiai metaliniais antgaliais, prie apatinių viršelio kraštų būdavo pritaisomi metaliniai segtuvai, visuose kampuose ir centre pritaisomi metaliniai išsikišimai — gumburai; kai kada prikalamos varinės vinys didelėmis galvutėmis.

Seniausiais laikais šios knygą saugančios metalinės dalys buvo liejamos, bet XV a. jos jau štampuojamos iš varinės skardos, o po to raižomos. Paprastai jos būdavo ažūrinės, pro jas matėsi knygos įrišimo medžiaga. Jos dažniausiai būdavo papuoštos arba pačios puošdavo viršelį.

Viduramžiais knygos, parašytos pergamento lapuose, gerai neužsivoždavo, nes pergamentas buvo nely-

[17] *H. Loubier*, Der Bucheinband, p. 157.

[18] *H. Helwig*, Handbuch der Einbandkunde, 2, Hamburg, 1953—1955, p. 142.

[19] VUB, BAV 41—1—10.

[20] VUB, BAV 41—2—4.

[21] *[Longus]* Longi Pastoralium de Daphnide et Chloe, libri quatuor, Excudebat Franc. Ambr. Didot Parisiis, 1778. Įklijuotas odoje įspaustas paauksuotas ekslibrisas — BIBLIOTHECA AMBROSII FIRMINI DIDOTI 1850 A LA BIBLE D'OR 1698 — ir juodame popieriuje įspaustas ekslibrisas su herbu bei įrašu: EX LIBRIS NOE DE SALVERTI STEPHANVS SEMPER. Priešlapyje užklijuota etiketė: „Relié par Derôme le Jeune, demeure présentement rue St. Jacques près du Collège du Plessie Hôtel de la Couture N. 65 en 1785" (Autoriaus rinkinys).

gus ir storas, todėl jas reikėdavo sukabinti. Dažniausiai vartoti odiniai dirželiai. Vienas jų galas buvo pritvirtinamas prie apatinio kietviršio, o antrajame būdavo kabliukas, užkabinamas už viršutiniame kietviršyje pritaisytos kilpelės. Tokie segtuvai seniau buvo vadinami klauzūromis. Vėliau odinius dirželius pakeitė metalas. Metaliniai segtuvai užsisegdavo tuo pačiu principu, tik apatinė jų dalis būdavo sujungta šarnyru su specialiai pritvirtinta apatiniame kietviršyje plokštele. Sveikų segtuvų išliko mažai, dažniausiai senose knygose išlikusios viršutinio kietviršio kilpos ir apatinio kietviršio plokštelės su šarnyrais. Kai kurioms knygoms prie segtuvų buvo pritaisytos spynos.

XVIII ir XIX a. bibliotekininkai, norėdami apsaugoti lentynoje greta stovinčių knygų įrišimus nuo sužalojimų, nuo senųjų knygų nuimdavo išlikusias aštrias kilpeles bei plokšteles su šarnyrais[22]. Štai kodėl daugelyje odinių įrišimų trūksta metalinių dalių ir matomos tik tos vietos, kur jos buvo pritvirtintos. Pasitaiko, knygų, kurių segtuvai pritvirtinti atbulai, t. y. susegimo kilpos yra prie apatinio, o dirželio pradžia — prie viršutinio kietviršio.

Knyga turėdavo dažniausiai du, labai retai tris segtuvus, kurie susegdavo šoninius abiejų kietviršių kraštus. Italijos ir Ispanijos įrišimuose, be dviejų šoninių segtuvų, abiejų kietviršių viršuje ir apačioje buvo pritaisoma dar po vieną segtuvą. Bažnytinės knygos turėjo segtuvus ir XVIII a.

Segtuvai taip pat buvo puošiami — dažniausiai tik metalinės jų dalys, kai kada ir odiniuose dirželiuose būdavo įspaudžiama ornamentai, datos ar knygos savininko vardas[23].

Metalinius segtuvus, kilpas ir kabliukus knygrišiai užsakydavo auksakaliams ir varkaliams pagaminti. Bet dažniausiai įsigydavo juos iš pirklių jau pagamintus pagal vienodą šabloną. Šios papuoštos metalinės dalys neretai buvo atsitiktinės, jų ornamentai neatitiko knygos įrišimo papuošimo.

Vėlyvaisiais viduramžiais mėgstamiausias kilpos papuošimas buvo žmogaus galvą vaizduojantis ažūras. Vėliau segtuvų metalinių dalių papuošimai įvairiose šalyse įvairiai keitėsi.

XVII a. segtuvai pasidarė nebe aktualūs, pagal seną tradiciją jie dar buvo vartojami, bet jų skoningu papuošimu nebesirūpinta.

Vėlyvesnių įrišimų metaliniai apkaustai, gumburai bei segtuvai nebegali pasakyti, kada knyga buvo įrišta. Kaip matyti iš Vilniaus V. Kapsuko universiteto Mokslinėje bibliotekoje ir kitose Lietuvos bibliotekose saugomų knygų, daug XVII ir XVIII a. įrištų knygų apkaustytos viduramžiais pagamintais apkaustais, gumburais bei segtuvais. Odinės knygų įrišimo dalys susidėvėdavo daug greičiau, negu metalinės. Iš naujo įrišant senas knygas, nusidėvėjusi oda būdavo pašalinama ir pakeičiama kita, papuošta naujoviškais įspaudų ornamentais, tuo tarpu išlikusios sveikos metalinės dalys perkeliamos į naują įrišimą. Visai sunykusios knygos būdavo išimamos iš bibliotekų, o sveiki senieji apkaustai bei sagtys panaudojami naujoms įrišamoms knygoms. Antai senojoje Vilniaus akademijos bibliotekoje yra ranka rašyti ir XVIII a. pradžioje įrišti antifonarai, kurie turi apkaustus, gumburus ir segtuvus su gotiškais ornamentais, gamintus greičiausiai XV a. pirmojoje pusėje[24].

Kai kada viršeliai būdavo surišami specialiai pritaisytais minkštos odos dirželiais, sausgyslėmis, pergamento juostelėmis bei šilkiniais raiščiais. XVI ir XVII a. lengvi Ispanijos pergamento įrišimai turėjo plonų odinių juostelių bei sausgyslių kilpas, kurios buvo užkabinamos prie viršutiniame kietviršyje pritvirtintų sagų iš pintų odos juostelių ar sausgyslių.

Vėlyvaisiais viduramžiais buvo įprasta knygas prirakinti prie pultų ar prie kitų knygoms skirtų vietų. Viršutiniame knygos kietviršyje, rečiau apatiniame, buvo pritaisoma metalinė kilpa. Pritvirtinta prie pulto grandinė prirakinama prie tos kilpos. Savininkai knygas prirakindavo įvairiais sumetimais: kad jos nenukristų nuo pulto, kad skaitytojai negalėtų jų nusinešti kitur, pagaliau kad iš viso jų kas nors nepaimtų. XIV ir XV a. vienuolynų bažnyčiose maldaknygės buvo prirakinamos prie suolų, kad atsiklaupę vienuoliai turėtų jas čia pat po ranka. Rakinti knygas ypač buvo įprasta Anglijoje; ir dabar čia yra išlikusių keliose bažnyčiose prie suolų prirakintų maldaknygių. Kai kuriuose Vokietijos universitetuose dar XVII a. buvo ištisos bibliotekos tokių prirakintų knygų.

Apie prirakintas knygas Lietuvos bibliotekose mažai teturima žinių. Apie vieną tokią knygą Vilniaus akademijos bibliotekoje (XVI a.) rašė J. I. Kraševskis. Iš Vilniaus jėzuitams padovanotų Žygimanto Augusto knygų buvo viena, anuo laiku labai vertinga rankraštinė enciklopedija. Matyt, ji labai branginta, nes Vilniaus akademijos vadovybės įsakymu buvo prirakinama prie sienos. Apie 1620 m. šią knygą kažkas pavogė ir išvežė į Krokuvą. Lenkų istorikas jėzuitas Narimovskis, norėdamas nuslėpti šį eilinį Lietuvos kultūrinių vertybių grobstymą, rašė, kad dingusioji knyga kadaise priklausiusi garsiam magikui Tvardovskiui. Vieną naktį, kai bibliotekos vedėjas jėzuitas tėvas D. Butvilas atskleidęs knygą pasiskaityti, pasigirdęs baisus triukšmas, sulėkę velniai ir nusinešę knygą į pragarą[25].

Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslinėje bibliotekoje saugomos kelios knygos su kabliais prie apatinio kietviršio — matyt, dar XVI a. viduryje kai kuriose Lietuvos bibliotekose knygos buvo laikomos prirakintos.

Paprotys laikyti prirakintas knygas ilgiausiai išliko bažnyčiose. Pavyzdžiui, iš 1598 m. surašyto Vilniaus katedros daiktų inventoriaus matome, kad katedroje buvo 10 prirakintų prie grandinių liturginių knygų[26].

KAIP NUSTATOMA KNYGOS ĮRIŠIMO VIETA IR LAIKAS

Nuo spaudos išradimo iki XVI a. pabaigos beveik visi spaustuvininkai savo išleistas knygas parduodavo neįrištas, nesusiūtas ir nesulankstytas lankais. Kai kada jos vežamos į labai tolimus miestus. Palaidais lankais

[22] *H. Schreiber*, Einführung..., p. 217.

[23] Ten pat, p. 51.

[24] BAN, PKA, Nr. 8—8239, senas (toliau — s.) Nr. 4.1.11.

[25] *J. I. Kraszewski*, Wilno od początków jego do roku 1750, IV, Wilno, 1842, p. 8.

[26] CVIA, f. 1135, ap. 4, b. 471.

gabenamos knygos paprastai buvo susukamos ir įdedamos į statines.

Prieš antrąjį pasaulinį karą apie senus knygų įrišimus rašiusieji autoriai paprastai ignoravo knygų prekybą. Dėl to daugumoje tuometinių darbų iš knygrišystės istorijos dažnai klaidingai nurodomos knygų įrišimų vietos. Jei knyga buvo išspausdinta Venecijoje, jos įrišimas buvo laikomas itališku, jei tituliniame lape pažymėta, kad knyga išleista Kelne, tai buvo pakankamas įrodymas, jog knyga įrišta Vokietijoje. Buvo manoma, kad Plantinų spaustuvėje išspausdintos knygos įrištos Niderlandų knygrišių.

Jau 1928 m. anglų knygrišystės istorikas E. Goldšmitas rašė, jog ankstesnieji autoriai neteisingai tvirtino, kad XV—XVI a. visi spaustuvininkai savo išspausdintas knygas parduodavo įrištas. Remdamasis įvairia archyvine medžiaga, Goldšmitas įrodė, jog XV—XVI a. Europoje daugumas spaustuvininkų išspausdintas knygas parduodavo neįrištas, nesusiūtas ir nesulankstytas. Anų laikų prekybinėse knygose bei sąskaitose kainos nurodytos ne už visą knygą, bet už atskirus jos lankus. Jau viduramžiais buvo įprasta pardavinėti lankais neįrištas knygas. Pavyzdžiui, XIII a. Bolonijos universitetas pirkdavo rankraštines knygas taip pat lankais ir tik vėliau atiduodavo jas įrišti savo knygrišiams[1].

E. Goldšmitas teigia, kad kai kuriuose XV—XVI a. išspausdintų knygų tituliniuose lapuose matomi paslaptingi romėniški skaičiai visuomet atitinka knygos lankų kiekį. Jo manymu, spaustuvininkai išspausdindavo juos, norėdami palengvinti pirkliui nustatyti knygos kainą pagal atskirų lankų kainą.

E. Goldšmitas pateikia ištrauką iš XVI a. pradžioje paskelbtos visoje Europoje gerai žinomo Niurnbergo spaustuvininko, leidėjo ir knygų pirklio A. Kobergerio (Koberger) prekybinės korespondencijos (1493—1525 m.). Iš tos korespondencijos paaiškėja, kad A. Kobergeris daugelyje didesnių Europos miestų pardavinėjo dideliais kiekiais ne tik savo, bet ir kitų spaustuvininkų išspausdintas knygas, kurios visuomet buvo gabenamos palaidais, į statines supakuotais lankais. Kobergeris turėjo savo agentų daugelyje Europos miestų. Jie ne tik parduodavo Niurnberge išspausdintas knygas, bet supirkinėjo ir perpardavinėjo kitų Vokietijos miestų ir svetimų kraštų spaustuvininkų išleistas knygas, kurios buvo gabenamos taip pat, kaip ir Kobergerio. Korespondencijoje yra iš įvairių Europos kraštų atsiųstų reklamacijų. Knygų siuntas gavę pirkliai skundžiasi, kad siuntėjas į statines neįdėjęs kai kurių knygos lankų.

Iš šios korespondencijos taip pat paaiškėja daugelį knygotyrininkų dominantis klausimas: kaip XVI a. knygų pirkliai parduodavo klientams knygas — įrištas ar neįrištas? 1509 m. A. Kobergerio spaustuvė-leidykla, kuri jau priklausė keliems savininkams, pareikalavo iš savo agentų žinių, kiek liko neišparduota garsiosios Šedelio (Schedel) Niurnbergo Kronikos, kuri 1493 m. buvo išleista 4000 egzempliorių tiražu (2000 — lotynų ir 2000 — vokiečių kalba). Pirminė šios neiliuminuotos ir neįrištos knygos kaina buvo 2 florenai, t. y. už tiek pirklys gaudavo ją iš leidėjo per agentą. Agentai pranešė, kad pas knygų pirklius, kuriems tos knygos buvo parduotos, liko 571 egzempliorius; iš jų tik 37 egzemplioriai įrišti.

Nustatydami knygos įrišimo laiką, knygotyrininkai dažnai klysta, knygoje išspausdintus jos išleidimo metus sutapatindami su įrišimo metais. Pagal išspausdintus išleidimo metus galima nustatyti tik knygos įrišimo datą post quem, t. y. kad knyga negalėjo būti įrišta anksčiau. Pagal knygos savininkų įrašus išsiaiškinus, kas buvo pirmas jos savininkas, kur ir kada jis gyveno, galima nustatyti knygos įrišimo datą ante quem, t. y. kad knyga negalėjo būti įrišta vėliau[2].

Įrišimo papuošimų stilius ir kai kurios techninės įrišimo savybės taip pat padeda nustatyti apytikrį įrišimo laiką ir vietą. Įrišimą kai kada galima datuoti pagal papuošimuose įkomponuotus metus, monogramas bei inicialus. Tačiau tais duomenimis reikia remtis labai atsargiai, nes, kaip toliau matysime, spaudai buvo parduodami, jie patekdavo į tolimiausius kraštus, vienodus spaudus vartojo įvairiausių miestų knygrišiai. Be to, tuos pačius spaudus su ta pačia išgraviruota data vartojo ne viena knygrišių karta.

Žinoma, jei pavyksta tikrai nustatyti, kad tiriamo įrišimo įspaudai padaryti identiškais įrankiais, kuriais papuoštas jau datuotas ir lokalizuotas įrišimas, tai galima teigti, kad tiriamoji knyga įrišta to paties knygrišio arba jo įpėdinių, vartojusių tuos pačius spaudus.

Įrankiais knygų įrišimams puošti kai kada buvo prekiaujama tarptautiniu mastu. XVI a. Rytų Europos pirkliai, atvykę į Vokietijos muges, pirkdavo įvairiuose Vokietijos miestuose pagamintas ruletes, plokšteles ir kitokius spaudus[3].

Čekų knygrišystės tyrinėtojas B. Nuska teigia, kad įvairių miestų knygrišiai vartojo labai panašius, o kai kada visai vienodus puošimo įrankius. Dėl to neįmanoma atpažinti Prahos knygrišių XVI a. darbų[4].

Kituose kraštuose vartoti spaudai pasiekdavo ir Lietuvą, mūsų knygrišiai juos vartojo įrišamoms knygoms puošti. Nustatant knygos įrišimo vietą, tokiais iš svetur įvežtais spaudais papuošti įrišimai dažnai suklaidina tyrinėtoją. Jei knygrišiai nepirkdavo puošimo įrankių svetur, juos užsisakydavo pas raižytojus, manoma, kad dažniausiai pagal knygose esamų papuošimų grafinius pavyzdžius.

Įspaudų formas reikia lyginti taip pat labai atsargiai, nes, naudojantis tuo pačiu spaudu, buvo galima keisti įspaudo gylį bei formą, atsižvelgiant į įrišimo odos kokybę, minkštumą, drėgnumą (sudrėkinta prieš spaudimą oda džiūdama nevienodai susitraukia) ir t. t. Ypač tai pasakytina apie didesnių spaudų, pavyzdžiui, plokštelių, matmenis. E. Goldšmitas teigia, kad tuo pačiu įrankiu padaryto įspaudo didumas gali skirtis nuo 10 iki 20 proc., žiūrint, kokios rūšies oda, kiek ji buvo įtempta ir kokio drėgnumo. Visai beviltiška yra matuoti mažesnius spaudus, ypač XV a. įrišimų. Vadinasi, reikia rezervuotai identifikuoti spaudus, lyginant jų matmenis su panašių spaudų matmenimis, pateiktais įvairiuose kataloguose, albumuose ar kitur.

Vilniaus pinigų kalyklos raižytojai vietiniams knygrišiams spaudus gamino ne masiškai, t. y. nekalė jų iš

[1] *E. Ph. Goldschmidt*, Gothic and Renaissance Bookbindings, p. 36.

[2] *H. Helwig*, Handbuch der Einbandkunde, I, p. 14.

[3] *B. Nuska*, Ceske Renesančni vazby ve Vychodo-Českych Sbirkach.— Prace Musea v Hradci Kralove, Hradec Kralove, 1963, p. 105—140.

[4] *B. Nuska*, Polski wpływ na formowanie się czeskiej renesansowej oprawy książkowej.— Ze skarbca kultury, 16, Wrocław, 1964, p. 141.

anksčiau pagamintų plieninių patricų, kaip, pavyzdžiui, štampus pinigams. Kiekvienas toks knygrišių įrankis buvo raižomas atskirai.

Apie tai, kad knygrišių įrankiai — plokštelės, ruletės bei kiti spaudai — būdavo raižomi kiekvienas atskirai, nekalami iš pagamintų patricų, kaip daroma XIX a., rašė vokiečių knygotyrininkas E. Kyrisas. Jo manymu, klasifikuoti ir identifikuoti spaudus sunku ypač dėl to, kad madingiausi, žinomesnių knygrišių vartoti spaudai buvo imituojami, kopijuojami, o kartais ir padirbinėjami. Padirbtomis ruletėmis bei plokštelėmis laikomos tos, kuriose raižytojas išgraviruodavo ne tik kopijuojamo spaudo ornamentus, bet ir jame esamus raižytojo inicialus bei monogramas, raižymo metus bei kitokius ženklus[5].

Be daugelio kitų, spaudų kopijavimo pavyzdžiu gali būti 117 ir 118 paveiksle pavaizduoti įspaudai. Abiejų paveikslų centrinės ovalios plokštelės su arabeskomis yra labai panašios. Be abejo, šie spaudai raižyti vieno asmens dviem knygrišiams. Pirmąją plokštelę vartojo Vilniaus knygrišys, rišęs XVI a. pabaigoje vyskupo M. Giedraičio knygas, antrąją — knygrišys, rišęs knygas dominikonams.

Palyginus Vilniaus knygrišių vartotų centrinių ovalių plokštelių su arabeskomis įspaudus 138, 141, 535 paveiksluose, matyti, kad spaudai, kuriais buvo įspausti šie medalionai, labai panašūs, bet ne identiški. Matyt, šias plokšteles išraižė vienas meistras, bet pardavė keliems Vilniaus knygrišiams.

Labai panašios plokštelės 275 ir 303 paveiksluose, bet jos ne tapačios.

Palyginus tris ovalias plokšteles su renesansinėmis lelijomis (160, 161, 162 pav.), kurios įspaustos trijų Vilniuje išspausdintų ir trijų atskirų Vilniaus knygrišių įrištų XVI a. pabaigoje knygų viršeliuose, matyti, kad jos labai panašios, bet nėra identiškos. Jos, be abejo, raižytos vieno meistro ir parduotos trims atskiriems knygrišiams.

Tą pat galima pasakyti ir apie Vilniaus kalykloje raižytas ruletes su alegorinėmis figūromis, vaikais ant postamentų ir mazgų ornamentais. Šių trijų ruličių figūros bei ornamentai labai panašūs; greičiausiai jas raižęs meistras kopijavo Vakarų Europos raižytojų pagamintas ruletes su tomis pačiomis figūromis (plg. 117 ir 118 pav.).

Vilniaus knygrišių vartotas ruletes su reformatų atvaizdais ir užrašais — PHII, ERAS, IOHA, MAR (žr. 153, 164, 165 pav.) — palyginus su panašia rulete 163 paveiksle, aiškiai matyti, kad jos raižytos iš to paties pavyzdžio, bet daug kuo skiriasi, ypač užrašai po reformatų atvaizdais.

Ruletė su karalių atvaizdais ir mūzomis 342 paveiksle labai panaši į ruletę 343 paveiksle, bet ne tapati.

Būdingas kopijavimo pavyzdys yra ruletės su Žygimanto Senojo, Bonos, Žygimanto Augusto ir Stepono Batoro atvaizdais ir užrašais po jais; ruletė 105, 141, 275 paveiksluose yra labai panaši į ruletę 244, 530 paveiksluose, bet ne tapati. Visai skirtingos ruletės 200 ir 475 paveiksluose.

E. Goldšmitas XV a. knygų įrišimo vietą mėgina nustatyti pagal viršelių suskirstymą į laukelius, atskirų įspaudų tipus bei jų išdėstymą viršelyje. Jo manymu, kai kurie įrišimų tipai labai būdingi, ir prityręs tyrinėtojas iš pirmo žvilgsnio gali nustatyti, kuriai regioninei grupei jie priklauso. Pavyzdžiui, Kelno ir kitų žemutinio Reino miestų, taip pat ir tame krašte buvusių vienuolynų knygrišiai rišdavo knygas į medines lentas, kurių išoriniai kraštai nupiauti įžulniai. Žinoma, tai nereiškia, kad kitų vietovių knygrišiai šitaip nepiaudavo lentų, bet knyga su įžulniai nenupiauta lenta tikrai nebuvo įrišta žemutinio Reino knygrišio.

Augsburgo įrišimai lengvai atpažįstami iš pavartotų spaudų ir jų įspaudų išdėstymo. Veidrodis dažniausiai įrėmintas tankiai išdėstytais keturkampiais įspaudais, kai kada su rozetėmis viduryje, tuo tarpu kiti pavieniai, lapo formos su palmete per vidurį įspaudai veidrodžio viduryje bei viršelio pakraščiuose išskirstyti žymiai rečiau.

Centrinės Vokietijos miestas Erfurtas XV a. antrojoje pusėje turėjo labai įgudusių knygrišių, kurių įrišimai skiriasi nuo kitų. Jų įspaudų schema labai būdinga. Viršelio pakraštys dažniausiai papuoštas išilgai vienas prie kito išdėstytais rombo formos įspaudais. Rėžtuku įspaustomis linijomis apvedžioti platūs rėmeliai kampuose sudaro keturias didesnes plokštumas. Siauras, pailgas veidrodis dažniausiai papuoštas tankiais vienodų ornamentų įspaudais. Erfurto benediktinų vienuolyno knygrišiai vartojo tą pačią puošimo schemą, kaip ir miesto knygrišiai[6].

Bavarijos miestuose ir vienuolynuose įrištų knygų papuošimai labai įvairavo. Goldšmito nuomone, sunku juose rasti kokių bendresnių bruožų.

Austrijos, ypač Vienos, įrišimai lengvai atpažįstami, nes jų veidrodis paprastai būna papuoštas įstrižai įspaustomis juostelėmis su atskirais įspaudais tarpuose. Apatinės ir viršutinės dalies įspaudų ornamentai visados skiriasi nuo šoninių ornamentų.

Iš visų vokiškų įrišimų būdingiausi yra Niurnbergo knygrišių papuošimai. Literatūroje jie dažnai vadinami originaliais Kobergerio įrišimais, nors, Goldšmito nuomone, tai neatitinka tikrovės. Garsusis Niurnbergo spaustuvininkas A. Kobergeris knygrišyklos neturėjo ir savo išspausdintas knygas pardavinėjo neįrištas. Pavadinimas „Kobergerio įrišimas" prigijo literatūroje dėl to, kad Niurnbergo bibliotekose šio produktyvaus spaustuvininko išleistų knygų išliko gana daug ir jos buvo įrištos Niurnbergo miesto knygrišių. Niurnbergo tipo įrišimams būdinga tai, kad viršutinio kietviršio veidrodį visuomet puošia įspaudai su vijoklinių augalų lapuotais stiebeliais ir dekoratyviniais augalais tarpuose. Apatinio kietviršio veidrodis dažniausiai keliomis rėžtuku įspaustomis linijomis suskirstytas į keturis rombo formos laukelius, kuriuose yra Niurnbergo įrišimams būdingi įspaudai su grifais išskėstais sparnais arba su ereliais. Viršutinio kietviršio viršuje yra knygos pavadinimas didelėmis paauksuotomis gotiškomis raidėmis. Nugarėlėje, tarp ryšių esančiuose laukeliuose, nesimetriškai išmėtyti atskirų rozečių įspaudai.

Mums įdomu žinoti, kaip buvo rišamos knygos kituose Vokietijos miestuose — juk mūsų bibliotekose yra daug knygų, įrištų ne vien Niurnberge, Augsburge, Erfurte bei Vienoje. E. Goldšmitas teigia, kad jam nepavyko nustatyti Bazelyje, Strasburge, Heidelberge ar

[5] *E. Kyriss*, Verzierte gotische Einbände im alten Deutschen Sprachgebiet, Stuttgart, 1951, I, p. 145.

[6] *E. Ph. Goldschmidt*, Gothic and Renaissance Bookbindings, p. 17—21, 125.

Leipcige įrištų knygų būdingų bruožų, kurie padėtų jas atskirti, kad trūksta specialios literatūros, nes, matyt, vokiečių knygotyrininkai mažai domisi įrišimų lokalizavimo klausimu.

Paryžiaus XV a. knygų įrišimai visiškai skiriasi nuo anksčiau aptartų vokiškų knygų įrišimų tipų. Prancūzų knygrišiai neskirstė veidrodžio į įvairių krypčių bei formų laukelius su pavieniais įspaudais juose, kaip tai darė jų kolegos iš Vokietijos. Jų kietviršių veidrodžius puošia viena, dvi ar kelios lygiagrečios eilės atskirų smulkių keturkampių įspaudų. Atskiri įspaudai tankiai sudėti vienas prie kito, ir atrodo, kad visas viršelis papuoštas įspaustomis juostelėmis. Visame viršelyje nėra nė vieno tuščio laukelio, nė vieno įspaudais neužpildyto tarpo. XVI a. pradžioje tą patį juostelinį puošimo efektą knygrišiai gaudavo, naudodami ruletes. Manoma, kad šį įrišimų puošimo būdą vartojo taip pat ir Kelno knygrišiai.

Priešlapiuose matomų vandenženklių identifikavimas taip pat padeda nustatyti įrišimo vietą ir laiką. Žinoma, pirma reikia įsitikinti, kad tiriamas priešlapis yra pirminis, t. y., kad viršelyje po juo nėra ankstesnio priešlapio likučių bei kitų jo žymių. Rastas priešlapyje vandenženklis lyginamas su panašiais vandenženkliais atlasuose, iš kurių paaiškėja, kokia popieriaus dirbtuvė ir kada jį vartojo. Taigi iš vandenženklio galima nustatyti, kur ir apytikriai kada pagamintas knygrišio vartotas popierius.

Kai kada įrišimo vieta paaiškėja iš makulatūros, į kurią įrišta knyga. Be įvairaus popieriaus, knygrišiai naudojo ir spaustuvės makulatūrą, t. y. spausdinant knygas sugadintus popieriaus lapus. Iš tos makulatūros dažnai galima nustatyti įrišimo vietą, nes spaustuvėje sugadintas popierius dažniausiai būdavo parduodamas vietiniams knygrišiams. Tačiau yra žinoma, kad tokios makulatūros gaudavo ir tie knygrišiai, kurie dirbo toli nuo ją gaminančios spaustuvės. Dėl to knygos įrišimui lokalizuoti bei datuoti nepatikimas ir šis šaltinis. Knygotyros istorijoje yra žinomi keli atsitikimai, kada knygrišys buvo išaiškintas pagal įrišimo makulatūroje rastus laiškus, sąskaitas bei kitus panašius dokumentus[7].

Vienas iš tokių makulatūros tyrinėjimo mėgėjų buvo lenkų knygotyrininkas K. Pekarskis. Iki 1939 m. vasaros Lenkijos archyvuose jis išdraskė vien rankraštinių knygų 250 tomų, pagal kietviršių makulatūrą norėdamas įrodyti, kad šios knygos įrištos Krokuvoje. Pekarskio ieškojimų rezultatai nebuvo paskelbti, jo užrašai, pastabos ir kita medžiaga sudegė antrojo pasaulinio karo metu. (Pats Pekarskis mirė 1944 m.) 1945 m. Krokuvoje buvo paskelbta Bibliografinės draugijos 1939 m. pirmojo pusmečio darbų ataskaita[8]. Joje pasakyta, kad iš Pekarskio išdraskytų knygų, tarp kurių buvo 26 Žygimanto Augusto sąskaitų knygos, 213 buvo 1541—1566 m. laikotarpio. Daugiausia, t. y. 202 knygos, buvo įrišta knygrišykloje, kuri priklausė Dovydui (jis yra įrišęs didesnę dalį Žygimanto Augusto knygų), o vėliau Georgijui Meleriui. Mums yra svarbūs tie keli nors ir neaiškūs ataskaitą rašiusio Bibliografinės draugijos sekretoriaus sakiniai apie Žygimanto Augusto knygrišį Dovydą.

Kai kas įrišimo vietą mėgina nustatyti iš įrišimo medžiagos, dažniausiai iš odos, į kurią knyga įrišta, iš jos išdirbimo būdo bei kitų savybių. Iš pačios odos galima spręsti tik tai, kieno ji yra: veršio, avies, kiaulės ar kito kurio gyvulio. Pavyzdžiui, jei tiriama oda turi persiškų avių odos savybių, tad galima teigti, kad ji yra iš Rytų, bet tai dar nereiškia, kad pati knyga įrišta Persijoje — jau ankstyvaisiais viduramžiais rytietiškos odos buvo įvežamos į daugelį Europos kraštų. Iš odos išdirbimo būdo galima apytikriai spėti, kur tai buvo padaryta. Antai Ispanijos odų išdirbimo būdas gali skirtis nuo Vokietijos bei Skandinavijos. Tačiau vien iš odos išdirbimo būdo negalima tiksliai nustatyti, kur ji buvo išdirbta.

M. Saltykovo-Ščedrino viešosios bibliotekos Leningrade bendradarbiai, tyrinėjantys slaviškuosius inkunabulus, spėja, kad vienas iš Krokuvoje išspausdintų inkunabulų įrištas Lenkijoje. Jie rašo, kad spėjimą patvirtinęs ir Stokholmo Karališkosios bibliotekos darbuotojas S. Lindbergas, žinomas knygų įrišimų istorijos specialistas. 1957 m. jis lankėsi Leningrade. Lindbergui buvo parodytas šis įrišimas, ir jis padarė išvadą, kad „knygos įrišimo odos išdirbimo būdas būdingas tuometinei Lenkijai"[9]. Gal būt, šis inkunabulas ir buvo įrištas Lenkijoje, greičiausiai Krokuvoje, bet S. Lindbergas negalėjo šito nustatyti vien iš odos išdirbimo būdo, nes už kelių dešimčių kilometrų nuo Krokuvos dirbę Čekijoje odininkai bei kiti artimi lenkų kaimynai odas išdirbdavo tuo pačiu būdu (XV a. beveik visi dirbę Krokuvoje odininkai buvo vokiečiai bei čekai). Antra vertus, pasakymas „būdingas tuometinei Lenkijai" nesuprantamas, nes odininkai Podolėje, kuri tada priklausė Lenkijai, išdirbdavo odas kitaip, negu jų kolegos Pamario vaivadijoje, kuri taip pat buvo Lenkijoje.

Patikimiausi duomenys įrišimo laikui ir vietai nustatyti yra visokie, kartais net labai trumpi, atrodo, bereikšmiai įrašai dažniausiai knygos pradžioje ar pabaigoje. Ypač reikšmingi yra įrašai knygrišio įklijuotuose priešlapiuose. Įrašai svarbūs ne tik dėl savo turinio: daug ką gali pasakyti jų kalba, stilius bei rašyba. Įrašyta gali būti ne lotynų kalba, kuri iki XIX a. buvo tarptautinė, bet kuria nors nacionaline kalba. Tai gali padėti išaiškinti buvusio knygos savininko tautybę. Įrašyti vardai, pavardės ir titulai gali padėti išaiškinti knygos savininko asmenybę, o dažnai ir jo gyvenamąją vietą.

Priešlapiuose dažnai būna įrašyta, kur, kada ir už kiek knyga pirkta arba įrišta. Pavyzdžiui, Vilniaus universiteto bibliotekoje saugoma 1571 m. Brabante išleista knyga (iš buvusių aštuonių tomų išliko tik vienas), kurios viršelyje įspaustas Žemaičių vyskupo Merkelio Giedraičio paauksuotas superekslibrisas; prie apatinio kietviršio priklijuotame priešlapyje Giedraičio ranka įrašyta, kad knyga pirkta ir įrišta Paryžiuje 1575 m. kovo 30 d., paauksavimui sunaudota 1,5 Vengrijos auksinio guldeno (greičiausiai visiems aštuoniems tomams)[10]. Įrašas rodo, kad, būdamas Paryžiuje, M. Giedraitis nusipirko šias knygas ir davė vienam

[7] *H. Helwig*, Handbuch der Einbandkunde, I, p. 14.

[8] *K. Piekarski*, Studia bibliograficzne. Sprawozdania z czynności i posiedzeń. Styczeń-czerwiec 1939, Kraków, 1945.

[9] *Н. Б. Варбанец* и *В. И. Лукьяненко*, Славянские инкунабулы в собрании Государственной публичной библиотеки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. — Книга, исследования и материалы. Сборник II, Москва, 1960, стр. 187—207.

[10] VUB, II-2268.

Paryžiaus knygrišiui, kuris jas įrišo, įspaudė savininko supereikslibrisą, sunaudojęs jo paauksavimui 1,5 Vengrijos auksinio guldeno. Knyga greičiausiai buvo įrišta Giedraičiui jau išvykus iš Prancūzijos, nes supereikslibrise pavardė kiek iškraipyta, o to tikriausiai nebūtų įvykę, jei knygos savininkas būtų buvęs vietoje.

Čia pateikiami keli knygų įrišimų lokalizavimo pavyzdžiai.

162 paveiksle pavaizduotas J. Morkūno spaustuvėje Vilniuje 1594 m. išspausdintos „Postilės" įrišimas. Be abejo, „Postilę" 1595—1596 m. įrišo vienas iš Vilniuje dirbusių knygrišių, greičiausiai pats Morkūnas. Tokia išvada padaryta, remiantis šiais duomenimis: pirma, knyga išspausdinta 1594 m. Vilniuje, J. Morkūno spaustuvėje. Antra, apatinio kietviršio priešlapyje ranka įrašyta: „1596 metais ši knyga pirkta Vilniuje už 9 auksinus. Adomas Počapovskis, savo ranka". Vadinasi, 1596 m. knyga jau buvo įrišta. Trečia, apatinio kietviršio priešlapyje matomas vandenženklis, kuris atitinka E. Laucevičiaus atlaso „Popierius Lietuvoje XV—XVIII a." 1040—1042 vandenženklių tipą. Šie vandenženkliai dažnai aptinkami popieriuje, kuriame 1590—1595 m. Vilniuje buvo rašomi dokumentai. Ketvirta, tuo metu J. Morkūnas, be spaustuvės, turėjo Vilniuje knygrišyklą, kurioje ši knyga, matyt, ir buvo įrišta.

Vilniaus universiteto bibliotekoje saugoma XVII a. viduryje įvairiose spaustuvėse išspausdintų knygų, kurių viršutinius kietviršius puošia šių knygų savininko J. Korsako supereikslibrisas (žr. 540, 541 pav.). Patikrinus 10 tų knygų egzempliorių, pasirodė, kad pirminiuose knygrišių įdėtuose priešlapiuose yra Vilniaus popieriaus dirbtuvės vartoti vandenženkliai. Kelios knygos iš J. Korsako bibliotekos[11] buvo išspausdintos 1651 m., o jų priešlapiuose matomas Rakantiškių (Naujoji Vilnia) popieriaus dirbtuvės savininko J. Tochtermano 1640—1655 m. vartotas vandenženklis[12]. Aišku, šias knygas įrišo knygrišys, dirbęs Vilniuje 1651—1655 m.

Kitų įrišimų tos pačios bibliotekos knygų priešlapiuose matomi taip pat Vilniaus popieriaus dirbtuvių vartoti vandenženkliai (EL, 1087—1095 ir 1120—1125 vž. tipo; jie buvo vartoti 1634—1658 m.[13]).

[11] VUB, III-15966; III-15977 ir kt.

[12] EL, 4089—4092 vž. tipo.

[13] VUB, III-85, III-266 ir kt.

KNYGŲ ĮRIŠIMŲ PUOŠIMAS

Knygų puošimas glaudžiai susijęs su medžiaga, į kurią knyga įrišta, su galimybėmis vartoti vienokį ar kitokį puošimo būdą toje medžiagoje. Todėl šiame veikale įvairūs papuošimai nagrinėjami atskirai, pagal tai, kokioje medžiagoje jie daryti.

Ne visuomet knygą rišdavo ir puošdavo tas pats asmuo. Viduramžiais odiniuose įrišimuose ornamentai buvo išpiaustomi odos paviršiuje. Iš tų papuošimų neįmanoma nustatyti, ar juos padarė pats knygrišys, ar specialus dailininkas, ar knygos savininkas. Vėliau, kada odiniuose viršeliuose ornamentai buvo įspaudžiami, taip pat neaišku, kas juos įspaudė. Jei knygrišys pats įspaudė ornamentus, negalima jo laikyti menininku, nes jis atliko tik techninę darbą. Menininkas čia buvo raižytojas, išgraviravęs įvairiausias figūras knygrišio vartotose plokštelėse, ruletėse ir kituose smulkesniuose spauduose.

Prabangias pergamente rašytas viduramžių liturgines knygas įrišdavo knygrišiai vienuoliai, bet sudėtingiausius dramblio kaulo ir sidabro papuošimus gamino kitas asmuo — auksakalys. Prancūzijoje XVII a. knygrišiai tik įrišdavo knygą į odą, visus paauksuotus įspaudus atlikdavo kiti amatininkai, vadinami auksuotojais.

Kai kurie autoriai mano, kad prabangūs, auksakalių pagaminti įrišimai religinio turinio knygoms negali būti laikomi knygrišystės meno kūriniais, juos reikėtų laikyti auksakalių meno kūriniais.[1] Tie autoriai taip pat mano, kad knygrišystės menu negalima laikyti ir tapytų bei išsiuvinėtų įrišimų, nes jie yra atlikti, vykdant pavienių asmenų užsakymus, pagal jų individualų skonį. Tokie įrišimai neatspindi knygrišio skonio, meno stiliaus, epochos bei kitų to laikotarpio knygrišystės savybių. Tam tikros epochos knygrišystės menui turi atstovauti ne „unikalūs" įrišimai, bet knygrišių ir knygrišyklų įrišimai įvairioms pavienių asmenų bei įstaigų bibliotekoms. Tokių įrišimų buvo daug, jie buvo panašūs ir sudaro specialų įrišimų tipą. Kaip tik tokie tipiški įrišimai ir tyrinėtini, nes tik iš jų galima spręsti apie juos pagaminusius knygrišius, tuometinį stilių, knygos savininko asmenį, jo skonį, o dažnai ir atkurti ištisų bibliotekų vaizdą.

Kalbant apie knygrišių meną, reikėtų liesti tik tuos darbus, kuriuos atliko pats knygrišys, bet ne raižytojas, auksuotojas ar kuris kitas amatininkas. Tačiau mus domina ne tik knygos įrišimas, bet ir jos papuošimas. Nagrinėdami knygų įrišimų papuošimus, specialiai neaiškinsime, kas tuos papuošimus atliko: knygrišys, auksakalys, auksuotojas ar šiaip mėgėjas.

Šiame skyriuje kalbama apie įvairias Lietuvos bibliotekose buvusių knygų papuošimų rūšis, jų skirtingumus, teritorinius požymius bei jų kitimą, laikui bėgant.

XV ir XVI a. įrišimus galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes: 1) tai puošnūs auksakalių darbo, reprezentaciniai įrišimai bažnyčiose vartojamų liturginių knygų, kurias bažnyčioms įvairiomis progomis dovanodavo turtingieji tikintieji, ir 2) paprasti kas dieną vartojamų knygų įrišimai.

PUOŠNŪS AUKSAKALIŲ DARBO ĮRIŠIMAI

Auksakaliai gamino įvairius papuošimus knygoms. Jiems buvo vartojamas auksas, sidabras, paauksuotas sidabras, varis, bronza, geležis. Kai kada ornamento dalis buvo emaliuojama, įmontuojami spalvoti akmenys ir stikleliai. Papuošimus liedavo, kaldavo ir išraižydavo. Kai kada vienas papuošimas buvo atliekamas keleriopu būdu. Papuošimai buvo plokšti, iškili, įdubę, ažūriniai. Auksakalių darbo papuošimai skirstytini į kelias grupes.

I grupė. Auksakalio pagaminta ažūrinė, iškila, išraižyta ar kitaip papuošta plokštelė dengia visą viršelį arba didesnę jo dalį. Ji vinimis prikalta prie viršutinio kietviršio. Kai kada papuoštas tik viršutinis kietviršis, kai kada — abu. Viršutinis kietviršis dažniausiai puošnesnis, jis sudaro svarbiausią knygos papuošimo dalį. Jei metalinis papuošimas ažūrinis, svarbų vaidmenį atlieka fonas, t. y. medžiaga, kuria apklijuotas viršelis, ir jo spalva.

II grupė. Auksakalio pagaminti atskiri mažesni papuošimai simetriškai išskirstyti viršelio plokštumoje ir taip pat prikalti vinimis. Į šią grupę neįeina metaliniai antgaliai, briaunos ir gumburai, saugantys viršelį nuo trynimosi.

III grupė. Visas knygos įrišimas, t. y. viršutinis ir apatinis kietviršis (dažniausiai ažūrinis) ir nugarėlė, padarytas auksakalio. Metalinius kietviršius nugarėlėje jungia auksakalių pagaminti šarnyrai. Kai kada abu kietviršiai nugarėlėje sujungti ne šarnyrais, bet keliomis skersinėmis metalinėmis grandinėlėmis.

Lietuvoje nedaug išlikę knygų su auksakalių gamintais papuošimais. Būdingesni iš tokių žinomų įrišimų, saugomų mūsų bibliotekose, muziejuose ir bažnyčiose, čia pateikiami ir kiekvienas atskirai aptariamas.

14 paveiksle[2] matome sidabrinį, iš dalies paauksuotą viršelį (23×36), uždėtą ant XVIII a. vėžlio odos imitacijos įrišimo. Į įrišimą įdėtas nieko bendro su juo neturintis XIX a. spaudinys. Įrišimas Lietuvos TSR Istorijos ir etnografijos muziejui Vilniuje atiteko iš Vilniaus Bernardinų bažnyčios lobyno. Šis įrišimas muziejaus knygose įregistruotas kaip XVI a. nežinomo Vilniaus

[1] *E. Ph. Goldschmidt,* Gothic and Renaissance Bookbindings, p. 1—9.

[2] IEM, IM 4639.

auksakalio padarytas bandomasis darbas (meisterštikas). Kai kas mano, kad šis įrišimas atliktas XVII a. Jis reprodukuotas kaip „XVII a. knygos įrišimas iš Vilniaus Bernardinų bažnyčios"[3].

15 paveiksle[4] pateikti Vilniaus auksakalio XVII a. iš sidabro nulieti knygos papuošimai. Į Istorijos ir etnografijos muziejų jie pateko iš šv. Petro ir Povilo bažnyčios. Knyga įrišta į medinį raudonu aksomu aptrauktą viršelį, prie kurio šie papuošimai prikalti. Nuotraukoje matome knygos viršutinį kietviršį; apatiniame — kampuose prikalti tokie patys papuošimai, centre — penkių žaizdų emblema.

16 paveiksle[5] raudonu aksomu aptrauktas viršelis (medis, 43×27), prie kurio prikalti sidabriniai papuošimai; nugarėlė nepapuošta. Abiejų kietviršių sidabriniai apvadai bei papuošimai kampuose su monograma MARYA yra vienodi, skiriasi tik veidrodžių centrai. Viršutiniame kietviršyje — madona su kūdikiu, viršuje — ovalus medalionas su įrašu: ALBVM ARCHICONFRATERN. DVLCISS. NOMINIS MARIAE, apačioje, tokiame pačiame medalione įrašyta: INTRODVCTIS AD ECCLAM CATHEDRALEM VILN AD 1670 MAR DIE 8. Apatinio kietviršio veidrodžio centre tokiame pat liepsnų vainike monograma MARIA, medalionų nėra. Sidabriniai papuošimai pagaminti XVII a. antroje pusėje greičiausiai kurio nors Vilniaus auksakalio.

17 ir 18 paveiksluose[6] pateikiamos raudonu aksomu aptraukto maldaknygės viršelio (medis, 12×13) ir priešakinio bloko krašto fotonuotraukos. Ši pergamente rašyta Vilniaus vaivados, vėliau Lietuvos kanclerio Alberto Goštauto maldaknygė buvo įrišta apie 1528 m.[7] greičiausiai Vilniuje. Prie abiejų kietviršių pritvirtintos auksakalio darbo paauksuotos sidabrinės plokštelės su scenomis iš Biblijos. Kietviršiai susegami taip pat paauksuotais sidabriniais renesansiniais segtuvais. Apatinio kietviršio kampiniame papuošime, apačioje, išraižyta raidė N.

Apie šią A. Goštauto maldaknygę rašė Krokuvos Jogailos bibliotekos bendradarbė Z. Ameisenova[8]. Ji teigia, kad maldaknygės pabaigoje yra įrašyta malda, kurioje prašoma dievą apsaugoti Lenkijos sostinę Krokuvą nuo visokių nelaimių[9]. Ameisenovos teigimas, kad Goštauto maldaknygėje yra malda už Krokuvą — miestą, kurio jis nemėgo, yra neįtikimas.

Bavarijos nacionalinis muziejus Miunchene, kur ši knyga dabar saugoma, buvo paprašytas atsiųsti maldos bei knygos įrišimo ir esančių knygoje paveikslų fotonuotraukas. Nuotraukos buvo gautos, ir pasirodė, kad maldaknygės pabaigoje, po paskutiniu paveikslu, kuriame pavaizduotas Vilniaus miesto herbas, įrašyta greičiausiai paties Goštauto sugalvota malda. Ji prasideda tokiais žodžiais: „Išklausyk, Viešpatie, mūsų maldos ir paimk mūsų miestą į savo globą..." Nei maldoje, nei kurioje kitoje maldaknygės vietoje nėra paminėta nei žodis Krokuva, nei Lenkijos sostinė, nei kas nors panašaus, kas sietųsi su Lenkija. A. Goštautas prašė palaimos ne Krokuvai, kaip teigia Ameisenova, o savo miestui Vilniui, kurio vaivada jis buvo. Z. Ameisenova, kurios darbai pasižymi lakia fantazija[9], ir čia prasilenkė su tiesa.

Sidabriniai knygų papuošimai bei segtuvai brangiai kainavo. Antai 1569 m. Vilniaus kapitula už užsakytus katedros mišiolui sidabrinius segtuvus sumokėjo auksakaliui 6 lietuviškas kapas[10]. 1557 m. Supraslio vienuolynui priklausančio turto apraše pažymėta, kad A. J. Chodkevičius (Katkevičius) buvo padovanojęs vienuolynui evangeliją, kurią metropolitas S. Kimbaras atidavė Vilniaus auksakaliui apkaustyti sidabru. Apkaustams auksakalys sunaudojo 3 markes ir 24 zolotnikus sidabro, o apkaustų paauksavimui sulydė 5 auksines monetas po 1 floriną. Visas evangelijos apkaustymas, įskaitant sidabrą, auksą ir darbą, vienuolynui kainavo 15 lietuviškų kapų ir 16 grašių[11].

ODINIAI GOTIŠKOJO STILIAUS ĮRIŠIMAI

Ankstyvaisiais viduramžiais pasaulietinio turinio knygas, pavyzdžiui, kodeksus ir kitokias kasdien vartojamas knygas, įrišdavo į oda aptrauktus viršelius. Oda buvo stipriausia medžiaga pergamente parašytoms knygoms įrišti. Ankstyvuosiuose odiniuose įrišimuose jau yra puošimo žymių.

Ankstyvuosius odinius įrišimus pagal jų puošimo techniką knygotyrininkai skirsto į dvi pagrindines grupes: 1) papuošimai odoje išpiaustyti arba ranka įspausti labai nesudėtingais spaudais; 2) papuošimai įspausti specialiai medyje išdrožtomis ar metale išraižytomis plokštelėmis bei ruletėmis ir kitokiais spaudais.

Jau VIII a. įrišimai puošiami ornamentais, kurie išpiaustomi arba įrėžiami peiliu ar kitu smailiu įrankiu. Manoma, kad XV a. pabaigoje knygrišiai nustojo vartoti arba labai retai bevartojo šį seniausiąjį puošimo būdą. Jo technika buvo labai paprasta: odoje nupiešiamas ornamentas, kuris vėliau aštriu įrankiu apvedžiojamas, ir lieka įpiovimo ar įrėžimo žymės. Kai kada, nupiovus viršutinį odos sluoksnį, peiliu būdavo išpiaustomi sudėtingiausi raštai, net ištisi paveikslai. Čia puošėjas turėjo daug laisvės kūrybinei fantazijai.

Yra išlikę nemažai odinių įrišimų, kurie vien išpiaustyti ar išraižyti, dažnai greta išpiaustymų būna įvairiais labai nesudėtingos formos spaudais įspaustų ornamentų. Ankstyvieji knygrišiai labai mėgo vadinamąjį perlų raštą. Įrišimui skirtą išmirkytą odą knygrišys padėdavo ant lentos ir plaktuku kaldavo spaudą — padarydavo pavienius įspaudus arba ištisas linijas bei geometrines figūras. Norėdamas gauti iškilius ornamentus, spaudą kaldavo vidinėje, o įdubusius — išorinėje odos pusėje.

[3] *A. Szyszka-Bohusz*, Warownie, zabytki architektury kościelnej...— Sprawozdanie Kom. Hist. Szt. w Polsce, IX, Kraków, 1915, p. 375—376.

[4] Penkių žaizdų brolijos prie šv. Petro ir Povilo bažnyčios Vilniuje narių knyga, pradėta rašyti 1666 m. (IEM, D 205).

[5] Album archiconfratern. dulciss. nominis Mariae. Sąrašas pradėtas rašyti Vilniuje 1670 m. (MAB, F 43).

[6] Alberto Goštauto rankraštinė maldaknygė (Bayerische Nationalmuseum, München, Bibl. 3663).

[7] Tais metais datuotas vienas maldaknygės paveikslas („Bėgimas į Egiptą").

[8] *Z. Ameisenowa*, Cztery Polskie rękopisy iluminowane z lat 1524—1528 w zbiorach obcych, Kraków, 1967.

[9] Ten pat, p. 5—81; *Z. Ameisenowa*, The Globe of Martin Bylica of Olkusz and Celestial Maps in the East and in the West, Wrocław, 1959.

[10] MAB, F 43, Nr. 3231, p. 14.

[11] *A. Szyszka-Bohusz*, Warownie..., IX, Nr. 20, p. 49—55.

Greitai buvo pastebėta, kad, kalant spaudus plaktuku, įdubimai išeidavo nelygūs, kai kada spaudai net pramušdavo odą kiaurai. Pradėta įkaitintus spaudus į drėgną odą spausti rankomis. Ypač tai buvo svarbu, kai spaudų forma darėsi sudėtingesnė (žvaigždutės, rozetės ar šiaip geometrinės figūros).

Pereinamieji tarp odoje išpiaustytų ir įvairiais spaudais įspaustų įrišimų yra odiniai įrišimai, papuošti piešiniais. Juose piešinys ne įrėžiamas aštriu įrankiu ar išpiaustomas peiliu, bet tik įspaudžiamas buku įrankiu. Ankstyvosios knygos gulėdavo ant pultų, ir jų apatinio kietviršio nesimatė, tad piešinys puošė tik viršutinį. Apatiniame kietviršyje paprastai būdavo įspaudžiamos tik kelios skersinės bei išilginės linijos. Sudėtingesniuose piešiniuose dažniausiai buvo vaizduojama madona su kūdikiu arba šventųjų figūros. Tokių įrišimų, datuotų XV a., išliko tik keletas dešimčių. Kiek daugiau išliko XVI a. įrišimų, kurių viršelius puošia ne sudėtingi piešiniai, bet paprastesni įspausti geometriniai ornamentai; abu kietviršiai dažniausiai papuošti vienodai. Tokioms tiesioms linijoms odoje įspausti buvo vartojami specialūs nesudėtingi įrankiai — rėžtukai, įvairaus storumo metalinės lazdelės. Perbraukus per odą rėžtuku, padaroma įspausta linija. Iki XVI a. beveik vien tik tokiais rėžtukais puošiamas viršelis buvo suskirstomas pavienėmis arba dvigubomis linijomis į keletą rombo ar kvadrato formos plokštumų, o į jas įspaudžiami atskiri mažesni spaudai. Tokios linijos sudarydavo kietviršio kraštuose viengubus ar dvigubus rėmelius. Dažnai rėžtuku įspaustos linijos buvo vieninteliai knygos odinių įrišimų papuošimai. Sudėtingesnis papuošimas pradžioje buvo išpiešiamas popieriuje, piešinys uždedamas ant odos, ir truputį įkaitintu rėžtuku švelniai apvedžiojami jo kontūrai. Nuėmus popierių, įkaitintu rėžtuku normaliai spaudžiant apvedžiojami pirminiai kontūrai.

Linijos buvo įspaudžiamos ir filete. Įkaitintą filetę spaudžiant iš viršaus, odoje pasilikdavo ilgoka tiesi linija. Vėliau filetė vartojama įrišamų knygų nugarėlėms puošti. Filete įspaustose linijose pastebimos vietos, kuriose vienas įspaudas jungiasi su kitu. Rėžtuku įspaustos linijos vientisos, jose nesimato jokio sudūrimo. Rėžtukai tiko tik akliesiems įspaudams, paauksavimui jų nevartota.

Darant įspaudus ranka, rėžtukų, ruleičių bei kitų spaudų rankenos turėjo būti labai ilgos, kad viršutinį koto galą būtų galima atremti į petį ir tokiu būdu žymiai stipriau, „iš peties" paspausti.

Rėžtuko bei filetės įspaudais odinius įrišimus pradėta puošti apie XV a. pradžią. Šis puošimo būdas Europoje vartotas visą XVI a.

Ne visuomet piaustyti papuošimai rodo, kad knyga įrišta XV a. ar anksčiau. Pasitaiko piaustytų papuošimų, kurie niekuo nesiskiria nuo XV a. papuošimų, nors daryti žymiai vėliau, net XVIII a. Pavyzdžiui, kai kurie senojoje Vilniaus akademijos bibliotekoje buvę antifonai, perrašyti ir įrišti į juodą juchtą XVIII a., papuošti nesudėtingais XV amžiaus piaustytais ornamentais[12].

Taip pat knyga, papuošta vien rėžtuku įspaustomis linijomis, nebūtinai turi būti įrišta XV a. ar anksčiau. Kai kurie XVI, XVII ir net XVIII a. dažniausiai smulkūs keliaujantieji knygrišiai, rišę knygas vienuolynuose, bažnyčiose ar nedideliuose dvaruose, įrišimams naudojo paprastą odą ir gana primityviai puošdavo juos rėžtuku. Kai kada, spausdamas rėžtuku liniją, knygrišys vartojo liniuotę. Tuo atveju geometrinės figūros yra simetriškos, linijos tiesios ir vienodai įspaustos. Kiti knygrišiai linijas įspausdavo nestropiai — jos išeidavo netiesios ir nevienodos, figūros nesimetriškos.

19 paveiksle[13] matome primityviai įrištos į rudą odą knygos viršutinį kietviršį, kurio papuošimai rėžtuku įspausti nerūpestingai ir nelygiai. Buvusios medinės viršelio lentos išimtos ir pakeistos minkštu kartonu; viršelis didesnis už knygos bloką. Šis odinis įrišimas, matyt, buvo nuimtas nuo seniau (neaišku, kada) įrištos knygos ir XVIII a. pirmojoje pusėje Ašmenos paviete dirbančio knygrišio pavartotas kitai knygai įrišti.

20 paveiksle[14] parodytas stipriai į storą gelsvai dažytą kiaulės odą įrištos knygos viršutinis kietviršis (medis, 16×22). Abu kietviršiai papuošti tiesiomis, rėžtuku įspaustomis linijomis. Viršutinio kietviršio veidrodis dvigubomis linijomis suskirstytas į daugelį laukelių, apatinio — viengubomis linijomis į keturis laukelius. Šis inkunabulas įrištas greičiausiai XVII a. viduryje kuriame nors Vokietijos vienuolyne.

XV a. pabaigoje, kaip jau minėta, spauduose imama graviruoti sudėtingesnius ornamentus. Tačiau tie spaudai buvo maži, ne didesni kaip kelių kvadratinių centimetrų, nes tik tokius spaudus knygrišys galėjo lygiai įspausti ranka.

Spaudai (rėžtukai, plokštelės, ruletės) graviruojami labai įvairiai, žiūrint, kokį plastinį efektą buvo norima gauti. Kai kada odą reikėjo giliai įspausti, kad būtų ryškesnis kontrastas su visu paviršiumi, pavyzdžiui, darant linijas. Reikėjo atitinkamai išgraviruoti spaudą, kad įspaustame ornamente būtų gauti šešėlių efektai. Jei įspaudai buvo spalvinami tamsiais dažais, jie turėjo būti gilesni, kad ryškesnis būtų kontrastas ir kad geriau dažai išsilaikytų. Plokštelėje graviruojant sudėtingesnes figūras, buvo naudojama įvairi technika.

Odiniai įrišimai, papuošti plokštelių, ruleičių ir kitais įspaudais, skirstomi į dvi pagrindines grupes. Pirmajai grupei priklauso įrišimai, papuošti aklaisiais įspaudais, t. y. kai odoje įkaitintu spaudu įspaustas paprastas bespalvis ornamentas. Akliesiems įspaudams spaudai turėjo būti pozityvūs, t. y. giliąją spaudo dalį sudarė ornamentas, kuris odoje likdavo iškilus, o iškilioji spaudo dalis įsispausdavo į odą. Antrąją grupę sudaro įrišimai, papuošti paauksuotais įspaudais. Čia įkaitintas spaudas buvo įspaudžiamas į odą, apdengtą plonu aukso sluoksniu. Nuėmus spaudą, odoje likdavo paauksuotas ornamentas. Spaudas turėjo būti negatyvus, t. y. iškilioji jo dalis sudarė ornamentą.

Akliesiems įspaudams spaudai buvo graviruojami lėkščiau, tokių įspaudų ornamentas odoje nelabai iškiles. Paauksuotiems įspaudams spaudai graviruojami daug giliau, jų ornamentas iškilesnis, ir odoje jis įspaustas giliau.

Tyrinėjant XVI ir XVII a. odinius įrišimus, stebina nepaprastas gausumas ir įvairumas pavienių smulkių

[12] BAN, PKA 8—9239, 10—8241, 11—8248, s. Nr. 4, l. 1, 4.1.2.

[13] *Diez Philippus...*, Conciones quadruplices..., tomus primus, Venetiis, 1600. Įrašas: Ex libris Patrum Carmelita. A. R. Obs. Con. Zasvirensis. Ab Anno 1735 (VUB, II-344).

[14] *Iacobus de Voragine*, Sermones de tempore et de sanctis, Lugduni, 1494. Įrašas: Annumerabar Bibliothecae Abbatiati B. Mariae Virginis in Huysburg, A-o 1652 (VUB, Ink. 142).

spaudų, kuriais knygrišiai puošdavo kietviršius. Vokiečių knygotyrininkas H. Šreiberis teigia aptikęs knygą, kurios įrišime knygrišys padaręs 600 įspaudų, pavartodamas 50 įvairių smulkių spaudų. XVI a. kai kurie knygrišiai savo dirbtuvėse vartojo iki 100 įvairių smulkių spaudų[15].

Vokiečių knygotyrininkas P. Švenkė (Schwenke) surinko tūkstančius smulkių spaudų atspaudų ir suskirstė juos į grupes (spaudai gyvulių, augalų, pasakų, bibliniais ir kitokiais motyvais) ir pogrupius (įvairių formų spaudai: kvadratai, rombai, trikampiai, ovalai, apskritimai, pailgi, lenkti ir t. t.). Kiekviena grupė turi šimtus atmainų. Kai kuriuose spauduose išgraviruoti šventųjų vardai, vienuolynų pavadinimai, bažnytiniai posakiai, inicialai bei monogramos[16].

Knygoje pateikiami kai kurie būdingesni, pavieniais įspaudais papuošti įrišimai.

21 paveiksle[17] matome ruda oda aptraukto viršelio (medis, 23×33) įspaudų trynes. Abu kietviršiai apvedžioti pavieniais įspaudais su gėle. Viršutinio kietviršio veidrodis užpildytas įspaudais augaliniais ornamentais, apatinio — rėžtuku suskirstytas į rombo formos laukelius, kuriuose pavieniais spaudais įspaustas erelis. Visi pavieniai spaudai buvo vartojami Niurnbergo knygrišių 1477—1517 m.[18] Knyga įrišta XV a. pabaigoje Niurnberge.

22 paveiksle[19]— ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×31) įspaudų trynės. Abiejuose kietviršiuose — aklieji pavieniai įspaudai, kuriuos Niurnbergo knygrišiai vartojo 1478—1517 m.[20] Knyga įrišta XV a. pabaigoje Niurnberge.

23 paveiksle[21]— ruda oda aptraukto viršelio (medis, 14×21) įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti aklaisiais pavieniais įspaudais. Knyga įrišta XV a. pabaigoje.

24 paveiksle[22] — tamsiai rudos odos įrišimo įspaudų trynės. Viršelis medinis (14×21), papuoštas pavieniais aklaisiais įspaudais. Knyga įrišta XV a. pabaigoje.

25 paveiksle[23] — ruda oda aptraukto viršelio (labai stora medžio lenta, 28×49) įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti pavieniais aklaisiais įspaudais. Knyga įrišta XV a. pabaigoje.

26 paveiksle[24] — baltinta kiaulės oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 16×23) įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti tais pačiais pavieniais, bet skirtingai išdėstytais aklaisiais įspaudais. Knyga įrišta apie 1500 m.

27 paveiksle[25] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti aklaisiais pavieniais įspaudais. Knyga įrišta XV a. pabaigoje.

28 paveiksle[26] — ruda oda aptrauktų kietviršių (medis, 15×22) įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti tais pačiais, bet skirtingai išdėstytais aklaisiais įspaudais. Segtuvai žalvariniai. Knyga įrišta XVI a. pirmajame dešimtmetyje.

29 paveiksle[27] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 20×26) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti aklaisiais pavieniais įspaudais. Knyga įrišta XVI a. pirmajame dešimtmetyje Vilniaus bernardinams dirbusio knygrišio.

30 paveiksle[28] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 20×28) įspaudų trynės. Abu kietviršius puošia vienodi pavieniai aklieji įspaudai. Knyga įrišta XVI a. pirmajame dešimtmetyje Vilniaus bernardinams dirbusio knygrišio.

31 paveiksle[29] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 15×21) įspaudų trynės ir viršutinio kietviršio fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodai papuošti aklaisiais pavieniais įspaudais. Segtuvai žalvariniai su gotiškomis raidėmis ir gotišku ornamentu, prikalti, įrišant knygą. Knyga įrišta XVI a. pradžioje.

32 paveiksle[30] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 14×22) įspaudų trynės ir viršutinio kietviršio fotonuotrauka. Abu kietviršiai papuošti tais pačiais, bet kitaip išdėstytais aklaisiais įspaudais. Segtuvas tik vienas, žalvarinis. Knyga įrišta XVI a. pradžioje greičiausiai Karaliaučiuje.

33 paveiksle[31] — tamsiai ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 27×42) fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodai papuošti aklaisiais pavieniais įspaudais. Knyga įrišta XVI a. pradžioje greičiausiai Vokietijoje.

34 paveiksle[32] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 10×16) įspaudų trynės. Abudu kietviršius puo-

[15] *H. Schreiber,* Einführung..., p. 157.

[16] Ten pat, p. 158.

[17] *Hugo de S. Caro,* Postilla super psalterium..., Nurnbergae, 1498 (VUB, Ink. 163).

[18] *E. Kyriss,* Verzierte gotische Einbände... II, 225, 226, 337.

[19] *J. Gerson,* Opera, Pars III [Strassburg] 1488. Įrašas: Pro libraria Conventus Vilnensis P. P. Bernardinorum (VUB, Ink. 215).

[20] *E. Kyriss,* Verzierte gotische Einbände..., II, 235, 237.

[21] *Antoninus Florentinus,* Confessionale..., Argentinae, 1490. Įrašas: Monasterij Zyroviciensis B. V. Mariae. Ex liberalitate Rvdss Dni Metropolitae... Raphaelis Korsak (Autoriaus rinkinys).

[22] *Iacobus Magnus,* Sophologium..., Lugduni, 1495. Įrašas: P. P. Bernardin. Viln. (VUB, Ink. 21—23).

[23] *Thomas de Aquino,* Summa theologicae, Basileae, 1485. Įrašai: 1) Inscriptus Cathalogo P. Societatis Iesu in Samogitia; Collegij Krozen. (VUB, Ink. 187).

[24] *Philelphus Franciscus,* Epistolae, Basileae, 1500. Įrašas: Inscriptus Cathalogo Collegii Vilnensis Soc. Iesu (BAN, Ink. 755, Bobr., 619).

[25] *Andreae Antonius,* Quaestiones super XII libros metaphysicae Aristotelis, Venezia, 1495; *Duns Scotus,* Quaestiones super universalibus Porphyrii, Venezia, 1492. Įrašai: 1) Dono dedit Collegio Vilnen. Societatis Iesu Martinus Szulckie Gedanen. primi cursus philosophyci auditor. 15 Mayi Anno 1575. Pro Bibliotheca Magna; 2) Coll. Vilnen. societ. Iesu; 3) Tušo antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS (BAN, Ink. 22, 201, 539, Bobr., 44).

[26] *Magninus Mediolanensis,* Regimen sanitatis..., Basileae. 1493 *Albertus Magnus,* De secretis mulierum et virorum...; *Benedictus,* De conservatione sanitatis..., Romae, 1493; *Heinrichus de Hassia,* Secreta sacerdotum..., Leipzig, 1497 (MAB, Ink. 12).

[27] Speculum exemplorum..., Strassburg, 1490. Įrašas: P. P. Bernardin. Vilnen: (VUB, Ink. 232).

[28] *Petrus Lombardus,* Sententiarum libri IV [Bazelis, apie 1482], (VUB, Ink. 243).

[29] *Pelbartus de Themeswar,* Sermones Pomerii quadragesimales..., Hagenau, 1499. Įrašas: Pro Loco Citovianensis Bibliotheca (VUB, Ink. 108).

[30] *Lochmeyer Michael,* Parochiale curatorum..., Lipsiae, 1499; *Heinricus de Hassia,* Secreta sacerdotum..., Lipsiae, 1503; *Balthasar de Porta,* Expositio canonis..., Lipsiae, 1504; *Bonaventura,* De castitate et munditia sacerdotum..., Lipsiae, 1499; *Lavacrum,* Conscientiae, Coloniae. Ekslibrisas (XX a. pradžios litografija iš seno varyje raižyto Valenrodų bibliotekos ekslibriso) su herbu ir įrašu apačioje: WALLENRODIA DVM MAGNIS MAIORIBVS ORTA HVNC RELIQVIS IVNXIT BIBLIOTHECA LIBRIS VTERE CONCESSO LECTOR TIBI MVNERE RITE CVNTAQVE PATRONIS FAVSTA PRECARE MEIS (MAB, Ink. 10).

[31] [Infortiatum...], Lugduni, 1511 (VUB, II-1621).

[32] *Erasmus de Roterdam,* Modus orandi deum..., Norimbergae, 1525. Litografinis ekslibrisas: WALLENRODIA DVM MAGNIS... (MAB, V 1—488).

šia pavieniai aklieji įspaudai. Apatiniame kietviršyje dviejuose skydo formos įspauduose yra inicialai TC, apačioje — ženklas, panašus į raidę M. Knyga įrišta XVI a. pirmojoje pusėje greičiausiai Vokietijoje.

35 paveiksle[33] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 32×21) įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti tais pačiais pavieniais, bet nevienodai išdėstytais aklaisiais įspaudais. Knyga įrišta XVI a. pirmojoje pusėje greičiausiai Vokietijoje.

36 paveiksle[34] — tamsiai ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 14×21) fotonuotrauka. Visi įspaudai — aklieji. Apkaustai ir segtuvai žalvariniai su gotiškomis raidėmis. Knyga įrišta apie 1500 m.

37 paveiksle[35] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 20×29) fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodai papuošti pavieniais įspaudais. Segtuvai žalvariniai. Knyga įrišta apie 1500 m. greičiausiai Vokietijoje. Priešlapiams panaudotas popierius su 3 vandenženkliu.

38 paveiksle[36] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 20×30) fotonuotrauka. Abiejuose kietviršiuose vienodi aklieji įspaudai. Segtuvai variniai. Knyga įrišta XVI a. pirmajame dešimtmetyje.

39 paveiksle[37] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 13×21) įspaudų trynės. Visi įspaudai — aklieji. Veidrodžių įspaudai skirtingi, jie įspausti ruletėmis ir pavieniais spaudais. Viršutiniame kietviršyje įspausti įrišimo metai — 1532.

40 paveiksle[38] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×32) įspaudų trynės. Visi įspaudai — aklieji. Viršutinio veidrodžio įspaudas ištisinis, apatinis — suskirstytas rėžtuku į rombinius laukelius, kurių centruose įspausti pavieniai įspaudai. E. Kyrisas šiuos įspaudus aptiko knygoje, įrištoje 1521 m.[39].

41 paveiksle[40] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 30×43) įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti pavieniais aklaisiais įspaudais. Knyga įrišta XVI a. pradžioje.

42 paveiksle[41] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 21×31) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti pavieniais aklaisiais įspaudais. Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė su šv. Jurgiu, apatiniame — rozetė. Priešlapiams pavartotas Gdansko dirbtuvės popierius su vandenženkliu (EL, 1806 vž. tipo). Knyga įrišta XVI a. viduryje greičiausiai Gdanske.

43 paveiksle[42] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 14×20) įspaudų trynės. Abu kietviršius puošia vienodi pavieniai aklieji įspaudai. Knyga įrišta XVI a. viduryje Vilniuje.

44 paveiksle[43] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 30×32) įspaudų trynės. Veidrodis apvedžiotas pavieniais rombo formos ir rozečių įspaudais, veidrodžio vidus eilėmis užpildytas gyvulius vaizduojančiais įspaudais. Apatinio kietviršio veidrodis papuoštas skersinėmis rėžtuku įspaustomis linijomis. Abiejuose kietviršiuose prikalta po penkis žalvarinius nepapuoštus gumburus. Abu segtuvai taip pat žalvariniai. Knyga įrišta XV a. pabaigoje.

45 paveiksle[44] — tamsiai ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 22×33) fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodai papuošti pavieniais aklaisiais įspaudais, kurių viename išraižytas knygrišio (raižytojo?) asmeninis ženklas. Apkaustai nuimti, segtuvas žalvarinis. Knyga įrišta XV a. pabaigoje greičiausiai Niurnberge.

46 paveiksle[45] pavaizduotas vieno iš ankstyvesniųjų XVI a. pradžios įrišimų viršutinis kietviršis (medis, 28×42). Abu kietviršiai aptraukti baltinta kiaulės oda ir apvedžioti vienodais pavieniais aklaisiais įspaudais. Apatinio kietviršio veidrodyje rėžtuku įspausti aklieji kryžminių linijų įspaudai. Viršutiniame kietviršyje pavieniais spaudais įspaustas paauksuotas žodis VOLVMEN. Aplink veidrodį girlianda įspausta taip pat pavieniais spaudais ir primena ruletės įspaudą. Pačiame veidrodyje tarp vijoklinių ornamentų aklųjų įspaudų yra pavienių paauksuotų įspaudų augalų motyvais.

47 paveiksle[46] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 13×19) įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti pavieniais aklaisiais įspaudais, kurių viename išraižytos raidės IHS.

48 paveiksle[47] — tamsiai ruda oda aptraukto viršelio (medis, 15×21) įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti dviem eilėmis pavienių aklųjų įspaudų, veidrodžiuose įspaustos trys rozetės. Knyga įrišta XVI a. pirmojoje pusėje.

49 paveiksle[48] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 30×45) fotonuotrauka. Apatinio kietviršio veidrodis rėžtuku suskirstytas į rombinius lauke-

[33] *Gregorius I (Papa)*, Moralia sive expositio in Iob, Basel, 1496. Įrašyta, kad ši knyga pirkta 1651 m. Liubeke (VUB, Ink. 224).

[34] Expositio hymnorum cum familiari commento..., Coloniae, 1499. Įrašas: Bibliothecae Cittovianensis PP Bernardinorum (VUB, Ink. 139).

[35] *Versor Iohannes*, Questiones super libros ethicorum Aristotelis cum textu, Coloniae, 1491. Įrašas: Pro Bibliotheca Vilnen. assignat. Iacobus Woyna Custos Vilnensis (VUB, Ink. 192—193).

[36] Lombartica historia..., Nurnbergae, 1501. Įrašai: 1) In Saxonia emptus tempore captivitatis meae Sveticae; 2) Ex libris Congregationis Missionis Domus Vilnens. Montis S S Salvatoris (VUB, II-2709).

[37] *Ferrerius Vincentius de Valentia*, Sermones de tempore..., Lyon, 1497 (VUB, Ink. 24).

[38] *Ambrosius S.*, Opera, pars I, Basel, 1492. Įrašai: 1) Coll. Vilns. Soc. Iesu; 2) Residentiae Duneburgensis Stis Iesu (VUB, Ink. 228).

[39] *E. Kyriss*, Verzierte gotische Einbände..., III, 303.

[40] Proemium in legis Iustiniani..., Venetiis, 1502 (VUB, Ink. 293—294).

[41] *Boccacio Giovanni*, Genealogiae deorum..., Venezia, 1494—1495. Vario raižiniai: 1) Ludovicus Aychler 1601; viduryje — herbas; 2) Gdansko herbas ir įrašas: EX BIBLIOTHECA SENATUS GEDANENSIS; tušo antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS (BAN, Ink. 181, Bobr., 165).

[42] *Nicolaus de Blony*, Tractatus sacerdotalis... Įrašai: 1) Sum D. Jo. Iasinski Archidiaconi Vilnen.; 2) R. Nicolaus Jasinsky Canonicus et Cantor Viln. pro Bibliotheca Vil. PP Bernardinorum assignavit (VUB, Ink. 8).

[43] *Astesanus de Ast.*, Summa de casibus conscientiae..., [Strassburg, G. Reyser, apie 1474 m.] (VUB, Ink. 290).

[44] *Duranti Guillelmus*, Rationale divinorum officiorum, Nürnberg, 1480 (VUB, Ink. 162).

[45] *[Justinianus]*, Codicis dñi Justiniani..., liber X—XII. Įrašas: Georgius [Czeklinski] curavit et pro loco Cretingensi deputavit, oretur pro eo (VUB, II-1618).

[46] *Nicolaus de Blony*, Tractatus sacerdotalis de sacramentis..., Strassburg, 1499. Antspaudas: JAK. KAZ. GIEYSZTOR; Vilniaus mokslų mylėtojų draugijos (TPN) spausdintas ekslibrisas (MAB, Ink. 5).

[47] Stella clericorum... Vienae, 1515. Įrašas; Ex Libris Congreg. Mission. Dom. Vilnensis (VUB, II-2307—2308).

[48] *Gratianus*, Decretum cum apparatu..., Venezia, 1485. Įrašai: 1) Conventus Vilnensis S. Spiritus Ord. Praedicatorum, donavit Fr. Reginaldus Tyszkiewicz S. Theol. Doct. eiusdem ordinis; 2) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTVS GENERALIS VILNENSIS SANCTI SPIRITUS ORDINIS PRAEDICATORVM, (VUB, Ink. 191).

lius, kuriuos puošia tie patys pavieniai įspaudai. Šiuos įspaudus E. Kyrisas aptiko 1526 m. įrišimuose.

50 paveiksle[49] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 14×22) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti pavieniais aklaisiais įspaudais. Knyga įrišta apie 1500 m.

51 paveiksle[50] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×30) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti pavieniais aklaisiais įspaudais. Segtuvai variniai su įrašu: MARIA. Knyga įrišta apie 1500 m.

52 paveiksle[51] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×31) įspaudų trynės. Abu kietviršius puošia pavieniai aklieji įspaudai. Knyga įrišta XVI amžiaus pradžioje.

53 paveiksle[52] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 15×22) įspaudų trynės. Abu kietviršius puošia vienodi pavieniai aklieji įspaudai. Knyga įrišta apie 1500 m.

54 paveiksle[53] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×31) įspaudų trynės. Abu kietviršius puošia vienodi aklieji įspaudai. Viršutiniame kietviršyje įspausti įrišimo metai — 1547. Knyga įrišta Vilniaus knygrišio.

55 paveiksle[54] — labai stora ruda oda aptraukto viršelio (medis, 29×39) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti pavieniais aklaisiais įspaudais. Ją įrišo XVI a. pirmojoje pusėje Žemaičių vyskupystei dirbęs knygrišys.

56 paveiksle[55] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 14×20) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti pavieniais aklaisiais įspaudais (veidrodžiuose jie įspausti rėžtuku suskirstytuose rombiniuose laukeliuose). Knyga įrišta Vilniuje XVI amžiaus pirmojoje pusėje.

57 paveiksle[56] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 19×31) įspaudų trynės. Abu kietviršius puošia vienodi pavieniai aklieji įspaudai. Visa knyga parašyta popieriuje su Šerno vandenženkliu (EL, 3656 vž. tipo), tas pats popierius panaudotas priešlapiams. Knyga įrišta XVI a. pradžioje, greičiausiai Vilniaus stačiatikių metropolito žinioje buvusioje knygrišykloje.

58 paveiksle[57] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (kartonas, 18×26) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti. Viršutinio kietviršio veidrodyje įspaustas medalionas su raidėmis IHS, du dvigalviai ereliai su raide S ir keturi herbai su vyskupo regalijomis. Apatiniame kietviršyje tie patys įspaudai, tik be IHS ir be herbų. Priešlapiams knygrišys pavartojo popierių su vandenženkliu (EL, 1475 vž. tipo). Knyga įrišta XVI a. pirmojoje pusėje greičiausiai Augsburge dirbusio knygrišio.

59 paveiksle[58] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×34) įspaudų trynės. Abu kietviršiai suskirstyti rėžtuku į rombinius laukelius, kuriuose įspausti pavieniai aklieji įspaudai. Knyga įrišta XVI a. viduryje.

60 paveiksle[59] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 10×17) įspaudų trynė. Abu kietviršiai vienodai papuošti pavieniais aklaisiais įspaudais. Gotiškus spaudus su rože Vilniaus knygrišiai vartojo dar XVI a. viduryje. Renesansiniai spaudai su gile ir lapeliu pradėti Vilniuje vartoti XVI a. viduryje. Knyga įrišta Vilniuje XVI a. viduryje.

61 paveiksle[60] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×33) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti pavieniais gotiškais įspaudais, o veidrodžiai užpildyti renesansinėmis ruletėmis su galvutėmis medalionuose, su putti ir su scenomis iš Biblijos. Viršutinio kietviršio apačioje įspausti įrišimo metai — 1550.

62 paveiksle[61] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 20×29) įspaudų trynės ir viršutinio kietviršio fotonuotrauka. Abu kietviršius puošia aklieji rulečių ir pavieniai įspaudai. Viršutinio kietviršio veidrodyje įspaudai paauksuoti. Priešlapiams panaudotas popierius su 4 vandenženkliu. Knyga įrišta XVI a. viduryje greičiausiai Breslau mieste.

63 paveiksle[62] — šviesiai ruda oda aptraukto viršelio (medis, 20×26) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodi, su aklaisiais įspaudais. Priešlapiams panaudotas popierius su vandenženkliu (EL, vž. 2011 tipo), kurį gamino XVIII a. pradžioje viena iš Sapiegų dvaruose veikiančių popieriaus dirbtuvių. Toks pat įrišimas su identiškais papuošimais, su to paties popieriaus priešlapiais saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne[63]. Tai 1717 m. Vilniuje pradėta rašyti surinktų mokesčių knyga. Knyga parašyta popieriuje su tuo pačiu vandenženkliu, kaip ir abiejų įrišimų priešlapių. Iš to tad galima daryti išvadą, kad aptariamasis inkunabulas įrištas XVIII a. pradžioje Vilniuje.

[49] *Marchesinus Iohannes*, Mammotrectus super bibliam, Strassburg, 1487 (VUB, Ink. 99).

[50] *Thomas de Aquino*, Summa theologicae..., Venezia, 1484. Įrašai: 1) Ex libris Ioannis Drucki Sokolinski m. p.; 2) Conventus Vilnensis Carmel. Discalceat. S.M.V. Theresiae (VUB, Ink. 201—202).

[51] Scriptores historicae Augustae..., Venezia, 1490; *Iustinus...*, In Trogi Pompei historias, Venezia, 1497. Įrašai: 1) Martinus Voynovsky Bochnen servitor generosi Dni Georgii Volsky. Anno Domini 1541; 2) ... D. Ioannes Hryszkowski Archidiaconus Vilnen. Domus... S. Casimiri; 3) Inscriptus Catalogo librorum domus professae Societatis ad S. Casimiri; 4) Ovalus antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS (BAN, Ink. 331, 431, 488, Bobr., 716).

[52] *Spiera, Ambrosius de*, Incipit quadragesimale de floribus..., Venetiis, 1485. Antspaudai: 1) JAK. KAZ. GIEYSZTOR; 2) JAN SZWANSKI; Vilniaus Mokslų Mylėtojų Draugijos (TPN) spausdintas ekslibrisas (MAB, Ink. 11).

[53] *Ricius Paulus*, Agricultura..., Augustae Vindelicorum, 1541. Įrašai: 1) Ex libris Stanislai Rostkowsky; 2) Cessit Patr. Professor. Vilnae...; 3) Domus Professor. Vilnensis Soc. Iesu; 4) Inscriptus Catalogo librar. domus professor. Sancti Casimiri Soc. Iesu. (BAN, f. 283, S. Nr. 6.1.6).

[54] *V. Clemens*, Constitutiones, Basel, 1476. Įrašai: 1) Inscriptus Cathalogo Librorum Religiosorum P. Soc. Iesu Resident. Mednicensis; 2) Collegij Crosensis Soc. Iesu (VUB, Ink. 181—182).

[55] *Iohannes de Verdena*, Sermones Dormi secure de tempori et de sanctis..., Hagenau, 1493. Įrašas: Collegij Vilnensis (BAN, Ink. 551, Bobr. 468).

[56] Bažnytine slavų kalba XVI a. pradžioje parašyta knyga «Каллиста архиепископа константинопольского евангелие учительное» (MAB, F 19, Nr. 69).

[57] Decisiones rote nove et antique..., Lugduni, 1509. Įrašai: 1) Melchior Dux Giedroic Epus Samogitiensis; 2) Inscriptus Cathalogo P. Societ. Iesu in Samogitia; 3) Collegij Crozensis (VUB, II-4794).

[58] *Sabellicus Marcus Antonius Coccius*, Rapsodiae historiarum Ennea..., 1516. Įrašai: 1) Andr. Wandhorius. Verbi Dei Mur. Comp. 1606 Lug. Batt.; 2) Ex libris Stanislai Niezabytowski... (VUB, II-5048).

[59] Historiarum et chronicorum totius mundi epitome..., Basileae, 1535. Įrašai: 1) Sum D. J. Jassinsky Archid-ni Vilnensis; 2) R. D. Nicolaus Jaszinsky Canonicus et cantor Vilnensis pro Bibliotheca P. P. Bernardinorum (BAN, 11085—3608R.).

[60] *Ioannes Herold*, De bello sacro..., Basileae, 1549. Įrašai: 1) Georgij Albini; 2) Coll. Vilnen.; 3) Bibliothecae Magnae (BAN, 317 f. 5096, s. Nr. 19, l. 8, 25, 1. 24, 48. 1. 23).

[61] *Marquart von Steyn*, Der Spiegel der Tugend., Basel, 1513. Įrašas: Inscriptus Cathalogo F-um de Oliwa (MAB, V 16-2-423).

[62] Biblia Latina. Venezia. 1483. Įrašas: Ex libris Citovianensis P. P. Bernardinorum (VUB, Ink. 174).

[63] Ein Klasser der Hybernen, [Vilnius], 1717 (VUB, B 3407).

64 paveiksle[64] — šviesia oda aptraukto viršelio (kartonas, 10×16) įspaudų trynės. Visi įspaudai — aklieji. Knyga įrišta XVII a. pabaigoje Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio.

65 paveiksle[65] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 14×19) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti aklaisiais įspaudais. Knyga įrišta 1690 m. Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio.

66 paveiksle[66] — baltinta kiaulės oda aptraukto kartoninio viršelio įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti ruletėmis su mazgų ir augalų ornamentu, įspaudai — aklieji. Veidrodžiai papuošti pavieniais įspaudais su tulpe (plg. 67 pav.). Knyga įrišta XVII a. pabaigoje Lietuvoje.

67 paveiksle[67] — ruda oda aptraukto viršelio (minkštas kartonas, 21×32) įspaudų trynė. Abu kietviršiai vienodai papuošti. Pavieniai spaudai su tulpe pavartoti ir 66 paveiksle pavaizduotos knygos viršelyje. Knyga įrišta Kėdainiuose 1693 m.

68 paveiksle[68] — šviesiai ruda oda aptraukto viršelio (medis, 20×26) fotonuotrauka. Abu kietviršius puošia vienodi pavieniai aklieji įspaudai. Knyga įrišta Lietuvoje, XVII a. viduryje.

69 paveiksle[69] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (kartonas, 9×15) fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodai papuošti aklaisiais įspaudais. Knygą įrišo Vilniaus akademijai dirbęs knygrišys 1679 m.

Dauguma tų įvairiausių įspaudų yra grynai dekoratyviniai, bet kai kurie iš jų, nors ir buvo puošimo elementai, turėjo parodyti knygos įrišėją, jos savininką, leidėją ar kitą su knyga susijusį asmenį. Tokiuose spauduose raižytojas išgraviruodavo herbą, emblemą, monogramą ar šiaip kokį daiktą, kurio pavadinimas sutapdavo su vardu asmens, vienaip ar kitaip susijusio su knyga. „Reikšmingus" įspaudus sunku atpažinti. Ereliai, liūtai, rožės, dvilypės lelijos galėjo būti grynai dekoratyviniai elementai, bet galėjo taip pat reikšti asmens, vietos bei įstaigos pavadinimą, asmens ženklą ir kt.

XV a. įrišimuose įspaudai su šventųjų atvaizdais ir kitais religiniais ženklais kai kada reiškė patroną arba emblemą to vienuolyno, kuriame knyga buvo įrišta, žymiai rečiau knygą įrišusį asmenį. Labai sunku nustatyti, kurie XV—XVI a. įspaudai yra „reikšmingi", kurie grynai dekoratyviniai. Apie kurio nors įspaudo „reikšmę" galima kalbėti tik tada, kai pačioje knygoje yra kokių spėliojimus patvirtinančių archyvinių duomenų ar įrašų. Dažnai autoriai, aprašydami tokius įrišimus, subjektyviai aiškina įspaudų reikšmę ir kai kada nemažai prifantazuoja. Žemiau aptariami kai kurie tokių autorių darbai.

Knygos istorikas S. Klepikovas, rašydamas apie XV—XVI a. pradžios Vakarų Europos įrišimuose randamus įspaudus, pateikia kai kuriuos iš jų savo knygoje (avinėlį — Agnus Dei, grifą ir tris skirtingus viengalvius erelius). Spaudas su grifu, kurį Niurnbergo knygrišiai vartojo XV a. pab. ir XVI a. pr., pavaizduotas S. Klepikovo knygos 22, 46, „plėšrieji" ereliai — 21, 26 paveiksluose; vienas jų (žr. mūsų veikalo 35 pav.) yra antikinės Romos erelis. Aptardamas šiuos įspaudus, autorius rašo: „Šio laikotarpio (XV—XVI a. pradžios.— *E.L.*) Vakarų siužetiniams įspaudams yra būdinga pabaisos ir paukščiai, daugiausia agresyvios išvaizdos, arba bažnytinės emblemos. Pavyzdžiui, Prūsijos erelis su smailiais sparnais ir išdidžiai iškelta galva arba tas pats erelis, pražiojęs snapą, besiruošiąs pulti, arba grifas ant užpakalinių kojų su išskėstais nagais. Kartais greta tų žvėrių yra madonų ir šventųjų atvaizdai. Kai kada agresyvios feodalinės valstybės ir bažnyčios emblemos pavaizduotos labai arti viena kitos, lyg remiančios viena kitą. Pagaliau yra įspaudų, išlaikančių vokiško sentimentalumo stilių, antai širdis, perverta strėle"[70].

Galima suprasti, kad autoriui šių įspaudų grifai ir ereliai, be to, dar gotiško stiliaus, gali atrodyti labai agresyvūs, bet XV a. įspaustus viduramžių erelius laikyti XVII a. antroje pusėje įkurtos Prūsijos karalystės herbu „viengalviu ereliu"— daugiau negu keista. Įspaudus, kurie, S. Klepikovo manymu, išlaikė „vokiško sentimentalumo stilių" (žr. 22 pav.) per visą XV a. plačiai vartojo Prancūzijos miestuose dirbantys knygrišiai ir tik XVI a. jie retkarčiais aptinkami Niurnberge įrištose knygose.

Lenkų knygotyrininkas Vislockis[71], aprašydamas Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekoje saugomus inkunabulus, jų įrišimuose taip pat randa įvairių „prasminių" įspaudų. Kai kurių inkunabulų įrišimuose jis rado įspaudų su Vyčio herbu ir inicialais JL. Tuo laiku (apie 1515 m.) Krokuvos universitete studijavo lietuvis, vardu Jonas. Buvo žinoma, kad kai kurie studentai uždarbiavo, rišdami krokuviečiams knygas. Tad Vislockis padarė išvadą, kad įspaudas su Vyčio herbu ir inicialais JL (Joannes Lituanus) yra šio lietuvio knygrišio įspaudas — asmeninis ženklas. Gaila, kad Vislockis nepasidomėjo, kodėl kai kuriuose kituose 1515 m. įrišimuose yra įspaudų su tokiu pat Vyčio herbu, bet su inicialais SO. Iki šiol neišaiškinta, ką reiškia raidės JL ir SO ir kodėl greta jų yra Vyčio herbas.

Anglų knygotyrininkas E. Goldšmitas savo darbe aptaria Vislockio komentarus apie Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekoje saugomus inkunabulus. Jis rašo, kad autorius daugelio inkunabulų įrišimuose matomus įspaudus be jokio pagrindo priskiria kai kuriems XV a. Krokuvoje dirbusiems knygrišiams, laikydamas įspaudų figūras asmenų parašais. Antai asocijuodamas lenkišką liūto pavadinimą su pavarde „de Lwowek", Vislockis teigia, kad kai kurie inkunabulų įrišimų įspauduose matomi liūtai reiškia Krokuvos knygrišio Johannes de Lwowek pavardę. Goldšmitas paneigia tokią nuomonę, nes toje pačioje Jogailos bibliotekoje

[64] [Erotemata dialectices, Wittebergae, 1547]. Įrašai: 1) Ego sum possessor huius libri... O. Nicifori; 2) Sum Friderici a Thohalf (VUB, II-158).

[65] Collectanea constitutionum synodalium diecesis Samogitiensis, Vilnae, 1690. Įrašai: 1) Ex libris Petri Januszewicz; 2) Hic liber est noster quem nobis curavit non quaeso quem propriet arte sibi Petrus Januszewicz; 3) Šiaulių „Aušros" muziejaus antspaudai (MAB, LK—17/9).

[66] *Franciscus Lychetus Brixiensis*, In primum, secundum, tertium Scoti sententiarum libros, Venetiis, 1589. Įrašas: Hic liber est Conventus Vilnensis Patrum Bernardinorum (VUB, Ink. II-1521).

[67] Księga wtóra Synodów partykularnych Dystriktu Żmudzkiego, Kieydany, zaczęte w roku 1693 maj 7 (MAB, F 267, Nr. 19).

[68] Speculum exemplorum..., Strassburg, 1490 (VUB, Ink. 173).

[69] Ewangelie polskie i litewskie..., Vilnae, 1679 (VUB, LR 8771).

[70] *С. А. Клепиков*, Из истории русского художественного переплета. — Книга, I, Москва, 1959, стр. 121.

[71] *W. Wisłocki*, Incunabula typographica bibliothecae universitatis Jagellonicae Cracoviensis, Cracoviae, 1900.

yra gana daug Vislockio kitiems knygrišiams priskirtų inkunabulų, kuriuose greta įspaudų su ereliais yra įspaudų su tais pačiais liūtais[72].

1951 m. lenkų knygotyrininkas A. Birkenmajeris, rašydamas apie knygų įrišimų registravimą bei katalogavimą, Vislockio teiginius vadina fantazijomis, kurias jau prieš karą savo darbe buvo iššifravęs A. Chmelis (Chmiel). Prieš pat karą K. Pekarskis (Piekarski) aprašė XV ir XVI a. Krokuvoje veikusias knygrišyklas ir išaiškino šių spaudų savininkus. Šis Pekarskio darbas nebuvo išspausdintas, o jo rankraštis sudegė karo metu[73].

Patys smulkiausi spaudai, kuriuose buvo išgraviruotos įvairios rozetės, lapukai, gėlytės, palmetės ir šimtai kitų smulkių ornamentų, buvo vartojami ne pavieniui, jais buvo įspaudžiamos įvairiausios figūros, rėmeliai, jais suskirstoma kietviršio plokštuma. Knygotyrininkai mėgina šias smulkiais spaudais įspaustas figūras klasifikuoti, pagal jų savitumus nustatyti įrišimo vietą bei laiką.

Šreiberis teigia, kad, pavyzdžiui, XV a. įrišimuose smulkūs įspaudai yra simetriškiau ir tvarkingiau išskirstyti, palyginus su ankstyvesniais įrišimais, viršelis nebe taip perkrautas jais[74].

XV a. kietviršių centrai paprastai būna suskirstyti keliomis rėžtuku įspaustomis linijomis į atskirus laukelius. Tie laukeliai įvairių formų: kvadrato, rombo, trikampio bei trapecijos. Laukelių centruose įspausti pavieniai ornamentai. Laukeliai apvedžioti tokiomis pačiomis, rėžtuku padarytomis linijomis — rėmeliais. Kietviršių kraštai taip pat apvedžioti rėžtuku padarytais rėmeliais, tarpas tarp jų ir viršelio krašto visai nepapuoštas. Bet tarpas tarp kraštutinių rėmelių ir laukelius juosiančių rėmelių papuoštas pavieniais įspaudais.

Vokiečių knygotyrininkas H. Helvigas skiria kelis tokių kietviršių tipus[75].

I. Keletas pavieniais spaudais padarytų ornamentų išdėstyta eilėmis statmenai. Šį viršelių papuošimo būdą mėgo Paryžiaus knygrišiai. Jis parodytas 70 paveiksle. II. Tarp sukryžiuotų linijų — rombo formos laukeliai, kurių centruose yra mažesniais spaudais įspausti ornamentai. Kietviršio pakraštyje, kur nesiekia rombai, rėžtuku apvestas paralelių linijų bordiūras su pavieniais ornamentais. Šį puošimo būdą mėgo Vienos knygrišiai (žr. 71 pav.). III. Rombo formos laukeliuose įspaustos gėlytės. Šį būdą mėgo Augsburgo knygrišiai (žr. 72 pav.). IV. Rėžtuku įspaustos linijos sudaro keturis trikampius laukelius. Kiekviename laukelyje įspausti smulkūs ornamentai. Šį puošimo būdą mėgo Niurnbergo knygrišiai (žr. 73 pav.).

Renkant šiam darbui medžiagą apie Lietuvos knygrišių XV a. pabaigos ir XVI a. pradžios gotiškus įrišimus, pasinaudota kai kuriomis išlikusiomis Lietuvos didžiojo kunigaikščio iždo laikytomis knygomis ir Lietuvoje perrašytomis bei įrištomis rankraštinėmis knygomis.

Didžiųjų kunigaikščių knygų įrišimai, kurių viršelius puošia pavieniai gotiški įspaudai greta įspaudų su grynai renesansiniais ornamentais, aptariami skyriuje „Lietuvos didžiųjų kunigaikščių bibliotekų knygų įrišimai".

XV a. pabaigoje ir XVI a. pradžioje, kai katalikų vienuolynuose retai kur bebuvo perrašinėjamos religinės knygos, įvairiuose Lietuvos stačiatikių vienuolynuose jos dar tebeperrašinėjamos. Vilniaus stačiatikių metropolito žinioje veikė knygų perrašinėjimo cechas, kuriame vienuolių perrašytos knygos buvo įrišamos. Vilniuje paruoštos knygos buvo gabenamos ir pardavinėjamos įvairiose Rusijos vietovėse. Čia paminėsime kai kurias Rusijos vienuolynuose buvusias knygas. Šių knygų įrišimai buvo vadinami lietuviškais[76].

Pavarčius kai kuriuos Rusijos vienuolynų XVII a. sudarytus knygų sąrašus, prie bažnytine slavų kalba rašytų knygų pavadinimų dažnai galima rasti paaiškinimus, kad knygos įrišimas lietuviškas. Pavyzdžiui, lietuviško įrišimo knygų yra buvusio Maskvos sinodo bibliotekoje (XVII a. sudarytas Čiudovo vienuolyno knygų sąrašas)[77]. 1614 m. sudarytame Svijažo vienuolyno knygų sąraše irgi yra paminėta lietuviško įrišimo knygų[78].

LTSR Mokslų akademijos Centrinėje bibliotekoje saugoma apie 20 bažnytine slavų kalba parašytų apeiginių knygų, kurių įrišimus puošia prie Vilniaus stačiatikių metropolijos veikusios knygrišyklos padaryti įspaudai. Žemiau aptariame trylika būdingiausių šių įrišimų.

74—86 paveiksluose schemiškai pavaizduoti šių 13 įrišimų įspaudai ir jų išdėstymas viršelyje.

87 paveiksle matyti visų 13 įrišimų pavienių įspaudų trynės.

Varšuvos nacionalinėje bibliotekoje[79] saugomos kelios Vilniuje XVI a. pradžioje parašytos ir stačiatikių metropolitui dirbusio knygrišio įrištos religinio turinio knygos. Knygrišys jas puošė kai kuriais 87 paveiksle pateiktais įspaudais.

Raidės nuo seniausių laikų buvo svarbus odinių įrišimų puošimo elementas. Jau Romos kodeksų įrišimuose greta kitų papuošimų buvo raidžių.

Vėlyvaisiais viduramžiais vienuolynų įrišimuose greta įspaustų ornamentų augalų ir gyvulių motyvais bei įvairiausių rozečių dažnai pasitaiko įspaustų raidžių. Spauduose būdavo išgraviruotos atskiros raidės, šventųjų vardai, retkarčiais knygrišių vardai. Kai kada pasitaiko ištisų sakinių, dažniausiai Šventojo rašto posakių. Šios sentencijos būdavo apvedžiotos tiesiomis linijomis ar surašytos išilgai vingiuotų kaspinų. Dažnai knygos viršelį puošia bordiūras su veikalo pavadinimu, autoriaus vardu, įrišimo metais bei kitais įrašais.

[72] *E. Ph. Goldschmidt*, Gothic and Renaissance Bookbindings, p. 46, 47, 382.

[73] *A. Birkenmajer*, W sprawie registracji i katalogowania opraw zabytkowych. Studia nad książką poświęcone pamięci Kazimierza Piekarskiego, Wrocław, 1951, p. 116.

[74] *H. Schreiber*, Einführung..., p. 158.

[75] *H. Helwig*, Handbuch der Einbandkunde, I, p. 49.

[76] XV—XVI a. Rusijoje buvo įprasta tranzitu per Lietuvą iš Vakarų Europos atgabentus dirbinius vadinti lietuviškais. Aptariamos knygos lietuviškais įrišimais nepriklauso minėtai kategorijai. Jos parašytos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje vartota bažnytine slavų kalba ir nieko bendro su Vakarų Europa neturi.

[77] Опись книгам в степенных монастырях находящимся, составленная в XVII веке. Чтения в Импер. обществе истории. Год III, № 6, Москва, 1848, стр. I—IV, 1—16.

[78] *Н. И. Суворов*, Опись Свияжского монастыря, составленная в 1614 году. — Известия Импер. арх. общества, IV, СПб, 1863, стр. 548—568.

[79] BOZ, 82, 85, 91.

Ankstyviausios knygos su tokiais įrašais datuojamos 1433 m.[80].

Toliau pateikiama XV a. pabaigos įrišimų pavyzdžių. Jų kietviršiuose greta kitų įspaudų yra ir pavienių įspaudų su žodžiu MARIA.

88 paveiksle[81] matyti juodai dažyta oda aptraukto kietviršio (medis, 19×27) fotonuotrauka ir superekslibriso trynė. Abu kietviršiai vienodai papuošti pavieniais įspaudais. Viename iš jų yra žodis MARIA (gotiškomis raidėmis). Šis įrišimas papuoštas spaudais, kuriuos 1472—1496 m. vartojo Niurnbergo knygrišiai[82]. Abiejų veidrodžių centruose žymiai vėliau, greičiausiai XVII a., įspaustas paauksuotas herbinis superekslibrisas su vyskupo tiara ir inicialais MAL. Segtuvai žalvariniai, lieti, su gotiškomis raidėmis MA (dalis vardo MARIJA). Priešlapiams pavartotas popierius su 1 vandenženkliu. Knyga įrišta XV amžiaus pabaigoje Vokietijoje, Niurnbergo mieste.

89 paveiksle[83] — tamsiai ruda oda aptraukto viršelio (medis, 20×30) įspaudų trynės. Abu kietviršius puošia pavieniai aklieji įspaudai; viename iš jų yra žodis MARIA. Apkaustai ir segtuvai žalvariniai. Knyga įrišta Vokietijoje XVI a. pradžioje.

90 paveiksle[84] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 14×18) įspaudų trynės. Abu kietviršius puošia pavieniai aklieji įspaudai, kurių viename yra žodis MARIA gotiškomis raidėmis. Priešlapiai iš pergamento. Knyga įrišta Vokietijoje XV a. pabaigoje.

Įdubę raidžių įspaudai odiniuose įrišimuose buvo vartojami dar gerokai iki spaudos išradimo. Manoma, kad šių ankstyvųjų knygrišių spaudai su išgraviruotomis raidėmis taip pat prisidėjo prie spaudos išradimo. Pradžioje raidžių įspaudai buvo negatyvūs, t. y. spaudo raidės įdubusios, odiniame įrišime — iškilios. Išradus spaudą, mėginama spausdinimo principą pritaikyti ir odiniams įrišimams, t. y. spaudus graviruoti iškiliai, kad odoje raidės būtų įdubusios. Knygrišiai mėgino Gutenbergo išradimą pritaikyti savo darbe, t. y. įrašus odoje „spausdinti kaip Gutenbergas". Raidės spauduose buvo nudažomos įvairiomis spalvomis. Tokie spalvoti įspaudai odoje buvo labai nepatvarūs, dažai greitai nusitrindavo. Knygrišiai pradėjo ieškoti patvaresnių būdų spaudams nuspalvinti. Jie ėmė juos auksuoti, ir tai davė pradžią vėliau taip paplitusiam įrašų auksavimui.

Knygos viršelyje, nugarėlėje, bloko krašte matomas bet koks knygrišio įrašas (atskiros raidės, inicialai, monogramos, skaitmenys, atskiri žodžiai) visuomet padeda nustatyti knygos įrišimo vietą ir laiką.

Visų epochų įrišimuose įrašas yra puošimo elementas, tiesiogiai ar netiesiogiai nurodo knygos turinį, jos įrišėją, kam dedikuojama knyga.

Dažniausiai įrašas yra įjungtas į bendrą knygos papuošimo kompoziciją; labai retai jis savarankiškas. O jei taip pasitaiko, tai tik tada, kai įrašas padarytas ne knygos įrišimo metu, bet vėliau, pavyzdžiui, kai įsigiję įrištą knygą asmuo įspaudžia viršelyje savo superekslibrisą.

XV a. gotiški įrašai viršeliuose, nusakantieji knygos turinį, dar buvo trumpi, kai kada tokie lakoniški, kad iš jų net sunku suvokti, kokį sutrumpintą knygos pavadinimą knygrišys norėjo pateikti. Tai nebuvo atskirais raidiniais spaudais įspausti įrašai; knygrišys juos įspausdavo specialiais išraižytais spaudais, kuriuose būdavo išgraviruoti atskiri žodžiai. Tokie knygos pavadinimo įrašai neturėjo viršelyje pastovios vietos. Paprastai jie būdavo nepaauksuoti. Apie 1500 m. knygos pavadinimas jau įspaudžiamas auksu viršutiniame kietviršyje.

91 paveiksle[85] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 22×33) fotonuotrauka. Visi įspaudai — aklieji. Viršutinio kietviršio viršuje dviem spaudais įspaustas sutrumpintas knygos pavadinimas gotiškomis raidėmis. Apatinis veidrodis suskirstytas į rombus; kiekvieną rombą puošia pavienis įspaudas su grifu. Visus pavienius spaudus 1477—1514 m. vartojo Niurnbergo knygrišiai[86]. Knyga įrišta Vokietijoje XVI a. pirmajame dešimtmetyje.

92 paveiksle[87] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 14×22) įspaudų trynės. Visi įspaudai — aklieji. Viršutiniame veidrodyje — didesnis įspaudas su šventojo figūra. Apatinis veidrodis užpildytas pavieniais įspaudais. Knyga rašyta pergamente, priešlapiai taip pat iš pergamento. Ji įrišta greičiausiai Vakarų Europoje XV a. viduryje.

93 paveiksle[88] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 14×19) fotonuotrauka. Abu kietviršius puošia vienodi aklieji rėžtuko linijų ir pavieniai įspaudai. Apkaustai ir segtuvas žalvariniai. Knyga įrišta XV a. pabaigoje.

Tik Renesanso įrišimuose Italijoje ir Prancūzijoje nusistovėjo speciali vieta įrašams. Knygrišys, įvairiai papuošdamas viršutinį kietviršį, palikdavo viduryje vietą knygos pavadinimui. Jį dažniausiai auksu įspausdavo mėgstamiausiu Italijoje ir Prancūzijoje Renesanso laikais antikvos šriftu. Vokietijos Renesanso stiliaus įrišimuose knygos pavadinimo paprastai nėra. Norėdami nurodyti knygos turinį, knygrišiai įspausdavo trumpiausią pavadinimo dalį ne auksu, bet akluoju būdu, kartais raides nudažydavo juodai[89].

Dar XVII a. knygrišiai bet kokius įrašus viršelyje įspausdavo pavieniais, su atskira raide spaudais. Todėl ne visuomet tarp raidžių būna vienodas atstumas, o kai kada jos kreivai įspaustos.

XV a. įrišimuose labai retai būna įspausti skaičiai, rodantieji knygos įrišimo metus. XVI ir XVII a. įrišimuose

[80] *I. Schunke*, Ostdeutsche Inschrifteinbände vom ausgehenden XV und beginnenden XVI Jahrhundert.— Gutenbergjahrbuch, Mainz, 1942—1943, p. 425—442.

[81] *Anselm of Canterbury*, Opera..., Nurenberge, 1491. Ekslibrisas BIBLIOTEKA SEMINARIÓW TEOLOGICZNYCH USB (VUB, Ink. 298).

[82] *E. Kyriss*, Verzierte gotische Einbände..., III, 331, 332.

[83] *Bernardinus de Bustis*, Rosarium sermonum predicabilium, Hagenau, 1500 (VUB, Ink. 194).

[84] Pergamente XVI a. pradžioje rašyta knyga: „Psalter et Cantica alia in usu Colleg. Rig. Soc. Iesu". Įrašai: 1) A-o 1653 die 11 Julij Mstus hic liber in Bibliothecam ex donatione Nob-mi Conlt-mi Prudentmque viri D. Caspari Drelingij Reip. Rig. Senatoris dignis-mi translatus est et depositus in memoriam eius honorificam ac munificentiam...; 2) Collegij Rigensis Soc. Iesu; 3) Bibliotheca Grodnensis O. P.; 4) Vilniaus Viešosios bibliotekos rusų kalba spausdintas ekslibrisas (MAB, F 22, Bx 96).

[85] *Augustinus Aurelius*..., Prima pars librorum..., 1506. Įrašas: Collegij Düneburgensis Soc. Iesu (VUB, II-4394).

[86] *E. Kyriss*, Verzierte gotische Einbände..., II, 225, 226.

[87] Pergamente rašyta XV a. knyga „Salom. Ecclesiast. et Cant. Cantic. c. Glossa" (MAB, F 22, Bx 94).

[88] XV a. pabaigoje pergamente lotynų kalba parašyta religinio turinio knyga; trūksta pradžios (MAB, F 22, Nr. 100).

[89] *H. Schreiber*, Einführung..., p. 208.

muose, daugiausia Vokietijoje ir kaimyninėse šalyse įrištose knygose, jų jau pasitaiko. Jie turėjo keletą reikšmių. Kai kada metai įspaudžiami kartu su knygos pavadinimu; tada jie reiškė knygos išleidimo datą. Tai lengva nustatyti, palyginus knygoje nurodytus išspausdinimo metus su įrišime nurodytais metais. XVI ir XVII a. įrišimuose metai dažniausiai įspausti viršutinio kietviršio apačioje. Ankstyviausi žinomi įspausti metai yra 1525. Kai kąda metų įspaudai aklieji, kartais — nudažyti juodai, retai jie būna paauksuoti. Paprastai tie įspaudai tokios pat spalvos, kaip knygos pavadinimo arba jo pirmųjų raidžių įspaudai, bet skiriasi nuo įrišimo papuošimų spalvos. Beveik visuomet, ypač XVI a., metai reiškė knygos įrišimo laiką ir neatitiko knygos išleidimo metų, žinoma, jei knyga nebuvo įrišta tuo metu, kada išspausdinta. Kai kada senuose įrišimuose, kur įrašai buvo nudilę, naujasis knygos savininkas įspausdavo naujus įrašus, kartu ir naujus metus. Tokiais atvejais knygotyrininkui ši data gali būti tik kaip terminus ante quem. Sunkiausiai išaiškinami metai atskirose puošimui panaudotose ruletėse ar plokštelėse. Čia jie gali reikšti, kad knyga įrišta ne anksčiau nurodyto laiko. O šiaip tokie metai gali rodyti, ir kada knyga įrišta, ir kada pagaminta ar išgraviruota ruletė ar plokštelė. Seniausia žinoma data plokštelėje — 1488 metai[90].

Drauge su metais viršeliuose būna įspausta atskirų raidžių. Dažniausiai nežinoma, ką jos turi reikšti: pavadinimą, asmens vardą ar ką nors kita. Paprastai viršelio viršuje būna įspaustos trys raidės, o po jomis apatinėje kietviršio dalyje — metai. Inicialai ir metai paprastai įspausti vienu metu, bet ne kartu su kitais viršelio papuošimais. Trys raidės beveik visuomet reiškia knygos savininko vardą, pavardę ir gyvenamąją vietą. Jas lengviausia iššifruoti, jei priešlapyje yra įrašai, nurodantieji knygos savininką, herbas ar kitokie įrašai. Šių inicialų būna daugiau, jei knygos savininkas tituluotas. Pasitaiko, kad dovanojama knyga buvo specialiai įrišama ir joje įspaudžiami ją gaunančio asmens inicialai. Kai kada buvo įspaudžiamos kurio nors devizo ar sentencijos pirmosios raidės. Pavyzdžiui, XVI a. Vokietijoje įrištose knygose randamos įspaustos raidės VDMIA, kurios reiškia: „Verbum Dei manet in aeternum"[91].

Pasitaiko, kad įspausti inicialai ir prie jų herbai nėra knygos savininko, jie virtę papuošimo motyvų elementu. Antai Saksonijos herbą papuošimuose vartojo Augsburgo, Niurnbergo ir daugelio kitų miestų knygrišiai.

Ne visuomet įrišimuose po šventuosius vaizduojančiais pagražinimais įspausti vardai atitinka tų šventųjų vardus. H. Šreiberis teigia, kad iš tokių įrišimų su šventųjų atvaizdais išaiškintas ne vienas Vokietijoje dirbęs knygrišys[92].

Vis dėlto knygų įrišimuose matomi inicialai, monogramos, vardai ir herbai, jei nesudaro ruletės ar plokštelės sudėtinės ornamento dalies, dažniausiai liečia ne knygrišį ar raižytoją, bet įrišimą užsakiusį knygos savininką.

XV a. įrišimuose įspausti ornamentai yra labai gilūs ir ryškūs. Ir vis dėlto reikia pasakyti, kad knygrišiams sunku buvo vienodai įspausti didesnius spaudus. Buvo pradėta gaminti didesnius spaudus — plokšteles, kurios įspaudžiamos ne ranka, bet rankiniu presu. Presu plokštelės ornamentas visose vietose įspaudžiamas lygiai ir vienodai.

XV a. pabaigoje pradėta raižyti vis didesnes plokšteles su vis sudėtingesniais ornamentais ir net paveikslais. Dažnai plokštelė buvo pritaikyta visam knygos viršeliui ar didesnei jo daliai papuošti.

Ankstyvosios plokštelės žymiai skyrėsi nuo vėlesnių, jau XVI a. vartotųjų. Senesnės plokštelės dažniausiai būdavo apvedžiotos įvairiais raštais, o XVI a.— tiesiomis linijomis apvestais stačiakampiais.

Plokštelės buvo daromos porinės, abiem kietviršiams skirtingos. Jos dažniausiai išgraviruojamos abiejose vieno metalo gabalo pusėse. Dėdami plokšteles į presą, knygrišiai kartais puses sumaišydavo, todėl kai kurių įrišimų abiejuose kietviršiuose matomi tie patys atvaizdai.

Žemiau pateikiamos kai kurios XVI a. knygrišių naudotos plokštelės, kurių įspaudai puošia visą veidrodį.

94 paveiksle[93] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 14×23) fotonuotrauka. Abiejuose kietviršiuose įspaustos vienodos porinės plokštelės su šv. Roku ir užrašu: S ROCHE LIBERA NOS AP. Knyga įrišta XVI a. pirmojoje pusėje, greičiausiai Prancūzijoje.

95 paveiksle[94] — Prūsijos hercogo Albrechto Fridricho bibliotekos knyga. Jos viršeliai iš kartono (16×21), aptraukti ruda oda, visi įspaudai paauksuoti. Viršutiniame kietviršyje įspausti knygos savininko sutrumpinti vardai, titulai ir įrišimo metai — 1565, veidrodyje — plokštelė, vaizduojanti Mirtį su užrašu: SICVT PER VNVM HOMINEM PECCATVM IN MVNDVM INTRAVIT ET P'PECCATVM MORS ITA IN OMNES HOMINES MORS PERVASIT EO QVOD OMNES PECCAVERVNT RO 5. Joje yra išraižyti metai — 1563. Apatiniame kietviršyje įspausta plokštelė su nukryžiuotu Kristumi ir užrašu: CHRISTVS PRO NOBIS MORTVVS EST CVM ADHVC PECCATORES ESSEMVS MVLTO MAGIS NVNC IVSTIFICATI SANGVINE EIVS SALVI ERIMVS AB IRA PER IPSVM RO 5. Plokštelės apačioje — inicialai NM.

Tiriant senesnius odinius įrišimus su įspaustais ornamentais, reikia atsiminti, kad tie įspaudai buvo daromi dvejopai. Kai kada ornamentas buvo įspaudžiamas į paruoštą įrišti, bet dar neužklijuotą ant viršelio odą. Kai knygrišys norėdavo gauti ypatingai reljefišką ornamentą, spaudus jis spausdavo iš vidinės odos pusės. Kartais knygrišiai ir mažiau reljefiškus, ir net įdubusius įspaudus darydavo neužklijuotoje odoje (XVI a. pradžioje). Juos lengva atpažinti: klijuodamas ant viršelio iš anksto įspaustą odą, knygrišys negalėdavo jos visai tiksliai pritaikyti, todėl visuomet pastebima asimetrija tarp įspausto ornamento ir viršelio kraštų bei jo centro. Nuo XVI a. knygrišiai beveik visuomet

[90] Ten pat, p. 209.

[91] *E. Kuhnert*, Geschichte der Staats-und Universitäts Bibliothek zu Königsberg, Leipzig, 1926, p. 285.

[92] *H. Schreiber*, Einführung..., p. 210.

[93] *Sallustius Crispus Caius*, Opera..., Parisiis, 1517. Litografinis ekslibrisas: WALLENRODIA DVM MAGNIS MAIORIBVS... (MAB, V 1—490).

[94] Biblia Germano-Latina. Ezechiel Propheta. Der Prophet Heskiel, Witteberg, 1565. Antspaudas: GOTTHOLDSCHE BIBLIOTHEK. (MAB, V 1—544/1).

plokšteles, ruletes ir kitus spaudus įspausdavo į užklijuotą odą, todėl ornamentai yra tinkamoje vietoje[95]. Tačiau kai kada ornamento ir viršelio plokštumos asimetrija pastebima tuose įrišimuose, kurių oda buvo nuimta nuo senų knygų ir iš naujo panaudota kitai knygai įrišti.

Knygrišiai tas pačias plokšteles ir pavienius spaudus vartodavo ne vien knygų viršeliams puošti. Pavyzdžiui, Prancūzijos karaliaus Henriko II knygų įrišimams ir įvairiausiems odiniams reikmenims puošti buvo vartojamos tos pačios plokštelės[96].

ODINIAI RENESANSO STILIAUS ĮRIŠIMAI

Europoje renesansinis knygų įrišimo menas pirmiausia susiformavo Italijoje, veikiamas ankstyvojo Renesanso. Per Veneciją ir kitus miestus italai palaikė ne tik prekybinius, bet ir kultūrinius ryšius su Rytais. Į Italijos miestus iš Rytų atvyko amatininkų, tarp jų ir knygrišių. Vietos knygrišiai iš atvykusiųjų išmoko ne tik rytietiškų įrišimo būdų, bet ir knygų puošimo meno. Vienas iš tokių būdingiausių puošimo būdų, kuriuos italai pasisavino iš knygrišių musulmonų, buvo paauksuotas įspaudas odoje. Viduramžiais Europoje toks puošimas nebuvo žinomas. Auksuodami įrišimus, italų knygrišiai truputį pakeitė musulmonų nuo seno vartotą techniką. Rytuose auksas buvo uždedamas teptuku, o italai dėjo ant odos plonutes aukso plokšteles, į kurias įspausdavo įkaitintą spaudą.

Ornamentų bei raidžių įspaudams, knygos bloko kraštams auksuoti knygrišiai vartodavo gryną auksą, suvalcuotą į ploniausius lakštelius, kurie buvo labai skalsūs. Iš seno likęs knygrišių posakis: „Vieno dukato aukso pakanka visam arkliui paauksuoti".

Iš pradžių italų knygrišiai ne visus papuošimus viršelyje auksuodavo, dalį jų paprastai įspausdavo akluoju būdu.

XV a. pirmojoje pusėje jau susidarė savitas itališkas knygų viršelių puošimo stilius, kuris pirmiausia pastebimas Venecijos, Florencijos ir Neapolio knygrišių darbuose. Daugelis knygotyrininkų pažymi kelis to stiliaus odinių įrišimų puošimo savitumus: 1) sumažėjo knygų formatas, vietoj medinių lentų vartojami lengvi kartono viršeliai; 2) įrišimai puošiami paauksuotais įspaudais — plokštelių, rulečių ir atskirų spaudų; 3) įrišimai tapomi lako dažais; 4) naudojami spaudai su arabeskų ir maureskų ornamentais; 5) būdingas migdolo formos centrinis ornamentas; 6) pamėgdžiojami rytietiškų kilimų ornamentai; 7) pasirodo vadinamieji kaspininiai ornamentai, kuriuose įspausti kaspinėliai sudaro įvairių formų pynes ir mazgus.

Šie Italijos Renesanso knygų puošimo savitumai XV a. pabaigoje pastebimi ir kituose Europos kraštuose. Antai Vengrijos karaliaus Mato Korvino (1458—1490), įžymiojo XV a. bibliofilo, bibliotekos knygos. Šis knygų rinkinys žinomas „Bibliotheca Corvina" vardu. Korvino bibliotekos knygas, kurių įrišimai labai panašūs vienas į kitą, rišo į Vengriją atvežti italų knygrišiai. Ankstyvesnės šios bibliotekos knygos buvo įrištos įvairių spalvų aksomu su sidabriniais paauksuotais apkaustais. Bet gražiausios Italijos Renesanso stiliumi įrištos knygos yra odiniais įrišimais su aklaisiais ir paauksuotais įspaudais.

Kai kurie naujesni knygotyrininkai įrodinėja, kad Korvino bibliotekai knygas rišo Neapolio knygrišiai. Korvinas buvo vedęs Neapolio karaliaus dukterį ir suartėjęs su Neapoliu. Kai kurie išlikę Korvino bibliotekos knygų įrišimai rodo, kad jos įrištos visiškai taip pat, kaip ir knygos iš Neapolio karaliaus bibliotekos. Neapolio knygrišiai darė tiesioginę įtaką Vengrijos, o per Vengriją — Bohemijos ir Lenkijos knygrišiams[1].

Visų iki 1930 m. išleistų knygų, kuriose nagrinėjami senųjų įrišimų klausimai, autoriai teigė, kad knygrišystės srityje Venecija pirmavusi Italijoje. Daugumas išlikusių itališkų įrišimų yra Venecijos knygrišių darbo. Didžiausią įtaką renesansiniam knygų įrišimo menui daręs didysis Venecijos spaustuvininkas Aldus Manucijus. Jo spaustuvėse leidžiamos knygos kartu buvo ir įrišamos. Neįrištų knygų nebuvo leidžiama į rinką[2].

E. Goldšmitas pirmasis paneigė tą teoriją. Jis rašė, kad Aldus Manucijus jokios knygrišyklos neturėjo, jis savo išleistas knygas, kaip visi to meto spaustuvininkai, pardavinėjo lankais, neįrištas. Visi išlikę įrišti Aldaus leidiniai ne tik kad nebuvo įrišti jo knygrišykloje, bet daugumas jų įrišta net ne Venecijoje dirbusių knygrišių. Venecijoje buvo puikių knygrišių, bet žinomi jų įrišimai visai nepanašūs į išlikusius Aldaus spaustuvės leidinių įrišimus, kurie buvo priskiriami didžiojo spaustuvininko knygrišyklai. Nuodugniai ištyręs, Goldšmitas nustatė, kad daugumas puikiųjų itališkų renesansinių knygų, taip pat ir Aldaus leidiniai, buvo įrišta didžiuosiuose mokslo ir knygų prekybos centruose: Bolonijoje, Padujoje, Pavijoje, Romoje ir Florencijoje[3].

Iš Italijos odos auksavimo menas paplito ir Prancūzijoje. Neaišku, iš kurio Italijos miesto šis menas ten atėjo ir kurių knygrišių darbai prancūzams buvo pavyzdžiu. Manoma, kad Prancūzijoje pirmasis paauksuotas įspaudas knygos įrišime atsirado, Karoliui VIII grįžus iš užkariauto Neapolio. Ilgą laiką tokie paauksuoti įrišimai Prancūzijoje buvo vadinami itališkaisiais[4]. Apie 1530 m. odinių knygų įrišimų auksavimas Prancūzijoje buvo toks meniškas, kad nė vienas Europos kraštas negalėjo lygintis su garsiaisiais Prancūzijos auksuotojais.

Vienas iš garsiausių XVI a. bibliofilų Prancūzijoje buvo J. Groljeras (Grollier). Gyvendamas Italijoje kaip Prancūzijos kariuomenės iždininkas, šis Renesanso bibliofilas užsakydavo italų knygrišiams specialius prabangius įrišimus savo knygoms. Grįžęs į Prancūziją, jis tapo iždo ministru ir iki mirties (1565 m.) gyveno Paryžiuje. Jo ryšiai su Italijos knygrišiais nenutrūko. Skoningi Groljero knygų įrišimai patiko knygų mėgėjams. juos ėmė mėgdžioti turtingesni Paryžiaus bibliofilai.

Ilgainiui susiformavo savitas liuksusinis įrišimo stilius, pavadintas Groljero stiliumi. Šio stiliaus įrišimuo-

[95] *H. Schreiber*, Einführung..., p. 152, 153.

[96] *M. Michel*, La reliure française, p. 16.

[1] *E. Ph. Goldschmidt*, Gothic and Renaissance Bookbindings, I, London, 1928, p. 86.

[2] Plg. *S. Dahl*, Dzieje książki, p. 160—162.

[3] *E. Ph. Goldschmidt*, Gothic and Renaissance Bookbindings, p. 52, 53.

[4] Ten pat, p. 96.

se atsispindi viskas, kas buvo geriausio Italijos ir Prancūzijos knygrišystės mene. Smulkiuose paauksuotuose įspauduose atpažįstami Venecijos viduramžių auksiniai nėriniai bei rytietiškų kilimų ornamentai. Tarp jų vingiuoja įvairiai išraižyti kaspinai, sudarą fantastiškus, bet kuklius rėmelius. Viršutinio kietviršio centre — auksu įspaustas knygos pavadinimas, o apačioje — dažniausiai įrašyta: „Jo. Grolierri et amicorum". Vėlesniuose įrišimuose vingiuotas kaspinas, sudarantis pagrindinį papuošimo motyvą, dažnai išryškinamas įvairiaspalviais lako dažais, o kai kada nudažytas juodai. Greta kaspinų matomos arabeskos ir šiaip fantastinių augalų lapeliai. Groljero įrišimuose pirmą kartą knygos nugarėlės papuoštos paauksuotais įspaudais. Neaišku, ar Groljerui dirbo į Paryžių atsivežti italai knygrišiai, ar Italijoje naujo knygrišystės meno išmokę meistrai.

Groljero stilius ilgai buvo madingas Prancūzijoje, kai kada jis mėgdžiojamas dar XVII a. išleistų knygų įrišimuose.

Jau XVI a. antrojoje pusėje ne visos oda įrištos knygos puošiamos pavieniais mažais įspaudais. Didesnėms bibliotekoms įrištas knygas pradėta puošti plokštelėmis, kurios apimdavo visą viršelį, arba mažesnėmis plokštelėmis — atskirai veidrodžio viduriui ir viršelio kampams. Taip XVI a. antrojoje pusėje knygos puošiamos daugiausia Paryžiuje ir Lione. Plokštelės raižomos pasikartojančiais ornamentais, kurie apima visą plokštelės plotą. Tokių plokštelių įspaudai atrodo lyg padaryti pavieniais smulkiais spaudais. Tai dažniausiai herbų, inicialų bei atskirų emblemų pakartojimas. Kai kada jie eina įstrižai viršelio, kai kada horizontaliai ar vertikaliai. Vien tik veidrodžio centre buvo įspaudžiamas superekslibrisas. Meniškiausi šios rūšies įrišimai yra Prancūzijos karaliaus Henriko III (1574—1589) knygrišio N. Evo (Nicolas Eve). XVI a. pabaigoje Paryžiuje dirbo knygrišys G. Drobė (Georges Drobet), kuris pamėgdžiojo Evą. Vienas jo darbas saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje. Jis čia ir aptariamas.

96 paveiksle[5] — G. Drobė įrišimo viršutinio kietviršio (kartonas, 17×25) fotonuotrauka. Knyga įrišta į žalią tymą, abu kietviršiai vienodai papuošti paauksuotais įspaudais. Ornamentuose matomos Lorenų (Lorraine) šeimos herbo emblemos, centre — Gizo kunigaikščio (Duc de Guise) superekslibrisas[6].

Knygrišys Drobė dar ilgai buvo mėgdžiojamas tiek Paryžiuje, tiek ir kituose Europos miestuose. Kai kada viršeliai buvo įspaudžiami ne viena plokštele. Knygrišys viršelį apvedžiodavo keliomis ruletėmis ažūriniais ornamentais, veidrodį rėžtuku suskirstydavo į daugelį rombo formos laukelių; jų centrus papuošdavo pavieniais įspaudais. Žemiau pateikiami keli tokių įspaudų pavyzdžiai.

97 paveiksle[7] — raudonu tymu aptraukto viršelio (kartonas, 30×42) įspaudų trynė. Abu kietviršiai vienodai papuošti paauksuotais įspaudais; jie apvedžioti siauromis ruletėmis ir rėžtuku, veidrodžiai suskirstyti į rombo formos laukelius, kurių centruose — pavieniai augalų formos ornamentų įspaudai. Originali knygos nugarėlė XVIII a. pakeista nauja, kurioje įspaustas Vilniaus akademijos superekslibrisas su Vyčio herbu ir inicialais CAVSJ. Knyga įrišta apie 1640 m. greičiausiai Paryžiuje.

98 paveiksle[8] — raudonu tymu aptraukto viršelio (kartonas, 30×42) įspaudų trynė. Abu kietviršiai vienodai papuošti tokiu pat būdu, kaip 97 paveiksle, bet pavieniai įspaudai skirtingi. Knyga įrišta taip pat XVII a. viduryje greičiausiai Paryžiuje.

Ne visuose kraštuose renesansiniu būdu knygos įrišamos tuo pačiu metu, taip pat ne visur Renesanso įtaka vienoda.

Gotiškuose ir renesansiniuose įrišimuose vartoti spaudai nelabai skiriasi. Kaip širdies formos spaudai su palmės šakele, kuriuos vartojo knygrišiai, puošdami įrišimus romaniškuoju stiliumi, perėjo į gotiškuosius įrišimus ir dar ilgai buvo vieni iš mėgstamiausių, taip ir viduramžių grynai gotiškus spaudus dar ilgai vartojo Renesanso laikotarpio knygrišiai. Jie vartodavo juos kitaip, kitaip sukomponuodavo bendrą ornamentą. Pavyzdžiui, XVI a. vokiškuose įrišimuose pasitaiko gotiško stiliaus spaudais įspaustų, iki Renesanso visai nežinomų paauksuotų papuošimų[9]. Daugelis XVI a. knygrišių Europoje vartojo pavienius spaudus, kurie buvo išgraviruoti gotišku stiliumi, nors įrišimo ir jo puošimo būdas buvo renesansinis.

Lietuvos knygrišystei didelę įtaką turėjo vokiečių renesansiniai įrišimai, tad čia reikia kiek plačiau juos aptarti.

Vokiečių renesansiniai įrišimai meniniu atžvilgiu žymiai menkesni už italų ir prancūzų įrišimus. Vokiečiai Renesanso laikais neturėjo tokių žymių bibliofilų, kaip italai, o tuo labiau kaip prancūzai. XVI a. mažai tos šalies valdovų domėjosi knygomis. Tik Saksonijos ir Bavarijos hercogai bei Prūsijos hercogas Albrechtas kreipė dėmesį į gražų knygų įrišimą. Vokiečių renesansinė knygrišystė klestėjo turtingesnių miestiečių knygos mylėtojų globojama. Ypatingai gražios XVI a. antrosios pusės vokiečių raižytojų knygrišiams išgraviruotos plokštelės bei ruletės. Taip pat labai meniški XVI amžiaus vokiečių auksakalių puošnūs knygų įrišimai. Žymiausius iš jų Karaliaučiaus auksakaliai pagamino Prūsijos hercogo Albrechto bibliotekos knygoms.

Renesansinės odinių įrišimų formos, ypač paauksuoti įspaudai, Vokietiją pasiekė žymiai vėliau, negu romanų kraštus. Gotiškasis įrišimas Vokietijoje išsilaikė ilgiau, negu Italijoje ir Prancūzijoje. Pavyzdžiui, sunkias medines lentas vokiečių knygrišiai pakeitė lengvais kartono viršeliais tik po 1550 m., o didesnio formato knygoms medines lentas vartojo dar ir XVIII a. Sunkius metalinius segtuvus vokiečiai vartojo tada, kai kituose kraštuose jie seniai jau buvo užmiršti. Panašiai buvo ir su nugarėlių puošimu. Jau XVI a. pradžioje italai ir prancūzai nugarėles darydavo lygias, švelniai puošdavo, tuo tarpu vokiečiai visą XVI a. nugarėles puošė storais neestetiškais dirbtiniais ryšiais.

[5] Sacrarum caeremoniarum..., liber 1—3, Venetii, 1582. Įrašas: Ex bibliotheca Dieces. Vilnensis (VUB, RD 53).

[6] Fine Bindings 1500—1700 from Oxford Libraries, Oxford, 1968, p. 59 (Nr. 102).

[7] Novum Iesu Christi testamentum, Parisiis, 1640. Įrašas: Collegii Vilnensis Soc. I. Dono Illmi Dni Casimiri Sapieha Procancel. M.D.L. (BAN, 340 f. m. 13126, s. Nr. 20. 5.2).

[8] Bibliorum sacrorum..., tomus quartus..., Parisiis, 1642. Įrašas: Collegij Vilnensis S. I. dono Ill. D. Casimiri Sapieha Procancel. M.D.L. (BAN, 202 f. m. 11292, s. Nr. 10. 5. 2).

[9] *H. Schreiber*, Einführung..., p. 163.

Tik XVI a. pabaigoje vokiečių knygrišiai pradėjo kiek sėkmingiau pamėgdžioti savo kaimynus romanus. Kai kituose kraštuose greta kitų Renesanso naujovių imta vartoti ir paauksuotus įspaudus, vokiečių knygrišių mėgstamiausias puošimas ir toliau tebebuvo aklieji įspaudai, tuo tarpu Italijoje ir Prancūzijoje jie buvo beveik visai užmiršti. Paprastesniems įrišimams puošti vokiečiai vartojo akluosius įspaudus visą XVII a.

Nė viename kitame krašte Renesanso metu knygų įrišimams puošti nebuvo taip plačiai vartojama ruletė, kaip Vokietijoje. Būdingų vokiečių renesansinių įrišimų viršeliai apvedžioti įvairiais ornamentais, kurie įspausti viena ar keliomis ruletėmis. Tokių įrišimų viršelio veidrodis paprastai būna mažas, papuoštas plokštelės įspaudu; kai kada ir pats veidrodis papuoštas keliais skersiniais ruletės įspaudais.

XVI a. antrojoje pusėje vokiečių knygrišiai vis dažniau pradėjo vartoti paauksuotus įspaudus, ypač veidrodyje. Rėmelių įspaudai vis dar aklieji. Tarp kitų papuošimų pasirodo iš Italijos pasisavintos pynės ir arabeskos. Vieni iš pirmųjų tokius renesansinius įrišimus gamino apie 1550 m. Heidelbergo knygrišiai.

Tuo metu Saksonijoje dirbo žymus vokiečių knygrišys J. Krauzė (Jacobus Krause). Įrišdamas knygas Saksonijos kurfiurstui Augustui, žymiausiam XVI a. vokiečių bibliofilui, Krauzė sukūrė savo stilių. Jis naudojo iš Italijos pasisavintus rytietiškus ornamentus. Kurfiursto bibliotekai Krauzė rišo knygas 1566—1585 m. Jis mokėsi amato pas knygrišį, kuris anksčiau buvo dirbęs Venecijoje, todėl kurfiursto bibliotekos knygų įrišimams būdingi visi Venecijos renesansinių įrišimų svarbesnieji elementai: kartoniniai viršeliai, auksavimas, rytietiški ornamentai, Groljero stiliaus pynės ir arabeskos, nugarėlių puošimas. Kituose Krauzės įrišimuose atsispindi prancūziškas stilius: viršeliai papuošti lapų ir gėlių spiralėmis, bloko kraštai paauksuoti, dažnai išraižyti ir nutapyti. Krauzė rišdavo kurfiurstui knygas ir tradiciniu vokišku stiliumi, su aklaisiais plokštelių bei ruletių įspaudais baltintoje kiaulės odoje.

Autentiškų J. Krauzės įrišimų Lietuvos bibliotekose neaptikta. Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomos kelios knygos, kurių įrišimai labai panašūs į šio gabaus vokiečių knygrišio darbus. Pavyzdžiui, 99 paveiksle[10] pateikiama į šviesiai geltonai dažytą avies odą įrišto knygos viršutinio kietviršio (kartonas, 11×17) fotonuotrauka. Abu kietviršiai visai vienodi, jie papuošti aklaisiais įspaudais — Krauzės mėgstama Groljero stiliui būdinga plokštele su arabeskomis. Neaišku, kas išraižė plokštelę,— greičiausiai Pietų Vokietijos graveris; taip pat neaišku, koks knygrišys ją vartojo.

Žemiau pateikiami keli pavyzdžiai būdingų plokštelių, kuriose raižytojas pamėgdžiojo Italijos ir Prancūzijos renesansines plokšteles su pynėmis bei kaspinais.

100 paveiksle[11] pavaizduotos kiaulės baltintos odos aklaisiais įspaudais papuošto įrišimo trynės. Abu kietviršiai (medis, 17×23) visai vienodi, apvedžioti dviem ruletėmis. Pirmoje tarp medalionų su galvutėmis — Vokietijos miestų herbai ir skyde — monograma MN. K. Hebleris mano, kad ši ruletė priklausė Niurnbergo knygrišiui M. Nebertui, kuris ją vartojo apie 1586 m. Antroje ruletėje (su epizodais iš Kristaus gyvenimo ir su evangelistų simboliais) išraižyti metai — 1546 — ir inicialai BR. K. Hebleris mano, kad tai buvo raižytojo, o ne knygrišio inicialai. Abiejų kietviršių veidrodžiuose įspaustos Groljero stiliaus plokštelės su pynėmis. Priešlapiams knygrišys pavartojo popierių su vandenženkliu (EL, 3562 vž. tipo). Knyga greičiausiai buvo įrišta Niurnberge apie 1586 m.

101 paveiksle[12] pavaizduotas kiaulės baltintos odos įrišimas. Tai vietinio knygrišio darbas. Abu kietviršiai (storas kartonas, 11×17) papuošti vienodais aklaisiais įspaudais, apvedžioti Vilniuje pagaminta rulete, kuri vietinių knygrišių buvo vartojama nuo XVI a. pabaigos iki XVII a. vidurio. Veidrodžiuose įspausta Groljero stiliaus plokštelė su pynėmis. Neaišku, ar plokštelė raižyta Vilniaus meistro, ar pirkta svetur. Knyga įrišta Vilniaus knygrišio XVII a. pradžioje.

Lietuvoje renesansinio stiliaus bruožų pastebima XVI a. pirmojoje pusėje įrištose knygose. Renesansinis knygų įrišimo menas Lietuvoje suklestėjo XVI a. viduryje.

Tiriant Lietuvos knygrišystės vystymąsi, jos pobūdį bei renesansinių papuošimų ypatybes, reikia pirmiausia išsiaiškinti, kurių kaimyninių kraštų knygrišystės menas galėjo turėti didesnę įtaką mūsų knygrišiams.

Lenkijos knygrišystės istorinėje literatūroje vyrauja nuomonė, kad dar XVI a. pabaigoje Vilniaus knygrišiai buvo menki, jų darbas žemo meninio lygio, kad rišdami bei puošdami knygas, jie mėgdžiojo Krokuvos knygrišius[13]. Dėl to reikia trumpai aptarti XVI a. Lenkijos knygrišystę ir nustatyti, ar ji iš tikrųjų galėjo turėti įtakos Lietuvos knygrišiams.

1951 m. Lenkijoje išėjo žymaus lenkų knygos istoriko J. Gryčo darbas iš knygos istorijos ir technikos[14]. Remdamasis savo tyrinėjimais ir anksčiau išėjusiais darbais iš Lenkijos knygrišystės istorijos, autorius teigia, kad XV ir XVI a. Lenkijos knygrišystei didelę įtaką darė Vokietijos įrišimai. Jo manymu, XV a. lenkų knygrišystės „vokiškumas" labai žymus, bet jau XVI a. viduryje pastebima didelė Italijos įtaka. Vėliau susiformavo savitas lenkiškas knygų įrišimo tipas. Nuo XVII a. pradžios, smunkant Lenkijoje spaudai, smuko ir knygrišystės meniškumas, taip pat ir šio amato technika[15].

Vokiečių tyrinėtojai teigia, kad XV ir XVI a. Pietų Vokietijos knygrišystė darė didelę įtaką Bohemijai, kurios knygrišiai pasisavino vokišką knygų puošimo būdą. Italų knygrišystės menas savo ruožtu per Vengriją taip pat skverbėsi į Bohemiją. Todėl ten atsirado savitas stilius, kuriam padarė įtaką ir vokiškasis, ir itališkasis stilius. Kaip tik tą stilių pasisavino Lenkija ir kiti kaimyniniai kraštai. Žinomos XV ir XVI a. Len-

[10] *[Homerus]* Homeri Ilias, seu potius omnia quae extant opera, Argentorati, ex. Theodosius Rihelius [1572]. Įrašas: Bibliotheca Seminar. Diec. Vilnensis (VUB, II-4658).

[11] *Vuckerus Io. Iacobus,* Antidotarium speciale, Basileae, 15[illegible]. Įrašas: Ex Bibliotheca Seminarij Diecesan. Vilnensis (VUB, II-4016).

[12] *Columella L. Iunius...,* De re rustica, libri XII, Parisiis, 1543 (VUB, II — 5211—5212).

[13] *J. Rodkiewiczówna,* Cech introligatorski..., p. 7, 8. *J. Kołaczkowski,* Wiadomości, tyczące się przemysłu i sztuki w dawnej Polsce, Lwów, 1905.

[14] *J. Grycz,* Z dziejów techniki książki, Wrocław, 1951.

[15] Ten pat, p. 132—139.

kijoje įrištos knygos yra papuoštos iš Bohemijos pasisavintu būdu[16].

Paskutiniu laiku lenkų literatūroje pasirodė tuo klausimu kitokių nuomonių. Kai kurie tyrinėtojai teigia, kad Lenkijos knygrišiai ankstyvojo knygos renesanso laikotarpiu (XV a.), italų bei vengrų knygrišių veikiami, sukūrė savitą lenkišką knygų rišimo stilių. Jie taip pat teigia, kad lenkams būdingą įrišimų puošimo būdą pasisavino Bohemijos, Moravijos bei Silezijos knygrišiai. Šie teiginiai iliustruojami, be kitų, ir tokiu pavyzdžiu. Lyginant kai kuriuos Krokuvos ir Prahos knygrišių darbus, randama tarp jų daug panašumo. Yra žinoma, kad tuo laiku Prahoje dirbo du lenkų knygrišiai, kad kai kurie Prahos knygrišiai mokėsi Krokuvoje, tad nesą abejonės, kad šie knygrišiai atnešę į Prahą lenkišką knygrišystės meną[17].

Iki šiolei tebevyksta ginčai tarp Vengrijos ir Lenkijos knygų įrišimų tyrinėtojų, kas pirmieji perėmė iš Italijos renesansinį knygų įrišimo meną: Vengrijos ar Lenkijos (Krokuvos) knygrišiai.

1966 m. Budapešte įvyko senųjų vengrų knygrišių darbų paroda. Čia palyginimui buvo eksponuojami kai kurie Krokuvos knygrišių renesansiniai darbai, kurių ankstyviausias datuojamas 1515 metais. Aprašydama ir komentuodama šią parodą, Vengrijos tyrinėtoja E. Koroknay, remdamasi eksponuotais lenkiškais įrišimais ir kitais pavyzdžiais, teigia, kad lenkų knygrišiai Krokuvoje perėmė savo kolegų vengrų rišimo meną ir tik žymiai vėliau jie įsisavino vengriškus knygų įrišimų papuošimus. Ji teigia, kad Vengrijos karaliaus Mato Korvino bibliotekai dirbę knygrišiai buvo atvykę iš Italijos į Budą. Jie ne tik patys rišo knygas, bet ir išmokė nemaža vengrų knygrišių itališko renesansinio knygos rišimo meno. Šie vengrų knygrišiai nuvykdavo į Krokuvą, o krokuviečiai knygrišiai atvykdavo į Budą. Šitaip bendraudami, lenkų knygrišiai išmoko šio renesansinio meno ir pradėjo Krokuvoje imituoti vengrų knygrišių darbus. Autorė daro išvadą, jog todėl renesansiniai įrišimai Krokuvoje atsirado žymiai vėliau, negu Vengrijoje.

Jogailos universiteto Krokuvoje mokslinė bendradarbė A. Levicka-Kaminska[18], vertindama E. Koroknay darbą, aiškina, kad pastaroji klysta, nes lenkai tuo pačiu laiku, kaip ir vengrai, gal net anksčiau už vengrus, pradėjo rišti knygas renesansiniu būdu, puošdami jas paauksuotais įspaudais; šis naujas rišimo būdas pasiekė Krokuvą ne per vengrus, bet atėjo tiesiai iš Italijos. Levicka-Kaminska apgailestauja negalinti nurodyti ankstyvųjų renesansinių įrišimų pavyzdžių, nes nėra jų mačiusi, o lenkų knygotyrininkai renesansinių knygos įrišimų srityje yra atsilikę ir iki šio laiko dar neištyrė ir neaprašė to laikotarpio knygrišystės. Jos manymu, 1515 m., kaip anksčiausia lenkų renesansinio knygų įrišimų data, yra neteisinga, nes yra žinių, kad jau 1478 m. iš Krokuvos buvo rašyta į Romą ir prašyta įrišti knygą „itališkuoju būdu". Be to, Krokuvos katedros XV a. inventoriuose minimos knygos „italico modo introligatus" (įrišta itališkuoju būdu).

Levickos-Kaminskos paminėtas 1478 m. rašytas laiškas į Romą greičiau rodo priešingą dalyką — kad tais metais Krokuvoje knygos nebuvo rišamos „itališkuoju būdu". XV a. Krokuvos katedros inventoriuose taip pat nepasakyta, kad kai kurios buvusios bibliotekoje „itališkuoju būdu įrištos knygos" tikrai įrištos Krokuvoje.

Taigi matome, kad iki šiol tebėra ginčytina, iš kur atsirado Krokuvoje įrištų knygų puošimo būdas, kuris lenkų literatūroje vadinamas „lenkiškuoju renesansiniu stiliumi", ir kas jam padarė įtakos. Senesnieji tyrinėtojai, palyginę Lenkijos ir Vokietijos knygrišių darbus ir remdamiesi tuo, kad XV ir XVI a. Lenkijoje dirbę knygrišiai daugiausia buvo vokiečiai, teigia, kad XV a. pabaigoje ir XVI a. pirmojoje pusėje Lenkijos knygrišystei didelę įtaką darė Vokietija ir tik XVI a. viduryje pastebima Italijos knygrišystės įtaka. Naujausieji lenkų tyrinėtojai teigia, kad XV a. pabaigoje ir XVI a. pradžioje Lenkijos knygrišystė, italų ir vengrų knygrišystės veikiama, sukūrė savitą „lenkų stilių", kurį ėmė mėgdžioti Silezijos, Bohemijos ir Moravijos knygrišiai.

Tad visai neaišku, kurį iš tų dviejų „lenkiškų stilių", lenkų knygotyrininkų nuomone, pasisavino lietuvių knygrišiai. Dar labiau abejotina Krokuvos knygrišių įtaka vilniečiams, nes XVI a. pradžioje Krokuvoje dirbo keli lietuviai knygrišiai. Be to, nemaža XVI a. Krokuvos knygrišių mokėsi knygrišystės meno pas Vilniaus knygrišius Grigerį, Morkūną ir kitus.

Renesansiniam knygų įrišimui, be kita ko, yra būdingi paauksuoti, kai kada paspalvinti su arabeskų bei maureskų ornamentais plokštelių įspaudai. Šios centrinės plokštelės iš pradžios buvo migdolų formos, jų ornamentuose imituojami rytietiškų kilimų raštai. Vėliau jos įgyja rombo formą, pagaliau tampa rėmeliais. Viršelyje tokie rėmeliai apjuosti ovalių plokštelių įspaudais su išraižytomis arabeskomis bei maureskomis. Ruletėmis apvedžiotus viršelių veidrodžius kampuose puošia panašūs, rytietiškus kilimus imituojantys, raštai.

Šiuos renesansiniu stiliumi išraižytus plokštelių ir kampinių papuošimų spaudus Lietuvos knygrišiai vartojo dar ilgai, nors kitose meno srityse renesansinis stilius jau buvo užmirštas. Šiek tiek pakeistais renesansiniais spaudais Lietuvos knygrišiai puošė knygų įrišimus dar XVII a. antrojoje pusėje. Žemiau pateikiami kai kurių renesansiniu stiliumi įrištų knygų kietviršių papuošimų pavyzdžiai. Jie sugrupuoti pagal plokštelių formas bei pagal jų bendrą išvaizdą.

102 paveiksle[19] — tamsiai raudona veršio oda aptrauktas viršutinis kietviršis (kartonas). Abiejų kietviršių įspaudai vienodi, paauksuoti, nudažyti balta, mėlyna, žalia ir juoda spalvomis. Viršutiniame veidrodyje — paauksuotas įspaudas: SERENISSIMI STEPHANI REGIS SECRETARII DOCTORIS SABINI HEREDIS IN STRACZA ADVOCATI WILNENSIS ET OFFICINE MO MDLI SVPERINTENDENTIS, apatiniame kietviršyje — NOBILITAS LAVDABILIS EST QVE VIRTVTIBVS ORNAT. Knygos bloko kraštai išraižyti ir paauksuoti, dalis

[16] *B. Nuska*, Ceske Renesančni vazby ve Vychodo-Českych Sbirkach, p. 134.

[17] *B. Nuska*, Polski wpływ na formowanie się czeskiej renesansowej oprawy książkowej.— Ze skarbca kultury, 16, Wrocław, 1964.

[18] *A. Lewicka-Kamińska*, Renesansowa oprawa książkowa na Węgrzech.— Przegląd biblioteczny. Rocznik 35 (1), Warszawa, 1967, p. 77—81.

[19] *Guicciardini Francesco*, Historiarum sui temporis..., pars secunda..., Basileae, 1566. Įrašai: 1) Doctor Mich. Dicius Decanus Eccelesiae Cathedr. Vilnensis 1597; 2) Donavit hunc librum Hon... Decanus Collegio Vilnensi Soc-tis Iesu eidem Collegii, cathalogo inscriptus est Anno 1617; 3) tušo antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS (VUB, BAV 41-1-10).

ornamento paspalvinta. Abu kietviršiai iš vidaus iškli-juoti J. Sadlerio (Iohannes Sadler) 1577 m. darytais vario raižiniais. Sprendžiant iš vartotų rulečių ir kampinių papuošimų spaudų, ši knyga įrišta apie 1582 m. Vilniaus knygrišio J. Morkūno. Kaip matyti iš įrašo, knyga buvo dovanota Vilniaus vaitui ir pinigų kalyklos valdytojui S. Sabinui.

103 paveiksle[20] — Brauno atlaso apatinis kietviršis (kartonas, 28×41), aptrauktas ruda veršio oda. Abu kietviršiai papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Kaip matyti iš priešlapiams vartoto popieriaus vanden-ženklių (22 vž.), atlasas įrištas XVI a. pabaigoje Drezdene.

104 paveiksle[21] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (kartonas, 25×38) fotonuotrauka. Abu kiet-viršiai papuošti vienodais įspaudais. Žvaigždžių formos įspaudai pasidabruoti, visi kiti — paauksuoti. Priešla-piams knygrišys panaudojo popierių su vandenženkliu (EL, 1010 vž. tipo). Viršutiniame kietviršyje įspaustas knygos pavadinimas ir įrišimo metai — 1593. Knyga įrišta greičiausiai Vilniuje.

104a paveiksle[22] — kiaulės baltintos odos įrišimo trynės. Abu kietviršiai (medis, in folio) apvedžioti to-mis pačiomis ruletėmis. Viršutiniame veidrodyje — pa-auksuoti pavieniai įspaudai, kampiniai papuošimai, plokštele įspausta renesansinė arabeska, įrašas POS-TILLA ir superekslibrisas su Lapės herbu ir raidėmis ZSPMW — Z[ofija] S[imanaitė] P[ašušvickaitė] M[it-kevičaitė] W[nučkienė]. Apatiniame veidrodyje — tie patys kampinių papuošimų ir pavieniai įspaudai; ara-beska įspausta skirtinga plokštele; visi įspaudai — ak-lieji. Knygos bloko kraštai storai paauksuoti ir išraižyti (žr. 6 pav.). Viršelio išoriniuose ir vidiniuose kraštuo-se — paauksuoti ruletės įspaudai. Nugarėlėje, tarp visų penkių ryšių, laukeliai papuošti paauksuotais pavieniais įspaudais. Knyga buvo specialiai įrišta 1600 m. J. Mor-kūno knygrišykloje ir įteikta finansuojančiai knygos leidimą Z. Vnučkienei, vienai iš protestantizmo Žemai-tijoje rėmėjų.

105 paveiksle[23] — abiejų kietviršių fotonuotrauka. Viršutinis kietviršis (medis, 22×33) apvedžiotas rulete su vaisiais, veidrodyje įspausta plokštelė ir kampiniai papuošimai, visi įspaudai paauksuoti. Apatinis kietvir-šis apvedžiotas rulete su scenomis iš Biblijos ir įrašais — APPARAVIT BENIG (atbulai), TV ES PETRVS ET, ECCE AGNVS D, DATA EST MIHIO — ir rulete su valdovų portretais bei įrašais — STEFA R, SIG AVG KATE SO, BONA RS; įspaudai aklieji. Ši ruletė buvo pavartota ir kitoms knygoms (žr. 141 ir 275 pav.). Sprendžiant iš įrašo, knyga buvo įrišta apie 1596 m. Krokuvoje. Viršutiniam priešlapiui panaudotas popie-rius su 10, apatiniam — su 15 vandenženkliu.

106 paveiksle[24] — ruda veršio oda aptrauktas virš-utinis kietviršis (kartonas, 32×22). Abu kietviršiai pa-puošti vienodais paauksuotais įspaudais. Knyga įrišta XVII a. pradžioje.

107 paveiksle[25] — ruda veršio oda aptrauktas virš-utinis kietviršis (medis, 14×20). Visi įspaudai — ak-lieji. Abu kietviršiai apvedžioti rulete, apatinis veidrodis už-pildytas tos pačios ruletės įspaudais. Viršutiniame veid-rodyje įspausta plokštelė. Ši XVI a. pradžioje rašyta knyga įrišta XVI a. pirmojoje pusėje Vilniuje.

108 paveiksle[26] — rudos veršio odos įrišimo įspaudų trynės. Abu kietviršiai (kartonas, 22×33) vienodai apvedžioti ruletėmis; figūrinėje ruletėje — alegori-nės figūros ir įrašai: SVAVITAS, LVCRETI, PRVDENT. Rulečių įspaudai — aklieji. Abu veidrodžiai paauksuoti, juose — pavieniai ir rombo formos plokštelės su ara-beskomis įspaudai. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje.

109 paveiksle[27] — rudos veršio odos įrišimas. Abu kietviršiai (kartonas, 10×16) papuošti paauksuotais įspaudais. Viršutinio veidrodžio centre — Parčevskių šeimos Nalenčo herbas, o apatiniame — įspausta plokš-telė su pailga renesansinio stiliaus arabeska. Knyga įrišta XVII a. pirmojoje pusėje Vilniuje (plg. 143, 393 pav.); ji priklausė Žemaičių vyskupui P. Parčevs-kiui[28]. Po jo mirties (1659 m.) knyga perėjo į A. Sta-venckio, Vilniaus katedros dvasininko, nuosavybę.

110 paveiksle[29] — balto pergamento įrišimas, virš-elis iš plonučio kartono (10×17). Visi įspaudai paauksuoti. Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė su dvilype lelija, knygos savininko inicialai ISH ir įrišimo metai — 1589. Apatiniame — įspausta plokštelė su arabeska.

111 paveiksle[30] — ruda oda aptrauktas viršutinis kietviršis (kartonas, 20×33). Abu kietviršiai papuošti vienodais paauksuotais įspaudais, veidrodžių centruo-se — plokštele įspausta rombo formos arabeska. Priešla-piams knygrišys panaudojo popierių su vandenženk-liu (EL, 3900 vž. tipo). Knyga įrišta XVI a. pabaigoje greičiausiai Vilniuje.

112 paveiksle[31] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (kartonas, 10×16) fotonuotrauka ir įspaudų trynė. Abu kietviršiai papuošti vienodais paauksuotais

[20] *Bruin Georgius*, Civitates orbis terrarum..., Coloniae Agrip-pinae, 1572. Anspaudai: 1) „Aušros" muz. inv. 5410; 2) Aušros mu-ziejus, Šiauliai (MAB, K 3—129).

[21] Sabellicus Marcus Antonius..., Opera omnia..., Basileae, 1560. Įrašas: Inscriptus Cathalogo Krozensis Soc. Iesu a Nicolao... (VUB, II — 3110).

[22] Postilla Lietuwiszka tatay est Iżguldimas prastas... Wilniuy per Iokuba Morkuna... Metuose Diewo 1600. Įklijuotas ekslibrisas (vario raižinys) su herbu — Radvilų ereliu — ir įrašu: BIBLIOTHECA A CELSISSIMO PRINCIPE DNO BOGUSLAO RADZVILIO BIBLIO-THECAE, QVAE REGIOMONTI EST, ELECTORIALI LEGATO DO-NATA. ANNO 1671 (Torunės universiteto biblioteka, Pol. 6/111/137). Žinios apie šią knygą ir įspaudų trynės gautos iš Varšuvos nacio-nalinės bibliotekos bendradarbės A. Kaveckos-Gryčovos (Kawecka-Gryczowa). Dėl inicialų žr. LIŠ, I, p. 244, Nr. 274.

[23] *Martinus de Urzędow*, Herbarz Polski..., Kraków, 1595. Įrašas: Istius Herba: est possessor Hieronimus Poznaniczik... S. R. Maytis Almae Iagieloniae, et per eund emptus Warsawiae Anno 1596 in mense Augusti (MAB, Ca P 2—11).

[24] Hierosolymitana peregrinatio illustrissimi domini Nicolai Christophi Radivili..., Brunsbergae, 1601 (VUB, III — 7081).

[25] Bažnytine slavų kalba XVI a. parašyta knyga (Минея ме-сячная, месяц сентябрь...— MAB, F 22; Bx 76).

[26] *Ioannes Stobaeus*..., Sententiae ex thesauris Graecorum delec-tae..., Tiguri, 1559. Antspaudai: 1) Ze zbioru J. Lelewela; 2) Bib-liotheca Szkoły Nar. Polskiey w Batignolles (VUB, II — 4697).

[27] *Stapletonus Thomas*, Orationes academicae..., Antverpiae, 1600. Įrašas: Ex libris Andreae Stawęcky actu... Mansionarii Cathedrae Vilnensis, A. D. 1660, april 18 (VUB, II — 890).

[28] CVIA, f. 1135, ap. 16, b. 1. Genealogya rodu Parczewskich.

[29] *Molinaeus Carolus*, Tractatus commerciorum et usuarum..., Coloniae Agrippinae, 1577, Įrašai: 1) Fredericus... Haken A-o 1624; 2) D. V. Vicke; 3) Pro bibliotheca Conv. Trocen. reliq. Fr. Alexi... (VUB, II — 3294).

[30] *Gvicciardini Francesco*..., La historia d'Italia, In Venezia, 1568. Spausdintas ekslibrisas: EX BIBLIOTHECA VENERABILISSIMI CAPITVLI CATH. VILN. (VUB, II — 4379).

[31] *Scarga Petrus*, Pro sacratissima Eucharistia contra haeresim Zvinglianam..., Vilnae, 1576. Įrašai: 1) Valerianus Dei Gra. Episc. Vilnensis manu sua; 2) St. Likos A. D. 1579 Maij 19; 3) Stanislai Likos et amicorum (VUB, II — 2236).

įspaudais. Šis kuklus, skoningas įrišimas — Vilniaus akademijos rektoriaus knygrišio.

113 paveiksle[32] — įspaudų rudoje veršio odoje trynės. Abiejų kietviršių (kartonas, 10×17) veidrodžiai vienodai paauksuoti, viršutiniame įspausta rombo formos plokštelė su dvilype lelija, apatiniame — su arabeska. Knyga įrišta apie 1600 m. Vilniuje, įspaudai atlikti J. Morkūno knygrišykloje vartotais spaudais.

114 paveiksle [33] — įspaudų rudoje veršio odoje trynės. Abiejų kietviršių (kartonas, 16×20) figūrinių rulečių įspaudai — aklieji. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti, jis apvedžiotas siaura rulete su vaisiais, jo centre — pailga arabeska, aplinkui — pavieniai įspaudai ir kampiniai papuošimai. Apatinis kietviršis apvedžiotas rulete su alegorinėmis figūromis (žr. 157, 266 pav.) ir įrašais: CARITAS, SPES, FIDES, IVSTICIA; veidrodis užpildytas rulete su epizodais iš Biblijos ir įrašais: ECCE AGNVS DEI QVI TOLI, APPARVIT BENINGNITIIV, DE FRVCTVS VENTRIS TVIS 1554, DATA EST MI ... Knyga įrišta Vilniuje XVII a. pirmajame dešimtmetyje. Ruletė su epizodais iš Biblijos ir kampinių papuošimų spaudai buvo plačiai vartojami Vilniuje dar XVII a. viduryje (žr. 286, 426 pav.).

115 paveiksle[34] — viršutinio kietviršio fotonuotrauka. Abiejų kietviršių (medis, 15×22) įspaudai paauksuoti. Viršutiniame kietviršyje įspausti įrišimo metai — 1584 — ir knygos savininko inicialai LGR LVP, veidrodžio centre — plokštelė su rombo formos arabeska. Apatiniame kietviršyje nėra raidinių įspaudų, veidrodžio centre įspausta rombo formos plokštelė su kiek skirtinga arabeska. Knyga greičiausiai įrišta Karaliaučiuje.

116 paveiksle[35] — pergamentu aptrauktas viršutinis kietviršis (kartonas, 15×20), kuriame įspausti įrišimo metai — 1588 — ir knygos savininko inicialai — IMB. Apatinis kietviršis — be metų ir raidžių. Abiejų veidrodžių centrinės plokštelės tokios pat, kaip 115 paveiksle. Knyga įrišta greičiausiai Karaliaučiuje.

117 paveiksle[36] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×33) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su mazgų ornamentais, ruletės įspaudai — aklieji. Viršutinio kietviršio veidrodžio centre įspausta ovali plokštelė su renesansine arabeska, kampiniai papuošimai ir ruletė su putti; viskas paauksuota. Apatinio kietviršio veidrodis užpildytas aklaisiais ruletės įspaudais su alegorinėmis figūromis ir įrašais: SPES, FIDES, IVSTICIA, CARITAS. Kampiniai papuošimai pavartoti kitose Vilniuje įrištose knygose (žr. 114, 242, 245, 422 pav.). Ši knyga, kaip ir daugelis M. Giedraičio knygų, įrišta Vilniaus knygrišio prieš 1590 m.

118 paveiksle[37] — įspaudų rudoje odoje trynės. Viršutinio kietviršio (medis, 21×32) veidrodžio įspaudai (ovali plokštelė su arabeska, kampiniai papuošimai ir ruletė su putti ant postamentų) paauksuoti. Kietviršis apvedžiotas rulete su epizodais iš Biblijos ir įrašais: PECCATVM, IVSTIFICACIO, SATISFACTIO; įspaudai — aklieji. Apatinis kietviršis ištisai užpildytas keturių rulečių aklaisiais įspaudais: su mazgų ornamentais, epizodais iš Biblijos, putti ir alegorinėmis figūromis bei įrašais: FIDES, IVSTICIA, S.PETRUS, CARITAS, SPES. Ruletės su putti ir epizodais iš Biblijos buvo pavartotos Vilniaus knygrišio, įrišusio kitą M. Giedraičio knygą (žr. 321 pav.). Knyga įrišta Vilniaus knygrišio XVI a. pabaigoje.

Minėtina, kad 117 ir 118 paveiksluose centrinės plokštelės, kampiniai papuošimai ir pavieniai spaudai, ruletės su putti, alegorinėmis figūromis ir mazgų motyvais yra labai panašūs, raižyti to paties Vilniaus graverio keliems Vilniuje dirbantiems knygrišiams. Tai rodo, kad knygrišiams spaudai tikrai buvo raižomi individualiai, o ne gaminami didesniais kiekiais iš plieninių patricų.

119 paveiksle[38] — ruda oda aptraukto viršelio (minkštas kartonas, 22×35) įspaudų trynės. Viršutinis veidrodis apvedžiotas ruletės su kolonėlėmis paauksuotais įspaudais, kampuose įspausti Vilniaus knygrišių dažnai vartoti kampiniai papuošimai, centre — plokštelė su arabeska. Apatinis veidrodis užpildytas ruletės su galvutėmis medalionuose aklaisiais įspaudais. Ši ruletė buvo pavartota ir kitoms knygoms puošti (žr. 250, 326, 360, 385 pav.). Priešlapiams knygrišys panaudojo popierių su vandenženkliu (EL, 2101 vž. tipo). Knyga įrišta apie 1590 m. Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio.

120 paveiksle[39] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×33) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su alegorinėmis figūromis bei įrašais: CHARITAS, SPES, FIDES, IVSTICIA (ši ruletė buvo pavartota ir kitai knygai — žr. 280 pav.) — ir rulete su valdovų atvaizdais bei įrašais: FERDINAN, SIGISMU REX PO ir kt. Apatinis veidrodis užpildytas tomis pačiomis ruletėmis. Visi rulečių įspaudai — aklieji. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje.

121 paveiksle[40] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 29×42) įspaudų trynės. Viršutinis veidrodis papuoštas paauksuotais įspaudais, jo centre — arabeska.

[32] *Sudrovius Stanislaus*, Katechizm z pasterstwem zborowym i domowym..., Wilno, 1600. Spausdintas ekslibrisas: Z KSIĘGOZBIORU ZYGMUNTA CZARNECKIEGO. Antspaudas: BIBLIOTEKI FUNDACYI W. Hr. BAWAROWSKIEGO (Oss. Wr., XVI o-267).

[33] *M. Krowicki*, Apologia więtrza..., Wilno, 1584 (Oss. Wr., 1369. XVI Qu 1881).

[34] *Osiander Lucas*, Quinque libri Moysis iuxta veterem seu vulgatum translationem..., Tubingae, 1578. Įrašai: 1) Georgius [Czekliński] curavit et pro loco Cretingens. deputavit. Oretur pro eo; 2) PP Bernardinor. Vilnen. (VUB, II — 1074).

[35] *Loperus Nicolaus...*, De triplici classe vel ordine iurisperitorum..., Dantisci, 1584. Litografinis ekslibrisas: WALLENRODIA DVM MAGNIS MAIORIBVS ORTA HVNC RELIQVIS IVNXIT BIBLIOTHECA LIBRIS VTERE CONCESSO LECTOR TIBI MVNERE RITE CVNCTAQVE PATRONIS FAVSTA PRECARE MEIS (MAB, V 1—262).

[36] *Hiltorpius Melchior*, De divinis catholicae ecclesiae officiis ac ministeris, varii... libri..., Coloniae, 1568. Įrašai: 1) Sum (išbraukta ir parašyta „fui") Domini Benedicti Strijkovij: Vera et fida supplex: Warsawiae Anno [15] 70 mense Martio Die 15. Nunc Epi Samogitien.; 2) Melchior Dux Giedroic E-pus Samogitiae; 3) Collegij Krozens. Soc. Iesu (VUB, II — 377).

[37] *Basilius Magnus*, Omnia... quae ad nos extant opera..., Basileae, 1552. Antspaudas: DOMINICVS SIWICKI O. P. PROV. LITV. FR.; spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTVS GRODNENSIS ORDINIS PRAEDICATORVM (VUB, II — 4038).

[38] *Stapletonus Thomas*, Universa iustificationis doctrina hodie controversa, Parisiis, 1582. Įrašai: 1) Collegij Vilnensis Societatis Iesu; 2) Bibliotheca Coll. et Acad. Vil. S. J. (BAN, 1947 f. 5884 R, s. Nr. 11. 6. 3/5).

[39] De divinis catholicae ecclesiae officiis..., Coloniae, 1568. Įrašai: 1) Collegij Societatis Vilnen.; 2) Collegij Vilnens. Soc. Iesu; 3) tušo antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS (BAN, 309 f. 5087, s. Nr. 8. 7. 1).

[40] *Felini Salomonis*, Secunda, tertia et quarta partes... Lugduni, 1544. Įrašai: 1) Collegij Vilnen. Soc-tis Iesu A-o 1620; 2) Ex Bibliotheca Magna (BAN, 62 f. m. 4886/7, s. Nr. 30. 2. 1).

Apatinis veidrodis užpildytas rulečių aklaisiais įspaudais; jame yra knygos įrišimo metai — 1530. Viršutinio veidrodžio kampuose įspausti puslankiai, kuriuos vartojo taip pat knygrišys, įrišęs knygas 284 ir 405 paveiksluose. Apatiniame veidrodyje šalutiniai ir centriniai įspaudai padaryti rulete, kurią vartojo knygrišys, įrišęs kitą rankraštinę knygą (žr. 57 pav.). Priešlapiams knygrišys pavartojo popierių su vandenženkliu (EL, 1078 vž. tipo). Knyga greičiausiai įrišta Vilniuje.

122 paveiksle[41] — tamsiai rudos odos įrišimas. Viršutinio kietviršio (medis, 12×18) įspaudai paauksuoti, jo centre — ovali plokštelė su arabeska, knygos pavadinimas ir įrišimo metai — 1567. Apatinio kietviršio įspaudai — aklieji, viršuje įspausti knygos savininko inicialai BW (Bartlomeo Wysteri?), veidrodis apvedžiotas rulete su alegorinėmis figūromis ir įrašais: SPES, FIDES, IVSTICIA, CARITAS, jo vidus užpildytas rulete su Biblijos personažais ir įrašais: CRISTVS, DAVIT — 1558, PAVLUS, ECCE ANG. Šios abi ruletės buvo pavartotos ir kitai knygai puošti (žr. 424 pav.). Priešlapiams knygrišys panaudojo popierių su vandenženkliu (EL, 1648 vž. tipo).

123 paveiksle[42] — įspaudų rudoje odoje trynės. Abiejų kietviršių (kartonas, 11×18) veidrodžių įspaudai paauksuoti; viršutiniame, centre, įspausta ovali plokštelė su arabeska, apatiniame — neiššifruotas superekslibrisas su Jaučio herbu ir inicialais ILPR. Apatinis kietviršis apvedžiotas rulete su evangelistų atvaizdais ir įrašais: LVCAS, IOANNES, MATHEVS, MARCVS; dalis veidrodžio įspausta rulete su medžioklės scena. Knyga įrišta XVI a. antrojoje pusėje.

124 paveiksle[43] — rudos odos įrišimas. Abiejų kietviršių (medis, 16×24) veidrodžiuose — pavieniai raidžių bei plokštelių įspaudai paauksuoti; abiejų rulečių įspaudai — aklieji. Knygos pavadinimas ir įrišimo metai — 1561 — įspausti apatiniame kietviršyje. Abu tomai įrišti vienodai; priešlapiams knygrišys pavartojo popierių su vandenženkliais (I tomui — EL, 1116 vž. tipo, II tomui — EL, vž. 1665 tipo). Knyga įrišta 1561 m. greičiausiai Vilniuje.

125 paveiksle[44] — ruda oda aptrauktas viršutinis kietviršis. Abiejų kietviršių (kartonas, 17×26) įspaudai paauksuoti; viršutiniame — knygos savininko inicialai MC[hristophor] B[emeij] ir įrišimo metai — 1583. Apatinio ir viršutinio kietviršių plokštelės šiek tiek skiriasi.

126 paveiksle[45] — rudai dažytos ožkos odos „chamois" apatinis kietviršis (kartonas, 22×33). Visi įspaudai paauksuoti, abiejų veidrodžių centruose įspaustos plokštelės su ovaliais renesansiniais medalionais; viršutiniame kietviršyje įspausti žodžiai: MELCHIOR, ANNO, o apatiniame — GUDVOICZ (auksuotojo iškraipyta Giedraičio pavardė) ir įrišimo metai — 1575. Apatinio kietviršio priklijuotame priešlapyje M. Giedraičio ranka įrašyta, kad knyga įrišta ir paauksuota 1575 m. kovo 30 d. Paryžiuje ir paauksavimui (greičiausiai visiems 8 šio veikalo tomams) sunaudota pusantro Vengrijos auksinio guldeno.

127 paveiksle[46] — tamsiai ruda oda aptrauktas apatinis kietviršis. Abu kietviršiai (medis, 17×25) papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Priešlapiams pavartotas popierius su vandenženkliu (EL, 1424 vž. tipo). Knyga įrišta XVII a. pradžioje, sprendžiant iš priešlapyje esančio vandenženklio — Miuncheno knygrišio.

128 paveiksle[47] — minkšta, juodai dažyta ožkos oda „chamois" aptraukto viršutinio kietviršio įspaudų trynės. Abu kietviršiai (kartonas, 11×18) papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Knyga įrišta XVII a. pradžioje greičiausiai Prancūzijoje.

129 paveiksle[48] — baltu pergamentu aptrauktas viršutinis kietviršis. Abu kietviršiai (kartonas, 10×16) papuošti vienodais paauksuotais įspaudais, viršutiniame — įspausti knygos savininko inicialai PO ir įrišimo metai — 1599. Knyga įrišta Lenkijoje (Liubline?).

130 paveiksle[49] — baltu pergamentu aptraukto viršelio įspaudo trynė. Abu kietviršiai (kartonas, 20×31) papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Pakraščiuose yra odinių įrišimų likučių. Knyga įrišta XVI a. pirmojoje pusėje greičiausiai Vilniaus knygrišio.

131 paveiksle[50] — tamsiai ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 8×12) įspaudų trynės. Viršutiniame veidrodyje įspaustas ovalus medalionas su renesansine arabeska, apatiniame, tokiame pačiame ovale su girlianda — herbinis superekslibrisas su raidėmis RH — Stepono Batoro sekretoriaus Reinholdo Heidenšteino (1553—1620)[51] inicialais —, o po jais — Heidenšteino herbas, kurį, kiek pakeitęs, 1585 m. patvirtino ir pripažino Steponas Batoras[52]. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje greičiausiai Krokuvoje (plg. 420 pav.).

132 paveiksle[53] — pergamento įrišimo įspaudų trynės. Abu kietviršiai (minkštas kartonas, 28×42) papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Knyga įriš-

[41] *Macrobius Ambrosius Aurelius,* In somnium Scipionis, lib. II..., Lugduni, 1556. Įrašai: 1) Comparatus est iste liber a Bartholomeo Pauli Wysteri in 23 grossis Anno Domini 1567; 2) Ex Bibliotheca V-bis Capit. Viln.; 3) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECA VENERALIBISSIMI CAPITVLI CATH. Viln. (VUB, II — 4675).

[42] *Garetius Ioannes,* Universalis et catholicae ecclesiae de veritate corporis Christi..., Antverpiae, 1563. Įrašas: Pro Libraria Viln. F. F. Minor. (VUB, II — 50).

[43] *Kimchi David,* Thesaurus linguae sanctae... Ex off. Roberti Stephani [1548]. Įrašai: 1) Bibliot. Gymnas. Slucens.; 2) antspaudas: BIBLIOTHECA SYNODU WILENSK. EWANG. REFORM.; 3) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTEKA SYNODU WILENSKIEGO EW. REF. (MAB, V 16 — 1367—1368).

[44] *Chytraeus David,* Historia augustanae confessionis..., Francoforti a M., 1578. Įrašai: 1) Ex Bibliotheca M. Christophori Bemeij. Rigio; 2) Martyny de Wallenrodij TRLGW 1579; 3) Litografinis ekslibrisas: WALLENRODIA DVM... (MAB, V 16 — 1—1378).

[45] *Sanderus Nicolaus,* De visibili monarchia ecclesiae, libri I—VIII, Lovanii, 1571 (VUB, II — 2268).

[46] *Sa Emanuel,* Notationes in totam scripturam sacram..., Antverpiae, 1598 (VUB, II — 3780).

[47] *Mythologici Latini...,* Heidelbergae, 1599. Antspaudai: 1) ZE ZBIORU J. LELEWELA; 2) BIBLIOTEKA SZKOŁY NAR. POLSKIEY w BATIGNOLLES (VUB, II — 4674).

[48] [Isagoge historica], Lipsiae, 1598. Įrašas: Convent. Lublin. P. P. Praedic. (VUB, II — 892).

[49] *Ptolomaeus Claudius Pelusiensis...,* Omnia quae extant opera, praeter geographiam..., Basileae, 1551. Įrašas: Виленская астрономическая обсерватория. Tušo antspaudas: BIBLIOTEKA SZKOŁY NAUCZYCIELSKIEJ. Spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTVS GRODNENSIS ORDINIS PRAEDICATORUM (VUB, II — 4388).

[50] *Claudianus Claudius...,* Opera..., Lugduni, 1561. Įrašai: Hic libelus applicat Bibliothecae Caunensi P. P. Bernardinorum est. Fr. Andreas Ukryn Gvard. Caun. m. pr. (VUB, II — 5163).

[51] Polski słownik biograficzny, IX, p. 343.

[52] Superekslibrisą iššifravo Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekos bendradarbė A. Kaminska.

[53] *Ptolomaeus Claudius...,* Geographiae libri octo..., Amsterodami, 1605. Įrašas: W.G.W.I.M.Z. Christopferus a Lehndorf; Litografinis ekslibrisas: WALLENRODIA DVM... (MAB, K 3—65).

ta XVI amžiaus pirmojoje pusėje greičiausiai Karaliaučiuje.

133 paveiksle[54] — baltu pergamentu aptrauktas viršutinis kietviršis. Abu kietviršiai (kartonas, 24×37) papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Knyga įrišta XVII a. viduryje Vilniuje.

134 paveiksle[55] — juoda šagrene aptrauktas viršutinis kietviršis. Abu kietviršiai (kartonas, 12×20) papuošti vienodais įspaudais. Knygos bloko kraštai paauksuoti. Knyga įrišta XVII a. pirmojoje pusėje.

135 paveiksle[56] — įspaudų rudoje odoje trynės. Abu kietviršiai (kartonas, 18×27) papuošti vienodais įspaudais, jie apvedžioti ruletėmis su mazgų ornamentu, evangelistų portretais bei įrašais: IOHANE, MATHEV, LVCAS, 1544, MARCVS. Rulečių įspaudai — aklieji. Abu veidrodžiai papuošti paauksuotais plokštelių ir pavieniais įspaudais.

136 paveiksle[57] — baltu pergamentu aptraukto viršelio įspaudų trynės. Abu kietviršiai (kartonas, 30×45) papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Knyga įrišta K. L. Sapiegai dirbusio knygrišio.

137 paveiksle[58] — žalia oda aptrauktas viršutinis kietviršis. Abu kietviršiai (kartonas, 8×15) papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Knyga įrišta XVII a. antrojoje pusėje Vilniaus vyskupui K. K. Bžostovskiui dirbusio knygrišio.

138 paveiksle[59] — rudos odos įrišimas. Viršutinis kietviršis (medis, 8×14) papuoštas paauksuotu įspaudu; centre įspausta ovali plokštelė su arabeska. Apatinis kietviršis užpildytas rulete su šventųjų atvaizdais ir įrašais: DATA EST MIHI, ECCE AGNVS DEI, APPARVIT BENIG, TV EST PETRUS ET. Ruletės įspaudai — aklieji. Ši ruletė buvo pavartota ir kitai knygai (žr. 209 pav.).

139 paveiksle[60] — tamsiai raudonai dažyta kiaulės oda aptraukto viršelio (minkštas kartonas, 20×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rėžtuku. Viršutiniame veidrodyje, ovale, įspaustas paauksuotas superekslibrisas su Rožės herbu ir raidėmis PK SR. Apatiniame veidrodyje tokiame pačiame ovale — renesansinė arabeska (taip pat paauksuota). Knyga įrišta XVI a. pabaigoje.

140 paveiksle[61] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 28×41) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti siaura rulete, veidrodžiuose — ovalios plokštelės su skirtingomis renesansinėmis arabeskomis. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje.

141 paveiksle[62] — rudos veršio odos įrišimas. Visi įspaudai viršutiniame kietviršyje (medis, 11×18) paauksuoti; jo centre įspausta ovali plokštelė su arabeska. Apatinis kietviršis užpildytas rulete su galvutėmis ir įrašais: STEFA R, SIG.AVG, BONA RS, KATE SO. Ruletės įspaudai — aklieji. Ši ruletė buvo pavartota ir kitoms knygoms (žr. 105 ir 275 pav.). Knyga įrišta XVI a. pabaigoje greičiausiai Lenkijoje.

142 paveiksle[63] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio įspaudų trynės (kartonas, 14×18). Jo veidrodis papuoštas paauksuota ovalia plokštele ir pavieniais įspaudais; ruletės įspaudai — aklieji. Apatinis veidrodis užpildytas tos pačios ruletės įspaudais. Knyga įrišta XVII a. pradžioje Vilniuje.

143 paveiksle[64] — rudos odos įrišimas. Abu kietviršiai (kartonas, 11×17) papuošti paauksuotais įspaudais. Apatiniame kietviršyje — Parčevskių (Žemaičių vyskupo P. Parčevskio tėvų) superekslibrisas su šeimos Nalenčo herbu ir inicialais IPP[65]. Knyga įrišta 1594 m. Vilniaus knygrišio. XVII a. pirmojoje pusėje knyga priklausė vyskupui P. Parčevskiui (žr. 109 ir 393 pav.).

144 paveiksle[66] — ruda veršio oda aptrauktų kietviršių įspaudų trynės. Abiejų kietviršių (kartonas, 21×32) įspaudai paauksuoti. Viršutinio veidrodžio centre įspaustas Batakių seniūno J. Šemeto superekslibrisas su Šemetų šeimos herbu — Gulbe — ir inicialais IS. Apatinio veidrodžio įspaudai panašūs, tik centre, vietoje superekslibriso — ovali plokštelė su renesansine arabeska. Knyga įrišta XVI a. paskutiniame dešimtmetyje Vilniaus knygrišio.

145 paveiksle[67] — pergamentu aptraukto viršelio įspaudų trynės. Abiejų kietviršių (kartonas, 23×33) įspaudai paauksuoti. Viršutinio veidrodžio superekslibrisas — Liūto herbas su piautuvu ir inicialais SR — neiššifruotas. Apatiniame veidrodyje įspausta plokštelė — ovalus medalionas su arabeska.

[54] *Duns Scotus Ioannes...*, Quaestiones in lib. I sententiarum..., Lugduni, 1639. Įrašai: 1) Authoritate Officij Nostri Hic liber ex Conventu Vitepsiensi applicatur Conventui Vilnensi 1696. Fr. Antonius Bykowski S. Th. lector sublatus Minister Provincialis. m. p.; 2) Bernardinor. Vilnen. (VUB, III — 16009).

[55] *Scribanus Carolus*, Politicus Christianus, I—II, Antverpiae, 1626. Įrašas: Bibliothecae Fratrum Ordinis Praedicatorum Prov. Lituan. (VUB, III — 17919).

[56] *Starovolscius Sim...*, Vitae Antistitum Cracoviensium, Cracoviae, 1658. Įrašai: 1) Ex libris Ioannis Pustynski; 2) Dono... RD Casimir. Woysznarowicz Canonici Vilnensis Collegij Vilensis S. I.; 3) tušo antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS; 4) spausdintas Peterburgo katalikų dvasinės akademijos bibliotekos ekslibrisas (BAN, 2035 f. 6344 R, s. Nr. 18. 3. 2, 24. 9. 4).

[57] *Barleaus Caspar*, Rerum per octenium in Brasilia et alibi nuper gestarum..., Amsterodami, 1647. Įrašai: 1) Collegij Vilnensis Soc. Iesu dono Illmi D-ni Casimiri Sapieha Procancell. MDL; 2) tušo antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS (VUB, BAV 37 — 1—3).

[58] *Regius Domenicus*, Vita di Tomaso Moro..., In Bologna, 1678. Įrašai: 1) Ex libris Constantini Casimiri Brzostowski Episcop. Vilnen. m. p.; 2) spausdintas ekslibrisas: EX BIBLIOTHECA VENERABILISSIMI CAPITULI CATH. VILN. (VUB, III — 7907).

[59] *Peronius Ioachimus...*, De rebus gestis et vitis apostolorum..., Coloniae, 1576 (VUB, II — 971).

[60] *Boissardus Janus Jacobus*, De divinatione et magicis praestigiis, Oppenheimi. Tušo antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS (BAN, 164 f. 4469, s. Nr. 44. 6. 9).

[61] *Brossaeus...*, Opera, sextum volumen..., Lugduni, 1589. Įrašai: 1) X. Biskup Wileński; 2) Collegij Vilnensis Societatis Iesu dono Illustrissimi ac R-ndissimi Constantini Casimiri Brzostowski Episcopi Vilnensis; 3) Bibliothecae Magnae (BAN, 31 f. m. 3705, s. Nr. 27. 5. 2, 23. 1. 16).

[62] *Titelmannus Franciscus...*, De consideratione dialectica libri sex. Antverpiae, 1582. Įrašai: 1) Pro Libraria Vilnensis F. F. Minor.; 2) P. P. Bernardinor. Vilnen. (VUB, II — 3544).

[63] *Smotrycki Melecius*, Antigrafe albo odpowiedz na script..., Wilno, 1608. Įrašai: 1) Bibliotheca Zyroviciensis O.V.B.M. 1758 Rok; 2) Z biblioteki Żyrowieckiey (MAB, L 17—127).

[64] *Stapletonus Thomas*, Authoritatis ecclesiasticae..., Antverpiae, 1592. Įrašai: 1) Ex libris Andreae Stawęcki... Mansionarii Cathedrae Vilnensis, A. D. 1660, Aprilis 18; 2) Hunc librum donavit conventui Slonimensi Ord's Minor' Obsm' Fr. Franciscus... 1662, d. 12 Aprilis (VUB, II — 3545).

[65] Genealogya domu Parczewskich, CVIA, f. 1135, ap. 16, b. 1.

[66] *Sylvius Aeneas...*, Opera quae extant omnia... in unum corpus redacta, Basileae, 1571. Įrašai: 1) Fr. Andreas... Vicarius pro Conv. Creting. acquisivit a Magnifico D-no Stanislao Szemet Subcammerario Samogitien. Pro loco eodem, A. D. 1612; 2) Pro loco Cretingensi (VUB, II — 376).

[67] *Goltzius Hubertus...*, C. Iulius Caesar sive historiae imperatorum caesarumque Romanorum ex antiquis numismatibus restitutae, liber primus, Brugis Flandorum, 1563. Įrašas: Ex libris D. Stieft Wrat (VUB, II — 3819).

146 paveiksle[68] — juoda oda aptrauktas viršutinis kietviršis. Abu kietviršiai (medis, 23×38) apvedžioti ruletėmis su galvutėmis ir mazgų ornamentais. Ruletės įspaudai — aklieji. Viršutinio veidrodžio plokštelių įspaudai, kampiniai papuošimai ir pavieniai įspaudai paauksuoti. Apatinio kietviršio veidrodis užpildytas rulete. Priešlapiams knygrišys pavartojo XVII a. Vilniaus gamybos popierių su vandenženkliu (EL, 1093—1095 vž. tipo). Šios knygos abu tomai įrišti Vilniuje XVII a. viduryje.

147 paveiksle[69] — tamsiai ruda oda aptraukto viršelio įspaudų trynės. Abu kietviršiai (kartonas, 10×16) papuošti paauksuotais įspaudais; viršutiniame įspausti knygos savininko inicialai ACVE ir įrišimo metai — 1583; apatinio kietviršio veidrodžio centre — rombo formos plokštelė su arabeska, be raidžių.

148 paveiksle[70] — ruda veršio oda aptrauktas viršutinis kietviršis. Abu kietviršiai (25×35) papuošti paauksuotais įspaudais. Viršutiniame veidrodyje — superekslibrisas su monograma bei inicialais GLMD, įrišimo metai — 1571 — ir įrašas: SERMO ANIMI EST INDEX GENIIQVE LATENTIS IMAGO. Apatiniame veidrodyje įrašų nėra, centre vietoje superekslibriso — ovalus medalionas su arabeska. Priešlapiams knygrišys panaudojo popierių su vandenženkliu (EL, 2159 vž. tipo).

149 paveiksle[71] — rudos veršio odos įrišimas. Viršutinio kietviršio (medis, 16×23) įspaudai paauksuoti. Apatinis kietviršis užpildytas aklaisiais ruletės įspaudais — reformatų atvaizdais. Ši ruletė buvo pavartota ir kitai knygai (žr. 328 pav.). Priešlapiams knygrišys vartojo popierių su vandenženkliu (EL, 1041 vž. tipo). Knyga įrišta Vilniuje XVI a. pabaigoje.

150 paveiksle[72] — juoda oda aptraukto viršelio (medis, 11×17) įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti vienodais aklaisiais įspaudais.

151 paveiksle[73] — ruda veršio oda aptrauktas viršutinis kietviršis (medis, 16×21). Abu kietviršiai apvedžioti rulete su augalų ornamentais. Ruletės įspaudai — aklieji. Viršutiniame veidrodyje siauros ruletės, plokštelės ir pavieniai įspaudai paauksuoti. Apatinis veidrodis užpildytas platesnės ruletės aklaisiais įspaudais. Visa knyga išspausdinta Kaune gamintame popieriuje su Vyties herbu. Priešlapiams pavartotas popierius su vandenženkliu (EL, 1871 vž. tipo). Knyga įrišta Vilniuje apie 1629 m. greičiausiai šv. Trejybės vienuolyno knygrišykloje.

152 paveiksle[74] — tamsiai ruda oda aptraukto apatinio kietviršio papuošimai (kartonas, 10×17). Abu kietviršiai papuošti vienodais įspaudais; pavieniai ir plokštelės įspaudai paauksuoti. Knyga įrišta apie 1600 m. Vilniuje.

153 paveiksle[75] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 8×13) įspaudų trynės. Viršutinio kietviršio įspaudai paauksuoti, apatinis apvedžiotas aklaisiais ruletės įspaudais su mazgų ornamentais, o veidrodis užpildytas ruletės įspaudais su reformatų atvaizdais ir įrašais: ERAS, IOHA, MAR, PHII. Šią ruletę vartojo apie 1600 m. Vilniaus knygrišys, įrišęs ir kitas knygas (žr. 164, 165, 266, 402 pav.).

154 paveiksle[76] — ruda oda aptraukto viršelio (minkštas kartonas, 19×26) įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti vienodais aklaisiais įspaudais, apvedžioti siauros ruletės ir pavieniais įspaudais, centruose — ovalių plokštelių įspaudai, abiejuose kietviršiuose vienodi, su renesansine arabeska. Priešlapiams panaudotas popierius su 16 vandenženkliu. Ši knyga XVI a. pabaigoje, kaip rodo įrašas joje, priklausė J. Balandžiui. Ji greičiausiai įrišta vieno Vilniaus knygrišio.

155 paveiksle[77] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 11×18) įspaudų trynės. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti, jo centre — ovali plokštelė su dvilype lelija, apatinis veidrodis užpildytas aklaisiais ruletės su valdovų atvaizdais ir raidėmis SRP, SMRP, HVRP įspaudais. Ši J. Valavičiui priklausiusi knyga įrišta XVI a. pabaigoje.

156 paveiksle[78] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 21×32) įspaudų trynės. Viršutinis kietviršis apvedžiotas aklaisiais ruletės įspaudais su juostos imitacija ir su vaisiais; centrinės plokštelės įspaudai ir kampiniai papuošimai (plg. 359 pav.) paauksuoti. Apatinis kietviršis užpildytas tų pačių ruličių aklaisiais įspaudais. Šis Vilniaus vaivadijos bylų sąrašas surašytas ir įrištas Vilniuje 1604 m.

157 paveiksle[79] — įspaudų rudoje odoje trynės. Viršutinis kietviršis (kartonas, 9×17) papuoštas paauksuotais įspaudais; centre — ovalios plokštelės įspaudas su dvilype lelija. Plokštelę vartojo knygrišys, rišęs Vilniaus akademijai knygas, kampuose — pavieniai įspaudai. Apatinis kietviršis užpildytas rulete su alegorinėmis figūromis bei įrašais: SPES, IVSTICIA, FIDES, CARITAS. Ruletės įspaudai — aklieji. Šia rulete papuošti M. Paco, P. Roizijaus ir kitų knygų įrišimai (žr. 114, 266 pav.). Knyga įrišta Vilniuje apie 1600 m.

158 paveiksle[80] — rudos odos irišimas. Abu kietviršiai (kartonas, 15×20) papuošti paauksuotais įspaudais.

[68] *Sherlogus Paulus*, Cogitationes in Salomonis canticum canticorum, Lugduni, 1637. Įrašas: Ex libris Monasterij Suprasliensis, Alexius Dubowicz Archimandr. m. p. p. (VUB, III — 16049).

[69] *Aristoteles...*, Ethicorum ad Nicomachum libri decem..., Tubingae, 1580; *Philippus Melanchton*, Ethicae doctrinae elementa..., Witebergae, 1580 (VUB, II — 3267—3268).

[70] *Brasavolus Antonius Musa*, Index refertissimus in omnes Galeni libros..., Venetiis, 1556 (MAB, V 2—173).

[71] *Granatensis Ludovicus*, Silva locorum..., Venetiis, 1586. Įrašai: Ex libris Ant. Sokołowski, C. C.; 2) Bibliotheca Vilnensis PP Bernardinorum (VUB, II — 4777).

[72] *Pontanus Iacobus...*, Progymnasmatum latinitatis, sive dialogorum volumen primum..., Ingolstadi, 1544. Įrašai: 1) Collegij Derpaten. Societ. Iesu 1598; 2) Coll. Dunburg. S. I. (VUB, II — 3355).

[73] *Макарий Егупетский*, Беседы..., Вильно, 1627. Įrašas: Monastyra Supraslskiego (VUB, RK 204).

[74] *Mornaeus Philippus*, Tractatus de ecclesia..., 1579; *Mornaeus Philippus*, De veritate religionis christianae liber..., Lugduni Batavorum, 1592 (VUB, II — 3721—3722).

[75] *I. Bouchereau*, Aristotelis florum illustriorum ex universa eius philosophia collectorum..., libri tres..., Argentinae, 1598 (VUB, II — 2459.

[76] *Crinitus Petrus...*, Commentariorum..., 1518. Įrašai: 1) Ioann Bolądz et Amicorum; 2) Residentia Grodnensis Societatis Iesu. 6 Novembris 1642 (BAN, 298 f. 5072, s. Nr. 39. 1. 7).

[77] *Lensaeus Ioannes...*, De libertate christiana..., Antverpiae, 1590. Įrašai: 1) Ex libris Hieronimi Wołłowicz m. p.; 2) Ascriptus Cathalogo Arcis Nesuizensis; 3) Nesvyžiaus bibliotekos ekslibrisas — vario raižinys (BAN, 12091/o-467).

[78] Wpisowanie spraw woiewodstwa Wileńskiego 1604. Daniny, arendy, postanowienia urzędnikom y inne... Įrašas: Ascriptus Cathalogo Bibliothecae Arcis Nesvisiensis (AGAD, Arch. Radz., II, Nr. 8).

[79] Kazanie S. Cyrylla Patriarchy Jerozolimskiego..., w Wilnie, 1596. Spausdinti ekslibrisai: 1) Z KSIĘGOZBIÓRU ZYGMUNTA CZARNECKIEGO: 2) BIBLIOTEKA FUNDACYI W. hr. BAWOROWSKIEGO (Bawor., 21986).

[80] *M. Smiglecki*, O bostwie przedwiecznym Syna Bożego..., w Wilnie, 1595. Įrašai: 1) Melchior Dux Giedroic E. S.; 2) Collegij Krozensis So Iesu (VUB, II — 2255).

Viršutinio kietviršio centrinė plokštelė su dvilype lelija buvo pavartota ir kitai knygai (žr. 157 pav.). Ši M. Giedraičiui priklausiusi knyga buvo įrišta XVI a. pabaigoje Vilniaus akademijos knygrišio.

159 paveiksle[81] — prastos nedažytos odos įrišimo įspaudų trynės. Viršutinio kietviršio (minkštas kartonas, 20×30) centre — ovalios plokštelės su dvilype lelija įspaudas, kampuose — pavieniai įspaudai (neliko auksavimo žymių, todėl neaišku, ar įrišimas buvo pauksuotas), apatinis kietviršis užpildytas rulete su alegorinėmis figūromis ir įrašais: SPES, FIDES, IVSTIC, PACIEN; įspaudai — aklieji. Šią ruletę buvo pavartojęs knygrišys, įrišdamas kai kurias K. L. Sapiegos knygas (žr. 201 ir 425 pav.). Visa ši Vilniaus Evangelikų reformatų bažnyčios protokolų knyga parašyta Kauno dirbtuvėje pagamintame popieriuje su vandenženkliu (EL, 153—156 vž. tipo); tą patį popierių knygrišys pavartojo ir priešlapiams. Knygos p. 14 ir 52 minimas knygrišys Jokūbas, kuris gyveno sinodo name ir rišo reformatų bažnyčiai knygas. Todėl, be abejonės, jis įrišo ir šią knygą. Knyga įrišta prieš pradedant ją rašyti (ji pradėta rašyti 1624 m.). Tad galima tiksliai nusakyti, jog šią knygą 1624 m. įrišo knygrišys Jokūbas, kuris gyveno ir dirbo Vilniaus Evangelikų reformatų sinodo name.

160 paveiksle[82] — įspaudų rudoje odoje trynės. Viršutinio kietviršio (medis, 16×21) veidrodis papuoštas paauksuotais ovalios plokštelės su dvilype lelija, dviejų siauresnių ruletių ir pavieniais įspaudais. Apatinis veidrodis užpildytas skersiniais rėžtuko įspaudais. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje Vilniaus knygrišio.

161 paveiksle[83] — įspaudų rudoje odoje trynės. Viršutiniame kietviršyje (kartonas, 19×31) — paauksuoti ovalios plokštelės su dvilype lelija ir pavieniai įspaudai. Apatinis kietviršis užpildytas aklaisiais ruletės su geometrinėmis figūromis įspaudais. Knyga įrišta Vilniuje XVI a. pabaigoje.

162 paveiksle[84] — ruda veršio oda aptraukto viršelio įspaudų trynės. Viršutinio kietviršio veidrodžio įspaudai paauksuoti, ruletių — aklieji. Apatiniame kietviršyje — aklieji ruletės su mazgų ornamentais įspaudai. Knyga įrišta apie 1595 m. Vilniuje, J. Morkūno knygrišykloje.

163 paveiksle [85] — rudos odos įrišimas. Viršutinio kietviršio (medis, 12×19) įspaudai paauksuoti. Apatinis kietviršis užpildytas rulete su reformatų atvaizdais ir įrašais: IOHAN, PHILIP, MARTI, ERASM; ruletės įspaudai aklieji. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje.

164 paveiksle[86] — rudos odos įrišimas. Viršutinis kietviršis (medis, 19×30) apvedžiotas rulete su reformatų atvaizdais ir įrašais: IOHA, ERAS, MAR, PHII (plg. 153, 165, 402 pav.); ruletės įspaudai aklieji. Veidrodyje — įspausta ruletė su vaisiais, ovali plokštelė su dvilype lelija, kampiniai ir pavieniai spaudai. Visi įspaudai paauksuoti. Apatinis kietviršis apvedžiotas ruletėmis su mazgų ornamentais bei antikinėmis galvutėmis medalionuose ir užrašais: VIRGIL, OVIDI, CICER, IVLIVS; veidrodis paliktas tuščias. Ruletė su reformatų atvaizdais ir plokštelė su dvilype lelija Vilniaus knygrišio buvo pavartotos ir kitoje knygoje (žr. 165 paveikslą).

165 paveiksle[87] — įspaudų rudoje odoje trynės. Abu kietviršiai (kartonas, 14×19) apvedžioti rulete su reformatų atvaizdais bei įrašais: IOHA, ERAS, MAR, PHII; ruletės įspaudai — aklieji. Viršutiniame veidrodyje — paauksuoti ruletės su kolonėlėmis bei pavieniai įspaudai ir plokštelės su dvilype lelija įspaudai. Apatinis veidrodis užpildytas ruletės su mazgų ornamentais aklaisiais įspaudais. Ruletė su reformatorių atvaizdais ir ovali plokštelė su dvilype lelija Vilniaus knygrišio buvo pavartotos ir kitoms knygoms (žr. 153 ir 164 pav.). Knyga įrišta Vilniuje XVI a. pabaigoje.

166 paveiksle[182] — ruda oda aptraukto kietviršio (medis 21×32) fotonuotrauka. Abu kietviršiai papuošti vienodais paauksuotais apskritais medalionais su renesansine arabeska. Priešlapiams pavartotas popierius su vandenženkliu (EL, 769 vž. tipo). Knyga įrišta XVI a. antrojoje pusėje.

167 paveiksle[89] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 26×40) įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti vienodais aklaisiais ruletės įspaudais. Viršutiniame paauksuotame veidrodyje yra trys apskriti medalionai; dviejuose medalionuose — renesansinė arabeska, trečiajame — Kristaus krikštas ir įrašas: HIC EST FILIVS MEVS DILECTVS EST. Apatinis veidrodis užpildytas ruletės su šventaisiais ir įrašais: DATA EST, DE FRVC, ECCE AG aklaisiais įspaudais. Priešlapiams knygrišys panaudojo popierių su vandenženkliu (EL, 2562 vž. tipo). Knyga įrišta 1568—1572 m. greičiausiai Vokietijoje.

168 paveiksle[90] — rudos odos įrišimo fragmentai. Abu kietviršiai (kartonas) papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Viršutiniame veidrodyje įspausti knygos savininko inicialai — MCVS MOHS — ir įrišimo metai — 1560.

169 paveiksle[91] — įspaudų tamsiai raudonoje odoje trynės. Viršutiniame kietviršyje (medis, 25×36) — pa-

[81] Acta sessyi zboru Wileńskiego tak publicznych, iako y partykularnych..., Wilno, 1624 (rankraštinė knyga, MAB, F 267, Nr. 16).

[82] Служебник..., Вильно, 1583 (GPB, Inv. 318, VII, Nr. 24).

[83] Lietuvos statutas, 1588 m. Ermitažo bibliotekos spausdintas ekslibrisas (GPB, Inv. 105, I — 2—6[b]).

[84] Postilla Polska to iest wykład prosty Ewangelij... w Wilnie u Iakuba Markowicza..., 1594. Įrašas: Roku 1596 kupiona [w] Wilnie za złotych 3. Adam Poczpowsky ręką swą (Autoriaus rinkinys).

[85] *Royardus Ioannes,* Homiliae in Evangelia dominicalia..., Lugduni, 1573. Įrašas: Hic liber est Fratris Mathiae... Cracov. receptus 1589 flor. 7—4 (VUB, II — 4676).

[86] *Sarnicius Stanislaus,* Descriptio veteris et novae Poloniae..., 1587; *Sarnicius Stanislaus,* Annales, sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lithuanorum, libri octo, 1585. Įrašai: 1) Se ipsum vincere — palmarium 1598 I. K.; 2) Applicat: Conv: Caunensis P P Bernardinorum (VUB, II — 2423—2424).

[87] *M. Krowicki,* Apologia więtrza, to iest: Obrona nauki..., Wilno, 1584. Įrašas: Hic liber haereticus combustus Vilnae 1581. Antspaudas: BIBLIOTEKI FUNDACYI W. HR. BAWOROWSKIEGO (Bawor., 22298).

[88] *Cromer Martinus...,* De origine et rebus gestis Polonorum..., Basileae, 1555 (MAB, P 16—244).

[89] *Livius Titus,* Romanae historiae principis libri omnes .., Francofurti ad Moenum, 1568. Įrašai: Collegij Vilnen. Societatis Iesu 1572 anno (BAN, 175 f. m. 5752/34, s. Nr. 34.1.3, 38.4, 1, 39.3.1).

[90] *Aristoteles...,* Operum, tomus secundus..., Lugduni, 1549 (VUB, II — 5027).

[91] *Baronius Caesar,* Annales ecclesiastici..., tomus quartus, Romae, 1593. Įrašai: 1) Inscriptus Cathalogo Collegij Vilnen. Societ. Iesu; 2) Bibliothecae Magnae; 3) tušo antspaudas: Fr. DOMINICVS SIWICKI O. P. PROV. LITV.; 4) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTVS GRODNENSIS ORDINIS PRAEDICATORUM (VUB, II — 736).

auksuotas centrinės plokštelės įspaudas, kampiniai papuošimai, pavieniai ir ruletės su vaisiais įspaudai. Apatinis kietviršis užpildytas keturių ruločių aklaisiais įspaudais: 1) ruletės su mazgų ornamentais, 2) siauros ruletės su antikinėmis galvutėmis medalionuose, 3) ruletės su bibliniais personažais ir įrašais: APPARVI, ECCE AG, DATA ES, DE FRVC (žr. 277 pav.), 4) ruletės su evangelistais ir įrašais: SALVATOR, IOHANNES, LVCAS, MARCVS; ši ruletė buvo pavartota, įrišant kitas knygas (žr. 279 ir 294 pav.).

170 paveiksle[92] — įspaudų rudoje odoje trynės. Abiejuose kietviršiuose (kartonas, 52×64) — vienodi paauksuoti centrinių plokštelių įspaudai, kampuose — pavieniai įspaudai apvedžioti trigubais filetės įspaudais. Įrišta 1702 m. Paryžiuje, leidyklos knygrišykloje.

171 paveiksle[93] — labai stora baltinta kiaulės oda aptrauktas viršutinis kietviršis. Abu kietviršiai (vidurys tuščias, 27×38) vienodai papuošti; viršutiniame — knygos savininko inicialai BVS ir įrišimo metai — 1561, apatinis kietviršis — be raidinių įspaudų.

172 paveiksle[94] — rudos odos įrišimas. Abiejų kietviršių (kartonas, 16×19) įspaudai — aklieji. Ši rankraštinė knyga įrišta XVII a. antrojoje pusėje Vilniuje.

173 paveiksle[95] — raudonas šagrene aptrauktas viršutinis kietviršis. Abu kietviršiai (kartonas, 15×22) papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Knyga įrišta XVII a. pirmojoje pusėje.

174 paveiksle[96] — šviesiai ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio fotonuotrauka. Abu kietviršiai papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Knyga įrišta XVII a. viduryje greičiausiai Paryžiuje.

175 paveiksle[97] — šviesiai ruda stora oda aptraukto viršutinio kietviršio (kartonas, 22×30) fotonuotrauka. Abu kietviršiai papuošti aklaisiais įspaudais, tik viršutiniame veidrodyje — pavieniai įspaudai, o apatinis užpildytas skersiniais rėžtuko įspaudais. Knygrišys priešlapiams panaudojo popierių su vandenženkliu (EL, 623 vž.). Knyga vietinio knygrišio įrišta apie 1650 m.

176 paveiksle[98] — tamsiai dažyta oda aptraukto viršelio (medis, 24×38) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete; apatinis veidrodis užpildytas tos pačios ruletės aklaisiais įspaudais. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti: kampuose — pavieniai, centre — plokštelės įspaudai. Priešlapiams knygrišys panaudojo popierių su vandenženkliu (EL, vž. 165). Nugarėlė uždėta nauja (XVIII a.) su įspaustu paauksuotu Vyties herbu ir Vilniaus akademijos pavadinimo inicialais. Knyga įrišta apie 1630 m. Vilniaus akademijos bibliotekai dirbančio knygrišio.

177 paveiksle[99] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 13×20) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su galvutėmis, apatinis veidrodis užpildytas tos pačios ruletės įspaudais. Ruločių įspaudai — aklieji. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti, jo centre — plokštelės, o kampuose — pavieniai įspaudai, apačioje įspaustas superekslibrisas su įrašu: SIMON CAS KOWNACKI.

178 paveiksle[100] — ruda oda aptraukto viršelio (minkštas kartonas, 18×27) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti ruločių aklaisiais įspaudais. Veidrodžių įspaudai paauksuoti; kampuose — pavieniai, centre — plokštelės įspaudai. Figūrinėje ruletėje pavaizduoti evangelistai, virš įrašo — LVCAS — išgraviruoti metai — 1541. Ši kanauninkui Vaišnaravičiui (Woysznarowicz) priklausiusi knyga įrišta Vilniuje XVII a. antrojoje pusėje.

179 paveiksle[101] — ruda oda aptraukto viršelio įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti vienodai, jie apvedžioti rulete su augaliniais ornamentais ir rulete su galvutėmis medalionuose bei įrašais: HEID, TVR, DAR. Centruose įspausti smulkūs medalionai, kampuose — tas pats ornamentas. Ši Vilniaus muitinės knyga įrišta 1703 m.

180 paveiksle[102] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 19×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su šventųjų atvaizdais ir įrašais: DATA EST MICHIO, TV EST PETRVS ET, APPARVIT BENIG. Ši ruletė pavartota ir kitai knygai (žr. 531 pav.). Viršutinio veidrodžio kampuose — pavieniai įspaudai, centruose — medalionai; apatinis veidrodis užpildytas ruletės įspaudais. Ši Vilniaus kapitulos rankraštinė knyga įrišta 1677 m. kapitulai dirbusio knygrišio.

181 paveiksle[103] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 20×32) fotonuotraukų fragmentai ir įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti ruletės su gėle aklaisiais įspaudais. Šio tipo ruletės buvo pradėtos vartoti XVI a. pradžioje. Ta pačia rulete užpildytas apatinis veidrodis. Viršutiniame kietviršyje — paauksuotas knygos pavadinimas, įrišimo metai — 1548, pavieniai ir plokštelės įspaudai. Šią 1548 m. įrištą knygą 1555 m. Vilniuje nupirko kanauninkas J. Domanievskis. Neaišku, kur knyga buvo įrišta.

ODINIAI ĮRIŠIMAI SU SUPEREKSLIBRISAIS

XVI a. tarp bibliofilų labai paplito viršelyje įspaustas ekslibrisas, vadinamasis superekslibrisas, kurio pirminė paskirtis buvo skaitytojui iš karto parodyti, kam

[92] *Sanson,* Nouvelle introduction à la Géographie..., Paris, 1702 (MAB, K 4—12).

[93] Digestorum seu pandectarum pars quinta, liber vicesimus octavus... Įrašas: Georgius [Czekliński] curavit et pro loco Cretingensi deputavit... (VUB, II — 1616).

[94] A. Čirskio „Tractatus dialecticus...", XVII a. antroji pusė (VUB, Rankr., Nr. 2055).

[95] *Piccolus Albertus,* De antiquo iure ecclesiae Siculae dissertatio..., Messanae, 1623 (VUB, III — 5682).

[96] *Sararin,* Les oeuvres..., Paris, 1656 (VUB, III — 6429).

[97] *Keckermannus Bartholomaeus,* Apparatus practicus..., Hanoviae, 1609 (VUB, III — 993).

[98] *Hieronymus Stridoniensis...,* Opera Lutetiae Parisiorum, 1624. Įrašas: Collegij Viln. S. I. (BAN, 464 f. m. 14824, s. Nr. 15.1.1, 15.1.5).

[99] Peregrini sermones..., Coloniae [1501] (BAN, 8293q—2105, s. Nr. 2.1.6).

[100] *Starovolscius Sim,* Vitae Antistitum Cracoviensium..., Cracoviae, 1658. Įrašai: 1) Dono Ill. R. D. Casim. Woysznarowicz Canonici Vilnensis Collegij Vilnensis S. I.; 2) tušo antspaudas: EX LIBRIS IOANNIS PUSTYNSKI (BAN, 2035 f. 6344 R, s. Nr. 18.3.2).

[101] Vilniaus muitinės 1703 m. rankraštinė knyga (VUB, Rankr., Nr. 207).

[102] Liber Magistralis, Vilna, 1677 (Rankraštinė knyga, MAB, F 43, Nr. 1637).

[103] Concilium provin. Colonien..., Ex aedibus Quentelianis, 1538. Įrašai: 1) Anno Domini 1555 die Veneris sextadecima, mensis Augusti emptus Vilnae per Rev. Dom. Ioannem a Domaniev praepositum et canonicum Cathedralem ac parochum Sancti Ioannis Archypresbyterem. Idem manu propria..., 2) Anno Dom. 1559 mensis Septembris a Rev. Ioanne Preas Vilnen. sum donatus in perpetuum munus Paulo... (VUB, II — 3459).

knyga priklauso. XVI a. superekslibrisą paprastai sudarydavo knygos savininko herbas, vardo, pavardės bei visų jo titulų inicialai. Jei superekslibrisas nebuvo sudėtingo papuošimo dalis, knygrišys skirdavo jam vietą viršutinio, retai apatinio kietviršio centre.

Tyrinėjant įrišimą su superekslibrisu, reikia išaiškinti, kada jis buvo įspaustas. Jei superekslibrisas organiškai susijęs su visu viršelio papuošimu, vadinasi, jis buvo įspaustas, įrišant knygą. Kai superekslibrisas įspaustas izoliuotai nuo bendro knygos papuošimo, kyla klausimas, kada tai buvo padaryta. Jeigu jis yra ne centre, įspaustas ant rėmelių, už jų arba ant kitų viršelio papuošimų, nėra abejonės, kad tai padaryta ne įrišant knygą, bet vėliau.

Superekslibrisų spaudai labai įvairavo, dažniausiai tai buvo metalinės plokštelės, kurių centre išraižytas knygos savininko herbas, o aplinkui — jo vardo, pavardės bei titulų inicialai. Pasitaiko superekslibrisų, įspaustų paprastais asmeniniais herbiniais spaudais arba spaudais, vartotais įvairiems kitokiems daiktams puošti, pavyzdžiui, dėžutėms, futliarams, balnams, tarnų rūbams ir pan. Kai kada valdovai savo bibliotekų knygas puošdavo superekslibrisais, įspaustais kalykloje pinigams kalti skirtais spaudais.

Kartais herbai superekslibrisuose pakeisdavo inicialus, monogramas ir alegorines figūras. Pavyzdžiui, Prancūzijos karaliai savo knygų įrišimuose liepdavo įspausti jų vardų pirmąsias raides: raidė L su karūna virš jos turėjo reikšti Liudviką, H — Henriką. Pasitaikydavo, kad kelių valdovų knygų įrišimuose matomos po karūna tos pačios raidės: raidę C įspausdavo Karolio IX (Prancūzijos), Karolio II (Anglijos), Karolio Orleaniečio knygrišiai.

Kai kada knygų įrišimuose įspausti valstybės ženklai, valdovų portretai, jų herbai, vardai ir inicialai nėra superekslibrisai ir iš jų negalima nustatyti knygos savininko. Pavyzdžiui, Vilniaus universiteto bibliotekoje saugoma nemažai knygų, kurių viršelius puošia įvairių valdovų, daugiausia vokiečių kunigaikščių, portretai bei tų valstybių herbai. (Kai kurie tokių knygų įrišimai šiame darbe aptariami — žr. 506—509 pav.) Tačiau tos knygos nepriklausė nurodytiems asmenims.

Kai kada plokšteles, kuriomis buvo įspaudžiami valdovų portretai bei herbai, knygrišiai vartojo labai ilgai, po plokštelėje figūruojančio valdovo mirties. Kartais plokštelės su vienos valstybės herbu ir jos valdovo portretu buvo vartojamos kitose valstybėse. Tokie valdovų portretai, valstybių bei miestų herbai buvo grynai dekoratyvūs ir graviruojami plokštelėse kaip madingas knygų įrišimo papuošimas.

Žemiau pateikiama pavyzdžių, iš kurių matyti, kad dažnai odiniuose įrišimuose pasitaikantys įspaudai su Lietuvos—Lenkijos valstybės herbu nuo Vazų laikų nebėra superekslibrisai, jie nerodo, kad knygos su šiais herbais priklausė valstybės valdovams, jos niekada nepuošė monarchų bibliotekų.

182 paveiksle[1] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 11×18) fotonuotrauka. Abu kietviršius puošia paauksuoti įspaudai. Veidrodžiuose įspausti Žygimanto Vazos herbai nėra šio valdovo superekslibrisai. Knyga XVI a. pabaigoje buvo įrišta Vilniuje ir priklausė kanauninkui S. Jautakiui (Stanislai Joltok).

183 paveiksle[2] pergamentinio įrišimo viršutinis kietviršis (plonas kartonas, 8×15) ir nugarėlė. Abu kietviršiai vienodi, visi įspaudai paauksuoti. Veidrodžių centruose — Jono Kazimiero herbas. Tai taip pat ne šio valdovo bibliotekos superekslibrisas, bet paprastas papuošimas.

184 paveiksle[3] — viršelis ir įspaudų trynė. Viršutiniame kietviršyje (kartonas, 16×21) įspaustas ovalus medalionas su Laivo herbu ir įrašu: FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST. Apatiniame kietviršyje, taip pat ovale, įspaustas kaip papuošimas Vladislovo Vazos herbas. Iš superekslibrise matomo herbo knygos savininkas neiššifruotas. Knyga įrišta XVII a. pirmojoje pusėje.

Ypatingai buvo paplitęs valstybės herbas kaip įrišimų papuošimas Varšuvoje Stanislovo Augusto Poniatovskio laikais. Žinomi keli spaudai su valstybės ženklu ir su Poniatovskių šeimos Veršio (Ciołek) herbu centre. Greičiausiai tuos spaudus vartojo valdovo dvarui dirbusi knygrišykla Varšuvoje.

185 paveiksle[4] — šviesiai ruda veršio oda aptraukto kartoninio viršelio įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodi, jie apvedžioti rulete su rokoko ornamentu, veidrodžių centruose įspaustas valstybės herbas su Poniatovskių Veršio herbu viduryje. Ši Vilniaus vyskupui Masalskiui Poniatovskio duota privilegija, patvirtinanti jam Palangos seniūniją, buvo įrišta 1779 m. karaliaus dvarui dirbančio Varšuvos knygrišio.

186 paveiksle[5] — zomša aptraukto kartoninio viršelio fotonuotrauka. Valstybės herbas įspaustas nepapuoštame kitais įspaudais viršelyje.

187 paveiksle[6] — šviesiai ruda veršio oda aptraukto viršelio (kartonas, 21×33) įspaudo trynė. Abiejų kietviršių centruose įspaustas Poniatovskio herbas. Knyga įrišta dvarui dirbusio knygrišio apie 1788 m.

Lenkų knygos tyrinėtojas K. Pekarskis yra tos nuomonės, kad superekslibrisu reikia laikyti tik tokį įspaudą viršelyje, kuris padarytas specialiai pagaminta plokštele su išraižytu joje knygos savininko ženklu, t. y. herbu, inicialais, vardu, pavarde, titulais. Tokią plokštelę turėdavo knygos savininkas ir duodavo ją knygrišiui, kai šis rišdavo jam knygą. Jeigu viršelyje matomi knygos savininko pavardė, vardas, titulai arba jų pirmosios raidės, įspausti knygrišio spaudais, o herbas — atskiru spaudu knygrišio parinktuose spauduose-rėmeliuose, tai toks įspaudas nėra tikras superekslibrisas. K. Pekarskis tokį viršelyje įspaustą knygos savininką nurodantį ženklą vadina knygrišyklos super-

[1] *Fulgentius Afer*, Opera..., Antverpiae, 1573. Įrašas: Ex libris R. D. Stanislai Joltok (VUB, II — 4713).

[2] *Petrus de Comitibus...*, Disputationes metaphysicae theologicae exagitatae..., Monachij, 1658 (VUB, II — 4715).

[3] Vox turturis seu de Florenti usque ad nostra tempora et aliarum sacrarum religionum statu, Coloniae Agrippinae, 1638. Įrašas: Benedictus Szamotulski (Cons.) Reg. (VUB, III — 418).

[4] Stanislovo Augusto Poniatovskio Vilniaus vyskupui Masalskiui duota privilegija, patvirtinusi jam Palangos seniūniją, Varšuva, 1779.IX.16. Įrašas: Gauta iš A. Sniečkaus (MAB, F 5, Nr. 79).

[5] Leges, Statuta..., Varsaviae, 1732. Tušo antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS (BAN, 671 f. 11407, s. Nr. 24.35, 33.3.5); *Le Sage*, Awantura Idziego Blassa z Santyllany, w Lipsku y w Dreznie, 1769. Antspaudai: 1) PAWEŁ KONCZA SZESZOLKI (viduryje herbas); 2) MATHIAS KONČA DR. SC. (CONCHA) DV. ŠEŠOLKI, PAŠ. ŠIRVINTAI, UKMERGĖS APS. LITHUANIA (Autoriaus rinkinys).

[6] Dyaryusz Seymu Ordynarnego..., Warszawa, 1788 (BAN, 2786 f. 11796, s. Nr. 33.6.21).

ekslibrisu, jo netyrinėja ir nepripažįsta tikru superekslibrisu.

Tokia pažiūra neteisinga. Nesvarbu, kaip superekslibrisas įspaustas — atskira plokštele, pavieniais ar knygrišio spaudais. Jis yra tiriamos knygos savininko ženklas, kuris nusako, kam knyga priklausė. Pavarčius K. Pekarskio leidinį apie lenkiškus superekslibrisus[7], stebina tai, kad autorius pats sau prieštarauja, pateikdamas keletą superekslibrisų, kurie įspausti pavieniais spaudais, o jų herbas įspaustas knygrišiui priklausančiuose rėmeliuose[8].

Žemiau pateiktų Radvilų šeimos narių superekslibrisų dalis, pagal Pekarskį, yra tikri superekslibrisai, pavyzdžiui, 191, 192, 194 paveiksluose. Tačiau keli iš jų įspausti plokštelėmis, kurios buvo skiriamos ne vien knygoms ženklinti; šių plokštelių įspaudais buvo puošiami įvairūs odos dirbiniai — dėžutės, futliarai ir pan. Kiti pateikti Radvilų superekslibrisai, anot Pekarskio, yra tik knygrišių superekslibrisai (žr. 188, 189, 190 pav.).

188 paveiksle[9] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 10×17) įspaudų trynės. Viršutinio kietviršio veidrodyje, kuris apvedžiotas rulete su ornamentu augalų motyvais, įspaustas superekslibrisas su Radvilų herbu, apačioje — įrišimo metai — 1546, viršuje — knygos pavadinimas. Apatinio veidrodžio centre įspausta ovali plokštelė su arabeska, kampuose — spaudai su gilėmis; šiuos spaudus su gilėmis buvo pavartojęs knygrišys, įrišęs 1546 m. Vilniaus pinigų kalyklos registrą (žr. 576 pav.). Superekslibrise įspaustas Mikalojaus Radvilos (Juodojo) herbas, kuris dar be kunigaikščių karūnos ir be erelio. (M. Radvila kunigaikščio titulą gavo tik 1546 m.). Keturių laukų skyde matomi: 1) Radvilos tėvo herbas, 2) jo žmonos Onos Kiškaitės herbas Dubrava, 3) jo senelės Zofijos Onos herbas Leliva ir 4) Onos Kiškaitės motinos Naruševičiūtės herbas Vadvičius. Knyga priklausė M. Radvilai ir buvo įrišta 1546 m. Vilniuje knygrišio, kuris rišo knygas Vilniaus pinigų kalyklai.

189 paveiksle[10] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 33×21) įspaudų trynės. Abu kietviršiai akluoju būdu apvedžioti rulete su antikinėmis galvutėmis ir tarp jų išraižytais metais — 1542. Šią ruletę vėliau vartojo Krokuvos knygrišys, rišęs knygas Žygimantui Augustui. Abiejų veidrodžių, kurie apvedžioti rulete su raidės S formos ornamentu, centruose įspaustas Trijų ragų herbas renesansiniame kartuše. Viršutinio kietviršio viršuje įspausti žodžiai: LEGATIONES, RESPONSA, REGIA, apačioje — įrišimo metai — 1545. Sprendžiant iš esančio prieš tekstą įrašo, šią rankraštinę knygą 1545 m. Lietuvos didžiajam maršalkai dovanojo jo „ištikimas tarnas". Ši knyga priklausė M. Radvilai, ji įrišta 1545 m. greičiausiai Krokuvoje.

190 paveiksle[11] — ruda veršio oda aptrauktas viršelis (medis, 20×33). Jis nufotografuotas ultravioletiniais spinduliais Varšuvos kriminalistikos instituto laboratorijoje. Abu kietviršiai apvedžioti ruletėmis. Apatiniame veidrodyje įspausta arabeska, viršutiniame — superekslibrisas ir įrašas: NICOLAVS CHRISTOPHORVS RADZIWIL DEI GRATEA DVX DE OLIKA ET NIESWIESCH COMES IN SCHIDLOVVIECZ. Po superekslibrisu įspausti knygos įrišimo metai — 1589. Superekslibriso plokštelė (105×140 mm) — Radvilų Erelis, o jo krūtinėje — keturių laukų skydas; tėvo herbui skirtame lauke — Radvilų herbas Ragai, motinos — herbas Odrowonž (Odrowąż), toliau — abiejų senelių herbai. Knyga priklausė Trakų, vėliau Vilniaus vaivadai Mikalojui Kristupui Radvilai (Našlaitėliui), kuris turėjo Vilniuje didelę biblioteką. XVII a. pradžioje M. K. Radvila persikėlė į Nesvyžių, kur buvo pervežta iš Vilniaus ir jo biblioteka. Knyga įrišta 1589 m. Vilniuje dirbusio knygrišio.

191 paveiksle[12] — nedažyta elnio oda aptrauktų viršelių (iš charta bibula suklijuotas kartonas, 24×37) įspaudų trynė. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rėžtuku pavienėmis linijomis. Abiejuose veidrodžiuose įspaustos vienodos plokštelės su Radvilų herbu; įspaudai paauksuoti. Superekslibrisas labai panašus į atvaizduotąjį 190 paveiksle, bet nėra tapatus. Skiriasi erelio ir armatūros papuošimai, skyduose išraižyti herbai, viršuje nėra jokio užrašo. Knyga priklausė taip pat M. K. Radvilai, bet buvo įrišta vėliau, jam perkėlus savo biblioteką iš Vilniaus į Nesvyžių, kur dirbo vietinis knygrišys, naudojęs įrišimams puošti vien plokštelę su ereliu. Priešlapiams knygrišys panaudojo popierių su vandenženkliu (EL, 2534 vž. tipo).

192 paveiksle[13] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 10×17) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti ruletėmis ir papuošti pavieniais įspaudais. Visi įspaudai paauksuoti. Viršutinio kietviršio veidrodyje — plokštelė su M. K. Radvilos herbiniu superekslibrisu; apačioje — įrišimo metai — 1589. Plokštelėje virš Radvilų Erelio su tais pačiais herbais skydo laukuose, kaip ir aukščiau pavaizduotuose paveiksluose, išraižyti savininko inicialai — NCR. Ši M. K. Radvilai priklausiusi knyga įrišta Vilniuje 1589 m., prieš iškeliant biblioteką į Nesvyžių.

193 paveiksle[14] — prastu pergamentu aptrauktų viršelių (minkštas kartonas, in folio) įspaudų trynė. Abiejuose be papuošalų kietviršiuose įspaustas M. K. Radvilos superekslibrisas. Ši plokštelė su inicialais NCR labai panaši į plokštelę 192 paveiksle, bet jos nėra tapačios: skiriasi formatas, papuošimai bei pačių herbų išraižymas. Ši M. K. Radvilai priklausiusi knyga buvo įrišta po 1614 m., jau perkėlus biblioteką į Nesvyžių, greičiausiai ten dirbančio knygrišio.

194 paveiksle[15] — raudonai dažyta kiaulės oda aptraukto viršelio (kartonas, 41×26) įspaudų trynės. Abie-

[7] *K. Piekarski*, Superekslibrisy polskie od XV do XVIII wieku, Kraków, 1929.

[8] Ten pat, lent. 10, 11, 18, 24, 29, 30, 31.

[9] Commentariorum Caesaris Elenchus, Friburgi Brisgviae, 1513. Įrašas: Inscriptus Cathalogo Bibliothecae Arcis Nesuizensis (BAN, 10524/o-2273 R).

[10] Legationes. Responsa. Regia (Rankraštinė knyga). Prieš tekstą dedikacija: Magno Magne Lituanie Marsalco Domino suo Fidelis S[ervi]tor donavit (MNK, Bibl. Czart. Rkp.; 2184).

[11] Historia Bap. Platinae de vitis pontificum Romanorum..., Lovanii, 1572. Įrašas: Ascriptus Cathalogo Bibliothecae Arcis. Nesviziensis (BU Warsz., 7.14.1.133).

[12] Discorsi delle fortificationi... di Carlo Theti, Venetia, 1589. Įrašas: Ascriptus Cathalogo Bibliothecae Arcis. Nesvizien. (BAN, 2014 f. m. 5507 R).

[13] *Gellius Aulus*, Noctes Atticae..., Lugduni, 1555. Įrašas: Ascriptus Cathalogo Bibiliothecae Arcis Niesuisiensis; Varyje raižytas Nesvyžiaus bibliotekos ekslibrisas (BAN, 10574/o-2339 R).

[14] *Radivilius Nicolaus Christophorus...*, Ierosollymitana peregrinatio..., Antverpiae, 1614 (BU Warsz., 4.4.1.8).

[15] *Ambrosius Mediolanensis*, Opera..., t. I—IV, Parisiis, 1584—1586. Įrašas: Ascriptus Cathalogo Bibliothecae Arcis Niesvisiensis; herbinis ekslibrisas su įrašu: EX BIBLIOTHECA DVCALI RADIVILLIANA NESVISIENSI (BAN, 1989 f. m. 5347 R).

jų kietviršių įspaudai paauksuoti; kietviršiai apvedžioti dviem rėžtuko linijomis, kurių kampuose įspausti pavieniai spaudai. Abiejuose kietviršiuose įspaustos vienodos plokštelės su Vilniaus vyskupo kardinolo Jurgio Radvilos (1556—1600) superekslibrisu, kuriame po kardinolo skrybėle išraižytas Radvilų herbas Erelis, o jo krūtinėje — kardinolo tėvo Mikalojaus Radvilos (Juodojo), motinos Elžbietos iš Šidloveckių ir jo senelių herbai. Ši knyga, kaip ir kiti TSRS Mokslų akademijos bibliotekoje Leningrade saugomi šio veikalo tomai, priklausė J. Radvilos Vilniaus bibliotekai. Jie buvo įrišti Vilniaus knygrišio tuoj po 1586 m. Priešlapiams knygrišys panaudojo popierių su vandenženkliais (EL, 1535 ir 1809 vž. tipo). Vėliau šios knygos atiteko Radvilų bibliotekai Nesvyžiuje.

195 paveiksle[16] — pergamentu aptraukto viršelio (minkštas kartonas, 12×18) viršutinio veidrodžio fotonuotrauka. Apatiniame veidrodyje įspausta paauksuota arabeska, viršutiniame — J. Radvilos superekslibrisas. Superekslibriso plokštelė greičiausiai išraižyta Krokuvoje, kur ir pati knyga buvo įrišta apie 1600 m. Knyga priklausė J. Radvilai, kai jis buvo Krokuvos vyskupu. Vėliau knyga atsidūrė Sandomire. Kadangi jos įrišimo įspaudai smarkiai aptrinti ir negalima buvo padaryti jų trynių, superekslibrisas buvo nufotografuotas. Fotonuotrauka paruošta Varšuvos kriminalistikos institute, pulkininko J. Belkovskio.

Toliau pateikiami keli superekslibrisų su Lapės herbu pavyzdžiai. Greičiausiai jie visi priklausė Sapiegų šeimos nariams.

196 paveiksle[17] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti aklaisiais ruletės įspaudais, ta pačia rulete užpildytas apatinis veidrodis. Viršutiniame veidrodyje įspaustas paauksuotas Lapės herbas. Knyga įrišta XVI a. pirmojoje pusėje Vilniuje. Sprendžiant iš įspausto herbo, knyga priklausė vienam iš Sapiegų šeimos narių.

197 paveiksle[18] — pergamentu aptraukto viršelio (minkštas kartonas, 13×30) įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Centruose įspausti Vilniaus raižytojo P. Platinio darbo rėmeliai su įrašu aplinkui: SI DEVS PRO NOBIS QVIS CONTRA NOS 1580. Įrašo pabaigoje išraižytas P. Platinio asmeninis ženklas — du lapeliai. Rėmelių viduryje renesansiniame skyde kreivai įspaustas Lapės herbas. Knyga priklausė Leonui Sapiegai, ji buvo Vilniaus knygrišio įrišta apie 1582 m.

198 paveiksle[19] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 11×17) įspaudų trynė. Abiejų tomų viršeliai vienodai apvedžioti rėžtuku, veidrodžių centruose įspaustas Kazimiero Leono Sapiegos superekslibrisas. Šis mažas skydas su Lapės herbu buvo vartojamas specialiai mažesnio formato knygoms. Knyga įrišta Vilniaus knygrišio 1643 m.

199 paveiksle[20] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (kartonas, 27×40) įspaudų trynė. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rėžtuku. Viršutinio veidrodžio centre įspaustas K. L. Sapiegos superekslibrisas. Knyga įrišta Vilniuje 1645 m.

200 paveiksle[21] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 20×33) fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti dviem ruletėmis: su mazgų ornamentu ir su galvutėmis medalionuose bei įrašais: SIS III, ZAMOI, SISMV I. Rulečių įspaudai — aklieji. Apatinis veidrodis užpildytas tų pačių rulečių įspaudais. Viršutiniame — įspaustas paauksuotas K. L. Sapiegos superekslibrisas. Knyga įrišta XVII a. viduryje Vilniuje.

201 paveiksle[22] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 40×25) fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su juostą imituojančiu ornamentu ir rulete su alegorinėmis figūromis bei įrašais: FIDES, SPES, PACIEN, IVSTIC (ši ruletė buvo pavartota kitai knygai — žr. 159 pav.). Rulečių įspaudai — aklieji. Knyga įrišta XVII a. viduryje Vilniuje.

Toliau pateikiami kitų didikų šeimų superekslibrisų pavyzdžiai.

202 paveiksle[23] — į baltintą kiaulės odą įrišto viršutinio kietviršio (kartonas, 11×17) fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su reformatų atvaizdais medalionuose ir įrašais: D PHILIP MELAN, D IOANES HVS, D MARTIN, D ERASM ROTE. Ruletės įspaudai — aklieji. Apatinis veidrodis užpildytas rulete su antikinėmis galvutėmis. Šias ruletes vartojo Vilniaus knygrišys, rišęs knygas Žygimanto Augusto bibliotekai, vyskupui J. Albinui ir kitiems Vilniaus didikams (žr. 582 pav.). Viršutiniame kietviršyje paauksuotais įspaudais įspausti knygos pavadinimas, įrišimo metai — 1559; veidrodžio centre — superekslibrisas su herbu — Trijų dalgių su rože (Rola) — ir inicialais AR viršuje. Knyga 1559 m. buvo įrišta Vilniaus knygrišio, kuris tuo laiku rišo knygas Lietuvos didiesiems kunigaikščiams ir Vilniaus dignitoriams. Ši knyga priklausė Vilniaus vaitui Augustinui Rotundui, kuris kaip tik tuo laiku lotyniškai baigė rašyti Lietuvos istoriją. A. Rotundo knygos vėliau pateko į Radvilų biblioteką Nesvyžiuje; dalis jų XX a. buvo išgabentos į Varšuvos universiteto biblioteką. Lietuvos istorijos rankraštis iš Nesvyžiaus buvo išvežtas į Peterburgą, jo likimas nežinomas.

[16] *Iunge Adrian*, Rozwiązanie piącidziesiąty dwu questiy..., Kraków, 1599. Įrašas: Ex libris Caspari Blotnicki Cameraryi Grand. district. Sando (BU Warsz., 28.1.17.21a).

[17] *Dionysius Carth...*, Enarrationes..., Coloniae, 1535. Įrašai: 1) Coll.Viln.Soc.Iesu; 2) Bibliothecae Magnae (BAN, 536 f. 6311, s. Nr. 21.9.9).

[18] *Morawski Ioannes*, Questiones theologicae..., Calissij, 1581. Įrašai: 1) Colleg. Vilnensis Soc. Iesu; 2) Bibliothecae Magnae (BAN, 3286/o-1338, s.Nr.6.1.8).

[19] *Vulteius Hermannus...*, Iurisprudentiae Romanae..., Marpurgi Cattorum, 1628. Įrašas: Ex liberalitate Illmi Dni Casimiri Leonis Sapieha M.D.Lit.Procancellarii, Collegio Vilnen. Soc. Iesu pro Professoribus Iurium donatus, 1645 (BAN, 8581/o-14276 R, s.Nr. 9.5.7).

[20] *Castrensis Paulus*, In secundam digesti veteris partem commentaria..., Lugduni, 1585. Įrašai: 1) Ex liberalitate Illmi Dni Casimiri Leonis Sapieha, MDL Procancellarii, Collegio Vilnensi Soc. Iesu pro Professoribus Jurium Donatus 1645; 2) Bibliothecae Magnae (VUB, BAV 22-1-2).

[21] *Lotichius Jo. Petrus*, Rerum Germanicarum..., Francoforti, 1646. Įrašai: 1) Collegij Viln. S.J. dono Illmi D. Casimiri Sapieha Procan. M.D.L.; 2) Bibliotheca Magna; 3) Ovalus antspaudas: BIBLIOTH.ACADEM.VILNENSIS (VUB, BAV 41-1-6).

[22] *Ambrosius Mediolanensis...*, Opera..., Coloniae Agrippinae, 1616. Įrašai: 1) Collegij Viln. Societatis Jesu dono Illmi Dni Casimiri Sapieha Procancell. M.D.L.; 2) ovalus antspaudas: BIBLIOTH.ACADEM.VILNENSIS (VUB, BAV 15-1-lt); *Ioannes Aubertus*, Cyrilli operum..., Lutetiae, 1638. Įrašas: Collegij Viln.Soc.Iesu dono Illmi D.Casimiri Sapieha Procancell. M.D.L. (BAN, 323 f.m. 12544, s.Nr. 9.3.1).

[23] *Faber Ioannes...*, De missa evangelica..., Coloniae, 1557. Įrašai: 1) Collegij Niesviziensis S.J.; 2) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTEKA ORDYNACIJ NIESWIESKIEJ; 3) antspaudas: BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA W WARSZAWIE (BU Warsz., 28.20.2.1416).

203 paveiksle[24] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 15×21) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su ornamentu augalų motyvais; ruletės įspaudai — aklieji. Apatinis veidrodis užpildytas pavieniais granato formos įspaudais. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti; jis apvedžiotas rulete su S raidės ornamentu, centre įspausta plokštelė su bernardinų ordino ženklu; viršuje — įrišimo metai — 1536. Abi ruletės buvo panaudotos papuošti Lietuvos didžiojo kunigaikščio bibliotekoje buvusiai rankraštinei knygai (žr. 574 pav.). Šis įrišimas yra vienas iš nedaugelio užsilikusių Vilniaus knygrišių XVI a. pirmosios pusės darbų.

204 paveiksle[25] — į pergamentą įrišto viršutinio kietviršio (kartonas, 6×11) fotonuotrauka. Apatinis kietviršis be įspaudų; viršutiniame — įspaustas paauksuotas Kirvio herbas renesansiniame kartuše su raidėmis ATPTDQCC, apačioje — AD 1633. Greičiausiai tai vieno Tarlų šeimos nario herbinis superekslibrisas. Knyga įrišta 1633 m. nežinia kur.

205 paveiksle[26] — į pergamentą įrišto viršutinio kietviršio (kartonas, 10×16) fotonuotrauka. Apatinis kietviršis be įspaudų; viršutiniame — įspaustas Korčako herbas renesansiniame kartuše ir aplinkui inicialai AKCAL (jie neiššifruoti). Knyga įrišta apie 1615 m. greičiausiai Liubline.

206 paveiksle[27] — elnio oda aptraukto viršutinio kietviršio (kartonas, 11×18) fotonuotrauka. Abu kietviršiai papuošti vienodais neaiškiais rulečių įspaudais, veidrodžiuose atskira plokštele įspaustas superekslibrisas su Korčako herbu ir neiššifruotais inicialais MSDDDD. Knygą nežinia kas įrišo XVII a. pirmojoje pusėje.

207 paveiksle[28] — nedažytos, blogai išdirbtos veršio odos įrišimo viršutinio kietviršio (kartonas, 18×23) įspaudų trynė. Abu kietviršiai apvedžioti neaiškaus ornamento rulete, abiejuose veidrodžiuose įspaustas superekslibrisas su Žirgo (Starykoń) herbu ir neiššifruotais inicialais AK DK. Knyga įrišta XVII a. pradžioje greičiausiai Krokuvoje.

208 paveiksle[29] — pergamentu aptraukto viršelio (plonas kartonas, 15×22) įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti vienodais paauksuotais įspaudais, kampuose — pavieniai įspaudai, veidrodžiuose — P. Platinio Vilniaus pinigų kalykloje pagaminti ovalūs rėmeliai su įrašu: PRAECEPIT TIBI DOMINVS COGITA ECCLESIASTI; 3 ALCIORA TE NE SCRVTATVS FVERIS SED QVAE; tarp žodžių interpunkcija įkalta Vilniaus kalykloje vartotais spaudais, sentencijos pabaigoje — P. Platinio asmeninis ženklas. Rėmelių centre atskirais spaudais įspaustas renesansinis kartušas, jo viduryje — Ostojos herbas. Viršutiniame veidrodyje rėmeliuose esančiame skyde Ostojos herbas įspaustas normaliai, o apatiniame — atvirkščiai, nors rėmeliuose įrašas ir pats skydas apatiniame veidrodyje įspausti normaliai. Superekslibriso viršuje — inicialai NN, apačioje — įrišimo metai — 1595. Priešlapiams panaudotas popierius su vandenženkliu (EL, 1711 vž. tipo). Kas buvo superekslibriso savininkas? A. Kaminska mano, kad superekslibrise herbas nėra Ostoja, bet Pšegonia (Przegonia), kad raidės NN yra inicialai Nikalojaus Nevescinskio (Niewiesciński), kuris 1588 m. buvo Krokuvos akademijos studentas, o 1607 m.— atstovas į seimą[30]. Greičiausiai ši knyga priklausė Mikalojui Nagurskiui, Žemaičių pakamariui,— kai kurios jo knygos atiteko Vilniaus akademijos bibliotekai.

209 paveiksle[31] — baltinta kiaulės oda aptraukto viršelio (medis, 35×22) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti ruletėmis; tomis pačiomis ruletėmis užpildytas apatinis veidrodis. Rulečių įspaudai — aklieji. Ruletė su šventųjų atvaizdais ir įrašais — ECCE AGNVS DEI, DATA EST MIHI, TV EST PETRVS ET — buvo pavartota papuošti 138 paveiksle pateiktai knygai. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti; kampuose — pavieniai įspaudai, centre — įspausta ovali plokštelė su neišskaitomu užrašu aplinkui rėmelius, kurių viduryje — Kaniavos herbas renesansiniame kartuše ir knygos savininko inicialai — SKN. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje.

210 paveiksle[32] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 15×22) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti aklaisiais ruletės įspaudais, veidrodžių centruose įspausta ovali plokštelė su Končos herbu ir įrašu: BONA NOSTRA BENEDICTIO MAXIME. Viršutinio kietviršio viršuje įspausti knygos savininko inicialai SN ir įrišimo metai — 1604. Neaišku, kas buvo knygos savininkas ir kur ji įrišta.

211 paveiksle[33] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 21×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti aklaisiais ruletės įspaudais, apatinis veidrodis paliktas tuščias, viršutinio įspaudai — paauksuoti; kampuose — pavieniai įspaudai, centre — Ogončiko herbas skyde ir raidės: FVB STL OP. Priešlapių popierius su 12 vandenženkliu. Knyga priklausė dominikonui, teologijos lektoriui (FVB). 1572 m. knyga buvo Vilniaus dominikonų ordino bibliotekoje. Neaišku, kas ir kada šią knygą įrišo.

212 paveiksle[34] — šviesiai ruda veršio oda aptraukto apatinio kietviršio (storas kartonas, 21×33) įspaudų

[24] Lucerna fratrum minorum et expositio Eugeniane, Liptzk, 1515; Novus tractatus de decem plagis paupertatis fratrum minorum, Lyptzen, 1516. Įrašai: 1) P. P. Bernard. Viln.; 2) Pro cella P. Vicarij Viln. P. P. Bernardinorum (VUB, II — 3428—3429).

[25] *Seselius Claudius*, De monarchia Franciae..., Hagae, 1626 (VUB, III — 10356).

[26] *Ludovicus de Ponte*, Meditationum..., Coloniae Agrippinae, 1612. Įrašai: 1) Fr. Thomas Cami... de Contu Lublin. 1617; 2) Pro bibl. Lublin.Praed.Ordns. (VUB, III — 13196).

[27] *Cristianus Nirmutanus*, Dictionarium harmonicum..., Francoforti, 1625. Spausdinti ekslibrisai: 1) BIBLIOTHECA COLL. ANTECOLLENSIS PP ORDINIS EXCALCEAT: SSS—MAE TRINITATIS DE REDEMPT: CAPTV; 2) COLLEGII ANTECOLENSIS ORD: SS TRINITATIS (VUB, III — 4440).

[28] *Antonius de Gverara*, Horologium principum..., Cracoviae, 1615. Įrašai: 1) Bibliothecae Coll.Nobil Soc. Iesu; 2) Pro Bibliotheca Antecollensi Con.Reg.Lateranen (VUB, III — 1967).

[29] *Clavius Christophorus*, In sphearam Ioannis de sacro Bosco..., Lugduni, 1593. Įrašai: 1) Donavit Casimiri...; 2) Ex libris Ser-mi Principis Caroli Ferdinandi (MAB, V 1—323).

[30] 1968 m. gegužės 22 d. laiškas šios knygos autoriui (BJK, B 286/314/67/68).

[31] *Volaterranus Raphael*, Commentariorum urbanorum... 38 libri..., Lugduni, 1552. Įrašai: 1) ...Nicolai Floriani Sfanzewski Parochi Horen; 2) Ioannis Andreae Justy... (MAB, V 2—140).

[32] *Daniel Adamus a Weleslavina*, Nomenclator quadrilinguis Boemico—Latino—Graeco—Germanicus..., [Praha] 1598 (VUB, II — 4004).

[33] *M. Miechovita*, Chronica Polonorum, Cracoviae, 1521. Įrašas: Conventus Plocensis S. Dominici pro cella R. P. Prioris Fr..., 1572. Conventus eius... ad Viln... Spausdintas ekslibrisas: T-WO MUZEUM NAUKI I SZTUKI. Apvalus antspaudas: BIBLIOTEKA WRÓBLEWSKICH W WILNIE (MAB, Ca P 2—25).

[34] Consiliorum quatuor generalium..., tomus primus, Coloniae, 1530 (VUB, II — 3443).

trynės. Abu kietviršiai papuošti vienodai, apvedžioti rėžtuku, kampuose — pavieniai įspaudai, veidrodžių centruose įspausti pailgi renesansiniai medalionai. Viršutinio veidrodžio medalionas tuščias, apatiniame — knygrišio spaudais įspaustas įrašas: D IACOBI DE OBORNYKY. Knygos bloko krašte juodu rašalu tarp dviejų raidžių nupieštas dvigubas kryžius ir įrašyta: D. IACOBI DE OBORNICI. Knyga priklausė Jokūbui iš Obornikų, kunigaikščio Žygimanto Senojo kanceliarijos raštininkui, Poznanės vyskupui (apie 1490—1554 m.).

213 paveiksle[35] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, in folio) fotonuotrauka. Visi įspaudai aklieji, abu kietviršiai vienodi, veidrodžių centruose įspaustas superekslibrisas, kurio viduryje yra skydas be herbo ir įrašas aplinkui: STANISLAVS BARYCZKA PROVISOR STABVLI SRM ET SECRETARIVS CON WAR. Knyga įrišta Varšuvoje XVII a. viduryje Varšuvos bibliofilui S. Baryčkai (mirė 1682 m.)[36].

214 paveiksle[37] — pergamentu aptraukto viršelio (kartonas, 11×18) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete, jų centruose įspaustas paauksuotas herbinis superekslibrisas su inicialais H V H (H. von Herman?). Knyga įrišta XVI a. pabaigoje greičiausiai Vokietijoje.

215 paveiksle[38] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (in folio) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulete, įspaudai — vienodi, paauksuoti, veidrodžiuose — Kasakauskų bibliotekos superekslibrisas. Knyga įrišta XVIII a. pabaigoje greičiausiai Vilniuje.

216 paveiksle[39] — ruda veršio oda aptraukto viršutinio kietviršio fotonuotrauka. Viršutiniame veidrodyje įspaustas Ferdinando II, Bohemijos Karaliaus ir Austrijos kunigaikščio (viešpatavo 1619—1637) herbas. Apatiniame kietviršyje, kuris taip pat apvedžiotas, tokioje pačioje armatūroje įspaustas Bohemijos Erelis po karūna. Greičiausiai tai nėra karaliaus superekslibrisas, o vien įrišimo papuošimas. Visi įspaudai paauksuoti. Knyga įrišta 1619—1637 metais greičiausiai Vokietijoje.

217 paveiksle[40] — vėžlio odos imitacija aptraukto apatinio kietviršio (kartonas, 10×24) fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodi, jų centruose įspaustas paauksuotas superekslibrisas: monograma SHP po karūna. Knyga įrišta XVIII a. pirmojoje pusėje.

218 paveiksle[41] — vėžlio odos imitacija aptraukto apatinio kietviršio (kartonas, 11×16) fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodi. Superekslibrisas neiššifruotas. Knyga įrišta greičiausiai Prancūzijoje XVIII a. pirmojoje pusėje.

219 paveiksle[42] — ruda veršio oda aptraukto apatinio kietviršio (kartonas, 15×20) fotonuotrauka. Abu kietviršiai papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Superekslibrisas su trimis karūnomis neiššifruotas. Knyga įrišta XVI a. antrojoje pusėje.

220 paveiksle[43] — juoda avies oda aptraukto viršutinio kietviršio (kartonas, 12×18) fotonuotrauka. Abu kietviršiai papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Knyga įrišta Vokietijoje XVI a. pabaigoje.

221 paveiksle[44] — į šviesiai rudą odą įrišto apatinio kietviršio (kartonas) fotonuotrauka. Abu kietviršiai papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Superekslibrisas neiššifruotas. Knyga įrišta XVII a. pabaigoje greičiausiai Vokietijoje.

222 paveiksle[45] — ruda veršio oda aptrauktų kietviršių (kartonas, 18×30) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti aklaisiais ruletės įspaudais, apatinis veidrodis užpildytas rėžtuku skersai įspaustomis linijomis, viršutiniame veidrodyje įspaustas superekslibrisas su Ostojos herbu ir knygos savininko inicialais — PHV (jie neiššifruoti). Knyga įrišta XVI a. pabaigoje.

223 paveiksle[46] — ruda zomša aptraukto viršutinio kietviršio (kartonas, 19×28) fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodai apvesti rėžtuku, rėžtuko įspaudas — aklasis. Apatinis kietviršis tuščias, viršutiniame, ovale, įspaustas paauksuotas Kaributo herbas po kunigaikščių mitra. Knyga priklausė Kaributų-Višneveckių šeimos nariui. Taip pat papuoštas Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomos kitos knygos[47] įrišimas, tik vietoje zomšos knygrišys vartojo dažytą odą — vėžlio odos imitaciją. Abi knygos buvo įrištos XVII a. viduryje (plg. 550 pav.).

224 paveiksle[48] — ruda veršio oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 20×31) fotonuotrauka. Kietviršiai vienodai apvedžioti aklaisiais rulečių įspaudais, veidrodžių įspaudai paauksuoti, kampuose — pavieniai įspaudai, centruose — herbas ovale su neišskaitomu įrašu. Viename kampiniame ornamente įkomponuotos raidės SBBL (knygrišio inicialai?). Abiejų kietviršių

[35] *Mathias Faber*, Auctuarium operis concionum..., Cracoviae, 1648. Įrašai: 1) Ex libris Stephani Korff, canonici Samogiten. dedi pro hoc libro flor. 8 bona moneta; 2) Donatus Collegio Crosensi Soc. Iesu aM.D.Alexandro Korff, Tivuno Korszonensi A.D.1711 (VUB, III — 16485).

[36] Polski słownik biograficzny, I, Kraków, 1935, p. 343.

[37] *Ludovicus Granatensis...*, Tertius et quartus tomus concionum de tempore..., Antverpiae, 1550. Įrašai: 1) H. A. Hermana; 2) Residen. Slucen. S.I.; 3) Collegij Slucensis S.I. (BAN, 579/o-3844/45, s.Nr.7.13.16).

[38] Memoriale pacis aeviternae in sancta pridem F.F.Min.Observ. (Rankraštinis mirusių pranciškonų sąrašas, pradėtas rašyti 1766 m., MAB, BF 124).

[39] Ferdinandi II Boem.Regis Maria Anna defuncta coniux... A Collegio Societatis Iesu Gratiensi, 1618. Įrašai: 1) Conventus Vilnen. PP Bernardin.; 2) Wielmożnym JMSC Panom Janowi y Antoniemu Niewiardowskim, Podczaszym Oszmianskim. Jan... (VUB, III — 8481).

[40] *Pomey Franciscus*, Magnum dictionarium regium..., Francofortti ad Moenum, 1700 (VUB, III — 2617).

[41] *Cavalier Biondy*, L' Eromène, première partie, Paris, 1633. (VUB, III — 3997).

[42] *Nabod Valentinus*, Enarratio elementorum astrologiae..., Coloniae, 1560. Įrašas: Ex Bibliotheca V.Cap.Viln. (VUB, II — 3425).

[43] *Anacreon*, Anacreontis et aliorum lyricorum aliquot poetarum odae, Parisiis, 1556. Antspaudai: 1) Ze zbioru J. Lelewela; 2) Biblioteka Szkoły Nar. Polskiey w Batignolles (VUB, II — 4662).

[44] *Ioannes Argentus*, Ad Sigismundum Tertium Poloniae et Sveciae regem..., Ingolstadia, 1616; *Afielmanus Johannes*, Specimen conflictus antijesuitici..., Rostochi, 1616; Iesuitica per unitas Belgij provincias negotiatio..., Franecarae, 1616 (VUB, III — 9658—9660).

[45] [Statuta y przywileie Koronne... w Krakowie, 1570]. Spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTVS GRODNENSIS ORDINIS PRAEDICATORVM. Antspaudas: FR DOMINICVS SIWICKI OP PROV. LITV. (VUB, II — 2404).

[46] *Anthoine de Ville*, De la charge des gouverneurs des places..., Paris, 1639 (MAB, V 17-2-858).

[47] *Calderinus Miranus...*, Dictionarium..., Venetiis, 1646. (VUB, III — 8480).

[48] *Antonius de Escobar...*, In Evangelia sanctorum et temporis Christi..., Arc.Navar, 1637. Įrašai: 1) Ex Bibliotheca Casimiri Ioan. Woysznarowicz Cancell.Diocesis Vilnensis Praepositi Eismontensis SRM Secretarii; 2) Emptus 1667 Augusti 23 Antverpiae; 3) Dono eiusdem Perillis Canonici datus Col.Viln.Soc.Iesu; TSRS Mokslų akademijos bibliotekos Leningrade antspaudas (VUB, BAV 4-1-1t).

apatiniai krašteliai apkaustyti vinimis, kad knygos briaunos nenusitrintų. Kaip matyti iš įrašų, knyga priklausė K. J. Vaišnaravičiui, 1667 m. buvo nupirkta Antverpene — greičiausiai čia ją įrišo ir čia gyveno jos pirmasis savininkas, kurio superekslibrisas puošia viršelį.

225 paveiksle[49] — tamsiai rudai dažyta oda aptraukto viršelio (medis, 25×38) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti trimis ruletėmis; rulečių įspaudai — aklieji; veidrodyje — trys pavieniai įspaudai. Viršutiniame kietviršyje įspaustas paauksuotas įrašas — STANISLAVS OSTROLECENSIS SVDROWIVS — ir įrišimo metai — 1578. Knyga priklausė žinomam Lietuvos reformacijos veikėjui, Vilniaus evangelikų reformatų senjorui S. Sudrovijui. Ji įrišta 1578 m.

226 paveiksle[50] — į rudą veršio odą įrišto viršutinio kietviršio (kartonas, 18×23) fotonuotrauka. Abu tomai vienodai įrišti, apatiniai kietviršiai tušti, viršutiniuose įspaustas superekslibrisas su Vaišnaravičių šeimos herbu ir inicialais — CIW STD. Šios knygos priklausė K. J. Vaišnaravičiui (mirė 1680 m.), Lietuvos kanceliarijos regentui ir karaliaus sekretoriui. Priešlapiams knygrišys vartojo Vilniaus gamybos popierių su vandenženkliu (EL, 4089—4092 vž. tipo). Knyga įrišta Vilniuje iki 1655 m. K. J. Vaišnaravičius gyveno savo dvarelyje, Vilniaus priemiestyje, Lukiškėse. Čia jis turėjo gana didelę biblioteką. Karo metu jo knygos buvo išvežtos. Grįžęs po karo, Vaišnaravičius parsivežė išlikusią bibliotekos dalį ir 1663 m. padovanojo ją kartu su Lukiškių dvareliu Vilniaus akademijai. (Priėmimo dokumentą pasirašė tuometinis akademijos rektorius D. Butvilas). K. J. Vaišnaravičius suremontavo per karą sugriautą savo namą Vilniuje, Vokiečių gatvėje, ir ten apsigyveno[51]. Knygų su Vaišnaravičiaus superekslibrisu išliko kelios dešimtys, daugiausia Vilniaus universiteto bibliotekoje ir TSRS Mokslų akademijos bibliotekoje Leningrade.

227 paveiksle[52] pergamentu aptraukto viršelio (minkštas kartonas, 10×17) įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti vienodais paauksuotais įspaudais, veidrodžių centruose neiššifruotas herbinis superekslibrisas po vyskupo skrybėle, aplinkui įrašyta: GE PONTANVS... ENBERG ME... PROT APOST. Knyga įrišta XVII a. pirmojoje pusėje.

228 paveiksle[53] — ruda oda aptrauktų viršelių (kartonas, 10×17) fotonuotrauka. Visi įspaudai paauksuoti. Viršutiniame kietviršyje įspausto superekslibriso su herbu po kardinolo skrybėle savininkas neiššifruotas. Knyga įrišta XVII a. pirmojoje pusėje. Neaišku, kaip ji atsidūrė Telšių bernardinų vienuolyne.

229 paveiksle[54] — pergamento įrišimo abiejų kietviršių (tušti, 20×32) įspaudų trynės. Kietviršiai apvedžioti rėžtuku, plokštelių įspaudai paauksuoti. Viršutiniame veidrodyje įspaustas herbinis superekslibrisas su įrašu: IACOBI RHEDIGERI IN SCHLESAW ET WAGNER. Apatiniame veidrodyje įspausta ovali plokštelė su alegorine figūra ir įrašu: CVIVS DOLORA REMEDIVM PATIENTIA. Priešlapių popierius su Breslau miesto popieriaus dirbtuvėje vartotu vandenženkliu. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje greičiausiai Breslau mieste dirbusio knygrišio.

230 paveiksle[55] — į raudoną marokeną įrišto apatinio kietviršio (kartonas, 5×11) fotonuotrauka. Abiejų kietviršių įspaudai vienodi. Superekslibrisas neiššifruotas. Viršelio pakraščiai iš vidaus pusės įspausti siaura paauksuota juostele. Bloko kraštai storai paauksuoti.

231 paveiksle[56] — į rudą zomšą įrišto viršutinio kietviršio (storas kartonas, 19×24) fotonuotrauka. Apatinis kietviršis be įspaudų, viršutiniame — neiššifruotas superekslibrisas su herbu ir inicialais — WHB v G. Knyga įrišta Šveicarijoje XVIII a. viduryje.

232 paveiksle[57] — į vėžlio odos imitaciją įrišto apatinio kietviršio (storas kartonas, 16×22) fotonuotrauka. Abu kietviršiai papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Superekslibrisas neiššifruotas. Knyga įrišta XVII a. viduryje.

ODINIAI ĮRIŠIMAI SU PLOKŠTELIŲ ĮSPAUDAIS

XVI a. antrojoje pusėje buvo gaminamos plokštelės su išpiautomis centrinėmis plokštumomis. Šį tuščią centrą, dažniausiai ovalų, puošė įvairūs rėmelių ar girliandų ornamentai, taip pat įrašai — posakiai, ištraukos iš Biblijos ir pan. Tuštuma paliekama knygos savininko herbui ir inicialams įspausti. Jei knygrišiui būdavo užsakyta, jis, prieš dėdamas plokštelę į presą, į centrinę tuštumą įdėdavo knygos savininko herbinį spaudą. Parduoti skirtos įrištos knygos centras paliekamas tuščias. Nupirkęs tokią knygą asmuo galėdavo užpildyti tuštumą savo įspaudais. Dažnai pasitaiko knygų su visai tuščiomis centrinėmis plokštumomis. Kai kurie knygrišiai turėjo tokių spaudų — plokštelių

[49] Novi testamenti catholica expositio ecclesiastica..., Genevae, 1564. Įrašai: 1) Stanis. Ostrolenzis possidet; 2) Stanislaus Sudrovius minister custos Vilnen. Anno 1578; 3) Mathaeus Praetorius By ... us jure possidet verbi D.Minister Zirmonensis A.D. 1598; 4) Chara supellex Stanislai Niezabytowski P.K.; 5) ...ab Ill-mo D.Makawiecki Castela ...ad Bibliothecam Patrum Ord. Observantium Conventus Slonimensis (VUB, 11 — 3112).

[50] *Diego Saavedra Fajardo,* Idea de un principe politico christiano..., En Monaco, 1640. Įrašai: 1) Ex Bibliotheca Casimiri Ioannis Woysznarowicz S.T. et S.V. doctoris Scholastici Piltinensis, Parochi Homlensis SRM Secretarij perpetua fundatione ordini...; 2) Pro Libraria Conventus Vilnensis PP Bernardinorum (VUB, III — 2682); *Didacus de Celada,* Iudith illustris perpetuo commentario literali et morali..., Lugduni, sumptibus Petri Frost. Įrašai: 1) Ex Bibliotheca Casimiri Joannis Woysznarowicz STD Scholastici Piltinensis, Parochi Homlensis SRMS...; 2) Resident. Grodn. Soc. Iesu 1654, 5 Oct. (VUB, BAV 4-2-11).

[51] CVIA, SA 5102, l. 781.

[52] Scanderbergus hoc est vita et res... gestae Georgii Castrioti..., Hanoviae, 1609. Tušo antspaudas: BIBLIOTH ACADEM VILNENSIS (BAN, 11972/2842/o, s.Nr. 42.4.32).

[53] *Stengelius Georgius,* Labyrinthi ab Aegyptiis positi laudes..., Ingolstadii, 1628. Tušo antspaudas: PIECZĘĆ BIBLIOTEKI KONWENTU TELSZEWSKI: XX BERNARDYNOW (VUB, III — 4176).

[54] *Victorius Petrus,* Variarum lectionum libri 25, Florentiae, 1553; Conciones sive orationes ex Graecis Latinisque historicis excerptae. 1570. Įrašas: Z biblioteki seminarium głównego Wileńskiego 1848 (BAN, 128 f, 3468/9 s.Nr. 12.1.3, 49.3.6).

[55] *Werdenhagen Iohannes Angelius,* De rebus publicis Hanseaticis..., Lugduni Batavorum, 1631. Antspaudas: FR DOMINICVS SIWICKI O P PROV LITV (VUB, III — 5514).

[56] Histoire universelle de Jacques-Auguste de Thou..., A Basle, 1742 (VUB, 3 XXIX 2/5).

[57] *René de Troyes,* Decrets et ordonances..., Troyes, 1640. Antspaudas: FR DOMINICVS SIWICKI O P P ROV LITV. (VUB, III — 8548).

su tuščiais centrais, išdrožinėtų medyje[1]. Kai kada rėmelių centruose buvo įspaudžiami ne herbiniai spaudai, o šiaip spaudai su ovaliais medalionais — šventųjų atvaizdais,— scenomis iš Biblijos ar pan.

Ne visuomet juosianti girlianda ir plokštuma su įrašu buvo išraižyti vienoje plokštelėje. Pavyzdžiui, 241 paveiksle superekslibrisą sudaro atskirais spaudais įspausta girlianda, įrašas — FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST 1566,— Habdanko herbas ir raidės AZ. 531 paveiksle superekslibrisą sudaro atskirais spaudais įspausta girlianda (spaudas su lotyniška sentencija išmestas), herbas ir raidės — A. Pociejaus inicialai.

Dažniausiai rėmeliai ir viduriniai įspaudai būdavo paauksuoti. Kalbant apie knygos puošimą paauksuotais ovaliais medalionais, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad XVI a. antrojoje pusėje ir XVII a. pirmojoje pusėje Lietuvoje dirbantys knygrišiai dažnai juos inkrustuodavo. Prieš įdedant oda aptrauktą knygos viršelį į presą, buvo nuimamas numatomo įspausti medaliono formos plonas odos sluoksnis ir jo vietoje užklijuojamas tokios pačios formos kitos rūšies ir spalvos odos gabalas. Kiti knygrišiai iškirptą medaliono formos plonutės odos gabalą užklijuodavo tiesiai ant viršelio odos, nenuimdami nuo jos plono sluoksnio.

Odiniai knygų įrišimai paprastai buvo inkrustuojami, kad plokštelės įspaudai būtų reljefiškesni ir ryškesni arba kad būtų gražesnis ir ryškesnis paauksuoto medaliono fono atspalvis. Pavyzdžiui, taip buvo daroma J. Morkūno knygrišykloje. Jei knygos įrišimo oda netiko paauksuotiems įspaudams (pvz. kiaulės oda), knygrišys inkrustuodavo įrišimą.

Žemiau aptariami kai kurie Vilniaus pinigų kalykloje pagaminti spaudai — rėmeliai. XVI a. šeštajame ir septintajame dešimtmetyje Vilniaus kalykla gamindavo rėmelius, apjuostus lauro vainiku ir įrašu: FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST. Tuose rėmeliuose Lietuvos ir Lenkijos knygrišiai įspausdavo ne vien herbinius įspaudus, bet ir medalionus bei šiaip įspaudus religine tematika.

Pirmi (autoriaus aptikti Lietuvos bibliotekose) datuoti Vilniaus kalykloje pagaminti rėmeliai aplink superekslibrisą matomi 241 paveiksle. Šie rėmeliai išraižyti atskirai nuo įrašo, išgraviruota data — 1566.

1577 m. Vilniaus pinigų kalyklos mincmeisteris P. Platinis (o gal būt, kuris kitas kalyklos raižytojas, pavartojęs P. Platinio spaudus) pradėjo didesniais kiekiais raižyti spaudus knygrišiams. Rėmelių su tų metų datomis ir įrašais — FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST,— kuriuos naudojo Lietuvos ir Lenkijos knygrišiai, yra kelių rūšių.

362 paveiksle pavaizduotas J. Šemeto superekslibrisas, įspaustas atskiru spaudu su vainiku, spaudu su įrašu ir data — 1577, herbiniu spaudu ir raidiniais spaudais. 236, 463 paveiksluose pavaizduoti M. Becho ir H. Rozraževskio superekslibrisai, kuriuose herbai įspausti vienoduose rėmeliuose su vainiku ir P. Platinio raižytuose rėmeliuose su užrašu: FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST 1577. 530 paveiksle pavaizduotas L. Sapiegos superekslibrisas; rėmeliuose — girliandoje įspausta raidė T; toje vietoje, kur buvo raižytojo vardo pirmoji raidė, plokštelė ištrinta. Greičiausiai joje buvo išraižytos raidės HT — Vilniaus pinigų kalykloje dirbusio 1611—1652 m. mincmeisterio H. Trilnerio inicialai. Antrieji rėmeliai su įrašu nedatuoti. Sapiegos herbinis spaudas per didelis, nepritaikytas prie rėmelių.

363 paveiksle pavaizduotas J. Valavičiaus superekslibrisas su tais pačiais rėmeliais ir užrašu, kaip ir minėtasis L. Sapiegos. Apatinio kietviršio rėmelių centre — Valavičių šeimos herbinis įspaudas, viršutinio kietviršio rėmelių centre — ovalus medalionas (nepritaikytas prie rėmelių) su Kristaus galva.

461 paveiksle pavaizduotas J. S. Sapiegos superekslibrisas, kuriame herbinis įspaudas yra taip pat rėmeliuose su vainiku, išraižytu vienoje plokštelėje su įrašu. Tuos pačius rėmelius vartojo knygrišys, įspaudęs herbinius superekslibrisus 445 paveiksle. Rėmeliai visai skiriasi nuo aukščiau minėtųjų, matyt, XVII a. viduryje jie išraižyti Vilniuje asmens, raižiusio šiam įrišimui kampinius papuošimus ir ruletes.

K. Pekarskis 1929 m. paskelbė pirmąjį sąsiuvinį (daugiau neišėjo) 40 lenkų XV—XVIII a. superekslibrisų pavyzdžių[2]. Iš jų matyti, kad kai kurių superekslibrisų spaudai išraižyti Vilniaus pinigų kalykloje. Pavyzdžiui, Nr. 11 — M. Krupeko (raižytas 1550 m.), Nr. 2 — J. Bonerio (raižytas apie 1552 m.), Nr. 1 — A. Bonerio (raižytas 1558 m.), Nr. 12 — J. Krištoporskio (raižytas 1558 m.).

Be šių įrišimų, Lietuvos bibliotekose yra kelios knygos, įrištos Lenkijoje, bet papuoštos Vilniaus pinigų kalykloje pagamintais spaudais.

233 paveiksle[3] — ruda oda aptraukto kietviršio įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su galvučių atvaizdais medalionuose. Šią ruletę Krokuvoje vartojo knygrišys, rišęs knygas Žygimanto Augusto bibliotekai ir kitiems knygų savininkams. Viršutinio veidrodžio centre įspausta paauksuota apskrita plokštelė su Krupeko herbu viduryje ir įrašu aplinkui: ANTIDOTVM VITAE PATIENCIA ANNO DMDL; apatiniame veidrodyje, kaip ir Žygimanto Augusto bibliotekos įrišimuose, įspaustas įrašas: MELCHIORIS CRUPEK MONMENTVM 1553. Sprendžiant iš pavartotos ruletės, knyga įrišta Krokuvos knygrišio.

234 paveiksle[4] — tamsiai rudos odos kietviršio įspaudų trynės (medis, 11×18). Abu kietviršiai papuošti vienodais paauksuotais įspaudais, viršutiniame — knygos pavadinimas ir įrišimo metai — 1579. Vilniaus pinigų kalyklos raižytoje plokštelėje — Petro Buženskio, Bžeznicos seniūno superekslibrisas. Viduryje — Buženskio šeimos Porajaus herbas ir įrašas aplinkui: DOMINVS ADIVTOR MEVS ET PROTECTOR MEVS 1552. Knyga įrišta 1579 metais, greičiausiai Lenkijoje.

[1] *A. Chmiel,* Inwentarz rzeczy introligatora krakowskiego Macieja Przywilickiego z r. 1587.— Silva Rerum, 4, Kraków, 1928, p. 175—178.

[2] *K. Piekarski,* Superekslibrisy polskie..., 1.

[3] *Martyr Petrus,* Commentarii..., Tiguri, 1551. Antspaudas: BIBLIOT.SYNODI EVANG. REFORM. VILNENSIS. Spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTEKA SYNODU WILENSKIEGO EW. REF. (MAB, V 16/1—1401).

[4] *Martialis Marcus Valerius...,* Epigrammaton, libri XIIII, Lugduni, 1553. Įrašai: 1) Monumentum exiguum summi amoris atque obeseruantiae erga Clariss. suique amantissimum D-num Frantiscum Maslowskij Notarium Wielun. A.C.1579; 2) Petri Buzenskij a Buzenin, Dopricien. Brzeznicien. Capitanei; 3) Ex libris Alberti Devijen m.p.; 4) Ego Albertus Devijen in Alma Acad. Crac... 1631... (VUB, II — 3671—3673).

235 paveiksle[5] — rudos veršio odos viršelis. Abu kietviršius (medis, 10×16) puošia gausūs paauksuoti įspaudai. Šis pompastiškas, auksu žibantis, pernelyg puošnus ir neskoningas įrišimas buvo padarytas Sieradzės kaštelionui J. Krištoporskiui iki 1585 m. vieno Lenkijos knygrišio. Abiejuose kietviršiuose įspaustos apskritos Vilniaus kalyklos darbo plokštelės, kuriose išgraviruotas Krištoporskių šeimos herbas Novina su inicialais IC ir įrašu aplinkui: CHRISTO DVCE ET AVSPICE CHRISTO 1558. Viršutiniame kietviršyje įspaustas knygos pavadinimas, apatiniame — IOANNIS CHRISTO PO CASTELLANI VIELV. Šis superekslibrisas pavaizduotas K. Pekarskio rinkinyje Nr. 12.

Vilniaus universiteto bibliotekoje saugoma keliolika knygų, kurių įrišimus (XVI a. antroji pusė) puošia Sandomiro klebono ir Kazimiežo prepozito M. Becho (miręs 1607 m.) superekslibrisai. Iš esamų kai kuriose knygose įrašų matyti, kad M. Bechas savo knygas (o gal tik dalį jų) padovanojo Lenkijos dominikonų ordinui, o po jo mirties knygos (dalis jų?) atiteko Liublino dominikonų konvento bibliotekai. Neišaiškinta, kada ir kaip iš Liublino šios knygos atsidūrė senojo Vilniaus universiteto bibliotekoje. Dalis M. Becho knygų pateko į Vilniaus dvasinę akademiją, kuri 1844 m. buvo perkelta į Peterburgą. Žemiau pateikiami tų knygų keturių būdingesnių rūšių įrišimai. Visų įrišimų viršeliai papuošti ovalių plokštelių įspaudais; kai kuriose iš jų yra knygos savininko herbas, kitose — religinių personažų figūros. Daugumas plokštelių, kampinių ir pavienių spaudų ir kai kurios ruletės raižytos Vilniuje, dalis jų — Vilniaus pinigų kalykloje vartotais įrankiais. Jei šios knygos įrištos Lenkijoje, tai dar kartą patvirtintų, kad XVI amžiaus antrojoje pusėje Lenkijos knygrišiai įsigydavo, be kitų, ir Vilniuje raižytų spaudų.

236 paveiksle[6] — balto pergamento įrišimas; jo kietviršiai tušti (priešlapis užklijuotas ant įrišimo pergamento). Visi įspaudai paauksuoti. Abiejų kietviršių veidrodžiuose įspaustos Vilniaus pinigų kalyklos mincmeisterio P. Platinio darbo plokštelės-rėmeliai; viena iš jų girlianda, kita su įrašu: FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST 1577. Abiejuose rėmeliuose atskirais spaudais įspausti Ragų (Rogala) herbai. Viršutiniame kietviršyje įspaustas knygos pavadinimas, aplinkui superekslibrisą — knygos įrišimo metai — 1578; virš herbo — inicialai MB. Apatiniame kietviršyje virš superekslibriso įspaustas žodis MATIAS, o apačioje — BECH.

237 paveiksle[7] — tamsiai rudos odos įrišimas. Abiejų kietviršių (medis, 11×18) įspaudai paauksuoti, jų centruose įspausti M. Becho superekslibrisai. Vilniaus pinigų kalyklos pagamintuose rėmeliuose su įrašu — ALCIORA TR NE SCRVTATVS FVERIS SED QVAE PRECEPIT TIBI DOMINVS COGITA ECCLESIASTI 3 (girlianda ir įrašas išgraviruoti vienoje plokštelėje) atskiru spaudu įspaustas Ragų herbas. Viršutiniame kietviršyje įspaustas knygos pavadinimas ir įrišimo metai — 1589, o virš herbo — inicialai MB. Apatinio kietviršio apačioje išliko žymė nuo išrauto kablio, vadinasi, knyga buvo prirakinta prie grandinės.

238 paveiksle[8] — ruda oda aptraukto apatinio kietviršio (medis, 24×39) fotonuotrauka. Abu kietviršiai gausiai ir neskoningai papuošti paauksuotais įspaudais. Ruletė, kampiniai ir pavieniai spaudai su dvilype lelija išraižyti Vilniuje. Viršutiniame kietviršyje įspaustas knygos pavadinimas ir įrišimo metai, o centre — Vilniaus pinigų kalykloje padaryti rėmeliai su atvirkščiai, kaip veidrodyje, išraižytu įrašu: OMNIS ENIM QVI CVNQVE INVOCAVERIT NOMEN DOMINI SALVVS ERITORI. Rėmelių centre atskiru spaudu įspaustas kryžius su raidėmis IHS. Apatinio kietviršio centre taip pat įspausti Vilniaus pinigų kalyklos vienoje plokštelėje išgraviruoti rėmeliai su girlianda ir įrašu: IN VIA VIRTVTI NVLLA EST VIA. Rėmelių centre įspaustas Ragų herbas ir inicialai MB. Kietviršio apačioje — žymė nuo išrauto kablio. Priešlapiams panaudotas popierius su vandenženkliu (EL, 1035 vž. tipo).

239 paveiksle[9] — rudos odos įrišimas (medis). Viršutinio kietviršio įspaudai paauksuoti, centre įspausta ovali plokštelė, vaizduojanti sėdinčią ant mėnulio madoną, viršuje — knygos pavadinimas ir įrišimo metai — 1596. Apatinio kietviršio įspaudai pasidabruoti, centre įspaustas M. Becho superekslibrisas, toks pat, kaip 238 paveiksle, apačioje taip pat yra žymė nuo išrauto kablio.

240 paveiksle[10] — ruda veršio oda aptraukto kietviršio (medis, 21×33) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti aklaisiais ruleČių įspaudais. Pirmoje ruletėje pavaizduotos scenos iš Biblijos su įrašais: PRO LEGIS, IDOLATRIA, ISAAC, SCALA IACOB. Šią ruletę vartojo knygrišys, rišęs kai kurias Žygimanto Augusto bibliotekos bei lenkų magnatų knygas. Antroje ruletėje — bibliniai asmenys ir įrašai: SALVATO, PETR 1540, PAVLUS. Šią ruletę vartojo Žygimanto Augusto knygrišys. Trečioje ruletėje — Kristus ir įrašai: EGO SVM PAS, CAP CRV SEC, SVR ET VALE (be metų). Abiejų veidrodžių įspaudai paauksuoti; jų centruose — superekslibrisai apskrituose rėmeliuose su įrašu: TVO TE PEDE METIRE ANNO D MDL; atskiru spaudu įspaustas skydas su monograma AS ir greta skydo pavieniais spaudais — raidės — AS. Viršutiniame kietviršyje įspaustas knygos pavadinimas ir įrišimo metai — 1556. Dviejų ruleČių ir pavienių spaudų įspaudai identiški su kai kuriais Žygimanto Augusto bibliotekos knygų įrišimuose matomais įspaudais[11]. Apie šį superekslibrisą

[5] *Pontanus Iovianus Ioannes...*, Opera..., tomus primus, Basileae, 1566 (VUB, II — 162).

[6] *Osorius Hieronymus...*, Paraphrasis in Isaiam, libri V, Coloniae Agrippinae, 1579. Įrašas: Rev.D.Mathias Bech, Sandomirien. et Kazimiren. Ppositus Ord. Praedicatorum dedit. Oretur pro eo (VUB, II — 3196).

[7] *Lychetus Franciscus...*, In primum, secundum et tertium Scoti sententiarum libros commentationes subtilissimae..., Venetiis, 1589. Įrašas: Hic liber est Conventus Vilnensis Patrum Bernardinorum (VUB, II — 1521).

[8] *Socolovius Stanislaus...*, Operum, tomus secundus, Cracoviae, 1598. Įrašas: Mathias Dec Sandomirien. et Kazimiren. Prap'tus Ord. F' rum Praedicatorum totius Provintia Polonia ad laudem et gl' am Divini nominis dedit (VUB, II — 2278).

[9] *Platus Hieronymus...*, De bono status religiosi libri tres, Ingolstadii, 1590. Įrašas: ... D.Mathiae Bech, Sandomir. et Casimir. P' posit. dedit ordini F. Praed. Ora pro eo (VUB, II — 350).

[10] *Calvinus Ioannes...*, Opuscula omnis in unum volumen collecta..., Genevae, 1552. Įrašai: 1) Collegij Crosensis Societatis Iesu; 2) Ex libris Gimnazij Crosensis; 3) Kauno gimnazijos fundament. bibliotekos rusų kalba spausdintas ekslibrisas; 4) Opera Calvini licetsi cum fervore contra Catholicos exarata multa continent haud contemnenda. Nota Matthiae Wołonczewski Capelani et Bibliothecarii Cros. 1855 an. (VUB, II — 452).

[11] VUB, II — 4701, II — 4703, II — 4705.

librisą jau ne kartą anksčiau buvo rašyta. Kai kas aiškina, kad monograma kartuše yra Žygimanto Augusto, jis vartojęs ją prieš savo tėvo mirtį. K. Hebleris taip pat neabejojo, kad šis superekslibrisas priklausė Žygimantui Augustui[12], F. Besiadeckis ir K. Pekarskis rašė, kad, jų manymu, monograma nėra Žygimanto Augusto, nes 1543 m. jis buvo karūnuotas, tad virš monogramos turėtų būti karūna. Remdamiesi vien tuo, kad su šiuo superekslibrisu buvo rasta knyga viename Krokuvos vienuolyne, jie mano, kad kažkoks Krokuvos miestietis iš ambicijos pamėgdžiojęs valdovą[13]. Nors minimoji knyga XVI a. pabaigoje puošė Kražių kolegijos bibliotekos lentyną, negalima iš to daryti išvados, kad superekslibriso savininku buvęs kažkoks ambicingas žemaitis. Raidės A ir S greta skydo aiškiai rodo, kad monograma negalėjo reikšti Žygimanto Augusto vardų pirmųjų raidžių, nes tada turėtų būti parašytos SA, bet ne AS. Iki šiol nepavyko išaiškinti, kas buvo šio paslaptingo superekslibriso savininkas. Greičiausiai raidės AS yra Žygimanto Augusto bibliotekai perleidusio savo knygas dvaro gydytojo A. Sakso (Albertus Saxo) inicialai. Priešlapiams panaudotas popierius su 13 vandenženkliu. Knyga, sprendžiant iš pavartotų rulečių, įrišta Krokuvoje.

241 paveiksle[14] — tamsiai rudos veršio odos įrišimas. Abiejų kietviršių (medis, 12×18) įspaudai paauksuoti. Viršutiniame kietviršyje įspausta keturkampė plokštelė su nukryžiuotu Kristumi ir įrašu apačioje: OS NON COMINVETIS EX E[O]. Apatiniame kietviršyje įspausti Vilniaus pinigų kalykloje išraižyti dviejų dalių ovalūs rėmeliai, kuriuos sudaro girlianda ir įrašas — FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST 1566, Habdanko herbas ir raidės AZ viduryje. Kampiniai ir pavieniai spaudai išraižyti Vilniuje. Superekslibriso savininkas neiššifruotas.

Viena iš labiausiai paplitusių plokštelių religiniais motyvais, kuriomis Lietuvos knygrišiai puošė įrišamas knygas, buvo įvairiai apipavidalintos raidės IHS. Kai kurie istorikai šias tris raides laiko jėzuitų ordino emblema. Tačiau tai neteisinga, nes raides IHS vartojo ne vien jėzuitai, bet ir katalikų vienuolynai, bažnyčios, atskiri dvasininkai. Šių trijų raidžių junginį įprasta vadinti Jėzaus Kristaus monograma. Ja nuo seniausių laikų buvo puošiami bažnytiniai daiktai bei drabužiai. Ši monograma užtinkama ir pasaulietiškuose audiniuose, išsiuvinėjimuose, įvairiuose papuošimuose. Spaudais su IHS buvo puošiami įvairūs odiniai dirbiniai: dėžutės, futliarai, knygų įrišimai.

Monograma IHS įvairiai šifruojama: tai esą žodžiai: „Jesus Hominum Salvator" (Jėzus žmonijos išganytojas), „Jesum Habemus Socium" (Jėzų turime draugą); kiti sako, kad tai esančios pirmosios raidės lotyniško posakio „In Hoc Signo" (Šiuo ženklu). Ši monograma šifruojama dar ir kitaip. Greičiausiai IHS yra trys raidės graikiško Kristaus vardo Jėzus.

Taigi knygos įrišime įspaudas IHS negali būti įrodymas, kad knyga tikrai įrišta kuriai nors jėzuitų ordino institucijai dirbusio knygrišio. Dažniausiai į knygos įrišimo papuošimą įkomponuota IHS rodo, kad knygrišys buvo katalikas arba kad jis dirbo katalikui knygos savininkui. Jei IHS įspausta protestantiškoje arba stačiatikių knygoje, tai dažniausiai rodo, kad knyga, nors ir „eretiška", priklausė katalikų įstaigos bibliotekai.

Plokštelių su IHS pasitaiko tiek viršutinio, tiek ir apatinio kietviršio veidrodžių centrų papuošimuose. Kai kada jos įspaustos viršutiniame veidrodyje, o apatiniame — plokštelė su knygos savininko superekslibrisu ir religinio turinio ar šiaip dekoratyviniu ornamentu. Pavyzdžiui, Vilniaus vyskupui E. Valavičiui priklausiusios knygos apatiniame kietviršyje įspausta plokštelė su IHS, o viršutiniame — vyskupo superekslibrisas (žr. 460 pav.). M. Bechui priklausiusios knygos viršutiniame kietviršyje įspausta plokštelė su IHS, o apatiniame — knygos savininko superekslibrisas (žr. 238 pav.).

242 paveiksle[15] — pergamento įrišimo įspaudų trynės. Knygą įrišo Vilniaus knygrišys. Abu kietviršius (kartonas, 22×16) puošia paauksuoti įspaudai. Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė su IHS ir krucifiksu liepsnų vainike, viršuje — knygos pavadinimas. Apatiniame veidrodyje — plokštelė su Žemaičių vyskupo M. Giedraičio herbiniu superekslibrisu ir įrišimo metais — 1583.

243 paveiksle[16] — rudos veršio odos įrišimo įspaudų trynės. Abu kietviršiai (medis, 22×14) su IHS ir krucifiksu liepsnų vainike, apatiniame — superekslibrisas su Rožės herbu, inicialais LSS ir įrišimo metais — 1594.

244 paveiksle[17] — rudos veršio odos (mediniais kietviršiais) įrišimas. Viršutinio kietviršio įspaudai paauksuoti, centre — plokštelė su IHS liepsnų vainike. Apatinis kietviršis užpildytas aklaisiais įspaudais ruletės su valdovų atvaizdais medalionuose ir įrašais: SIGMV, SIG III, STEPHA. Šią ruletę buvo vartojęs knygrišys, įrišęs L. Sapiegos knygą (530 pav.). Knyga įrišta XVII a. pradžioje Vilniuje.

245 paveiksle[18] — rudai dažytos kiaulės odos viršutinis kietviršis (kartonas, 14×19). Abu kietviršiai apvedžioti rulete su mazgų ornamentais, apatinio kietviršio veidrodis užpildytas ta pačia rulete. Viršutiniame veidrodyje įspausti renesansiniai kampiniai spaudai, pavartoti, rišant kitas knygas (žr. 242, 322 pav.), centre — plokštelė su IHS liepsnų vainike, kurio keturiuose kampuose įspausti pavieniai spaudai su dvilypėmis lelijomis. Tą pačią plokštelę, tik be pavienių spaudų šonuose, vartojo Vilniaus akademijos knygrišys, 1583 m. rišęs vyskupo M. Giedraičio knygą (242 pav.). Knyga įrišta Vilniuje apie 1586 m. greičiausiai akademijai dirbusio knygrišio.

[12] *K. Haebler,* Rolen- und Plattenstempel..., II, p. 76.

[13] *E. Majkowski,* Materjały do dziejów biblioteki Zygmunta Augusta, Poznań, 1928, p. 9—10.

[14] *Topiarius Aegidius,* Conciones in evangelia et epistolas..., Antverpiae, 1568. Įrašai: 1) Sum Mathiae Wolkonickij Parochi... 2) Pro Custodi Vilnensi... 1648, 5 Dec.m.p.; 3) P P Bernard. Vilnen. (VUB, II — 3665).

[15] *Scarga Petrus,* Artes duodecim sacramentariorum..., Vilnae, 1582. Įrašai: 1) Melchior E'pus Samogitiae Dux Giedroic (rašyta vyskupo ranka); 2) Inscriptus Catalogo P. Soc. Iesu in Samogitia; 3) Collegij Krozensis (VUB, II — 2231).

[16] *Osorius Ioannes...,* Tomus primus concionum..., Lugduni, 1594. Įrašai: 1) Ex libris Lucae Samuelis (?) Sygonij; 2) Applicavit Biblioth. Cremen... Can. Reg. Lat. (VUB, II — 588).

[17] *Marulus Marcus...,* Dictorum factorumque memorabilium libri sex..., Antverpiae, 1593. Įrašas: Comparavit me fr. Alber. [Ięconius] S.T.Lector ord. Praedica. Lubli. 30 gr. A.D. 1598 (VUB, II — 3549).

[18] *Vega Emanuel,* Assertiones theologicae de Augustissimo Eucharistiae sacramento..., Vilnae, 1585; *Vega Emanuel,* Evangelica et apostolica doctrina..., Vilnae, 1586. Įrašas: Collegij Orsensis Soc. Iesu (VUB, II — 2244—2245).

246 paveiksle[18a] — įspaudų rudoje veršio odoje trynės. Abiejų kietviršių (kartonas, 16×11) veidrodžių centruose įspaustos vienodos plokštelės su IHS liepsnų vainike, kampuose — pavieniai spaudai su dvilype lelija. Visi įspaudai paauksuoti. Knyga įrišta apie 1580 m. Vilniuje.

247 paveiksle[19] — rudos veršio odos įrišimo įspaudų trynės. Abiejų vienodai įrištų tomų viršeliai (medis, 24×35) apvedžioti ruletėmis su evangelistų atvaizdais, apatiniai veidrodžiai užpildyti rulete su galvutėmis. Visi ruletės įspaudai — aklieji. Viršutinių veidrodžių įspaudai paauksuoti, jų centruose — plokštelės su IHS liepsnų vainike įspaudai. Tą pačią plokštelę Vilniaus knygrišys pavartojo apie 1577 m. (žr. 246 pav.). Ruletę su evangelistų atvaizdais, įrašais — LUCAS, MARGV, MATHEAS, IOHANS — ir išraižymo metais — 1544 — vartojo knygrišys, 1569 m. įrišęs Vilniaus vyskupo Protasevičiaus knygą (žr. 391 pav.) ir inkunabulą (388 pav.). Ruletė su galvutėmis medalionuose buvo vartota, 1570 m. įrišant Vilniaus kapitulos sąskaitų knygą (386 pav.) ir inkunabulą (388 pav.).

248 paveiksle[20] — dviejų plokštelių įspaudų trynės. Abu ruda veršio oda aptraukti kietviršiai (medis, 28×43) apvedžioti aklaisiais rėžtuko įspaudais; centruose paauksuoti plokštelių įspaudai; viršutiniame — IHS su krucifiksu liepsnų vainike[21], apatiniame — tokiame pačiame liepsnų vainike madona su kūdikiu ir tulpe rankoje. Knyga įrišta XVII a. pradžioje Vilniaus popiežiaus alumnato bibliotekai dirbančio knygrišio.

249 paveiksle[22] — storos juodai dažytos kiaulės odos viršutinis kietviršis (suklijuotas iš seno vartoto popieriaus; kartonas, 16×21). Visi įspaudai — aklieji. Abu kietviršiai papuošti pavieniais spaudais, kurių įspaudai panašūs į ruletės įspaudus. Apatinio kietviršio veidrodis užpildytas tais pačiais pavieniais įspaudais. Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė su IHS liepsnų vainike. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje kažkokio jėzuitams dirbusio antraeilio knygrišio.

250 paveiksle[23] — įspaudų rudoje veršio odoje trynės. Abu kietviršiai (minkštas kartonas, 19×28) apvedžioti aklaisiais ruletės įspaudais. Apatinis veidrodis užpildytas rulečių su mazgų ornamentais ir galvutėmis medalionuose įspaudais. Ruletę su galvutėmis vartojo Vilniaus knygrišys, įrišęs kitas knygas (žr. 326, 360, 385 pav.). Viršutinio kietviršio veidrodžio įspaudai — paauksuoti. Centre — plokštelė su IHS, kurią vartojo Vilniaus knygrišys apie 1630 m. (žr. 538 pav.). Prieš lapių popierius su vandenženkliu (EL, 1683 vž. tipo). Matyt, aptariamas inkunabulas buvo įrištas XVII a. pirmojoje pusėje Vilniaus akademijos bibliotekai dirbusio knygrišio.

251 paveiksle[24] — XVII a. pradžios lenkų knygrišiams būdingas balto pergamento įrišimas. Abu kietviršiai (kartonas, 22×32) gausiai paauksuoti; kampuose — įspaudai su keturių evangelistų atvaizdais ir užrašais: S. IOANNES, S. MATHEVS, S. LVCA, S. MARCVS. Viršutiniame kietviršyje įspausta ovali plokštelė su Kristaus adoracija. Viršuje hebrajiškas įrašas: IEHOVA, centre — IHS; kaspinuose įrašyta: IN NOMINE IESV DOMINE GENV FLECTAT CELESTIV TERRESTRIVM. Šoniniuose medalionuose — Kristaus atvaizdas su įrašu — SALVATOR — ir Marijos atvaizdas su įrašu — MATER DEI. Apatiniame kietviršyje — ovali plokštelė, vaizduojanti Kristų su šventaisiais, įrašas: DEVS SVMVVM BONVM, HIC EST FILIVS MEVS ir kt.

252 paveiksle[25] — ruda veršio oda aptrauktas viršutinis kietviršis (medis, 23×38). Abu kietviršiai apvedžioti vienodai ruletėmis, apatinis veidrodis užpildytas tos pačios ruletės įspaudais. Visi rulečių įspaudai — aklieji. Viršutinio kietviršio veidrodis papuoštas paauksuotais pavieniais įspaudais ir plokštele su IHS liepsnų vainike. Ruletė ir spaudai raižyti neįgudusia ranka — labai primityviai. Priešlapių popierius su vandenženkliais, vartotais Vilniaus popieriaus dirbtuvėje (EL, 1087—1092 vž. tipo). Knyga įrišta Lietuvoje 1650—1655 m.

253 paveiksle[26] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (kartonas, 15×20) įspaudo trynė. Abiejuose rėžtuku apvedžiotuose veidrodžiuose įspaustos paauksuotos plokštelės su IHS. Priešlapių popierius su vandenženkliu, vaizduojančiu šerną. Knyga įrišta XVI amžiaus viduryje.

254 paveiksle[27] — įspaudų rudoje veršio odoje trynės. Abu kietviršiai (kartonas, 8×15) vienodai apvedžioti rėžtuku; veidrodžių centruose įspausta rombo formos plokštelė su IHS. Knyga įrišta apie 1662 m. Vilniaus šv. Trejybės vienuolyno bibliotekai dirbusio knygrišio, kuris, matyt, neturėjo kitų spaudų, tik neįgudusio amatininko primityviai išraižytą plokštelę ir rėžtuką. Knyga tvirtai įrišta į storą blogai išdirbtą odą.

255 paveiksle[28] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 26×37) įspaudų trynės. Abu veidrodžiai vienodai apvedžioti rulete, vienodi jų kampiniai ir pavieniai papuošimai. Viršutiniame veidrodyje įspausta ovali

[18a] *P. Skarga,* O jedności Kościoła Bożego..., w Wilnie..., 1577. Įrašai: 1) Inscriptus Cathalogo Collegij Vilnensis Soc. Iesu; 2) spausdintas ekslibrisas: Z KSIĘGOZBIORU ZYGMUNTA CZARNECKIEGO; 3) antspaudas: BIBLIOTEKA FUNDACYI W. HR. BAWAROWSKIEGO (Bawor., 24166).

[19] *Thostatus Alphonsus,* Opus aureum..., Venetiis, 1528. Įrašai: 1) Coll. Viln. Soc.Iesu; 2) Bibliotheca Magna (BAN, 4 f.m. 3668—3670); *Thostatus Alphonsus,* In paralipomenon explanatio litteralis amplissima..., Venezia, 1507. Įrašai: 1) Coll. Vilnen. Soc. Iesu; 2) Bibliotheca Magna (BAN, 218, f.m. 6403, s.Nr. 23.2.38, 23.2.20; Peterburgo dvasinės akademijos biblioteka, Nr. 23.6.4).

[20] *Villalpando Juan Babtista,* De postrema Ezechielis prohetae visione..., Romae, 1602—1604. Įrašas: Alumnatus Pontific. Viln. (MAB, V 17-2-692).

[21] Plg. su plokštele 460 pav. (VUB, III — 5812).

[22] *Pavisius Joannes Textor...,* Epithetorum..., opus absolutissimum..., Basileae, 1581. Įrašas: Collegij Vitebscensis Soc. Iesu (VUB, II — 4681).

[23] *Petrus de Palude,* Sermones thesauri novi de sanctis, Argentina, 1484. Įrašai: 1) Collegij Vilnen. Societ. Iesu; 2) Bibliotheca Magna (BAN, Ink. 397, Bobr., 605).

[24] *Severinus Frater,* Theatrum seu potius officina contionatorum..., Venetiis, 1597. Įrašai: 1) Missionis Merecensis Soc. Iesu; 2) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTUS GRODNENSIS ORDINIS PRAEDICATORVM (VUB, II — 2264).

[25] *Franciscus Amicus...,* Cursus theologici, tomus quartus..., Antverpiae, 1650. Įrašas: Monasterij Suprasliensis (VUB, III — 16230).

[26] *Dieguo Payna...,* Defensio Tridentinae..., Olysippone, 1578. Įrašai: 1) Inscriptus Catal-o Collegij Vilnen. Societ. Iesu; 2) Bibliothecae Magnae (BAN, 7938q—19154 R, s.Nr. 16.2.10, 16.2.6).

[27] *Contarino Luigi,* Il Vego, et diletteuole giardino..., Venetia, 1660 (trys tomai įrišti kartu). Įrašas: Monasterij Vilnensis S Snt Trnit. VI.B.IV (MAB, V 17-1-8120/1-3).

[28] *Baronio Caesare...,* Annales ecclesiastici..., Romae, 1592. Įrašai: 1) Inscriptus Catalogo Collegij Vilnensis Societ. Iesu; 2) Bibliothecae Magnae (BAN, 203 f.m. 6385, s.Nr. 47.3.2).

plokštele su krucifiksu ir 12 medalionų su stacijomis, apatiniame — plokštelė su IHS ir užrašu aplinkui: NON NOBIS DOMINE NON NOBIS SED NO[M]INI TVO DA GLORIAM PSAL IIII. Priešlapių popierius su vandenženkliu (EL, 2713 vž. tipo).

256 paveiksle[29] — oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 24×38) įspaudų trynės. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti, apatinio — aklieji. Viršutiniame veidrodyje — ovali plokštelė su raidėmis IHS ir įrašu aplinkui: NON NOBIS DOMINE NON NOBIS SED NOMINE TVO DA GLORIAM. Apatinis veidrodis užpildytas rulete su epizodais iš Biblijos, be įrašų. Priešlapių popierius su vandenženkliu, vaizduojančiu Radvilų herbą — Erelį (EL, 165 vž. tipo). Knyga įrišta apie 1625 m. Vilniuje.

257 paveiksle[30] — baltinta kiaulės oda aptraukto viršelio (medis, 11×17) įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti vienodais aklaisiais įspaudais. Dviem ruletėmis apvedžiotuose veidrodžiuose įspaustos plokštelės su IHS. Ruletė su širdžių ornamentais (apatinė) buvo vartota ir kitai knygai (žr. 401 pav.). Knyga įrišta XVII a. pradžioje Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio.

Žemiau pateikiamos įspaudų trynės kelių ovalių plokštelių su IHS ir įrašais aplinkui. Jos labai panašios ir greičiausiai raižytos vieno žmogaus. Viena iš tokių pergamento įrišimuose įspaustų plokštelių pavaizduota 440 paveiksle.

258 paveiksle[31] — baltinta kiaulės oda aptraukto viršelio (kartonas, 10×17) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti aklaisiais ruletės įspaudais. Viršutiniame kietviršyje įspausta paauksuota plokštelė su IHS ir įrašu aplinkui: EXALTEMVS NOMEN EIVS INIDIPSUM PSALM 3 (žr. 259 ir 440 pav.). Apatinis veidrodis užpildytas ruletės su juostos ornamentu aklaisiais įspaudais. Knyga įrišta XVII a. pirmojoje pusėje Vilniuje.

259 paveiksle[32] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 8×13) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rėžtuku. Viršutiniame — įspausta paauksuota ovali plokštelė su IHS ir įrašu aplinkui: EXALTEMVS NOMEN EIVS INIDIPSVM PSALM 3; apatiniame — ovali plokštelė su Pieta ir įrašu aplinkui: AVE QVE DE CRVCE SVSCEPISTI VLNIS IESVM. Knyga įrišta XVII a. pirmojoje pusėje Vilniuje.

260 paveiksle[33] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 7×10) įspaudų trynės. Viršutiniame veidrodyje įspausta paauksuota plokštelė su IHS ir įrašu aplinkui: EXALTEMVS NOMEN EIVS INIDIPSUM PSALMVS 3; apatiniame — ovali plokštelė su Pieta be įrašo.

260[a] paveiksle[34] — pavaizduotas XVII a. pirmosios pusės Vilniaus knygrišio darbo viršelis (kartonas, 16×23). Abu kietviršiai vienodai papuošti aklaisiais įspaudais, apvedžioti rulete su pynės ornamentu ir rulete su evangelistų atvaizdais bei įrašais: DATA EST, APPARVI, TV EST, ECCE AGN. Ši ruletė buvo pavartota ir kitoms knygoms (žr. 364, 404, 539 pav.). Abiejuose kietviršiuose įspaustos plokštelės su IHS ir įrašu: COLLFIGVMBRVNSPRGENISOCIETATIS IESU (Collegium Brunsbergense Societatis Iesu). Įrišęs šią knygą knygrišys vartojo ne mažiau kaip keturias tokias plokšteles — kiekviena iš jų kiek skirtinga. Tai Brunsbergo (Rytų Prūsija) jėzuitų kolegijai dirbusio knygrišio plokštelės su išgraviruotais jose įrašais: COLLEGIVM BRVNSBERGENSE IESU SOCIETATIS. (Kai kurios užrašo raidės raižytojo supainiotos.) Su šios plokštelės įspaudais yra knygų, įrištų ne vien baltinta kiaulės oda, bet ir įvairių spalvų veršio oda bei juchta[35]. Iki 1650 m. šias plokšteles vartojo Vilniaus knygrišys, dirbęs akademijai. Neaišku, kaip šios plokštelės atsidūrė Vilniuje, ar jos priklausė Vilniaus akademijos spaustuvei, ar buvo akademijai dirbusio knygrišio nuosavybė. Vilniaus akademija palaikė glaudžius ryšius su Brunsbergo akademija. Gal būt, šios dvi jėzuitų įstaigos ne tik keisdavosi profesoriais, bet ir spaustuvės bei knygrišyklos darbuotojais. Galima tik spėti, kad vartojęs šias plokšteles asmuo nebuvo nuolatinis Vilniaus akademijos knygrišys, nes nemažai J. Korsako dovanotų Glubokojės pranciškonų vienuolynui Vilniuje įrištų knygų puošia šių Brunsbergo plokštelių įspaudai[36]. Tas plokšteles galėjo įsigyti vienas iš Vilniaus knygrišių arba iš Brunsbergo persikėlęs į Vilnių dirbti knygrišys. Paskutinės versijos negalima patikrinti, nes neišliko tuo metu Vilniuje dirbusių knygrišių sąrašų.

261 paveiksle[37] — tvirtai įrištos knygos, aptrauktos šviesiai ruda stora veršio oda, apatinis kietviršis (kartonas, 11×18). Abu kietviršiai vienodai papuošti pauksuotais rėžtuko ir pavieniais įspaudais. Veidrodžių centruose įspaustos rombo formos plokštelės su IHS. Priešlapių popierius su vandenženkliu, vartotu vienoje Radvilų popieriaus dirbtuvėje (EL, 189—195 vž. tipo). Knyga įrišta XVII a. pirmojoje pusėje greičiausiai Žemaitijoje dirbusio knygrišio.

262 paveiksle[38] — storu pergamentu aptrauktos knygos viršutinis kietviršis (kartonas, 16×22) ir įspaudų trynės. Abu kietviršius puošia vienodi paauksuoti įspaudai — rulečių, pavienių spaudų ir plokštelės su IHS, apjuostos laurų vainiku. Knyga įrišta XVII a. septintajame dešimtmetyje Vilniaus bernardinams dirbusio knygrišio.

[29] *R.P.F. Dominici de Flandria...*, In duodecum libros metaphysicae Aristotelis..., Coloniae Agrippinae, 1621 (BAN, 909 f. m. 6208 R. 60. 1. 7).

[30] *Antonius Possevinus...*, Apparatus ad omnium gentium historiam, Venetiis, 1596. Įrašai: 1) Inscriptus Cathalogo librorum Collegij Vilnensis Societatis Iesu A-o 1605; 2) Bibliothecae Magnae (BAN, 1040/o-5151, s.Nr. 41.9.10).

[31] *Petrus Iarricus Tholosanus...*, Thesaurus rerum Iudicarum..., Coloniae Agrippinae, 1565. Įrašai: 1) Collegij Viln. Soc.Iesu; 2) Bibliothecae Magnae (BAN, 5323/o-5780r. s.Nr. 21.1.32, 40.5.5, 78.2.15).

[32] *Lucas Pinelli...*, Exertitia spiritualia quadraginta..., Coloniae, 1558; *Franciscus Arias...*, Spiritualia documenta..., Coloniae, 1557. Įrašai: 1) Inscriptus Catalogo Collegij Vilnensis Soc.Iesu; 2) Bibliothecae Magnae (BAN, 1614/o-7332/34, s.Nr. 19.2.12, 19.13.31).

[33] Catalogus..., Cracoviae, 1606. Įrašas: Inscriptus Catalogo libror. domus profess. Viln. (BAN, 1458/o-7135, s.Nr. 18.6.43).

[34] *Grużewski Ioannes*, Ultima et maxima hominis mutatio..., Vilnae, 1644 (VUB, III — 17895).

[35] VUB, III — 1973—1974, 11244, 14342, 14343 ir kt.

[36] Ten pat.

[37] *Svarez Iacobus*, Conciones viginti-tres in tria prima Apocalypsis capita..., Lugduni, 1605. Įrašai: 1) Inscriptus Cathalogo libr. R. D. Georgij Stawinskij 1626; 2) Donatus ab eodem adm... D' no Collegio Crosensis Societatis Iesu (VUB, III — 13238).

[38] *Chassaing Bruno*, Privilegia Regularium..., Venetiis, 1658. Įrašas: Pro Bibliotheca Convent. Vilnen. P.Pm Bernardinor. comparavit et applicavit 10 Iulii 1661. Dominus M. Provinc. (parašas) (VUB, III — 6423).

263 paveiksle[39] — juodai dažyta oda aptrauktas viršutinis kietviršis. Abu kietviršiai (kartonas 27×41) papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Veidrodžių centruose aplink mažas plokšteles su IHS įspausti pavieniai įspaudai: atrodo, lyg būtų įspaustos didesnės plokštelės. Knyga įrišta XVII a. pirmojoje pusėje greičiausiai vietinio knygrišio.

Kiti įrišimai, kuriuose plokštelės su IHS nėra pagrindiniai papuošimai, aptarti atskirai (žr. 269, 270, 439, 440, 450, 548 pav.).

264 paveiksle[40] — rudos odos įrišimo trynės. Viršutinio kietviršio (medis, 12×20) įspaudai paauksuoti. Jis apvedžiotas smulkia rulete su augalų ornamentu, kampuose — pavieniai įspaudai, o centre įspausta ovali, Vilniaus raižytojams būdinga plokštelė su nukryžiuotu Kristumi; vietoje įrašo aplinkui išraižytas laurų vainikas. Kaip matyti iš įrašo, knyga priklausė unitų arkivyskupui A. Seliavai, kuris iš pradžių buvo Polocko arkivyskupu, o vėliau Vilniaus unitų šv. Trejybės vienuolyno viršininku. Knyga buvo įrišta apie 1630 m. tuo laiku Vilniuje prie šv. Trejybės vienuolyno veikusioje knygrišykloje. Šio tipo plokšteles raižė Vilniaus pinigų kalyklos raižytojai, tad jiems, matyt, buvo užsakyta pagaminti tokią pat plokštelę, bet be katalikiško įrašo lotynų kalba. Apatinis kietviršis papuoštas aklaisiais rulečių įspaudais; veidrodis apvedžiotas rulete su antikine galvute medalione, alegorine figūra su įrašu VENVS ir metais, kada išraižyta ruletė — 1537 (plg. 305, 403, 404 pav.). Veidrodis užpildytas Vilniaus knygrišių vartota rulete su raidėmis OH ir galvutėmis medalionuose (plg. 289, 359, 377, 378, 379, 380 pav.).

265 paveiksle[41] — ruda oda aptrauktas apatinis kietviršis (medis, 15×21). Abiejų kietviršių įspaudai paauksuoti. Viršutiniame — tarp pavienių spaudų yra ovali plokštelė su nukryžiuotu Kristumi ir įrašu aplinkui: CHRISTVS: FACTVUS: EST: PRONOBIS: OBEDIENS: VSQVE: AD: MORTEM: MORTEM: AVT: CRVCI. Apatinio kietviršio centre įspaustas neiššifruotas superekslibrisas — renesansiniame kartuše žiedas su lapeliu (Porajaus herbo atmaina?) ir įrašas: — P VALENTINVS G FELSTYNSKI. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje greičiausiai Lenkijoje.

Vilniaus universiteto bibliotekoje saugoma daugiau kaip dešimt tomų knygų, priklausiusių Žemaičių vyskupo M. Paco bibliotekai. Jau 1596 m., būdamas Vilniaus kapitulos kanauninku, M. Pacas turėjo didoką biblioteką. Tais metais kapitula skyrė jam vieną iš savo namų, kuriame iki 1610 m. taip pat buvo laikoma ir jo biblioteka. 1610 m. paskirtas Žemaičių vyskupu, Pacas atsisakė namo Vilniuje, pats persikėlė į Varnius (Alsėdžius?), o visą savo biblioteką padovanojo Žemaičių vyskupystei. 1614 m. sunegalavęs Pacas išvyko į Padują, 1624 metais mirė Italijoje. Žemiau aptariami kai kurie būdingesni M. Paco bibliotekos knygų įrišimai.

266 paveiksle[42] — tamsiai rudos veršio odos viršelis ir įspaudų trynės. Viršutinis kietviršis (medis, 21×33) apvedžiotas Vilniaus knygrišių plačiai vartotos ruletės su vaisiais aklaisiais įspaudais. Veidrodis (visi įspaudai paauksuoti) papuoštas renesansiniais, jau XVI a. antrojoje pusėje Vilniuje vartotais kampiniais bei pavieniais spaudais. Centre įspausta ovali plokštelė su kryžiumi ant kalno ir įrašu aplinkui: NOS AVTEM GLORIARI OPORTET ET IN CRVCE DOMINI NOSTRI IHESV CHRISTII. Apatinio kietviršio veidrodis apvedžiotas trim ruletėmis: 1) su mazgų ornamentais; 2) su alegorinėmis figūromis bei įrašais: SPES, FIDES, IVSTICIA, CARITAS (ta pati ruletė pavartota įrišimams 114, 157 pav.); 3) su reformatų atvaizdais medalionuose ir įrašais: IOHA, PHII, ERAS, MAR. Šią ruletę buvo pavartojęs knygrišys, įrišęs knygas 153, 164, 402 paveiksluose. Veidrodžio centre įspaustas herbinis superekslibrisas su Dvilypės Lelijos herbu ir inicialais NP. Priešlapių popierius su vandenženkliu (EL, 4003 vž. tipo). Kiti M. Paco knygų (foliantų) viršelių papuošimai tokie patys, tik juose nėra ruletės su reformatų atvaizdais; vietoj jos pavartota Vilniuje raižyta juostą imituojanti ruletė.

267 paveiksle[43] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 20×32) įspaudų trynės. Įspaudai paauksuoti, centre įspausta ovali plokštelė su nukryžiuotu Kristumi. Apatinio kietviršio veidrodis užpildytas trimis ruletėmis. Knyga įrišta XVII a. pradžioje Lenkijoje, greičiausiai Liubline.

268 paveiksle[44] — raudonos odos įrišimo įspaudų trynės. Visi įspaudai paauksuoti. Abiejuose kietviršiuose (kartonas, 22×33) įspausti kampiniai su keturiais evangelistais ir pavieniai spaudai. Viršutinio kietviršio veidrodyje yra knygos pavadinimas bei ovali plokštelė su nukryžiuotu Kristumi ir IHS apačioje. Apatiniame kietviršyje įspausta ovali plokštelė su Marijos, Kristaus ir šv. Onos atvaizdais, apačioje įrašas: SANCTA ANNA MEI THERCIA ORA PRO NOBIS. Priešlapių popierius su vandenženkliu (EL, 1709 vž. tipo). Knyga įrišta XVII a.

XVI a. paskutiniame dešimtmetyje Vilniaus knygrišiai plačiai ėmė vartoti plokštelę su išraižytu avinėliu — Agnus Dei. Tas plokšteles taip pat raižė Vilniaus pinigų kalyklos graveriai. Šių plokštelių buvo kelių rūšių — skyrėsi jų dydis, išraižytų figūrų detalės, raidžių forma, interpunkcija bei raižytojų asmeniniai ženklai. Jas gamino ne vien Lietuvos knygrišiai. Kai kurie Lenkijos knygrišiai taip pat vartojo Vilniaus ka-

[39] *Villalpandus Ioannes Baptista*, De postrema Ezechielis prophetae visione..., Romae, 1604. Įrašas: Inscriptus Cathalogo Collegij Orsen. Soc. Iesu (VUB, III — 16716).

[40] *Beyerlick Laurent*, Promptuarium morale..., Coloniae Agrippinae, 1626. Įrašai: 1) Ex libris Antonij Sielavae Archiepisc. Plocensis A-o 1627; 2) ovalus antspaudas (signetas) su Seliavos herbu po arkivyskupo regalijomis; 3) Donatus Bibliothecae Zyroviciensi... A-o 1655; 4) Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos bibliotekos spausdintas ekslibrisas (MAB, V 17-1-7940).

[41] [Missale pro itinerantibus secundum cursum ecclesiae cathedrali Cracoviensis [...] Cracoviae, 1545 (VUB, II — 2197).

[42] *Caecilius Cyprianus*..., Opera, per Des.Erasmum Roterodamum saepius a mendis... repurgata..., Basileae, 1568. Įrašai: 1) Ex libris Nicolaij Pac Canonici Vilnen. (kitu rašalu) postea Epus Samogit.; 2) Inscriptus Cathalogo P. Societ. Iesu in Samogitia; 3) Collegij Crosensis Soc.Iesu. Paskutiniame lape vysk. M. Valančiaus ranka įrašyta: ERUDITISSIMUS ERASMUS ad calcem operis notavit loca notu digniora, noli ergo lector perdere tempus in illis investigandis: — nota. Mathiae Wołonczewski, Capel.doct.Kros.Scol.Mag. 1835 anno (VUB, II — 4398).

[43] *Possevinus Antonius Montuanus*, Apparatus sacer ad scriptores veteris et noui Testamenti..., Coloniae Agrippinae, 1608. Įrašas: Inscriptus Catalogo librorum Collegij Lublinensis Societatis Iesu (VUB, III — 267).

[44] *Thucydides*..., De bello Peleponnensiaco, libri VIII, Francofurti, 1544. Įrašyta, kad šią knygą Žirovicų vienuolynui padovanojo M. Polubinskis. 1758 m. knyga priklausė tam vienuolynui. Įklijuotas Lietuvos stačiatikių dvas. seminarijos spausdintas ekslibrisas (MAB, V 2—90).

lykloje pagamintas plokšteles su avinėliu. Žemiau pateikiamos kai kurios būdingesnės tokios plokštelės.

269 paveiksle[45] — ruda oda aptraukto viršelio įspaudų trynės. Abu kietviršiai (medis, 10×18) apvedžioti aklaisiais rėžtuko įspaudais, visi kiti įspaudai paauksuoti. Veidrodžių kampai papuošti pavieniais įspaudais. Viršutiniame veidrodyje įspausta ovali plokštelė su IHS liepsnų vainike, apatiniame — ovali plokštelė su avinėliu su įrašu aplinkui: AGNVS DEI QVI TOLLIS PECCATA MVNDI MISERERE NOBIS. Ši knyga priklausė Upytės seniūnui J. A. Radvilai. J. A. Radvilai mirus, 1626 m. jo biblioteka buvo atiduota Vilniaus bazilionų vienuolyno bibliotekai. Knyga įrišta prieš 1626 m. Vilniuje.

270 paveiksle[46] — rudos odos įrišimo įspaudų trynės. Abu kietviršiai (kartonas, 12×16) apvedžioti rėžtuku. Kampuose įspausti pavieniai įspaudai, veidrodžiuose — ovalios plokštelės su IHS ir avinėliu; jos identiškos su 269 pav.). Knyga įrišta Vilniuje apie 1620 m.

271 paveiksle[47] — rudos odos įrišimo įspaudų trynės. Abu kietviršiai (medis, 7×12) apvedžioti rulete. Viršutiniame kietviršyje įspausta ovali plokštelė su avinėliu ir įrašu bažnytine slavų kalba. Plokštelė pagaminta Vilniaus pinigų kalykloje; ji panaši į plokštelę 536 paveiksle, tik vėliavoje vietoje IHS yra kryžius. Apatiniame kietviršyje įspausta ovali plokštelė su angelu sargu ir įrašu bažnytine slavų kalba. Knyga įrišta XVII a. pirmojoje pusėje Vilniuje šv. Trejybės vienuolyno knygrišykloje.

272 paveiksle[48] — rudos odos įrišimo įspaudų trynės. Abu kietviršiai (medis, 15×19) apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose; įspaudai — aklieji. Šią ruletę vartojo meistras, įrišęs knygą, pavaizduotą 303 paveiksle. Apatinis veidrodis užpildytas tos pačios ruletės įspaudais. Viršutinio veidrodžio (jo visi įspaudai pauksuoti) centre įspausta Vilniaus pinigų kalykloje pagaminta plokštelė su avinėliu ir įrašu aplinkui: AGNVS DEI QVI TOLLIS PECCATA MVNDI MISERERE NOBIS. Knyga įrišta apie 1630 m. Vilniaus akademijos spaustuvei dirbusio knygrišio.

273 paveiksle[49] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 11×16) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rėžtuku, su vienodais įspaudais kampuose. Viršutiniame ketviršyje įspausta ta pati, kaip ir 272 paveiksle, plokštelė su avinėliu. Apatiniame veidrodyje — ovali plokštelė su madona ant jauno mėnulio. Šią plokštelę buvo pavartojęs knygrišys, įrišęs 303 paveiksle pavaizduotą knygą. Knyga įrišta apie 1630 m. Vilniaus akademijos bibliotekai dirbusio knygrišio.

Minėtų įrišimų plokštelėse su avinėliu įrašai išraižyti pozityviai, t. y. iškilūs, todėl, darant tokių plokštelių įspaudų trynes, raidės lieka juodos.

273a paveiksle[50] — rudos odos įrišimo (medis, 14×20) įspaudų trynės. Viršutiniame kietviršyje — plokštelė su avinėliu ir įrašu: AGNVS DEI QVI TOLLIS PECCATA MUNDI MISERERE NOBIS. Įrašo raidės, taip pat raidės vėliavoje išraižytos negatyviai, t. y. įdubusios, todėl jų trynės yra baltos. Apatinis veidrodis užpildytas ruletės įspaudais. Ši knyga išspausdinta ir greičiausiai įrišta Krokuvoje.

274 paveiksle[51] — baltinta kiaulės oda aptraukto viršelio (medis, 11×18) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulečių augalų motyvais aklaisiais įspaudais. Apatinis veidrodis užpildytas rulete su valdovų atvaizdais ir įrašais: FERDIN, CAROLVS... Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti, viduryje — ovali plokštelė su avinėliu ir įrašu aplinkui: AGNVS DEI INNOCENS PATRI IMMOLARI VOLVIS... Knyga įrišta XVII a. pirmojoje pusėje.

275 paveiksle[52] — ruda oda aptrauktų kietviršių (medis, 11×18) įspaudų trynės. Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė su madona. Apatinis kietviršis užpildytas rulete su valdovų atvaizdais ir įrašais: BONA S, SIGISM, SYG AVG; ruletės įspaudai — aklieji. Ši ruletė buvo vartota ir kitai knygai (žr. 105, 141 pav.). Knyga įrišta XVII amžiaus pradžioje greičiausiai Lenkijoje.

276 paveiksle[53] — ruda oda aptrauktas viršelis (medis, 10×17) ir įspaudų trynės. Visi rulečių įspaudai — aklieji, plokštelės ir knygos pavadinimo — paauksuoti. Plokštelės viršuje užrašas: IVSTE IVDICA ILLII NOMINV. Figūrinėje ruletėje įkomponuotos raidės YW. Knyga įrišta XVI a. antrojoje pusėje.

XVI a. paskutiniajame dešimtmetyje kai kurie Vilniaus knygrišiai pradėjo puošti įrišimus paauksuotais ovalių plokštelių įspaudais su karaliaus Dovydo, vadinamo Psalmistu, atvaizdais. Kai kada tos plokštelės — su lotynišku įrašu aplinkui, kai kada — be įrašo. Meniškiausios yra plokštelės, raižytos Vilniaus pinigų kalykloje.

277 paveiksle[54] — rudos odos įrišimo įspaudų trynės. Visi viršutinio kietviršio (kartonas, 23×35) įspaudai paauksuoti. Apatinis kietviršis apvedžiotas dviejų rulečių aklaisiais įspaudais. Veidrodis paliktas tuščias. Pirmojoje ruletėje — mazgų ornamentai, antrojoje — bibliniai personažai ir įrašai: ECCE AG, DE FRVC,

[45] *Iarricus Petrus,* Thesaurus rerum indicarum..., Coloniae Agrippinae, 1615. Įrašai: 1) Inscriptus Catalogo librorum III, D. Ioannis Alberti Radiuili A.D. 1618; 2) ... Vilnensis O D Basilij M.; 3) Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos spausdintas ekslibrisas (MAB, V 17-1-7100/2).

[46] *S. Rochowicz,* Sześć skrzydeł seraphinowych..., w Lubczu w drukarni P. Blastusa, 1612. Spausdintas ekslibrisas: Z KSIĘGOZBIORU ZYGMUNTA CZARNECKIEGO. Antspaudas: BIBLIOTEKA FUNDACYI W.HR.BAWOROWSKIEGO (Bawor., 22535).

[47] Psalterz..., w Wiewiu, 1638 (GPB, II — 8—10).

[48] *K. Szyrwid,* Punkty kazań..., w Wilnie, 1629. Įrašai: 1) Inscriptus Catalogo Libror. Collegij Vilnensis Soc.Iesu; 2) tušo antspaudas: BIBLIOTH.ACADEM.VILNENSIS; 3) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE ROMANO-CATHOLICAE ECCLESIASTICAE ACADEMIAE PETROPOLITANAE (VUB, LR 663/a).

[49] Biblia cum concordantiis Alberti Castellani, Venetiis, 1519. Įrašas: Resident Grodnen. Soc.Iesu donatus ab D-no Iacobus Ian... Parocho Socol. A-o 1633 May 13 (BAN, 124/o-2886, s.Nr. 24.7.13, 24.4.6).

[50] *Bonawentura,* Żywot Pana Iesu Krysta..., Kraków, 1538 (BOZ, XVI, Qu 243).

[51] Annuae Litterae Societatis Iesu, Duaci, 1618. Įrašas: Coll. Viln. Soc.Iesu (BAN, 2785/o-11898, s.Nr. 5.9.1).

[52] *Diaz Damianus.* Vincentii sermones aestivales..., Antverpiae, 1572. Įrašai: 1) D.Nicol. Dicius Can.Viln. 1580; 2) Collegij Vilnensis; 3) Bibliothecae Magnae (BAN, 543/o-3799, s.Nr. 9.1.35, 9.2.48. 8.11.6).

[53] *Schoepperus Iacobus...,* Conciones in epistolas et evangelia dominicalia..., Coloniae, 1561. Įrašai: 1) Pro cella praedicatoris polonor. S.Francisci Wilen. 1572; 2) P.P.Bernardin Vilnens. (VUB, II — 3353).

[54] *Steuchus Eugubinus Augustinus...,* Opera omnia..., Venetiis, 1541. Įrašai: 1) Inscriptus Catalogo librorum Collegij Vilnensis Societatis Iesu A-o 1606; 2) Bibliotheca Magna (BAN, 219, f.m. 6404, s.Nr. 6.1.18, 6.3.2).

DATA ES. Šią ruletę buvo pavartojęs knygrišys, rišęs 169 ir 279 paveiksluose pavaizduotas knygas. Viršutiniame veidrodyje įspausta ovali plokštelė su Dovydo Psalmisto atvaizdu ir įrašu aplinkui: DOMINE NE IN FVRORE TVO ARGVAS ME NEQVE IN IRA TVA CORRIPIAS ME PSL A 6. Plokštelė pagaminta Vilniaus pinigų kalykloje apie 1590 m., panaudojus P. Platinio asmeninius ženklus; interpunkcija atlikta šio mincmeisterio vartotais spaudais.

278 paveiksle[55] — rudos odos įrišimas. Apatinis kietviršis (medis, 20×30) apvedžiotas rulete su reformatų atvaizdais medalionuose bei įrašais: E ROTER, M LVTH, I HVS; ruletės įspaudai — aklieji. Veidrodis paliktas tuščias. Visi viršutinio kietviršio įspaudai paauksuoti. Plokštelėje, kuri pagaminta Vilniaus pinigų kalykloje, pavaizduotas Dovydas Psalmistas ir įrašyta: DOMINE NE IN FVRORE TVO ARGVAS ME NEQVE IN IRA TVA CORRIPIAS ME PSALM 6. Knyga įrišta XVI a. paskutiniajame dešimtmetyje Vilniuje.

279 paveiksle[56] — raudona oda aptraukto viršelio (medis, 24×37) įspaudų trynės. Visi viršutinio kietviršio įspaudai paauksuoti, apatinio — aklieji. Viršutiniame kietviršyje įspausta P. Platinio darbo plokštelė su Dovydu Psalmistu ir tos pačios, kaip ir 169, 277 paveiksluose, ruletės, tik kampiniai įspaudai (visi vienodi) vaizduoja Kristaus prisikėlimą. Apatinis kietviršis užpildytas tomis pačiomis ruletėmis ir rulete su Kristumi, apaštalais bei įrašais: SALVATOR, MATEVS, MARCVS, LVCAS, IOHANNES. Ši ruletė buvo pavartota, įrišant kitas knygas (žr. 169, 294, 410 pav.). Priešlapiams knygrišys panaudojo popierių su vandenženkliu (EL, 1336 vž. tipo).

Lietuvos bibliotekose buvo knygų įrišimų, kuriuose įspaustos plokštelės su Dovydu Psalmistu skiriasi nuo aukščiau aprašytųjų. Būdingesnės iš jų čia aptariamos.

280 paveiksle[57] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 21×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti aklaisiais ruletės įspaudais. Apatinis veidrodis užpildytas rulete su vazų ornamentais ir rulete su evangelistų atvaizdais bei įrašais: IOHANE, MATHEVS, LVCAS, MARCVS, įspausti graviravimo metai — 1540. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti; viršuje įspaustas knygos pavadinimas, centre — plokštelė su Dovydu Psalmistu bei įrašu apačioje: IVXTA EST DOMINVS HIS QVI TRIBVLATO SVNT CORDE. Jauno mėnulio formos pavienius spaudus vartojo 1550 m. Vilniaus knygrišys, įrišęs J. Albino knygas (žr. 61 pav.).

281 paveiksle[58] — ruda oda aptrauktų viršelių (kartonas, 20×28) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti aklaisiais rulečių įspaudais; apatinis veidrodis užpildytas tomis pačiomis ruletėmis. Pirmojoje ruletėje — alegorinės figūros bei įrašai: IVSTICIA, LVCRETIA, FORTITUDA. Šią ruletę Vilniaus knygrišys vartojo XVII a. viduryje (žr. 571 pav.). Antrojoje ruletėje (platesnėje) — epizodai iš Senojo testamento bei įrašai: NON HABE D, ABRAM ISA, SCALA IAC, DEG PREC. Trečiojoje ruletėje (siauresnėje) — taip pat scenos iš Biblijos bei įrašai: IVSTIFICACIO, SATISFACTIO, PECCATVM. (Šios trys ruletės K. Hebleriui nežinomos.) Viršutiniame veidrodyje įspaudai paauksuoti, viršuje — knygos pavadinimas, apačioje — įrišimo metai — 1549. Centre įspausta plokštelė su Dovydu Psalmistu bei įrašu: IVXTA EST DOMINVS HIS QVI TRIBVLATO SVNT CORDE. Priešlapiams panaudotas popierius su vandenženkliu (EL, 2133 vž. tipo). Knyga įrišta 1549 m. greičiausiai Vilniuje.

282 paveiksle[59] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×33) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su reformatų atvaizdais medalionuose bei įrašais. Ruletės įspaudai — aklieji. Šią ruletę vartojo knygrišys, rišęs knygas Žygimanto Augusto, vyskupo J. Albino bibliotekoms (žr. 283, 368, 414 pav.). Apatinis veidrodis taip pat užpildytas aklaisiais ruletės įspaudais. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti; centre — plokštelė su Dovydu Psalmistu bei įrašu: IVXTA EST DOMINVS HIS QVI TRIBV S C; viršuje — knygos pavadinimas, apačioje — įrišimo metai — 1563. Knyga įrišta Vilniuje.

283 paveiksle[60] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×33) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su reformatų atvaizdais, kurią buvo pavartojęs knygrišys, įrišęs Vilniuje knygas Žygimanto Augusto bibliotekai. Apatinis veidrodis užpildytas rulete su evangelistų atvaizdais bei įrašais: IOHANNES, SALVATOR, MATEVS, MARCVS, LVCAS. Rulečių įspaudai — aklieji. Viršutiniame veidrodyje įspausti įrišimo metai — ANNO 1564, centre — plokštelė su Dovydu Psalmistu bei įrašu DAVIDT. Knyga įrišta Vilniaus knygrišio 1564 m.

284 paveiksle[61] — šviesiai dažyta oda aptraukto kietviršio (medis, 26×38) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti gotiško stiliaus pavieniais aklaisiais įspaudais su žiedais; jie įspausti vienas prie pat kito ir atrodo lyg rulete padarytas bordiūras. Apatinis veidrodis užpildytas rulete su Kristaus ir šventųjų atvaizdais bei įrašais: SALVATOR, PAVLVS; virš Kristaus yra inicialai HH ir atskirai raidė T. (K. Hebleris šios ruletės nežino.) Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Kampuose — filetės įspaudai kaip ir 121 paveiksle (plg. 405 pav.). Veidrodžio centre — plokštelė su Dovydu Psalmistu bei įrašu viršuje: DAVID; apačioje įspausti įrišimo metai — 1555.

285 paveiksle[62] — baltinta kiaulės oda aptraukto viršelio (medis, 9×15) įspaudų trynės. Abu kietviršiai

[56] *Mercurius Asclepius...*, Liber VI de immortalitate animae..., Cracoviae, 1590. Įrašai: 1) Fr. Ambrosius; 2) Pro Libraria Vilnensi F-rum Min.; 3) P P Bernardinor. Vilnen. (VUB, II — 1513).

[56] *Steuchus Eugubinus Augustinus...*, Enarrationum in psalmos..., Venetiis, 1541. Įrašai: 1) Inscriptus Catalogo librorum Collegij Vilnensis Societatis Iesu A-o 1606; 2) Bibliothecae Magnae (BAN, 104 f.m. 5657/8, s.Nr. 21.1.17, 21.2.10).

[57] *Sabellicus Marcus Antonius Coccius...*, Exemplorum libri decimi..., Argentorati, 1518. Įrašas: Collegij Vilnensis Societ. Iesu (BAN, 209 f. 5073, s. Nr. 6.1.16).

[58] *Werner Rolevinck*, Fasciculus temporum..., Strassburg, 1487. Įrašai: 1) Bibliotheca Magna; 2) Collegii Vilnensis Societatis Iesu (BAN, Ink. 464, Bobr., 682).

[59] *Ireneus...*, Opus... in quinque libros digestum..., Opera Des. Erasmi Roterodami emendatum..., Basileae, 1560. Įrašas: P. P. Bernardinor. Vilnen. (VUB, II — 1047).

[60] *Wilhelmus Lindanus Dordacenus...*, Panoplia evangelica..., Coloniae Agrippinae, 1563. Įrašai: 1) Collegij Vilnensis; 2) Bibliothecae Magnae. Thomas Makoweczky (BAN, 293 f. 5066, s. Nr. 23.3.3).

[61] *Gregorius Papa...*, Operum..., Basileae, 1550. Įrašas: Inscriptus Catalogo Collegij Vilnen. Soc. Iesu (BAN, 185 f.m. 5769, s.Nr. 18.5.10, 15.6.2, 15.9.24).

[62] *Tilmannus Bredenbachius...*, Insinuationum divinae pietatis, Coloniae, 1579. Įrašai: 1) Collegij Viln. Soc. Iesu dono Illmi Dni Casimiri Sapieha Procancell. M.D.L.; 2) Collegij Viln. Bibliot. Magna (BAN, 367/o-3912, s.Nr. 18.5.29, 18.4.29).

vienodai papuošti aklaisiais įspaudais. Veidrodžiai apvedžioti rulete su antikinėmis galvutėmis medalionuose. Abiejų veidrodžių centruose įspausta plokštelė su Dovydu Psalmistu bei įrašu apačioje: DOMINE EXAVDI PRECEM MEA ET N. Knyga įrišta XVI a. antrojoje pusėje greičiausiai Vokietijoje.

286 paveiksle[63] — rudos odos įrišimo įspaudų trynės. Abu kietviršiai (kartonas, 15×20) apvedžioti rulete su biblinių personažų atvaizdais bei įrašais: ECCE AGNVS DEI QVI TOLI, APPARVIT BENINGNITII, DE FRVCTVS VENTRIS TVI 1554, DATA EST MIHI OMNES PO. Neaišku, kur ši ruletė buvo išraižyta, greičiausiai Vokietijoje. Vilniuje ji vartota XVII a. viduryje (plg. 426 pav.). Apatinio kietviršio veidrodis užpildytas ta pačia rulete. Viršutinio kietviršio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Centre įspausta ovali plokštelė su Dovydu Psalmistu bei įrašu aplinkui bažnytine slavų kalba. Raižytojas stengėsi nukopijuoti P. Platinio plokštelę (277 pav.), bet tai jam ne visai pavyko, be to, jis neturėjo atitinkamų spaudų su raidėmis ir, matyt, nemokėjo bažnytinės slavų kalbos. Knyga įrišta Vilniuje XVII a. viduryje. Apatinio kietviršio vidaus pusėje užsilikęs pirminio įrišimo priešlapis su vandenženkliu, vartotu Lietuvoje apie 1590 m. (EL, vž. 2150). Vilniaus burmistras J. Jackavičius 1647 m. knygą padovanojo Bitenio vienuolynui. Prieš tai jis buvo atidavęs ją restauruoti. Knygrišys, nuėmęs seną odinį viršelį, uždėjo naują odą, papuošė ją įspaudais ir įklijavo naują priešlapį, panaudojęs popierių su vandenženkliu (EL, 1944 vž. tipo). Tokį popierių naudojo apie 1650 m. Sapiegų dvare Rožanoje veikusi popieriaus dirbtuvė.

287 paveiksle[64] — rudos odos įrišimo (kartonas, 14×16) įspaudų trynės. Visi įspaudai paauksuoti. Viršutiniame kietviršyje įspausta ovali plokštelė su Dovydu Psalmistu be įrašo aplinkui, apatiniame veidrodyje — arabeska. Priešlapyje pažymėta, kad gaidos parašytos Vilniaus archimandrito. Šis gaidų sąsiuvinis pateko į Vilniaus Viešąją biblioteką iš Supraslio vienuolyno. Kaip matyti iš knygrišio įrašo priešlapyje, sąsiuvinis buvo įrištas tuščias ir tik vėliau prirašytas. Dobrianskis manė, kad tai XVIII a. parašytos gaidos. Patikrinus šio sąsiuvinio popierių, pasirodė, kad jame matomi vandenženkliai yra su Jelitos herbu (EL, 1544—1548 vž. tipo ir 1810 vž.); jie naudoti 1596—1602 m. Priešlapių popierius taip pat su vandenženkliu (EL, 1040 vž. tipo), kuris buvo vartojamas 1586—1603 m. Iš to, kas aukščiau pasakyta, galima manyti, kad šis sąsiuvinis buvo įrištas Vilniuje apie 1600 metus.

288 paveiksle[65] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 19×31) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti ruletėmis su mūzomis bei įrašais — CALI, TAR, EVT, POLI — ir ruletėmis su antikinėmis galvutėmis medalionuose; įspaudai — aklieji. Ruletę su antikinėmis galvutėmis 1591 m. vartojo Vilniaus knygrišys, įrišęs knygą, parodytą 353 paveiksle. Apatinis veidrodis užpildytas tomis pačiomis ruletėmis. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti, jo centre įspausta P. Platinio pagaminta ovali plokštelė-rėmeliai su įrašu aplinkui: PRECEP... DOMINVS... COGITA... FVERIS SED... 1580. Rėmelių centre, kaip matyti iš likusių ženklų, buvusi įspausta plokštelė su arabeska ir tik vėliau — skyde Odineco (Odyniec) herbas su inicialais CR. Aplinkui — pavieniai įspaudai (plg. 353 paveikslą). Viršutiniame veidrodyje yra įrišimo metai — 1599. Knyga įrišta Vilniuje.

289 paveiksle[66] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 20×31) įspaudų trynės. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti, visi kiti — aklieji. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti ruletėmis; apatinis veidrodis užpildytas ruletėmis su galvutėmis. Platesnioji ruletė signuota OH, ją knygrišys vartojo, įrišdamas kitas knygas (žr. 264, 359, 377 pav.). Viršutiniame veidrodyje įspausti pavieniai spaudai ir ovali plokštelė su nukryžiuotu Kristumi bei įrašu aplinkui: CHRISTVS FACTVS EST PRO NOBIS OBEDIENS VSQ AD MORTE MORTE AVTE CRVCIS PHI 2. Plokštelė pagaminta Vilniaus pinigų kalykloje XVI a. paskutiniajame dešimtmetyje. Juostą imituojanti ruletė taip pat raižyta Vilniuje. Knyga įrišta Vilniaus akademijos bibliotekai dirbusio knygrišio apie 1600 m.

290 paveiksle[67] — abiejų kietviršių (kartonas, 28×42) rudoje odoje įspaustų plokštelių trynės. Viršelis apvedžiotas aklaisiais rėžtuko įspaudais, plokštelių įspaudai paauksuoti. Viršutiniame kietviršyje įspausta plokštelė su krucifiksu, ji ta pati, kaip 289 paveiksle. Apatiniame kietviršyje įspausta ovali plokštelė su madona ant jauno mėnulio. Abi plokštelės pagamintos Vilniaus raižytojo. Knygą įrišo Vilniaus akademijai dirbęs knygrišys apie 1600 m.

289 ir 290 paveiksluose pavaizduotos plokštelės su nukryžiuotu Kristumi ir su madona ant mėnulio aptinkamos daugelyje XVII a. pradžioje Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio įrišimų. Antai šios plokštelės įspaustos kelių akademijai įrištų knygų viršeliuose[68]. Šių knygų priešlapiams knygrišys panaudojo popierių su vandenženkliu (EL, 4025 ir 4026 vž. tipo), kuris buvo vartotas 1608—1609 m., ir su P. Sapiegos popieriaus dirbtuvėje naudotu 27 vandenženkliu (EL atlase jo nėra).

291 paveiksle[69] — šviesia veršio oda aptraukto viršelio (kartonas, 21×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su mazgų ornamentais ir su galvutėmis medalionuose bei įrašais: DVR ir HEI.

[63] Sen. slavų kalba rašyta knyga «Сказания полезные о латинах». Tituliniame lape įrašyta, kad Vilniaus burmistras J. Jackavičius 1647 m. padovanojo knygą Bitenio vienuolynui. 8—20 psl. įrašyta, kad 1758 m. knyga priklausė Žirovicų vienuolynui (MAB, F 19, Nr. 269).

[64] Rankraštinės gaidos. Viršutinio kietviršio priešlapyje įrašyta, kad gaidas parašė Vilniaus archimandritas (MAB, F 19, Nr. 136).

[65] *Gregorius de Zarnowiec,* Postylla... [Vilnius], 1597 (Oss. Wr., 2726 — XVI, F 4298).

[66] *[Mikalojus Daukša]* Postilla. Catholicka. Tai est: Iżguldimas Ewangeliu..., Wilniui, Drukarnioi Akademios Societatis Iesu, AD 1599. Įrašai: 1) Collegij Crozensis Soc-tis Iesu; 2) Inscriptus Cathalogo Collegij Crosensis Societatis Iesu (VUB, LR 1618).

[67] *Decius Phillippus Mediolanensis,* In decretalium volumen perspicua commentaria..., Venetiis, 1549. Įrašai: 1) Col. Viln. Soc. Iesu; 2) Bibliothecae Magnae; 3) Peterburgo dvasinės akademijos bibliotekos ekslibrisas (BAN, 212, f. m. 6396).

[68] BAN, 13, 18 f.m.

[69] *G. Tyrius...,* Belli sacri historiae, libri XXIII, Basileae, 1549. Įrašai: 1) Sum Rnmi. d. Valeriani D.G.Epi.Luceor. 1554; 2) Collegij Vilnensis Societatis Iesu; 3) Bibliothecae Magnae (BAN, 341 f. 5131/32, s. Nr. 25.1.25, 48.1.17); apatiniame kietviršyje odoje rašalu įrašyta: Monumentum Illustrissimi Rndmi Valeriani Ep. Vilnensis, Fundatoris Collegii et Academiae Sctis Iesu 1554 [?].

Apatinis veidrodis užpildytas tokiais pat aklaisiais šių rulečių įspaudais, viršutiniame kietviršyje — pauksuoti pavieniai įspaudai kampuose; centre įspausta ovali plokštelė su nukryžiuotu Kristumi ir įrašu aplinkui: CHRISTVS FACTVS EST PRO NOBIS OBEDIENS VSQ AD MORTEM AVTEM CRVCIS PH. Plokštelė signuota RN. Raidės greičiausiai reiškia Vilniuje dirbusio ir šią plokštelę paruošusio raižytojo inicialus. Ši vyskupui V. Protasevičiui priklausiusi knyga įrišta XVI a. viduryje akademijai dirbusio knygrišio.

292 paveiksle[70] — abiejų kietviršių (medis, 21×29) įspaudų trynės. Šis inkunabulas apie 1600 m. įrištas Vilniuje bernardinams dirbusio knygrišio; jis aptrauktas ruda oda. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti Vilniuje raižytų rulečių aklaisiais įspaudais, plokštelių įspaudai paauksuoti. Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė su nukryžiuotu Kristumi ir įrašu aplinkui: CHRISTVS FACTVS EST PRO NOBIS OBEDIENS VSQVE AD MORTEM MORTEM AVTEM CRVCIS PHILI 2. Ši plokštelė nėra ta pati, kaip 289 ir 290 paveiksluose,— skiriasi ne tik išraižytos figūros, bet ir įrašas. Apatiniame kietviršyje įspausta ovali plokštelė su profiliu sėdinčia madona ant jauno mėnulio, laikančia rankoje tulpę. Šios plokštelės kompozicija taip pat skiriasi nuo pavaizduotosios 290 paveiksle.

293 paveiksle[71] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×37) įspaudų trynės. Viršutinio kietviršio įspaudai paauksuoti; kampiniai papuošimai ir iš pavienių įspaudų sudaryti medalionai vienodi. Veidrodžio centre įspausta ovali plokštelė su nukryžiuotu Kristumi bei įrašu aplinkui: CHRISTVS FACTVS EST PRO NOBIS OBEDIENS VSQVE AD MORTEM MORTEM AVTEM CRVCIS PHI 2. Plokštelėje pavartoti Vilniaus pinigų kalyklos raidiniai ir skiriamųjų ženklų spaudai. Apatinis kietviršis apvedžiotas ruletėmis, veidrodis paliktas tuščias. Platesnėje ruletėje — antikiniai ir alegoriniai personažai bei įrašai: APOLLO, THALIA, CALIOPE, EVTERPE. Siauresnėje ruletėje — galvutės medalionuose be įrašų. Rulečių įspaudai — aklieji. Knyga įrišta XVII a. pirmajame dešimtmetyje Vilniaus akademijos bibliotekai dirbusio knygrišio.

294 paveiksle[72] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 23×37) įspaudų trynės. Viršutinio kietviršio įspaudai paauksuoti; kampiniai ir pavieniai įspaudai vienodi; veidrodžio centre įspausta ta pati plokštelė, kaip ir 293 paveiksle. Apatinis kietviršis apvedžiotas ruletėmis su mazgų ornamentais, su galvutėmis medalionuose (plg. 296 pav.) ir su evangelistų atvaizdais bei įrašais: SALVATOR, MATEVS, MARCVS, LVCAS, IOHANNES (žr. 169, 279, 410 pav.). Rulečių įspaudai — aklieji. Knyga įrišta XVII amžiaus pirmajame dešimtmetyje Vilniuje, akademijos bibliotekai dirbusio knygrišio.

295 paveiksle[73] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 24×39) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose ir rulete su epizodais iš Kristaus gyvenimo bei įrašais: ECCE AGN DEI QVI TO, MORS ERO MORS TVA, ECCE VIRGO CONCIPI, HIC EST FILIVS MEVS. Rulečių įspaudai — aklieji. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti, kampuose — keturi vienodi pavieniai įspaudai; centre įspausta ovali Vilniaus pinigų kalyklos įrankiais pagaminta plokštelė su nukryžiuotu Kristumi ir tokiu pat įrašu, kaip 293, 294 paveiksluose. Skiriasi tik įrašų pabaiga. Matyt, raižytojas neapskaičiavo raidžių skaičiaus ir turėjo sutrumpinti sakinį, išmetęs PHI 2 ir įkalęs į tą vietą Vilniaus pinigų kalykloje vartotą interpunkcijos spaudą. Knyga įrišta XVII amžiaus viduryje Vilniuje, akademijai dirbusio knygrišio.

296 paveiksle[74] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 8×14) įspaudų trynės. Viršutinio kietviršio įspaudai paauksuoti, jis apvedžiotas siaura rulete su S raidės ornamentu; kampuose — pavieniai įspaudai. Veidrodžio centre — ovali Vilniaus pinigų kalyklos pagaminta plokštelė su nukryžiuotu Kristumi ir tokiu pat įrašu, kaip 293, 294, 295 paveiksluose. Apatiniame kietviršyje — ruletės su galvutėmis medalionuose aklieji įspaudai. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje Vilniaus knygrišio.

297 paveiksle[75] — rudos odos įrišimas ir įspaudų trynė. Visi įspaudai paauksuoti. Viršutiniame kietviršyje (medis, 8×13) įspaustas knygos pavadinimas ir įrišimo metai — 1599, viduryje — ovali plokštelė su madona ant jauno mėnulio, to paties tipo, kaip ir aukščiau aptartosios. Apatiniame kietviršyje — ovalus herbinis superekslibrisas su inicialais PV viršuje ir įrašu — PN CORCINEN SRM CAP — apačioje. Knyga įrišta 1599 m. greičiausiai Lenkijoje.

298 paveiksle[76] — ruda oda aptraukto viršelio įspaudų trynės. Abu kietviršiai (kartonas, 15×19) apvedžioti ir apatinis veidrodis užpildytas tos pačios ruletės aklaisiais įspaudais. Viršutinio kietviršio veidrodyje įspausti paauksuoti pavieniai ir plokštelės įspaudai. Plokštelėje, kuri pagaminta Vilniaus raižytojo XVI a. pabaigoje, pavaizduotas nukryžiuotas Kristus, o aplinkui įrašyta: CHRISTVS FACTVS EST PRO NOBIS OBEDIENS VSQVE AD MORTEM MORTEM AVTEM CRUCIS PHI. Ši K. Širvydo knyga išspausdinta 1629 m. Vilniaus akademijos spaustuvėje Kauno dirbtuvės popieriuje su vandenženkliais, vaizduojančiais Vyties herbą. Tas pats popierius, t. y. su identišku Kauno dirbtuvės vandenženkliu, panaudotas priešlapiams, kurie yra išlikę. Vadinasi, 1629 m. prie Vilniaus akademijos spaustuvės turėjo veikti knygrišykla, kurioje buvo rišamos naujai išleistos knygos. Dirbantis akademijoje knygrišys puošė įrišimus savo spaudais. Matyt, po kiek

[70] *Nicolaus de Blonie*, Sermones de tempore et de sanctis..., Argentorati, 1494. Įrašas: Con-tus Derecennsis B.M.V. Ord. Praedic. Spausdintas ekslibrisas: Bibl. Conv. Grodn. Ordinis Praedicatorum (VUB, Ink. 177).

[71] *F. Suares*, Commentariorum ac disputationum..., Moguntiae, 1554. Įrašas: Inscriptus Catalogo librorum Collegii Vilnensis Soc-is Iesu 1605 (BAN, 318 f.m. 12538, s.Nr. 13.2.1, 12.5.1).

[72] *Chrisoostomus Ioannes*, Historiae exclesiasticae scriptores Graeci..., Coloniae Agrippinae, 1581. Įrašai: 1) Jurgiewicz Arch. et Phi. Mag. Can. Vilnen); 2) Inscriptus Catalogo libror. Collegij, Vilnen. Soc-tis Iesu (BAN, 108 f.m. 5664, s.Nr. 48.3.7).

[73] *Margarino de Labigne...*, Bibliotheca veterum patrum..., Parisiis, 1644. Ovalus tušo antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS (BAN, 587 f.m. 16940/41, s.Nr. 62.1.2).

[74] *Lodoico Granatensi...*, Vita Christi..., Coloniae, 1586. Įrašas: Collegij Vilnensis Soc. Iesu. Bibliotheca Magna (BAN, 896/o-4370, s. Nr. 19.7.53).

[75] *Brunus Vincentus...*, Meditationes de praecipuis mysteriis vitae et passionis D.N. Iesu Christi..., pars prima..., Coloniae Agrippinae, 1598 (VUB, II — 2511).

[76] *K. Szyrwid*, Punkty kazań..., w Wilnie..., 1629. Įrašas: Collegij Grodnen. Soc. Iesu (LKR, 405230).

laiko šis knygrišys nebeatnaujino sutarties su akademija, nes, kaip bus matyti toliau (žr. 299 pav.), jis dirbo savarankiškai ir rišo arionų religines knygas. Iš esamų minimoje knygoje įrašų nesimato, kad ji kada nors būtų priklausiusi Vilniaus akademijos bibliotekai. Vadinasi, 1629 m. akademijos knygrišykloje buvo rišamos ne vien akademijos bibliotekai skirtos knygos, t. y. akademijos spaustuvė parduodavo ne vien tik neįrištas knygas — dalį savo išleistų knygų akademija parduodavo įrištas į odą. Akademijos knygrišykloje vartotų pavienių spaudų, rulečių ir plokštelių įspaudai gali padėti identifikuoti, lokalizuoti ir apytikriai datuoti kitus tyrinėjamus knygų įrišimus.

299 paveiksle[77] — ruda oda aptraukto viršelio įspaudų trynės. Viršutiniame kietviršyje (kartonas, 15×19) įspausta plokštelė identiška su aptartąja 298 paveiksle, apatinio kietviršio veidrodyje — ovali plokštelė su renesansine dvilype lelija. Abu kietviršiai apvedžioti rulete, juose įspausti kampiniai ir pavieniai spaudai. Ši Ašmenoje 1615 m. išleista arionų knyga buvo įrišta XVII a. pirmojoje pusėje Vilniuje, matyt, to paties knygrišio, kuris 1629 m. dirbo knygrišykloje prie Vilniaus akademijos spaustuvės.

300 paveiksle[78] — ruda oda aptraukto viršelio įspaudų trynės. Ruletės įspaudai — aklieji, pavieniai įspaudai pasidabruoti, plokštelės — paauksuoti. Abu kietviršiai (kartonas, 18×14) apvedžioti rulete augalų motyvais, apatinis veidrodis užpildytas juostą imituojančia rulete. Viršutiniame kietviršyje įspausta Vilniuje graviruota plokštelė su Pieta ir įrašu aplinkui: AVE QVE DE CRVCE SVSCEPISTI VLNIS IESUM. Knyga įrišta Vilniuje apie 1600 m.

301 paveiksle[79] — rudos odos įrišimas ir įspaudų trynės. Abu kietviršiai (medis, 20×32) vienodai apvedžioti ruleèių aklaisiais įspaudais. Apatinis veidrodis užpildytas rulete su galvutėmis medalionuose, su augalų bei mazgų ornamentu ir su girliandomis. Viršutiniame veidrodyje — pasidabruoti kampiniai ir pavieniai įspaudai; centre įspausta plokštelė su Pieta, identiška su 300 paveiksle pavaizduota plokštele. Įspaudas paauksuotas. Knyga įrišta apie 1611 m. Vilniuje.

302 paveiksle[80] — šviesia plytine spalva dažytu pergamentu aptraukto viršelio (kartonas, suklijuotas iš charta bibula, 22×35) įspaudų trynės. Visi įspaudai paauksuoti. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete. Viršutiniame kietviršyje įspausta ovali plokštelė su Pieta ir įrašu aplinkui: AVE QVE DE CRVCE SVSCEPISTI VLNIS IESVM. Ši plokštelė identiška su plokštele 300 ir 301 paveiksluose. Apatiniame veidrodyje taip pat ovali plokštelė su Apreiškimu ir įrašu aplinkui: GAVDE... MATER CHRISTI QUAE PER AVREM CONCEPISTI GABRIEL NVNCIO. Priešlapių popierius su vandenženkliu, vaizduojančiu Radvilų erelį (EL, 172 vž. tipo). Knyga įrišta apie 1634 m. Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio.

Nuo XVI a. pabaigos iki XVII a. vidurio Lietuvoje ir Lenkijoje įrištų knygų viršeliuose dažnai pasitaiko paauksuotų bei pasidabruotų plokštelių įspaudų, kuriuose pavaizduota sėdinti ant jauno mėnulio rožių vainiku apsupta madona su kūdikiu ant kelių. Rankoje ji paprastai laiko obuolį ar gėlę. Dažniausiai ji vaizduojama anfas, rečiau — profiliu. Visuomet virš madonos galvos du angelai laiko karūną. Plokštelių būna įvairaus didumo, bet jos visuomet ovalios.

Šiame darbe pateikta daugiau kaip dešimt plokštelių su madonomis ant jauno mėnulio. Jos visos labai panašios, ir vis dėlto beveik visos kuo nors skiriasi (žr. 239, 290, 292, 539 pav.).

Vargu bau galima šias plokšteles skirti kuriam nors vienam raižytojui ar kuriai nors „mokyklai". Greičiausiai tai buvo mados dalykas, ir daugelis raižytojų panašias plokšteles gamino įvairiems knygrišiams. Neaišku, iš kur ši mada kilo ir kas pirmasis pradėjo raižyti tokias plokšteles. Taip pat labai sunku nustatyti, kurios iš jų buvo raižytos Vilniaus meistrų. Galima tik gana tiksliai nurodyti, kurias plokšteles vartojo Vilniaus knygrišiai.

303 paveiksle[81] — ruda oda aptraukto viršelio įspaudų trynės. Abu kietviršiai (kartonas, 15×19) apvedžioti aklaisiais ruletės įspaudais, apatinio kietviršio veidrodis užpildytas ta pačia rulete. Ši ruletė aptinkama ir kituose Vilniaus akademijai apie 1629 m. dirbusio knygrišio įrišimuose (žr. 272 pav.). Viršutinio kietviršio veidrodis papuoštas paauksuotais įspaudais — pavieniais ir plokštelės su madona ant jauno mėnulio. Šios plokštelės ir ruletės įspaudai, randami kitų knygų įrišimuose, gali būti pakankamas įrodymas, kad knyga įrišta Vilniuje XVII a. pirmojoje pusėje.

304 paveiksle[82] — rudos odos įrišimo įspaudų trynės. Abu kietviršiai (medis, 20×29) vienodai apvedžioti rulete su mazgų ornamentais; ruletės įspaudai — aklieji. Apatinio kietviršio veidrodis užpildytas ta pačia rulete. Viršutiniame veidrodyje įspausti kampiniai, pavieniai įspaudai, ruletė su grandinės ornamentu ir ovali plokštelė su madona ant jauno mėnulio. Visi įspaudai paauksuoti. Šis inkunabulas įrištas XVI a. paskutiniajame dešimtmetyje Vilniaus bernardinų vienuolyno bibliotekai dirbusio knygrišio.

305 paveiksle[83] — rudos veršio odos įrišimas ir įspaudų trynės. Viršutinio kietviršio (medis, 20×30) įspaudai veidrodyje paauksuoti; viršuje įspaustas knygos pavadinimas, apačioje — įrišimo metai — 1614, kampuose — renesansiniai kampiniai, šonuose — pavieniai spaudai. Centrinėje ovalioje plokštelėje — madona ant jauno mėnulio su obuoliu rankoje. Plokštelė panaši į 239 paveiksle pavaizduotąją, tik daug mažesnė, ir madona obuolį laiko kitoje rankoje. Apatinis kietviršis apvedžiotas rulete su scenomis iš Biblijos ir įrašais: SATISFACTIO, PECCATVM, IVSTIFICACIO; virš gy-

[77] Censura albo rozsądek na confessią ludzi tych, którzy pospolitym nazwiskiem rzeczeni bywaią Arriany..., Drukowano w Oszmianie J.M. Pana C.M. Marszałka W.X. Litewskiego, roku 1615 (Bawor., 23553).

[78] *S. Rochowicz*, Kąpiel duszna albo cwiczenie żywota duchownego..., w Wilnie, u Jana Karcana. roku 1609 (Bawor., 21734).

[79] *Toletus Franciscus*, In sacrosanctum Ioannis evangelium commentarii..., Coloniae Agrippinae, 1611 (VUB, III — 10195).

[80] *Paez Balthazarus...*, Commentarii in canticum Ezechiae..., volumen secundum, Parisiis, 1631. Įrašas: Collegij Vilnens. Societis Iesu Cathalogo inscriptus 1634 27 Junii (BAN, 1600 f.m. 15313, 14 R, s. Nr. 20.4.7, 22.1.8, 22.2.9).

[81] *K. Szyrwid*, Punkty kazań..., w Wilnie..., 1629. Įrašas: Coll. Caun. Soctis Iesu (VUB, LR 688).

[82] *Iacobus de Voragine*, Legenda aurea, Basel, 1484. Įrašas: Bernardin. Vilnensis (VUB, Ink. 245).

[83] *Gregorius de Arimino...*, In primo sententiarum nuperrime impressus... per Paulum de Genesano, Venetiis, 1518. Įrašai: 1) [Vester] Fr. Christophorus Kampo Conv.Min.Obser. cum licencia superiorum, A.D. 1608; 2) Pro libraria loci Vilnen. idem qui sup. Min. Fr. M. pr. 1614; 3) P. P. Bernardinor. Vilnen. (VUB, II — 1514).

vatės — raidės MG. Veidrodis užpildytas rulete su alegorine figūra, antikinėmis galvutėmis medalionuose ir įrašais: VENVS ir 1537. (K. Hebleris šių dviejų ručių nežino.) Ruletė su įrašu VENVS ir graviravimo metais — 1537 — buvo gana plačiai vartojama vieno Vilniaus knygrišio XVII a. viduryje. Pavyzdžiui, Vilniaus kapitulos 1648 m. protokolų knygos įrišimas papuoštas, be kitų, ir šios ruletės įspaudais (žr. 403 pav.). K. L. Sapiegos knygų su jo superekslibrisais viršeliai taip pat apvedžioti šia rulete (žr. 404 paveikslą). Kaip rodo įrašas minimos knygos tituliniame lape ir viršutiniame kietviršyje įspausti metai, knyga buvo įrišta 1614 metais Vilniuje bernardinų vienuolynui dirbusio knygrišio.

306 paveiksle[84] — ruda oda aptraukto viršelio įspaudų trynės. Abiejų kietviršių (kartonas, 7×12) įspaudai paauksuoti. Viršutiniame kietviršyje įspausti atskiri pavieniai spaudai ir ovali plokštelė su nukryžiuotu Kristumi bei įrašu aplinkui: CHRISTVS FACTVS EST PRO NOBIS OBEDIENS VSQVE AD MORTEM MORTEM AVTEM CRVCI. Ši plokštelė išraižyta Vilniaus pinigų kalykloje P. Platinio vartotais įrankiais. Ji aptinkama įvairiuose Vilniaus akademijos spaustuvei tuo metu dirbusio knygrišio įrišimuose. Apatiniame kietviršyje įspausta ovali plokštelė su arabeska. Ši katalikiška knyga, Gryčovos manymu, buvo išspausdinta protestanto spaustuvininko J. Karcano, kuris, nenorėdamas dėti savo pavardės, tituliniame lape įrašė nieko nesakantį ir katalikiškam skaitytojui priimtiną vardą: „apud Ioannem Velicensem". Ši knyga įdomi tuo, kad visa išspausdinta popieriuje su vandenženkliu, vaizduojančiu Kirvio herbą (EL, 1635 vž. tipo). To paties popieriaus yra ir priešlapiai (jie išlikę). Sprendžiant iš plokštelės ir priešlapių popieriaus, jėzuitai greičiausiai buvo atidavę J. Karcanui išspausdinti šią knygą ir davę spaustuvininkui savo popierių. Išspausdinta knyga buvo atiduota įrišti knygrišiui, rišusiam Vilniaus akademijai knygas ir puošusiam įrišimus grynai katalikiško turinio plokštelėmis.

307 paveiksle[85] pavaizduotas rudos veršio odos įrišimas ir įspaudų trynės. Abu kietviršiai (kartonas, 14×20) apvedžioti aklaisiais ručių ir pavieniais įspaudais. Viršutinio kietviršio veidrodis papuoštas siaura rulete, pavieniais spaudais ir plokštele su klūpančios šventosios figūra (plg. 311 pav.). Visi įspaudai paauksuoti. Plokštelė ir pavieniai spaudai buvo vartojami knygrišio, kuris XVI a. pirmojoje pusėje rišo knygas Lietuvos kancleriui Albertui Goštautui. Apatinio kietviršio veidrodyje įspausti pavieniai spaudai. Knyga įrišta Vilniuje prieš 1539 m.

308 paveiksle[86] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 19×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti aklaisiais ručių įspaudais. Apatinis veidrodis užpildytas tomis pačiomis ruletėmis. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Jo centre įspausta apskrita plokštelė, kurioje drauge su šv. Barbora ir kūdikėliu Jėzumi pavaizduota Marija. Priešlapiams knygrišys panaudojo popierių su vandenženkliu (EL, 3583 vž. tipo). Knyga įrišta XVI amžiaus pirmojoje pusėje.

309 paveiksle[87] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×32) įspaudų trynės. Abiejų kietviršių įspaudai paauksuoti. Viršutiniame veidrodyje įspausta apskrita plokštelė su šv. Mikalojumi, apatiniame — plokštelė su Marija, šv. Barbora ir kūdikėliu Jėzumi. Knyga įrišta XVI a. pirmojoje pusėje.

310 paveiksle[88] — pergamento įrišimo fotonuotrauka (minkštas kartonas, 15×21). Abiejų kietviršių įspaudai paauksuoti. Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė, vaizduojanti madoną su kūdikiu ant mėnulio liepsnų vainike, apatiniame — plokštelė su Marija, šv. Barbora ir kūdikėliu Jėzumi. Knyga įrišta XVI a. pirmojoje pusėje.

311 paveiksle[89] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 21×15) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete ir rėžtuku, kampuose — pavieniai įspaudai su gile. Viršutinio ir apatinio kietviršio veidrodžių įspaudai paauksuoti. Viršutiniame kietviršyje — plokštelė su klūpančia šventąja; plokštelės viršuje Lenkijos herbas Erelis skyde, apačioje — Lietuvos herbas Vytis. Apatiniame veidrodyje — plokštelė su šv. Jonu, apačioje, renesansiniame kartuše,— Goštautų šeimos herbas Habdankas. Plokštelė su klūpančia šventąja buvo pavartota, įrišant knygas, parodytas 307, 312 paveiksluose, plokštelė su šv. Jonu — įrišant knygą, pavaizduotą 313 paveiksle. Lietuvos Statutas parašytas 1529 m. popieriuje su vandenženkliu (EL, 2132 vž. tipo), tas pats popierius pavartotas ir šios rankraštinės knygos priešlapiams. Knyga įrišta Vilniuje apie 1530 m. Ji priklausė Lietuvos kancleriui A. Goštautui. Kaip rodo įspausti herbai, A. Goštautas ją naudojo, eidamas savo pareigas.

312 paveiksle[90] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti aklaisiais ruletės įspaudais. Apatinis veidrodis užpildytas pavieniais įspaudais. Viršutinio įspaudai paauksuoti; viršuje įspausta plokštelė su arabeska, apačioje — superekslibrisas (Sapiegų herbas Lapė skyde), centre — plokštelė su klūpančios šventosios figūra. Plokštelė, pavieniai spaudai ir ruletė buvo vartojami knygrišio, rišusio knygas A. Goštautui (žr. 307, 311 pav.). Ši Sapiegų bibliotekos knyga buvo įrišta XVI a. pabaigoje Vilniuje, vėliau kartu su kitomis Sapiegų knygomis atiteko Vilniaus akademijai. XVIII a. pradžioje jos įrišimas buvo restauruotas: nuimta susidėvėjusi nugarėlės oda ir uždėta nauja, kurioje įspaustas akademijos superekslibrisas su Vyties herbu ir raidėmis ACVSJ. Kiekvienas tarpas tarp ryšių apvedžiotas rulete su rombo formos ornamentu.

[84] *Thomas de Kempis.*, De imitatione Christi..., Vilnae, 1585. Įrašas: Inscriptus Cathalogo Domus S. Barb[ar]ae Crac.Societ.Iesu. Antspaudas: BIBLIOTEKA FUNDACYI W. HR. BAWOROWSKIEGO (Bawor., 23113).

[85] Formulare advocatorum et procuratorum Romanae curiae et regii parlamenti... (VUB, II — 3419).

[86] *Herborn Nicolaus...*, De insulis nuper inventis..., Coloniae, 1532. Įrašai: 1) Bibliotheca Magna Collegij Vilnensis; 2) tušo antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS (BAN, 522 f. 5872/73, s. Nr. 11.1.19, 40.9.18).

[87] *Plutarchus...*, Opuscula..., Parisiis, 1521. Įrašai: Collegij Viln. Soc. Iesu; 2) Bibliothecae Magnae (BAN, 466 f. 5584; s. Nr. 33.5.18, 37.2.1).

[88] *Lotta C. Catellianus...*, Memorialia... [Pavia], 1511. Įrašas P. P. Bernardinor. Vilnen. (VUB, II — 4335).

[89] Statut Litewski pierwszey redakcyi ułożony przez Gastolda w r. 1529, przyjęty przez Stany 1530. (Titulinio lapo trūksta, įrašas vėlesnis BOZ, 77).

[90] *Tilmann Godefridus...*, Basilii re..., Parisiis, 1556 (BAN, 88 f. 3417, s. Nr. 9.4.1, 9.4.4, 16.4.3).

313 paveiksle[91] — raudona oda aptraukto viršelio (medis, 19×30) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su augalų ornamentu. Apatinis veidrodis taip pat papuoštas aklaisiais ruletės įspaudais su vijoklių raštu. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Jo centre — plokštelė su šv. Jonu; virš galvos įrašyta: IOHANNES. Aplink plokštelę — pavieniai įspaudai, viename jų — Kaniavos herbas (gal tai superekslibrisas?). Ta pati plokštelė su šv. Jonu buvo pavartota knygrišio, įrišusio kancleriui Albertui Goštautui rankraštinę knygą — Lietuvos Statutą (žr. 311 pav.).

314 paveiksle[92] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×33) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti aklaisiais rulečių įspaudais. Apatinis veidrodis užpildytas tomis pačiomis ruletėmis. Viršutiniame — įspausti pavieniai spaudai ir plokštelė su šventuoju, viršuje — knygos pavadinimas ir įrašas: P. [F?] PAVLI SARB POSNANIEN OR PRE; apačioje yra įrišimo metai — 1539. Pavieniai įspaudai paauksuoti. Pirmoje ruletėje — apaštalų Petro ir Povilo atvaizdai bei įrašai — PETR, PAVL — ir ruletės išraižymo metai — 1539. Ši ruletė buvo pavartota, įrišant Krokuvos magistrato 1552 m. knygą[93] ir kai kurias Žygimanto Augusto bibliotekos knygas. Antroje ruletėje — alegorinės figūros bei įrašai: LVCRECIA, IVSTICIA, FORTITVDA. Ši ruletė buvo pavartota, įrišant kai kurias Žygimanto Augusto bibliotekos knygas. Trečioje ruletėje — scenos iš biblijos bei įrašai: SATISFACCIO, PECCATVM, AP CRVSES, SVR ET VM, EGO SVM PA. Ši ruletė buvo pavartota, įrišant knygas Žygimanto Augusto bibliotekai. Priešlapiams knygrišys vartojo popierių su vandenženkliu (EL, 1787 vž. tipo). Ši knyga priklausė Poznanės inkvizitoriui, dominikonui P. Sarbinui (mirė apie 1563 m.). Ją įrišo greičiausiai vienas iš Krokuvoje dirbusių knygrišių. Neaišku, kaip ši knyga atsidūrė Vilniaus akademijos bibliotekoje.

315 paveiksle[94] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×33) įspaudų trynės. Viršutinis veidrodis pauksuotas, visi kiti įspaudai — aklieji. Plokštelėje su Kristumi įrašyta: EGO SV LVX MVDI. Kraštutinėje ruletėje — įvairūs epizodai iš Kristaus gyvenimo ir įrašai: EGO SVM PA, CAP CVR ETVALI. Siauresnėje ruletėje — Kristus, šv. Petras, viršuje išgraviruoti metai — 1540, šv. Povilas ir įrašai: SALVATO, PAVLV, PETR. Šią ruletę buvo pavartojęs 1556—1558 m. knygrišys, įrišęs knygas 240, 420 paveiksluose ir kai kurias Žygimanto Augusto bibliotekos knygas. Siauriausioje ruletėje — putti ant postamentų, tarp jų — kūdikėlis Jėzus; žemiau išraižyta raidės VER G. (K. Hebleris tokios ruletės nežino.) Knyga įrišta XVI a. viduryje Krokuvoje.

316 paveiksle[95] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 30×44) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti ruletėmis. Siauresnėje ruletėje — Biblijos personažai, įrašai — SALVAT, IOHAN, PAVLVS, DAVID — ir išraižymo metai — 1540. Platesnėje ruletėje — galvutės medalionuose. Ši ruletė taip pat buvo vartojama Vilniaus knygrišio, rišusio Žygimanto Augusto bibliotekos ir kitas knygas (plg. 413, 416). Apatinis veidrodis užpildytas tomis pačiomis ruletėmis, viršutiniame — įspausta plokštelė su stovinčiu Kristumi. Priešlapiams vartotas popierius su vandenženkliu (EL, 2528 vž. tipo). Knyga įrišta Vilniaus knygrišio XVI a. viduryje.

317 paveiksle[96] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 11×18) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai akluoju būdu apvedžioti rulete su mazgų ornamentais. Apatinis veidrodis užpildytas rulete su galvutėmis medalionuose; viršutinio — įspaudai paauksuoti; jo centre — plokštelė su Kristumi ir įrašu apačioje: EGO SVM LVX MVNDI. Priešlapyje įrašyta, kad knyga įrišta 1586 m.

318 paveiksle[97] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 25×35) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai akluoju būdu apvedžioti ruletėmis su mazgų ornamentais ir su galvutėmis medalionuose. Apatinis veidrodis užpildytas tų pačių rulečių aklaisiais įspaudais. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Jo centre įspausta plokštelė su Adomu ir Ieva bei įrašu: TV ARGVAS ME NEQVE IN IRA DOMINE NE IN FVRORE; aplinkui — pavieniai įspaudai, viršuje — knygos pavadinimas, apačioje — knygos įrišimo metai — 1569. Priešlapiams panaudotas popierius su vandenženkliais (EL, 3564 vž. tipo). Ši vyskupui M. Giedraičiui priklausiusi knyga greičiausiai buvo įrišta Vilniuje.

319 paveiksle[98] — taip pat M. Giedraičio knygos įrišimo įspaudų trynės. Šios knygos formatas ir įrišimas toks pat, kaip ir 318 paveiksle, tik viršutinio veidrodžio plokštelėje pavaizduota klūpanti figūra, kuriai iš debesų Jehova taria: EGO SVM DOMINUS DEVS TVVS NON HABEBIS DEV EXO EGO. Ši knyga taip pat įrišta 1569 m.

320 paveiksle[99] — rudos odos įrišimo (medis, 20×30) fotonuotrauka ir įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai akluoju būdu apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose; veidrodžių įspaudai paauksuoti. Viršutinio kietviršio centre įspausta plokštelė su Izaoko aukojimu ir užrašu apačioje: ABRAHAM TENTAT DOMINO GENE XXII. Apatinio veidrodžio centre įspaustas superekslibrisas su Kaniavos herbu be įrašų ir be inicialų. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje.

[91] Canones apostolorum..., Moguntiae, 1525. Įrašai: 1) Coll. Viln. S.I.; 2) Bibliothecae Magnae (BAN, 195 f. 4508, s. Nr. 26.1.4, 21.9.9).

[92] *Vio Caietanus,* Epistolae Pauli..., Venetiis, 1531; Evangelia cum commentariis..., Venetiis, 1531. Įrašas: Bibliotheca Magna Collegij Vilnensis (BAN, 346, f. 5137/38, s.Nr. 2.2.15, 21.2.1).

[93] AMK, Act. adv., 149.

[94] *Caecillius Cyprianus...,* Opera, per Des. Erasmum Roterdamum... repurgata..., Basileae, 1568. Įrašas: Inscriptus Cathalogo Collegij Krozensis Soc. Iesu (VUB, II — 4400).

[95] *Iustinianus,* Institutiones cum apparatu..., Lugduni, 1549. Įrašai: 1) Nicolaus Stanislaus Gierdwainowicz; 2) Ex libris Stanislai Paszkiewicz S.R.M. Secr. 1695; 3) Bibliotheca Magna; 4) Coll. Viln. Soc. Iesu (BAN, 56 f.m. 4799, s. Nr. 27.4.1).

[96] *Ferro Ioannes,* Sacrosanctum Iesu Christi evangelium..., Moguntiae, 1559. Įrašai: 1) Pro cella pris. predicator. polonor. S. Francisci nostre AD 1579; 2) Domus Professae. Viln. Soc. Iesu (BAN, 999/o-4740, s.Nr. 23.11.24).

[97] *Hieronimus...,* Operum octavus tomus commentarios in psalterium habet..., Basileae, 1565. Įrašai: 1) Melchior Dux Giedroic Ep'us Samogitiae; 2) Collegij Krozens. Societ. Iesu. Inscriptus Cathalogo (VUB, II — 3115).

[98] *Hieronimus,* Index rerum et vocum omnium... in tomos omnes..., cum interpretatione..., Basileae, 1565. Įrašai: 1) Melchior Dux Giedroic Ep'us Samogitiae; 2) Inscriptus Cathalogo Collegij Krozen. Soc. Iesu (VUB, II — 3111).

[99] *Hosius Stanislaus,* Libri I—V de haeresibus nostri temporis (VUB, II — 1517).

321 paveiksle[100] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×33) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su epizodais iš Biblijos bei įrašais: PECCATVM IVSTIFICACIO SATISFACTIO. Ruletės įspaudai — aklieji. Ta pačia rulete užpildytas ir apatinio kietviršio veidrodis. Viršutiniame kietviršyje veidrodžio įspaudai paauksuoti, jis apvedžiotas rulete su vazą laikančiais putti ant postamentų (be kūdikėlio Jėzaus). Veidrodžio centre įspausta plokštelė su Izaoko aukojimu ir įrašu apačioje: NVNC COGNOVI QVOD TIMÉ. Ruletės su scenomis iš Biblijos ir su putti buvo pavartotos ir kitoms knygoms (žr. 118, 322 pav.). Šią knygą dar neįrištą 1563 m. Petrikave nusipirko Žygimanto Augusto kapelionas, vėliau Luokės klebonas B. Strijkovskis. Tikriausiai, jam mirus, knyga atiteko vyskupui M. Giedraičiui, kuris ją kartu su kitomis savo bibliotekos knygomis apie 1576 m. atidavė įrišti vienam Vilniaus knygrišiui.

322 paveiksle[101] — ruda veršio oda aptraukto kietviršio (medis, 22×33) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su scenomis iš Biblijos bei įrašais: IUSTIFICACIO, STATISFACTIO, PECATVM. Ši ruletė buvo pavartota ir kitoms knygoms (žr. 118, 321, 421 pav.). Apatinis veidrodis papuoštas aklaisiais ruletės įspaudais su valdovais ir įrašais: SIGISMV, BONA (viršuje inicialai — AH), SIG AVG, SABELLA (viršuje — 1540). Ją buvo pavartojęs Vilniaus knygrišys, įrišęs knygas 114, 421 paveiksluose. (Šios ruletės K. Hebleris nežino.) Raidės AH greičiausiai yra raižytojo inicialai. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti, jis apvedžiotas rulete su putti. Šią ruletę buvo pavartojęs knygrišys, įrišęs knygas, parodytas 118, 321 paveiksluose. Veidrodžio kampiniai spaudai buvo pavartoti ir kitoms knygoms (žr. 242, 245 pav.). Viršutinio veidrodžio centre įspausta plokštelė, vaizduojanti stovinčią Juditą su kardu rankoje. Apačioje įrašyta: IVDITH XIIII. Knyga įrišta apie 1580 m. greičiausiai Vilniuje.

323 paveiksle[102] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 11×18) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su šventaisiais bei įrašais: SALVA DATA EST... IOHAN — ECCE AGNVS DE. Ruletės įspaudai — aklieji. Apatinis veidrodis užpildytas ta pačia rulete. Viršutiniame — įspausta plokštelė, vaizduojanti sceną iš Biblijos. Plokštelėje įrašyta: PETES CAPVT IOANN BAPT. Įspaudai paauksuoti. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje.

324 paveiksle[103] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 20×32) įspaudų trynės. Abiejų tomų kietviršiai apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose. Ruletės įspaudai — aklieji. Ta pačia rulete užpildyti apatiniai veidrodžiai. Viršutinių veidrodžių įspaudai paauksuoti. Juose įspaustas knygos pavadinimas, yra pavienių įspaudų. Centre — plokštelė, vaizduojanti kūdikių žudymą; viršuje įrašyta: HERODES OCCIDIT IN NOCE. Ruletė su galvutėmis medalionuose buvo pavartota, įrišant kai kurias Žygimanto Augusto bibliotekos, Krokuvos magistrato ir kitas knygas (žr. 233, 418 pav.). Šios knygos greičiausiai įrištos Krokuvoje.

325 paveiksle[104] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×34) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti ta pačia rulete su valdovų biustais bei įrašais SIGISMV, BONA; viršuje įspausta metai — 1540 — ir įrašas: SIG AVG. Ši ruletė buvo pavartota, įrišant ir kitas knygas (žr. 423 ir 424 pav.). Antroje ruletėje — Apolonas ir mūzos bei įrašai: APOLLO, EVTERPE, THALIA, TERPISCH 1540. Ši ruletė taip pat buvo pavartota ir kitai knygai (žr. 423 pav.). Tomis pačiomis ruletėmis užpildytas apatinis veidrodis. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti, jis apvedžiotas rulete su putti, kampuose — tipingi Vilniaus knygrišių kampiniai papuošimai, centre — plokštelė su nugalinčiu liūtą Samsonu ir įrašu viršuje: SAMSON VINCIT LEONEM. Knyga įrišta greičiausiai Vilniuje XVI a. antrojoje pusėje. Priešlapiams vartotas popierius su 25 vandenženkliu.

326 paveiksle[105] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 24×39) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti ruletėmis, apatinis veidrodis užpildytas tų pačių rulečių aklaisiais įspaudais. Vienoje ruletėje — mazgų ornamentai, kitoje — galvutės medalionuose. Pastarąją Vilniaus akademijos knygrišys vartojo gana dažnai (žr. 250, 253, 360 pav.). Trečioje ruletėje — bibliniai personažai ir įrašai: EGO SVM LVX MVN, ECCE AGNVS D, LEX P MOSEM, APPARVIT BENI. Visi viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti, veidrodis apvedžiotas rulete augalų motyvais; jame įspausti pavieniai spaudai su dvilype lelija, kuriuos seniau jau buvo pavartojęs vienas Vilniaus akademijai dirbęs Vilniaus knygrišys (plg. 250 pav.). Didžiuosius renesansinius kampinius spaudus vartojo tas pats knygrišys, rišęs vyskupo Paco knygas (žr. 266 pav.). Didesni ornamentai daryti Vilniuje plačiai vartotais kampiniais spaudais (žr. 322 pav.). Veidrodžio centre įspausta P. Platinio darbo ovali plokštelė, vaizduojanti Samuelį, patepantį Saulių. Ši knyga priklausė žinomam bibliofilui Vilniaus dekanui M. Dicijui. Ji įrišta Vilniuje 1587 m. akademijai dirbančio knygrišio. Priešlapiams vartotas popierius su vandenženkliais (EL, 1046 ir 2709 vž. tipo).

327 paveiksle[106] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis 22×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vie-

[100] *Placus Andreas Moguntinus*, Lexicon biblicon..., Coloniae, 1543. Įrašai: 1) Sum domini Benedicti Patronarij fida et vera supellex. Petricoviae comparata A.D. 1563. mense Januaris die 16; 2) Melchior Dux Giedroic Episc. Samogitiae; 3) Inscriptus Cathalogo P.Societ. Iesu in Samogitia; 4) Collegij Krozen. (VUB, II — 675).

[101] *Omphalius Iacobus*, De civili politia, libri tres..., Coloniae, 1563. Įrašai: 1) Inscriptus Cathalogo P.Societ. Iesu in Samogitia; 2) Collegij Krozensis; 3) Kauno gimnazijos fundament. bibliotekos rusų kalba spausdintas ekslibrisas (VUB, II — 1035).

[102] *Canus Melch*, De locis theologicis libri duodecem..., Lovanii, 1564. Įrašai: 1) A-o 1566... BRACISSEWSKI possessor. Emptus gr 38 Polo; 2) Coll. Viln. Soc. Iesu; 3) Bibliothecae Magnae... (BAN, 632/o-3907, s.Nr. 13.4.20).

[103] *Irenaeus...*, Opus..., in quinque libros digestum..., Basileae, 1548. Įrašai: 1) Inscriptus Catalogo Collegij Krozens. Soc. Iesu; 2) Kauno gimnazijos fundament. bibliotekos rusų kalba spausdintas ekslibrisas (VUB, II — 1030); *Gregorius Divus*, Opera..., Basileae, 1550. Įrašai: 1) Georg. Alb...; 2) tušo antspaudas: FR DOMINICVS SIWICKI O P PROV. LITV.; 3) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTVS GRODNENSIS ORDINIS PRAEDICATORVM (VUB, II — 4051).

[104] Orthodoxographa theologiae sacrosancta..., Basileae, 1555. Įrašai: 1) Laurentius libri prossessor Canon. Vilnen.; 2) Collegij Vilnen. Societ. Iesu (BAN, 181 f. 4490, s. Nr. 10.3.6, 17.4.6).

[105] *Iansenius Cornelius...*, Commentarium in suam concordiam, ac totam historiam Evangelicam..., Lugduni, 1582. Įrašai: 1) D: Nicolaus Dicius Decan. Viln. 1587; 2) Donavit... Dnus Dicius Decan. Viln. hunc librum Collegio Vilnensi Soctis Iesu, eiusdemus Collegij Catalogo libror. inscriptus est 617; 2) Collegij Vilnensis Soctis Iesu; 4) Bibliotheca Magna (BAN, 92 f.m. 5210, s.Nr. 23.2.16, 23.2.7).

[106] *Aeneas Sylvius (Piccolomini) Senensis...*, Opera..., Basileae, 1551. Įrašai: 1) Sum Rndssi. d. Valeriany D.G. Epi Luceorien. emptus 1555; 2) Collegij Viln. Soc. Iesu; 3) Bibliothecae Magnae (BAN, 208, f. 4524, s. Nr. 40.9.13).

nodai apvedžioti rulete su personažais iš Biblijos ir įrašais: DAVIT, MOSE, SALVAT, PAVLVS. Ruletės įspaudai — aklieji. Apatinis veidrodis užpildytas ta pačia rulete. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Jo centre — plokštelė, vaizduojanti Saulių, besikalbantį su dievu; joje įrašyta: SAVL SAVL QVID ME PERSEQVERIS QVID EAC DOMINE. Šią knygą 1555 m. pirko Vilniaus vyskupas V. Protasevičius. Neaišku, kur knyga buvo įrišta.

328 paveiksle[107] — tamsiai ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 21×35) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti ruletės su mazgų ornamentais aklaisiais įspaudais. Be to, viršutiniame kietviršyje dar įspausta ruletė su alegorinėmis figūromis ir įrašais — SPES, CARITAS, FIDES, IVSTICIA, S PETRUS, apatinio kietviršio antroji ruletė su reformatų portretais medalionuose — be įrašų. Šią ruletę buvo vartojęs knygrišys, įrišęs knygą 149 paveiksle. Apatinis veidrodis užpildytas tų pačių rulečių aklaisiais įspaudais. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Jis apvestas rulete su putti, kampuose — pavieniai įspaudai, centre — dviguba plokštelė su evangelistais Jonu ir Luku bei įrašais: SANC IOHANNES, SANC LVCAS. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje greičiausiai Vilniuje.

329 paveiksle[108] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×33) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti ruletėmis. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Jo kampuose — pavieniai įspaudai, centre — plokštelė su šv. Jurgiu. Apatiniame veidrodyje įspausti 3 putti. Priešlapiams knygrišys vartojo popierių su vandenženkliu (EL, 1081 vž. tipo). Toks popierius buvo vartotas Vilniuje apie 1538 m. Ši J. K. Katkevičiui priklausiusi knyga buvo įrišta apie 1538 m. greičiausiai Vilniuje.

330 paveiksle[109] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 14×21) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti aklaisiais rulečių įspaudais. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Tarp pavienių įspaudų yra įrišimo metai — 1523 — ir plokštelė su šv. Jurgiu. Apatinis veidrodis užpildytas aklaisiais įspaudais su augalų ornamentais ir rulete su vijokliais. Čekų knygų tyrinėtojas B. Nuska mano, kad plokštelė ir pavieniai spaudai būdingi lenkų knygrišiams, todėl galima manyti, kad ši knyga įrišta Lenkijoje.

331 paveiksle[110] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 15×23) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti aklaisiais ruletės įspaudais, veidrodžių įspaudai paauksuoti. Viršutiniame veidrodyje įspausta kitos — ankstesnės — knygos pavadinimas, įrišimo metai — 1522 — ir plokštelė su šv. Jurgiu, yra pavienių įspaudų. Apatiniame veidrodyje — pavienių įspaudų apsupta arabeska. Šis įrišimas buvo padarytas 1522 m. greičiausiai Lenkijoje pirmajai knygai, kuri vėliau buvo išimta ir pakeista kita, išspausdinta 1576 m. Kelne.

332 paveiksle[111] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su valdovų atvaizdais bei įrašais: CAROLVS, viršuje HB, FERDIN, AN DE AV. K. Hebleris mano, kad knygrišys, vartojęs inicialus HB, dirbo XVI a. pirmojoje pusėje Breslau mieste, bet nežinomas nei jo vardas, nei pavardė[112]. Viršutinio veidrodžio centre įspausta plokštelė su mirtį simbolizuojančia miegančia figūra; virš jos yra data — 1541, apačioje įrašyta: HEVTTE MIER MORGEN DIER. Apatinis veidrodis apvedžiotas rulete su pynėmis. Jo viduryje — pavieniai įspaudai su granatų vaisiais. Priešlapių popierius su vandenženkliu, vaizduojančiu raidę W po karūna, kurį vartojo Breslau popieriaus dirbtuvė. Knyga įrišta XVI a. viduryje Breslau mieste dirbusio knygrišio.

333 paveiksle[113] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 15×20) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su šventųjų atvaizdais ir įrašais: SALVATO, MOSE, PAVLVS, PETRVS, DAVIT. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Jame įspausta plokštelė su alegorine Fortūnos figūra ir įrašu: FORTVNA. Apatinis veidrodis apvedžiotas rulete su Apolonu, mūzomis bei įrašais: APOLLO, EVTHERP, THALIA, CALIOP, TER. Šias abi ruletes buvo vartojęs Krokuvos ar Poznanės knygrišys, įrišęs knygą, parodytą 411 paveiksle, tad galima manyti, kad ir ši knyga buvo įrišta to paties knygrišio.

334 paveiksle[114] — tamsiai ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 10×16) fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti aklaisiais ruletės įspaudais; veidrodžiuose įspaudai paauksuoti. Viršutiniame veidrodyje įspausti knygos savininko inicialai PS ir plokštelė, vaizduojanti stovinčią moters figūrą su jaunu mėnuliu rankoje; plokštelėje įrašyta LVNA. Apatiniame veidrodyje pavieniais spaudais įspaustos trys stilizuotos gilės. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje.

335 paveiksle[115] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 22×33) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti dviem ruletėmis. Rulečių įspaudai — aklieji. Pirmoje — alegorinės figūros ir įrašai: SPES, FIDES, CHARITAS, IVSTICIA. Šią ruletę buvo pavartojęs knygrišys, įrišęs knygą 120 paveiksle. Platesnėje ruletėje — šventųjų atvaizdai ir neišskaitomi įrašai. Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė su moterimi, simbolizuojančia naktį, ir įrašu: LVNA. Prie kietviršio

[107] *Eusebius Pamphilius...*, Historiae ecclesiasticae, libri X..., Basileae, 1562. Įrašai: 1) Anno 1647... Reverendus Dominus Matheus Kobylinski Canonicus Mednicensis grati animi ergo...; 2) Inscriptus Cathalo. Libr. Collegij Soc. Iesu Crozensis 1675; 3) Росенское дворянское училище по отделу богословия № 1 (VUB, II — 4047).

[108] *Valturius Robertus...*, De re militari, libr. XII, Parisiis, 1534. Įrašai: 1) Sum fida supellex Thomae Dygon; 2) Ex libris Ioannis Caroli Chodkiewicz; 3) Collegii Vilnensis Societatis Iesu dono Illmi Dni Casimiri Sapieha, Procancell M.D.L.; 3) Bibliothecae Magnae; 4) tušo antspaudas: BIBLIOTH.ACADEM.VILNENSIS (VUB, BAV 56-1-11).

[109] *Leonardus de Utino*, Sermones aurei de sanctis..., Lugduni, 1491; *Leonardus de Utino*, Quadragesimale de legibus..., Lugduni, 1494. Įrašas: Ex Bibliotheca Eccl. Cathed. Camenesc. (VUB, Ink 30, 31).

[110] Regulae tredicim... [Wittenbergae], 1521. Įrašai: 1) Inscrip. Catalogo Societ. Iesu in Samogitia; 2) Collegij Krozens. (VUB, II — 615).

[111] *Brentius Ioannes*, Evangelium quod inscribitur secundum Ioannem..., Francoforti, 1549. Litografinis ekslibrisas: WALLENRODIA DVM MAGNIS MAIORIBUS... (MAB, Ca 2/12).

[112] *K. Haebler*, Rollen-und Plat enstempel..., I, p. 40.

[113] Al Corani Epitome, Roberto Katanense Anglo interprete..., Francoforti, 1543. Įrašai: 1) Sum Alberti Myslowy a Cras.; 2) Ex libris Andreae Alberti Medicinae studiosi; 3) Collegij Slucensis S.I. (BAN, 13015—16 R, s. Nr. 44.2.23, 11.2.56).

[114] *Siberus Adamus*, Poematum sacrorum, libri XVI, Basileae, 1556 (VUB, II — 3969).

[115] *Gulielmus Hamerus*, Commentationes in genesim doctae..., Dilingae, 1548. Įrašai: 1) Collegij Vilnensis Societatis Iesu 1572; 2) Coll. Soc. Viln.; 3) Inscriptus Cat. Collegij Vilnen. Soc'-tis Iesu (BAN, 13015—16 R, s. Nr. 44.2.23, 11.2.56).

priklijuotame priešlapyje įrašyta, kad 1572 m. knyga priklausė Vilniaus jėzuitų kolegijai; ji buvo įsigyta jau įrišta.

336 paveiksle[116] — rudos odos įrišimo įspaudų trynės. Visi viršutinio kietviršio (medis, 10×16) įspaudai paauksuoti. Veidrodis apvedžiotas rulete su vazomis, jo centre — keturkampė plokštelė su madona, viršuje įspaustas knygos pavadinimas. Apatinis veidrodis užpildytas rulete su alegorinėmis figūromis. Prie apatinio kietviršio priklijuotame priešlapyje įrašyta, kad knyga pirkta 1569 metų liepos mėn. Liubline už dešimt florinų. Todėl galima manyti, kad knyga įrišta ne Lietuvoje.

337 paveiksle[117] — rudos odos įrišimas. Abu kietviršiai (medis, 10×17) apvedžioti aklaisiais rėžtuko įspaudais; veidrodžių įspaudai paauksuoti. Viršutiniame veidrodyje — knygos pavadinimas, pavieniai ir ovalios plokštelės su krucifiksu įspaudai. Apatinio veidrodžio plokštelėje — madona liepsnų vainike. Knyga įrišta apie 1600 m. greičiausiai Vilniuje.

338 paveiksle[118] — rudos odos viršelio (medis, 32×22) įspaudų trynės. Viršutinis veidrodis apvedžiotas rulete su alegorinėmis figūromis, įrašais — VENVS 1537 — ir medalionais su galvutėmis. Ši ruletė buvo panaudota 1645 m., įrišant Vilniaus kapitulos protokolų knygą (žr. 403 pav.), K. L. Sapiegos knygas bei vieną rankraštinę knygą (žr. 405 pav.). Centre įspaustas medalionas su nukryžiuotu Kristumi širdies fone, raidėmis INRI viršuje ir IHS liepsnų vainike apačioje. Apatinis kietviršis apvedžiotas rėžtuku, centre įspausta ovali plokštelė su madona liepsnų vainike ir įrašu aplinkui: MAGNIFICAT ANIMA MEA DOMINVM ET EXSVLTAVIT SPIRITVS IN DEO SALVTARI MEO LVCE. Spaudu, naudojamu laiškams laku antspauduoti, virš medaliono įspaustas Korsakų šeimos herbas su inicialais IK ir tais pačiais didesniais inicialais šonuose. Knyga priklausė kanauninkui J. Korsakui. Ji įrišta Vilniuje XVII a. pradžioje.

339 paveiksle[119] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 10×17) įspaudų trynės. Viršutinio kietviršio įspaudai paauksuoti; veidrodis apvedžiotas siaura rulete su raidės S ornamentu, kampuose įspausti pavieniai spaudai, o centre — ovali plokštelė su nukryžiuotu Kristumi. Ši plokštelė buvo pavartota, įrišant J. Korsako knygą (žr. 338 pav.). Ji labai panaši į plokštelę iš 268 paveikslo, bet nėra ta pati (plg. 365, 534 pav.). Apatinis kietviršis užpildytas aklaisiais įspaudais ruletės su valdovų atvaizdais ovaluose ir užrašais: KATES, SIGISM, SIG AVG, STE REX. Knyga įrišta XVII a. pradžioje greičiausiai Vilniuje.

340 paveiksle[120] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 10×16) įspaudų trynės. Viršutinio kietviršio įspaudai paauksuoti, apatinio — aklieji. Viršutiniame veidrodyje (jis apvedžiotas siaura rulete, o kampuose yra pavieniai įspaudai) įspausta ovali plokštelė su nukryžiuotu Kristumi ir įrašu: IN NOMINE FILIVS MEVS DILECT QVO MIHI BENE COMPLACV ET FILLI ET SPSS A ITI AMEN. Apatinis kietviršis užpildytas rulete su galvutėmis medalionuose. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje greičiausiai vietinio knygrišio.

341 paveiksle[121] — stora, geros rūšies, šviesiai rudai dažyta veršio oda aptraukto viršelio (medis, 21×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose. Ruletės įspaudai — aklieji. Ši ruletė buvo pavartota, įrišant knygas 233, 324, 417, 418, 419 paveiksluose, taip pat kai kurias Žygimanto Augusto bibliotekos knygas. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Jo kampuose įspausti pavieniai spaudai su gile, centre — plokštelė su nukryžiuotu Kristumi be įrašo. Apatinis veidrodis užpildytas ta pačia rulete; įspaudai — aklieji. Sprendžiant iš ruletų, knyga įrišta XVI a. viduryje Krokuvoje.

342 paveiksle[122] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 21×33) įspaudų trynės. Visi įspaudai — aklieji, išskyrus viršutiniame veidrodyje įspaustos plokštelės su nukryžiuotu Kristumi įspaudą, kuris paauksuotas ranka (teptuku). Abu kietviršiai apvedžioti ruletėmis. Platesnėje ruletėje — valdovų atvaizdai ir įrašai: LVDOVICVS, CAROLVS, FERDINAND. Panašių ruletų įspaudais dažnai papuoštos XVI a. viduryje Vilniuje, Krokuvoje, Karaliaučiuje ir kituose miestuose įrištos knygos (plg. 274, 332, 343 pav.), bet jos visos skiriasi viena nuo kitos. Siauresnėje ruletėje — scenos iš Biblijos bei įrašai: SATISFACTIO, IVSTIFICACIO, PECCATVM (plg. 118, 305, 321, 421 pav.). Siauriausioje ruletėje — mūzos, klasikinės galvutės medalionuose bei įrašai: VENVS, CHLOEIA. Knyga, kaip rodo titulinio lapo įrašai, priklausė Žygimanto Augusto kapelionui, vėliau Luokės klebonui Strijkovskiui ir greičiausiai, jam mirus, atiteko vyskupui M. Giedraičiui. Knyga įrišta Vilniaus knygrišio XVI a. viduryje.

343 paveiksle[123] — tamsiai ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×34) įspaudų trynės. Viršutinis kietviršis apvedžiotas rulete su valdovų atvaizdais bei įrašais — FERDIN, CAROLVS, LVDOVICVS — ir rulete su įrašais — VENVS, CHLOEIA. Šių ruletų įspaudai — aklieji. Apatinis kietviršis užpildytas tomis pačiomis ruletėmis. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Jo centre — herbinis superekslibrisas su inicialais PK ir metais — 1538. Knyga priklausė Lenkijos didžiajam

[116] Faraginis actionum iuris civilis et provincialis..., Cracoviae, 1559. Įrašai: 1) Melchior Dux Giedrucius; 2) Inscriptus Cathalogo P.Societ. Iesu in Samogitia; 3) Collegij Krozen. Spausdintas ekslibrisas: Fund. Biblioteka Kovenskoj Gimnazii. Antspaudas: VYTAUTO DIDŽ.UNIVER.BIBLIOTEKA (VUB, II — 1440).

[117] *Stapletonus Thomas,* Antidota apostolica contra nostri temporis haereses..., tomus II, Antverpiae, 1595. Įrašai: 1) Nouitiatus Vilnensis Soc. Iesu; 2) PP Bernardinor. Viln. (VUB, II — 3511).

[118] *Ioannes Mauburno Bruxellensis,* Rosetum exercitiorum spiritualium..., Mediolani, 1603. Įrašai: 1) Iohannes Korsak Canonicus Regularis; 2) Inscriptus Cathalogo Con[vent]tus Can. Reg.; 3) Pro Bibliotheca Antecolensi Canonic. Reg. Latt. (VUB, III — 6857).

[119] *Stapletonus Thomas,* Antidota apostolica..., Lugduni, 1595 (BAN, 5099/o-20664, s. Nr. 63.7.36).

[120] *Stapletonus Thomas,* Antidota apostolica..., Antverpiae, 1545. Įrašai: 1) Inscriptus Cathalogo Librorum Ioannis Stanislay Bobrowski; 2) Collegij Grodnensis Soc.Iesu (BAN, 495/o-3349, s. Nr. 6.12.21).

[121] *Dionysius Carthusianus...,* Epistolae..., Coloniae, 1542. Įrašai: 1) Collegij Vilnen. Soctis Iesu; 2) Ex Bibliotheca Magna (BAN, 420 f. 5517, s. Nr. 2.2.17, 12.1.22).

[122] *Augustinus Aurelius...,* Omnium operum... epitome..., Coloniae, 1539. Įrašai: 1) Sum Dni Benedicti Strijkowian' vera et fida suppelex...; 2) Melchior Giedrucius Episcop. Samogit.; 3) Inscriptus Cathalogo Collegij Krozensis Soc. Iesu; 4) Kauno gimnazijos bibliotekos spausdintas ekslibrisas rusų kalba (VUB, II — 1039).

[123] *Sabellicus Marcus Antonius Coccius,* Rapsodiae historiarum Enneadum..., Lugduni, 1535. Įrašai: 1) Ex libris Jacobi Laskowsky Parochi Miedzyrzeczensis; 2) Inscriptus ab ad. Reverend. D.Jacobo Laskowsky P.M.Conventui... Can.Reg... oretur pro eo; 3) I.D.S.A.L. M.P. AD 1601; 4) HMPB Anno 1606; 5) Ex libris Alexandri Casimiri Slizien Dapiferi Oszmianensis SRM Secretarij; 6) Qui obligat ut cuicumpque post mortem vias cessent liber hic dat pro salvo, defunctae animae Nicolai una et pro Joannis alia (VUB, II — 287).

maršalkai, vėliau Krokuvos vaivadai, karalienės Bonos favoritui P. Kmitai. Knyga įrišta Krokuvoje.

344 paveiksle[124] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 34×21) fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete. Ruletės įspaudai — aklieji. Viršutinio kietviršio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Jo centre — apvali plokštelė bei įrišimo metai — 1522, aplink ją — Šreniavos herbo įspaudai. Apatinio kietviršio veidrodyje įspaustas P. Kmitos herbas Šreniava ir jo inicialai. Knygos bloko kraštai nuspalvinti raudonai. Knyga įrišta 1522 m. greičiausiai Krokuvoje[125] (plg. 343 pav.).

345 paveiksle[126] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 23×36) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti ruletėmis. Rulečių įspaudai — aklieji. Rombo formos veidrodžiuose, kurie taip pat apvedžioti rulete, įspausta ovali plokštelė su madona liepsnų vainike. Viršutiniame veidrodyje viršum plokštelės ir apačioje jos įspaustos raidės SS DR ir metai — 1615. Matyt, tai yra knygos savininko inicialai ir įrišimo metai. Priešlapiams panaudotas popierius su 14 vandenženkliu.

346 paveiksle[127] — baltu pergamentu aptraukto viršelio (10×15) įspaudų trynės. Visi įspaudai paauksuoti, abu veidrodžiai vienodai apvedžioti rulete, kampuose — pavieniai įspaudai. Viršutiniame veidrodyje yra herbinis E. Valavičiaus superekslibrisas (plg. 436, 459 pav.). Nugarėlėje įspaustos penkios rozetės. Apatiniame veidrodyje — ovali plokštelė su madona liepsnų vainike. Knyga įrišta Vilniuje XVII a. pradžioje.

347 paveiksle[128] — baltinta oda aptraukto viršutinio kietviršio (minkštas kartonas, 14×20) fotonuotrauka ir įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete. Viršutiniame veidrodyje įspaustas madonos atvaizdas ir pavieniai ornamentai augalų motyvais. Visi įspaudai paauksuoti. Apatinis veidrodis užpildytas ta pačia rulete. Knyga įrišta 1641 m. Vilniaus akademijos spaustuvei dirbusio knygrišio.

348 paveiksle[129] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 22×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti, tik viršutinio veidrodžio centre yra krucifiksas, o apatinio — madona. Knyga įrišta XVII a. antrojoje pusėje Vilniaus bernardinams dirbusio knygrišio.

349 paveiksle[130] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 8×13) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rėžtuku įspausta linija; kampuose — pavieniai įspaudai. Viršutiniame veidrodyje yra krucifiksas, apatiniame — madona. Visi įspaudai paauksuoti. Knyga įrišta XVII a. pirmojoje pusėje greičiausiai Vilniuje.

350 paveiksle[131] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 15×19) įspaudų trynės. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Jis apvedžiotas siaura rulete su raidės S ornamentu, kampuose — pavieniai įspaudai, centre — krucifiksas. Apatinis veidrodis užpildytas rulete su scenomis iš Biblijos bei įrašais: ECCE AGNVS DEI QVI TOL ir kt. Knyga įrišta apie 1629 m. Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio.

351 paveiksle[132] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 30×42) įspaudų trynės. Abiejų tomų kietviršiai apvedžioti rulete. Viršutiniuose veidrodžiuose įspaustos apskritos plokštelės su madona liepsnų vainike, apatiniai užpildyti ruletėmis su vijokliniais ornamentais. Knygos įrištos XVI a. pirmojoje pusėje, abu tomai priklausė vyskupui M. Giedraičiui.

352 paveiksle[133] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 11×17) įspaudų trynės. Viršutinio kietviršio įspaudai paauksuoti. Veidrodžio centre įspausta plokštelė su madona. Apatinis kietviršis užpildytas rulete su galvutėmis bei įrašais: DVRC, HEID.

XVI a. antrojoje pusėje ir XVII a. pradžioje Lietuvoje įrištų knygų viršelius dažnai puošia įvairaus dydžio ovalių centrinių plokštelių su Kristaus galva įspaudai. Paprastai aplink Kristaus galvą su aureole eina įrašas. Kai kada plokštelė su įrašu įspausta rėmeliuose su girlianda. Žemiau pateikiami keli pavyzdžiai, kur figūrinė dalis ir rėmeliai su įrašu išraižyti vienoje plokštelėje. Kaip matyti iš raidžių ir skiriamųjų ženklų, šios plokštelės pagamintos XVI a. antrojoje pusėje Vilniaus pinigų kalykloje dirbusio raižytojo, dažniausiai paties kalyklos mincmeisterio P. Platinio.

353 paveiksle[134] — baltinta kiaulės oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 12×18) fotonuotrauka. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su antikinėmis galvutėmis medalionuose. Ruletės įspaudai — aklieji. Šią ruletę buvo pavartojęs knygrišys, įrišęs knygą 288 paveiksle. Ta pačia rulete užpildytas apatinis veidrodis. Viršutinio kietviršio veidrodyje įspaustas paauksuotas knygos pavadinimas ir įrišimo metai — 1591, kampuose — pavieniai įspaudai. Centre įspausta ovali plokštelė su Kristaus atvaizdu viduryje ir įrašu aplinkui: IESVS CHRISTVS FILIVS DEI VIVI SALVATOR MVNDI REX REGVM ET DOMINVS DOMINANTE. Tarp įrašo pradžios ir pabaigos išraižyti P. Platinio ženklai — lapeliai, o tarp žodžių — Vilniaus pinigų kalykloje vartoti skiriamieji ženklai. Knyga įrišta 1591 metais Vilniuje knygrišio, kuris vartojo Vilniaus pinigų kalykloje mincmeisterio P. Platinio pagamintą plokštelę.

[124] *Mesue Ioannes,* Mesue cum expositione mondini super canones universales..., Venetiis, 1508. Įrašas: Applicat. Conv. Caunensis PP Bernardinorum (VUB, II — 4423).

[125] Apie P. Kmitos knygas žr.: *J. A. Kosiński,* Fragment księgozbioru Piotra Kmity w Bibliotece Ossolineum.— Ze skarbca kultury, 16, Wrocław, 1964, p. 116—131.

[126] *Suarez Franciscus...,* Methaphysicarum disputationum..., Moguntiae, 1564. Įrašas: Inscriptus Catalogo libror. Residentiae Soc-tis Iesu Grodnensis (BAN, 332 f.m. 12555/56, s.Nr. 13.2.1, 12.5.1).

[127] Syntagma de statuto Morientuum..., Augustae Vindelicorum, 1604. Įrašai: 1) Ex libris Illustrissimi ac Reverendissimi Eustai Wołłowicz; 2) Inscriptus Cathalogo libror. Coll. Viln. Soc. Iesu (BAN, 3112/o-12416/17, s. Nr. 10.2.37, 46.7.43).

[128] *Gružewski Ioannes,* Ultima et maxima hominis mutatio..., Vilnae, 1641. Įrašai: 1) Inscriptus Catalogo librorum Collegij Orsen. Societatis Iesu, Anno 1641, Junii 18 (VUB, III — 17889).

[129] *Petrus Posnaniensis,* Commentaria in doctrinam D.S. Ioannis Duns Scoti..., Venetiis, 1626. Įrašai: 1) Fr. Bernardinus Okuniewski; 2) S. Theologiae... applicat hunc librum Convent. Vilnens. Fratr. Observant. A.D. 1686, d. 13 Julij; 3) P. P. Bernardinor. Vilnens. (VUB, III — 992).

[130] *Trigault Nic,* Vita Gasparis Barzaei..., Coloniae, 1611. Įrašai: 1) Coll. Viln. Soc. Iesu; 2) Bibliothecae Magnae (BAN, 1573/o-7286, s. Nr. 45.2.3).

[131] *Szyrwid K.,* Punkty kazań..., Wilno, 1629. Įrašas: Collegij Nesvisiens. Societ. Iesu (LKR, 3550).

[132] Decretum Gratiani..., 1, 2, Lugduni, 1519. Įrašai: 1) Melchior Dux Giedroic E-pus Samogitiae; 2) Inscriptus Catalogo P.Societ. Iesu in Samogitia; 3) Collegij Krozen. (VUB, II — 5081—5082).

[133] *Pinto Hector...,* In Esaiam prophetam commentaria..., Antverpiae, 1567. Įrašas: Domus Professae. Viln. Soc. Iesu (BAN, 1107/o-5907, s. Nr. 21.5.4).

[134] *Aulus Gellius,* Noctes Atticae..., Parisiis, 1585. Įrašas: Concept. B.V.M. Carm. Discalt. Vilnen. (VUB, 11—5263).

354 paveiksle[135] — ruda oda aptraukto viršelio (minkštas kartonas, 20×27) įspaudų trynės. Pirmajame lape buvusių knygos savininkų įrašai užklijuoti ir įrašyti nauji, bet iš likusių senųjų raidžių galima perskaityti, kad knyga buvo įrišta Vilniuje 1569 m. Vadinasi, abi plokštelės ir pavieniai spaudai buvo išraižyti ne vėliau kaip 1569 m. Abiejų kietviršių įspaudai paauksuoti. Kietviršiai apvedžioti rėžtuku, kampuose — vienodi pavieniai įspaudai. Viršutiniame veidrodyje įspaustas Vilniaus pinigų kalyklos graverio išraižytas ovalus medalionas su Kristaus galva viduryje ir įrašu aplinkui: IESVS CHRISTVS FILI DEI VIVI SALVATOR MVNDI REX REGVM ET DOMINVS DOMINANTI. Apatiniame kietviršyje įspausta panaši Vilniaus pinigų kalykloje išgraviruota plokštelė su nukryžiuotu Kristumi, raidėmis INRI, dviem klūpančiomis figūromis ir įrašu aplinkui: CHRISTVS FACTVS EST PRO NOBIS OBEDIENS VSQVE AD MORTEM MORTEM AVTEM CRVCI.

355 paveiksle[136] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 10×17) įspaudų trynės. Viršelyje, apvedžiotame siaura rulete su pasikartojančiu raidės S ornamentu, įspaustas knygos pavadinimas, kampuose — pavieniai įspaudai, centre — 353 paveiksle pateikta P. Platinio raižyta plokštelė su Kristaus galva. Visi įspaudai paauksuoti. Apatinis kietviršis apvedžiotas rulete su antikinėmis galvutėmis, veidrodis užpildytas ta pačia rulete. Ruletės įspaudai — aklieji. Knyga įrišta apie 1585 m. Vilniuje.

356 paveiksle[137] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 11×17) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su personažais iš Biblijos ir įrašais: CRISTVS, DAVIT. Ta pačia rulete užpildytas apatinis veidrodis. Ruletės įspaudai — aklieji. Viršutiniame veidrodyje įspausta ovali P. Platinio išraižyta plokštelė su Kristaus galva. Įspaudai paauksuoti. Knyga įrišta apie 1585 m. Vilniuje.

357 paveiksle[138] — baltinta oda aptraukto viršutinio kietviršio (kartonas, 21×33) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti trimis ruletėmis. Pirmoje — antikinės galvutės be įrašų; antroje — galvutės su įrašais: HEID, DVRC; trečioje — šventųjų atvaizdai su įrašais: SALVAT, S IOHAN, S PAVLVS, S PETRVS. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Centre inkrustuotame rudos odos gabalėlyje įspausta Vilniaus kalyklos raižytojo darbo ovali plokštelė su Kristaus galva ir įrašu aplinkui: IESVS CHRISTVS FILIVS DEI VIVI SALVATOR MVNDI REX REGVM ET DOMINVS DOMINANTIVM. Aplink šią plokštelę — pavieniai įspaudai. Apatinis veidrodis paliktas tuščias. Priešlapiams panaudotas popierius su vandenženkliu (EL, 2716—2717 vž. tipo). Knyga įrišta Vilniuje apie 1590 m.

358 paveiksle[139] — raudona oda aptraukto viršelio (kartonas, 24×35) įspaudų trynė. Abiejų kietviršių įspaudai paauksuoti. Kietviršiai apvedžioti rėžtuku ir siaura rulete su vaisiais, kampuose — pavieniai įspaudai. Viršutiniame veidrodyje įspausta P. Platinio darbo plokštelė su raidėmis IHS bei įrašu aplinkui: NON EST ALIVD NOMEN SVB CAELO DATVM HOMINIBVS IN QVO OPORTEAT SALVOS FIERI. Sentencijos gale išgraviruoti du P. Platinio vartoti lapeliai, interpunkcija padaryta Vilniaus pinigų kalykloje vartotais spaudais. Apatiniame veidrodyje įspausta ta pati plokštelė su Kristaus galva, kaip ir 357 paveiksle (plg. tas pačias raižytojo klaidas įraše). Knyga įrišta Vilniuje apie 1590 m.

359 paveiksle[140] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 25×37) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti aklaisiais rulečių įspaudais. Ruletėje su galvutėmis išgraviruotos raidės OH. K. Hebleris šios ruletės nežino,— tur būt, tai raižytojo inicialai (plg. 264, 289, 377, 378, 380 pav.). Viršutinio veidrodžio (jo visi įspaudai paauksuoti) centre įspausta ovali plokštelė su Kristaus galva ir įrašu aplinkui: IESVS CHRISTV FILI DEI VIVI SALVATOR MVNDI REX REGNVM DOMINVS DOMINANT; kampuose — kampiniai spaudai su putti (plg. 156 pav.). Apatinis veidrodis užpildytas aklaisiais rulečių įspaudais. Priešlapiams panaudotas popierius su vandenženkliu (EL, 1712 vž. tipo). Knyga įrišta XVI a. pabaigoje greičiausiai Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio.

360 paveiksle[141] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 11×18) įspaudų trynės. Viršutiniame veidrodyje įspausta centrinė plokštelė su Kristaus galva be įrašo aplinkui. Įspaudai paauksuoti. Apatinis veidrodis užpildytas aklaisiais ruletės su galvutėmis įspaudais. Ši ruletė buvo pavartota, įrišant knygas iš 119 ir 385 paveikslų. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje greičiausiai Vilniuje.

361 paveiksle[142] — šviesiai ruda oda aptrauktas viršelis (kartonas, 10×15). Visi įspaudai paauksuoti. Abu kietviršiai apvedžioti rėžtuku ir papuošti pavieniais įspaudais. Viršutiniame veidrodyje įspausta ta pati, kaip ir 354 paveiksle, ovali plokštelė su Kristaus galva, apatiniame — ovali plokštelė su renesansine arabeska. Toji knyga — konvoliutas, kurio viena dalis yra 1586 m. išspausdinta Vilniuje. Ji įrišta apie 1586 m., nors plokštelės daug senesnės; viršutinio kietviršio plokštelę jau 1569 m. buvo naudojęs Vilniaus knygrišys.

362 paveiksle[143] — ruda oda aptrauktas viršelis (kartonas, 11×17). Visi įspaudai paauksuoti, abu kiet-

[135] *Petrus de Palude*, Sermones thesauri novi de sanctis..., Strassburg, 1486. Įrašai: 1) Noviciatus Societatis Iesu Vilnen.; 2) Ex libris Domus Probationis Vilnensis Societatis Iesu; 3) Inscriptus Cathalogo Libror. sub R.P. Iohan. Iuraha S.I.R. Novi. Viln. 1748 (VUB, Ink. 157).

[136] *Paulus de Palatio...*, In XII Prophetas..., Coloniae, 1583 (BAN, 595/o-3863, s. Nr. 22.7.15).

[137] *Guagnini Alexandro*, Rerum Polonicarum, tomi tres, Francoforti, 1584. Visi tituliniame lape ir priešlapyje buvę įrašai ištrinti. Knyga buvo Čapskių bibliotekoje (MNK, XVI — 497).

[138] Historiae Augustae. Scriptores Latini minores, Francofurti, 1588. Įrašai: 1) Collegij Vilensis S.I.; 2) Bibliothecae Magnae; 3) antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM.VILNENSIS (BAN, 329, f. 5117, s. Nr. 39.4.14).

[139] *Fevardentius Franciscus...*, Theomachia Calvinistica..., Parissis, 1554. Įrašai: 1) Inscriptus cathalogo librorum Collegij Vilnensis Soc. Iesu. Anno 1605; 2) Bibliothecae Magnae (BAN, 1999 f. 5884, s. Nr. 11.5.4).

[140] *Baronius Caesar...*, Annales ecclesiastici..., Antverpiae, 1546. Įrašas: Inscriptus catalogo Collegij Vilnensis Societatis Iesu pro bibliotheca magna (BAN, 205 f.m. 6387, s. Nr. 47.3.2).

[141] *Rossaeus Guilehelmus...* De iusta rei pub. christianae..., Antverpiae, 1542. Įrašai: 1) Collegij Academici Vilnensis; 2) Bibliothecae Magnae; 3) Inscriptus catalogo Coll-ij Viln. Soc. Iesu (BAN, 503/o-3753, s. Nr. 34.2.59, 34.8.29).

[142] *Possevinus Antonius*, Atheismi Lutheri, Melanchtoni, Calvini, Vilnae, 1586; De Iustitia Britanica, sive Anglica, quae contra Christi martyres continenter exercetur..., Ingolstadii, 1585 (VUB, II — 2615—2616).

[143] Sacrosancti et oecumenici concilii Tridentini... canones et decreta..., Antverpiae, 1586. Įrašas: Inscriptus Catalogo Libr. Collegij Krozens. Soc. Iesu (VUB, II — 3733).

viršiai vienodai apvedžioti rulete, kampuose — pavieniai įspaudai. Viršutiniame veidrodyje įspausta ta pati, kaip ir 354 ir 361 paveiksluose, ovali plokštelė su Kristaus galva. Apatiniame — Vilnaus pinigų kalykloje 1577 m. išraižyti rėmeliai su įrašu aplinkui: FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST 1577. Rėmelių viduryje atskiru spaudu įspaustas Šemetų šeimos herbas Gulbė ir raidės IS. Knyga įrišta Vilniuje apie 1586 m. Batakių seniūno J. Šemeto bibliotekai.

363 paveiksle[144] — ruda oda aptraukto viršelio fotonuotrauka. Visi įspaudai paauksuoti. Veidrodžiai vienodai apvedžioti siaura rulete su augalinių motyvų raižiniais, kampiniai ir pavieniai įspaudai abiejuose kietviršiuose vienodi. Abiejų veidrodžių centruose įspausti Vilniaus pinigų kalykloje pagaminti ovalūs rėmeliai su įrašu aplinkui: FRUSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST. Tuos pačius rėmelius vartojo knygrišys, apie 1590 m. įrišęs knygą Lietuvos kanclerio L. Sapiegos bibliotekai (žr. 530 pav.). Viršutinio veidrodžio rėmeliuose įspausta taip pat Vilniaus kalykloje pagaminta plokštelė su Kristaus galva ir įrašu aplinkui: IESVS CHRISTVS FILIVS DEI VIVI SALVATOR MVNDI REX REGVM ET DOMINVS DOMINA. Apatinio veidrodžio rėmeliuose atskiru spaudu įspaustas kiek neteisingai išgraviruotas Valavičių šeimos herbas Bogoria, o virš supereksklibriso — raidės IW. Tai knygos savininko J. Valavičiaus, Dirvėnų tijūno, Žemaitijos teisėjo, Platelių seniūno, inicialai. Knyga įrišta Vilniaus knygrišio apie 1590 m.

364 paveiksle[145] — rudos veršio odos įrišimas (medis, 21×29). Rulečių įspaudai — aklieji, išskyrus viršutinį veidrodį, kurio rėmeliai, pavieniai ir plokštelės įspaudai paauksuoti. Ovalios plokštelės rėmeliai ir medalionas su Kristaus galva Vilniaus kalyklos graverio išraižyti vienoje plokštelėje; aplink medalioną įrašyta IESVS CHRISTVS FILIVS DEI VIVI SALVATOR MVNDI REX REGVM ET DOMINVS DOMINANTI (be skiriamųjų ženklų). Figūrinėje ruletėje — scenos iš Biblijos su įrašais: ECCE AGN, APPARVIT, TV EST P, DATA EST. Šią ruletę buvo pavartojęs knygrišys, įrišęs knygas iš 260a, 404, 539 paveikslų. Kaip matyti iš likusio priešlapio fragmento, kuriame matomas vandenženklis su jaučio galva, knyga pirmą kartą buvo įrišta XV a. Niurnberge. XVII a. trečiajame dešimtmetyje knygą savininkas J. K. Katkevičius atidavė perrišti Vilniaus knygrišiui, kuris, nuėmęs seno įrišimo odą, uždėjo naują, papuošė aukščiau aprašytaisiais įspaudais, panaudojęs naujo įrišimo priešlapiams popierių su vandenženkliu, vaizduojančiu Lapės herbą su įrašu aplinkui — PAULUS SAPIA (EL, 1883 vž. tipo). Senieji apkaustai buvo prikalti prie iš naujo aptraukto viršelio.

365 paveiksle[146] — labai blogu pergamentu aptraukto viršelio (kartonas, 20×33) abiejų plokštelių bei pavienių įspaudų trynės. Visi įspaudai paauksuoti. Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė — ovalus medalionas su Kristaus galva ir įrašu aplinkui: IESVS CHRISTVS FILIVS DEI VIVI SALVATOR MVNDI REX REGVM ET DOMINVS DOMINANT 1575. Apatinio veidrodžio ovale — nukryžiuotas Kristus širdies fone. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje greičiausiai Vilniuje.

366 paveiksle[147] — ruda oda aptrauktų abiejų kietviršių (kartonas, 22×35) įspaudų trynės. Pavieniai ir plokštelių įspaudai paauksuoti; rulečių, kuriomis apvedžioti abu veidrodžiai, įspaudai — aklieji. Viršutinio veidrodžio plokštelėje — Kristaus galva, apatinio — vaza su gėlėmis ir dviem paukščiais. Knyga įrišta XVII a. viduryje.

367 paveiksle[148] — juoda oda aptraukto viršelio (medis, 22×31) įspaudų trynės. Visi įspaudai — aklieji. Abu veidrodžiai apvedžioti ruletėmis su lopšelių stiliaus ornamentais. Viršutinio veidrodžio centre įspausta labai giliai išraižyta plokštelė su nukryžiuotu Kristumi liepsnų vainike, apatiniame veidrodyje — tokia pat giliai raižyta plokštelė su Kristaus galva. Knyga įrišta Vilniuje XVII a. antrojoje pusėje.

368 paveiksle[149] — ruda veršio oda aptrauktų abiejų kietviršių (medis, 26×42) įspaudų trynės. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti, kiti — aklieji. Abu veidrodžiai apvedžioti rulete su reformatų atvaizdais ovaluose ir įrašais. Šią ruletę XVI a. viduryje buvo pavartojęs Vilniaus knygrišys, rišdamas knygas 202, 282, 283, 413, 414 paveiksluose. Apatinis veidrodis užpildytas rulete su alegorinėmis figūromis bei įrašais: IVSTICIA, SPES, LVCRECIA, CARITAS. Viršutiniame veidrodyje, be to, įspausta ruletė su smulkiu ornamentu (įspaudai paauksuoti), XVI a. pabaigoje ji vartota J. Morkūno knygrišykloje. Veidrodžio centre įspausta ovali plokštelė, kurioje renesansiniuose rėmeliuose išraižyta vyriškio galva. Veidrodis užpildytas gotiškais pavieniais įspaudais, aptinkamais XV a. pabaigos ir XVI a. pradžios Vilniaus įrišimuose. Pirmojo tomo priešlapiams pavartotas popierius su vandenženkliais, vaizduojančiais Lapės herbą su įrašais aplinkui: LEW SAPIEHA (žr. 26 vž.), antrojo tomo priešlapiams — su vandenženkliu, pavaizduotu EL, 1869 vž. Knygos įrištos Vilniaus knygrišio 1623—1633 m. laikotarpiu. L. Sapiegai mirus (1633), knygos atiteko jo sūnui Leonui Kazimierui, kuris jas kartu su kitomis Sapiegų knygomis padovanojo Vilniaus akademijos bibliotekai.

369 paveiksle[150] — ruda veršio oda aptraukto viršutinio kietviršio (medis, 10×16) įspaudų trynės. Abu

[144] *Sarnicius Stanislaus...*, Annales, sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lithuanorum, libri octo, 1587; Descriptio veteris et novae Poloniae..., 1585 (VUB, II — 2369—2370).

[145] *Hugo de Prato Florido*, Sermones dominicales super evangelia et epistolas, Nürnberg, 1483. Įrašai: 1) Possesio Andreae Laurentij Engelholm; 2) Ego Ioannes Casimirus Chodkiewicz Supremus Magni Ducatus Lithuaniae Stabuli Prefectus Vilnensi Patrum Carmelitarum Discalc. hunc librorum dedico et confero (pasirašė) Chodkiewicz; 3) Carmelit. Discalceat. Conventus Vilnensis (VUB, Ink. 246).

[146] *Didacus Stella...*, In... evangelium secundum Lucam, enarrationum, tomus primus, Antverpiae, 1593. Tušo antspaudas: FR. DOMINICVS SIWICKI O.P. PROV. LITV. Spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTVS GRODNENSIS ORDINIS PRAEDICATORUM (VUB, II — 3826).

[147] *Cornelius a Lapide*, Commentarius in ecclesiasticum, Antverpiae, 1634. Įrašas: Applicatur ad Bibliothecam Conventus Slucensis Ord. Min. Observ. (VUB, III — 16189).

[148] Missale Romanorum..., Antverpiae, 1666. Įrašas: Alumnatus Pontificij Vilnensis (MAB, V 17-2-818).

[149] *Lopez Ioannes*, Epitome Sanctorum Patrum ad sacras conciones per locos communes..., Antverpiae, 1662. Įrašai: 1) Ex Bibliotheca Illuss-mi Leonis Sapieha Palatini Vilnensis; 2) Ex Biblioteca Ill-mi D-ni Casimiri Capieha Procancellarii M.D.L Collegii Vilnensis Socie. Iesu donata; 3) Bibliotheca Magna Coll. Acad. Viln. S.I. (VUB, BAV 17-3-4). Šio veikalo antras tomas, vienodai įrištas, su tais pačiais įrašais, saugomas BAN, 970 f.m. 6629 R.

[150] *Clictoveus Iudocus*, Propugnaculum ecclesie adversus Lutheranos..., Coloniae Agrippinae, 1516. Įrašas: Pro Cella Praedicatoris S. Francisci Vilnen. (VUB, II — 3352).

kietviršiai vienodai apvedžioti rulete, o apatinis veidrodis užpildytas ta pačia rulete. Viršutiniame kietviršyje yra paauksuotas knygos pavadinimas ir įrišimo metai — 1547; veidrodyje įspausti pavieniai spaudai ir plokštelė su antikinio kario galva medalione. Šie įspaudai taip pat paauksuoti. Knyga įrišta 1547 m. greičiausiai Vilniuje.

ODINIAI ĮRIŠIMAI SU RULEČIŲ ĮSPAUDAIS

Čia reikia atskirai pakalbėti apie odinius įrišimus, kurie buvo puošiami rulečių įspaudais. Knygrišių ruletė — tai metalinis iki 8 centimetrų skersmens diskas, kuris sukasi ant ašies, pritvirtintos šakutės formos rankenoje. Spaudžiant įkaitintą ruletę, sudrėkintoje odoje įsispausdavo pasikartojąs ruletėje išgraviruotas ornamentas. Toks įrišimų puošimas ruletėmis buvo daug spartesnis, negu vartojant rėžtukus, filetes ir kitus spaudus, ir palyginti nesudėtingas. Knygrišys turėdavo sunkumų, kai kampuose įspausti išilginiai ir skersiniai bordiūrai susikirsdavo. Eiliniai knygrišiai nekreipdavo dėmesio, ar ornamentas kampuose sutampa. Dažnai tokiuose susikryžiavimuose matyti pusė vieno ir pusė kito ornamento; ypač neestetiškai atrodo susikryžiuojančios vietos, kai ruletės ornamentą sudaro išgraviruotos žmonių galvos ar raidės. XVI a. pirmojoje pusėje tokie nevykę rulečių susikryžiavimai beveik visai išnyksta: gerų knygrišių įrišimuose jų nebepasitaiko.

Nėra duomenų, kada ir kas pirmas panaudojo ruletę odiniams knygų įrišimams puošti. Žinoma tik, kad 1469 m. Geislingeno miesto knygrišys savo įrištoms knygoms puošti naudojo penkių rūšių ruletes[1]. Taip pat yra žinoma Niurnbergo knygrišio įrišta knyga, kurios viršelį puošia rulete padarytas ornamentas su įkomponuota jame 1500 m. data[2].

Yra išlikę daug įvairiuose kraštuose išspausdintų inkunabulų odiniais rulete papuoštais įrišimais, daugiausia augalų motyvais. Tačiau nėra tiesioginių duomenų, kada šios knygos buvo įrištos. Galima tik spėti, kad Europoje jau XV amžiaus antrojoje pusėje knygų odiniams įrišimams puošti knygrišių buvo vartojamos ruletės.

Vokiečių knygrišystės istorikas K. Hebleris mano, kad seniausiose ruletėse būdavo išgraviruojamos gėlių bei lapų girliandos. Šio tipo ornamentai nebuvo nauji, pavienius spaudus su išgraviruotomis gėlėmis ir lapais knygrišiai vartojo įrišimams puošti jau gerokai iki ruletės. Seniausiose ruletėse, be augalų motyvų, aptinkamos įvairios medžioklės scenos. Manoma, kad medžioklės motyvai kilę iš knygrišių vartotų spaudų su išgraviruotais briedžiais, šunimis, liūtais bei įvairiais paukščiais. XVI a. pirmųjų dešimtmečių įrišimuose dažnai pasitaiko rulete įspausti papuošimai su pavaizduotais juose gyvuliais. Vėliau rulečių papuošimai gyvulių motyvais aptinkami labai retai. Tuo tarpu papuošimų augalų motyvais yra dar XVII a. įrišimuose. K. Hebleris teigia, kad ankstyvuosiuose ruletėmis įspaustuose papuošimuose nebūna nei knygrišių inicialų, nei ruletės pagaminimo metų[3].

370 paveiksle[4] pavaizduotos tokių ankstyvųjų rulečių įspaudų trynės. Abiejų kietviršių (medis, 15×22) įspaudai — aklieji. Viršutinis kietviršis užpildytas rulete su augalų ornamentais; apatinis — rulete su žmonių figūromis. Knyga įrišta XVI a. pradžioje.

Religiniai bei etiniai motyvai ruletėse atsiranda tik XVI a. antrojoje pusėje, ankstesniuose įrišimuose jų beveik visai neaptinkama.

Iki 1550 m. rulečių motyvai labai įvairūs. Be istorinių, yra nemažai klasikinių motyvų, pavyzdžiui: vaizduojamas Apolonas, mūzos, Pario teismas, išgraviruoti imperatorių, rašytojų klasikų atvaizdai. Religiniai motyvai pradžioje labai reti, bet XVI a. pabaigoje jie vyrauja. Katalikiškuose kraštuose XVI a. antrojoje pusėje daugiausia rulečių su madonos bei šventųjų atvaizdais, protestantiškuose — su reformacijos veikėjų atvaizdais. Pasitaikydavo, kad katalikiškuose kraštuose katalikiško turinio knygos buvo puošiamos ruletėmis bei kitais spaudais su reformatų atvaizdais. Šitaip yra dėl to, kad protestantiškuose kraštuose pagamintos ruletės buvo parduodamos katalikiškų kraštų knygrišiams. Antai XVII a. pradžioje kai kurie Vilniaus knygrišiai, įrišdami katalikų spaustuvėse išspausdintas, prieš reformaciją nukreiptas knygas, įrišimuose greta katalikų emblemų įspausdavo ruletes su M. Liuterio, J. Huso, E. Roterdamiečio, F. Melanchtono atvaizdais ir jų vardais bei pavardėmis (žr. 266, 529 ir kt. pav.).

Vienų miestų raižytojų pagamintos ruletės bei kitokie spaudai būdavo parduodami į kitus, kai kada tolimus miestus. Pavyzdžiui, ruletės su Saksonijos herbu buvo vartojamos Augsburgo, Niurnbergo ir daugelio kitų miestų knygrišių. XVI a. viduryje Vokietijoje dirbančio raižytojo pagamintas ruletes ir plokšteles su išgraviruotais inicialais NP (jų buvo šimtai) vartojo daugelis knygrišių visoje Vokietijoje, Olandijoje, Belgijoje ir kitur. Šios ruletės buvo parduodamos garsiose Frankfurto knygų mugėse[5]. Žinoma, kartais vietiniai raižytojai, pamėgdžiodami svetur pagamintų rulečių ornamentus, kai kada išgraviruodavo ir svetimų miestų herbus.

Ruletėse kai kada yra išraižyti inicialai, monogramos bei metai. Seniau buvo manyta, kad inicialai ruletėse yra graviravusio asmens vardo ir pavardės pirmosios raidės. Vėliau buvo aiškinama, kad greta papuošimų graveriai išraižydavo knygrišio inicialus. K. Hebleris teigia, kad kai kuriuose įrišimuose raidės nėra knygrišių inicialai: tuos pačius inicialus jis aptikęs įvairių knygrišių darbuose[6]. Kai ruletė patekdavo kitam knygrišiui, inicialai nebeatitikdavo naujo savininko vardo ir pavardės. Taip būdavo tada, kai įrankius paveldėdavo knygrišio įpėdiniai arba kai mirusio knygrišio našlė ar duktė ištekėdavo už kito knygrišio.

[1] *K. Haebler*, Rollen-und Plattenstempel..., I, p. 1—10.

[2] Ten pat.

[3] Ten pat.

[4] *Gregorius Nonus Papa*, Decretales..., Lugduni, 1510. Įrašai: 1) Pro Con'tu Viln. P. P. Francisc; 2) Ex libris J. J. Franc. Dluski, Min. Con. 1657 (VUB, II — 5246).

[5] *I. Schunke*, Studien zum Bilderschmuck der Deutschen Renaissance-Einbände. Beiträge zum Buch- und Bibliothekwesen herausgegeben von Carl Wehmer, Wiesbaden, 1959, p. 88.

[6] *K. Haebler*, Rollen- und Plattenstempel..., I. p. 135.

Metai ruletėje ne visuomet reiškė knygos įrišimo laiką. Kai kada tai buvo knygrišio įstojimo į cechą arba kita data, susijusi su knygrišio gyvenimu. Kai kada toje pačioje ruletėje, be knygrišio inicialų, įkomponuotos supintos raidės, kurios galėjo būti raižytojo monogramos. Įprotis raižyti inicialus bei metus labiausiai paplito XVI a. antrojoje pusėje. Juos dažniausiai raižydavo po įvairiomis scenomis iš Biblijos ir didžiųjų reformatų gyvenimo, po portretais.

Žemiau pateikiamos įspaudų trynės bei fotonuotraukos kai kurių knygų įrišimų, kurių viršeliai papuošti vien rulečių įspaudais. Kai kada greta rulečių įspaudų būna keli pavieniai įspaudai.

371 paveiksle[7] pavaizduota vadinamojo „prancūziškojo" įrišimo viršutinio kietviršio (kartonas, 14×19) fotonuotrauka. Šio inkunabulo nugarėlė ir kampai aptraukti ruda oda, kuri papuošta juostą imituojančios ruletės įspaudais. Kita kietviršių dalis apklijuota storesniu raudonai dažytu popieriumi. Knyga įrišta Vilniaus knygrišio apie XVII a. vidurį.

372 paveiksle[8] — oda aptraukto viršutinio kietviršio (23×32) fotonuotrauka. Abu šios Vilniuje įrištos knygos kietviršiai vienodi, apvedžioti rulete su mazgų ornamentu, veidrodžiai užpildyti juostą imituojančia rulete, visi įspaudai — aklieji. Priešlapiams knygrišys panaudojo popierių su vandenženkliu, vaizduojančiu L. Mamoničiaus žento V. Žuchovskio Brodičiaus herbą. Šį vandenženklį vartojo Mamoničiaus popieriaus dirbtuvė Vilniuje XVII a. antrajame dešimtmetye (EL, 1832 vž.).

373 paveiksle[9] — ruda oda aptraukto viršelio (minkštas kartonas, 19×32) įspaudų trynė. Šios 1723 metais surašyto dvaro inventoriaus rankraštinės knygos abu kietviršiai vienodai užpildyti rulete su mazgų ornamentais. Ruletės įspaudai — aklieji. Knyga įrišta 1723 metais keliaujančio knygrišio, kuris dirbo Žemaitijos dvaruose.

374 paveiksle[10] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 25×38) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su mazgų ornamentais. Ruletės įspaudai — aklieji. Veidrodžių centruose ta pačia rulete padaryti medalionus imituojantys įspaudai. Ši Joniškio klebono B. Šveikausko Kražių kolegijai padovanota knyga įrišta apie 1626 m. greičiausiai Žemaitijoje dirbusio knygrišio.

375 paveiksle[11] — ruda oda aptraukto viršelio įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti ruletėmis su mazgų ir augalų ornamentais, veidrodžiai — tušti. Rulečių įspaudai — aklieji. Ši Vilniaus akademijai K. Vaišnaravičiaus padovanota knyga įrišta Vilniuje apie 1637 metus.

376 paveiksle[12] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (kartonas, in folio) fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti ruletėmis su mazgų ornamentais ir rulete su galvutėmis medalionuose bei įrašais: DVR, HEI. Veidrodžiai užpildyti tomis pačiomis ruletėmis. Rulečių įspaudai — aklieji. Viršutiniame kietviršyje įspaustas paauksuotas įrašas: REGESTR W ROKV 1571. Ši rankraštinė knyga — tai Mikalojaus Kristupo Radvilos (Našlaitėlio) vietininko (taip buvo vadinami Radvilų dvarų valdytojai) 1571 m. išlaidų ir pajamų knyga. Išlaidų skyriuje, pavadintame „Amatininkai", parašyta, kad 1571 m. gegužės 1 d. sumokėta knygrišiui už šio rejestro įrišimą 4 grašiai. Iš to galima padaryti išvadą, kad knyga įrišta 1571 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaro maršalkos M. K. Radvilos asmeninio knygrišio (neaišku, kuo jis buvo vardu ir kur gyveno). Knygos įrišimas apdėvėtas, vėliau buvo užklijuota nauja odinė nugarėlė. Knygos priešlapių neišliko.

377 paveiksle[13] — ruda oda aptraukto viršelio įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su mazgų ornamentais, o veidrodžiai užpildyti signuota rulete (OH) su klasikinėmis galvutėmis medalionuose. Ji vartota ir kitoms knygoms puošti (žr. 264, 289, 378, 380 paveikslus. Rulečių įspaudai — aklieji. Knyga įrišta Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio apie 1600 metus.

378 paveiksle[14] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 17×25) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su juostą imituojančiu ornamentu ir rulete su klasikinėmis galvutėmis medalionuose bei raižytojo inicialais OH (plg. 377 pav.). Rulečių įspaudai — aklieji. Priešlapių popierius su vandenženkliu (EL, 1866—1867 vž.), kurį vartojo L. Mamoničiaus popieriaus dirbtuvė apie XVII a. pradžią. Knyga įrišta Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio apie 1605 m.

379 paveiksle[15] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×36) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti ruletėmis su mazgų ornamentais ir juostą imituojančia rulete. Abu veidrodžiai užpildyti signuota rulete (OH) su galvutėmis medalionuose (žr. 377 pav.). Rulečių įspaudai — aklieji. Knyga įrišta 1605 m. Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio.

380 paveiksle[16] — ruda oda aptraukto viršelio įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti signuota rulete (OH) su galvutėmis medalionuose, kuri vartota ir kituose Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio įrišimuose (žr. 264, 289, 359, 379 pav.). Abu veidrodžiai

[7] Doctrinale clericorum una cum sanctorum martirologio per anni circulum..., Lubeck, 1490; Martyrologium, Viola sanctorum..., 1491 (MAB, Ink. 3).

[8] *Hieronymus,* Epistolae et tractatus, Nürnberg, 1495. Įrašas: Pro loco Carlostadziensi in Samogitia... Min. Obs-m (VUB, Ink. 276).

[9] Inwentarz majętności Korciańskiey... 1723 roku. „Aušros" muziejaus Šiauliuose antspaudas (MAB, F 37, Nr. 404A).

[10] *Bartholdus Georgius,* Bibliotheca concionum..., Coloniae Agrippinae, 1608. Įrašas: Benedictus Szweichowsky parochus Janiscensis Collegio Krozensi Soc. Iesu donat. 1626 Ao (VUB, III — 16408).

[11] Annalium Baronii epitomis, pars altera, Parisiis, 1637. Įrašai: 1) Donop'is Casimiri Woysznarowicz C.V.Collegij Vilnensis Societ. Iesu; 2) Ex libris Bibliothecae Magnae (BAN, 933 f.m. 6529 R, s. Nr. 47.4.1).

[12] Regestr rozchód y przychod pieniędzy do szkarbu... Mikolaia Chrzystofa Radziwiłła..., w roku 1571 (VUB, B-3408).

[13] Trumpas Budas Pasisakimo arba išpažinimo nuodemiu. Wilniui, metuose 1595. Katechizmas arba mokslas kiekvienam krikszczoni priwalus. Iżspaustas Wilniuie, 1595 (VUB, LR 4165—4166).

[14] *Mariana Ioannes,* Historiae de rebus Hispaniae, Moguntiae, 1605. Įrašai: 1) Inscriptus Catalogo Societatis Iesu Collegij Vilnensis Anno 1607; 2) Bibliothecae Magnae; 3) Bibl. Coll. Viln. Carm. Discalt. (VUB, III — 575).

[15] *Suarez Fr.,* Commentariorum ac disputationum in tertiam partem divi Thomae, tomus quartus, Moguntiae, 1604. Įrašai: 1) Inscriptus Catalogo Librorum Collegij Vilnensis Soc. Iesu A-o 1605; 2) Bibliothecae Magnae (BAN, 913 f.m. 5215 R, s. Nr. 13.2.1, 12.5.1).

[16] *Lancelottus Paulus Ioannes,* Institutiones iuris canonici..., Lugduni, 1594. Įrašai: 1) Inscriptus Cathalogo Coll. Viln. Soc. Iesu; 2) juodo tušo antspaudas: FR. DOMINICVS SIWICKI O.P. PROV. LITV.; 3) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTVS GRODNENSIS ORDINIS PRAEDICATORUM... (VUB, II — 4798).

užpildyti rulete su scenomis iš Biblijos bei įrašais: ECCE AGNVS DEI QVI TOL, ECCE VIRGO CONCIPIET, HIC EST FILV MEVS DILEC, MORS E PO MORS TVA O MOR. Šią ruletę vartojo knygrišys, įrišęs knygą 514 paveiksle. Rulečių įspaudai — aklieji. Priešlapių popierius su vandenženkliu (EL, 1035 vž. tipo), kuris buvo naudojamas Vilniuje apie 1600 m.

381 paveiksle[17] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 20×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti ruletėmis. Tomis pačiomis ruletėmis užpildyti abu veidrodžiai. Rulečių įspaudai — aklieji. Platesnioji ruletė su galvutėmis, signuota OH, buvo pavartota knygrišio, įrišusio knygas 264, 289, 377, 378 paveiksluose. Siauresnioji ruletė su galvutėmis buvo pavartota, įrišant knygą 156 paveiksle. Šie Trakų vaivados Mikalojaus Kristupo Radvilos 1591—1640 m. spręstų bylų sąrašai buvo susiūti ir įrišti 1604 m. vieno Radviloms dirbusio Vilniaus knygrišio.

382 paveiksle[18] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 21×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su galvutėmis bei įrašais — HEI, DVR,— rulete su juostą imituojančiu ornamentu ir rulete su mazgų ornamentais. Ruletes su galvutėmis ir mazgų ornamentais buvo pavartojęs Radvilai dirbantis knygrišys 1571 m. (žr. 376 pav.). Ši 1604 m. surašyta M. K. Radvilos dvaro ataskaitų knyga tais pačiais metais, kaip matyti iš įspaudų viršutiniame kietviršyje — REGESTR AD 1604,— buvo įrišta knygrišio, kuris vartojo tuos pačius spaudus, kaip ir rišdamas Radviloms 1571 m. ataskaitų knygą[19]. Taip pat įrišta 1594 m. pradėta ir 1604 m. užbaigta Radvilų laiškų juodraščių knyga (kartonas, 21×32)[20].

383 paveiksle[21] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 21×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulečių su mazgų ornamentais aklaisiais įspaudais. Viršutiniame veidrodyje, kuris apvedžiotas rulete su putti, įspausti pavieniai įspaudai ir iš pavienių įspaudų sudarytas centrinis ornamentas. Viršuje įspausta: POPIS WOYSKA WIEL. XIĘSTWA LITEWS, apačioje — 1567 SI. Apatinio kietviršio veidrodis užpildytas rulete su galvutėmis. Knyga įrišta 1567 m. Vilniaus knygrišio.

384 paveiksle[22] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 22×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su mazgų ornamentais, kampuose — pavieniai įspaudai; rombo formos veidrodžiai užpildyti ta pačia rulete. Šis Vilniaus akademijos bibliotekos inkunabulas įrištas XVI a. pabaigoje akademijai dirbusio knygrišio.

385 paveiksle[23] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 16×25) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su mazgų ornamentais ir rulete su galvutėmis medalionuose. Veidrodžiai užpildyti tomis pačiomis ruletėmis. Ruletė su galvutėmis buvo pavartota, įrišant knygas 119, 250, 360 paveiksluose. Knyga įrišta 1593 metais Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio.

386 paveiksle[24] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 21×32) fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti ruletėmis, tomis pačiomis ruletėmis užpildyti veidrodžiai. Ruletė su galvutėmis pavartota, įrišant knygas 247, 387, 390, 392 paveiksluose. Ruletė su augalų ornamentu pavartota, įrišant knygas 387, 390 paveiksluose. Priešlapiams panaudotas popierius su vandenženkliu (EL 3664 vž. tipo). Ši Vilniaus kapitulos aktų knyga įrišta 1570 m. kapitulai dirbusio knygrišio Pranciškaus, kuris įrišo taip pat kapitulos 1569 m. pajamų ir išlaidų knygą.[25]

387 paveiksle[26] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 23×35) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti platesnėmis ruletėmis, o jų veidrodžiai užpildyti siauresnėmis ruletėmis. Rulečių įspaudai — aklieji. Platesnioji ruletė su galvutėmis medalionuose ir ruletė su augaliniais ornamentais buvo pavartotos apie 1570 metus Vilniaus knygrišio Pranciškaus, kuris gyveno kapitulos namuose ir rišo kapitulai knygas (plg. 386 paveikslą).

388 paveiksle[27] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 20×28) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su evangelistų atvaizdais, o veidrodžiai užpildyti ruletėmis su galvutėmis medalionuose ir augalų ornamentu. Viršutinio veidrodžio viršuje įspaustas paauksuotas knygos pavadinimas, apačioje — įrišimo metai — 1567. Visi rulečių įspaudai — aklieji. Ruletės su galvutėmis ir su augalų ornamentu buvo vartojamos Vilniaus knygrišio Pranciškaus, kuris tuo laiku rišo knygas kapitulai (žr. 386 pav.). Ruletėje su evangelistų atvaizdais išgraviruoti metai — 1544 — ir įrašai: IOHANS, LVCAS, MATHEAS, MARGV. Šią ruletę vartojo knygrišys, įrišęs knygas vyskupui V. Protasevičiui, J. Albinui ir kitiems (žr. 247, 389, 390, 391, 392 pav.). Knyga įrišta Vilniuje 1567 m. greičiausiai knygrišio Pranciškaus.

389 paveiksle[28] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×31) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti ruletės su evangelistų atvaizdais (1544) aklaisiais įspaudais, veidrodžiai užpildyti rulete su galvu-

[17] Metryka spraw Voiewodstwa Trockiego, gdy J.O.X.P. Mikołay Chrzysztop Radziwił... woiewodą Trockim był 1591—1604. Įrašai: 1) Adscriptus Cathalogo bibliothecae arcis Niesviziensis; 2) Nesvyžiaus bibliotekos ekslibrisas (AGAD, Arch. Radz., II, Nr. 4).

[18] Regestr przychodu y rozchodu pieniędzy skarbu... Mikołaia Chrzysztopha Radziwiłła... sprawiony w 1604 (AGAD, Arch. Radz., II, Nr. 68).

[19] VUB, B-3408.

[20] AGAD, Arch. Radz., II, Nr. 56.

[21] Popis Woyska Wiel. Xięstwa Litew. 1567 (AGAD, Arch. Radz., VII, Nr. 83).

[22] *Müller Johannes*, Epitoma in Almagestum Ptolomaei, Venezia, 1496. Įrašai: 1) Inscriptus Cathalogo Librorum Collegij Vilnensis S.I.; 2) Bibliotheca Magna; 3) Emptus 4 fl.; 4) Ex libris... Ave Maria Gratia plena Dominus...; 5) 1668 donat, Vitebsc.; 6) У Быхове старом на воеводстве Федор Петрович...; 7) Виленская астрономическая обсерватория (BAN, Ink. 454, Bobr., 543).

[23] *Ribera Franciscus...*, In sacram beati Ioannis..., Lugduni, 1543. Įrašai: 1) Inscriptus Catalogo Coll. Vilnen. Soc. Iesu 1593; 2) Bibliothecae Magnae (BAN, 300 f., s. Nr. 22.8.36, 23.9.9).

[24] Acta venerabilis capituli ecclesiae cathedralis Vilnen., tomus V, Anno D. 1570 ad initium Anni 1578 (MAB, F 43, Nr. 447).

[25] MAB, F 43, Nr. 3231, p. 14.

[26] *Antonius Senensis*, Quaestiones disputatae S. Thomae..., Antverpiae, 1569. Įrašai: 1) Collegii Vilnen. Societatis Iesu catalogo inscript. anno 1573; 2) Bibliothecae Magnae (BAN, 105 f.m. 5659, s. Nr. 17.1.43, 17.5.11).

[27] *Johannes de Verdena*, Sermones Dormi secure de sanctis..., Argentinae, 1493. Tituliniame lape įrašyta, kad 1545 m. knyga priklausė Norvaišai-Vaišvidavičiui; 2) Conventus Vilnensis Carmel. Discal. (VUB, Ink. 155/156).

[28] *Albertus Magnus...*, Opera omnia..., Basileae, 1506. Įrašai: 1) Coll. Vilnensis Soc. Iesu; 2) Inscriptus Cath. Coll. Viln. Soc. I.; 3) Bibliothecae Magnae (BAN, 314 f. 5092—5093, s. Nr. 16.1.53; 16.5.9).

tėmis medalionuose (žr. 388 pav.). Knyga įrišta Vilniuje apie 1570 m.

390 paveiksle[29] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×34) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulečių su evangelistų atvaizdais ir su galvutėmis medalionuose aklaisiais įspaudais. Apatinis veidrodis užpildytas rulete su augalų ornamentais. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti: kampuose — pavieniai įspaudai, centre — plokštelė su Vilniaus vyskupo J. Albino herbiniu superekslibrisu ir inicialais GAEM (Georgius Albinus Episcopus Metonensis). Žemiau superekslibriso įspausti metai — 1565. Ruletė su galvutėmis medalionuose ir ruletė su augalų ornamentais buvo vartota Vilniaus knygrišio Pranciškaus (žr. 386 pav.). Ruletė su evangelistų atvaizdais (1544) buvo pavartota knygrišio, rišusio knygas, parodytas 277, 388, 389, 391, 392 paveiksluose. Visai taip pat įrišta J. Albinui priklausiusi E. Roterdamiečio knyga[30], tik kietviršiai (kartonas, 35×41) aptraukti labai bloga kiaulės oda. Įspaudai tie patys, tik žemiau superekslibriso įspausti įrišimo metai — 1567. Šios abi knygos įrištos knygrišio, kuris dirbo Vilniaus kapitulai.

391 paveiksle[31] — tamsiai ruda oda aptrauktas viršelis (medis, 21×33). Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su evangelistų atvaizdais (1544; žr. 388 pav.). Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti, jo centre — Vilniaus vyskupo V. Protasevičiaus herbinis superekslibrisas ir įrišimo metai — 1569. Apatinis veidrodis užpildytas rulete su mazgų ornamentais. Knyga įrišta 1569 metais Vilniaus kapitulai dirbusio knygrišio.

392 paveiksle[32] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 28×43) įspaudų trynės. Visi trys tomai vienodai įrišti, kietviršiai apvedžioti rulete su evangelistais (1544). Apatiniai veidrodžiai užpildyti ruletėmis su galvutėmis medalionuose. Šias dvi ruletes 1569—1570 m. vartojo Vilniaus knygrišys Pranciškus (kai kur jis vadinamas „Fronc"; žr. 386, 388, 391 pav.). Viršutinių veidrodžių įspaudai paauksuoti. Jų centruose — vyskupo V. Protasevičiaus herbinis superekslibrisas su inicialais DGEV (Dei Gratia Episcopus Vilnensis). Knyga įrišta apie 1572 m. Vilniuje.

393 paveiksle[33] — juodai dažyta oda aptraukto viršelio (medis, 11×17) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose. Viršutiniame kietviršyje — ranka paauksuoti įspaudai: knygos pavadinimas ir įrišimo metai — 1608; veidrodžio centre — superekslibrisas su Nalenčo herbu ir Žemaičių vyskupo P. Parčevskio inicialai. Knyga įrišta vietinio knygrišio (plg. 109, 143 pav.).

394 paveiksle[34] — ruda oda aptraukto viršutinio kietviršio (kartonas, 15×20) fotonuotrauka. Visi įspaudai — aklieji. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su mazgų ornamentais; veidrodžiai užpildyti Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio vartota rulete su galvutėmis medalionuose ir pavieniais spaudais (plg. 395 pav.). Visa knyga spausdinta popieriuje su vandenženkliais (EL, 1702, 1902, 3489, 3738 vž.). Priešlapiams panaudotas popierius su vandenženkliu (EL, 3489 vž. tipo), kurį vartojo Kauno popieriaus dirbtuvė XVI a. pabaigoje. Knyga įrišta apie 1595 m. Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio.

395 paveiksle[35] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 24×39) įspaudų trynės. Visi įspaudai — aklieji. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su mazgų ornamentais. Veidrodžiai užpildyti rulete su galvutėmis medalionuose ir pavieniais spaudais (plg. 394 pav.). Priešlapiams panaudotas popierius su 18 vandenženkliu. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio.

396 paveiksle[36] — ruda oda aptraukto viršelio (21×30) įspaudų trynės. Visi įspaudai — aklieji. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su galvutėmis, apatinis veidrodis užpildytas ta pačia rulete. Šią ruletę buvo pavartojęs knygrišys, XVII a. antrojoje pusėje įrišęs Vilniaus vyskupui A. Kotovičiui knygas (žr. 397 pav.). Viršutinis veidrodis apvedžiotas rulete su smulkiu ornamentu, centre — iš pavienių įspaudų padarytas ornamentas. Knyga įrišta XVII a. antrojoje pusėje Vilniuje.

397 paveiksle[37] — juodai dažytu pergamentu aptraukto viršelio (minkštas kartonas, 18×27) įspaudų trynės ir viršutinio kietviršio fotonuotrauka. Visi įspaudai — aklieji. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose; ta pačia rulete užpildytas apatinis veidrodis. Viršutiniame veidrodyje, kuris apvedžiotas siaura rulete, kampuose įspausti pavieniai įspaudai; centre — pavieniais spaudais padarytas ovalus ornamentas. Knyga įrišta XVII a. antrojoje pusėje Vilniaus vyskupui A. Kotovičiui (mirė 1686 m.) dirbusio knygrišio.

398 paveiksle[38] — tamsiai ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×35) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su alegorinėmis figūromis bei įrašais (VENVS, 1539, MELAS, LVCR, PALLAS) ir rulete su klasikinėmis galvutėmis medalionuose. Abi šios ruletės

[29] *Dionysius Rikel...*, S. Dionysii... opera..., Coloniae, 1556. Įrašai: 1) Geor. Alb.; 2) Georgij Albini Episcopi Methonen. Sufragan. et Cantoriis Vilnensis m.p.; 3) Inscriptus catalogo Collegii Viln. Soc. Iesu (BAN, 109 f. 3444, s. Nr. 9.4.5, 9.4.3, 16.3.10).

[30] *Erasmus Roterdamus*, Svidae historica..., Basileae, 1564. Įrašai: 1) Geor. Alb.; 2) Collegij Vilnensis; 3) tušo antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS (BAN, 287 f. 5059, s.Nr. 31.1.4, 38.1.8, 38.4.11).

[31] *Surius Laurentius*, Commentarius brevis rerum in orbe gestarum..., Coloniae, 1568. Įrašai: 1) Bibliothecae Magnae Coll. Viln. Soc. Iesu; 2) tušo antspaudas: BIBLIOTH.ACADEM.VILNENSIS (VUB, BAN 41.1.3).

[32] Sacrorum bibliorum..., tomus secundus et tertius, 1569—1573. Įrašas: Collegij Vilnen Societatis Iesu (BAN, 29, 37 f.m. 3716, s. Nr. 1.1.1, 20.3.1, 20.3.4); Lexicon Graecum..., Antverpiae, 1572. Įrašai: 1) Inscriptus Catalogo Collegij Vilnensis Societatis Iesu; 2) tušo antspaudas: BIBLIOTH.ACADEM.VILNENSIS (BAN, 2191 f.m. 2160/63).

[33] *Casmanus Otto*, Christianismi integritas adversus..., Francoforti, 1607. Įrašas: P. P. Bernard. Vilnen. (VUB, III — 1379).

[34] *Smigelcki Martinus*, O bóstwie przedwiecznym Syna Bożego..., w Wilnie, 1595. Įrašai: 1) Ex libris Missionis Samogitiens. Soc. Iesu; 2) Collegij Krozensis (VUB, II — 2256).

[35] *Baronius Caesar...*, Annales..., tomus quartus, Antverpiae, 1544. Įrašai: 1) Ex libris Andreae Jurgiewicz Can-ci Vilnen; 2) Inscriptus catalogo libror. Collegij Vilnen. Soc. Iesu; 3) Pro Bibliotheca Magna (BAN, 204, f.m. 6386, s. Nr. 47.3.2).

[36] *Petrus de Palude*, Sermones thesauri novi de tempore, Nurnberg, 1496 (VUB, Ink. 195).

[37] Corona beatae Mariae virginis..., Argentinae, 1493; *Albertus Magnus*, Compendium theologicae veritatis, Argentinae, 1489; *Petrus de Palude*, Sermones quadragesimales thesauri novi..., Nurnbergae, 1487. Įrašai: 1) Ex libris Alexandri Kotowicz Scholastici Vilnensis Prep. Rosae nec non. Sr. M. Secretarij.; 2) Post Fata supra secret. Ex libris Constantini Casimiri Brzostowski... Smolens. notariari Episcopatus Lith. (VUB, Ink. 170—172).

žymiai vėliau buvo pavartotos kitai knygai (žr. 399 pav.). Viršutinį veidrodį puošia pavieniai paauksuoti įspaudai, jame yra knygos pavadinimas. Apatinis veidrodis užpildytas ta pačia rulete su klasikinėmis galvutėmis medalionuose. Visi rulečių įspaudai — aklieji. Knyga įrišta XVI amžiaus viduryje greičiausiai Vilniuje.

399 paveiksle[39] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 20×30) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti ruletėmis. Vienoje ruletėje — klasikinės galvutės medalionuose, kitoje — alegorinės figūros su užrašais: VENVS, 1539, MELAS, LVCR, PALLAS. Visi rulečių įspaudai — aklieji. Abi šios ruletės buvo pavartotos, įrišant knygą 398 paveiksle. Apatinio kietviršio apačioje išlikęs kablys nuo prirakinamos grandinės. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje greičiausiai Vilniuje.

400 paveiksle[40] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×33) įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti aklaisiais įspaudais. Knyga įrišta XVI amžiaus pabaigoje Vilniuje, dominikonų vienuolynui dirbusio knygrišio.

401 paveiksle[41] — ruda oda aptraukto viršelio (minkštas kartonas, 21×30) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti aklaisiais rulečių ir pavieniais įspaudais. Šio tipo ruletės su mazgų ornamentais ir su galvutėmis medalionuose XVI a. antrojoje pusėje buvo plačiai vartojamos daugelio vietinių knygrišių. Ruletės, nors ir labai panašios, nėra identiškos (plg. 285 pav.). Matyt, jos buvo išraižytos to paties graverio ir parduotos įvairiems knygrišiams. Ruletė su širdies ornamentu (vidurinė) buvo pavartota knygrišio, įrišusio knygą 257 paveiksle. Knyga įrišta XVII a. pradžioje Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio.

402 paveiksle[42] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 26×38) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti ruletėmis su mazgų ornamentais ir rulete su reformatų atvaizdais medalionuose bei įrašais: IOHA, MAR, PHII, ERAS. Rulečių įspaudai — aklieji. Abu veidrodžiai trigubu rėžtuku įspausta linija suskirstyti į rombo formos laukelius. Ruletė su reformatų atvaizdais buvo pavartota knygrišio, įrišusio knygas 153, 164, 165, 266 paveiksluose. Ši knyga įrišta Vilniuje XVII a. pradžioje knygrišio, rišusio knygas vyskupui M. Pacui bei Vilniaus kapitulai. Vėliau knyga priklausė Vilniaus kanauninkui A. Beinartui. Čia reikia pastebėti, kad ruletė su reformatų atvaizdais buvo vartojama knygrišio, rišusio knygas kapitulai bei katalikų vyskupams. Iš to matyti, kad knygos savininkai nekreipė dėmesio į tai, kas buvo įspausta jų knygų įrišimuose.

403 paveiksle[43] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, in folio) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti ruletėmis su bibliniais personažais bei įrašais (APPARVI, ECCE AGN, DATA EST, TV EST P), ruletėmis su antikinėmis galvutėmis medalionuose, kurių tarpuose yra mitologinės figūros ir įrašai: VENVS, 1537. Abu veidrodžiai užpildyti tomis pačiomis ruletėmis. Prie abiejų kietviršių yra odiniai dirželiai knygai surišti. Priešlapiams knygrišys panaudojo popierių su vandenženkliu, vaizduojančiu Giedraičių herbą — Hipokentaurą su rože — ir įrašu aplinkui: MARCIAN GIEDROJCZS W (EL, 1095 vž.). Šią rankraštinę Vilniaus kapitulos protokolų knygą įrišo 1648 m. kapitulai dirbęs knygrišys. Ruletė su įrašu VENVS ir su jos išraižymo metais — 1537 — buvo vartojama knygrišio, įrišusio knygas 305, 338, 404, 405 paveiksluose. Ruletė su bibliniais personažais buvo pavartota, įrišant kitas knygas (žr. 260a, 364, 404, 539 pav.).

404 paveiksle[44] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 29×45) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti 3 ruletėmis: imituojančia juostą; su bibliniais personažais ir įrašais — APPARVI, ECCE AGN, DATA EST, TV EST P; su antikinėmis galvutėmis medalionuose ir mitologinėmis figūromis bei įrašais: VENVS, 1537. Rulečių įspaudai — aklieji. Veidrodžiai papuošti paauksuotais įspaudais, apvedžioti siaura rulete, centre įspausta plokštelė su Lapės herbu kartuše (tokia pati plokštelė įspausta 199 pav.) ir su inicialais CLSPMDL-SWLC. Ši K. L. Sapiegos Vilniaus akademijai dovanota knyga įrišta XVII a. viduryje Vilniaus knygrišio, rišusio knygas, pateikiamas 260a, 305, 338, 364, 403, 539 paveiksluose.

405 paveiksle[45] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 25×39) fotonuotrauka ir įspaudų trynės. Šios rankraštinės knygos ryšiams panaudotos lininiais siūlais aptrauktos penkios odinės juostelės. Viršutinis kietviršis apvedžiotas aklaisiais ruletės su fantastiniais gyvuliais įspaudais (panašios ruletės buvo vartojamos Vakarų Europoje XV a. pabaigoje). Veidrodis papuoštas paauksuotais įspaudais. Jis apvedžiotas rulete su augalų ornamentais, kampuose — pavieniai įspaudai. Veidrodžio centre įspaustas herbas — Vytis skyde,— kurį supa smulkiu raštu išraižyti apskriti rėmeliai (plg. 284 pav.). Panašiais rėmeliais apvedžiotas Krokuvos vyskupo P. Tomickio herbas, įspaustas Jogailos bibliotekoje saugomos šio vyskupo knygos viršelyje. Apatinis kietviršis taip pat apvedžiotas rulete su biblinėmis scenomis ir įrašais: 1537, IVSTIFICAC, SATISFACT, MO EX SER, PECCATVM. Veidrodis apvedžiotas rulete su antikinėmis galvutėmis medalionuose, kurių tarpuose — mitologinės figūros ir įrašai: VENVS, 1537. Šią ruletę XVII a. pirmojoje pusėje vartojo Vilniaus knygrišys, įrišęs knygas, pateikiamas 338, 403, 404 paveiksluose. Rulečių įspaudai — aklieji. Veidrodžio vidus taip pat užpildytas pavieniais įspaudais, jo centre — panašiai apvedžiotas Vilčekų herbas skyde. Apkaustai prikalti

[38] Enarrationes vetustissimorum theologorum..., Antverpiae, 1545. Įrašai: 1) Insertus Cathalogo Librorum Martini Iodzewicz, 1652; 2) Novic. Novogrodensis (VUB, II — 3823).

[39] *Ioannes Ferus*, Postillae sive conciones..., Coloniae Agrippinae, 1558 (VUB, II — 2753).

[40] *Basilius Magnus...*, Opera, Basileae, 1566. Įrašas: Bibliotheca Majoris Conventus Vilnensis S.Spiritus ordinis Praedicatorum (VUB, II — 4049).

[41] *Gerson Iohannes*, Opera..., 1494. Įrašas: Ex bibliotheca Cntus Trocensis P. P. Bernardinor (VUB, Ink. 248).

[42] *Duaren Franciscus...*, Opera..., Francofurti, 1607. Įrašai: 1) Adalberti Beynart Can. Viln.; 2) Ex libris Nicolay Hermanowicz Parochi Drysviatensis; 3) Collegij Vilnensis Soc. Iesu dono Illi R. Dni Constantini Brzostowsky Epi. Viln. 4) Bibliothecae Magnae (BAN, 437 f.m. 14795, s. Nr. 27.6.2).

[43] Protokoł spraw potocznych Przysądu Wielebney Capituły Wilenskiey..., roku 1648 m-ca octobra sprawiony (MAB, F 43, Nr. 8915).

[44] *Albitius Antonius*, Principum christianorum stemmata..., Argentorati, 1627. Įrašas: Collegii Viln.S.I.dono Illmi D.Casimiri Sapieha Procancell. M.D.L. (VUB, BAV 37-1-4).

[45] Bažnytine slavų kalba rašyta knyga: «Минея месячная на январь...» (MAB, F 19, Nr. 151).

vėliau, matyt, nuimti nuo senesnės knygos. Jie visai nepritaikyti prie knygos apdarų ir gadina šio elegantiško ir skoningo įrišimo išvaizdą; prikalti storomis, grubiomis, odą apdraskiusiomis vinimis. Knyga pateko į Vilniaus Viešąją biblioteką XIX a. antrojoje pusėje iš Slucko. F. Dobrianskis, kuris aprašė šią rankraštinę knygą[46], spręsdamas iš įrašo priešlapyje (1687 m. Slucko vaitas J. Lapickis, atiduodamas knygą Slucko bažnyčiai, ją restauravęs), spėja, kad viršelis nuimtas nuo kitos knygos ir 1687 m. uždėtas ant šios. Apžiūrėjus įrišimą, matyti, kad ši rankraštinė knyga buvo iš karto įrišta į odą ir papuošta paveiksle matomais įspaudais. 1687 m. ją restauruojant prie viršutinio kietviršio buvo priklijuoti nauji priešlapiai, prie apatinio kietviršio išliko senas XVI a. gamybos popieriaus priešlapis su Nisos popieriaus dirbtuvėje vartotu vandenženkliu (EL, 2143—2144 vž. tipo), kuris Lietuvoje buvo vartotas 1547—1551 m. Knyga, be abejo, įrišta XVI a. viduryje; sprendžiant iš ruletės su įrašu VENVS, 1537 — Vilniuje. Žinoma, galėjo būti ir taip, kad ši ruletė buvo vartota kur kitur, tik vėliau pateko Vilniaus knygrišiui. Superekslibrisas neiššifruotas; neaišku, kodėl greta Vyties herbo (jei tai Lietuvos herbas) yra Vilčekų šeimos herbas.

406 paveiksle[47] — tamsiai ruda oda aptraukto viršelio (medis, 24×35) įspaudų trynės. Abiejų kietviršių įspaudai — aklieji. Kietviršiai apvedžioti ruletėmis su mazgų ornamentais, gilėmis, putti ir alegorinėmis figūromis bei įrašais — OCCAS, LVCRECIA, VENVS, PALLAS — ir išgraviravimo metais — 1529. Pastarąją ruletę buvo vartojęs knygrišys, įrišęs knygą, pateikiamą 407 paveiksle. Abiejuose kietviršiuose veidrodžiai užpildyti rulete su mazgų ornamentais. Ši Vilniaus vyskupui J. Albinui priklausiusi knyga įrišta XVI a. viduryje greičiausiai Vokietijoje.

407 paveiksle[48] — tamsiai ruda oda aptrauktas viršelis (medis, 23×35). Visi kietviršių įspaudai aklieji, tik viršutiniame paauksuotas knygos pavadinimas, o apatiniame — įrišimo metai (1537). Abu kietviršiai apvedžioti rulete su alegorinėmis figūromis, įrašais — OCCAS, LVCRECIA, VENVS, PALLAS — ir išgraviravimo metais — 1529. (K. Hebleris šios ruletės nežino.) Ją buvo pavartojęs knygrišys, įrišęs knygą, pateiktą 406 paveiksle. Veidrodžiai apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose ir įvairių Vokietijos miestų herbais skyduose. Ši Vilniaus vyskupui J. Albinui priklausiusi knyga įrišta 1537 m. greičiausiai Vokietijoje.

408 paveiksle[49] — tamsiai ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×33) įspaudų trynės ir viršutinio veidrodžio fotonuotrauka. Visos trys knygos įrištos vienodai. Abu kietviršiai apvedžioti trimis ruletėmis. Visų įspaudai — aklieji. Viršutiniame veidrodyje įspaustas paauksuotas knygos pavadinimas ir įrišimo metai — 1551, centre — vyskupo J. Albino herbinis superekslibrisas, kampiniai ir pavieniai įspaudai su gilėmis. Apatiniame veidrodyje įspausti pavieniai įspaudai su stilizuotais granato vaisiais. Pirmoje ruletėje pavaizduotas Kristus kaip Išganytojas, kaip Gerasis Piemuo ir t.t., įrašyta: SALVATOR, EGO SVM PA, 1543 (išraižymo metai), CAP CRVS, SVR ET VA. Antroje ruletėje pavaizduota Kristus ir evangelistai, įrašyta: IOHANNES, SALVATOR, MARCVS, 1545 (išraižymo metai: ketvertukas atvirkščias), MATHEVS, LVCAS. Trečioje ruletėje, kurią buvo pavartojęs knygrišys, įrišęs knygą, pateikiamą 409 paveiksle, išgraviruotas Apolonas su mūzomis bei įrašai: APOLLO, CALIOPE, TALIA, TERSPICE, EVTERPE. Šias tris ruletes vartojo Vilniaus knygrišys, įrišęs Žygimanto Augusto bibliotekos knygas.

409 paveiksle[50] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 15×22) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti ruletėmis, veidrodžiai palikti tušti. Rulečių įspaudai — aklieji. Viršutiniame kietviršyje įspaustas knygos pavadinimas ir įrišimo metai — 1561. Ruletės su mūzomis ir evangelistų atvaizdais — tos pačios kaip ir 408 paveiksle, bet ruletėje su Kristumi virš įrašo — EGO SVM PA — išraižyti metai — 1545. Neaišku, ar šias ruletes vartojo tas pats knygrišys, kuris rišo knygas Žygimanto Augusto bibliotekai ir J. Albinui, ar po dešimties metų (1551—1561) jas vartojo kitas asmuo, rišęs knygas Vilniaus bernardinų vienuolynui. Tas pačias ruletes vartojo knygrišys, įrišęs TSRS Mokslų akademijos bibliotekoje Leningrade saugomą Biblijos vertimą[51].

410 paveiksle[52] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 20×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti ir jų veidrodžiai užpildyti tų pačių rulečių aklaisiais įspaudais. Visose trijose ruletėse išraižytos tos pačios figūros ir tie patys užrašai, kaip ir 409 paveiksle, bet jos nėra identiškos ir neturi išraižytų metų. Ruletė su Kristumi ir evangelistais buvo panaudota, įrišant knygas 169, 279, 294 paveiksluose. Knyga įrišta Vilniuje XVI a. viduryje.

411 paveiksle[53] — ruda veršio oda aptrauktas viršelis (medis, 22×36). Abu kietviršiai apvedžioti ruletės su evangelistų atvaizdais aklaisiais įspaudais. Ši ru-

[46] *Ф. Добрянский,* Описание рукописей Виленской Публичной библиотеки, Вильно, 1882, стр. 282.

[47] *Flavius Josephus...,* Antiquitatum Iudaicarum libri XX..., Basileae, 1548. Įrašai: 1) Georgius Albinus; 2) Collegii Viln. Soc. Iesu; 3) tušo antspaudas: DOMINICVS SIWICKI O P PROV LITV FR (VUB, II — 682).

[48] *Origenes Adamantus...,* Operum, pars secunda..., Basileae, 1536. Įrašai: 1) Georgii Albini; 2) tušo antspaudas: DOMINICVS SIWICKI O P PROV LITV FR; 3) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTUS GRODNENSIS ORDINIS PRAEDICATORUM (VUB, II — 4065).

[49] *Ambrosius,* Operum continens explanationes..., quartus tomus, Basileae, 1538. Spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTUS GRODNENSIS ORDINIS PRAEDICATORVM (VUB, II — 4040); *Plutarchus...,* Ethica, seu moralia opuscula..., Parisiis, 1544. Įrašai: 1) Geor. Alb.; 2) Coll. Vilnen. S-tis Iesu; 3) Bibliotheca Magna; 4) Collegii Academici Vilnensis (BAN, 10 f.m. 3678, s. Nr. 37.4.1, 37.2.3); *Cyrillus Alexandr. Episc...,* Opera omnia, tomi quatuor... Basileae, 1546. Įrašai: 1) Geor. Alb.; 2) Coll. Vilnen. Soc. Iesu (BAN, 90 f.m. 5204/07, s. Nr. 9.3.2). Veidrodį nufotografavo Z. Kozlovska-Tomčik (Kozłowska-Tomczyk) iš saugomos Varšuvos universiteto bibliotekoje J. Albino knygos: *Aristoteles...,* Opera in tres tomos, Basileae, 1548 (28.11.3.9).

[50] *Petrus Martyr Florentinus.* In selectissimam S. Pauli priorem ad Corinth. epistolam... commentary doctissimi [Oxford], Anno 1551. Įrašai: 1) P. P. Bernard. Viln.; 2) Liber Haereticus Caute Legendus; 3) prie Eduardo VI vardo prirašyta rašalu „Diabolici" (VUB, II — 4012).

[51] *Ioanis Driedonis...,* De translat. sacrae scripture..., Louani, 1543. Įrašas: Inscriptus Catalogo Collegij Vilnensis Societ. Iesu. Bibliothecae Magnae (BAN, 94 f. 3424, s. Nr. 8.18.16, 12.2.34, 11.2.18).

[52] Chronographia ecclesiae Christianae..., Basileae, 1551. Įrašas: Collegii Viln. Soc. Iesu. Bibliothecae Magnae (BAN, 330 f. 5118/19, s. Nr. 1.1.2).

[53] *Aloysius Lipomanus,* De probatis sanctorum historis..., Coloniae Agrippinae, 1571. Įrašai: 1) Anno 1636, 17 Jan. Inscriptus Catalogo Librorum Coll. Lomzensis S.I.; 2) Ex Dom.Coll. Dünaburgensis S.I.; 3) Collegij Polocensis Societatis Iesu 1776 (VUB, II — 4480).

letė labai panaši į aukščiau pateiktas 409, 410 paveiksluose, bet ne ta pati, ir kai kurie ornamentai žymiai skiriasi. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Jis apvedžiotas rulete su mazgų ornamentais, centre — herbinis superekslibrisas ir inicialai GSCP. Jogailos universiteto Krokuvoje bendradarbė A. Kaminska iššifravo, kad šis superekslibrisas priklausė Poznanės kanauninkui Gabrieliui. Inicialai šifruojami šitaip: G[abriel] z S[zadka] C[anonicus] P[osnanensis][54]. Apatinis veidrodis užpildytas dviejų rulečių aklaisiais įspaudais. Vienos ruletės įspauduose vaizduojama Apolonas ir mūzos; ta ruletė skiriasi nuo aukščiau minėtųjų (plg. 409, 410 pav.). Kitos ruletės įspauduose pavaizduoti Kristus su apaštalais ir Dovydu; čia įrašyta: SALVATOR, PAVLVS, PETRVS, DAVIT. Ruletes su apaštalais ir mūzomis buvo pavartojęs knygrišys, įrišęs knygą, pateiktą 333 paveiksle. Knyga įrišta po 1571 m. Poznanės ar Krokuvos knygrišio.

412 paveiksle[55] — tamsiai ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 24×35) įspaudų trynės. Abiejuose kietviršiuose — trijų rulečių aklieji įspaudai. Apatinis veidrodis užpildytas tomis pačiomis ruletėmis. Viršutinis — paauksuotas, jame įspaustas Vienaragio herbas skyde, pavieniai įspaudai ir įrišimo metai — 1546. Pirmojoje ruletėje — Kristus ir evangelistai; joje įrašyta: SALVATOR, MATHEVS (viršuje išraižyti metai — 1541), LVCAS (apversta raidė V), IOHANNES. Antroje ruletėje — keturi Kristaus atvaizdai su įrašais: SALVATOR, EGO SVM P (išraižyti metai — 1541), SVR ET VA, CAP CRVS. Trečioje ruletėje — personažai iš Biblijos su įrašais: SALVAT, PAVLVS, DAVID (išraižyti metai — 1541), MOSE. Trečiąją ruletę[56] žino K. Hebleris, jis ją aptiko knygose, esančiose Niurnbergo, Graco bei Štutgarto bibliotekose. TSRS Mokslų akademijos bibliotekoje Leningrade saugoma keletas Erazmo Roterdamiečio veikalų tomų. Šie nepaprastai gražiai ir skoningai į tamsiai rudą veršio odą įrišti foliantai, be abejo, priklausė žymiam XVI a. vidurio bibliofilui. Knygose nėra jokių įrašų, todėl vien iš herbo nepavyko nustatyti jų savininko.

413 paveiksle[57] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 10×17) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su antikinėmis galvutėmis medalionuose be įrašų ir rulete su reformatų atvaizdais bei įrašais: D ERASM ROTE, D PHILIP MELAN, D IOANES HVS. Viršutinis kietviršis užpildytas pavieniais įspaudais, viršuje įspaustas knygos pavadinimas ir įrišimo metai — 1560. Ruletė su reformatų atvaizdais dažnai pasitaiko Vilniuje XVI a. viduryje įrištose knygose (plg. 202, 282, 283, 368, 414 pav.). Ją vartojo meistras, kuris rišo knygas Žygimanto Augusto bibliotekai, A. Rotundui, J. Albinui ir kitiems. Šią ruletę vienas Vilniaus knygrišys vartojo dar XVII a. pirmojoje pusėje, įrišdamas K. L. Sapiegos knygas. Ruletės su antikinėmis galvutėmis medalionuose taip pat buvo vartojamos Vilniuje, įrišant Žygimanto Augusto ir kitas knygas (plg. 202, 316, 416 pav.). Tad galima daryti išvadą, kad ir šita knyga buvo įrišta Vilniuje.

414 paveiksle[58] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (minkštas kartonas, 21×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti dviem ruletėmis: pirmojoje — reformatų atvaizdai medalionuose, antrojoje — Apolonas ir mūzos. Abi ruletės buvo vartojamos Vilniuje XVI a. viduryje (žr. 282, 283, 408, 409, 413 pav.). Viršutiniame veidrodyje įspausta paauksuota plokštelė, vaizduojanti stovinčią Juditą su kardu, laikančią nukirstą galvą. Apatiniame veidrodyje taip pat įspausta paauksuota plokštelė su herbiniu superekslibrisu ir inicialais — IO. Neišaiškinta, kam priklausė šis superekslibrisas su Grifo herbu. Knyga įrišta Vilniuje po 1560 m.

415 paveiksle[59] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 30×43) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti dviejų rulečių aklaisiais įspaudais. Tomis pačiomis ruletėmis užpildytas apatinis veidrodis. Viršutiniame veidrodyje įspaustas paauksuotas knygos pavadinimas ir įrišimo metai — 1559. Platesnėje ruletėje — scenos iš Biblijos ir įrašai: IDOLATRIA, ISAAC, SCALA IACOB, PRO LEGIS. Siauresnėje ruletėje — antikinės galvutės medalionuose ir įrašai: HECTOR, HELENA, ENEAS 1542, PENELOPE, ACHILLVS. Ruletė su scenomis iš Biblijos buvo pavartota knygrišio, įrišusio kai kurias Žygimanto Augusto bibliotekos ir kitas knygas, ją taip pat buvo pavartojęs knygrišys, rišęs Lenkijos primo J. Uchanskio knygas[60]. Ruletę su antikinėmis galvutėmis taip pat vartojo Žygimanto Augusto knygrišys. Be to, jos įspaudai matomi M. Radvilos rankraštinėje knygoje[61] (žr. 189 paveikslą). Greičiausiai ši knyga buvo įrišta Krokuvoje 1559 metais.

416 paveiksle[62] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 26×39) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti ir užpildyti keturiomis ruletėmis: su scenomis iš Biblijos ir įrašais: IDOLATRIA, ISAAC, SCALA IACOB, PRO LEGIS; su alegorinėmis figūromis ir įrašais: LVCRECIA, FORTIFVD; su galvutėmis medalionuose; su Kristaus figūromis bei įrašais: EGO SVM PAS, SVR ET VALE, CAP CHRVSIC (plg. 240 pav.). Rulečių įspaudai — aklieji. Viršutiniame veidrodyje įspausta metai — 1543 — ir žodis VALERIANVS (vyskupas V. Protasevičius?). Sprendžiant iš trijų rulečių įspaudų, knyga įrišta 1543 m. Krokuvos knygrišio, kuris vėliau rišo Žygimanto Augusto bibliotekos knygas.

417 paveiksle[63] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 21×32) įspaudų trynės. Abiejų kietviršių įspaudai aklieji. Jie apvedžioti rulete su scenomis iš Biblijos ir įrašais: IVSTICIA, PENTECOST ES, ASSENDO AD TP. Veidrodžiai užpildyti rulete su klasikinėmis

[54] BJK, 1968 m. gegužės 22 d. laiškas, B 28b, 67, 68, 314 (Autoriaus rinkinys).

[55] *Erasmus Roterodamus*, Opera, secundus tomus..., Basileae, 1540 (BAN, 134 f. 3725, s. Nr. 35.1.32).

[56] *K. Haebler*, Rollen- und Plattenstempel..., II, p. 16.

[57] *Zegerus Nicolaus*, Scholion in locos difficiles aut ambiguos epistolarum apostolicarum, Coloniae Agrippinae. 1553. Įrašas: P. P. Bernardin. Vilnen. (VUB, II — 3300).

[58] *Buchinger Michael...*, Historia ecclesiastica nova..., Parisiis, 1556 (BAN, 86 f. 3415).

[59] Biblia sacra, Lugduni, 1550. Įrašas: Ascriptus Catalogo Bibliothecae Arcis Nesuisiensis (BAN, 1994 f.m. 5338 R.).

[60] Lietuvos Statutas (rankraštis). Viršutiniame kietviršyje — J. Uchanskio superekslibrisas ir inicialai IV (BNW).

[61] Legationes. Responsa. Regia (MNK, Bibl. Czart., Rkp. 2184).

[62] *Sabelicus Marcus Antonius Coccius...*, Opera..., Basileae, 1538. Įrašas: Ascriptus Cathalogo Bibliothecae Arcis Niesuiziensis. Nesvyžiaus bibliotekos herbinis ekslibrisas (BAN, 1931 f.m. 2729 R).

[63] *Petrus Crescentiensis*, De omnibus agriculturae patribus..., Basileae, 1548 (VUB, II — 4384).

galvutėmis medalionuose. Šios abi ruletės buvo pavartotos, įrišant Žygimanto Augusto bibliotekos knygas (žr. 594 pav.). Ruletė su galvutėmis medalionuose buvo pavartota, įrišant knygas, pateikiamas 233, 324, 418, 419 paveiksluose; ją taip pat vartojo knygrišys, 1552 m. įrišęs Krokuvos magistrato knygą[64]. Sprendžiant iš pavartotų rulečių, knyga įrišta Krokuvoje apie 1550 m.

418 paveiksle[65] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 20×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose; ta pačia rulete užpildytas apatinis veidrodis. Rulečių įspaudai — aklieji. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti: tai knygos pavadinimas bei Ostojos herbas skyde ir inicialai RC. Šio superekslibriso savininkas neiššifruotas. Sprendžiant iš ruletės, kurią vartojo vienas iš Krokuvos knygrišių (žr. 417 pav.), knyga įrišta Krokuvoje XVI a. viduryje.

419 paveiksle[66] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 10×17) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su antikinėmis galvutėmis medalionuose (žr. 233, 304, 417, 418 pav.). Ruletės įspaudai — aklieji. Viršutiniame veidrodyje — paauksuoti pavieniai įspaudai, įrišimo metai — 1546, Lelivos herbas skyde ir inicialai IC. Superekslibriso savininkas neiššifruotas. Sprendžiant iš ruletės, knyga greičiausiai įrišta Krokuvoje.

420 paveiksle[67] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 20×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti dviem ruletėmis. Rulečių įspaudai — aklieji. Viršutiniame kietviršyje — knygos pavadinimas, įrišimo metai — 1578; pavieniai ir plokštelės įspaudai paauksuoti. Plokštelėje pavaizduotas valdovas, apačioje įrašyta: DEVS IVDICIVM TVVM REGI DA PSAL 71. Šią plokštelę buvo vartojęs Krokuvos knygrišys, 1557—1566 m. įrišęs Krokuvos magistrato knygą[68]. Apatinio kietviršio veidrodyje esantis herbinis R. Heidenšteino superekslibrisas buvo įspaustas ne įrišant knygą, bet žymiai vėliau — ne anksčiau kaip 1585 m., nes tik tais metais Steponas Batoras pripažino R. Heidenšteinui superekslibrise atvaizduotą herbą (plg. 131 pav.). Ruletės su klasikiniais personažais medalionuose (išraižymo metai — 1542) ir su apaštalais (išraižymo metai — 1540) buvo vartojamos XVI a. viduryje Krokuvoje dirbusių knygrišių. Tad galima manyti, kad ir ši knyga buvo įrišta Krokuvoje (plg. 315, 415 pav.).

421 paveiksle[69] — ruda oda aptraukto viršelio (22×37) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti dviejų rulečių aklaisiais įspaudais. Apatiniame veidrodyje — pavieniai aklieji įspaudai, viršutiniame — paauksuotas knygos pavadinimas. Pirmojoje ruletėje — scenos iš Biblijos ir įrašai: SATISFACTIO, IVSTIFICATIO, PECCATVM. Ši ruletė buvo vartota kitoms knygoms (žr. 118, 321, 322 pav.). Antrojoje ruletėje — valdovų atvaizdai ir įrašai: SABILIA (viršuje — 1540), SIGISMV, BONA (viršuje — AH), SIG AVGVS. Ji taip pat buvo vartota, įrišant kitą knygą (žr. 322 pav.). (K. Hebleris šios ruletės su inicialais AH nežino[70].) Knyga greičiausiai įrišta Vilniuje XIV amžiaus pabaigoje.

422 paveiksle[71] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 15×12) įspaudų trynės. Viršutinis kietviršis apvedžiotas ruletės su alegorinėmis figūromis ir įrašais: FIDES, IVSTICIA, CARITAS, SPES aklaisiais įspaudais. Veidrodyje įspaustas knygos pavadinimas, kampiniai spaudai, siaura ruletė ir herbinis superekslibrisas su įrašu: STEMMA PETRI ROYZII MAVREI IVRESCONSVLTI REGII; virš herbo — DISCITE MONITE IVSTITIA[72]. Visi įspaudai paauksuoti. Apatinis kietviršis apvedžiotas rulete su valdovų biustais ir įrašais: BONA (viršuje — 1540), SIG AVG, SABELLA, SIGISMV. Veidrodis užpildytas ta pačia rulete. Ruletė su alegorinėmis figūromis buvo vartota, įrišant kitas knygas (žr. 114, 157, 266 pav.), ruletė su valdovų biustais — taip pat (žr. 200, 325 pav.). Abi ruletės labai panašios į ruletes, pavartotas, įrišant knygą, parodytą 424 paveiksle, bet nėra tapačios. Matyt, jas gamino tas pats raižytojas, bet naudojo kitas knygrišys. Ši knyga priklausė XVI a. teisininkui P. Roizijui. Knyga išspausdinta Krokuvoje 1563 metais, įrišta apie 1564 metus Vilniaus knygrišio, kuris rišdavo, be kitų, ir vyskupo M. Paco knygas.

423 paveiksle[73] — ruda oda aptrauktas viršelis (medis, 25×37) ir įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti ruletės su valdovų biustais bei įrašais: SABELLA, SIGISMV, BONA (viršuje — 1540), SIG AVG aklaisiais įspaudais. Ši ruletė buvo panaudota, įrišant kitą knygą (žr. 325 pav.). Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Jo centre — herbinis superekslibrisas su inicialais — MZ. Apatinis veidrodis apvedžiotas ruletėmis: su personažais iš Biblijos bei įrašais: S PETRVS (viršuje — 1541), SALVATO, S PAVLVS, DAVID, MOSE; su Apolonu ir mūzomis bei įrašais: EVTERPE, TERPSIGE (viršuje — 1540), APOLLO, CALIOPE, THALIA. Veidrodžio centre įspausti pavieniai įspaudai. Neaišku, kieno

[64] Suplementum actionum advocatialium civilium, Anni 1552 (AMK, Act. adv., 149).

[65] *Berentius Ioannes,* In acta apostolica homiliae centum..., Francoforti, 1546; *M. Luther,* Prophetiae veteris testamenti..., Francoforti, 1542. Įrašai: Generosus Ioannes Chilinsky natus Anno 1494. Marianus Chilinsky natus 1496. Remia Chilinsky natus 1513. Generosus Ioannes Chilinsky obyt in Domino Anno Domini 1562 die Januarij 3. Dominos pr. dur. ne'i Iesu Christi... Me possidebat jure Nicolaus Rostcovius. Nunc jure potiori possidet vir. Reverendus D. Gabriel Reczynsky, pra'nia per muta... Ex bibliotheca Gabrielis Reczynski M.V.B. Bibliotheca Synodi Evang. Reform. Viln. Ovalus antspaudas: BIBLIOT.SYNODI EVANG.REFORM.VILN. Spausdintas ekslibrisas: Bibljoteka Synodu Wilenskiego Ew. Ref. (MAB, V 16—2—205—206).

[66] [Collectanea Bibliorum], XVI a. pradžia (VUB, II — 1255).

[67] Constitucie, statuta y przywileie..., Kraków, 1579. Įrašai: 1) Pensat cum ligatura fl 2/7; 2) Bibliotheca Sollensiniensis; 3) spausdintas ekslibrisas: Библиотека Литовской духовной семинарии (MAB, Ca P 2/13).

[68] AMK, Kaz., 373; Act. Scab., 557.

[69] *Calvinus Ioannes...,* Commentarii in Isaiam prophetam..., Genevae, 1559. Įrašai: 1) Nunc vero Christophori Dux (Radivili) apud Kieydanensis, Anno 1631 mense March, 5 die; 2) Mychal Dowmont Siesicky; 3) Władysław Dowmont Siesicky; 4) Bibl. Nov. Viln. S.I. inscript. Car. Libr. a D. 1748; 5) Bibliothecae Seminarij Die. Vilnensis (VUB, II — 4396).

[70] *K. Haebler,* Rollen- und Plattenstempel..., II, p. 76.

[71] *Roysius Petrus Maureus,* Decisiones de rebus in auditorio Lituanico ex appelatione iudicatis, Cracovia, 1563. Įrašai: Ioannes Rylski Canonicus Lublinens. parochus Ostroviensis Bibliothecae Fratrum Praedicatorum Conventus S-ae Crucis extra urbem Lublinen. A.D. 1713 (Oss. Wr., 2114 — XVI Q 1679).

[72] Šis P. Roizijaus superekslibrisas reprodukuotas leid.: *K. Piekarski,* Superekslibrysy polskie..., p. 25.

[73] *Sabellicus Marcus Antonius Coccius...,* Opera in duos digesta tomos, Basileae, 1538. Įrašai: 1) Valerianus Dei Gra. Episc. Vilnensis 1572. Manu sua; 2) Colleg. Vilnensis; 3) Bibliotheca Magna; 4) Bibliotheca Academ. Vilnensis (VUB, BAV 42-1-16).

superekslibrisas įspaustas viršutiniame veidrodyje, taip pat — kas šią knygą įrišo. Priešlapiams panaudotas popierius su 20 vandenženkliu.

424 paveiksle[74] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 25×40) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti trimis ruletėmis. Rulečių įspaudai — aklieji. Pirmojoje ruletėje — valdovų biustai bei įrašai: BONA — 1540, SIGISMV, SABELLA, SIG AVG. Ši ruletė labai panaši į aukščiau minėtąsias, bet nėra tapati — raižytojas kai ką yra pakeitęs (plg. 200, 325 pav.). Antrojoje ruletėje — bibliniai personažai ir įrašai: PAULVS, DAVIT — 1558, ECCE ANGN, CHRISTVS. Trečiojoje ruletėje — alegorinės figūros ir įrašai: FIDES, IVSTICIA, CARITAS, SPES. Ši ruletė taip pat skiriasi nuo aukščiau pavaizduotųjų (plg. 114, 157 pav.). Ruletės su bibliniais personažais ir alegorinėmis figūromis buvo vartotos, įrišant 122 paveiksle pateikiamą knygą. Viršutiniame veidrodyje įspaustas knygos pavadinimas, įrišimo metai — 1563 — ir centre — plokštelė su madona. Įspaudai pauksuoti. Apatiniame veidrodyje — superekslibrisas su Habdanko herbu be inicialų. Neišaiškinta, kur knyga buvo įrišta ir kas buvo jos savininkas.

425 paveiksle[75] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 40×25) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti dviem ruletėmis. Rulečių įspaudai — aklieji. Pirmojoje ruletėje — alegorinės figūros su įrašais: IVSTIC, FIDES, SPES, PACIEN. Šią ruletę buvo pavartojęs Vilniaus knygrišys Jokūbas 1624 m. (žr. 159 pav.). Antrojoje ruletėje — juostą imituojantis ornamentas. Viršutinio veidrodžio įspaudai paauksuoti; tai K. L. Sapiegos superekslibrisas — Sapiegų šeimos herbas Lapė ir vicekanclerio vardo, pavardės bei titulų inicialai. Apatinis veidrodis rėžtuku suskirstytas į keturis laukelius. Knyga įrišta apie 1625 m. Vilniuje.

XVI a. antrojoje pusėje buvo labai madinga puošti knygų įrišimus, įspaudžiant ruletes su bibliniais personažais ir užrašais: ECCE AGNVS DEI QVI TOLLIT PECCATA MVNDI DATA EST MICHI OMNES, DE FRVCTV VENTRIS, APPARVIT BENIGITA. Daugelio kraštų knygrišiai vartojo įvairias tokių rulečių atmainas, kurios kai kada labai nedaug tesiskyrė. Žemiau pateikiami keli tokių įrišimų pavyzdžiai.

426 paveiksle[76] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 21×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su bibliniais personažais bei įrašais: DATA EST MIHI OMNES PO, DE FRVCTV VENTRIS TVI 1554, APPARVIT BENIGNIITIIV, ECCE AGNVS DEI QVI TOLL (ši ruletė buvo pavartota, įrišant rankraštinę knygą 286 pav.) ir rulete su juostą imituojančiu ornamentu. Viršutiniame veidrodyje įspaustas paauksuotas K. L. Sapiegos superekslibrisas. Apatiniame veidrodyje — rėžtuku įspaustos linijos. Knyga įrišta Vilniuje apie 1650 m. Vilniaus universiteto bibliotekoje ir TSRS Mokslų akademijos bibliotekoje yra kelios dešimtys taip pat įrištų knygų, priklausiusių K. L. Sapiegai.

427 paveiksle[77] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 24×36) įspaudų trynės. Visi įspaudai — aklieji, kietviršiai apvedžioti rulete su bibliniais personažais ir įrašais. Ji labai panaši į ruletę, kuria papuoštos knygos 286, 426 paveiksluose. Matyt, šios abi ruletės buvo to paties raižytojo pagamintos. Veidrodžiai užpildyti rulete su galvutėmis medalionuose. Knyga įrišta apie 1565 m.

428 paveiksle[78] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 23×35) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti aklaisiais įspaudais: ruletės su mazgų ornamentais ir ruletės su bibliniais personažais bei įrašais, kaip ir 427 paveiksle, tik čia vietoje šv. Povilo išraižyta madona su kūdikiu ir hebrajiškas įrašas, o prie Dovydo yra inicialai IB. Ši ruletė žinoma K. Hebleriui[79], bet jis nežino, kas ją raižė ir kas vartojo. Panaši ruletė su data — 1553 — vartota, įrašant knygą 471 paveiksle. Abu veidrodžiai vienodai apvedžioti rulete su augalų ornamentais ir papuošti pavieniais įspaudais. Viršutiniame kietviršyje įspausti knygos savininko inicialai RRE ir įrišimo metai — 1574. Neaišku, kur knyga buvo įrišta ir kas buvo jos savininkas.

429 paveiksle[80] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 28×42) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti ruletėmis su mazgų ornamentais, klasikinėmis galvutėmis medalionuose bei įrašais — OVIDIV, VIRGIL, CICERO — ir rulete su bibliniais personažais bei įrašais: IOHAN ECCE ANGNVS DEI QVI, IHE CHR DATA EST MICHIO M, K DAVID DE FRVCTV VENTRIS T, S PAVLVS APPARVIT BENING. Apatinis veidrodis užpildytas tomis pačiomis ruletėmis. Viršutiniame veidrodyje viršuje įspausta: LVCAS GABRIEL; apačioje — 1575; centre — herbinis superekslibrisas su įrašu: OMNIA DEO COMMENDO LVCAS GABRIEL. Knyga įrišta 1575 metais greičiausiai Vokietijoje.

430 paveiksle[81] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×36) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti ruletėmis. Pirmoje ruletėje — angelai su vazomis; antroje vaizduojama Kristus, Dovydas ir apaštalai; joje įrašyta: ECCE AGNVS, DATA EST MIHIO, DE FRVCT, SVE SOLIVM, IE SAIAS; trečioje — vazos tarp ornamentų su inicialais BB (K. Hebleris žino šią ruletę, bet jos nėra iššifravęs[82].) Rulečių įspaudai ak-

[74] *Sabellicus Marcus Antonius Coccius...*, Opera omnia..., Basileae. 1560. Įrašas: Dono oblatus ab Ill. M. D. Makowiecki, Castellano Slonim. ad Bibliothecam P-rum Odr. Min. Obser. Convent. Slonim. (VUB, II — 517).

[75] *Ambrosius Mediolanensis...*, Opera..., Tomus IV, Coloniae Agrippinae, 1616. Įrašai: 1) Collegii Viln. Societatis Jesu dono Illmi Dni Casimiri Sapieha Procancell. M.D.L.; 2) tušo antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM.VILNENSIS (VUB, BAV 15-1-lt); *Cyrillus Alexandriae Archiepiscopus*, Opera, tomus sextus..., Lutetiae, 1638 Įrašas: Collegij Viln. Iesu dono Illm. D.Casimiri Sapieha Cancellar. M.D.L. (BAN, 328 f.m. 12551, s.Nr. 16.3.5, 9.4.1).

[76] *Vernulaeus Nicolaus*, Institutionum politicarum, libri IV, Lovanii, 1647. Įrašai: 1) Collegij Vilnensis S.I. dono Illmi D. Casimiri Sapieha P.M.D.L.; 2) Bibliotheca Magna; 3) Antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM.VILNENSIS (VUB, BAV 58-1-7).

[77] *Nicephorus Callistus...*, Ecclesiasticae historiae, libri decem, Parisiis, 1562. Įrašai: 1) Collegij Vilnensis Societ. Iesu; 2) Academiae Vilnensis Bibliothecae Magnae (BAN, 11 f.m. 3679/80, s. Nr. 48.8.6, 48.8.9).

[78] Novum Iesu Christi D.N. testamentum (graikų kalba), Lutetiae, 1550. Įrašas: Collegij Vilnensis Societ. Iesu. Bibliotheca Magna (BAN, 328 f. 5116, s. Nr. 20.3.6).

[79] *K. Haebler*, Rollen- und Plattenstempel..., I, p. 57.

[80] *Baldus de Ubaldis de Perusio*, Repertorium..., Lugduni, 1547 (MAB, V — 16-2-435).

[81] *Longobardus Petrus...*, In omnes S. Pauli Apost. epistolas collectanea..., 1535. Įrašai: 1) Insertus Cathalogo Libr. Martini Jodzewicz. A. 1652; 2) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTVS GRODNENSIS ORDINIS PRAEDICATORVM; 3) tušo antspaudas: FR. DOMINICVS SIWICKI O.P.PROV. LITV. (VUB, II — 4481).

[82] *K. Haebler*, Rollen- und Plattenstempel..., I, p. 32.

lieji. Viršutiniame kietviršyje įspausta paauksuota plokštelė su stovinčiu Kristumi, apatinis veidrodis užpildytas rulete. Neišaiškinta, kur ir kada ši knyga buvo įrišta.

PERGAMENTO ĮRIŠIMAI

Jau iš seno knygoms įrišti, be paprastos odos, vartotas pergamentas, kuris buvo žymiai pigesnis. Pergamento įrišimai — patvarūs, juos buvo lengva nudažyti ir papuošti įvairiais įspaudais. Jie puošiami tais pačiais įspaudais, kaip ir paprastos odos įrišimai, bet ne taip gausiai auksuojami. Pergamentas ir pats savaime buvo gražus, todėl dažnai visai nepuošiamas.

Pergamentas atėjo į Europą iš Rytų. Pradžioje jame buvo vien tik rašoma, vėliau, išradus spaudą,— spausdinami brangesni leidiniai. Knygų įrišimui dažniausiai vartojamas iš veršio odos pagamintas pergamentas, nudažomas žalsva, gelsva ar rusva spalva. Grynai baltas pergamentas buvo žymiai brangesnis, viršeliams retai vartojamas. Knygos dažnai įrišamos į pergamentą, pagamintą iš avių ir asilų odos. Jis — šviesiai gelsvos spalvos, žymiai šiurkštesnis, be to, jame daug riebalų. Kai kada knygos rištos į ypatingai minkštą pergamentą — pilkos arba rudai juosvos spalvos. Toks pergamentas pagamintas iš Mongolijos avių ir Persijos ožkų odos.

Pergamento savybės priklausė ne vien nuo to, iš kokio gyvulio odos jis pagamintas, bet ir nuo išdirbimo būdo. Iš kiaulių odos pagamintas pergamentas yra baltas arba šviesiai gelsvas. Jį lengva atpažinti iš matomų porų, kaip ir paprastai išdirbtą kiaulės odą. Pergamento iš kiaulės odos nebuvo galima taip minkštai išdirbti, kaip iš kitų gyvulių odų. Jis buvo vartojamas foliantams įrišti[1].

Į pergamentą įrištos knygos buvo susiuvamos; paprastai naudojami ryšiai iš pergamento juostelių. Juostelės — ryšiai — perveriami per įrišimo nugarėlę ir matomi įrišimo paviršiuje tose vietose, kur nugarėlė jungiasi su kietviršiu. Vėliau tokie pergamentiniai ryšiai, iškilę į paviršių, tapo savotišku pergamentinių įrišimų papuošimu.

XVII a. Olandijoje, vėliau ir kituose kraštuose, knygrišių vartotas pergamentas buvo išdirbamas labai kietai, yra nelankstus; jis taip nupoliruotas, kad atrodo, lyg knyga įrišta į dramblio kaulą. Tokie įrišimai vadinami kauliniais (Hornbände). Senus kaulinius įrišimus labai lengva atnaujinti; iš naujo nupoliruoti jie atgauna pirmykštę išvaizdą. Tokių įrišimų viršeliai nepapuošti arba papuošti labai kukliai. Knygos pavadinimas ir autoriaus pavardė juodu tušu įrašyti nugarėlėje, skersai. Kai kurių kraštų, ypač Italijos ir Ispanijos, knygrišiai į pergamentą rišdavo knygas su plonučiais kartoniniais, kai kada popieriniais viršeliais, knygos pavadinimą tušu užrašydavo išilgai nugarėlės. Taip parašytas pavadinimas nėra puošnus, bet patogus; šviesiame pergamento fone juodos raidės labai aiškios. Nuvalius prieš kelis šimtmečius įrištos knygos nugarėles, raidės atrodo lyg naujai įrašytos.

Šiuos kuklius, skoningus, labai stiprius ir palyginti nebrangius pergamento įrišimus mėgo Lietuvos knygų savininkai. XVII ir XVIII a. visi Vilniaus knygrišiai greta odinių rišdavo knygas ir į kieto, poliruoto pergamento viršelius.

431 paveiksle pavaizduotas tokios į kietą poliruotą pergamentą įrištos knygos viršutinis kietviršis (storas kartonas, 28×42) ir nugarėlė[2]. Knyga įrišta XVII a. antrojoje pusėje Vilniaus knygrišio Elijo Tylio (Elias von Thiel). Priešlapiams pavartotas popierius su vandenženkliu, vaizduojančiu Sapiegų herbą — Lapę (EL, 1967—1978 vž. tipo). Taip įrišta nemažai Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomų knygų[3], kurias E. Tylis buvo padovanojęs Vilniaus bernardinų vienuolyno bibliotekai.

Kai XVIII a. įsigalėjo paprotys prabangiai puošti knygų nugarėles — jos turėjo dekoruoti bibliotekų lentynas,— seni pergamentiniai įrišimai būdavo nuimami, ir knygos įrišamos iš naujo madingu stiliumi. Kai kada senieji įrišimai paliekami, tik ant jų užklijuojama nauja stipriai paauksuota nugarėlė. Tokio „sumoderninto" knygų įrišimo pavyzdžiu gali būti XV a. į pergamentą įrištas inkunabulas su XVIII a. užklijuota nugarėle[4].

XVI a. pabaigoje kai kurie Lietuvos knygrišiai plonas knygutes rišdavo į vartoto pergamento lapus iš senų bažnytinių knygų su gaidomis ir nutapytais inicialais. Pavyzdžiui, Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomos kelios Žemaičių vyskupui M. Giedraičiui priklausiusios knygutės, įrištos į pergamento lapus su XV a. rašytomis gaidomis. Visos šios knygutės įrištos vienodai, labai paprastai, susiūtos iš tų pačių pergamento lapų iškirptais ryšiais, persiūtais per kietviršių krašteliu ir pritvirtintais prie nugarėlės. Įrišimai lengvi, prie pergamentinio kietviršio iš vidaus priklijuotas popieriaus priešlapis; tarp jų nėra jokio kartono nei popieriaus. Viena iš šių knygučių (S. Grodzickio) išspausdinta Vilniaus akademijos spaustuvėje 1592 m. Jos tituliniame lape matomas M. Giedraičio ekslibrisas, jo paties ranka įrašytas; apačioje vėliau kita ranka įrašyta, kad knyga priklauso Kražių kolegijai[5]. Antroji knygutė išspausdinta Plantino spaustuvėje 1598 m. Jos tituliniame lape įrašyta, kad knyga priklauso Kražių kolegijai, o gale M. Giedraičio ranka parašytos kai kurios pastabos[6] (žr. 432 pav.). Matyt, pirktas brošiūruotas plonesnes knygutes Giedraitis atiduodavo įrišti Alsėdžiuose ar Varniuose dirbančiam knygrišiui; Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomos vyskupo knygutės

[1] *F. Rabe,* Vom Pergamentband.— Zeitschrift für Bücherfreunde, Leipzig, 1936, 1, p. 16—18.

[2] Biblia sacra cum glossa ordinaria..., Antverpiae, 1634. Priešlapyje įrašyta: Famatus et Spectabilis Dominus Elias Tyli bibliopola civitatis Vilnensis S.R.M-tis, pro Bibliotheca conventus Vilnensis Ords Minor. Obs-m vulgo PP Bernardinorum ad huc superstes obtulit A.Dn 1683 die vero 2da Febr. Oretur pro optimo Benefactore. Ita est Fr. Ioannes Chrysostomus Suchodrzewski pro tunc conv. eiusdem custos et guardianus. m. propria (VUB, III — 369).

[3] VUB, III — 367, 368 ir kt.

[4] VUB, Ink. 282.

[5] *S. Grodzicki,* Prawidło wiary heretyckiej..., w Wilnie, w drukarni Academiey Societatis Iesu przez Daniela Lencyciusza; R.P. 1592. Įrašai: 1) Melchior Dux Giedroic E-pus Samogitiae; 2) Collegy Krozen. Soc. Iesu (VUB, II — 2235).

[6] *Lipsius Iustus...,* De constantia libri duo..., Lugduni Batavorum, 1589. Įrašas: Inscriptus Cathalogo P.Soc. Iesu in Samogitia Collegy Krosens. (VUB, II — 3691).

įrištos į pergamento lapus, paimtus greičiausiai iš senų nebevartojamų XV a. antifonarų.

Nelabai reikšmingos knygos XV—XVI a. būdavo rišamos į paprastus, senus, prirašytus pergamento lapus. Kai kada knygrišys apversdavo seno pergamento lapą, palikdamas prirašytą pusę viduje. Taip yra įrišta Krokuvoje 1534 m. išleista knyga[7]. Pergamento įrišimas iš lauko nudažytas žalsvai. Knygos kietviršis suklijuotas iš senų lenkų kalba rašytų sąskaitų. Matyt, knyga įrišta Krokuvoje.

Kai kada knygos buvo įrišamos prirašytąja pergamento puse į viršų. Pavyzdžiui, XVI a. pabaigoje Krokuvoje išleista knyga įrišta į gražiai iliuminuotą pergamento lapą[8].

Dažnai vienuolynuose pasaulietinio turinio rankraščiai, o vėliau ir inkunabulai buvo rišami į pusiau oda, pusiau pergamentu aptrauktus storokus medinius viršelius. Nugarėlė ir apie trečdalį prie jos esančio kietviršio buvo apklijuojama oda, kita kietviršio dalis — seno pergamento lapu. Pradžioje odinė dalis buvo paprasta, puošiama keliomis geometrinių formų įpiovomis, pergamentinė dalis nedažoma. Šis įrišimo būdas vadinamas vienuolių įrišimu. XVI a. jis dar vartojamas, bet odinė dalis jau puošiama ruletės įspaudais.

433 paveiksle[9] pavaizduotas XVI a. antrosios pusės vadinamasis vienuolių įrišimas. Storesnio medžio viršelis (15×22) visai neaptrauktas, tik jo dalys prie nugarėlės ir pati nugarėlė aptraukta baltinta kiaulės oda. Platesnėje ruletėje — biblinės scenos su įrašais, siauresnėje — tarp reformatų atvaizdų įspausti Vokietijos miestų herbai.

434 paveiksle[10] — vienuolių įrišimo viršelis (10×16), aptrauktas vartotu pergamentu; kraštai ir nugarėlė — rudos veršio odos. Ruletėje — alegorinės figūros.

Dažniausiai į pergamentą būdavo rišamos mokslinio turinio knygos, retai — bibliofiliniai leidiniai. Elegantiškiausiai atrodo pergamento įrišimai, kurių viršutinis kietviršis papuoštas vien įspaustu paauksuotu superekslibrisu ar šiaip nedideliu ornamentu. Neskoningiausi — XVIII a. pergamento įrišimai, nutapyti aliejiniais dažais.

Žemiau pateikiami kai kurie būdingesni pergamento įrišimų papuošimai. Pirmiausia aptariami įrišimai, kurių kietviršiai neapvedžioti nei rėžtuku, nei rulete. Vienintelis tokių įrišimų papuošimas yra įspausti superekslibrisai (herbiniai ir monograminiai). Šių įrišimų kietviršiai, kaip ir daugelio kitų pergamento įrišimų, iš labai plono kartono, arba iš kelių suklijuotų popieriaus lapų.

435 paveiksle[11] pavaizduotas pergamento įrišimo viršutinis kietviršis (popierius, 12×19), kurio centre įspausta paauksuota knygos savininko monograma. Apatinis kietviršis — be įspaudų. Ši knyga greičiausiai įrišta Vokietijoje XVII a. viduryje.

436 paveiksle[12] — pergamento įrišimo viršutinis kietviršis iš suklijuotų popieriaus lapų (15×20). Pergamentinės juostelės — ryšiai — išeina į įrišimo paviršių. Abiejuose kietviršiuose nėra jokių įspaudų, išskyrus paauksuotą Bogorijos herbą ir raides EW. Prie kietviršių pritvirtinti žali šilkiniai pinti kaspinėliai, kuriuos galima surišti. Superekslibrisas — E. Valavičiaus, būsimojo Vilniaus vyskupo. Įrišant knygą, kaip tituliniame lape įrašytoje knygos autoriaus dedikacijoje pasakyta, E. Valavičius buvo dar Trakų klebonu ir Lietuvos referendoriumi. Ši knyga įrišta Vilniuje ne anksčiau kaip 1604 m. (tada ji išspausdinta) ir ne vėliau kaip 1616 m., kada jos savininkas tapo Vilniaus vyskupu. Nuo tų metų savo knygoms puošti jis vartojo superekslibrisą, kuriame virš herbo yra vyskupo mitra ir pastoralas (žr. 460 pav.).

Toliau pateikiami kai kurie įrišimai, kurių kietviršių veidrodžiuose įspausti kuklūs paauksuoti ornamentai, o patys veidrodžiai apvedžioti rėžtuku įspaustomis linijomis, susidūrimuose papuoštomis pavieniais įspaudais.

437 paveiksle[13] — pergamentu aptrauktas minkšto kartono viršelis (11×18), apvedžiotas rėžtuku dvigubomis linijomis su dvilypėmis lelijomis kampuose. Abiejų kietviršių veidrodžiuose įspausti augalų ornamentai. Viršutiniame kietviršyje — knygos savininko inicialai ISC ir įrišimo metai — 1589.

438 paveiksle[14] — Rygoje 1599 m. įrištos knygos viršutinis kietviršis. Abu kietviršiai vienodai papuošti, su vienoda dvilype lelija veidrodžiuose. Viršutiniame kietviršyje įspausti knygos savininko inicialai PSCTSTW, įrašas RIGAE ir įrišimo metai — 1599.

439 paveiksle[15] — Vilniaus akademijos bibliotekai dirbusio knygrišio XVII a. pradžioje įrištos knygos minkšto kartono apatinis kietviršis (13×22). Abu kietviršiai vienodai apvedžioti dvigubomis linijomis, kampuose — pavieniai įspaudai. Viršutinio kietviršio veidrodyje — medalionai su raidėmis IHS, apatiniame kietviršyje — toks pat medalionas su monograma MARYA. Visi įspaudai paauksuoti.

440 paveiksle[16] — viršutinis kietviršis (minkštas kartonas, 15×20). Jo veidrodyje įspausta ovali plokštelė su raidėmis IHS bei įrašu aplinkui: EXALTEMVS NOMEN EIVS INIDIPSVM PSAL 3. Apatinio kietvir-

[7] [Computus noveus et ecclesiasticus astronomiae...] Cracoviae, 1534 (VUB, II — 2294).

[8] Algorithmus Ioannis de Sacro Bosco, Cracoviae, 1522 (VUB, II — 2296).

[9] *Lycosthenes Conradus,* Catalogus scriptorum omnis generis..., Basileae, 1551 (VUB, II — 4010).

[10] *Hagerus Michael...,* Adversus alteram Jacobi Herbrandi Tubingensis de Antichristo disputationem, responsio..., Ingolstadii, 1582. Įrašas: Pro Cella P. Praedic. Con. Vilnens. (VUB, II — 899).

[11] *Brusonius Domitius...,* Facetarium exemplorumque, libri VII, Lugduni, 1562 (VUB, II — 5262).

[12] *Raderus Matheus,* Acta sacrosancti et oecumenici concilii octavi Constantinopolitani quarti..., Ingolstadii, anno 1604. Įrašai: 1) Reverendissimo et N-mo Domino Eustachio Volovicio Magni Ducatus Lithuaniae Referendario Praeposito Trocensi ampliss Matheus Raderus DDT; 2) Collegy Vilnensis Soc. Iesu Bibliotheca Magna; 3) spausdintas ekslibrisas: Bibliothecae Romano Catholicae Ecclesiasticae Academiae Petropolitanae; 4) TSRS Mokslų akademijos bibliotekos Leningrade mėlynas antspaudas (VUB, BAV 20-6-22).

[13] *Hotomanus Franciscus...,* Quaestionum illustrium..., apud Guillelmum Leimarium, 1585 (VUB, II — 5270).

[14] *Ambrosius...,* Quintus tomus operum..., Basileae, 1567. Įrašai: 1) Inscriptus Cath. libr. S.Casimiri domus prop. 1622; 2) tušo antspaudas: FR.DOMINICVS SIWICKI O.P. PROV. LITV.; 3) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTUS GRODNENSIS ORDINIS PRAEDICATORUM (VUB, II — 674).

[15] *Bzovius Abrahamus,* Monile gemeum divae virgini..., Venetiis, 1614. Įrašas: Inscriptus Catalogo Collegy S. Iesu Crosensis (VUB, III — 13264).

[16] *Tyskievicius Georgius,* Theologia antilogica Lutheranorum et Calvinistarum..., Cracoviae, 1624. Įrašai: 1) Catalogo librorum Alberti Stanislai Blasczynski... Eccl. Cath... emptus... Anno Domini 1654. m.p.p.; 2) Aplicat: Bibliothecae Antocollensis Vilnen: C.C.R.R.Lit.; 3) Ad aedes S D Apostolorum Petri et Pauli (VUB, III — 3008).

šio plokštelėje — krucifiksas su įrašu aplinkui: AVE QVE DE CRVCE SVSCEPISTI VILNIS IESVM. Knyga įrišta XVII a. pirmojoje pusėje greičiausiai Vilniuje (plg. 258, 259 pav.).

441 paveiksle[17] — pergamento įrišimas (viršelis iš kartono, 12×20) su įspaustu viršutiniame kietviršyje P. Vok-Ursino iš Rozenbergo (gimęs 1539 m.)[18] superekslibrisu, kuriame pavaizduotas Bohemijos šakos Rozenbergų šeimos herbas Rožė, aplinkui įrašyta: PETRVS WOK VRSINVS GVBERNATOR DOMVS ROSENBER. Knyga įrišta apie 1610 m. greičiausiai Čekijoje. Pažymėtina, kad šio įrišimo įspaudų ornamentai (pavienių spaudų ir plokštelės) panašūs į tuo pačiu metu Vilniuje dirbusių knygrišių vartotų spaudų ornamentus.

442 paveiksle[19] — XVII a. pirmosios pusės Gdansko knygrišio įrišimas. Minkšto kartono viršelis (15×19) aptrauktas plonu pergamentu. Viršutinio kietviršio veidrodyje įspaustas medalionas su Justicija viduryje, apatinio kietviršio medalione — renesansinis ornamentas. Visi įspaudai paauksuoti.

443 paveiksle[20] — apatinis kietviršis (kartonas, 10×16), kurio centre įspaustas herbinis superekslibrisas su raidėmis EVK. Tai knygos savininko E. Kempeno (Eggerus von Kempen) inicialai. Taip pat papuoštas ir viršutinis kietviršis. Knyga įrišta apie 1610 m. greičiausiai Gdanske.

444 paveiksle[21] — viršutinis kietviršis (minkštas kartonas, 17×24), kuriame įspausti knygos savininko inicialai CVR ir įrišimo metai — 1608, veidrodžio centre — ovalas su dvigalviu ereliu. Apatinio kietviršio veidrodyje — toks pat ovalas su renesansine arabeska. Visi įspaudai paauksuoti. Knyga įrišta 1608 m. greičiausiai Vokietijoje.

445 paveiksle — įrišimas, kurio abu kietviršiai (kartonas, 16×21) papuošti superekslibrisu su knygos savininko inicialais — SAD ZDPK. Viršutinio kietviršio veidrodyje — Radvano, apatinio — Jaučio herbas. Herbai čia atsirado vėliau, kai buvo jau įspaustos ovalios plokštelės tuščiais viduriais su įrašu aplinkui: FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST. Šią plokštelę — rėmelius — knygrišys vartojo, įrišdamas knygas, pateikiamas 446, 461 paveiksluose. Herbiniai spaudai nepritaikyti prie bendro superekslibriso, jų įspaudai užeina ant ovalių rėmelių. Knygos savininko inicialai superekslibrisuose neiššifruoti.

446 paveiksle[23] — pergamentu aptraukto viršelio (popierius, 11×17) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rėžtuku. Viršutiniame veidrodyje įspausta Vilniaus pinigų kalykloje pagaminta ovali plokštelė su įrašu rėmeliuose — FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST — ir viduryje su Brodičiaus herbu renesansiniame kartuše. Apatiniame veidrodyje tokia pat plokštelė su Jelitos herbu. Plokštelė — rėmeliai — buvo knygrišio pavartoti, įrišant knygas 445, 461 paveiksluose.

447 paveiksle[24] — pergamentu aptraukto viršutinio kietviršio (kartonas, 10×16) trynė. Abu kietviršiai vienodai papuošti, veidrodžiuose — plokštelė su Jaučio herbu. Visi įspaudai paauksuoti. Neaišku, kam ši knyga priklausė, kur ir kada ji buvo įrišta.

448 paveiksle[25] — į labai blogos rūšies pergamentą įrištos knygos viršutinis kietviršis (minkštas kartonas, 14×19). Visi įspaudai paauksuoti. Abiejų kietviršių centruose įspausti superekslibrisai su Veniavos herbu ir inicialais aplinkui — MLDGAGLNRPPPQP, kurie reiškia: Matheus Lubienski Dei Gratia Archiepiscopus Gnesnensis Legato Nato Regni Poloniae Primati Primo Que Principi. Reikia manyti, kad ši Lenkijos primo M. Liubenskio (Lubieński, 1572—1652) knyga įrišta Krokuvoje, kur jis ilgiausiai gyveno.

449 paveiksle[26] — viršutinio kietviršio (minkštas kartonas, 15×18) įspaudų trynė. Visi įrišimo įspaudai paauksuoti. Viršutinio kietviršio veidrodyje įspaustas Lucko vyskupo J. Gembickio (Gębicky, mirė 1654 m.) superekslibrisas su jo herbu — Nalenč. Apatinio kietviršio veidrodyje įspausta palmetė. Vyskupo biblioteka buvo jo rezidencijoje Janove prie Bugo[27]. Knyga įrišta apie 1650 m. nežinia kur.

450 paveiksle[28] — viršutinis kietviršis su veidrodyje įspaustais ovaliais rėmeliais, kurių centre — IHS, aplinkui — įrašas: ALCIORA TE NE SCRVTATVS FUERIS QVE PRECEPIT TIBI DOMINV COGITAT ECCLES 3. Abu kietviršiai vienodi, visi įspaudai paauksuoti. Knyga įrišta XVII amžiaus viduryje greičiausiai Vilniaus akademijos bibliotekai dirbusio knygrišio.

451 paveiksle[29] — XVII a. antrojoje pusėje Niderlanduose įrištos į baltą pergamentą knygos apatinis kietviršis (kartonas, 12×20). Abu kietviršiai vienodi, įspaudai paauksuoti. Kietviršių centruose įspausta plokštelė su stovinčia Atėne, skyde — Lugdunum (Ba-

[17] Consilia bellica..., Islebiae, 1603. Spausdintas ekslibrisas: EX BIBLIOTHECA ILLUSTRISSIMI PRINCIPIS, DOMINI PETRI VOK, VRSINI, DOMINI DOMVS A ROSENBERG VLTIMI SENIORIS ET PRIMATIBUS BOHEMORVM CELSISSIMI ET ANTIQVIS ANNO CHRISTI 1609 (VUB, III — 526).

[18] Encykl. Orgelbr., 22, p. 282.

[19] *Neugebauer Salomon,* Moscovia... de origine, situ, regionibus, moribus..., Gedani, 1612 (VUB, III — 10022).

[20] *Macchiavelli Nicolo,* De arte militari..., libri septem, Argentorati, 1610. Įrašai: 1) Sum Eggerti a Kempen; 2) spausdintas ekslibrisas: EX BIBLIOTHECA SENATVS GEDANENSIS; 3) tušo antspaudai: BIBLIOTH.ACADEM.VILNEN.; BIBLIOTHECA VNIVERSITATIS ST. VLADIMIRI (VUB, BAV 22-5-39).

[21] *Iustinianus...,* Codicis..., libri XII... Sumptibus Ioannis Vignon et Antony Hierat, 1604; Autenticae seu novellae constitutiones dn. Iustiniani sacratis, Sumptibus Haeredum Eustachü Vignon et Antony Hierat, 1604. Įrašai: 1) Sum Henrici Krechain; 2) Ao 1644 const. cum Corp. Iuris 8 f.; 3) Bibliothecae Seminar. Dieces. Vilnens. (VUB, III — 3843—3844).

[22] *Gasparus Cichocius [Sawicki],* Alloquiorum Osiecensium siue variorum familiarum sermonum, libri quinque..., Cracoviae, 1615. Spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTEKA WRÓBLEWSKICH (MAB, P 17—910).

[23] Novum lexicon iuris utriusque variorum autorum..., Coloniae Agrippinae, 1547. Įrašai: 1) Collegij Slucensis Soc. Iesu; 2) Collegij Vilnensis S.I.; 3) Ex lib. Mat. Switalski. Anno Dn. 1647; 4) Donatus iste liber a Seba. Liskowicz (BAN, 998/o-4739, s. Nr. 27.7.10).

[24] *Cicero Marcus Tullius...,* Orationum selectarum..., Lugduni Batavorum, 1572 (BAN, 1163/o—13626/27).

[25] *Damalevicz Stephanus,* Vitae Vladislaviensium episcoporum..., Cracoviae, 1642. Įrašas: 1) Iulian Ursin Niemcewicz: 2) spausdintas ekslibrisas: ZE ZBIORU XIĄG IUL. URSIN NIEMCEWICZA; 3) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTEKA JASZUŃSKA (VUB, III — 14538).

[26] *J. Dubowicz,* Hierarchia abo o zwierzchności w cerkwi Bożey..., we Lwowie, 1644 (VUB, III — 2225).

[27] Encykl. Orgelbr., IX, p. 853.

[28] *Aloysius Iuglaris,* Christus Iesus, hoc est Dei hominis elogia..., Cracoviae, 1643; Įrašas: Ex bibliotheca Con-tus Grodnensis PP Bernardinorum (VUB, III — 8697).

[29] *Valerius Maximus,* Exemplorum memorabilium... liber, Lugduni Batavorum, 1670. Įrašas: Bibliothecae Semin. Dieces. Vilnen. (VUB, III — 6074).

tavorum) — Leideno — miesto herbas, apačioje įrašyta: LVGD. BATA. Ši knyga buvo dovanota už gerą mokymąsi studentui, kuris ją vėliau perdavė Vilniaus dvasinės seminarijos bibliotekai.

452 paveiksle[30] — Vokietijoje XVII a. antrojoje pusėje į baltą pergamentą įrištos knygos apatinis kietviršis (kartonas, 15×20). Abu kietviršiai vienodi, įspaudai paauksuoti. Kietviršių centruose — neiššifruotas herbas, kampuose — pavieniai įspaudai augalų motyvais.

Toliau pateikiami į pergamentą įrištų knygų viršeliai, kurių papuošimai sudėtingesni. Kietviršiai apvedžioti nebe rėžtuku, bet ruletėmis, veidrodžių kampuose įspausti sudėtingesni ornamentai, patys veidrodžiai papuošti pavieniais įspaudais.

453 paveiksle[31] — XVII a. viduryje Vokietijoje į pergamentą įrištos knygos viršutinis kietviršis (kartonas, 23×36). Abu kietviršiai papuošti vienodais paauksuotais įspaudais, veidrodžio ovaluose — dvigalvis erelis tarp lauro šakelių.

454 paveiksle[32] — vokiečių knygrišio XVII a. pirmojoje pusėje įrištos knygos viršutinis kietviršis (kartonas, 16×20). Abu kietviršiai vienodi, įspaudai paauksuoti.

455 paveiksle[33] — pačioje XVII a. pradžioje Vilniuje įrištos knygos apatinio kietviršio (kartonas, 17×25) įspaudo trynė. Abu kietviršiai vienodi, papuošti Vilniaus knygrišių iki XVII a. vidurio vartotomis plokštelėmis, ruletėmis ir pavieniais spaudais. Visi įspaudai paauksuoti.

456 paveiksle[34] — Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio 1604 m. įrišimas. Viršelis iš kartono (15×12), aptrauktas baltu pergamentu. Visi įspaudai paauksuoti.

457 paveiksle[35] — į pergamentą įrištos knygos viršutinis kietviršis (minkštas kartonas, 17×21). Abu kietviršiai vienodi, įspaudai paauksuoti. Knyga įrišta XVII a. viduryje greičiausiai Gdanske.

458 paveiksle[36] — viršutinio kietviršio (kartonas, 16×25) fotonuotrauka. Abiejų kietviršių įspaudai paauksuoti. Viršutiniame kietviršyje įspaustas ovalus medalionas su arabeska, knygos savininko inicialai ABL ir įrišimo metai — 1607. Knygos apatinio kietviršio veidrodyje įspaustas ovalus medalionas su dvilype lelija.

459, 460 paveiksle[37] — knygų, kurios priklausė Vilniaus vyskupui E. Valavičiui, du pergamentiniai įrišimai. Pirmosios knygos abiejų kietviršių (kartonas, 20×32) įspaudai vienodi, paauksuoti. Veidrodžiuose įspausti renesansiniai kampiniai papuošimai, o centruose — superekslibrisai su Bogorijos herbu ir inicialai EW (be vyskupo pastoralo ir mitros), to laikotarpio, kada Valavičius dar nebuvo Vilniaus vyskupu, t. y. iki 1616 m. (plg. 436 pav.). Antrąją knygą vyskupui 1618 m. dedikavo jos autorius M. Bembus (1576—1645), buvęs Vilniaus akademijos filosofijos profesorius. Ši knyga įrišta į baltą pergamentą, visi įspaudai paauksuoti. Viršutiniame kietviršyje (minkštas kartonas, 15×19) — vyskupui dirbusio Vilniaus knygrišio įrišimams būdingi renesansiniai kampiniai įspaudai, veidrodžio centre, žemiau mitros ir pastoralo,— Valavičių herbas — Bogorija. Apatinis kietviršis papuoštas taip pat, bet centre vietoj superekslibriso įspaustas ovalas su raidėmis IHS liepsnų vainike. Knyga įrišta 1618—1630 m. Vilniuje knygrišio, kuris rišo knygas vyskupo E. Valavičiaus bibliotekai. Vyskupui mirus 1630 m., knygos atiteko Vilniaus akademijos bibliotekai.

461 paveiksle[38] — elegantiško balto pergamento įrišimo viršutinis kietviršis (kartonas, 24×35). Abu kietviršiai papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Kietviršių kampiniai įspaudai tokie patys, kaip ir vyskupo E. Valavičiaus bibliotekos knygų įrišimų (žr. 460 pav.). Kietviršių veidrodžius puošia superekslibrisai su Lapės herbu renesansiniame kartuše. Herbas įspaustas atskiru spaudu, aplink jį — Vilniaus pinigų kalykloje pagaminti rėmeliai su įrašu aplinkui FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST (šiuos rėmelius buvo pavartojęs knygrišys, įrišęs knygas 445, 446 pav.); aplinkui įspaustos raidės ISSMWWXL SS — Ian Stanisław Sapieha Marszałek Wielki Wielkiego Xięstwa Litewskiego... Knyga priklausė Lietuvos didžiajam maršalkai J. S. Sapiegai (1585—1635). Maršalkai mirus, knyga atiteko jo broliui K. L. Sapiegai, kuris ją kartu su kitomis savo knygomis padovanojo Vilniaus akademijos bibliotekai. Knyga įrišta prieš 1635 metus Vilniuje, knygrišykloje, kurioje buvo rišamos knygos Vilniaus vyskupo E. Valavičiaus bibliotekai. Priešlapiams pavartotas popierius su 23 vandenženkliu.

462 paveiksle[39] — pergamento viršelio (popierius, 21×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti. Viršutiniojo veidrodyje įspaustas ovalus superekslibrisas su Dubravos herbu ir įrašu: PETRVS KOSTKA A STEINBE. Apatiniame kietviršyje tokiame pačiame ovale — pilis ant kalno bei įrašas: IMMOTA FLVCTVS RETVNDVM. Abiejų kietviršių įspaudai paauksuoti. Priešlapiams pavartotas popierius su vandenženkliu (EL, 1067 vž tipo.) Knyga priklausė Žygimanto Augusto sekretoriui P. Kostkai. Knyga greičiausiai įrišta Gdanske.

[30] *Richterus Georgius Ioannes...*, Epistolae selectiores..., Norimbergae, 1662. Tušo antspaudas: M. ZAŁUSKI (VUB, III — 5331).

[31] *Picinellus Philippus*, Mundus symbolicus in emblematum universitate formatus..., Coloniae Agrippinae, 1645. Įrašai: 1) Ex libris Reginaldi Lenartowicz; 2) Gratia autem eiusdem Adm Rmi, Pris. Fris Reginaldi Lenartowicz S. Th. Msri exprovincialis applicatur Bibliothecae Conventus Vilnensis Majori (VUB, III — 16015).

[32] Speculum pietatis..., Brunsbergae, 1655. Spausdintas Lietuvos dvasinės seminarijos bibliotekos ekslibrisas (MAB, P 17—174).

[33] *Lipsius Iustus...*, Poliorceticon sive de machinis..., Antverpiae, 1599 (VUB, II — 3776).

[34] *Swięcicki Gregorius*, Theatrum S. Casimiri..., Vilnae, 1604. Įrašas: Residentiae Grodnensis Societatis Iesu (MAB, L 17—179).

[35] *Martinus Jacob*, Kurtze Beschreibung... königlicher Maiestetin zu Polen..., Dantzigk, 1646 (VUB, III — 9953).

[36] *Cicero Marcus Tullius...*, Opera omnia... Apud Guillelmum Laemarium, 1596 (VUB, II — 5228).

[37] *M. K. Radvila*, Jerosolymitana peregrinatio.... Antverpiae, 1614. Įrašas. Ex liberalitate Illustr. D.D. Eustachii Wołłowicz Epi Viln. (MAB, L 17—2103); *M. Bembus*, Pastor vigilans..., Cracoviae, 1618. Įrašas: 1) Ill-mo et R-mo Domino Eustachio Wołłowicz D. G. Episcopo Vilnensi. Author ddt; 2) Collegy Vilnensis Soc. Iesu; 3) Bibliotheca Magna Coll.Acad. S.I.; 4) Bibliothecae Cntus Głemb. Car. Discalt. (VUB, III — 5812). Plg. su plokštele 248 pav. (MAB, V 17-2-692).

[38] *Istuanius Nicolaus*, De rebus Vngaricis, libri XXXIV, Coloniae Agrippinae, 1622. Įrašai: 1) Collegii Vilnensis Soc. Iesu dono Illmi Dni Casimiri Sapieha Procancellarrii MDL; 2) Bibliotheca Magna; 3) tušo antspaudas: BIBLIOTH.ACADEM.VILNENSIS (VUB, BAV 41-1-17).

[39] *Urstisus Christianus*, Germaniae historicorum illustrium..., Francfurdi, 1585. Įrašas: Carmeli. Gedan. (MAB, V 2—100).

463 paveiksle[40] — pergamento viršelis (kartonas, 15×20). Visi įspaudai paauksuoti, abu kietviršiai vienodi. Jų centruose įspausti Vilniaus pinigų kalykloje pagaminti rėmeliai su įrašu: FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST 1577. Rėmelių viduryje — Dolivos herbas skyde, aplinkui raidės HREC — Kujavijos vyskupo H. Rozraževskio inicialai. Matyt, knyga įrišta prieš 1600 m. Po Rozraževskio mirties, kaip matyti iš įrašų tituliniame lape, knyga pateko į Žemaičių vyskupo M. Giedraičio biblioteką, vėliau atiteko Kražių jėzuitų kolegijos bibliotekai.

464 paveiksle[41] — Olandijoje XVIII a. antrojoje pusėje į pergamentą įrišta knyga. Abu kietviršiai (kartonas, 13×22) vienodai papuošti paauksuotais įspaudais. Veidrodžių centruose įspaustas Amsterdamo miesto herbas. Matyt, knyga įrišta Amsterdame dirbusio knygrišio.

KIAULĖS BALTINTOS ODOS ĮRIŠIMAI

Viena stipriausių ir patvariausių medžiagų knygoms įrišti buvo kiaulės oda. Ji labiausiai tiko giliems įspaudams.

Kiaulės baltintos odos įrišimus mėgo vokiečiai knygų savininkai. Ji plačiai buvo vartojama ne tik viduramžių gotiškiesiems, bet ir renesansiniams, dažniausiai aklaisiais įspaudais papuoštiems įrišimams. Renesansinių itališkųjų, prancūziškųjų bei ispaniškųjų įrišimų paauksuoti papuošimai dažniausiai įspausti spalvotoje veršio odoje ir baltame pergamente; baltintą kiaulės oda jais niekada nepuošiama.

Vokiečių knygrišiai knygas į baltintą kiaulės odą rišdavo dar XVII a. antrojoje pusėje.

Žemiau pateikiama keletas kiaulės baltintos odos įrišimų. Dalis knygotyrininkų, spręsdami iš įrišimo būdo, iš plokštelių, pavienių spaudų ir ruleČių įspaudimo technikos bei įspaudų išdėstymo tvarkos, teigia, kad juose atsispindi vokiečių knygų savininkų skonis, ir priskiria juos vokiečių knygrišiams. Kai kurios iš tų knygų, kaip toliau matysime, be abejonės, buvo įrištos vokiečių knygrišių (aišku, nebūtinai Vokietijoje, nes yra žinoma nemaža vokiečių knygrišių, dirbusių Lietuvoje, Lenkijoje, Bohemijoje ir kituose kaimyniniuose kraštuose). Apie kitus įrišimus to pasakyti negalima. Keletas iš jų, be abejonės, yra lietuvių knygrišių darbas.

Lenkų knygotyrininkai mano, kad Lenkijoje knygų įrišimams nebuvo naudojama baltinta kiaulės oda. Ir vis dėlto keli iš pateikiamų kiaulės baltintos odos įrišimų daryti Lenkijoje. Krokuvos ir Liublino knygrišiai vartojo, be kitų odų, ir baltintą kiaulės odą, ypač XVI a. pabaigoje ir XVII a. pirmojoje pusėje.

Žemiau aptariami kiaulės baltintos odos įrišimai pagal spaudų rūšį, jų vartojimo būdus ir pan. suskirstyti į kelias grupes, kiek galima laikantis įrišimų chronologijos. Iš pradžių parodyti įrišimai, kurie papuošti vien aklaisiais ruleČių ir pavieniais įspaudais.

465 paveiksle[1] — viršelio (medis, 11×17) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulete, kurioje tarp medalionų su klasikų atvaizdais skyduose matomos keturios Saksonijos herbo sudėtinės dalys ir įrašai: IVLIVS DIVVS, M. T. CICERO, OVIDIVS NASO, VIRGILIVS MARO. Ruletėje nėra inicialų nei metų. Abiejų kietviršių veidrodžiai papuošti rozetėmis. Jų vidus užpildytas platesnės ruletės įspaudais. Čia matome krucifiksą, metus — 1543 — ir įrašą SATISFACIO; Izaoko aukojimą ir įrašą FIDES; Adomą ir Ievą, užrašą PECCATVM ir Kristaus prisikėlimą bei įrašą IVSTIFICATIO. Viršutiniame kietviršyje įspausti paauksuoti knygos savininko inicialai CRB ir įrišimo metai — 1543.

466 paveiksle[2] abu kietviršiai (kartonas, 11×17) apvedžioti ta pačia rulete su klasikų atvaizdais, kaip ir 465 paveiksle. Veidrodžiai užpildyti rulete — greta krucifikso išgraviruotos raidės AT ir įrašas SATISFACIO; žemiau Izaoko aukojimo įrašyta FIDES, žemiau Adomo ir Ievos, prie kurių matomi metai — 1540, įrašyta PECCATVM ir žemiau Kristaus prisikėlimo — IVSTIFICATIO. Viršutiniame kietviršyje — inicialai PF ir įrišimo metai — 1546.

467 paveiksle[3] — abu kietviršiai apvedžioti ta pačia rulete, kaip ir 466 paveiksle, — su raidėmis AT ir metais — 1540. Abiejų kietviršių veidrodžiai užpildyti rulete su mazgų ornamentais, viršutiniame kietviršyje įspausti įrišimo metai — 1562.

Visų trijų knygų kietviršiai, nežinomo knygrišio įrišti 1543—1562 m., papuošti vienodų ruleČių įspaudais. K. Hebleris mano[4], kad matomos ruletėje raidės AT yra knygrišio, kuriam buvo išgraviruota ruletė, inicialai. Jis taip pat mano, kad ruletė su klasikų atvaizdais išgraviruota to paties raižytojo. Remdamasis tuo, kad tarp medalionų su klasikų atvaizdais išraižytos Saksonijos herbo sudėtinės dalys, jis spėja, kad abi ruletes vartojo kuris nors iš Saksonijoje dirbančių knygrišių.

K. Heblerio spėjimas, kad raidės AT reiškia knygrišio inicialus, niekuo nepagrįstas. Neaišku, ar raidės AT yra knygrišio, ar raižytojo inicialai.

468 paveiksle[5] — abu kietviršiai (medis, 21×33) vienodi, apvedžioti dviem ruletėmis. Veidrodžiai papuošti pavieniais įspaudais. Viršutiniame kietviršyje įspausti įrišimo metai — 1559. Figūrinėje ruletėje išraižyta: apreiškimas ir įrašas (CONCIPIES IN VTERO); krucifiksas ir įrašas (IPSE PECCA TA MVL TVI); prisikėlimas ir įrašas (ABSORTA EST MORS IN). Knygrišio įdėtuose priešlapiuose matomas vandenženklis su Bazelio miesto herbu, tad galima spėti, kad knyga įrišta 1559 m. Bazelyje.

[40] *Socolovius Stanislaus*, Iustus Ioseph. sive in Iesu Christi domini nostri... meditationes, Cracoviae, 1586. Įrašai: 1) Melchior Epis. Samogitiae Dux Giedroicius; 2) Collegij Krozen. Soc. Iesu (VUB, II — 2214).

[41] *Iustinus*, Historiae Philippicae..., Lugduni Batavorum, 1719. Įrašas: Coll. Dunab. Soc. Iesu 1809 (VUB, H 4-4-36).

[1] *Valia Laurentius...*, Elegantiarum libri sex..., Basileae, 1543. Įrašas: Seminarij Dioces. Vilnen. (VUB, II — 3966).

[2] *Ravisius Textor Ioannes...*, Officina, vel potius naturae historia..., Basileae, 1538 (VUB, III — 2622).

[3] *Ravisius Textor Ioannes...*, Epithetorum... opus absolutissimum..., Basileae, 1558. Įrašai: 1) Applicat. Noviciatus Vilnensi Bibliothecae a Fr'e Hyacintho Hintz Ord. Praed.; 2) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTUS GENERALIS VILNENSIS SANCTI SPIRITVS ORDINIS PRAEDICATORUM; 3) Ex libris Petri Simonis Bernatowicz (VUB, II — 4011).

[4] *K. Haebler*, Rollen- und Plattenstempel..., I, p. 436—437.

[5] *Plutarchus Chaeroneus...*, Moralia opuscula..., Basileae, 1542 (VUB, II — 1043).

469 paveiksle[6] abu kietviršiai (medis, 25×38) vienodi, užpildyti penkiomis ruletėmis. Plačioje ruletėje — scenos iš Kristaus gyvenimo bei įrašai: MORS ERO MOR TVA O MOR, ECCE ANGNVS DEI QVI T, PVER NATVS IM BETHLEH, ECCE VIRGO CONCIPIET; siauresnėje — reformatų atvaizdai medalionuose bei įrašai: MARTINUS L, ERAS ROTE, PHILIPPVS, IOHAN HVS; siauriausioje ruletėje — galvutės medalionuose bei įrašai: HEI, DVR, HEI, DVR. Pastarosios ruletės galvutės bei užrašai K. Heblerio neiššifruoti, jis laiko juos nesuprantamais[7]. Knyga įrišta greičiausiai vokiečio knygrišio.

470 paveiksle[8] abu kietviršiai (medis, 22×33) papuošti vienodais aklaisiais įspaudais, tik viršutiniame kietviršyje įspausti paauksuoti knygos savininko inicialai MOC ir įrišimo metai — 1565. Įrišęs šią knygą knygrišys vartojo pavienius spaudus ir ruletę su rozetėmis, kuriomis puošiami kai kurie XV a. pabaigos ir XVI a. pradžios įrišimai. Kitos ruletės vėlesnės, išraižytos apie XVI a. vidurį. Platesnėje ruletėje — medalionai su reformatų atvaizdais bei įrašais: PHILIP MELAN, IOANN HVSS, ERASMVS ROTE, MARTIN LVTH. Siauresnėje ruletėje — medalionai su antikinėmis galvutėmis, tarp kurių — putti ir augalų ornamentai. Ruletėje yra raidės HB. Neįmanoma išaiškinti, ką jos reiškia ir kur ruletė buvo pagaminta, nes maždaug tuo pačiu metu (XVI a. viduryje) dirbo keli knygrišiai su inicialais HB įvairiuose miestuose: Breslau, Niurnberge, Utrechte ir kitur[9]. Inicialai greičiausiai reiškė raižytojo vardą ir pavardę. Knyga įrišta Vokietijoje 1565 m.

471 paveiksle[10] abu kietviršiai (medis, 22×32) vienodai apvedžioti ruletėmis. Veidrodis užpildytas pavieniais įspaudais su dvilypėmis lelijomis. Figūrinėje ruletėje — bibliniai siužetai bei įrašai: APPARVIT, BENIGNI ETH, DE FRVCTV VEN TVI PO; viršuje monograma MS, įrašai: ECCE VIRGO CONCIPI ET, CON PVER NATVS EST; virš hebrajiško įrašo išgraviruoti metai — 1553. (K. Hebleris monogramos MS neiššifravo.) Viršutiniame kietviršyje — paauksuoti knygos savininko inicialai TWS ir įrišimo metai — 1554. Žalvariniai apkaustai — iš senesnių knygų. Knyga įrišta 1554 m. Vokietijoje.

472 paveiksle[11] abu kietviršiai (kartonas, 11×18) vienodai papuošti aklaisiais įspaudais. Viršutiniame kietviršyje įspausti knygos savininko inicialai CPIH ir įrišimo metai — 1581. Ruletė su šachmatiniu raštu būdinga Karaliaučiuje įrištoms knygoms. Veidrodžių centruose pavieniais spaudais sudarytas ornamentas, panašus į plokštelės įspaudą. Knyga greičiausiai įrišta Karaliaučiuje.

473 paveiksle[12] abu kietviršiai (medis, 10×16) vienodai papuošti aklaisiais įspaudais, apvedžioti rulete su alegorinėmis figūromis ir įrašais: IVSTICIA, LVCREC, PRVDENC. Knygos veidrodžio pavieniai įspaudai aptinkami Vilniaus knygrišių XVI amžiaus pabaigos įrišimuose.

474 paveiksle[13] abu kietviršiai (medis, 12×20) vienodai papuošti aklaisiais įspaudais. Figūrinėje ruletėje išgraviruoti keturių pranašų atvaizdai su įrašais: DANIEL, ISAIA, IEREMI, ESEKI; pastarojo viršuje išraižyti metai — 1542. (K. Hebleris teigia, kad šią ruletę su pranašais knygrišiai vartojo dar 1584 m.) Daug šia rulete papuoštų knygų randama Miuncheno, Drezdeno, Vienos ir kt. bibliotekose[14]. Iš knygoje įklijuotų ekslibrisų galima spręsti, kad ji buvo įrišta Vienoje po 1567 metų.

475 paveiksle[15] abu kietviršiai (kartonas, 10×17) ištisai vienodai užpildyti vienos ruletės aklaisiais įspaudais su valdovų atvaizdais ovaluose bei įrašais: BONA RS, SIGMV, SIG AVG, KATE SO. Šią ruletę vartojo Vilniuje XVI a. pabaigoje ir XVII a. pradžioje dirbęs knygrišys. Knygrišio įdėtuose priešlapiuose matomas vandenženklis (EL, 2709—2712 vž. tipo); popierių su tokiais vandenženkliais plačiai vartojo Vilniaus spaustuvės, kanceliarijos ir knygrišyklos 1591—1601 m. Knyga įrišta XVI a. paskutiniajame dešimtmetyje Vilniuje dirbusio knygrišio.

Vadinamuoju vokiškuoju stiliumi papuoštų kiaulės baltintos odos įrišimų vienas iš būdingiausių požymių yra veidrodžio centre presu įspausta plokštelė. Tokios plokštelės būdavo giliau išraižomos, kad tiktų aklajam įspaudui minkštoje kiaulės odoje. Tačiau, kaip matyti iš įvairių išlikusių įrišimų, tas pačias plokšteles knygrišiai įspausdavo ir į kitokios odos viršelius, o kai kada panaudodavo jas ir paauksuotiems viršelių įspaudams.

476 paveiksle[16] — garsaus Vokietijos XVI a. antrosios pusės knygrišio T. Kriugerio (Krüger) įrišimo plokštelių trynės. (Toks įrišimas Vilniuje, rodos, yra vienintelis.) Šis knygrišys dirbo Vitenberge maždaug nuo 1560 m. iki mirties — 1592 m. Kai kuriose jo vartotose plokštelėse išraižytas visas vardas ir pavardė, kai kuriose — tik inicialai TK, kitose — nėra nei vieno, nei kito. Jo vartotos ruletės dažniausiai visai be inicialų, tik retai kuriose išraižytos raidės TK. T. Kriugeriui mirus, jo plokšteles ir ruletes vartojo įpėdiniai knygrišiai, dirbę taip pat Vitenberge. T. Kriugerio įran-

[6] *Livius Patavinus Titus...*, Romanae historiae principis..., Francoforti ad Moenum, 1568. Įrašai: 1) Iulianus Niemcewicz; 2) Biblioth. Seminar. Dieces. Vilnen. Dono... Ioannis Nepomuce. Corvini Kossakowski, Eppi Vilnen. (VUB, II-2805-2809).

[7] *K. Haebler*, Rollen- und Plattenstempel..., I, p. 385.

[8] *Augustinus Aurelius*, Tam in vetus quam in novum testamentum, commentarii..., Basileae, 1542. Įrašas: Ex libraria Conv. Zasvirensis (VUB, II — 4693).

[9] *K. Haebler*, Rollen- und Plattenstempel..., I, p. 39—45.

[10] *Munster Sebast*, Cosmographiae universalis, lib. VI..., Basileae, 1522. Litografinis ekslibrisas: WALLENRODIA DVM MAGNIS MAIORIBVS ORTA HVNC RELIQVIS IVNXIT BIBLIOTHECA LIBRIS VTERE CONCESSO LECTOR TIBI MVNERE RITE CVNCTAQVE PATRONIS FAVSTA PRECARE MEIS (MAB, K — 2—174).

[11] *Sturmius Ioannes*, M. T. Ciceronis librorum philosophicorum volumen I..., Argentorati, 1547 (VUB, II — 523).

[12] *Perion Ioachim*, De rebus gestis et vitis apostolorum..., Basileae, 1545. Įrašai: 1) Florianus Rymsza Prep. So. I.; 2) Martianus Butkiewicz (VUB, II — 3974).

[13] *Gregorius...*, Graeca quaedam et sancta carmina..., Basileae, 1565. Įrašai: 1) Ex libris Eremi S: Iosephi Eremitorum Camaldulen: prope Vienam; 2) spausdintas ekslibrisas (vario raižinys): EX BIBLIOTHEC.MON.S.IOSEPHI SVPRA VIENAM; 3) juodo tušo antspaudas: BIBL: GEN: SEM: VILNENSIS (VUB, II — 3979—3980).

[14] *K. Haebler*, Rollen- und Plattenstempel..., II, p. 18.

[15] *Cicero Marcus Tullius...*, Philosophicorum, volumen primum..., Francofurdi, 1590; *M. T. Cicero*, De officiis, libri tres..., Francofurdi, 1590. Įrašai: 1) Iste liber Pauli Raieczki; 2) Pro bibliotheca... in Lituan. Ord... Benedict. (VUB, II — 2672—2674).

[16] *Plinius Caius...*, Liber secundus, De mundi historia, cum commentariis Iacobi Milichii..., Francoforti, 1563. Įrašai: 1) Ex libris Congregationis Missionis... Vilnensis...; 2) Semin. Dyecez. Wileńskiego; 3) Ex libris Simonis Andruszkiewicz (VUB, II — 605).

kius dar XVII a. antrojoje pusėje vartojo kai kurie Vitenbergo knygrišiai[17]. Aptariamo įrišimo kietviršiai (minkštas kartonas, 16×22) apvedžioti siauresne rulete augalų motyvais ir platesne — su alegorinėmis figūromis bei įrašais: PIETAS, IVSTICIA, PRVD, TEMPER. Viršutiniame kietviršyje įspausti savininko inicialai MMD ir įrišimo metai — 1563; veidrodyje įspausta plokštelė su krucifiksu, kurio viršuje puslankiu įrašyta — VERE LANGVORES NOSTROS IPSE TVLIT, dešiniajame šone — SPES MEA IN DEO EST PSAL 62, kairėje pusėje — įrašas graikų kalba, o apačioje — hebrajų, po kuriuo išgraviruota knygrišio vardas ir pavardė — THOMAS KRÜGER. Apatiniame kietviršyje įspausta plokštelė su Kristaus prisikėlimu; viršuje — įrašas: ERO MORS TVA O MOR MORSVS TVVS INFER. Šonuose — įrašai graikų kalba, o apačioje — dviejų eilučių įrašas hebrajų kalba.

477 paveiksle[18] abu kietviršiai (medis, 33×21) vienodai apvedžioti dviem ruletėmis: platesne — su epizodais iš Kristaus gyvenimo, be įrašų, ir siauresne — su reformatų atvaizdais medalionuose, taip pat be įrašų. Viršutinio kietviršio veidrodyje įspausta plokštelė su krucifiksu bei įrašu: PROPTER SCELVS POPV. Apatinio kietviršio plokštelėje — Kristaus prisikėlimas bei įrašas: O MORS EO MORS TVA. Knyga įrišta XVI a. antrojoje pusėje Vokietijoje.

478 paveiksle[19] abu kietviršiai (medis, 17×22) vienodai apvedžioti ruletėmis, figūrinėje ruletėje — alegorinės figūros bei įrašai: FIDES, PRVDEN, CHARITAS, SPES. Abiejuose kietviršiuose įspaustos vienodos plokštelės su Kristaus prisikėlimu bei įrašu: MORS ERO MORS TVA. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje Vokietijoje.

Kai kada Vokietijoje vartotas plokšteles naudojo ir Vilniaus knygrišiai. Nepavyko nustatyti, kaip jos pateko į Lietuvą. Greičiausiai Lietuvos knygrišiai nusipirkdavo mirusių Vokietijos knygrišių įrankius. Žinoma, įrankius į Lietuvą galėjo atsigabenti čia atsikėlę iš Vokietijos knygrišiai.

479 paveiksle[20] — iš Vokietijos atgabentos mūsų knygrišio vartotos plokštelės, kurios įspaustos greta vilniečių knygrišių ruločių. Abu kietviršiai (kartonas, 25×38) vienodai apvedžioti ruletėmis; figūrinėje ruletėje išraižyti bibliniai personažai ir įrašai: EGO SVM LVX MVND, LEX MO SEN DATA, APPARVIT BENI, PRINCEPS IVSTITII. Viršutinio kietviršio veidrodyje įspausta plokštelė su krucifiksu bei įrašu: VERE LANGVORES NOSTROS IPSE T ECCE AGNVS DEI QVI TOL PEC MVN. Apatiniame kietviršyje — plokštelė su Kristaus prisikėlimu bei įrašu: MORS VBI TVVS ACVLIVS VBI VICTORIA TVA INFERNE. Knyga įrišta Vilniuje XVII a. pirmojoje pusėje.

480 paveiksle[21] — baltinta kiaulės oda aptraukto viršelio (kartonas, 11×17) įspaudų trynės. Visi įspaudai — aklieji. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose ir vokiečių miestų herbais tarpuose. Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė su nukryžiuotu Kristumi bei įrašu apačioje: SANGWIS IHESV CHRISTI EMVNDAT NOS AB OMNI PECCATO. Apatiniame kietviršyje įspausta plokštelė, kurioje pavaizduotas Paskutinysis teismas, o apačioje įrašyta: NISI PENITENCIAM EGERITIS SIMILITER OMNES PERITBVS. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje Vokietijoje.

481 paveiksle[22] abu kietviršiai (kartonas, 21×23) vienodai apvedžioti ruletėmis. Platesnėje ruletėje — šventieji bei įrašai (dviem eilutėmis): APPARVIT BENIG, DATA EST MIHI O, TV ES PETRVS, ECCE AGNVS DEI; siauresnėje ruletėje — antikinės galvutės medalionuose, be įrašų. Viršutiniame kietviršyje įspausti paauksuoti knygos savininko inicialai KBS ir įrišimo metai — 1581, veidrodžio centre — plokštelė su krucifiksu, be įrašų. Apatiniame kietviršyje — tokia pat plokštelė su Kristaus prisikėlimu. Knygos pabaigoje, knygrišio įdėtame priešlapyje, kuriame matomas XVI a. pabaigoje Breslau popieriaus dirbtuvės vartotas vandenženklis su raide W (EL, 3322 vž. tipo), knygos savininko ranka įrašyta, kad knyga pirkta Breslau mieste už 3 florenus 20 grašių ir kad ji įrišta 1581 m. spalio 26 d. Knygą įrišo greičiausiai kuris nors Breslau knygrišys.

482 paveiksle[23] — plokštelių ir ruločių įspaudų trynės. Dviejose knygose pavartotos tos pačios plokštelės su šv. Trejybe ir užrašu viršuje: ALSO HAD GOT DI WELT GELIBT DAS ER SEINE. Vilniaus universiteto bibliotekos egzemplioriaus (kietviršiai iš medžio, 12×19) abu kietviršius puošia pavieniai plokštelės įspaudai (kartu su Saksonijos herbais), o veidrodis apvedžiotas rulete su alegorinėmis figūromis bei įrašais: SPES, FORTID, CARIT, FIDES. TSRS Mokslų akademijos bibliotekoje, Leningrade, esančio egzemplioriaus abiejuose kietviršiuose (medis, 27×40) įspaustos dvigubos plokštelės su Saksonijos herbais tarpuose; kietviršiai apvedžioti ta pačia rulete su alegorinėmis figūromis ir rulete su mazgų ornamentu, taip pat rulete su antikinėmis galvutėmis medalionuose. Neaišku, kur buvo daryti šie vokiškojo stiliaus įrišimai.

483 paveiksle[24] — baltinta kiaulės oda aptraukto viršelio (medis, 30×44) įspaudų trynės. Visi įspau-

[17] *Dr. Hermann Herbst,* Der Wittenberger Buchbinder Thomas Krüger.— Zeitschrift für Bücherfreunde, 19. Jahrgang, Leipzig, 1927, p. 45—60.

[18] *Anselmus Cantuariensis,* Operum..., tomus primus..., Coloniae Agrippinae, 1560. Įrašas: Eigenthum der Pfarrbibliotek zu Stormthal (VUB, II — 4474).

[19] *Ravisius Textor Ioannes,* Epithetorum... opus absolutissimum..., Basileae, 1594. Įrašai: 1) Ex libris Thomas Dygon; 2) Ego sum possessor huius libri Icobus Dygon. Quem si perdidero reddere quaeso (VUB, II — 4009).

[20] *Pererius Benedictus Valentinus,* Commentariorum et disputationum..., tomi quattuor, Coloniae Agrippinae, 1606. Įrašai: 1) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE PERSONALIS F. GEORGII SZYMAK MGRI. NOT. APOST. PRL. LITU. O.P.; 2) Gratia A.R.P. Mgri. Expro' alis F. Gregorii Szymak applicat. Bibliothecae Maiori Conventus Vilnensis S.Spiritus Ordinis Praedicatorum; 3) spausdintas ekslibrisas: Bibliothecae CONVENTVS GENERALIS VILNENSIS SANCTI SPIRITUS ORDINIS PRAEDICATORVM (VUB, III — 16573).

[21] *Morata Olympia Fulvia...,* Opera..., Basileae, 1570 (BAN, 1015/o-4899, s. Nr. 49.1.47, 49.9.21).

[22] *Petrus Martyr Vermillius,* Loci communes..., Tiguri, 1580. Įrašai: 1) Emptus Vratisl. 3 f. 30; ligatus Fto (?) 26 Octobri 1581; 2) P. P. Bernardin. Viln.; 3) Liber haereticus (VUB, II — 4057).

[23] *Vincentius Beatus...,* Sermones hyemales..., Antverpiae, 1572 (VUB, II — 3519); *Marg. de la Bigne,* Sacrae Bibliothecae sanctorum Patrum, seu scriptorum ecclesiasticorum, tomus tertius..., Parisiis, 1589. Įrašai: 1) R'dus D' nus D. Ioannis Ryszkowski Archidiaconus Vilnensis Collegio Vilnen. d.d. A.D. 1596; 2) Inscriptus Cathalogo Collegij Vilnen. Societ. Iesu (BAN, 202 f.m. 5793).

[24] Sacrae bibliothecae sanctorum Patrum, seu scriptorum ecclesiasticorum tomus quintus, Parisiis, 1589. Įrašai: 1) R-dus D-nus Ioannes Ryszkowsky Archidiaconus Vilnens. Collegio Vilnen. d d A-o 1596; 2) Inscriptus Catalogo Collegij Vilnen. Soc-tis Iesu (BAN, 159 f.f. 5733, s. Nr. 10.9.1).

dai — aklieji. Abu kietviršiai apvedžioti ruletėmis, kurias buvo vartojęs knygrišys kitoms knygoms (žr. 482 pav.). Viršutiniame veidrodyje įspaustos keturios plokštelės: dvi su šv. Trejybe (tos pačios, kaip ir 482 pav.), viena su stovinčia Justicija ir įrašu aplinkui IVSTICIE QVISQVIS PICTVRAM LVMINE CERNIS DIC DEVS EST IVSTVS ir viena su Fortūna ir įrašu aplinkui PASSIBVS AMBIGVIS FORTVNA VOLVBILIS ERRAT ET MANET IN NVLLO. Apatinis veidrodis užpildytas tomis pačiomis ruletėmis.

484 paveiksle[25] abu kietviršiai (medis, 10×18) apvedžioti rulete su antikinėmis galvutėmis medalionuose. Viršutinio kietviršio plokštelėje — Paskutinysis teismas su įrašu VENITE BENEDICTI PATRIS MEI, virš jos — knygos savininko inicialai GBS. Apatiniame kietviršyje įspausta plokštelė su Kristaus užgimimu bei įrašu: PVER NATVS EST NOBIS ET FIL. Knyga įrišta vokiečio knygrišio XVI a. antrojoje pusėje.

485 paveiksle[26] abu kietviršiai (medis, 22×36) vienodai apvedžioti ruletėmis. Figūrinėje ruletėje — reformatų atvaizdai medalionuose ir įrašai: D IAN HVS, D MART LV, D ERAS ROT. Viršutinio kietviršio veidrodyje įspausta plokštelė su Dovydu Psalmistu bei įrašu apačioje: DOMINE EXAVDI PRECEM MEA ET NE INTRA IUDICIVM CVM SERVO TVO QVIT. Apatinio kietviršio plokštelėje — Kristaus krikštas ir įrašas: HIC EST FILIVS MEVS DILLECTVS IN QVO MICHI COMPLACV. Knyga įrišta XVII a. viduryje Vilniuje. Visos trys ruletės randamos jau XVII a. pradžioje Vilniuje įrištose knygose. Plokštelės XVI a. antrojoje pusėje buvo vartotos Karaliaučiaus knygrišio, po kurio mirties jo įrankiai, matyt, buvo parduoti vienam iš Vilniaus knygrišių.

486 paveiksle[27] abu kietviršiai (medis, 10×17) apvedžioti rulete su alegorinėmis figūromis bei įrašais: FIDES, CARITAS, SPES. Apatinio kietviršio veidrodis užpildytas ta pačia rulete. Viršutiniame kietviršyje įspaustas juodas (buvo paauksuota?) knygos pavadinimas ir įrišimo metai — 1565, o veidrodyje — plokštelė su Kristumi — Geruoju Ganytoju bei įrašu apačioje: QVOD PERDITVM EST REQVIRAM. Knyga įrišta 1565 m. greičiausiai Vokietijoje.

487 paveiksle[28] abu kietviršiai (kartonas, 22×35) vienodai apvedžioti trimis ruletėmis. Viršutinio kietviršio veidrodyje įspausta plokštelė su Kristaus atvaizdu ovale ir įrašu aplinkui: EGO SVM VIA VERITAS ET VITA QVI CREDIT IN ME H V A. Apatinio kietviršio plokštelėje — didysis Prūsijos herbas be įrašų. Knyga įrišta XVII a. pirmojoje pusėje Prūsijoje, greičiausiai Karaliaučiuje.

488 paveiksle[29] abu kietviršiai (kartonas, 21×32) vienodai apvedžioti ruletėmis. Figūrinėje ruletėje — alegorinės figūros bei įrašai — CARITAS, FIDES, PRVDENCI, SPES, inicialai FH ir greta — TEMPE. Viršutiniame kietviršyje įspausti juodi knygos savininko inicialai GB ir įrišimo metai — 1573, veidrodžio centre — plokštelė su sėdinčiomis miesto fone alegorinėmis figūromis — Tikėjimu ir Viltimi, apačioje — įrašas: IMPETRAT ALMA FIDES CHRISTO QVAM DANTE SALVTEM EXPECTARE SOROR SPES ANIMOS. Plokštelėje išgraviruoti inicialai FH. Apačioje įspausta atskira plokštelė, vaizduojanti miegantį žmogų; joje įrašyta: HODIE MICHI CRAS TIBI. Apatinis kietviršis papuoštas taip pat, tik veidrodžio centre įspausta plokštelė vaizduoja alegorines figūras — Vargšą ir Gailestingumą; joje įrašyta: QVE VOCOR INSIGNI CHARITVDE NOMINE VIRTVS OMNIA QVE PIETAS SVADET OBIRE SE; plokštelėje taip pat išgraviruoti inicialai FH. K. Hebleris teigia, kad raidės FH yra inicialai Vitenberge nuo 1549 m. dirbusio knygrišio F. Hempelio (Frobenius Hempel). Jis mirė 1575 m.[30] Tad knyga turėtų būti įrišta Vitenberge knygrišio F. Hempelio 1573 m.

489 paveiksle[31] abu kietviršiai (medis, 22×34) vienodai papuošti. Veidrodžių centruose — Karaliaučiaus miesto herbas ir įrašas aplinkui: RHATHAVS ALTENSTAD KONIGSBERG 1607[32]. Knyga įrišta Karaliaučiuje XVII a. pirmajame dešimtmetyje.

490 paveiksle[33] Bavarijos įrišimas. Abu kietviršiai (medis, 17×23) apvedžioti vienodai. Figūrinėje ruletėje — medalionai su galvutėmis bei įrašais: HEID, VIRGI, IOHAN, FIIAN. Viršutiniame kietviršyje įspausti įrišimo metai — 1601, o veidrodyje — ovali plokštelė su krucifiksu. Apatiniame kietviršyje įspaustas Marijos su kūdikiu atvaizdas.

491 paveiksle[34] abu kietviršiai (kartonas, 11×17) vienodai apvedžioti rulete augalų motyvais. Viršutiniame kietviršyje įspausti savininko inicialai IHR bei įrišimo metai — 1571. Veidrodyje — plokštelė su stovinčia Fortūna, prie jos galvos — raidės MK, apačioje įrašyta: PASSIBVS AMBIGVI FORTVNA VOLVBILIS ERRAT 1570. Apatiniame kietviršyje — plokštelė su stovinčia Justicija (be inicialų) bei įrašu: IVSTICIE QVISQVIS PICTVRAM LVMINE CERNIS. (K. Hebleris žinojo šiuos inicialus (MK), bet jų neiššifravo.) Matyt, knyga įrišta 1571 m. Vokietijoje.

[25] *Eusebius Pamphilius,* Historiae ecclesiasticae, pars prima..., Lovanii, 1569. Įrašas: Bibliothecae Seminar: Dieces: Vilnensis (VUB, II — 3517).

[26] *Justinus,* Sancti patris nostri Iustini philosophi et martyris opera..., Parisiis, 1646. Įrašai: 1) Applicatur Bibliothecae Maiori Con'tus Generalis Vilnensis S.Spiritus Ord. Praed. ab R. P. Mgro Provinciali Fr. Damiano Iurkiewicz 1740; 2) ovalus tušo antspaudas· BIBLIOTHE. ACADEM. VILNENSIS; 3) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTVS GENERALIS VILNENSIS SANCTI SPIRITVS ORDINIS PRAEDICATORVM (VUB, III — 6930).

[27] *Aristoteles...,* Organon sive logica..., Basileae, 1563. Įrašai: 1) Ego sum possessor huius libri Adamus V... Anno D'ni 1636. Stud. Alma Academia Cracov.; 2) Andr. Szweykowski comparat. Cracov. A.D 1683, 3) Ex libris Andr. Michaelis Szweykowski Art... Bacca. A.D. 1683; 4) tušo antspaudas: FR. DOMINICVS SIWICKI O.P. PROV. LITU.; 5) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTVS GRODNENSIS PRAEDICATORVM (VUB, II — 525).

[28] *Cornelius C. a Lapide,* Commentaria in Pentateuchum Mosis..., Antverpiae, 1616. Įrašai: 1) spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTVS GRODNENSIS PRAEDICATORVM; 2) tušo antspaudas: FR.DOMINICVS SIWICKI O.P.PROV. LITV. (VUB, III — 1431).

[29] *Plutarchus...,* Opus, quod parallela et vitas appellant..., Heidelbergae, 1561. Įrašas: Inscriptus Cathalogo Librorum sub R. P. Ioanni Iuraha Rect. Nov. Vil. S.I. 1748 (VUB, II — 2756).

[30] *K. Haebler,* Rollen- und Plattenstempel..., I, p. 174.

[31] *Arnoldus de Reyger,* Thesaurus iuris..., Lipsiae, 1605. Įrašai: 1) Ex libris Antonij Feliciani Sokołowski C.C.; 2) Bibliotheca Vilnensis Patrum Bernardinorum (VUB, III — 10124).

[32] *[Ernst] Kuhnert,* Der Königsberger Bucheinband im 16. Jahrhundert.— Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft „Prussia" (Königsberg), XXII, 1909, p. 482—486.

[33] *Rosignolius Bernardinus,* De disciplina christianae perfectionis..., libri quinque..., Ingolstadii, 1600. Įrašai: 1) Collegij Societatis Iesu Herbipolensis; 2) Pro Tyrocino... Soc. Iesu (VUB, II — 353).

[34] *Purbachius Georgius,* Theoricae noveae planetarum..., Germani..., Basileae, 1569. Įrašai: 1) Antonij Zawadskij; 2) Seraphinus Łozowskij. 1719 (VUB, II — 3961—3962).

492 paveiksle[35] abu kietviršiai (medis, 16×22) vienodai apvedžioti rulete su mazgų ornamentais ir rulete su reformatų atvaizdais medalionuose. Viršutiniame kietviršyje įspausta plokštelė su Justicija bei įrašu: IUSTICIA QVISQVIS PICTVRAM LVMINE CERNIS. Apatiniame kietviršyje — plokštelė su sėdinčia Fortūna bei įrašu: FORTVNA VITREA EST CVM MAXIME SPLENDET FRANGI. Knyga įrišta vokiečio knygrišio XVI a. pabaigoje.

493 paveiksle[36] abu kietviršiai (medis, 11×19) vienodai apvedžioti rulete su augalų ornamentais. Viršutinio kietviršio plokštelėje — Justicija ovale ir aplinkui įrašas: IUSTICIA QVISQVIS PICTVRAM LVMINE CERNIS DIC DEVS EST IVSTVS IVSTAQVAE FACTA PROBAT; plokštelės kampuose įrašyta: SPES, TEMP, CAR, IVS. Apatinio kietviršio plokštelėje — Fortūna ovale, o aplinkui įrašyta: PASSIBVS AMBIGVIS FORTVNA VOLVBILIS ERRAT ET MANET IN NVLLO CERTA TENAX QVAE LOCO NIL IN STABILI FORE; plokštelės kampuose — GRAMA, DIALECT, RETHO, MVS. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje greičiausiai Vokietijoje.

494 paveiksle[37] abu kietviršiai (medis, 10×16) apvedžioti rulete su putti. Viršutiniame kietviršyje įspausta plokštelė su Fortūna ovale bei įrašu aplinkui: PASSIBVS AMBIGVIS FORTVNA VOLVBILIS ERRAT ET MANET IN NVL. Apatinio kietviršio plokštelėje — Justicija tokiame pačiame ovale su įrašu aplinkui: IVSTICIA QVISQVIS PICTVRAM LVMINE CERNIS DIC DEVS EST IVSTVS. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje greičiausiai Vokietijoje.

495 paveiksle[38] abu kietviršiai (kartonas, 26×41) vienodai apvedžioti trimis ruletėmis. Veidrodžiuose įspausta po dvi plokšteles greta. Viršutiniame kietviršyje įspausti knygos savininko inicialai ERM ir įrišimo metai — 1608. Viršutinėje plokštelėje — Justicija, o apačioje įrašas: IVSTICIA QVISQVIS PICTVRAM LVMINE CERNIS DIC DEVS. Plokštelė signuota BZ. Apatinėje plokštelėje — stovinti Fortūna ir įrašas: PASSIBVS AMBIGVIS FORTVNA VOLVBILIS ERRAT. Šios plokštelės XVI a. viduryje buvo vartojamos Leipcigo knygrišių Baltazaro ir Baltramiejaus Cigenhauzų (Ziegenhaus), tėvo ir sūnaus. (K. Hebleris nežino, kas vėliau šias plokšteles vartojo[39].) Knyga įrišta 1608 m., matyt, vokiečio knygrišio.

496 paveiksle[40] abu kietviršiai (kartonas, 10×17) vienodai apvedžioti ruletėmis su galvutėmis medalionuose. Viršutiniame kietviršyje įspausti knygos savininko inicialai RSB ir įrišimo metai — 1565; veidrodyje — plokštelė su alegorine Justicijos figūra bei įrašu apačioje: IUSTICIA QVISQVIS PICTVRAM LVMINE CERNIS DIC DEVS EST IVSTVS IVSTAQ. Apatinio kietviršio plokštelėje — alegorinė Lukrecijos figūra bei įrašas: CASTA TVLIT MAGNA FORMAE LVCRETIA LAVD FACTAT MAGES 1562 CK. K. Hebleris mano, kad raidės CK yra Vitenberge nuo 1562 m. dirbusio knygrišio K. Krafto (Caspar Kraft) inicialai[41].

497 paveiksle[42] abu kietviršiai (medis, 20×15) vienodai papuošti, veidrodžiuose — po dvi plokšteles greta. Pirmojoje — Justicija bei įrašas: IVSTICIE QVISQVIS PICTVRAM LVMINE CERNIS. Antrojoje — Lukrecija bei įrašas: 15HG73 CASTA TVLIT MAGNAM FORME LVCRECIA LAVDEM. Viršutiniame kietviršyje įspaustas paauksuotas muzikos kūrinio pavadinimas ir įrišimo metai — 1588. Raidės HG greičiausiai yra tuo metu Karaliaučiuje dirbusio knygrišio H. Guticho (Hans Guttich) inicialai[43].

498 paveiksle[44] abu kietviršiai (kartonas, 11×17) vienodai apvedžioti rulete. Viršutiniame kietviršyje įspausti knygos savininko inicialai — CHF, veidrodyje — plokštelė su Justicija ir įrašu: IVSTICIA QVISQVIS PICTVRAM LVMINE CERNIS DIC DEVS EST IVSTVS IVSTAQVE FACTA PROBAT 1561. Apatinio kietviršio plokštelėje — Lukrecija bei įrašas: CASTA TVLIT MAGNAM FORMAE LVCRETIA LAVDEM AC TANTO MAGIS EST VVLNERE CLARO SVD 1561. Knyga įrišta XVI a. pabaigoje greičiausiai Vokietijoje.

499 paveiksle[45] abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose tarp ornamentų augalų motyvais. Viršutiniame kietviršyje įspausti knygos savininko inicialai IW ir įrišimo metai — 1563. Veidrodyje įspausta plokštelė su alegorine Prudencijos figūra bei įrašu: A ME CONSILIVM PETE QVA PRVDENCIA SI REBVS CONSVLVISSE TVIS DICOR; iš abiejų figūros pusių išraižytos raidės GCGR. Apatinio kietviršio plokštelėje, kuri taip pat signuota, — stovinti Fortitudė bei įrašas: AGGREDIOR FORTIS DISCHRIM[I]NA GRANDIA VIRTVS NIL TIME OQVE MEO ROBORE FRETA MAL. (K. Hebleris inicialų GCGR nežino.) Knyga įrišta 1563 m. greičiausiai Karaliaučiuje.

500 paveiksle[46] abu kietviršiai (kartonas, 10×16) vienodai apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose ir herbais tarpuose. Viršutiniame kietviršyje įspausti įrišimo metai — 1582, centre — plokštelė su alegorine figūra bei įrašu: IVSTIFICATI FIDE PACEM... (plokštelėje įspaustos raidės SK). Apatinio kietviršio plokštelėje — Justicija bei įrašas: IVSTICIA QVISQVIS PICTVRAM LVMINE DIC DE EST IVSTVS IVSTA; plokštelėje išgraviruotos raidės SCK. (K. Hebleriui plokštelės su aukščiau minėtais inicialais nežinomos.) Knyga greičiausiai įrišta Vokietijoje.

[35] *Toletus Franciscus...*, Commentaria, una cum quaestionibus, in octo libros Aristotelis de physica auscultatione..., Coloniae Agrippinae, 1585 (VUB, II — 2750).

[36] *Lycosthenes Conradus*, Apophthegmatum ex optimis utriusque lingvae scriptoribus..., Lugduni, 1584. Įrašai: 1) Sum Theodorici Conradi 1588; 2) ... Balthazaris Zwickari A.D. 1634; 3) P. P. Bernardinor. Vilnens. (VUB, II — 5264).

[37] *Horatius Quintus Flaccus...*, Poemata omnia..., Francoforti, 1569. Įrašai: 1) IACOBVS DIA.NOT.; 2) Sum M. Reimari Scheg... Anno 1593; 3) Laurentius Frater Luchoviensis; 4) Simon Iudas Thadeus Pietkiewicz, Anno Dni 1696 (VUB, II — 3217).

[38] Codicis Iustiniani..., libri XII, Lugduni, 1602. Įrašas: ... Bernhardus Müller, 1759 (VUB, III — 360—361).

[39] *K. Haebler*, Rollen- und Plattenstempel..., I, p. 506—507.

[40] *Tancredus...*, De ordine iudicario, libri quattuor..., Coloniae, 1563. Įrašai: 1) Sum Henningi Trindij; 2) Ex Bibliothecae V-bis C-pli Vilnen. (VUB, II — 3325).

[41] *K. Haebler*, Rollen- und Plattenstempel..., I, p. 215.

[42] *Orlandus de Lassus*, Mottetta sex vocu..., Monachii, 1582 (VUB, II — 3366—3379).

[43] *K. Haebler*, Rollen- und Plattenstempel..., I, p. 145.

[44] *Cicero M. T.*, Epistolae..., volumen primum... [Venezia], 1575. Įrašas: Ex libris I. Rogowski (VUB, II — 2655).

[45] *Erasmus Roterodamus...*, De duplici copia verborum ac rerum commentarii duo..., Basileae, 1543 (VUB, II — 3971).

[46] *Rusnerus Nicolaus*, Elementorum artis dialecticae, libri IV, Argentinae, 1578 (VUB, II — 3184—3185).

501 paveiksle[47] abu kietviršiai (kartonas, 11×18) vienodai apvedžioti rulete su antikinėmis galvutėmis medalionuose. Viršutiniame kietviršyje įspausti įrišimo metai — 1596, plokštelėje virš herbo — SIGISMVNDVS RVNG, o apačioje — INCLITA RVNGIANDVM SVNT HAEC INSIGNIA STIRPIS QVA LIAMENS MEBVIT GENS GENEROSA GERBIT. Apatinio kietviršio plokštelėje pavaizduota Justicija ir įrašyta: SVVM CVIQVAE IVSTE TRIBVO.

502 paveiksle[48] abu kietviršiai (kartonas, 12×18) vienodai papuošti. Jų veidrodžiuose įspausta scena iš Biblijos ir įrašyta: SIC PEREANT OMNES INIMICI TVI DOMINE IVDICVM VI. Ruletėje išgraviruotos raidės CH. (Jos K. Hebleriui nežinomos.) Knyga įrišta XVI a. pabaigoje greičiausiai Vokietijoje.

Kiaulės baltintos odos vokiškųjų įrišimų centrinėms plokštelėms dažnai vartojami M. Liuterio ir P. Melanchtono portretai. Šie reformatai vaizduojami įvairiai: kai kada visu ūgiu su Biblija rankose, kai kada iki pusės, o kartais būna išraižytos tik jų galvos. Dažniausiai apačioje išgraviruotos jų sentencijos ar šiaip atitinkami, su jų gyvenimu susiję posakiai. Vokiečių literatūroje yra specialių darbų, kuriuose plokštelės įvairiai klasifikuojamos, skirstomos ir aptariamos; pavyzdžiui, nagrinėjama, kokio dailininko grafiko sukurtu portretu naudojosi graveris, raižydamas plokštelę, ir t. t.

503 paveiksle[49] abu kietviršiai (medis, 10×17) vienodai apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose. Viršutiniame kietviršyje įspaustos raidės IVL, o apačioje — LGW, veidrodyje — plokštelė su Liuterio atvaizdu bei įrašu apačioje: NOSSE CVPIS FACIEM LVTHERI HANC CERNE TABE. Apatinio kietviršio plokštelėje — Melanchtono atvaizdas ir įrašas: FORMA PHILIPPE TVA EST SED MENS TVA NESCIA.

504 paveiksle[50] abu kietviršiai (kartonas, 10×17) vienodai apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose ir inicialais IS. K. Hebleris nenustatė, ką tie inicialai reiškia. Viršutiniame kietviršyje įspausti knygos įrišimo metai — 1565, o veidrodyje plokštelė su Melanchtono atvaizdu bei įrašu: FORMA PHILIPPE TVA EST SED MENS TVA NESCIA PINGI NOTA EST ANTE BONIS ET TVA SCRIPTA DOCENT. Apatinio kietviršio plokštelėje — Liuteris bei įrašas: NOSSE CVPIS FACIEM LVTHERI HANC CERNE TABELLAM SI MENTEM LIBROS CONSVLE CERTVS ERIS. Knyga įrišta 1565 m. greičiausiai Vokietijoje.

505 paveiksle[51] — hercogo Albrechto Fridricho Karaliaučiaus bibliotekos knyga. Šios knygos viršelis iš kartono (16×21), aptrauktas ruda oda, visi įspaudai paauksuoti. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti ruletėmis. Viršutiniame kietviršyje įspausti hercogo sutrumpinti vardai ir titulai, o veidrodyje — plokštelė su stovinčiu Liuteriu; ant akmens prie kojų — raidės MN, o plokštelės apačioje įrašyta: MARTI LVTHE. Apatiniame kietviršyje įspausti įrišimo metai — 1565, plokštelėje — Melanchtono atvaizdas, prie jo kojų metai — 1564, plokštelės apačioje įrašyta: PHILIP MELAN.

Daugelio Vokietijoje į baltintą kiaulės odą įrištų knygų kietviršiuose įspaustos plokštelės su valdovų portretais, titulais, herbais. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad šios plokštelės yra jose vaizduojamų asmenų arba herbų savininkų superekslibrisai, bet iš tikrųjų tai yra paprasti papuošimai. Ypatingai Saksonijos raižytojai mėgdavo plokštelėse pavaizduoti Saksonijos kurfiurstus, jų herbus ir pan. Tokios plokštelės būdavo parduodamos įvairiems kituose miestuose gyvenantiems knygrišiams. (K. Hebleris teigia, kad ruletes bei plokšteles su Saksonijos herbais ir kurfiurstų portretais XVI a. antrojoje pusėje vartojo dauguma Vokietijos knygrišių.) Tad įrišimų su tokių plokštelių ir ruleČių įspaudais negalima priskirti paskirų miestų bei sričių knygrišiams. Taip pat negalima iš plokštelėse pavaizduotų istorinių asmenybių nustatyti knygos įrišimo laiko, nes plokštelės su jau mirusio asmens portretu bei herbu buvo vartojamos ilgesnį laiką. K. Hebleris aptiko knygų su Saksonijos kurfiurstų atvaizdais, kurios buvo įrištos, praslinkus dešimtmečiams po šių valdovų mirties.

506 paveiksle[52] abu kietviršiai (medis, 11×18) apvedžioti rulete su reformatų atvaizdais medalionuose bei įrašais: MARTIN LV, PHIL MELAN, IOHAN HV, ERASMVS ROT. Viršutinio kietviršio plokštelėje — Saksonijos kurfiursto Augusto portretas ovale, o aplinkui įrašyta: VIRTVTES ANIMI MAIESTAS EXPLICATORES AVGVSTI VVLTVS INSPICE NVMEN HABENT. Apatinio kietviršio plokštelėje — Saksonijos herbas ir įrašas aplinkui: VON GOTTES GNADEN AVGVSTVS HERZOG ZV SAXEN VNT CHVRFVRS ETC.

507 paveiksle[53] abu kietviršiai (kartonas, 10×17) vienodai apvedžioti rulete su augalų ornamentais. Viršutiniame kietviršyje įspausta plokštelė su kurfiursto Fridricho Vilhelmo portretu ovale ir įrašu aplinkui: FRIDERICH WILHELM HERZOG VND ADMINISTRATOR DER CHVR SAXEN. Apatinio kietviršio plokštelėje tokiame pačiame ovale — Saksonijos herbas bei įrašas: FRIDE... RICH WILHELM HERZOG VND ADMINISTRATOR DER CHVR SAEN WAPP.

508 paveiksle[54] abu kietviršiai (storas kartonas, 24×38) vienodai apvedžioti ruletėmis. Viršutinio kietviršio plokštelėje (abi plokštelės labai giliai išraižytos) — Saksonijos hercogo Augusto portretas ovale bei

[47] *Cicero M. T.*, Opera... (VUB, II — 2675).

[48] *Plautus...*, Comoediae..., Basileae, 1558. Įrašai: 1) Ex libris P. Ioan. Jankowski; 2) tušo antspaudas: BIBLIOTH.ACADEM.VILNENSIS (VUB, BAV 34-3-5).

[49] *Dresser Mathaeus...*, Rhetorica..., Basileae, [1579]. Įrašai: Stephanus Chromcewicz. Anno 1675, 1 Januarij. Constat 10 floren (VUB, II — 3977).

[50] *Peucerus Caspar*, Epistolae selectiores aliquot Philippi Melanthonis..., Witebergae, 1565. Įrašai: 1) Archi. Diac. ad SS Prin. Svidnic.; 2) spausdintas ekslibrisas (vario raižinys): BIBLIOTHECA SCHARFIANA — M. GOTFRIED BALTHASAR SCHARF. (VUB, II — 3190).

[51] Libri Salomoni... Die Sprüche Salomo. Antspaudai: Karaliaus Fridricho Vilhelmo monograma: GOTTHOLDSCHE BIBLIOTHEK (MAB, V 1—357).

[52] Thesaurus Ciceronianus linguae Latinae..., Argentoriati, 1580. Įrašai: 1) Sanctificetur nomen tuum aduenial regnum tum meum, prosze nie kradni tey xięgi; 2) Ex libris Casimierz Krzywicki, 1661 (VUB, II — 2775).

[53] *Polybius Lycorta...* Historiarum libri qui supersunt... Typis Wechelianis apud haeredes Ioannis Aubrij, 1610. Įrašai: 1) Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societatis Regiae Varsaviensi, 1810; 2) ekslibrisas (vario raižinys): EX BIBLIOTHECA CODNENSIS ILLMI ET EXCELLMI IOANNIS COMITIS SAPIEHA SUPRE. CANCELLA. M.D.L. (VUB, III — 5587).

[54] *Polanus Amandus*, Syntagma theologiae christianiae..., Hanoviae, 1615. Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos spausdintas ekslibrisas (MAB, V 17-2-869).

užrašas aplinkui: VIRTVTES ANIMI MAIESTAS EXPLICATORES AVGVSTI VVLTVS INSPICE NVMEN HABENT; kampuose įrašyta — IVSTICIA, PRUDEN; apačioje, skyde,— raidės CHS. K. Hebleris mano, kad raidės yra Augsburge 1564—1595 m. dirbusio knygrišio K. Honeferio (Caspar Honeffer) inicialai ir kad Augsburgo ir Niurnbergo knygrišiai dažnai vartojo plokšteles su Saksonijos kurfiursto portetu bei atitinkamais įrašais[55]. Apatiniame kietviršyje įspausta plokštelė su Saksonijos herbu bei įrašu aplinkui: VON GOTTES GNADEN AVGVSTVS HERZOG ZV SACHSEN VND KVRFVRST ETC. Nors ši plokštelė be inicialų, K. Hebleris mano, kad ir ją vartojo tas pats Augsburgo knygrišys. Priešlapiams panaudotas popierius su 19 vandenženkliu.

509 paveiksle[56] abu kietviršiai (kartonas, 16×22) apvedžioti vienodomis ruletėmis. Viršutiniame kietviršyje įspausti knygos savininko inicialai MCD ir įrišimo metai — 1585, veidrodyje — plokštelė su Brandenburgo markgrafo Johano Georgijaus portretu bei įrašu apačioje: IOHANNES GEORGIVS DG MAR BRAN S R IM ARCHIC ET D PRVS. Apatinio kietviršio plokštelėje — kurfiursto Augusto portretas ir įrašas: AVGVSTVS D G DVX SAXONIE S R IM ARCHIMARSC ET ELECT. Priešlapiams panaudotas popierius su vandenženkliu (EL, 1312 vž. tipo).

510 paveiksle[57] abu kietviršiai (suklijuoti iš senų spausdintų lapų, 9×13) vienodai apvedžioti rulete su dvilypėmis lelijomis. Visi įspaudai — aklieji, išskyrus viršutiniame kietviršyje įspaustus knygos savininko inicialus IMI ir įrišimo metus — 1584, kurie, matyt, buvo paauksuoti, bet yra išlikę tik juodi dažai. Viršutiniame kietviršyje įspausta alegorinė Religijos figūra ovale ir įrašas aplinkui: LVCERNA PEDIBVS MEIS VERBVM TVVM ET LVMEN SEMITIS MEIS PSAL CXIX PAVL EBE; plokštelės apačioje įrašyta: QVAE DEA? RELIGIO. QVAE NAM DVO LVMINA? VERBVM. QVI MVRI? ANGELICI SVNT GREGIS EXCVBIAE (toliau keturi ženklai išdilę, matyt, tai buvo plokštelės graviravimo metai). Apatiniame kietviršyje Vitenbergo miesto herbas su įrašu: NIL VALIDAE IVVERE ARCES AVT ROBORA BELLI SED MERITO PIETAS POPVLIS FORTISSIMA TVRRIS (toliau 12 ženklų išdilę, greičiausiai — HANS KANTZLER). Knyga įrišta 1584 m. knygrišio, kuris paveldėjo Vitenberge 1564—1580 m. dirbusio knygrišio H. Kanclerio spaudus ir pašalino plokštelėje buvusio spaudų savininko vardą ir pavardę[58].

511 paveiksle[59] abu kietviršiai (medis, 13×18) vienodai apvedžioti rulete su alegorinėmis figūromis bei įrašais: SPES, FIDE, TEMH, CARI. Viršutinio kietviršio plokštelėje — šv. Romos imperijos herbas su įrašu: DES HEILIGEN ROMISCHEN KEISERTVMS WAPPEN S RAB. Apatiniame kietviršyje — Saksonijos herbas su įrašu: VON GOTTES GNADEN AVGVSTVS HERTZOG ZV SACHSEN DES HEILIGEN ROMISC REICHES ERTZ. Plokštelės ir ruletės priklausė Vitenbergo knygrišiui S. Rabei (Stephan Rabe), kuris dirbo nuo 1567 m. iki mirties — 1569 m. 1570 m. jo žmona ištekėjo už knygrišio T. Roiterio (Thomas Reuter), kuris dar ilgą laiką vartojo S. Rabės spaudus[60].

512 paveiksle[61] abu kietviršiai (kartonas, 18×27) apvedžioti vienodomis ruletėmis. Platesnėje ruletėje — alegorinės figūros bei įrašai: PACIEN, PRVDEN, IVSTIC, FORTV. Visose ruletėse išgraviruoti inicialai GB. Jos priklausė Vitenbergo knygrišiui G. Bernucui (Gregorius Bernutz). Jam mirus, 1574 m., ruletes vartojo jo įpėdiniai, Vitenbergo knygrišiai. Žinomos XVIII a. pradžioje išleistos knygos, kurių įrišimus puošia ruletės su inicialais GB[62]. Viršutinio kietviršio plokštelėje — šv. Romos imperijos herbas su užrašu: DES HEILIGEN ROMISCHE KEISER; ant stulpų įrašyta: PLVS VLTRA. Apatinio kietviršio plokštelėje — Saksonijos herbas su užrašu: VON GOTTES GNADEN AVGVSTVS HERTZOG ZV. Priešlapių popierius su 11 vandenženkliu.

513 paveiksle[63] — mažo formato knygos (8×12) įrišimas. Abiejuose jos kietviršiuose (jie apvedžioti tik rėžtuko įspaudais) įspaustos dvigubos plokštelės. Viršutinio kietviršio plokštelėje pavaizduota Medicina ir Astronomija, plokštelės apačioje įrašyta — 15MI78. Apatinio kietviršio plokštelėje — Teologija ir Jurisprudencija, apačioje įrašyta: MATIAS IUNCKER. M. Junkeris (Mathias Juncker), Vitenbergo knygrišys (1574 m. tapo meistru), labiausiai mėgo puošti įrišimus dvigubomis plokštelėmis. Jų yra žinomos šešios, beveik visos su jo inicialais MI arba vardu ir pavarde. K. Hebleris teigia, kad M. Junkeriui mirus (1580), jo plokštelės daugiau nebuvo vartojamos — jis nežinąs po 1580 m. įrištų knygų, kurios būtų papuoštos šio knygrišio plokštelėmis[64]. Tačiau kai kurios plokštelės su knygrišio M. Junkerio inicialais atsidūrė Vilniuje. Matyt, M. Junkerio įpėdiniai mirusio knygrišio plokšteles, greičiausiai ir kitus jo spaudus, pardavė kitiems knygrišiams.

514 paveiksle[65] — M. Junkerio plokštelė, įspausta XVII a. pradžios Vilniaus knygrišio įrištos knygos viršelyje. Abu kietviršiai (medis, 25×39) apvedžioti keliomis ruletėmis: dviguba rulete su stilizuotų lapukų ornamentais, kurią XVII a. pradžioje vartojo T. Sapiegai rišęs knygas knygrišys (žr. 572 pav.), ir rulete su epizodais iš Kristaus gyvenimo bei įrašais —

[55] *K. Haebler,* Rollen- und Plattenstempel..., I, p. 169.

[56] *Stiaticus Alexander,* Praxis iudicalis hoc est, observationes..., Venetiis, 1580; *Quintilianus Mandosius,* Praxis signaturae gratiae..., Venetiis, 1571. Įrašas: Coll. Mohilov. Soc. Iesu (VUB, II — 4327—4328).

[57] *Lactantius L. Coelius Firmianus,* Divinarum institutionum..., libri VII, Lugduni, 1567. Įrašas: Bibliotheca Seminarij Dieces. Samogit. (VUB, II — 5175).

[58] *K. Haebler,* Rollen- und Plattenstempel..., I. p. 76.

[59] *Averrois Cordubensis,* Nonum volumen... sermo de substantia orbis..., Venetiis, 1573 (VUB, II — 3084—3085).

[60] *K. Haebler...,* Rollen- und Plattenstempel..., I, p. 385.

[61] *Gregorius XIII Papa,* Corpus iuris canonici..., Lugduni, 1591; *Gregorius IX Papa,* Decretales..., Lugduni, 1591; *Bonifacius VIII Papa,* Liber sextus decretalium..., Lugduni, 1591. Įrašas: S. Marti Suae Religioni Acquisivit Heraclius Lisanski O.S.B.M. Provinc. Lituan. (VUB, II — 4791—4793).

[62] *K. Haebler,* Rollen- und Plattenstempel..., II, p. 38, 39.

[63] *Plato...,* Opera omnia quae extant..., tomus primus... Apud Iacobum Stoer, 1542. Įrašas: Biblioth: Seminarii Diec. Vilnen. Dono Ioannis Nepomuc. Corvin. Kossakowsky, Eppi. Viln. (VUB, II — 3902).

[64] *K. Haebler,* Rollen- und Plattenstempel..., I, p. 209.

[65] *Dominicus T. T. S. Onuphrius...,* Practicarum conclusionum iuris..., tomus quintus, Lugduni, 1534. Įrašai: 1) Collegij Polocensis Soc. Iesu Ao 1637; 2) Donatus Collegio Vilnen. S.I. 1640; 3) Pro bibliotheca magna; 4) spausdintas Peterburgo dvasinės seminarijos bibliotekos ekslibrisas (BAN, 1567 f.m. 14692, s. Nr. 29.5.1).

ECCE AGNVS DEI QVI TOL, ECCE VIRGO CONCIPIET, HIC EST FILV MEVS DILEC, MORSE PO MORS EST YA O MOR,— kurią XVII a. pradžioje vartojo Vilniaus akademijos bibliotekai knygas rišęs knygrišys (žr. 380 pav.). Viršutinio kietviršio veidrodyje įspausta plokštelė, kurioje įrašyta: MEDICINA, ASTRONOMIA, apačioje — 15MI78. Apatinio kietviršio veidrodis užpildytas rulete su epizodais iš Kristaus gyvenimo. Lygiai taip pat įrišta ir kita TSRS Mokslų akademijos bibliotekoje, Leningrade, saugoma knyga[66]. Matyt, įrišęs šią knygą Vilniaus knygrišys teturėjo vieną M. Junkerio plokštelę.

Dar vienai dvigubai plokštelei pailiustruoti pateikiami du buvusios Kražių jėzuitų kolegijos bibliotekos foliantai (515 pav.[67]). Sprendžiant iš V. Šemeto įrašo (jame sakoma, kad knygos pirktos 1596 m. Gdanske), galima spėti, kad jos buvo įrištos kurio nors Gdansko knygrišio. Abiejų knygų kietviršiai (medis, 27×39) apvedžioti keturiomis ruletėmis: su putti, su mazgų ornamentais, su kolonėlėmis ir su alegorinėmis figūromis bei įrašais: FIDES, CARIT, PRVDE. Viršutiniuose kietviršiuose įspausta plokštelė su alegorinėmis figūromis — Gramatikos, Dialektikos, Retorikos ir Aritmetikos. Apatiniuose kietviršiuose — panašios plokštelės su Muzikos figūra, inicialais AWN, Geometrijos ir Astronomijos figūromis. K. Hebleris mini plokšteles su inicialais AWN, bet nežino, kas ir kur jas vartojo[68]. Priešlapių popierius su vandenženkliu (EL, 1637 vž. tipo).

516 paveiksle[69] abu kietviršiai (medis, vėliau pakeistas kartonu, 11×18) vienodai apvedžioti rulete su antikinėmis galvutėmis ir Saksonijos herbais. Viršutiniame kietviršyje įspausta plokštelė su žodžiais: SALVATOR, GRAMMATTICA, DIALECTICA, RETORICA. Apatiniame kietviršyje — panaši plokštelė su žodžiais: MVSICA, ARITHMETICA, GEOMETRIA, ASTRONOMIA. Plokštelės nesignuotos.

517 paveiksle[70] abu kietviršiai (kartonas, 10×16) apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose ir inicialais YS. Viršutiniame kietviršyje — knygos savininko inicialai KBH ir įrišimo metai — 1564; veidrodžio centre — plokštelė su keturiomis alegorinėmis figūromis bei įrašais: FIDES, SPES, CHARITAS, PRVDENCIA, FORTITVDO, TEMPERANCI.

518 paveiksle[71] abu kietviršiai (medis, 23×36) apvedžioti trimis ruletėmis. Juose įspaustos dvigubos plokštelės, vaizduojančios Apreiškimą (įrašas: ECCE ANCILLA DO), Kristaus užgimimą (įrašas: PVER NATVS EST NO), krucifiksą (įrašas: ECCE AGNVS DEI) ir Kristaus prisikėlimą (įrašas: DATA EST MEO OMN). Plokštelėje išraižyti inicialai ZO. (K. Hebleris plokštelių su šiais inicialais nežino.) Knygrišio įklijuotų priešlapių popierius su 8 vandenženkliu. Sprendžiant iš rulečių, kurias vartojo Vilniaus knygrišiai, ir įrašų tituliniame lape, knyga buvo įrišta 1604 ar 1605 metais Vilniaus akademijos bibliotekai dirbusio knygrišio.

519 paveiksle[72] — baltinta kiaulės oda aptraukto viršelio (medis, 26×37) įspaudų trynės. Visi įspaudai — aklieji. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose, su ornamentu augalų motyvais ir alegorinėmis figūromis bei įrašais: IVSTICIA, PRVDEN, SVAVITA, LVCRECI. Veidrodžių centruose įspaustos dvigubos plokštelės kaip ir 518 paveiksle. Priešlapiams panaudotas popierius su vandenženkliu (EL, 1774 vž. tipo). Ši N. Dicijui priklausiusi knyga buvo įrišta XVII a. pirmajame dešimtmetyje Vilniaus akademijai dirbusio knygrišio.

520 paveiksle[73] — baltinta kiaulės oda aptraukto viršelio (medis, 25×39) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti ruletėmis, visi įspaudai — aklieji. Viršutiniame veidrodyje įspausta dviguba plokštelė su alegorinėmis figūromis bei įrašais: FIDES, CARITAS, PRVDENCIA, PACIENCIA. Apatiniame veidrodyje — taip pat dviguba plokštelė su alegorinėmis figūromis bei įrašais: SPES, IVSTICIA, FORTITVDO, TEMPERANTIA. Priešlapiai — knygrišio, su Kauno popieriaus dirbtuvėje vartotais vandenženkliais (EL, 3488 vž. tipo). Knyga įrišta XVII a. pirmajame dešimtmetyje Lietuvoje.

521 paveiksle[74] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis 20×31) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti tipingomis Prancūzijoje vartotomis ruletėmis su bitėmis ir augalų ornamentais. Abiejuose veidrodžiuose įspaustos plokštelės su krucifiksu (plokštelės skirtingos) bei įrašu apačioje: ANDRE BOVLE. Priešlapiams popierius panaudotas su 17 vandenženkliu. Knyga įrišta XVI a. pradžioje Prancūzijoje.

XVI a. pirmojoje pusėje kai kurie vokiečių knygrišiai paauksuotais įspaudais pradėjo puošti taip pat ir į baltą kiaulės odą įrištų knygų viršelius. Veidrodžiuose jie įspausdavo centrines plokšteles, pavienius spaudus, knygos pavadinimą, įrišimo metus bei knygos savininko inicialus. Įspaudai dažniausiai būdavo paauksuoti. Įspaudai baltintoje kiaulės odoje buvo auksuojami kiek kitaip negu paprastai — karštais spaudais,

[66] To paties veikalo šeštas tomas. Įrašai tokie patys (BAN, 582 f.m. 16512, s. Nr. 29.5.1).

[67] *Augustinus Aurelius,* Tomus X operum..., Basileae, 1569. Įrašai: 1) Generosus ac Magnificus D. D. Wenceslaus Semioth Castelanus Polocensis etc etc opus decem tomis comprehensum operum D. Aurelij Augustini perpetuis temporibus donatum consecrat Gloriae Dei et ministris Euangelii Domini nostri Iesu Christi. Anno D-ni 1596, 15 Septembris Gedani comparatum opera Danielis Stephani Ill. Ministri Vilnens. (pasirašė) Waczlaw Szemioth man. propria. Dono dat Ecclesiae... bonis haereditarijs; 2) Ex libris Nicolaij Pac Eppiscopi Mednicensis donatus a Ill. D-no Kristophoro Szemiot die 24 Juny 1613, 3) Inscriptus Cathalogo Patru Societatis Iesu in Samogitia; 4) Collegij Krozensis (VUB, II — 4412). *Augustinus Aurelius Hipponensis episcopus...,* Tomus X operum..., Basileae, 1569. Įrašai: 1) Ex libris Nicolaij Pac Episcopi Mednicen. Donatus a Mgn D-no Christophoro Szemiot die 24 Iunij 1613; 2) Inscriptus Catalogo Patrum Societatis Iesu in Samogitia; 3) Collegij Krozen. (VUB, II — 4416).

[68] *K. Haebler,* Rollen- und Plattenstempel..., I, p. 477.

[69] *Cicero M. T.,* Epistolae..., Argentorati, 1559. Įrašai: 1) Ex libris Stanislai Godlewski; 2) Ex libris A. Domanski (Autoriaus rinkinys).

[70] *Melanchton Philippus,* Erotemata dialectices..., Lipsiae, 1564. Įrašas: Ego sum possessor huius libri. L. Koninski; 2) Korsak... (VUB, II — 3269).

[71] *Svarez Franciscus,* Disputationum de censuris in communi..., t. 5, Lugduni, 1604. Įrašas: Inscriptus Catalogo librorum Coll. Viln. Soc. Iesu in 1605 (MAB, 17-2-873).

[72] *Socolovius Stanislaus...,* Operum, tomus secundus..., Cracoviae, 1548. Įrašai: 1) Doctor Nicol. Dicium Decan Eccl. Cathedr. Viln. donatus hic liber ab eodem Collegio Vilnensi Soctis Iesu et eiusdem Collegij catalogo librorum inscriptus est 1618; 2) Bibliotheca Magna (BAN, 17 f.m. 3686, s. Nr. 5.2.2).

[73] *Baronius Caesar...* Annales ecclesiastici..., tomus decimus..., Coloniae Agrippinae, 1603. Įrašai: Inscriptus Catalogo libror. Collegij Vilnens. Societ. Iesu. Pro bibliotheca magna (BAN, 590 f.m. 16944).

[74] Gabriel in quartum librum sententiarum..., Lugduniae, 1514. Įrašas: Collegij Vilnen. Societatis Iesu Catalogo inscriptus (BAN, 225 f. 4824, s. Nr. 17.1.9).

vartojant kiaušinio baltymą. Kiaulės odoje paauksavimui skirtą ornamentą knygrišys dažniausiai įspausdavo, karštą spaudą prieš tai patepęs juodais limpančiais dažais. Dažams dar neišdžiūvus, įspaustas ornamentas būdavo pabarstomas auksiniais milteliais arba, miltelius atskiedus, patepamas teptuku; kai kada padengiamas auksine folija. Nuo taip įspaustų ornamentų paauksavimas lengvai nusilupa ir nubyra, išlikę įspaudai pasidaro juodi, ir dažnai net neatrodo, kad jie kadaise buvo paauksuoti[75].

Kiaulės baltintos odos įrišimai su paauksuotais įspaudais Vokietijoje labiausiai buvo paplitę XVI a. antrojoje pusėje ir XVII a. pradžioje.

522 paveiksle[76] — Vokietijos knygrišio XVI a. antrojoje pusėje įrištos knygos viršutinio kietviršio fotonuotrauka. Baltinta kiaulės oda aptraukti kieto kartono (25×48) viršeliai vienodai apvedžioti penkiomis ruletėmis. Platesnėje ruletėje pavaizduotas Apreiškimas (įrašas: ECCE VIRGO CONCIPIET), Prisikėlimas (įrašas: ASSORBTA EST MORS), šv. Jonas, krikštijąs Kristų (įrašas: HIC EST FILIVS MEVS DIL E) ir krucifiksas (įrašas: ECCE AGNVS DEI QVI TOL). Siauresnėje ruletėje pavaizduotos alegorinės figūros su įrašais: SPES, CHARITAS, FIDES. Siauriausioje ruletėje — medalionai su antikinėmis galvutėmis, o tarp jų — įvairių Vokietijos miestų herbai. Ketvirtoje ruletėje mazgų, penktoje — girliandų ornamentai. Viršutiniame kietviršyje — pavieniai paauksuoti įspaudai su knygos savininko inicialais DNR ir įrišimo metais — 1581; veidrodžio centre inkrustuotame plonos odos gabalėlyje įspausta plokštelė su šv. Romos imperijos herbu bei įrašu: DES HEI R IMP WAPPEN. Įspaudai paauksuoti. Apatiniame kietviršyje tokia pačia plokštele įspaustas Meklenburgo herbas su įrašu: INSIGNIA DVCVM MEGAPOLENSI. Herbo apačioje iš dešinės — raidės DV. K. Hebleris mano, kad tai inicialai vieno Magdeburgo knygrišio, tuo laiku dirbusio Meklenburgo hercogui[77].

523 paveiksle[78] pavaizduotos Vokietijoje įrištos knygos įspaudų trynės. Abu kietviršiai (medis, 21×32) — baltintos kiaulės odos, vienodai apvedžioti aklaisiais ruleciu įspaudais. Viena ruletė — su mazgų ornamentais, o kita — su scenomis iš Kristaus gyvenimo bei įrašais: ECCE ANGN, MORS ERO, HIC EST FIL. Viršutinio kietviršio veidrodyje — paauksuoti knygos savininko inicialai MET ir įrišimo metai — 1609; veidrodžio centre akluoju būdu įspausta plokštelė su Liuterio atvaizdu bei įrašu: NOSSE CVPIS FACIEM LVTHERI HANC CERNE TABELLAM SI MENTEM LIBROS CONSVLE CERTVS ERIS. Apatinio kietviršio veidrodyje įspausta plokštelė su Melanchtono atvaizdu bei įrašu: FORMA PHYLIPPE TVA EST SED MENS TVA NESCIA PINGI NOTA EST ANTE BONIS ET TVA SCRIPTA DOCENT.

524 paveiksle[79] — Vokietijoje XVI a. pabaigoje įrištos knygos viršelio įspaudų trynės. XVII a. pabaigoje jame įspausti knygos savininko kurfiursto Fridricho Vilhelmo, Brandenburgo hercogo, inicialai CVWHZB ir metai — 1695. Abu kietviršiai (kartonas, 21×33) vienodai apvedžioti aklaisiais ruleciu ir pavieniais įspaudais. Plačioje ruletėje — scenos iš Kristaus gyvenimo bei įrašai: HIC EST FILIV MEVS DILEC, MORS ERO MORS TVA MORS, ECCE ANGNVS DEI QVI TOLI CG 1557, ECCE VIRGO CONCIPIET. K. Hebleris spėja, kad ruletėje išgraviruotos raidės CG ir metai — 1557 — galėjo būti vieno iš Vitenberge tuo metu dirbusių knygrišių inicialai (CHRISTOPH GEORG arba CASPAR GENSELER)[80]. Viršutinio kietviršio veidrodyje įspausta plokštelė su alegorine Justicijos figūra bei įrašu apačioje: IVSTICIA QVISQVIS PICTVR LVMINE CERNIS DIC DEVS EST IVSTVS IVSTAQ FACT. Apatiniame kietviršyje tokia pat plokštelė su Lukrecijos figūra bei įrašu: CASTA TVLIT MAGNA FORME LVCRE LAVD FACTA TM MAG EST VVLNE CLARA SV.

525 paveiksle[81] — Martyno fon Valenrodo superekslibriso ir ruletės įspaudų trynės. Ši 1620 m. Kelne išspausdinta juridinė knyga — foliantas — Karaliaučiaus knygrišio įrišta 1623—1629 m. Kartono viršelis aptrauktas baltinta kiaulės oda. To kuklaus ir elegantiško įrišimo viršelis apvedžiotas pavieniais ruletės įspaudais; apatinio kietviršio veidrodis paliktas tuščias, viršutinio kietviršo viršuje įspausti Valenrodo inicialai MAW bei įrašas: DVCATVS PRVSSIAE CANCELLARIVS. Visi įspaudai paauksuoti. Ši knyga priklausė vienam iš žymiausių XVII a. pradžios Prūsijos lietuviškos knygos mylėtojų kancleriui Martynui fon Valenrodui[82].

Karaliaučiaus knygrišiai darė įtaką Lietuvos knygrišiams, ypač XVI a. viduryje, kai naujam Prūsijos hercogui Albrechtui pradėjus komplektuoti savo asmeninę biblioteką ir kelias valdines bibliotekas Karaliaučiaus pilyje bei kitur, Karaliaučiaus mieste atsirado daugiau įgudusių, iš kitų Vokietijos miestų atvykusių knygrišių.

Apie Prūsijos hercogą Albrechtą (1490—1568) rašiusių istorikų nuomone, šis valdovas nebuvo bibliofilas, kuris žavisi brangiais knygų įrišimais. Albrechtas komplektavo savo asmeninę ir valstybinę biblioteką

[75] *H. Loubier*, Der Bucheinband, p. 209.

[76] *Tiraquellus Andreas...*, Opera omnia septem tomis comprehensa..., Francoforti, 1574. Įrašai: 1) Ex libris Christophori Olszewski; 2) Donatus Iosepho Piotrowicz Notario Civitatis Vilnensis; 3) P.P.Carmelitarum Discalceatorum Convent. Vilnensis; 4) Applicatus hic liber post fata Francisc Udalrici Peyer a Pre fre Thoma Peyer Ords. Praedic.; 5) Conventi Paprocensi (VUB, II — 2794).

[77] *K. Haebler*, Rollen- und Plattenstempel..., I, p. 453.

[78] *Ioannes Damascenus...*, Opera omnia..., Basileae, 1575 (VUB, II — 4052).

[79] Sexta centuria ecclesiasticae historiae..., Basileae, 1562. Įrašai: 1) Ex Bibliotheca Benedicti Morgenstern; 2) litografinis ekslibrisas: WALLENRODIA DUM MAGNIS MAIORIBUS ORTA HUNC RELIQUIS IUNXIT BIBLIOTHECA LIBRIS UTERE CONCESSO LECTOR TIBI MUNERE RITE CUNCTAQVE PATRONIS FAUSTA PRECARE MEIS (MAB, V 2—71).

[80] *K. Haebler*, Rollen- und Plattenstempel..., I, p. 139.

[81] Compendium decisionum et variarum sententiarum iuris canonici, civilis et criminalis, Coloniae Agrippinae, 1620. Litografinis ekslibrisas: WALLENRODIA DVM... (MAB, V 17-2-698).

[82] Kancleris Valenrodas savo rūmuose Karaliaučiuje buvo sukaupęs didžiulę biblioteką, kurioje, be kitų, buvo surinktos visos Karaliaučiuje išleistos knygos vokiečių, lietuvių, lenkų bei kitomis kalbomis, taip pat šimtai rankraščių iš Rytų Prūsijos praeities. Prie bibliotekos taip pat buvo sukaupta monetų, medalių, paveikslų ir kitų senienų rinkinių. 1623 m. kanclerio rūmai su biblioteka sudegė. Tais pačiais metais Valenrodas pastatė naujus rūmus ir pradėjo kaupti naują biblioteką. Tačiau ji nebeprilygo sudegusiajai. 1629 m. surašytu testamentu Valenrodas biblioteką paliko Karaliaučiaus miestui. 1721 m. Prūsijos karalius Fridrichas Vilhelmas patvirtino 1688 m. sudarytą buv. Valenrodo bibliotekos statutą ir paskyrė bibliotekos kuratorius. Biblioteka buvo pavadinta „Bibliotheca Wallenrodiana" (Abgefaste und von Königlicher Majestat in Preussen allergnädigst bestättigte Fuerschrift und Constitution..., Königsberg, 1721. Autoriaus rinkinys).

mokslo tikslais, bet ne rūmams puošti, kaip darė kiti to meto valdovai[83].

Albrechto bibliotekai knygas rišo keli knygrišiai, iš jų 1531—1559 m. ir vietinis lietuvis J. Ranys (Jorg Ranis). Šio knygrišio viršeliai daugiausia papuošti aklaisiais rulečių, smulkių plokštelių ir pavieniais įspaudais ir niekuo nesiskiria nuo kitų to laiko vokiškų įrišimų. J. Ranio darbų Lietuvos bibliotekose neaptikta arba jie neatpažinti.

Kitas hercogui dirbęs knygrišys buvo K. Angleris (Caspar Angler). Jis laikomas pirmuoju Karaliaučiaus knygrišiu, panaudojusiu romaniškųjų kraštų knygrišystės meną. Būdamas didelis renesansinių įrišimų gerbėjas, jis atsigabeno iš Vakarų daugybę naujų rulečių su išraižytais putti, kolonomis, augalų ornamentais. Jo vartotose plokštelėse, kurių įspaudai dažnai užima beveik visą viršelį, išraižytos arabeskos su papuošimais augalų motyvais, dideli reformatų portretai ir ištisi paveikslai su scenomis iš Biblijos. Angleris vartojo labai daug įvairiausių spaudų — yra žinomos jo vartotos 63 ruletės su įvairiais ornamentais ir 80 skirtingų plokštelių[84]. Knygotyrininkai atkreipia dėmesį į tai, kad Angleris, davęs pradžią Vakarų Europos renesansiniam stiliui Karaliaučiuje, buvo priverstas taikytis prie vietinių „dievobaimingų" ir konservatyvių knygų savininkų skonio. Jis nevartojo plokštelių su antikinėmis bei alegorinėmis scenomis. Jo plokštelėse išraižytos scenos iš Biblijos, reformatų portretai su atitinkamais įrašais. Viena iš svarbiausių Anglerio įvestų naujovių į Karaliaučiaus knygrišystę — gausus kietviršių paauksavimas. Buvo auksuojami ne tik plokštelių, bet ir rulečių bei pavieniai įspaudai. Angleriui mirus 1565 m., dalis jo įrankių, kurie buvo hercogo dvaro nuosavybė, atiteko dvaro bibliotekai dirbantiems knygrišiams (H. Gutichui, 1570—1577 m., V. Artui — Wolf Artus, mirė 1604 m.), o spaudai, kurie buvo Anglerio nuosavybė,— jo įpėdiniams[85].

Dar hercogui Albrechtui esant gyvam, ant įrišamų dvaro bibliotekos knygų buvo dedami jo sūnaus, būsimojo Prūsijos hercogo Albrechto Fridricho superekslibrisai. Beveik iki XVI amžiaus pabaigos Prūsijos hercogo Karaliaučiaus bibliotekos knygų įrišimai įvairių knygrišių buvo puošiami senais, Anglerio naudotais spaudais. Valdant Albrechtui Fridrichui, kai kurių knygų įrišimai buvo puošiami ne vien paauksuotais įspaudais. Kai kada dalis arba visi įspaudai būdavo pasidabruojami.

Karaliaučiaus knygrišių darbams pailiustruoti pateikiami keli jų įrišimų pavyzdžiai — iš pradžių prabangūs dviejų Daubmano ir Osterbergerio spaustuvėje išleistų (1566 ir 1574 m.) knygų viršeliai. Jos abi įrištos labai rūpestingai, visi jų įspaudai paauksuoti. Knygos greičiausiai buvo specialiai įrištos valdovo ar valstybės bibliotekai, tai patvirtina ir knygose esantys įrašai bei ekslibrisai.

526 paveiksle[86] matome J. Daubmano 1566 m. išspausdintos knygos įrišimą. (Daubmanas, būdamas spaustuvininku, taip pat prekiavo knygomis ir turėjo savo knygrišyklą; XVI a. viduryje jis atvažiuodavo prekiauti knygomis į Vilnių[87]. XVI a. antrojoje pusėje keli Vilniaus knygrišiai vartojo visai tokius pačius spaudus, kokiais anksčiau buvo puošiamos Karaliaučiuje įrištos knygos. Gal Daubmanas Vilniuje parduodavo knygrišiams ir spaudus?) Ši Daubmano išleista knyga įrišta į rudą veršio odą, visi įspaudai paauksuoti, abu kietviršiai (kartonas, 15×19) ruletėmis vienodai apvedžioti, taip pat paauksuoti. Viršutinio kietviršio plokštelėje išgraviruotas krucifiksas, apatiniame — M. Liuterio atvaizdas su įrašu: IN SILENCIO ET SPE ERIT FORTITVDO VES[TRA]; apačioje įrašyta: 1533 ML. Neaišku, ar raidės ML yra raižytojo, ar Liuterio inicialai.

527 paveiksle[88] — J. Daubmano spaustuvėje 1574 m. išspausdintos knygos viršelis. Abu mediniai kietviršiai ((22×33) aptraukti ruda veršio oda, visi įspaudai paauksuoti, kietviršiai apvedžioti vienodomis ruletėmis. Viršutinio kietviršio veidrodyje įspausta plokštelė su Liuteriu ir įrašu aplinkui: NOSCITVR EX SCRIPTIS MENS VIVA HINC FORMA LUTHERI, apatinio kietviršio plokštelėje — Melanchtono atvaizdas su įrašu: FORMA QVIDAM POTIS EST SED MENS TVA NESCI PINGI.

528 paveiksle[89] — hercogo Albrechto Fridricho knygos (Biblijos) įrišimas. Viršelis — iš kartono (16× ×21), aptrauktas ruda veršio oda, visi įspaudai paauksuoti. Viršutiniame kietviršyje — knygos savininko superekslibrisas ir įrišimo metai — 1565, veidrodyje įspausta plokštelė su Liuterio atvaizdu ir įrašu: NOSSE CVPIS FACIEM LVTHERI HANC TABELLAM SI MENTEM LIBROS CONSVLE CERTVS ERIS. Apatinio kietviršio plokštelėje — arabeska. Su ta pačia signatūra LTSR Mokslų akademijos bibliotekoje yra dar du tos pačios Biblijos egzemplioriai. Vienas iš jų keturiais ryšiais įrištas į šviesiai geltoną labai prastą odą. Visi įspaudai taip pat paauksuoti. Viršutiniame kietviršyje įspausta plokštelė su stovinčio Liuterio atvaizdu, plokštelės viršuje įrašyta: GENESIS, apačioje — AFDPMB. Apatinio kietviršio plokštelėje pavaizduotas stovintis Melanchtonas; įrašų nėra. Priešlapyje — juodo tušo antspaudas su karaliaus Fridricho Vilhelmo monograma.

K. Hebleris aiškina, kad matomos plokštelėse raidės NM yra Vitenbergo knygrišio N. Miulerio (Nicolaus Müller) inicialai. N. Miuleris Vitenberge dirbo 1572—1593 m.[90] Neaišku, kur jis dirbo 1565 m., t. y. kur jis galėjo įrišti minėtas knygas, ir ar raidės NM tikrai yra šio knygrišio inicialai. Galimos trys prielaidos: knygos įrištos Vitenberge pagal specialų Prūsijos her-

[83] *E. Kuhnert*, Geschichte der Staats- und Universitätsbibliothek zu Königsberg, Leipzig, 1926, p. 251.

[84] *K. Haebler*, Rollen- und Plattenstempel..., I, p. 15—18.

[85] Ten pat.

[86] *Hieronymus Callicus*, Oratio de admirando opere incarnationis..., Regimonti Borussiae, 1566 (MAB, V 16-1-1878).

[87] *K. Forstreuter*, Graefe und Unzer, Zwei Jahrhunderte Königsberger Buchhandel, Königsberg Pr., 1932, p. 10.

[88] *Marcin Luther*, Postilla domowa..., w Krolewcu..., 1574. Litografinis ekslibrisas su įrašu: WALLENRODIA DVM MAGNIS MAIORIBVS ORTA HVNC RELIQVIS IVHXIT BIBLIOTHECA LIBRIS VTERE CONCESSO LECTOR TIBI MVNERE RITE CVNCTAQVE PATRONIS FAVSTA PRECARE MEIS (MAB, Ca P 2—14).

[89] Biblia Germano—Latina, Wittenberg, 1565. Įrašas: Illustrissimo Principi ac Domino Domino Alberto Friderico Marchioni Brandenburgensi, Prussiae, Stetinij, Pomeraniae, Cassubiorum et Vandalorum Ducij, Burgrauio Norinbergensi et Principi Rugiorum excat: Domino Duo Clementissimo: Paulus Eberus Kitthingesis gratitudinis ergo misit, die Gregorij 1565. Antspaudai: 1) GOTTHOLDISCHE BIBLIOTHEK; 2) karaliaus Fridricho Vilhelmo monograma (MAB, V 1—544).

[90] *K. Haebler*, Rollen- und Plattenstempel..., I, p. 301.

cogo užsakymą; knygrišys Miuleris apie 1565 m. dirbo Karaliaučiuje; raidės NM yra plokšteles raižusio asmens inicialai ir su Vitenbergo knygrišiu Miuleriu neturi nieko bendra.

Lietuvoje baltintos kiaulės odos įrišimai su paauksuotais įspaudais plačiai vartoti nuo XVI a. pabaigos iki XVII a. vidurio. Tokių lietuviškų įrišimų abu kietviršiai paprastai apvedžioti kelių ruleČių aklaisiais įspaudais, tik viršutinių kietviršių veidrodžiuose įspaustos centrinės plokštelės, kurių įspaudai paauksuoti. Veidrodžio kampuose — pavieniai įspaudai. Kai kada tokių įrišimų centrinės plokštelės įspaustos inkrustuotuose plonos odos gabalėliuose. Apatinių kietviršių veidrodis paprastai paliktas tuščias, užpildytas tų pačių ruleČių aklaisiais įspaudais, kai kada užpildytas rėžtuku įspaustomis skersinėmis linijomis.

Žemiau pateikiami keli Vilniaus knygrišių XVI a. pabaigoje ir XVII a. pirmojoje pusėje į baltintą kiaulės odą įrištų knygų viršeliai.

529 paveiksle[91] — baltintos kiaulės odos įrišimo įspaudų trynės. Abu kietviršiai (medis, 21×33) vienodai apvedžioti rulete su scenomis iš Biblijos bei įrašais: DE FRVCT VENT, ECCE VIRGO CONCIEP, APPARVIT BENI ET. Apatinio kietviršio veidrodžio centras užpildytas rulete su reformatų atvaizdais medalionuose bei įrašais: D ERASM ROTE, D MARTIN, D PHILIP MELAN, D IOHANES HVS. Ši ruletė buvo pavartota, įrišant kitas knygas (žr. 282, 283, 368, 414 pav.). RuleČių įspaudai — aklieji. Viršutiniame veidrodyje įspaustas paauksuotas J. Albino superekslibrisas — vainiko formos apskrituose rėmeliuose atskiru spaudu įspaustas herbas — Trys dalgiai su rože (Rola) skyde po vyskupo regalijomis su raidėmis GAEM (Georgius Albinus Episcopus Metonensis). Knyga įrišta Vilniuje 1567 m.[92]

529a paveiksle[93] yra kitos Vilniuje įrištos J. Albino knygos viršutinio kietviršio (kartonas, 12×19) įspaudo trynė. Knyga įrišta panašiai kaip ir 529 paveiksle, tik panaudota ruletė su reformatų atvaizdais; veidrodžio kampuose įspaustos rozetės. Superekslibriso spaudas nepritaikytas veidrodžiui.

530 paveiksle[94] baltinta kiaulės oda įrištos knygos viršutinio kietviršio trynė. Abu kietviršiai (kartonas, 25×37) apvedžioti vienodais aklaisiais ruletės ir rėžtuko įspaudais. Ruletėje tarp papuošimų augalų motyvais ir su putti yra valdovų atvaizdai ovaluose bei įrašai po jais: SIGMV, STEPHA, SIG III. Šią ruletę buvo pavartojęs knygrišys, įrišęs kitą knygą (žr. 244 pav.). Apatinio kietviršio veidrodis užpildytas tos pačios ruletės išilginiais įspaudais. Viršutinio kietviršio veidrodžio pakraščiuose — pavienių įspaudų ornamentai ir raidės LSMDLC (Leo Sapieha Magni Ducati Lituaniae Cancellarius). Vilniaus pinigų kalykloje greičiausiai P. Platinio išraižyto ovalaus rėmelio su užrašu (FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST) centre atskiru spaudu įspaustas Lapės herbas. Ovali plokštelė ir herbas įspausti inkrustuotame rudos zomšos gabalėlyje. Visi viršutinio kietviršio veidrodžio įspaudai paauksuoti. Iš esamų knygoje duomenų matyti, kad, pirma, knyga įrišta ne anksčiau kaip 1592 m. (tada ji išspausdinta), antra, ji negalėjo būti įrišta vėliau kaip 1621 m., nes tais metais jos savininkas L. Sapiega buvo paskirtas Vilniaus vaivada ir, be abejo, tada aplink superekslibrisą būtų įspausti šio naujo titulo inicialai (tuo labiau, kad titulų pirmosios raidės knygrišio įspaustos pavieniais spaudais ir papildomų titulų pirmosioms raidėms įspausti nereikėjo keisti plokštelės); trečia, knygrišio įdėtuose priešlapiuose matomi vandenženkliai (EL, 1029—1042 vž. tipo), vartoti 1580—1601 m. Todėl galima spėti, kad knyga įrišta Vilniuje apie 1600 m. kanclerio L. Sapiegos bibliotekai tuo metu dirbusio knygrišio.

531 paveiksle[95] — baltinta kiaulės oda aptraukto viršelio (medis, 28×42) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti aklaisiais keturių ruleČių įspaudais. Pirmoje ruletėje — biblinės scenos su įrašais: PATRIARCH IACOB, ECCE VIRGO CONCIET, MORS ERO MOR TVA O MO, NUNECOSNOVIQTIM; antroje — šventųjų atvaizdai su įrašais po jais: ECCE AGNVS D, DATA EST MIHIO, TV ES PETRVS ET, APPARVIT BENIG; trečioje — antikinės galvutės medalionuose; ketvirtoje — architektūrinių ir augalų formų juostelė. Apatinio kietviršio veidrodis paliktas neužpildytas, viršutinio veidrodžio ir knygos pavadinimo įspaudai paauksuoti. Veidrodis papuoštas pavieniais įspaudais, jo centre plokštele įspausti ovalūs, vainiko formos rėmeliai, o jų vidury atskiru spaudu — Pociejų šeimos herbas su raidėmis APAK (Adam Pociej Archimandryta Kijowski). Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomi visi keturi šio veikalo tomai. Jie vienodai įrišti su vienodais A. Pociejaus superekslibrisais. A. Pociejus (1541—1613) tapo Kijevo metropolitu 1600 m. Superekslibrise yra šis titulas, tad knyga negalėjo būti įrišta anksčiau šios datos ir, žinoma, ne vėliau Pociejaus mirties metų (1613). Jam mirus, kaip matyti iš jo sūnaus Petro įrašo tituliniame lape, visi keturi tomai buvo atiduoti Vilniaus šv. Trejybės vienuolynui. Ruletės, superekslibriso rėmeliai ir pavieniai įspaudai aptinkami XVI a. pabaigoje ir XVII a. pradžioje Vilniuje įrištose knygose.

532 paveiksle[96] — baltintos kiaulės odos įrišimo įspaudų trynės. Abu kietviršiai (medis, 21×32) vienodai apvedžioti dviem ruletėmis: pirmoji su Kristumi ir šventaisiais bei įrašais: SALVAT, S PETRV, S PAV-

[91] *Theodoret...*, Opera..., tomus secundus, Coloniae Agrippinae, 1567. Įrašai: 1) Georg. Alb.; 2) Collegij Vilnen. Soc. Iesu; 3) ovalus Vilniaus akademijos bibliotekos tušo antspaudas (BAN, 331 f. 5120, s. Nr. 17.2.9, 16.5.8, 9.6.6, 9.5.9).

[92] 1570 m. J. Albino biblioteka buvo atiduota Vilniaus jėzuitams (žr.: Опись Рукописного отделения Виленской Публичной библиотеки, I, Вильна, 1901, стр. 57).

[93] *Epictetus*, Enchiridion hoc est pugio sive ars humanae vitae correctrix..., tomus II. Įrašai: 1) Georg. Alb.; 2) Bibliotheca Magna Collegij Vilnen.; 3) tušo antspaudas: CAES: IMP: VNIVER: CHARCOV: (VUB, BAV 33-7-18).

[94] *Schraderus Laurentius...*, Monumentorum Italiae..., libri quator, Helmaestadii, 1592. Įrašai: 1) Collegij Viln. Soc. Iesu dono Illmi D. Casimiri Sapieha Procancel. M.D.L.; 2) Bibliotheca Magna; 3) tušo antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS (VUB, BAV 41-1-4).

[95] *Augustinus Aurelius...*, Opera, t. 1, 2, 3, 4..., Lugduni, 1586. Įrašai: 1) Wykonywaiąc ostatnią wolą S. pamięci J-o M. Oyca Metropolity Kijowskiego, Halickiego y Wszystkiei Rusi, Władiki Włodzimirskiego y Brzeskiego, P. Oyca naszego te xięgi Monasterowi Wilenskiemu S. Troyce oddaiemy z tą kondycią, żeby z tego monastera oddane y na żadne ynsze mieisce przeznaczone niebyli. (Pasirašė) Z Adama Piotr Pocieiowicz m.pr.; 2) Monasterij Vilnensis SS Trinitatis S-m Basilionorum; 3) Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos spausdintas ekslibrisas. Visi keturi tomai vienodai įrišti, su tais pačiais įrašais (MAB, V 16/2—471/4).

[96] *Wujek Jakub...*, Postilla Catholicka..., w Krakowie, 1588. Antspaudai: 1) JAN SZWAŃSKI; 2) TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ NAUK W WILNIE (MAB, Ca P 2—23).

LVS, S IOHAN, antra su galvutėmis bei įrašais: HEID, DVRC. Apatinio kietviršio veidrodis paliktas tuščias, viršutiniame — paauksuoti pavieniai įspaudai, be to, čia įspausta ovali plokštelė su krucifiksu bei įrašu aplinkui: CHRISTVS FACTVS EST PRO NOBIS OBEDIENS VSQVE AD MORTEM MORTEM AVTEM CRVCIS PHI. Knyga įrišta XVII a. pirmojoje pusėje Vilniuje.

533 paveiksle[97] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 26×37) įspaudų trynės. Viršutiniame kietviršyje — paauksuoti kampiniai, pavieniai įspaudai ir ovalios plokštelės įspaudas su nukryžiuotu Kristumi bei įrašu aplinkui: CHRISTVS FACTVS EST PRO NOBIS OBEDDIES VSQVE AD MORTEM MORTEM AVTEM CRVCIS PHI 2. Plokštelė labai panaši į 532 paveiksle pavaizduotąją, bet truputį skiriasi išraižytos joje figūros ir įrašo tekstas (klaidos ir PHI 2). Abi plokštelės, matyt, raižytos to paties asmens. Apatinis kietviršis apvedžiotas aklaisiais ruletės įspaudais, veidrodis užpildytas tomis pačiomis ruletėmis. Knyga įrišta XVII a. antrajame dešimtmetyje.

534 paveiksle[98] baltintos kiaulės odos viršutinio kietviršio (medis, 15×22) fotonuotrauka ir įspaudų trynės. Kietviršis apvedžiotas rulete su scenomis iš Biblijos (įrašai neišskaitomi), ruletės įspaudai — aklieji; veidrodyje paauksuoti įspaudai — pavieniai ir ovalios plokštelės su krucifiksu viduryje. Apatinis kietviršis apvedžiotas rulete su augalų ornamentais, veidrodis paliktas tuščias. Ši ruletė su augalų raštais Vilniaus knygrišių buvo vartojama jau XVI a. pabaigoje. Knyga įrišta Vilniuje XVII a. pirmojoje pusėje.

535 paveiksle[99] — kiaulės baltintos odos viršutinis kietviršis (medis, 22×34). Abu kietviršiai vienodai akluoju būdu apvedžioti dviejų rūšių ruletėmis: su scenomis iš Biblijos bei įrašais (ECCE VIRGO CONCIPIET, HIC EST FILIVS MEVS DILECTV, ECCE ANGNVS DEI QIT TOLO T, MORS ERO MORS TVA O MORS) ir su valdovų atvaizdais ovaluose bei įrašais (SIGMV, STEPHA, SIG III). Ta pati ruletė (su valdovų atvaizdais) įspausta L. Sapiegai Vilniuje įrištos knygos (200 pav.) viršelyje. Apatinio kietviršio veidrodis paliktas tuščias, viršutiniame įspaustas paauksuotas knygos pavadinimas, o veidrodį puošia paauksuoti ruletės, pavieniai ir ovalios plokštelės su arabeska įspaudai. Plokštelės, siaurosios ruletės ir kai kurie pavieniai įspaudai puošia Vilniaus knygrišio apie 1600 m. į veršio odą įrištas knygas[100]. Priešlapių popierius su vandenženkliu (EL, 2716 vž. tipo). Kaip rodo įrašas, šią knygą neįrištą 1607 m. vasario mėn. nupirko Krokuvoje už 6 florenus kažkoks T. Kuris (Curionis), greičiausiai vilnietis, ir, parvežęs į Vilnių, atidavė įrišti.

536 paveiksle[101] — kiaulės baltintos odos viršutinis kietviršis (medis, 10×16). Abu kietviršiai vienodai apvedžioti aklaisiais ruletės su antikinėmis galvutėmis medalionuose įspaudais. Apatinio kietviršio veidrodis užpildytas rulete su vaisių motyvais, ši ruletė apie 1650 m. buvo pavartota knygrišio, rišusio K. L. Sapiegos knygas. Viršutiniame kietviršyje įspaustas paauksuotas knygos pavadinimas, veidrodis taip pat papuoštas paauksuotais pavieniais ir ovalios plokštelės įspaudais. Plokštelėje — Agnus Dei ir įrašas aplinkui: AGNVS DEI QVI TOLLIS PECCATA MVNDI MISERERE NOBIS. Knyga išspausdinta 1606 m., o 1630 m. pagal Šiaulių klebono P. Tarvainio testamentą ji atiteko Kražių jėzuitų kolegijai. Vadinasi, ji buvo įrišta 1606—1630 m. laikotarpiu greičiausiai Vilniuje dirbusio knygrišio.

537 paveiksle[102] — kiaulės baltintos odos viršutinis kietviršis (medis, 19×25). Abu kietviršiai apvedžioti ruleČių aklaisiais įspaudais. Ruletėse — antikinės galvutės medalionuose ir girlianda. Apatinio kietviršio veidrodis užpildytas tomis pačiomis ruletėmis; viršutinio — pavieniais spaudais ir ovalia plokštele su stovinčiu Kristumi bei įrašu aplinkui: IESVS CHRISTVS SALVATOR MVNDI VIA VERITAS ET VITA. Visi įspaudai paauksuoti. Knyga įrišta XVII a. pirmojoje pusėje Vilniuje.

538 paveiksle[103] — kiaulės baltintos odos viršutinis kietviršis (medis, 18×25). Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete, Vilniaus knygrišių vartota XVII a. pirmojoje pusėje. Šio tipo ruletės greičiausiai buvo raižomos Vilniuje, nes daugumas vietinių knygrišių vartojo įvairaus dydžio ruletes su tokiais pat ornamentais ir truputį skirtingu raštu. Apatinio kietviršio veidrodis užpildytas ta pačia rulete. Viršutinio — pavieniais spaudais ir ovalia plokštele su raidėmis IHS liepsnojančiame vainike. Įspaudai paauksuoti. Ši plokštelė vartota įvairių Vilniaus akademijai priklausiusių knygų įrišimuose (žr. 250 pav.). Knyga įrišta Vilniaus akademijai tuo metu dirbusio knygrišio apie 1650 m.

539 paveiksle[104] pavaizduotos baltinta kiaulės oda aptraukto viršutinio kietviršio (kartonas, 15×19) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su šventųjų atvaizdais bei įrašais: TV EST P, APPARVIT, DATA EST, ECCE AGN. Ruletės įspaudai aklieji. Apatinio kietviršio veidrodis užpildytas ta pačia rulete, kuri buvo pavartota knygrišio, įrišusio knygas 260a, 364, 404 paveiksluose. Viršutinio kietviršio veidrodžio kampuose įspausti pavieniai spaudai, o centre — ovali plokštelė su Marija, sėdinčia ant jauno mėnulio su gėle rankoje.

1639 m. J. Korsakas savo dvare Glubokuose pastatė mūrinę bažnyčią ir karmelitų vienuolyną, kuriam padovanojo savo biblioteką. Joje buvo apie 30 000 knygų.

[97] *Baronius Caesar...*, Annales ecclesiastici..., tomus primus..., Antverpiae, 1610. Ovalus tušo antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS (BAN 589 f.m. 16943, s. Nr. 47.26.32).

[98] *Bannes Dominicus*, Scholastica commentaria in primam partem..., Venetiis, 1587. Įrašai: 1) Ex libris Fra. Bartholomaei Convent. Vilnensis; 2) Ab eodem emptus et concessus f-ri Dominico Szaniawski Conv. Lublin. flor. 1.; 3) Pro Bibliotheca Lubl. Ord. Praed.; 4) S. Stanislai Ord. Praed... (VUB, II — 1073).

[99] *Martinus Cromer*, De origine et rebus gestis Polonorum..., Coloniae Agrippinae, 1589. Įrašas: Tomae Curionis. Cracoviae, 6 florin. 1607 in mense Februaris (MAB, P 16—249).

[100] VUB, II — 971, 3544.

[101] *Ioannes Osorius*, Concionum..., tomus quintus, Coloniae Agrippinae, 1606. Įrašas: Testamento Adm. Rndn. D. Peti Tarwoin Parochi Szaulen. legatur Coll. Crozens. Soc. Iesu A.D. 1630 (VUB, III — 1169).

[102] *Delrio Martinus*, Disquisitionum magicarum, libri sex..., Moguntiae, 1612. Įrašai: 1) Bibl: Coll: Caunensis... 2) Residentia Smolenscens: S: I: (VUB, III — 13531).

[103] *Sandaeus Maximilianus...*, Theologia iuridica, seu conciones morales..., Mogunt., 1629. Įrašai: 1) Applicatur Bibliothecae Conventus Zasvirensis ab A.R.P. Roberto a So Spiritu Carmelit. Discalt.; 2) Conv. Vilnen. Carmelit. Discalt. (VUB, III — 2692).

[104] *Olszewski Jakub*, Kazania albo tytuły..., Wilno, 1645. Įrašas: Monasterij Vilnensis S. S-mae Trinitatis. Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos spausdintas ekslibrisas (MAB, L 17—160).

Po 1863 m. sukilimo vienuolynas buvo uždarytas, o biblioteka ir jos rinkiniai 1865 m. buvo pervežti į Vilnių, senienų muziejų. Uždarius muziejų, J. Korsako padovanotų knygų dalis atsidūrė Vilniaus Viešojoje bibliotekoje[105]. Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomos J. Korsako knygos yra Vilniaus Viešojoje bibliotekoje buvusių knygų likutis.

540 paveiksle[106] — baltinta kiaulės oda aptrauktas viršelis (medis, 17×21). Abu kietviršiai apvedžioti aklaisiais rulečių ir rėžtukų įspaudais. (Ruletė su mazgais aptinkama XVI a. antrojoje pusėje ir vėliau Vilniuje įrištose knygose.) Viršutinio kietviršio veidrodžio centre įspaustas paauksuotas superekslibrisas su Korsakų šeimos herbu ir inicialais aplinkui: IKPM (Iosephus Korsak Palatinus Mscislavliensis). Apatiniame kietviršyje tokiame pačiame ovale — karmelitų ordino superekslibrisas su inicialais CD (Carmelitarum Discalceatorum). Priešlapiams panaudotas popierius su vandenženkliu (EL, 1121 vž. tipo).

541 paveiksle[107] — taip pat baltinta kiaulės oda aptrauktas viršelis (medis, 20×32). Abu kietviršiai apvedžioti trimis ruletėmis: su pynės ornamentais, su antikinėmis galvutėmis medalionuose ir su alegorinėmis figūromis bei įrašais: IVSTICIA, FORTVNA, 1539... Rulečių įspaudai — aklieji. Viršutiniame kietviršyje įspaustas paauksuotas karmelitų superekslibrisas su inicialais: CGCD (Conventus Glembociensis Carmelitarum Discalceatorum). Apatinio kietviršio veidrodyje taip pat įspaustas paauksuotas superekslibrisas su Korsakų šeimos herbu ir inicialais — IKPMFGCD (Iosephus Korsak Palatinus Mscislavliensis Fundator Glembociensis Carmelitarum Discalceatorum).

Baltinta kiaulės oda aptrauktus abu kietviršius puošti paauksuotais įspaudais mėgdavo ir kaimyninių kraštų knygrišiai. Dažniausiai abiejuose veidrodžiuose plokštele būdavo įspaudžiama knygos savininko superekslibrisas, o veidrodžio kampuose — pavieniais spaudais koks nors papuošimas.

542 paveiksle[108] pavaizduotas viršutinis kietviršis (kartonas, 9×15), aptrauktas labai prasta baltinta kiaulės oda. Abu kietviršiai vienodai papuošti, jų veidrodžiai apvedžioti rulete su antikinėmis galvutėmis medalionuose ir augalų ornamentais tarpuose, o jų centruose plokštele įspaustas paauksuotas superekslibrisas su Jelitos herbu po vyskupo mitra bei įrašu aplinkui: GEORGIVS ZAMOISKI ABBAS CERVENENSIO. Aplinkui superekslibrisą pavieniais spaudais ir ruletėmis įspausti augalų ornamentai taip pat paauksuoti. Viršutinio kietviršio veidrodžio apačioje įrašyta: ROSRII B. Knyga greičiausiai įrišta XVII a. pirmojoje pusėje Lenkijoje. Kaip matyti iš ortografinių klaidų, raižęs plokštelę asmuo ir pats knygrišys buvo nelabai išsimokslinę.

543 paveiksle[109] — baltinta kiaulės oda aptraukto viršelio (medis, 15×22) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti, pakraščiai apvedžioti aklaisiais rėžtuko ir ruletės įspaudais. Dėl blogos odos kokybės ruletės įspaudai nusitrynę ir nebeiššifruojami. Abiejų veidrodžių kampuose — pavieniai paauksuoti augalų ornamentų, o centruose, taip pat paauksuoti, plokštelės įspaudai — superekslibrisas, kurio viduryje po vyskupo skrybėle yra Korčako herbas bei įrašai aplinkui: IOAN PROCHNICKI E C, PIETATE RELIGIONE VIRTVTE. J. A. Prochnickis 1607 m. buvo paskirtas Kameneco vyskupu, 1614 m. tapo Lvovo arkivyskupu, mirė 1633 m.[110] Kaip matyti iš superekslibriso su inicialais EC, knyga buvo įrišta savininkui esant Kameneco vyskupu, t. y. 1607—1614 m. laikotarpyje. Jei knyga būtų įrišta vėliau, superekslibrise būtų knygos savininko titulo „Lvovo arkivyskupas" inicialai. Nėra žinoma, kur įrišta ši knyga.

XVII a. ANTROSIOS PUSĖS IR XVIII a. ĮRIŠIMAI

XVII a. pirmojoje pusėje greta ažūrinių ir punktyrinių pradėta vartoti ištisinių linijų spaudus, kurių ornamentai panašūs į jauną mėnulį užsuktais į vidų ragais ir kiek primena supamą lopšį, todėl vadinami lopšiniais. Tiksliai nežinoma, kas pirmas ir kada pradėjo vartoti šio tipo spaudus. Iš Lietuvos bibliotekose saugomų knygų įrišimų matyti, kad XVII a. viduryje lopšinius spaudus vartojo Prancūzijos, Vokietijos, Skandinavijos ir Lietuvos knygrišiai.

544 paveiksle[1] pavaizduotas apie 1650 m. Paryžiuje įrištos knygos viršutinis kietviršis. Minkšto kartono (38×24) kietviršiai aptraukti vėžlio odos imitacija. Jų pakraščiai apvedžioti paauksuotais ruletės įspaudais — lopšiniais ornamentais. Nugarėlė papuošta pavieniais įspaudais.

545 paveiksle[2] — XVII a. viduryje Vokietijoje įrištos knygos apatinis kietviršis. Minkšto kartono kietviršiai (8×13) aptraukti ruda veršio oda. Jie vienodai papuošti aklaisiais įspaudais, rulete apvedžioti lopšiniais ornamentais. Knyga įrišta apie 1650 m., sprendžiant iš įspausto herbo — Miunchene.

546 paveiksle[3] — Vilniuje, XVII a. viduryje įrištos knygos viršutinio kietviršio įspaudų trynė. Kartoniniai kietviršiai (17×26) aptraukti ruda oda, abiejuose vienodi aklieji įspaudai. Bordiūrų ruletės su augalų ornamentais aptinkamos XVII a. pirmojoje pusėje Vilniuje įrištose knygose.

[105] Encykl. Orgelbr., 9, p. 1502; 10, p. 43; Материалы по истории и географии Дисненского и Вилейского уездов Виленской губернии, Витебск, 1896, стр. 103.

[106] *Gravina Dominicus,* Pro sacro fidei catholicae et apostolicae..., Coloniae Agripp., 1638. Įrašas: Conventus Glebocens. Carmelitar. Discalceat. (VUB, III — 85).

[107] *Didacus Saavedra,* Idea principis christiano-politici..., Bruxellae, 1649. Įrašas: Carmelitar. Conventus Discalceat. Glembociensis (VUB, III — 266).

[108] *Coppenstein Io. Andreas,* De fraternitatis SS-mi Rosarij..., Coloniae Agrippinae, 1613 (VUB, III — 13179—13180).

[109] *Manchetus Antonius,* Aurei flores doctorum septem tractatibus collecti..., Venetiis, 1579. Įrašai: 1) Ex libris Fratris Dominici Narkiewicz PGOP m. p'a; 2) Bibliotheca Maioris Conventus Viln. S.Spiritus Ordinis Praedicatorum (VUB, II — 4363).

[110] Encykl. Orgelbr., 3, p. 619.

[1] *Alexander Natalis,* Historia ecclesiastica veteris nouique testamenti...: Parisiis. 1649. Įrašai: 1) Ex libris Congr. Missionis Domus Vilnen.; 2) X:B:Wilenski; 3) Ex libris Illustrissimi Excell'smi ac Seren. Dni Boguslai Corvini Gosiewski Eppi Smolenscensis S. Congregationi A-o 1734 donatis, reservato sibi usu illorum ad vitalitis (VUB, III — 16025).

[2] *Paulus de Barry,* Triduum hagiophilae..., Monachii, 1646. Spausdintas ekslibrisas: COLLEGII ANTECOLLENSIS ORD. SS TRINITATIS (VUB, III — 15016).

[3] *Worm Olaus,* Danicorum monumentorum, libri sex, Hafniae, 1643 (VUB, III — 2670).

547 paveiksle[4] — XVII a. viduryje Vilniuje įrištos knygos viršelis. Jis medinis (15×20), aptrauktas juodu juchtu. Ruletės ir kiti spaudai — lopšiniais motyvais. Viršutinio kietviršio figūra ir nugarėlės įspaudai paauksuoti, visi kiti — aklieji.

561 ir 562 paveiksluose pavaizduotos kitos Vilniaus knygrišių vartotos ruletės lopšiniais ornamentais.

XVII a. antrojoje pusėje Prancūzijoje atsirado ypatingas knygų įrišimų puošimo būdas, vadinamasis vėduoklių stilius. Šio stiliaus papuošimai įspausti kartais ažūriniais spaudais, kartais — paprastais. Ornamentas kai kada vaizduoja visiškai išskleistą vėduoklę, t. y. pusę rato, ir tada jis liečia šoninį rėmelį; kai kada — pusiau išskleistą vėduoklę, t. y. ketvirtadalį rato, tada vėduoklė įspausta viršelio veidrodžio kampuose (žr. 550 pav.).

Dažnai įrišime matomos įspaustos vėduoklės, sudarančios uždarą ažūrinį ratą, iš kurio į visas puses sklinda pavieniais smulkiais ažūriniais spaudais padaryti švelnūs „spinduliai" (žr. 549 pav.).

Vėduoklių ornamentui knygrišys ne visuomet vartodavo specialius spaudus. Dažnai madingą vėduoklės ornamentą jis padarydavo paprastais, seniau vartotais spaudais, o kai kada net filete ir smulkiais spaudais (žr. 551 pav.).

Kai kada vėduoklių ornamentams skirtus spaudus knygrišys pavartodavo savaip. 548 paveiksle[5] — XVIII a. Gardine dominikonų vienuolynui dirbusio knygrišio įrištos knygos viršutinio kietviršio fotonuotrauka. Kietviršiai (medis, 18×25) aptraukti juoda oda. Visi įspaudai paauksuoti, tiktai veidrodžiai skirtingi; viršutiniame kietviršyje vėduoklės-rato centre įspaustas krucifiksas, apatiniame — Marija su kūdikiu. Visi kiti papuošimai padaryti pavieniais spaudais ir ruletėmis, kurios buvo vartojamos Lietuvoje septynioliktame amžiuje.

J. Lubjė mano, kad papuošimus vėduoklių motyvais pirmi pradėjo vartoti italų knygrišiai, ir tik vėliau šią itališkąją madą pasisavino prancūzų ir vokiečių knygrišiai[6].

549 paveiksle[7] pavaizduotas prancūzų, greičiausiai Paryžiaus, knygrišio XVII a. pabaigoje vėduoklių stiliumi įrištas apatinis kietviršis ir nugarėlė. Kietviršiai — iš kartono (22×33), aptraukti šviesiai ruda oda. Jie abu visiškai vienodi, visi papuošimai paauksuoti karštu būdu. Kietviršiai apvedžioti dviejų rūšių smulkaus rašto ažūrinėmis filigraninėmis ruletėmis. Veidrodžių centruose įspaustas superekslibrisas su kardinolo F. Jansono herbu. Veidrodžio tarpas tarp herbo ir rėmelių užpildytas vėduoklių ornamentais su spinduliniais ažūriniais atskirų spaudų ornamentais. Nugarėlė papuošta pavieniais spaudais su tokiais pat ornamentais.

Įrišimų, papuoštų spinduliais arba vėduoklėmis, aptinkama įvairiuose kraštuose XVII a. pabaigoje ir XVIII a. pirmojoje pusėje įrištose knygose. Lietuvoje vėduoklių tipo papuošimų dar pasitaiko XVIII a. viduryje įrištose knygose.

550 paveiksle[8] — 1725 m. Vilniuje išspausdintos knygos įrišimo įspaudų trynės. Viršelis (kartonas, 16×19) aptrauktas rudai dažyta oda vadinamaisiais debesėlių raštais. Abiejų veidrodžių kampai papuošti įspaudais, vaizduojančiais pusiau išskleistas vėduokles. Viršutinio kietviršio veidrodyje įspaustas superekslibrisas su kunigaikščių Kaributų šeimos herbu ir aplink jį įrašytomis raidėmis: MSKXWKWWXL PGWS. Apatinio kietviršio centre įspaustas Vilniaus knygrišių XVII a. vartotas ovalus medalionas su arabeska. Visi įspaudai paauksuoti. Knygos bloko kraštai storai paauksuoti zigzaginiu raštu. Knygrišio įdėtų priešlapių popieriuje matomi vandenženkliai (EL, 4224—4233 vž. tipo). Superekslibriso inicialai šifruojami: M[ichał] S[erwacy] K[orybut] X[iąże] W[isnewiecki] K[anclerz] W[ielki] W[ielkiego] X[ięstwa] L[itewskiego] P[iński] G[liniański] W[ilkowski] S[tarosta]. Knygos savininkas — paskutinis Višneveckių šeimos atstovas kunigaikštis Mykolas Servacas Kaributas. Knyga negalėjo būti įrišta anksčiau negu 1725 m. (tada ji išspausdinta) ir vėliau negu 1730 m., nes tais metais savininkui buvo suteiktas naujas titulas, kurio inicialų nėra superekslibrise. Vadinasi, knyga galėjo būti įrišta tik 1725—1730 m. laikotarpyje. Tai patvirtina ir priešlapiuose matomų Vilniaus popieriaus dirbtuvės vandenženklių vartojimo datos (1725—1729). 1744 m., M. S. Kaributo mirties metais, knyga buvo laikoma bibliotekoje Višneveco dvare, kuris kartu su biblioteka atiteko velionio dukteriai Elžbietai, ištekėjusiai už Zamoiskio. Vėliau, Zamoiskių dukteriai ištekėjus už Lietuvos dvaro maršalkos M. Mnišeko, Višnevecas su buvusia ten biblioteka atiteko naujam savininkui, kurio ekslibrisas matomas viršutinio kietviršio vidinėje pusėje.

551 paveiksle[9] — įrišto mišiolo apatinio kietviršio fragmentų fotonuotraukos. Knygos viršelis iš storo kartono (23×33), aptrauktas raudonu tymu. Visi įspaudai paauksuoti, abu kietviršiai vienodai papuošti vėduoklių motyvais, tik viršutinio kietviršio centriniame medalione įspaustos raidės IHS, o apatiniame — vardo Marija monograma. Ši knyga įrišta prieš 1750 m. ir yra vieno Vilniaus knygrišio pameistrio meisterštikas. Pagal Vilniaus cecho statutą (žr. 4 priedą) vienas iš privalomų meisterštikų turėjo būti įrištas į raudoną odą, paauksuotais įspaudais papuoštas mišiolas, kuris nebuvo grąžinamas naujam meistrui. Pinigai, gauti už tokį parduotą mišiolą, būdavo skiriami cecho dėžutei papildyti. Iš įrašo tituliniame lape matyti, kad mišiolas buvo parduotas Vilniaus karmelitų konventui.

Paskutiniaisiais Liudviko XIV (1638—1715) viešpatavimo metais Prancūzijos knygrišių ruletėse ir pavieniuose spauduose atsiranda ornamentų nėrinių motyvais — odoje įspaustuose ornamentuose buvo imituo-

[4] *Ortholog Theophilius,* Thremos, to iest lament..., W Wilnie, 1610. Įrašai: 1) Col. Vitebs. S.J.; 2) Schismaticus ex computu librorum prohibitorum (VUB, III — 15317—15318).

[5] [Missale...] Venetiis. 1589. Spausdintas ekslibrisas: BIBLIOTHECAE CONVENTUS GRODNENSIS ORDINIS PRAEDICATORUM (VUB, II — 4374).

[6] *H. Loubier,* Bucheinband, p. 247.

[7] *Pancirolus Guidus,* Notitia utraque dignitatum cum orientis tum occidentis ultra Arcadii honorique tempora, Lugduni, 1608. Įrašai: 1) Conventus Rothomagaei Frum Minorum Recollectorum, 2) priešlapyje Vilniaus universiteto bibliotekos darbuotojo ranka įrašyta: „Universiteto rinkiniui nuimtas ekslibrisas" (VUB, III — 15352).

[8] *A. L. Kiersnicki,* Klucz do skarbu serdecznego..., w Wilnie, w Drukarni Akademickiej Societatis Jesu, R.P. 1725. Ekslibrisas (vario raižinys): Ex libris Mich. Comitis Vandalini Mniszech. (GPB, Ret. kn., P3 A/K—43 Q).

[9] Novum missale Romanorum, Augustae Vindelicorum et Gracii, 1731. Įrašas: Conventus Vilnensis Carmelitarum Discalt. (VUB, 17/3579).

jami drabužių nėrinių raštai. Paauksuotas nėrinių raštas odiniuose įrišimuose paplito visoje Prancūzijoje. Greitai jį ėmė naudoti dauguma to meto Europos knygrišių. Susiformavo ypatingas knygų odinių įrišimų stilius, pavadintas prancūzišku vardu dentelles (nėriniai).

Prabangių įrišimų viršeliai buvo puošiami plačiomis nėrinių girliandomis. Ypatingai buvo puošiami viršelio kampai. Pastebimas begalinis nėrinių ornamentų įvairumas. Ploniausi filigranai, vaizduojantys vainikus, lapus, gėles, kai kada jungiami su plokštelėmis, vaizduojančiomis knygos savininko superekslibrisą. Šie fantastiški nėriniai knygų įrišimuose primena rokokinius grotus. Knygrišiai perkėlė į odą rokokinę baldų ir architektūros ornamentiką. Yra įrišimų, kurių oda aptrauktuose kietviršiuose įspaustos plokštelės ištisai išgraviruotos nėrinius vaizduojančiais ažūriniais ornamentais. Įspausdamas presu tokią plokštelę, knygrišys negalėjo parodyti savo meninių sugebėjimų, nes tokie papuošimai buvo atliekami mechaniškai. Tik komponuodamas kietviršio papuošimą iš atskirų spaudų, knygrišys jau tapdavo menininku, o jo įrišimų papuošimai — meno kūriniais.

Nėrinių stilius ypač ištobulėjo XVIII a. antrojoje pusėje. Žymiausias šio stiliaus atstovas buvo Paryžiaus knygrišys N. D. Deromas (Derôme, 1731—1788). Bibliofilai laikė jį vienu iš garsiausių XVIII a. Prancūzijos knygrišių.

552 paveiksle[10] pavaizduotas XVIII a. antrojoje pusėje Italijoje įrištos knygos apatinis kietviršis. Storo kartono kietviršiai (14×12) aptraukti juodu tymu. Abu kietviršiai vienodai papuošti paauksuotais ruletės ir pavieniais įspaudais, veidrodžiuose įspaustas herbinis Ispanijos infanto Don Karlo superekslibrisas. Nugarėlė gausiau papuošta paauksuotais panašių ornamentų įspaudais. Knygos bloko kraštai paauksuoti. Knyga įrišta apie 1757 m. Venecijoje Ispanijos infanto asmeninei bibliotekai.

553 paveiksle[11] — XVIII a. antrojoje pusėje Italijoje įrištos knygos apatinis kietviršis. Storo kartono kietviršiai (11×16) aptraukti raudonu tymu. Jie abu papuošti vienodai — paauksuotais ruletės ir pavieniais įspaudais. Veidrodžių centruose, žemiau vyskupo karūnos,— herbinis superekslibrisas. Nugarėlė papuošta tais pačiais įspaudais.

554 paveiksle[12] — XVIII a. pabaigoje Anglijoje įrištos knygos viršutinis kietviršis. Storo kartono viršelis (23×29) aptrauktas raudonu marokenu, papuoštas vienodai — paauksuotais ruletės ir pavieniais įspaudais. Dubliūrai iš marmurą imituojančio popieriaus, kietviršių odiniai pakraščiai iš vidaus pusės papuošti paauksuotais įspaudais. Knygos bloko kraštai paauksuoti ir išraižyti.

Tačiau XVIII a. pirmojoje pusėje Prancūzijoje žinomiems bibliofilams knygos jau buvo įrišamos ir visai nepapuoštais viršeliais. Kai kada jie šykščiai puošiami — rulete ar rėžtuku įspaudžiamas siauras paauksuotas bordiūras, o veidrodžio viduryje — nedidelis herbas arba monograma. Šie kuklūs paauksuoti įspaudai įvairių spalvų ir rūšių odoje, dažniausiai marokene, padaryti su dideliu skoniu. Tokių įrišimų nugarėlės puošiamos stilizuotomis gėlėmis ar pan. Kai viršeliai beveik visai būdavo nedekoruoti, meninį efektą darė pati įvairiomis tamsiomis spalvomis nudažyta oda. Elegantiškas šių įrišimų paprastumas buvo kaip reakcija į paauksuotų įrišimų puošnumą, pompastiškumą.

555 paveiksle[13] pavaizduotas XVIII a. antrojoje pusėje Prancūzijoje įrištos knygos viršutinio kietviršio fragmentas. Abu kietviršiai — iš kartono (10×16), aptraukti raudonu marokenu. Jie apvedžioti siauru paauksuotu, rulete įspaustu bordiūru. Viršutinio kietviršio veidrodžio centre rokokiniame kartuše įspausta knygos savininko monograma.

556 paveiksle[14] pavaizduotas XVIII a. antrojoje pusėje Paryžiuje įrištos knygos viršutinis kietviršis. Abu kietviršiai iš kartono (24×32), aptraukti ruda veršio oda. Jie rėžtuku apvedžioti paauksuotais bordiūrais, o inkrustuotuose jų veidrodžių centruose ovaliuose zomšos gabalėliuose įspaustas superekslibrisas su Klermonų (Clermont) šeimos herbu. Dubliūras iš marmurą imituojančio popieriaus, odos pakraščiai kietviršių vidinėje pusėje papuošti paauksuotais rėmeliais, įrišimo nugarėlė — smulkiais nėrinius imituojančiais paauksuotais įspaudais.

557 paveiksle[15] — XVIII a. viduryje Paryžiuje įrištos knygos viršutinis kietviršis ir nugarėlė. Kietviršiai iš storo kartono (21×28), aptraukti raudonu marokenu. Jie abu vienodi, visi įspaudai paauksuoti. Veidrodžių centruose įspaustas Saksonijos herbas. Tai ne karališkosios bibliotekos superekslibrisas, bet knygos papuošimas. Jame pavaizduotas herbas tos valstybės, kurios istorija knygoje aprašyta.

558 paveiksle[16] — XVIII a. viduryje Prancūzijoje įrištos knygos kietviršis. Abu kietviršiai iš kartono (21×33), aptraukti debesėliais dažyta veršio oda. Visi įspaudai paauksuoti. Abiejų veidrodžių centruose — herbinis superekslibrisas su užrašu: ABB. B. M. DE ALNA. Kietviršių kampuose — po du įspaudus smulkiais, nėrinius vaizduojančiais raštais.

Žemiau pateikiami pavyzdžiai kai kurių nėrinių stiliumi papuoštų įrišimų, kurių viršeliuose įspausti Lietuvos didikų šeimų herbai.

559 paveiksle[17] — juodai dažyta oda aptraukto viršelio fragmento (minkštas kartonas, 6×20) fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodai papuošti — paauksuoti ir apvedžioti rulete, jų veidrodžiuose įspaustas Rudaminų šeimos herbas — Trys ragai. Tas pats herbas tokiame pačiame kartuše išspausdintas (spaustuvėje) antrojoje ti-

[10] Novelle della Republica Letteraria..., In Venecia, 1752 (Autoriaus rinkinys).

[11] Constitutiones urbanae ordinis fratrum minorum S. Francisci conventualium, Neapoli, 1775. Įrašas: Ex libris Gvidi Sienkiewicz (VUB, Z 4—9/12).

[12] *Horatius Quintus Flaccus...*, Birminghamiae, 1770. Įrašas: Bibliothecae Seminarij Diocesani Vilnensis (VUB, H XII—2/8).

[13] *Formey*, L'Anti — Sans-Souci, ou la folie des nouveaux philosophes..., à Bouillon, 1761 (VUB, Z 1—6/6).

[14] Histoire des campagnes du Roy, a Paris, 1751. Įrašai: 1) A.S.A.S. Mgr. le comte de Clermont.; 2) Bibliotheca Seminarij Diecesani Vilnensis (VUB, 3 XIII—2/52).

[15] *P. Barre*, Histoire generale d' Allemagne..., t. IV, Paris, 1748. Juodo tušo antspaudai: 1) BIBLIOTH.ACADEM.VILNENSIS; 2) EX BIBLIOTHECA UNIVERSITATIS VILNENSIS. Spausdintas ekslibrisas: EX LIBRIS BIBLIOTHECAE ROMANO-CATHOLICAE ECCLESIASTICAE ACADEMIAE PETROPOLITANAE (VUB, BAV 41-2-4).

[16] *Wiggers Ioannes...*, Commentaria de jure et justicia..., Lovanii, 1689. Įrašas: Collegij Duneburgensis Soc. Iesu (VUB, III—381).

[17] Fortuna Państw y Panuiących..., Wilno, 1738. Nesvyžiaus bibliotekos superekslibrisas ir Varšuvos centrinės bibliotekos antspaudai (BU Warsz., 8.1.9.29).

tulinio lapo pusėje virš Rudaminų šeimos garbei skirtos dedikacijos. Trys ragai puošniame kartuše nėra Rudaminų šeimos superekslibrisas. Tą pačią knygą identiškai papuoštu įrišimu teko matyti vienoje privačioje Krokuvos bibliotekoje. Šią misionieriaus A. Rudaminos XVII a. parašytą knygą antrą kartą jo palikuonis išleido Vilniuje 1738 m. Ją išspausdino Vilniaus akademijos spaustuvė ir, matyt, dalį išspausdintų egzempliorių, kurie buvo skirti dovanoms, įrišo akademijos knygrišykloje, papuošė juos leidėjo herbu. Visos knygos ir priešlapių popierius turi tuos pačius vandenženklius (madona ir inicialai AK).

560 paveiksle[18] — vėžlio odos imitacija aptraukto viršelio (kartonas, 20×34) įspaudų trynė. Apatinis kietviršis tuščias, viršutiniame įspaustas Lietuvos kanclerio J. F. Sapiegos superekslibrisas. Knyga išspausdinta XVIII a. viduryje Vilniuje; čia greičiausiai ji ir buvo įrišta. J. F. Sapiegos biblioteka XIX a. pirmojoje pusėje buvo perduota Varšuvos Mokslo mylėtojų draugijai.

Lietuvoje nėrinių imitavimas, puošiant knygų įrišimus, buvo gana savitas. Tie įrišimai, kurių viršeliuose nebuvo knygų savininkų superekslibrisų nė kitokių didesnių plokštelių įspaudų, puošiami savaip. Smulkius, nėrinius imituojančius spaudus knygrišys vartojo veidrodžio centrui bei kampams puošti, tuo tarpu bordiūrus įspausdavo ruletėmis. Rulečių ornamentai dažniausiai nebuvo panašūs į pavienių spaudų ornamentus. Šios ruletės buvo vartojamos ankstesniuose Lietuvos knygrišių įrišimuose.

561 paveiksle[19] yra 1746 m. įrišimo (Vilnius) įspaudų trynės. Tai Augusto III Vilniaus puodininkų cechui 1744 m. duota privilegija. Ji parašyta pergamente, įrišta į rudą veršio odą. Viršelis (kartonas, 27×38) papuoštas paauksuotais įspaudais odoje. Veidrodžių centruose — žvaigždės formos ornamentai (kartoti pavieniai spaudai), o kampuose — mažesni ornamentai. Veidrodžiai apvedžioti bordiūrais, trimis skirtingų raštų ruletėmis su vadinamaisiais lopšiniais ornamentais. Šias ruletes plačiai vartojo Vilniaus knygrišiai XVII a. antrojoje pusėje.

562 paveiksle[20] pavaizduotas XVIII a. pirmosios pusės Vilniuje įrištos knygos viršutinis kietviršis. Kartono kietviršiai (28×42) aptraukti debesėliais dažyta veršio oda. Jie abu papuošti vienodais paauksuotais įspaudais. Veidrodžių centruose smulkiais ažūriniais spaudais padarytas nėrinius imituojantis ornamentas. Kietviršiai apvedžioti bordiūru, įspaustu dviem ruletėmis. Kraštutinės, siauresnės ruletės ornamentas — lopšelinis, platesnės — augalinis. Abiejų rulečių įspaudų aptinkama XVII a. antrosios pusės Vilniaus įrišimuose. Kampuose — pavieniai įspaudai, vaizduojantys vazeles su gėlėmis.

563 paveiksle[21] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×34) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti paauksuotais įspaudais. Knyga įrišta XVIII a. pradžioje Vilniaus knygrišio.

564 paveiksle[22] — ruda veršio oda aptraukto viršelio (medis, 17×24) įspaudų trynės. Viršutiniame kietviršyje įspaustas medalionas, apatinis užpildytas pavieniais įspaudais. Visi įspaudai — aklieji. Knyga įrišta XVII a. antrojoje pusėje Vilniaus knygrišio, tuo laiku greičiausiai laikinai dirbusio Supraslio vienuolyne.

565 paveiksle[23] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×36) fotonuotrauka ir įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti. Knyga įrišta XVII a. antrojoje pusėje, tikriausiai Supraslyje dirbusio Vilniaus knygrišio.

566 paveiksle[24] — raudonu tymu aptraukto viršelio (kartonas, 28×38) fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodai papuošti paauksuotais įspaudais, jie apvedžioti ruletėmis; centruose įspausti medalionai su madona viduryje (panaudoti pavieniai spaudai). Šis rankraštis įrištas 1744 m. Vilniuje.

567 paveiksle[25] — vėžlio odos imitacija aptraukto viršelio (kartonas, 27×38) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti. Rankraštis įrištas 1713 m. Vilniuje.

568 paveiksle[26] — storu žaliai dažytu pergamentu aptraukto viršelio (kartonas, 41×35) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti paauksuotais įspaudais, apvedžioti penkiomis ruletėmis. Kai kurias iš jų Vilniaus knygrišiai vartojo jau XVII a. pradžioje. Abiejuose veidrodžiuose pavieniais spaudais sudaryti sudėtingi ornamentai. Dubliūrai — iš marmurą imituojančio popieriaus. Šis rankraštis įrištas Vilniaus knygrišio 1713 m.

569 paveiksle[27] — blogai išdirbta veršio oda aptraukto viršutinio kietviršio (seni suklijuoti prirašyti popieriaus lapai, 20×33) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai papuošti paauksuotais įspaudais. Šis M. J. Sapiegos turtų aprašas įrištas 1727 m. Knyga parašyta popieriuje su vandenženkliu (EL, 4171 vž. tipo). Tą popierių knygrišys pavartojo priešlapiams.

570 paveiksle[28] — juoda oda aptrauktas viršelis (kartonas, 21×32). Abu kietviršiai papuošti vienodais aklaisiais įspaudais. Knyga įrišta vietinio knygrišio XVII a. antrojoje pusėje.

[18] Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego..., Wilno, 1744. Įrašas: Bandkie. Spausdintas ekslibrisas: EX LIBRIS KAZIMIERZA STRONCZYNSKIEGO (BPW, XVIII, 3, 882).

[19] Privilegija, išleista Gardine 1744 m. (MAB, PK 20).

[20] Ad biblia sacra pollygotta appendix..., Londini, 1657. Įrašas: Ex Bibliotheca Venerab. Capitul Cath. Vilnensis. Spausdintas ekslibrisas: EX BIBLIOTHECA VENERABILLISSIMI CAPITULI CATH. VILN. (VUB, III—16506).

[21] XVIII a. pradžios knyga, kurioje įrašytos Vilniaus miesto pirkliams duotos privilegijos (MAB, F 78, Nr. 24).

[22] *Iacobus Segers*, Conceptus morales supra Dominicas..., Lovanii, 1645. Įrašas: Pro monasterio Suprasliensi hic librum e'mit 1650 Alexius Archimandrita (VUB, III—15849).

[23] *Didacus de Celadia...*, De benedictionibus patriarcharum electa sacra..., Lugduni, 1647 (VUB, III—12681).

[24] Tai Augusto III duota privilegija Vilniaus mėsininkų cechui, išleista Gardine 1744 m. (MAB, PK 58).

[25] Stanislovo Augusto privilegija Vilniaus mėsininkų cechui. Ji išleista Varšuvoje 1773 m. (MAB, PK 59).

[26] Augusto II privilegija Vilniaus mėsininkų cechui, išleista Varšuvoje 1713 m. (MAB, PK 60).

[27] Regester generalny Michała Józefa Hrabi Sapiehi..., Zakończony A.D. 1727 (MAB, F 18, Nr. 117).

[28] *Merolla Franciscus*, Disputationum in universam theologiam moralem..., tomus tertius, Neapoli, 1640 (VUB, III—16489).

571 paveiksle[29] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 25×36) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti trijų rulečių aklaisiais įspaudais. Viršutiniame veidrodyje įspaustas krucifiksas, apatinis užpildytas skersinėmis rėžtuko linijomis. Ruletė su alegorinėmis figūromis buvo vartota ir kitai knygai (žr. 281 pav.). Priešlapių popierius su Alšėnų popieriaus dirbtuvėje vartotu vandenženkliu. Knyga įrišta Vilniuje XVII a. viduryje.

572 paveiksle[30] — pergamentu aptraukto viršelio (kartonas, 19×26) įspaudų trynės. Visi įspaudai paauksuoti. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti. Viršutiniame veidrodyje — krucifiksas, apatiniame — T. Sapiegos superekslibrisas su Lapės herbu centre ir inicialais TSPWXLZFISSFM. Ši rankraštinė knyga (gaidos) įrišta Vilniuje XVII a. viduryje.

Nėrinių stilius klestėjo per visą XVIII a., ir tik įsiviešpatavus visose meno srityse klasicizmui, nėrinių ornamentai išnyko iš knygų įrišimų.

[29] Biblia. Concordantiae..., Lugduni, 1546. Įrašas: Post mortem R. D. Alexandri Giedroyc cessit hic liber Conventui S. Crucis Vilnensi Ordinis B. Ioannis Dei (VUB, II—5054).

[30] Bažnytinių giesmių gaidos „Missa". Pažymėta, kad jos rašytos XVII a. Iš kito įrašo matyti, kad anksčiau šios gaidos priklausė Tiškevičiams (MAB, F 30, Nr. 119).

LIETUVOS DIDŽIŲJŲ KUNIGAIKŠČIŲ BIBLIOTEKŲ KNYGŲ ĮRIŠIMAI

Apie Lietuvos didžiųjų kunigaikščių bibliotekas mažai težinoma. Iki Žygimanto Augusto įžengimo į Lietuvos didžiojo kunigaikščio sostą asmeniškos valdovo ir valstybės knygos buvo laikomos kartu su valstybinėmis sutartimis, privilegijomis, iždo ir kitokiomis ataskaitinėmis bei turto surašymo knygomis. Pradžioje jos kartu su valstybės iždu buvo saugomos Trakuose, pusiasalio pilyje ant kalvos. Tik žymiai vėliau, jau XVI a. pradžioje, kunigaikščio iždas kartu su visomis valstybinėmis rankraštinėmis ir kitokiomis knygomis buvo perkeltas į Vilniaus pilį.

Išvykdamas iš Vilniaus, didysis kunigaikštis dalį reikalingų knygų veždavosi su savimi. Tai būdavo paprastai Lietuvos Statutas, įvairūs kodeksai, liturginės knygos.

Žygimanto Augusto valdymo pradžioje didžiojo kunigaikščio asmeninį iždą atskyrus nuo Lietuvos valstybinio iždo, dalis iždo saugotų knygų perėjo į Žygimanto Augusto biblioteką, kita dalis (valstybiniai dokumentai, sutartys, ataskaitinės knygos) ir toliau liko Didžiosios Kunigaikštystės iždo.

Mažai išliko žinių apie šias knygų saugyklas, dar mažiau — apie knygų įrišimus. Pirma rašyta žinia apie Lietuvos didžiojo kunigaikščio knygų įrišimus mus pasiekė iš 1506 m. Tais metais, vykdamas į Vilnių, Lydoje mirė didysis kunigaikštis Aleksandras. 1506 m. liepos 24 d. buvo surašytas valdovo vežamas turtas, taip pat ir knygos. Į sąrašą buvo įtrauktas mišiolas, įrištas į gelsvą aksomą su sidabriniais paauksuotais papuošimais ir apkaustais, 6 sidabru papuoštos knygos, 12 knygų be sidabro papuošimų ir 19 kodeksų[1].

Pirmieji Lietuvos didžiojo kunigaikščio bibliotekos knygų įrišimai, kuriuos pavyko išaiškinti, yra Žygimanto Senojo (valdė 1506—1548 m.) laikų.

1826 m. J. Lelevelis paskelbė Lietuvos metrikoje rastus knygų sąrašus. Nuo to laiko istorinėje literatūroje įsigalėjo nuomonė, kad tai esąs 1510 m. Žygimanto Senojo bibliotekos katalogas. Šią nuomonę pakartojo ir L. Vladimirovas. Jis rašė: „Pirmąjį autentišką dokumentą (Lietuvos metrikos aktas) apie didesnio knygų rinkinio atsiradimą Lietuvoje turime iš 1510 metų[2]. Jį sudarė Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas II (Senasis), surinkęs savo rūmuose Vilniuje 71 rankraštinę ir spausdintą knygą, jų tarpe 20 rusiškų[3]. [...]

Ar įėjo šis Žygimanto II knygų rinkinys į garsiąją jo sūnaus Žygimanto Augusto kolekciją ir vėliau kartu su ja į senojo Vilniaus universiteto (akademijos) bibliotekos fondą, dabar sunku nustatyti. Vilniaus universiteto bibliotekoje šiuo metu saugomi puošniai iliuminuoti ir turtingai pagražinti miniatiūromis XVI a. pergamentiniai „antifonarai", gal būt, tie patys, kurie minimi Žygimanto II bibliotekos lotyniškųjų knygų sąraše"[4].

K. Jablonskis išaiškino, kad aukščiau minėtas Lietuvos metrikoje esantis 1510 m. sąrašas nėra Žygimanto Senojo knygų sąrašas, ir įrodė, kad jame išvardytos knygos priklausė Albertui Goštautui, kuris vėliau tapo Lietuvos kancleriu[5]. Kai kurios A. Goštauto bibliotekos knygos yra žinomos, jų įrišimai pavaizduoti 307 ir 311 paveiksluose.

Žygimantas Senasis turėjo savo biblioteką, ji buvo Vilniaus pilyje. Šioje bibliotekoje, be įvairiausių rankraštinių, buvo ir įvairių spausdintų knygų. Pirmoje mūsų išaiškintoje Žygimanto Senojo bibliotekos knygoje, kuri buvo įrišta Vilniuje, įspaustas superekslibrisas su Vyties herbu ir išraižytais metais — 1518. Tad pirmajam žinomam lietuviškam superekslibrisui plokštelė buvo išraižyta 1518 m.

Čia pateikiama keletas Žygimanto Senojo bibliotekos knygų įrišimų fotonuotraukų ir įspaudų trynių.

573 paveiksle[6] — pergamentu aptraukto viršelio (kartonas, 21×31) fotonuotrauka. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete. Viršutiniame įspausta apskrita plokštelė su Lenkijos ereliu viduryje bei įrašu aplinkui: SVB A VMBRA ALLARVM TVARVM PROTEGE NOS. Apatiniame veidrodyje — taip pat apskrita plokštelė su Vyties herbu, po kuriuo išraižyti metai — 1518, aplinkui įrašyta: DOMINE IN VIRTVTE TVA LETABITVR REX ET S S T E V. Knyga įrišta Vilniuje apie 1527 m. Abi plokštelės išraižytos Vilniaus pinigų kalykloje. Tas pačias plokšteles didžiojo kunigaikščio bibliotekai dirbęs knygrišys dar vartojo 1549 m. Pavyzdžiui, Žygimanto Augusto 1544—1549 m. pajamų ir išlaidų knygų įrišimuose įspaustos šios 1518 m. raižytos plokštelės[7].

[1] *Papee Fryderyk,* Acta Alexandri. Monumenta Medii Aevi historica res gestas Poloniae illustrantia, tomus XIX, Cracoviae, 1927, p. 542.

[2] Šio sąrašo negalima vadinti autentišku dokumentu — Lietuvos metrikos aktu; sąrašas įdėtas ne pačioje teisminėje metrikos knygoje, bet knygrišio prisegtų raštų dalyje. Jis kartu su kitais palaidais XVI a. pradžios raštais XVIII a. buvo pridėtas prie teismo sprendimų knygos.

[3] Šios sąraše minimos knygos yra religinio turinio, rašytos bažnytine slavų kalba ir tik surašiusio asmens pavadintos rusiškomis.

[4] *L. Vladimirovas,* Vilniaus universiteto biblioteka, Vilnius, 1958, p. 6—7.

[5] *K. Jablonskis,* 1510 m. Albrechto Goštauto biblioteka.— Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos metraštis. 1958—1959, Vilnius, 1961, p. 21—25.

[6] *Heresbachius Conradus,* Herodoti Halicarnassei historiographi libri novem..., Coloniae, 1526; Valla Laurentius... Thucydidis Atheniensis historiographi de bello Peloponensium..., Coloniae, 1527. Įrašai: 1) Colleg. Viln.Soc.Iesu; 2) Bibliothecae Magnae; 3) ovalus tušo antspaudas (BAN, 56 f. 3376/77, s. Nr. 38.2.7, 32.2.9, 37.7.19).

[7] Rachunki dochodów i wydatków Zygmunta Augusta 1544—1548. Biblioteka Kórnicka, sygn. II—120 (ChŽ, p. 165); Regestrum pecuniarum principis Sigismundi Augusti..., 1549 (Nacionalinė biblioteka Berlyne, Ms.lat.fol.185. Žr. ChŽ, p. 291).

574 paveiksle[8] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 23×39) dalies fotonuotrauka ir įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti vienodų ruleČių aklaisiais įspaudais. Apatinis veidrodis užpildytas vijokline rulete, viršutinio kietviršio veidrodyje įspaustos dvi apvalios paauksuotos plokštelės su Vyties herbu viduryje bei įrašu aplinkui: DOMINE IN VIRTVTE TVA LETABITVR REX ET S S TVA. Šios plokštelės pagamintos Vilniaus pinigų kalyklos pavieniais ir raidiniais spaudais. Interpunkcijai pavartoti kryžiukai ir trilapiai, kuriuos Vilniaus kalykla vartojo 1535—1536 m. M. Gumovskis teigia, kad minėti trilapiai buvo Vilniaus pinigų kalykloje tais metais dirbusio mincmeisterio M. Šilingo asmeninis ženklas, o kartu ir Šilingų šeimos herbas. M. Šilingas iki 1535 m. dirbo Prūsijos pinigų kalykloje Torunėje, o ją uždarius, persikėlė į Vilnių. Iki 1535 m. minėti trilapiai randami Torunėje kaltose monetose[9]. Iš šių duomenų aiškėja, kad plokštelė 1535—1536 m. laikotarpiu buvo išraižyta Vilniaus pinigų kalykloje, greičiausiai paties mincmeisterio M. Šilingo. Vijoklinė ruletė, kuria užpildytas apatinis veidrodis, būdinga XV a. paskutinio dešimtmečio ir XVI a. pradžios Vakarų Europoje įrištų knygų papuošimams. Ruletė su raidę S primenančiais ornamentais ir žiedais, kuria apvedžioti abu kietviršiai, tokia pati, kaip Vilniaus knygrišio įrišime, datuotame 1536 m. (žr. 203 pav.).

575 paveiksle[10] — baltinta kiaulės oda aptraukto viršelio (kartonas, 32×20) fotonuotrauka. Abu kietviršiai apvedžioti ruletėmis su augalų pavidalo ornamentais. Viršutiniame veidrodyje įspaustas herbas — Viengalvis erelis — ir knygos įrišimo metai — 1537, apatiniame — Vyties herbas. Visi įspaudai paauksuoti. Neišaiškinta, kur ši Žygimantui Senajam priklausiusi knyga buvo įrišta, taip pat kurioje valdovo bibliotekoje ji buvo laikoma.

576 paveiksle[11] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 21×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai papuošti paauksuotais įspaudais. Viršutiniame veidrodyje įspaustas įrašas — REGESTRVM PERCEPTARVM PECVNIARVM MONETE LITVANICALIVM ANNO 1546 — ir Vyties ir Erelio herbai po karūna. Plokštelės su šiais herbais skyduose buvo panaudotos knygrišio, įrišusio Lietuvos kanclerio Goštauto knygas (žr. 311 pav.). Apatiniame veidrodyje įspaustas įrašas — EXPOSITA PECVNIARVM MONETE LITVANICALIS ANNO 1546 — ir Vilniaus pinigų kalyklos valdytojo Žygimanto Augusto dvaro iždininko J. Liutomirskio Kaniavos (Jastrzębiec) herbas. Ši rankraštinė knyga buvo įrišta 1546 metų pabaigoje Vilniaus pinigų kalyklos knygrišio.

Žygimanto Augusto bibliotekos įrišimais pradėta domėtis tik XX a. antrajame dešimtmetyje, po to, kai 1911 m. lenkų istorikas A. Chmelis paskelbė Krokuvoje, Kurnike ir Berlyne atrastas Žygimanto Augusto dvaro sąskaitas[12]. Vėliau tyrinėjusieji Žygimanto Augusto bibliotekos knygas istorikai naudojosi Chmelio darbu, kaip vieninteliu rašytiniu šaltiniu šios bibliotekos istorijai tirti.

1913 m. istorikas L. Kolankovskis išleido knygą apie Žygimantą Augustą[13], kurioje keliose vietose mini Lietuvos didžiojo kunigaikščio biblioteką Vilniuje, jos knygų įrišimus.

Buvęs Vilniaus universiteto bibliotekininkas M. Brenšteinas savo knygutėje apie Vilniaus universiteto biblioteką iki 1832 m.[14] taip pat aprašo Žygimanto Augusto bibliotekos knygų įrišimus.

1924 m. F. Besiadeckis ir K. Pekarskis aprašė tuo metu Lvove buvusias Žygimanto Augusto bibliotekos knygas[15], taip pat — įrišimą knygos, kurioje yra superekslibrisas su inicialais AS (žr. 240 pav.), ir priėjo išvadą, kad tai nėra Žygimanto Augusto superekslibrisas.

1928—1929 m. Lvove buvo išleisti du K. Hartlebo darbai apie Žygimanto Augusto biblioteką[16]. Autorius aprašo jam žinomas išlikusias Žygimanto Augusto Vilniaus bibliotekos knygas ir duoda trumpą tų knygų likimo istoriją po Lietuvos didžiojo kunigaikščio mirties. Iš pateiktos Žygimanto Augusto testamento ištraukos matyti, kad tik maža bažnytinių knygų dalis pagal testamentą buvo paskirta Vilniaus šv. Onos bažnyčiai; visos kitos knygos buvo dovanotos jėzuitų kolegijai Vilniuje.

1928 m. Poznanėje išėjo E. Maikovskio darbas „Medžiaga Žygimanto Augusto bibliotekos istorijai"[17]. Savo darbe autorius aprašo Poznanės arkivyskupystės bibliotekoje buvusias Žygimanto Augusto knygas (1919 m. jų ten buvo 46 tomai).

1928 m. lenkų istorikas numizmatas M. Gumovskis[18] paskelbė straipsnį „Iš Žygimanto Augusto bibliotekos istorijos", kuriame rašo apie Žygimanto Augusto knygų įrišimus, esančius juose superekslibrisus bei tų superekslibrisų spaudus.

1939 m. straipsnį apie Žygimanto Augusto biblioteką paskelbė H. Baričas[19], o 1951 m.— buvęs Vilniaus universiteto bibliotekos vedėjas S. Lisovskis[20]. 1832 m. uždarius Vilniaus universitetą, jo bibliotekoje iš senosios akademijos laikų išlikusios Žygimanto Augusto bibliotekos knygos buvo išblaškytos. Dalis pateko į medicinos akademiją ir į katalikų dvasinę seminariją, kita dalis buvo išvežta į Kijevo ir Charkovo universitetus. Įsteigus Vilniaus Viešąją biblioteką, Žygimanto Augusto knygų joje nebebuvo. Tik vėliau, bibliotekai perėmus uždarytų vienuolynų knygas, tarp jų atsirado kelios Žygimanto Augusto bibliotekos knygos. 1810 m.

[8] Bažnytine slavų kalba XVI a. pirmojoje pusėje rašyta knyga: «Минея месячная на февраль» (MAB, F 19, Nr. 157).

[9] *M. Gumowski*, Maciej Schilling. Pierwszy artysta medaljer polski z XVI w., Toruń, 1927; Mennica Wileńska, Wilno, 1921, p. 46—47.

[10] *Kopp Ioannes z Raumentalu*, Gruntovnij a dokazaly Regment... Praha, 1536 (MNK, Bibl. Czart., 1704/III).

[11] Regestrum perceptarum pecuniarum monete Lituanicalium anno 1546 (MNK, Bibl. Czart., Rkp., 1037).

[12] ChŽ, I, Rachunki dworu królewskiego, 1544—1567.

[13] *L. Kolankowski*, Zygmunt August wielki książe Litwy do roku 1548, Lwów, 1913.

[14] *M. Brensztejn*, Biblioteka uniwersytecka w Wilnie do roku 1832, Wilno, 1925.

[15] Materjały do dziejów biblioteki Zygmunta Augusta, seria I, zebrana przez Fr. Biesiadeckiego i K. Piekarskiego, Kraków, 1924.

[16] *K. Hartleb*, Dzieje spuścizny królewskiej, Lwów, 1929; *K. Hartleb*, Biblioteka Zygmunta Augusta, Lwów, 1928.

[17] *E. Majkowski*, Materjały do dziejów biblioteki Zygmunta Augusta, Poznań, 1928.

[18] *M. Gumowski*, Przyczynki do dziejów biblioteki Zygmunta Augusta.— Congres International des Bibliothecaires a Prague, 1928, 2, p. 184—192.

[19] *H. Barycz*, Dookoła biblioteki Zygmunta Augusta.— Przegląd Biblioteczny. Rocznik VII, Kraków, 1939.

surašytame Vilniaus universiteto bibliotekos kataloge įrašytos 29 knygos iš Žygimanto Augusto bibliotekos. Apie šias knygas Lisovskis savo straipsnyje ir rašo.

1958 m. Vilniaus universiteto bibliotekos direktorius L. Vladimirovas išleido darbą „Vilniaus universiteto biblioteka"[21], kuriame aptarė Žygimanto Augusto bibliotekos knygas bei jų įrišimus. Autorius rašo, kad XVI amžiuje didelė knygų kolekcija Lietuvoje buvo turtinga ir gerai sutvarkyta Žygimanto Augusto rūmų biblioteka. Ją karalius bibliofilas pradėjo kaupti, atvykęs į Vilnių (1545). Knygas dideliais kiekiais supirkinėjo specialūs karaliaus agentai įvairiuose užsienio knygų prekybos centruose (pvz., Frankfurte). Knygos buvo gabenamos į Krokuvą, čia įrišamos, supakuojamos ir vežimais gabenamos į Vilnių[22].

1965 m. Lenkijoje buvo išleista lenkų kalba Danijos knygotyrininko S. Dalio „Knygos istorija"[23], kurioje trumpai aptariami Žygimanto Augusto bibliotekos knygų įrišimai. Dar S. Daliui esant gyvam (mirė 1963 m.), lenkų knygotyrininkų grupė gavo iš jo leidimą „Knygos istoriją", kuri jau buvo išversta į daugelį pasaulio kalbų, išleisti lenkų kalba. Knyga išversta iš vokiškojo leidimo. Lenkiškajame vertime daug originalo minčių vertėjų pakeista. Keliose vietose įterpti vertėjų samprotavimai apie Lenkijos bibliotekas ir žinios iš lenkų knygos istorijos. Šie intarpai, sudarantys apie ketvirtadalį autoriaus teksto, visiškai pakeitė tarptautinį S. Dalio knygos pobūdį ir pavertė Dalio parašytą tekstą priedu prie Lenkijos knygos istorijos. Įterptą medžiagą apie lenkiškos knygos puošimą ir įrišimus parašė B. Kocovskis (Kocowski) ir A. Riškevičius (Ryszkiewicz). Apie Žygimanto Augusto biblioteką jie rašo: „Amžiaus [XVI a.— *E.L.*] trečiajame ketvirtyje šiam judėjimui [knygų rinkimui.— *E.L.*] vadovavo pats karalius Žygimantas Augustas, kuris Tikocino pilyje sukaupė rinktinę knygų kolekciją, vienodai įrištą į medinius kietviršius, aptrauktus šviesiai ruda oda; viršutinį kietviršį puošė didelis karališkas supereksklibrisas, apatinį — užrašas „Sigismundi Augusti regis Poloniae monumentum". Tai buvo paskutinio Jogailos palikuonio privati biblioteka, bet ne „karališkoji biblioteka" ta prasme, kaip šiandieną suprantamos, pavyzdžiui, karališkosios Kopenhagos ar Stokholmo bibliotekos. Todėl Žygimantui Augustui mirus, ši biblioteka neišliko vienose rankose, bet suiro į kelias dalis, kurių kiekviena turėjo savo skirtingą istoriją"[24]. Ten pat pateiktas tariamos Žygimanto Augusto knygos viršutinis kietviršis su didžiuoju supereksklibrisu (žr. 597 pav.).

Peržvelgę minėtą literatūrą, matome, kad pirmas autorius, rašęs apie Žygimanto Augusto knygų įrišimus, be A. Chmelio publikacijos, buvo L. Kolankovskis. Remdamasis Žygimanto Augusto dvaro sąskaitomis, tomis, kurios buvo apmokėtos Žygimanto Augusto patikėtinio Krokuvos bankininko Decijaus (Kurniko rankraštis, II — 120), Kolankovskis, iškraipęs jų turinį, padarė klaidingas išvadas. Antai sąskaitoje parašyta, kad Krokuvos knygrišiui Dovydui už siunčiamų į Vilnių knygų ir kitų daiktų įpakavimą buvo išmokėta 15 grašių, o Kolankovskis rašo, kad Žygimanto Augusto bibliotekos knygos buvo knygrišio Dovydo įrišamos Krokuvoje ir siunčiamos į Vilnių. Šios žinios prasimanytos, nes nėra nė vienos Chmelio paskelbtos sąskaitos, iš kurios būtų matyti, kad bent viena Žygimanto Augusto knyga būtų buvusi įrišta Krokuvoje, tuo tarpu sąskaitų apie išmokėtus pinigus knygrišiams, rišusiems knygas Vilniuje, yra net keturios. Remdamasis sąskaita, pagal kurią apmokėta auksakaliui Jonui už spaudų supereksklibrisams išraižymą, Kolankovskis teigia, kad spaudai buvo raižomi Krokuvoje auksakalio Jono. Tai neteisinga. Raižęs spaudus karališkasis auksakalys J. Gundas (Ioannes Gund) gyveno ir dirbo Vilniuje. Jis palaikė artimus ryšius su iždo valdytojo pavaduotoju S. Vlošeku, kuriam 1551 m. pardavė savo dvarelį Maišiagalos paviete[25]. Archyvinių duomenų apie antrą raižytoją Kilianą, išgraviravusį kitus spaudus, nerasta; greičiausiai tai buvo vienas Vilniaus kalykloje dirbusių iš Vokietijos atvykusių raižytojų. Iš to, kas anksčiau pasakyta, matyti, jog Žygimanto Augusto bibliotekos foliantuose buvo įspaudžiami supereksklibrisai Vilniuje auksakalio J. Gundo raižytais spaudais.

Apie tai, kad L. Kolankovskio samprotavimai ir šaltinių interpretacija kai kada neatitinka tiesos, jau žinojo lenkų istorikas numizmatas M. Gumovskis. Apie L. Kolankovskio klaidas jis rašė savo knygutėje „Vilniaus pinigų kalykla XVI ir XVII a."[26] L. Kolankovskio knygoje „Žygimantas Augustas Lietuvos didysis kunigaikštis iki 1548 m."[27] parašyta, kad, kaip matyti iš likusių sąskaitų, Vilniaus auksinių pinigų kalyklą valdė broliai Merkličiai ir 1545 m. šioje kalykloje buvo nukalti 1163 dukatai. (Išnašoje nurodyta, kad žinios paimtos iš Žygimanto Augusto dvarų 1545 m. išlaidų sąskaitų, kurios A. Chmelio paskelbtos 1911 m.[28]) Nurodytą šaltinį, gal būt, neteisingai išvertęs, Kolankovskis visiškai iškreipė dokumento prasmę. Minėtoje sąskaitoje parašyta, kad 1545 m. spalio 18 d. Vilniuje S. Vlošekas išmokėjo Pranciškui ir Stanislovui Merkličiams 145 auksinus 12 grašių 4 dinarus už tai, kad jie 1163,25 vengrų auksinio dukato, primaišę kiek vario ir sidabro, perdirbo į paauksuotus siūlus, iš kurių Vilniaus meistrai išaudė paauksuotą audeklą kunigaikščio sostui apmušti. Taigi Merkličiai visai nevaldė pinigų kalyklos ir, žinoma, nekalė Vilniuje Žygimantui Augustui auksinių pinigų; šie du broliai dirbo Vilniuje kaip auksakaliai.

M. Brenšteinas, rašydamas apie Žygimanto Augusto knygų įrišimus, kaip šaltinį nurodo L. Kolankovskio darbą (p. 328) ir Chmelio publikaciją (p. 89—90), kur paskelbta medžiaga vien apie Decijaus apmokėtas sąskaitas, visiškai ignoruodamas toje pačioje publikacijoje (p. 241, 272, 278, 279) pateiktas S. Vlošeko apmokėtas sąskaitas Vilniaus knygrišiams už knygų įrišimą ir iškraipydamas istorinius faktus.

[20] *S. Lisowski*, Do dziejów biblioteki Zygmunta Augusta.— Studia nad książką, poświęcone pamięci Kazimierza Piekarskiego, Wrocław, 1951.

[21] *L. Vladimirovas*, Vilniaus universiteto biblioteka.

[22] Ten pat, p. 7.

[23] *S. Dahl*, Dzieje książki, Wrocław, 1965.

[24] Ten pat, p. 192, 193.

[25] CVIA, SA 5333, l. 33, 34.

[26] *M. Gumowski*, Mennica Wileńska w XVI i XVII w., Wilno, 1921.

[27] *L. Kolankowski*, Zygmunt August wielki książe Litwy do roku 1548, p. 330.

[28] ChŽ, I, p. 206.

L. Vladimirovas taip pat klysta, sakydamas, kad visos Žygimanto Augusto knygos Krokuvos knygrišio Dovydo vienodai buvo įrištos į rudą odą su „stilingai įspaustu superekslibrisu"[29]. M. Brenšteinas rašė, kad visos Žygimanto Augusto knygos buvo vienodai įrištos į rudą odą, ir tą tvirtinimą galima pateisinti, nes jo laikais Vilniaus universiteto bibliotekoje buvo likusi tik viena Žygimanto Augusto knyga, ir autoriui nebuvo su kuo lyginti jos įrišimo. L. Vladimirovas, rašydamas savo darbą, turėjo Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomas 7 Žygimanto Augusto knygas, įvairių knygrišių skirtingai įrištas ir įvairiais spaudais papuoštas. Be to, autorius Leningrade, Mokslų akademijos bibliotekoje, buvo matęs 20 tomų įrišimų, kurie taip pat skirtingi[30]. Vladimirovas nepasinaudojo Chmelio publikacijoje pateikiamomis S. Vlošeko Vilniaus knygrišiams apmokėtomis (už Žygimanto Augusto knygų įrišimą) sąskaitomis ir savo knygoje teigia, kad visos Žygimanto Augusto bibliotekos knygos buvo įrištos Krokuvos knygrišio Dovydo[31]. Tikriausiai, M. Brenšteinas rašydamas savo darbą, žinias apie Žygimanto Augusto bibliotekos knygų įrišimus paėmė iš Kolankovskio, paminėdamas išnašoje, be Kolankovskio darbo, ir Chmelio publikaciją, tuo tarpu Vladimirovas, pasinaudojęs vien Brenšteino darbu, išnašoje jo nepaminėjo ir nurodė vien Chmelio publikaciją, kuria, kaip matyti iš S. Vlošeko sąskaitų ignoravimo, nebuvo pasinaudojęs. Matyt, L. Vladimirovas nepasinaudojo M. Gumovskio straipsniu, kuriame šis įrodo, kad dalis Žygimanto Augusto knygų įrišta ir dalis spaudų superekslibrisams pagaminta Vilniuje.

K. Hartlebas savo straipsniuose klasifikuoja Žygimanto Augusto knygų įrišimų superekslibrisus ir nagrinėja klausimą, kas atsitiko su biblioteka, Žygimantui Augustui mirus. Jo manymu, valdovui mirus, didesnę dalį knygų pasisavino J. Zamoiskis, o likusias — kiti Tikocino dvariškiai. E. Maikovskis rašo, kad knygos nebuvo grobstomos, kad jomis apdovanojo dvariškius Žygimanto Augusto sesuo Ona. H. Baričas teigia, kad biblioteka buvo padalyta tarp Žygimanto Augusto seserų Onos ir Kotrynos.

Yra visokių nuomonių dėl Žygimanto Augusto knygų likimo. Viena yra tikra: jo paskutinė, testamente išreikšta valia — perduoti knygas Vilniaus jėzuitų kolegijai — nebuvo įvykdyta. Knygas, išskyrus tas, kurios tuo metu buvo Vilniuje ir kurios atiteko jėzuitų kolegijai, grobstė įvairiausi dignitoriai. F. Besiadeckis ir K. Pekarskis 1924 m. kreipėsi į lenkų tautą, siūlydami iš visų bibliotekų išlikusias Žygimanto Augusto knygas perkelti į Krokuvą, į Vavelį (ne į testamente nurodytą vietą — Vilnių). XX a. antrosios pusės lenkų istorikai, rašydami apie Žygimanto Augusto biblioteką, net nepamini, kad ji buvo įkurta ir laikoma Vilniuje. Jie teigia, kad Žygimantas Augustas savo biblioteką komplektavo Tikocine[32].

Nustatyti knygos įrišėją, jos įrišimo vietą ir laiką, neturint kitokių žinių, galima tik lyginant tiriamos knygos įrišimą su kitais įrišimais, kurie papuošti tais pačiais įrankiais padarytais įspaudais. Žemiau ir mėginama Žygimanto Augusto bibliotekos knygų įrišimus tyrinėti tokiu lyginimo būdu. Panaudota daugiau kaip 200 knygų įrišimų trynių; kai kurie iš tų įrišimų nufotografuoti. Ištirtų Žygimanto Augusto bibliotekos knygų 14 tomų saugoma Vilniaus bibliotekose, 120 — Varšuvoje, 60 — Leningrade, kiti Krokuvoje. Didesnė dalis Krokuvos tautiniame muziejuje saugomų tomų yra Žygimanto Augusto sąskaitų rankraštinės knygos.

Ištirtos knygos suskirstytos į dvi grupes: Vilniuje tuo metu dirbusių knygrišių įrišimai (577—588 pav.), Krokuvos knygrišių įrišimai (589—596 pav.).

577 paveiksle[33] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti dviem ruletėmis: su Kristumi, evangelistais bei įrašais: IOANNES, SALVATOR, MARCVS 1545 (ketvertukas apverstas), MATEVS, LVCAS; su Apolonu, mūzomis bei įrašais: APOLLO, CALIOPE, TALIA, TERSPICE, EVTERPE. Rulečių įspaudai — paauksuoti. Viršutinio veidrodžio centre įspausta Vilniaus pinigų kalykloje pagaminta plokštelė su Žygimanto Augusto superekslibrisu bei įrašu aplinkui: SIGISMVNDVS AVGVSTVS REX POLONIE MAG DVX LITVANI. Įspaudas paauksuotas. Apatiniame veidrodyje — paauksuotas įspaudas: MONVMENTVM... 1563. Ruletę su evangelistais ir metais — 1545 — vartojo knygrišys, įrišęs ir kitas Žygimanto Augusto bibliotekos knygas[34]. Ta pati ruletė ir tas pats superekslibriso spaudas panaudoti Vilniuje 1553 m. S. Kosuckio sudarytam Žygimanto Augusto bibliotekos juridinių knygų katalogui, taip pat ir kitoms knygoms (žr. 408, 409 pav.)[35]. Ruletę su Apolonu ir mūzomis vartojo Vilniaus knygrišys J. Albino ir kitų Vilniaus didikų knygų įrišimams (žr. ruletes 408, 414 pav.), taip pat įrišdamas ir kitas Žygimanto Augusto bibliotekos knygas 1557—1563 metų laikotarpyje[36].

578 paveiksle[37] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×33) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti dviejų rulečių aklaisiais įspaudais. Pirmoje ruletėje Kristus pavaizduotas kaip Išganytojas, Gerasis Piemuo ir t. t.; joje įrašyta: SALVATOR, EGO SVM PA 1545, CAP CRVS, SVR AT VA. Ši ruletė buvo panaudota, įrišant J. Albino ir kitas Žygimanto Augusto knygas[38]. Antra ruletė su evangelistais ir išraižymo metais — 1545 (atbulu ketvertuku) yra tokia pat, kaip ruletė, panaudota 577 paveiksle. Viršutiniame veidrodyje įspaustas tas pats superekslibrisas, kaip 577 paveiksle. Apatinis veidrodis visas užpildytas rulete su

[29] *L. Vladimirovas,* Vilniaus universiteto biblioteka, p. 7. Neaišku, ką autorius turi galvoje, rašydamas „stilingai įspaustu superekslibrisu".

[30] Kartu su keliais šimtais tomų Vilniaus universiteto bibliotekos knygų, išvežtų į Peterburgą, TSRS Mokslų akademijos bibliotekoje, Leningrade, saugoma apie 60 Žygimanto Augusto bibliotekos knygų.

[31] *L. Vladimirovas,* Vilniaus universiteto biblioteka, p. 7.

[32] *S. Dahl,* Dzieje książki, p. 192.

[33] *Philo Iudaeus...,* In libros Mosis..., Parisiis, 1552. Įrašai: Collegy Vilnen. Soc. Iesu inscriptus Catalogo. Bibliotheca Magna; 2) ovalus tušo antspaudas: Biblioth. Academ. Vilnens. (BAN, 1380 f. 17018, s. Nr. 32.2.20).

[34] VUB, II—4702; BAN, 1365 f, 610 f.m., 1403 f.; BOZ, AZ 93. Visose 6 knygose įspausti įrišimo metai — 1563.

[35] Index librorum iurisprudentiae in Bibliotheca Maiestatis Re. Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecyi. E. Bawiński, L. Birkenmajer, J. Loś, Kraków, 1914, p. 173.

[36] VUB, BAV 47.5.6, II—4708 ir kt.

[37] MAB, F 16, Nr. 124. Rankraštinė knyga, kurioje Žygimanto Augusto patikėtinis Žemaitijos dvarų raštininkas A. Mackevičius surašė didžiojo kunigaikščio valdomus valsčius Žemaitijoje (М. Любавский, Литовско-Русский сейм, Москва, 1900, стр. 843).

[38] BOZ, AZ 81.

evangelistais. Ši rankraštinė knyga buvo įrišta Vilniaus knygrišio apie 1560 m.

579 paveiksle[39] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 15×22) įspaudų trynės. Superekslibrisas — kaip 577 ir 578 paveiksluose. Ruletė su mūzomis ta pati, kaip ir 577 paveiksle. Ruletėje su Kristumi išraižyti 1545 metai[40].

580 paveiksle[41] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×32) įspaudų trynės. Šis Žygimanto Augusto bibliotekos knygos įrišimas skiriasi nuo aukščiau aprašytųjų. Visi įspaudai paauksuoti, jie įspausti be rulečių, vien rėžtuku, plokštelėmis, pavieniais ir kampiniais spaudais. Viršutinio veidrodžio centre įspausta plokštelė su įrašu: GENESIS XXII. Apatiniame veidrodyje įspaustas 577, 578, 579 paveiksle pavaizduotas superekslibrisas. Įrišimo metų nėra.

581 paveiksle[42] — ruda oda aptraukto viršelio (kartonas, 22×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti trimis ruletėmis: pirmoje — augalų ornamentai, antroje — stovį berniukai, tarp jų medalionai su galvutėmis, trečioje ruletėje išraižytos galvutės medalionuose tarp augalų ornamentų. Trečiąją ruletę 1550 m. vartojo knygrišys, kuris rišo Krokuvos magistrato knygas[43]. Lenkų knygos įrišimo tyrinėtoja M. Krinicka (Krynicka) sako tik kartą aptikusi šios ruletės įspaudus Krokuvoje įrištoje knygoje; po 1550 m. šią ruletę vartojęs Vilniaus knygrišys, rišęs Žygimanto Augusto knygas. Patikrinus Krokuvos miesto archyve magistrato knygų 1543—1610 m. įrišimus, tik viename įrišime rasta šios ruletės įspaudų[44]. Neaišku, ar po 1550 m. kažkuris Krokuvos magistratui dirbęs knygrišys persikėlė į Vilnių ir čia rišo knygas Žygimanto Augusto bibliotekai ir kitiems Vilniaus didikams, ar ruletė buvo parduota kuriam nors Vilniaus knygrišiui. Ši ruletė vartota Vilniuje A. Rotundo ir kitose 1558—1563 m. įrištose knygose (žr. 202, 316, 413 pav.). Kartu su šia rulete į Vilnių buvo atvežta ir ruletė su personažais iš Biblijos bei įrašais: DAVID 1540, PETR, PAVL, SALVATOR (žr. 316 pav.). Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė su superekslibrisu (kaip ir 577—580 pav.). Apatiniame veidrodyje įrašyta: REGESTRVM RACIONIS OFFITINE MONETARIE VILNENSIS PER MARTINVM CONRAT NOTARIVM EIVSDEM OFFITINE FACTE A DIE I IANVARII ANNO 1551 AD DIEM 31 DECEMBRIS 1551. Tai Vilniaus pinigų kalyklos ataskaitų knyga. Taip pat įrištos 1553 ir 1554 m. šios kalyklos ataskaitų knygos[45].

582 paveiksle[46] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti aklaisiais rulečių įspaudais, viršutiniame veidrodyje įspaustas superekslibrisas, apatiniame įrašyta: MONVMENTVM... 1559. Superekslibriso plokštelėje, įrašo (SIGISMVNDVS AVGVSTVS REX POLONIE MAGNVS DVX LITVANIE) pabaigoje išraižytas Vilniaus pinigų kalyklos ženklas. Plokštelė išraižyta apie 1558 m. Pirmoje ruletėje išraižytos galvutės medalionuose tarp augalų ornamentų (žr. 581 pav.). Antros ruletės medalionuose išraižyti reformatai bei įrašai: D PHILIP MELAN, D IOANES HVS, D MARTIN, D ERASM ROTE. Ši ruletė aptikta tik Vilniuje 1558—1564 m. įrištose knygose. Matyt, ji ir vėliau išliko pas Vilniaus knygrišius, nes XVII a. pirmojoje pusėje vėl pasirodo L. Sapiegos knygų įrišimuose (žr. 368 pav.). Iš peržiūrėtų 200 tomų Žygimanto Augusto bibliotekos knygų ruletė su galvutėmis medalionuose be įrašų pavartota 8 kartus, ruletė su reformatais — 20 kartų[47].

583 paveiksle[48] — Varšuvos universiteto bibliotekoje saugomos Žygimanto Augusto knygos įrišimo viršutinio kietviršio fotonuotrauka. Kietviršis apvedžiotas rulete su reformatais.

584 paveiksle[49] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×33) įspaudų trynės. Viršutiniame veidrodyje įspaustas superekslibrisas (kaip 582 ir 583 pav.), apatiniame įrašyta: MONVMENTVM... 1563. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti dviem ruletėmis. Rulečių įspaudai — aklieji. Pirmoje pavaizduotas Kristus ir evangelistai. Joje įrašyta: SALVATOR, MATEVS, MARCVS, LVCAS, IOHANNES; išraižymo metų nėra. Antroje ruletėje taip pat nėra išraižymo metų; joje pavaizduotos alegorinės figūros, įrašyta: IVSTICIA, LVCRECI (po viena figūra įrašo nėra). Ruletę su evangelistais Vilniaus knygrišys vartojo 1564 m. (žr. 283 pav.). 1563 metais įrišta knyga su tais pačiais įspaudais saugoma Varšuvos universiteto bibliotekoje[50]; joje išliko knygrišio priešlapiai. Priešlapių popierius su Vilniaus popieriaus dirbtuvėje vartotu vandenženkliu (EL, 157—159 vž. tipo).

585 paveiksle[51] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 10×16) įspaudų trynė. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose (kaip 581 pav.). Viršutiniame veidrodyje įspausta Vilniaus pinigų kalyklos darbo plokštelė su herbais bei įrašu: SIGISMVNDVS AVGVSTVS REX POLONIAE MAGNVS DVX LITVA; apatiniame — su įrašu: MONVMENTVM ... 1559. Visai vienodai papuošti ir kitų Zamoiskių ordinacijos bibliotekoje, Varšuvoje, saugomų Žygimanto Augusto bibliotekos knygų viršeliai. Jie visi įrišti 1559 m.[52].

[39] *Lucidus Ioannes...*, Opusculum de emendationibus temporum ab orbe condito..., Venetii, 1545. Įrašai: 1) Collegii Vilnen. Soc. Iesu inscriptus Catalogo; 2) Bibliothecae Magnae; 3) ovalus antspaudas: BIBLIOTH. ACADEM.VILNENSIS (VUB, BAV 47.5.6).

[40] Ten pat.

[41] Novus orbis regiorum..., Basileae, 1537. Įrašai: 1) Collegii Vilnensis Societ. Iesu inscriptus catalogo; 2) ovalus antspaudas: BIBLIOTH.ACADEM.VILNEN. (BAN, 1401 f. 17046—17047, s.Nr.41. 2.15, 42.1.20, 71.1.4).

[42] MNK, Bibl. Czart., Rkp. 1027.

[43] AMK, Consul. Cracov. Protoc., 1550—1551, Nr. 561.

[44] Ten pat.

[45] MNK, Bibl. Czart., Rkp. 1029, l. 196, 197, 204a; Rkp. 1030, l. 306a, 312a.

[46] *Selva Georgius...*, Opera..., Parisiis, 1539. Įrašai: 1) Collegij Vilnen. Soc. Iesu inscriptus catalogo; 2) Bibliotheca Magna; 3) ovalus antspaudas: BIBLIOTH.ACADEM.VILNEN. (BAN, 1385 f. 17023, s. Nr. 33.1.5, 37.3.5).

[47] BAN, 1385, 1382, 1401 f.; VUB, II—4706, 4716; BOZ, ZA 60, 62, 65, 84, 91, 122, 182.

[48] BU Warsz., XVI.27.5.7.

[49] *Anitius Manlius Severinus Boethius...*, Opera omnia..., Basileae, 1546. Įrašas: Collegij Vilnen. Soc.Iesu inscriptus catalogo. Bibliotheca Magna (BAN, 1359 f. 16987, s. Nr. 34, l. 19, 35.1.7).

[50] BU Warsz., 28.9.5.13.

[51] *Peuerbachius Georgius...*, Novae theoricae planetarum..., 1528. Ekslibrisas: STANISLAVS C O ZAMOYSKI ANNO 1804. Ex bibliotheca C. O. Zamoyski Scolis Zamosciensibus consacratae (BOZ, 17).

[52] BOZ, ZA 31, 35—38.

586 paveiksle[53] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 11×16) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su augalų ornamentu. Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė (kaip 585 pav.). Tą pačią plokštelę 1552 m. pabaigoje buvo panaudojęs knygrišys, įrišęs Vilniaus pinigų kalyklos ataskaitų knygas[54]. Viena iš tų knygų, greičiausiai skirta valdovui, buvo įrišta prabangiau, antroji knyga, skirta greičiausiai kalyklos vedėjui, buvo įrišta paprasčiau. 135 lape įrašyta, kad nuo 1552 m. sausio 23 d. Vilniaus kalyklos graveriu tapo iš Elbingo atvykęs Vartenbergas (Marczin Vartenberk z Helbinga). Minima plokštelė pirmą kartą aptikta 1552 m. gruodžio mėn. įrištos knygos viršelyje. Tur būt, naujasis Vilniaus pinigų kalyklos raižytojas M. Vartenbergas pagamino ją 1552 m. viduryje. Įrišimo apatiniame veidrodyje įspaustas įrašas: MONVMENTVM... 1560.

587 paveiksle[55] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 28×42) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti dviem ruletėmis. Viena ruletė — su reformatais; ji buvo panaudota, įrišant Vilniuje kitas knygas (žr. 582 pav. ir paaiškinimą prie jo). Kita ruletė — su Kristumi ir evangelistais; joje įrašyta: SALVATOR, MATEVS, MARCVS, LVCAS, IOHANNES; išraižymo metų nėra. Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė su didžiuoju superekslibrisu be įrašo; ji skiriasi nuo Krokuvoje naudotos plokštelės su panašiu didžiuoju superekslibrisu. Apatiniame veidrodyje įspausta: MONVMENTVM...1563. Tie patys įspaudai yra Zamoiskių ordinacijos bibliotekoje saugomos Žygimanto Augusto bibliotekos 1560 m. įrištos knygos viršelyje[56].

588 paveiksle[57] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×32) įspaudų trynė. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose. Šią ruletę Vilniaus knygrišys vartojo, rišdamas Žygimanto Augusto knygas (žr. 581, 585 pav. ir šių paveikslų paaiškinimus). Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė su mažuoju superekslibrisu be įrašų. Ši plokštelė skiriasi nuo Krokuvoje naudotų šio tipo plokštelių. Apatiniame veidrodyje įspausta: MONVMENTVM... 1562.

589 paveiksle[58] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 10×16) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su galvutėmis medalionuose tarp augalų ornamentų ir rulete su Kristumi, šv. Petru ir Povilu bei įrašais: PETR, PAVL, 1539 (po Kristumi); įspaudai — aklieji. Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė su Žygimanto Augusto mažuoju superekslibrisu, be įrašų. Nors ši plokštelė ir labai panaši į Vilniaus knygrišio pavartotą plokštelę 588 paveiksle, bet nėra tapati. Apatiniame veidrodyje įrašyta: MONVMENTVM...1547. Pirmoji ruletė (su galvutėmis medalionuose) buvo vartota, 1552 m. įrišant Krokuvos magistrato[59] ir 1547—1552 m. laikotarpiu Žygimanto Augusto knygas[60]. 233, 324, 417, 418 ir 419 paveiksluose pavaizduoti įrišimai, kuriuose irgi įspausta ši ruletė. Antroji ruletė buvo vartota, 1552 m. įrišant Krokuvos magistrato[61] ir kitas Žygimanto Augusto knygas[62], taip pat knygą, pateiktą 314 paveiksle. Jogailos universiteto bibliotekos Krokuvoje retųjų spaudinių skyriaus vedėja A. Kaminska atkreipė autoriaus dėmesį į vieną bibliotekoje esančią knygą, kurios įrišimą ir įrašą jame K. Pekarskis panaudojo kaip įrodymą, kad Žygimanto Augusto knygas rišo Krokuvos knygrišys Dovydas[63]. Knyga įrišta į rudą odą, abu kietviršiai apvedžioti minėtos ruletės su Kristumi, šv. Petru ir Povilu bei išraižymo metais — 1539 — aklaisiais įspaudais. Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė su Adomu ir Ieva, apatiniame įrašyta: GRAIS DEDIT ORE MVSA ROTVNDO LOQVI 1543. Paskutiniame priešlapyje, atrodo, ne vienu metu ir nevienodu rašalu įrašyta: „Comparatus... 1543 a labo: 5 (fl) intro: David." Įrašas blogai išskaitomas ir vietomis ištrintas. K. Pekarskis, matyt, pasirėmęs įrašu ir tuo, kad šios krokuviečiui priklausiusios knygos įrišimas papuoštas rulete, kuri buvo taip pat vartota, puošiant Žygimanto Augusto bibliotekos knygas, nusprendė, kad „Krokuvos knygrišys Dovydas rišo Žygimanto Augusto knygas". Paliekant nepatikrintą teiginį, kad šią knygą 1543 m. įrišo knygrišys Dovydas, viena aišku, kad ją, kaip ir kai kurias kitas Žygimanto Augusto knygas, įrišo knygrišys, vartojęs tuos pačius spaudus, kaip ir asmuo, įrišęs kai kurias Krokuvos magistrato knygas.

590 paveiksle[64] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 11×18) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su Kristumi, šv. Petru (viršuje įspausta 1540) ir Povilu. Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė su superekslibrisu (kaip 589 pav.), apatiniame — su įrašu: MONVMENTVM...1554. 1540 m. datuotą ruletę (su Kristumi, šv. Petru ir Povilu) naudojo knygrišys, įrišęs Krokuvos magistrato 1543 m. knygą[65], 1556—1558 m. įrištas knygas (žr. 240, 315, 420 pav.), taip pat Žygimanto Augusto 1552 m. įrištą knygą[66].

591 paveiksle[67] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti: rulete su Kristumi, šv. Petru ir Povilu, datuota 1540 m. (žr. 590 pav.); rulete su antikinėmis gal-

[53] *Antonius Musa Brassavolius...*, De medicamentis..., Tiguri, 1555. Įrašai: 1) Istius libri est possesor Hier[onymus] Poz[naniensis] Chir[urgus] Sere[nissi]me Reginae Poloniae Annae Jagielloniae; 2) Ex libris Ioannis Clementis Radiwini Warszaw.; 3) Sum Caroli Zabrzesky; 4) Conventus Varsaviensis Carmelit[arum] Discalcea[torum] (BU Warsz., 28.5.4.22a).

[54] Regestrum racionis offitine monetarie Vilnensis per Martinum Conrat notarium eiusdem offitine facte a die 1 Ianuarii anno 1552 ad diem 31 decembris 1552 (MNK, Bibl. Czart., Rkp. 1028).

[55] Digestorum seu Pandectarum libri quinquaginta ex Florentinis Pandectis repraesentati..., Florentiae, 1553 (BOZ, ZA 154).

[56] BOZ, ZA 80.

[57] *Antonii Lulli Balearis*, De oratione libri septem..., Basileae, 1558. Įrašas: Reside. Grodnen. Soc. Iesu (BAN, 1388 f. 17027, s. Nr. 49.5.17).

[58] *Melanchton Philippus*, Collectio praefationum, orationum etc..., Argentorati, 1543. Įrašas: J. S. Raszkowski (VUB, II—4714).

[59] AMK, Act. adv., 149.

[60] VUB, II—4707; BOZ, 1, 39, 40, 41, 44, 46, 51, 52.

[61] AMK, Act. adv., 149.

[62] VUB, II—4707; BOZ, 1, 14, 31, 39, 44.

[63] *Urbanus Belunensis...*, Institutionum in linguam Graecam..., Basileae, 1539 (BJK, Cim. 5503).

[64] *Vives Ioannes Ludovicus*, De disciplinis libri XX in tres tomos distincti..., Lugduni, 1551. Įrašai: 1) Ioannis Bolandz et Amicorum; 2) Residentia Grodnensis Societatis Iesu, November 1642 (VUB, BAV 70-4-4).

[65] AMK, Kat. druk., 138.

[66] BOZ, 43.

[67] Index in tomos omnes operum divi Hieronymi, cum interpretatione..., Basileae, 1539. Įrašas: Collegij Vilnen. Soc. Jesu inscriptus catalogo (BAN, 1393 f. 17037, s. Nr. 15.1.4).

vutėmis medalionuose, įrašais bei išgraviruotais metais — 1542; rulete su Kristumi bei įrašais: EGO SVM PAS, CAP CRVSIC, SVR ET VALE (be metų; žr. 240, 416 pav.). Įspaudai — aklieji. Viršutiniame veidrodyje įspaustas superekslibrisas (kaip 589 ir 590 pav.), apatiniame įrašyta: MONVMENTVM...1547.

592 paveiksle[68] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 23×35) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti ruletėmis su scenomis iš Senojo testamento bei įrašais (SCALA IACOB, PRO LEGIS, IDOLATRIA, ...ISAAC), ruletėmis su Kristumi bei įrašais (EGO SVM PAS, CAP CRVSIC, SVR ET VALE; be metų); įspaudai — aklieji. Viršutiniame veidrodyje įspaustas didysis superekslibrisas be įrašų, apatiniame įrašyta: MONVMENTVM... 1555. Taip pat papuošta TSRS Mokslų akademijos bibliotekoje saugoma knyga su įrišimo metais — 1550[69]. Ruletė su scenomis iš Senojo testamento panaudota ir kituose Žygimanto Augusto knygų įrišimuose[70], taip pat įrišant knygas 240, 416 paveiksluose; tą pačią ruletę vartojo knygrišys, įrišęs Krokuvos magistrato 1543 m. knygą[71]. Ruletė su Kristumi irgi įspausta kituose Žygimanto Augusto knygų įrišimuose, taip pat knygų įrišimuose, kurie pateikti 240, 416 paveiksluose, bei Krokuvos magistrato 1543 metų knygos įrišime.

593 paveiksle[72] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 22×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su antikinėmis galvutėmis bei išraižytais metais — 1542 (žr. 591 pav.) ir rulete su alegorinėmis figūromis bei įrašais: IVSTIC, FORTITVD, LVCRECIA. Viršutiniame veidrodyje — didelis superekslibrisas be įrašų, apatiniame įrašyta: MONVMENTVM...1549. Ruletę su alegorinėmis figūromis knygrišys panaudojo, įrišdamas kitas Žygimanto Augusto knygas[73], taip pat ji buvo įspausta Krokuvos magistrato 1543 m. knygos viršelyje[74].

594 paveiksle[75] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 21×33) įspaudų trynė. Abu kietviršiai apvedžioti rulete su scenomis iš Naujojo testamento bei įrašais: IVSTICIA, PENTECOST ES, ASSENDO ADTP. Viršutiniame veidrodyje įspaustas didelis superekslibrisas be įrašų, apatiniame įrašyta: MONVMENTVM... 1549. Ruletė buvo panaudota kituose Žygimanto Augusto knygų įrišimuose[76], taip pat įrišant knygą 417 paveiksle.

595 paveiksle[77] — ruda oda aptraukto viršelio (medis, 20×32) įspaudų trynės. Abu kietviršiai apvedžioti ruletėmis. Viršutiniame veidrodyje įspaustas didelis superekslibrisas be įrašų, apatiniame — plokštelė-rėmeliai, kurių viduryje įrašyta — SIGISMVNDI AVGVSTI REGIS POLONIAE MONVMENTVM (be metų). Plokštelė-rėmeliai aptikti tik viename Žygimanto Augusto knygos įrišime.

596 paveiksle[78] — ruda oda aptraukto viršelio (medis 22×33) įspaudų trynės. Abu kietviršiai vienodai apvedžioti rulete su personažais iš Biblijos bei įrašais: ECCE ANGNVS DEI, DATA EST MIHIOM, DE FRVCTV VENTRI, APPARVIT BENIG. Viršutiniame veidrodyje įspausta plokštelė su Lenkijos ereliu (ant krūtinės — monograma SA) renesansiniame kartuše po karūna. Apatinis veidrodis užpildytas pavieniais įspaudais. Ruletė buvo panaudota Krokuvos magistrato 1571 m. knygos viršelyje. Aptikta tik viena knyga, įrišta apie 1565 m. su šiuo superekslibrisu.

597 paveiksle — viršutinio kietviršio veidrodyje įspausta plokštelė. Joje išgraviruotas Žygimanto Augusto biustas bei įrašas aplinkui: SIGISMVNDVS AUG REX POLONIAE MAGNVS DVX LITVA RVSSI MASONIAE PRVSS AC SAMAGITIAEC D ET HAER. Kai kurie autoriai teigia, kad tai Žygimanto Augusto bibliotekos superekslibrisas[79], bet tai netiesa. XVI a. pabaigoje vienas Krokuvos knygrišys šią plokštelę vartojo kaip įrišimų papuošimą; ji dažniausiai būdavo įspaudžiama greta knygos savininko superekslibriso. Pavyzdžiui, kai kurių 1583 m. Krokuvoje įrištų Jogailos universiteto bibliotekos knygų įrišimus puošia universiteto bibliotekos superekslibrisas ir minėtoji plokštelė su Žygimanto Augusto atvaizdu[80]. Krokuvos tautiniame muziejuje saugomų kai kurių knygų įrišimus puošia ir plokštelė su Žygimanto Augusto atvaizdu, ir knygų savininko Pšipkovskio (Przypkowski) superekslibrisas su Radvano herbu[81].

598 paveiksle[82] — trynės dviejų plokštelių, įspaustų 1568 m. įrištose knygose. Kai kurie knygotyrininkai teigia, kad šios plokštelės esančios Žygimanto Augusto bibliotekos superekslibrisas, kad vienoje plokštelėje pavaizduotas Žygimantas Augustas, o kitoje — jo žmona[83]. Čia aiškus nesusipratimas, nes plokštelėse pavaizduoti ne Žygimantas Augustas su žmona, o šiaip antikinių personažų galvutės. Krokuvos tautiniame muziejuje tokių plokštelių yra su kitokiomis antikinėmis galvutėmis[84].

[68] Nouum Iesu Christi D. N. Testamentum, Lutetiae Parisiorum, 1550. Įrašas: Domus Professae. Vilnensis Soc.Iesu 1662 (BAN, 1356 f. 16984, s. Nr. 20.6.10).

[69] BAN, 1373 f.

[70] VUB, II—4701, 4703; BOZ, 85, 102; BAN, 609, 615/6 f.m. 1355, 1364 f. ir kt.

[71] AMK, Act. adv., Anni 1543. (Kat. druk., 138/I).

[72] *Aristoteles...*, Principis ethicorum..., Parisiis, 1542 (BAN, 1389 f. 17028—170 29, s. Nr. 33.1.1, 37.1.5, 37.3.6).

[73] BAN, 154 q., 1387, 1405 f.

[74] AMK, Kat. druk., 138/1, 138/2.

[75] *Clichtoveus Iudocus...*, Sermones..., Coloniae, 1535. Įrašai: 1) Collegij Vilnen. Societatis Iesu inscriptus Catalogo; 2) Bibliotheca Magna (BAN, 1398 f. 17042, s. Nr. 2.4.11, 2.1.17, 11.1.1).

[76] VUB, II—4705; BOZ, 94; BAN, 1344, 1361, 1366, 1372 f. ir kt.

[77] Orationes horum rhetorum..., Venetiis, 1513. Įrašai: 1) Collegij Vilnensis Societ. Iesu inscriptus catalogo; 2) Bibliotheca Magna; 3) ovalus tušo antspaudas (BAN, 1362 f. 16991/2, s. Nr. 33.1.33; 37.2.8, 37.4.11).

[78] *Salvianus...*, De vero iudicio et providentio dei, libri VIII, Romae, 1564. Įrašai: 1) Sacrae et Sersmae Regiae Maiestati; 2) Collegij Vilnen. Soc. Iesu inscriptus catalogo; 3) ovalus tušo antspaudas (BAN, 571 f. 6353, s. Nr. 15.6.4, 15.9.8, 18.7.2).

[79] *S. Dahl*, Dzieje książki, p. 193.

[80] BJK, Lat. 2788.

[81] *Rey...*, Zwierciadło..., Kraków, 1568 (MNK, Bibl. Czart., XVI—1697/III, XVI—99 ir kt.

[82] MNK, Bibl. Czart., 2469.

[83] *П. Симони*, Опыт сборника сведений, по истории и технике книгопереплетного дела на Руси..., СПб, 1903, V, № 9.

[84] MNK, Bibl. Czart., 588/1 ir kt.

PRIEDAI

1 priedas

Leono Sapiegos 1596 m. rugsėjo 22 d. rašyto laiško nuorašas. Šiuo laišku kancleris pakvituoja iždininko L. Mamoničiaus iš iždo paimtas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės privilegijas. (Versta iš lenkų kalbos.)

Lvovo valstybinė mokslinė biblioteka,
Rankraščių skyrius, Sapiegų fondas,
880-Vc, p. 322.

Leonas Sapiega, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris, Slonimo, Rietavo ir kitų žemių seniūnas, šiuo savo kvitu pareiškiu, kad garbingasis Ponas Lukas Mamoničius, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždininkas, Žiežmarių seniūnas, Jo Milystai Ponui Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždo valdytojui žinant ir jo palieptas, paėmė iš iždo ir man atsiuntė į raudoną aksomą įrištas, su kabančiu prie jų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sidabriniu antspaudu pergamentines knygas, kuriose surašytos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laisvių privilegijos. Knygas paėmiau pas save, o jų iš pono iždininko gavimą pakvituoju šiuo ponui iždininkui duotu kvitu, kurį dėl tikrumo pasirašau savo ranka ir pridedu savo antspaudus.

(Pasirašė) Leonas Sapiega
Duota Varšuvoje, 1596 m. rugsėjo 22 d.

Rašto pabaigoje kita ranka įrašyta: „Grąžinta į iždą".

2 priedas

Privilegija laikyti knygrišyklą ir prekiauti knygomis Vilniuje, 1633 m. liepos 20 d. Vladislovo IV duota mirusio Vilniaus knygrišio ir knygų pirklio Gotardo Reko našlei Rekienei. (Versta iš lenkų kalbos.)

CGADA, Lietuvos Metrika, F 389,
b. 106, l. 560.

Libertacija Rekienei laikyti Vilniuje biblioteką. Mes, Vladislovas IV, Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis ir t. t., pareiškiame visiems, kam tas žinotina, kad Ponų Taryba ir kiti mūsų dvaro pareigūnai pateikė mums pavyzdingo elgesio ir dorų papročių šauniosios Rekienės, mirusio mūsų Vilniaus piliečio ir knygrišio bei knygų pirklio Gotardo Reko našlės, prašymą. Ji prašo leisti jai ir toliau, kaip jos mirusiam vyrui buvo leista, pirkti svetimuose kraštuose įvairias padoraus turinio knygas, kad mūsų vaikai galėtų būti dievobaimingai mokomi ir auklėjami, o suaugę galėtų padorias knygas skaityti, kad jai būtų leista šiomis knygomis prekiauti, tiek mūsų sostinėje Vilniuje, tiek ir kituose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestuose. Kad būtų leista jai atvežtas iš svetur knygas įvairiai įrišti pagal mirusio vyro ir kitų knygrišių pavyzdį.

Ponų Tarybai ir esantiems dabar prie mūsų valdininkams prašant, o labiausiai — kad mūsų mirusio knygrišio našlaičiams nebūtų padaryta skriaudos, mes nutarėme parodyti savo palankumą ir malonę ir šiuo mūsų raštu įsakome ir reikalaujame, kad aukščiau minėtajai našlei Rekienei, kuri yra pagyvenusi ir silpnos sveikatos ir nori savo nepilnamečius vaikus išauklėti, būtų leidžiama iki jos gyvenimo pabaigos laikyti keturis pameistrius ir mokinius knygoms įrišti ir pardavinėti. O knygrišystėje įgudusius ir išmokslintus jos pameistrius ir mokinius kad Vilniaus miesto knygrišių cecho nariai priimtų į savo tarpą. Cechas turi juos priimti ir gerai su jais elgtis.

Jeigu našlei darytų kokių nemalonumų ar cechas, ar kitos įstaigos ir ji kreiptųsi su skundu į bet kurią Vilniaus mieste esančią įstaigą, visi turi jai tuoj padėti ir ją globoti.

Tam mes išdavėme šį mūsų raštą, mūsų paties ranka pasirašytą, ir įsakėme prispausti mūsų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudą.

Duota Vilniuje, 1633 m. liepos 20 d.
Karalius Vladislovas. Kristupas Korvinas-Gosevskis,
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštininkas.

3 priedas

Aktas, kuriuo 1664 m. birželio 8 d. Jonas Kazimieras suteikia Vilniaus knygrišių cechui naują statutą[1].

Jonas Kazimieras, iš Dievo malonės Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis ir t. t., apreiškiame visiems ir kiekvienam, kam tai žinotina atskirai, kad per mūsų rūmų tarėjus bei valdininkus ištikimi mūsų valdiniai, mūsų sostinės Vilniaus knygrišių cecho vyresnieji Elijas Tylis [Elia von Tyl] ir Kazimieras Vežbovskis, žinomi piliečiai ir prityrę knygrišystės meistrai, skundžiasi, kad prieš daug metų jų brolijoje ir ceche buvusi tvarka, o dabar jų amate esanti didelė netvarka. Į mūsų Vilniaus miestą įvežamos įvairios eretiškos ir kitų sektų knygos, ir jos pardavinėjamos daugelyje krautuvių, taip pat žydai įriša krikščioniškas knygas. Per visus šiuos ir daugelį kitų neteisėtumų nusižengiama Dievui ir padaroma daug skriaudos minėto knygrišių cecho meistrams. Todėl, norėdami panaikinti visą šią netvarką, taip pat patenkinti paminėtų knygrišių cecho vyresniųjų skundus bei prašymus ir trokšdami, kad šiame ceche būtų kuo geriausia tvarka, o ypač kad iš to būtų nauda Dievo bažnyčiai, patiems knygrišiams ir visam Vilniaus miestui, duodame šią mūsų privilegiją ir nustatome tiems amatininkams žemiau nurodytą darbo ir elgesio tvarką.

1. Visų pirma, kasmet visi meistrai privalo susirinkti per šv. Mikalojų ir išsirinkti iš savo tarpo du vyresniuosius. Vyresniaisiais gali būti tik Romos katalikai, geri žmonės, bet ne kokie disidentai. Išrinkti vyresnieji kasmet per didžiuosius pasninkus privalo bendruose meistrų ir pameistrių susirinkimuose viešai skaityti cecho nuostatus. Vyresnieji turi prižiūrėti, kad kartą per dvi savaites ar prireikus ir dažniau visi cecho meistrai susirinktų pas vieną iš vyresniųjų, pageidautina pas cechmeistrą, kuris tik kartą per metus renkamas iš meistrų ir kuris turi prižiūrėti, kad brolijoje būtų išlaikoma gera tvarka, ir aptartų visus cecho ir brolijos reikalus.

2. Cecho vyresnieji pagal turimus rašytus nuostatus ir artikulus privalo bausti nusižengusius cecho narius; tuos, kurie blogai atliko paimtą darbą arba, paėmę jį, pagadino, išskyrus tokius nusižengimus, kaip asmens sužalojimą, sunkius įžeidimus ir pan., kurie turi būti teisiami vaito teisme.

3. Cecho vyresnieji privalo saugoti ir prižiūrėti brolijos dėžutę, kurioje laikomi dokumentai, privilegijos ir kiti cechui priklausantys daiktai.

4. Į cechą bus priimami tik tinkami žmonės, t. y. tie, kurie pirmiau parodys, kaip to reikalauja papročiai, savo meistriškumą ir knygrišystės amato meną, pateiks meistro, pas kurį dirbo ir užbaigė mokslą, raštą ir gimimo pažymėjimą.

[1] Išversta iš teksto, paskelbto ACW, I, p. 300, Nr. 281.

5. Meistrais bus renkami tik turintieji gerą vardą ir įgudę amatininkai; jie turės visur elgtis taip, kaip specialioje cecho knygoje parašyta ir kaip artikuluose nurodyta.

6. Knygrišystės amato (čia reikia suprasti ir futliarininkų, nes šie amatininkai visuomet priklausė ir dabar turi priklausyti knygrišių cechui) pameistriai taip pat privalo elgtis kaip artikuluose numatyta, ir paklusti cecho nuostatams.

7. Jei kas būtų priešingas šiems artikulams bei cecho nuostatams ir jų nesilaikytų, tam negali būti leista verstis knygrišystės amatu.

8. Niekam neleidžiama į mūsų Vilniaus miestą įgabenti eretiškų knygų. Jei kas išdrįstų tokias knygas įvežti, iš to visos knygos pagal tam tikrą dokumentą turi būti atimtos. Kiekvienas gali prašyti mus atiduoti jam tokias sulaikytas knygas pagal išmaros teisę. Taip pat turi būti pasielgta ir su tais, kurie prekiauja nors ir katalikiškomis knygomis, bet slapta įgabentomis į miestą, ir su tais, kurie drįsta jas rišti (pavyzdžiui, su žydais, kurie įpratę rišti krikščioniškas knygas), nepriklausydami minėtajam knygrišių cechui; jei tai bus tikrai įrodyta, šios knygos turi būti atimtos ir atiduotos Dievo garbei.

9. Be to, jeigu kuris knygrišys neįrašytas ir nepriimtas nei į cechą, nei į brolįją ir nenori visiškai paklusti cecho vyresniesiems bei bendriems cecho nuostatams, kaip to reikalaujama ir iš kitų cechų amatininkų, nors jo namas ar butas būtų pilies ar kitame dvasininkų, pasauliečių bei bajorų jurzdike,— toks asmuo negali verstis šiuo amatu, ir jam turi būti uždrausta turėti įrankius knygoms įrišti. Net tokių knygrišių mokiniai turi būti laikomi nedorais, ir jų niekur kitur negalima leisti prie knygrišystės darbo.

10. Taigi visi minėtieji amatininkai turi visiškai paklusti cecho vyresniesiems ir cecho nuostatams bei artikulams. Didžiai gerbiamiems Vilniaus vyskupui, ponui Vilniaus vaivadai, vaitui ir Vilniaus burmistrams pavedame dabar ir ateity padėti knygrišių cechui ir apginti jį nuo skriaudų, o nepaklusniuosius priversti šiai mūsų privilegijai paklusti.

Tuo tikslu davėme minėtojo amato cechui ir brolijai šią mūsų privilegiją ir sustiprinome ją mūsų pačių parašu bei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudu. Duota Vilniuje 1664 m. birželio 8 d.

Jonas Kazimieras, karalius.
Valerijonas Stanislovas Judickis, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštininkas.

4 priedas

Aktas, kuriuo 1665 m. sausio 28 d. Vilniaus miesto burmistrai ir tarėjai suteikia Vilniaus knygrišių cechui statutą[1].

1665 Viešpaties metų sausio 28 d., ketvirtą dieną prieš šv. Mergelės Marijos Įvesdinimo šventę, karališkojo Vilniaus miesto, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinės, burmistrai ir tarėjai visiems, kurie šį raštą skaitys ir matys, kokio jie bebūtų luomo ar padėties, šio rašto turiniu skelbiame, kad prieš mus stoję gerbiamas Elijošius Fontilenas [Elijas Tylis], Kazimieras Vežbovskis ir [praleista vieta pavardei įrašyti], Vilniaus piliečiai ir knygrišiai, knygrišių cecho vyresnieji, savo ir kitų to paties amato meistrų vardu papasakojo, kaip praėjusių neramumų — priešų užpuolimo — metu buvo sunaikintos privilegijos bei artikulai, anksčiau mūsų pirmtakų Vilniaus burmistrų ir tarėjų parašyti, paskui Pačios Karališkosios Didenybės patvirtinti ir sustiprinti. Todėl, norėdami atkurti pairusį, kone visai sužlugusį savo cechą, pateikė mums iš Krokuvos knygrišių cecho privilegijos paimtus pastraipsniui surašytus potvarkius, kurių nuostatų ir taisyklių turės patys laikytis, prašydami mus, kad, mums pritariant, būtų patvirtinti ir įgytų didesnę reikšmę. Tad mes, norėdami kuo geriau atlikti savo pareigą ir siekdami, kad knygrišių ceche būtų išlaikyta tvarka, kad cechas visai neiširtų, pritardami jų prašymui, leidžiame ateityje laikytis Krokuvos nuostatų ir pastabų. Taip pat, jei kas pasirodys jų pačių patogumui reikalinga ir jų įpėdiniams naudinga,— pataisyti ir patvirtinti. Taigi ne tik mūsų įstaigos, bet ir viso kilmingo Vilniaus miesto magistrato vardu leidžiame. O tų artikulų yra šitokia tvarka.

1. Visų pirma, kad visi šio knygrišių ir futliarininkų cecho ponai broliai pagal veikiančius papročius susirinktų per didžiuosius pasninkus išklausyti gedulingų mišių už mirusius cecho brolius. Šiose pamaldose privalo dalyvauti tiek meistrai, tiek ir pameistriai. Renkant bažnyčioje aukas, kiekvienas privalo aukoti pagal savo išgales ir norą — kiek jam patinka, nes laikantis mišias kunigas pasitenkina bet kokia auka. Be to, pameistriai iš eilės turi kiekvieną sekmadienį bei šventę Bernardinų bažnyčioje prie šv. Sebastijono altoriaus sumos metu per pakylėjimą pasirodyti su dviem žvakėmis, kurios perkamos už pinigus, gautus iš cecho uždėtų baudų, o jei už jas bus sumokėta daugiau, priimant cecho ataskaitas, skirtumas turi būti įskaitytas į bendras cecho išlaidas. Kad šie potvarkiai būtų vykdomi tvarkingai, kiekvienas neatlikęs aukščiau nurodytų bažnytinių pareigų ir pasipriešinęs šiems nuostatams bei jiems nepakluses, turi būti nubaustas. Meistrams baudos dydį nustato cecho vyresnieji, o pameistriams uždedama šešių grašių bauda.

2. Mūsų privilegijoje yra artikulas, kuriame sakoma, kad vienas meistras negali turėti per daug padėjėjų, kad jis gali dirbti tik trise, t. y. laikyti du pameistrius ir nė vieno mokinio, arba du mokinius ir nė vieno pameistrio. Kadangi bendruose susirinkimuose tiek meistrai, tiek ir pameistriai skundžiasi tais visiems vienodai taikomais nuostatais, laikydami šiuos skundus pagrįstais ir norėdami visiems gero, nekeisdami šių nuostatų, juos tik šitaip papildome: kad kiekvienas meistras gali dirbti keturiese, t. y. gali laikyti du pameistrius ir vieną mokinį arba du mokinius ir vieną pameistrį. Jeigu kuris iš meistrų, turėdamas pakankamai įrankių, visai neturi pameistrių, tai tie meistrai, kurie turi po du pameistrius, privalo, laikydamiesi tvarkos, siųsti iš eilės po vieną pameistrį tam tikram laikui pas tą meistrą (neturintį pameistrių) dirbti. Pameistriai, atvykę ne pagal cecho nustatytą eilę bei tvarką, negali būti priimami į darbą. Jei kuris iš cecho meistrų, nepaisydamas šių nuostatų, laikytų daugiau padėjėjų arba išdrįstų paimtą darbą iš savo namų atiduoti kitiems padirbti ir tuo padarytų didelę skriaudą kitiems cecho nariams, norėdamas surinkti kuo daugiausia darbo, parodytų savo gobšumą ir atimtų iš kitų cecho brolių pragyvenimą,— toks cecho narys, įrodžius šį jo nusižengimą, turi nedelsiant įmokėti į cecho dėžutę dvi markes baudos; nuo šios baudos jis negali būti atleistas. Žinoma, tai liečia ir futliarininkus, kurie, būdami vieno cecho broliai, turi laikytis bendrų nuostatų ir būti vienodai baudžiami.

3. Meistras, kuris nedirbo kurį laiką savo amato ir nedarbo metu nežiūrėjo cecho reikalų, neatliko visų cecho priimtų nutarimų bei potvarkių, negali būti, vėl panorėjęs dirbti, leistas prie savo darbo, kol galutinai iki mažiausios smulkmenos neatsiskaitys su cechu. Jis prieš tai turi įvykdyti visus jam nesant cecho priimtus nutarimus, sumokėti savo dalį už visas buvusias rinkliavas, išlaidas ir už cecho sumokėtus valstybei mokesčius. Toks meistras nustoja anksčiau turėtos ceche padėties bei eilės ir tampa jauniausiu, t. y. paskutiniuoju iš visų cecho meistrų. Jei jis nebuvo parodęs jokio priešiškumo cechui, bauda neuždedama, priešingu atveju jam uždedama piniginė bauda, kurios dydį nustato vyresnieji.

4. Jei kuris iš pameistrių, tinkamai išmokęs amato kitur, norėtų tapti meistru ar Krokuvoje, ar Vilniuje ir likti čia dirbti, privalo būtinai, kaip to reikalaujama Krokuvos ir Vilniaus miestuose, trejus metus dirbti svetur. Grįžęs po trejų metų darbo kitur, turėdamas pažymėjimus tų meistrų, pas kuriuos jis tuo laiku dirbo, ir atlikęs visus stojimo į cechą reikalavimus, gali cecho visuotinio susirinkimo metu prašyti duoti jam atlikti parodomąjį darbą — meisterštiką. Per susirinkimą jis turi vyresniesiems pateikti pažymėjimą, kad gimęs iš teisėtoje moterystėje gyvenančių tėvų, ir raštą meistro, pas kurį dirbo ir baigė mokslus. Po to pagal savo išgales jis turi surengti visam cechui puotą ir kuo skubiausiai atlikti visus kitus cecho nustatytus reikalavimus. Pameistrys, kuris anksčiau kitur buvo atlikęs meisterštiką ir apie tai pateiks tinkamą įrodymą, nuo šios prievolės atleidžiamas. Praėjus metams nuo to laiko, kai pameistrys pareiškė norą atlikti meisterštiką, cechas turi duoti jam tokį darbą, kurį jis turi atlikti per šešias savaites. Kaip meisterštiką jis turi įrišti šias pagrindinėje privilegijoje suminėtas knygas:

[1] Išversta iš teksto, paskelbto ACW, I, p. 310, Nr. 292.

a) „Cosmographia mundi, Monsteri in folio" įrišti į odą su švariai įspaustais abiejuose kietviršiuose paauksuotais įspaudais, su suktais segtuvais ir gumburais: bloko kraštai turi būti papuošti įvairių spalvų taškais rudai dažytame fone; b) „Calepinus undecem linguarum" įrišti į kiaulės odą su aklaisiais įspaudais; kietviršiai mediniai, su segtuvais, bloko kraštai raudonai dažyti; c) „Missale Romanum in folio cum aeneis figures Antverpiae", didelio formato, įrišti į odą su gražiai ir švariai įspaustais paauksuotais papuošimais, su paauksuotais bloko kraštais, su gražiais segtuvais ir gumburais; d) „Bravarum Romanum in octavo"— įrišti panašiu būdu; e) „Hortulus" ar kitas lenkiškas maldas in octavo įrišti tokiu pat būdu; f) „Methodus grammaticas et praeces minores" tokiu pat būdu įrišti į raudoną odą, paauksuoti bloko kraštus, papuošti suktais segtuvais ir gumburais.

Iš visų šių kaip meisterštikas įrištų knygų cecho vyresnieji turi pasilikti „Missale Romanum" cecho dėžutės naudai. Kai ši knyga rišama, vyresnieji meistrai turi prižiūrėti pameistrio darbą. Tuo pačiu privilegijoje numatytu būdu meisterštiką turi atlikti ir ponai futliarininkai, kuriuos cecho vyresnieji taip pat turi prižiūrėti, kad darbas nebūtų kieno kito padarytas. Meistro sūnūs, kaip ir kiti pameistriai, turi dirbti svetur, bet tik pusantrų metų; nuo meisterštiko pagal privilegiją jie turi būti atleisti.

5. Jei, kuriam iš cecho brolių mirus, prie našlės arba ir ne prie jos liktų sūnus, kuris, tėvui mirus, dar nebuvo baigęs mokytis pas tėvą amato,— tokį vaikiną turi priimti nustatytą laiką mokytis vienas cecho meistras, ir jis turi dirbti bendra nustatyta tvarka. Jeigu toks mokinys neišbūtų pas meistrą nustatyto laiko ir, nebaigęs mokslo, pasitrauktų, išdirbtas laikas jam neįskaitomas ir kaip nedėkingam atimamos iš jo visos malonės; jei jis vėl norėtų šio amato mokytis, turėtų pradėti mokslą ir dirbti nustatytą laiką vėl nuo pradžios. Čia turima galvoje ir kitus mokinius, kurie, neatidirbę nustatyto laiko, pasitrauktų nuo savo meistro.

6. Jei, meistrui ir cecho broliui mirus, likusi jo našlė norėtų, laikydamasi cecho privilegijos nuostatų, dirbti mirusio vyro amatą, jai turi būti leista. Jei pasirodytų, kad ši našlė nusižengė padorumui ir elgėsi negarbingai, jai turi būti uždrausta dirbti šį amatą, ir su Vilniaus miesto tarėjų, kurie yra cecho vyresnybė, žinia ji turi būti visiems laikams pašalinta iš cecho brolijos. Jei našlė, kuri, kaip tinka jos padėčiai, elgėsi garbingai ir padoriai, išsirinktų sau tinkamą vyrą iš pameistrių tarpo ir su juo priimtų šventą moterystės sakramentą, šiam pameistriui bus leista atlikti tik pusę reikalaujamo meisterštiko, jis turės sumokėti cechui tik 8 auksinus ir iškelti broliams pagal savo išgales kuklią vakarienę, bet jis turės pilnutinai atlikti kitus, ketvirtame artikule numatytus reikalavimus. Be to, jis turi prisidėti pinigais, kai cechas kasmet perka šaunamuosius ginklus. Tas pat turi būti taikoma ir tiems pameistriams, už kurių ponai meistrai išleistų savo dukteris.

7. Jei pasirodytų, kad meistras savo dirbtuvėje mušė pameistrį be priežasties arba net ir turėdamas priežastį, bet galėdamas teisingai viską išspręsti kitokiu būdu, ir niekaip negali dėl šio savo netinkamo elgesio pasiaiškinti nei pasiteisinti, turi būti nubaustas — sumokėti 40 grašių: baudos pinigai įplaukia į meistrų dėžutę. Tačiau pameistriai neprivalo sudaryti tokių aplinkybių, kad meistras supyktų, nes vyresniuosius visuomet reikia gerbti, ypač tuos, kurių duoną valgome. Įvykus kokiai skriaudai ar nesusipratimui, reikia padoriai tarpusavyje susitarti, o be reikalo neieškoti teisybės ceche. Pameistrys, užgavęs meistrą žodžiu arba veiksmu, turi būti baudžiamas už savo nusižengimą — baudą turi nustatyti cechas. Pameistrys, užgavęs meistrą ranka, turi būti atiduotas ponams miesto tarėjams, kurie jį nubaus jų pačių nustatyta bausme.

8. Jei paaiškėtų, kad naujai atvykęs dirbti pameistrys yra savavališkai pasitraukęs iš darbo pas kitą meistrą, o tuo labiau jei pastarasis praneštų apie tai raštu,— tokio pameistrio negali priimti bei duoti jam bet kokio darbo nė vienas meistras, su tokiu pameistriu negali bendrauti mokiniai. Toks pameistrys privalo būti tuojau grąžintas pas tą meistrą, iš kurio jis savavališkai pasitraukė. Kol toks pameistrys nesusitvarkys ir nepristatys meistro, pas kurį jis dirbo, pažymėjimo, kad teisėtai iš darbo atleistas ir su meistru visiškai atsiskaitęs, jam negali būti vietos nė vienoje dirbtuvėje. Įsisenėjimo tokiam pameistrio nusižengimui negali būti. Meistras, priėmęs tokį pameistrį į darbą, turi būti baudžiamas cecho brolijos nustatyta bausme.

9. Jei bus įrodyta, kad pameistrys nepadoriai elgiasi dirbtuvėje ar kitoje vietoje, t. y. jis nusižengia ištikimybei arba šiaip paleistuvauja, turi būti nubaustas — įmokėti keturis talerius į cecho mokinių dėžutę vaškui pirkti. Jei nusižengęs pameistrys nepajėgtų sumokėti šios piniginės baudos, turi būti viešai paguldytas karčemoje ant suolo ir pagal esamą cecho tvarką mokinių gerai nuplaktas diržu. Paleistuvaujančiam pameistriui bausmę nustato patys ponai meistrai, o ją įvykdo cechas, bet, jeigu nusikaltėlis nepaklustų ir priešintųsi, jis turi būti atiduotas miesto tarėjų įstaigai, kur bus teisiamas ir tinkamai nubaustas, kad jo nepadorus elgesys nebūtų kitiems pavyzdžiu.

10. Vyresnieji pameistriai neturi teisės patys, be jiems globoti priskirto vyresniojo meistro žinios, atidaryti ceche saugomos pameistrių dėžutės. Jie taip pat neturi teisės dėžutėje saugomų nuostatų skaityti bei apie juos pasakoti kitiems, nedirbantiems pameistriams; nusižengę baudžiami pinigine bauda. Jie taip pat neturi teisės iš dėžutės išimti arba išleisti pinigų nei savo, nei bet kuriems kitiems reikalams. Priešingai, jie turi stengtis pinigus gausinti ir dėžutę turtinti, kaip dera geriems šeimininkams. Skirtas pameistriams meistras globėjas turi dalyvauti kiekviename pameistrių susirinkime; nedalyvavęs baudžiamas pinigine bauda.

11. Jei kuris pameistrys, išvykęs iš Vilniaus į kelionę, grįžtų anksčiau kaip po dvylikos savaičių, ši kelionė visai negali būti jam įskaityta, ir bendradarbiai neprivalo jam ruošti jokių vaišių.

12. Pameistriui, kuris pasididžiuotų ir neimtų meistro jam duoto darbo, kitur ieškotų darbo ir nenorėtų grįžti atgal, niekur negali būti duota darbo.

13. Pameistriai tenedrįsta, ypač darbo dienomis, be meistro žinios nors ir trumpam laikui nutraukti darbo, nesvarbu, ar reikalas rimtas, ar menkas. Jei, meistrui neleidus išeiti kuriam laikui iš dirbtuvės, pameistrys dėl to turėtų nuostolių, jis turi teisę skųstis dviem vyresniesiems pameistriams, o šie, savo ruožtu, pamatę, kad skundas pagrįstas, praneša apie meistro padarytus pameistriui nuostolius bei kitas skriaudas cecho vyresniesiems, kurie kaip teisėjai turi visą reikalą ištirti. Pameistrys, pirmadienį ar kitą savaitės dieną nestojęs prie darbo, turi įmokėti į meistrų dėžutę 12 grašių baudos. Meistrai turi prižiūrėti ir bausti apsileidusius pameistrius. Meistras neturi teisės tokio pameistrio užtarti ir apsaugoti jį nuo baudos mokėjimo. Nė vienas pameistrys nedrįs bet kokiu savo reikalu išeiti iš namų, nepaprašęs ir negavęs meistro leidimo, nes jiems yra pakankamai laiko per šventes sutvarkyti savo privačius reikalus, kurių jie iš viso nedaug teturi. Išėjęs iš namų be leidimo pameistrys baudžiamas trimis grašiais.

14. Nė vienas pameistrys neturi lankyti smuklių nei kitų viešų vietų, kur parduodami svaigalai, išskyrus šventadienius. Vasarą pameistrys turi grįžti namo ne vėliau kaip pirmą valandą nakties, o žiemą — ne vėliau kaip trečią valandą, išskyrus tuos atvejus, kai jis būna pakviestas į vestuves ar kitas kokias iškilmes. Nusikaltęs šiam nuostatui pameistrys baudžiamas 15 grašių bauda. Naktį sugrįžus namo ir suradus duris užrakintas, nevalia balsiai belsti, lyg namuose niekas negyventų, taip pat nevalia šūkauti nei gatvėje, nei prie namų. Draudžiama žvanginti ginklu, kelti prie namų triukšmą, kaip neprotingi žmonės yra įpratę daryti. Sugrįžus namo, reikia su kiekvienu, nuo vyriausio iki jauniausio, elgtis padoriai, tiek žodžiu, tiek ir veiksmu, niekam nedaryti jokių nemalonumų. Nusikaltęs pameistrys negali vėliau aiškintis, jog viskas įvyko dėl to, kad jis buvęs girtas ir taip elgęsis vien juokų dėlei. Jeigu meistras tokį savo pameistrio įžūlų elgesį nuslėps ir nepraneš apie tai cechui, o cecho vyresnieji sužinos apie tai iš šalies,— toks meistras turi būti apkaltintas piktadarybės nuslėpimu bei šio statuto nuostato nevykdymu ir sumokėti į meistrų dėžutę pinigines baudas ir už pameistrį, ir už save. Cecho vyresnieji negali tokių baudų dovanoti.

15. Jei pameistrys, anksčiau be cecho žinios dirbęs pašalinį darbą ir turėjęs iš to darbo sau naudos, vėliau prašytų jį priimti į cechą ir duoti darbo, toks pameistrys turi būti tuojau nubaustas dviejų markių pinigine bauda, o šios baudos nesumokėjęs neturi būti išleistas iš cecho. Toks pameistrys, panorėjęs ateityje padoriai dirbti, turi apmokėti visus padarytus cechui nuostolius.

16. Joks pameistrys tenedrįsta dirbti pašalinio darbo ir už tai imti atlyginimo. Jei pameistrys atliktų pašaliniam asmeniui kokį darbą — paauksuotų arba įrištų knygų pirkliui į krautuvę kokią knygą į seną ar į naują pergamentą,— toks pameistrys turi būti nubaustas vienos markės pinigine bauda. Pakartotinai nusižengęs pameistrys turi būti atiduotas į miesto tarėjų įstaigą, kuri jį atitinkamai nubaus. Pameistriai gali, kaip numatyta pagrindinėje privilegijoje, daryti klientams smulkių patarnavimų ir už tai imti arbatpinigių, bet ne daugiau kaip vieną talerį. Jei atsirastų toks smulkus darbas, už kurį mokama vieną talerį ar daugiau, tai šie pinigai priklauso meistrui, bet ne pameistriui.

17. Labai svarbu gerą žmogų išsaugoti Pono Dievo ir žmonių akyse doru, taip pat apsaugoti jį nuo piktų žmonių apkalbėjimų, todėl kiekviena cecho vyresniųjų pagal privilegiją ir artikulus paimta iš brolių piniginė bauda turi būti atskirai įrašyta į cecho knygą. Ponai vyresnieji turi atidžiai įrašyti kiekvieno nubaustojo vardą ir pavardę ir nurodyti paimtos piniginės baudos sumą. Išrinkus naujus vyresniuosius, senieji turi miesto tarėjų įstaigos atstovų ir visų meistrų akivaizdoje padoriai ir visiškai atsiskaityti už turėtas iš cecho pajamas ir jam padarytas išlaidas, kad paskui neiškiltų kokia nedorybė ar klaida.

18. Jei kuris kito miesto, miestelio ar kaimo knygrišys drįstų įvežti ar įnešti į Vilnių įrištas knygas ir jas slaptai pardavinėtų knygų pirkliams, vengdamas sumokėti muitą bei kitus mokesčius, ir dėl to jo karališkosios didenybės iždui ir cechui būtų padaryta didelių nuostolių, cecho vyresnieji turi tas knygas atimti. Pusė nusavintų knygų pereina į miesto, pusė — į cecho nuosavybę. Slaptai nupirkęs tokias knygas pirklys, be nustatytos baudos, dar turi sumokėti pusę cecho vyresniųjų nustatytos tų knygų įrišimo kainos tarėjų įstaigai, o kitą pusę — cechui.

19. Jei kuris knygų pirklys, spaustuvininkas ar šiaip žmogus, nesimokęs šio amato, turėtų pas save knygrišystės įrankius arba laikytų pameistrių ar mokinių, arba pats šį amatą norėtų ir drįstų dirbti,— tokiam žmogui galima nusavinti visus knygrišystės įrankius ir rastas įrištas knygas. Toks nusižengęs asmuo turi tuojau pat sumokėti miesto tarėjų įstaigai ir cechui nustatytą piniginę baudą.

20. Joks knygrišys nei futliarininkas neturi teisės įvežti ar įnešti į Vilnių iš pirklių pirktas įrištas knygas, dėžutes ir įvairius butelių futliarus. Jei kas nepaklustų šiam nuostatui ir įvežtų ar įneštų tokių dirbinių, Vilniaus knygrišių cechas turi teisę juos atimti; pusė jų turi priklausyti miestui, pusė — cechui.

21. Jei kuris knygrišys ar futliarininkas, atvykęs iš kito miesto ar miestelio, norėtų Vilniuje verstis savo amatu, pirmiau turi priimti miesto pilietybę, parodyti laiškus, padaryti, kaip ir visi pameistriai, meisterštiką, suruošti pagal išgales vakarienę, o cecho reikalams turi duoti dešimt markių.

22. Kiekvienas pameistrys, kuris, kaip to reikalauja knygrišystės cechui duotoji privilegija, užsirašęs metus atidirbti ir meisterštiką padaryti, to neatliktų,— daugiau čia dirbti nebegalės.

23. Niekas negali tapti meistru, kas tinkamai pats neatidirbs ir neparodys meisterštiko, todėl nė vienas pameistrys negali atsipirkti pinigais, bet turi tinkamai atidirbti ir atiduoti meisterštiką, kaip to reikalauja privilegija.

24. Kai jaunam meistrui teks pateikti cechui savo atliktus privilegijoje numatytus darbus — meisterštiką, jis turi kiekvieną darbą paeiliui dėti ant stalo prieš vyresniuosius taip, kad kiekvienas galėtų tinkamai apžiūrėti ir pareikšti savo nuomonę, ar darbas atliktas gerai, ar blogai. Niekas negali kitam trukdyti pareikšti savo nuomonės; jei tai padarytų, turi sumokėti talerį baudos. Vyresnieji meistrai turi atidžiai apžiūrėti darbą ir pastebėtas klaidas, jei tokių būtų, nurodyti cecho raštininkui, kuris viską turi surašyti į cecho knygą. Jauno meistro darbai — meisterštikas — turi būti priimti balsų dauguma.

25. Ponai broliai, susėdę ceche prie stalo savo reikalų aptarti, turi vieni kitus gerbti, kad tarp jų nebūtų nepadorių kalbų, kad vienas kito nepertrauktų kalbančio. Šiam potvarkiui nusižengęs meistras turi sumokėti į cecho kasą 20 grašių baudos.

5 priedas

Knygų įrišimo sutartis, sudaryta tarp Vilniaus akademijos spaustuvės prefekto Stepono Visockio ir knygrišio Jono Kapo 1680 m. kovo 18 d.— Contractus cum introligatoribus factus a R P Stephano Wisocki prefecto Typographiae cum Ioanne Kap introligatore. Anno 1680 die 18 Marty. (Versta iš lotynų kalbos.)

VUB, F 13, b. 98.

Už didesnį alvarą[1], visa medžiaga knygrišio ..	10 gr.
Už vidutinį alvarą odiniu įrišimu	8 „
Už rožančių paprastais bloko kraštais, spaustuvės tik segtuvai	8 „
Už paprastą dienyną, spaustuvės tik segtuvai ..	8 „
Už dienyną be segtuvų mediniu viršeliu	8 „
Už elementorių lotynų kalba	3 „
Už elementorių lenkų kalba, medžiaga knygrišio	2 „
Už pratybų knygą (exersitium) paprastai įrištą, spaustuvės tik segtuvai	8 „
Už pratybų knygą (exersitium) paauksuotais bloko kraštais, spaustuvės tik segtuvai	15 „
Už dienyną paauksuotais bloko kraštais, spaustuvės tik segtuvai	20 „
Už giesmynėlį, visa medžiaga knygrišio	6 „
Už Evangeliją lietuvių kalba, visa medžiaga knygrišio	8 „
Už mažą agendą, medžiaga knygrišio	8 „
Už sąsiuvinį (fasciculum) su įspaudais žalioje odoje, spaustuvės tik segtuvai	1 auks.
Už sąsiuvinį (fasciculum) paauksuotais bloko kraštais, spaustuvės tik segtuvai	20 gr.
Už sąsiuvinį (fasciculum) paprastais viršeliais, spaustuvės segtuvai	12 „
Už „Karūną" su įspaudais žalioje odoje, spaustuvės segtuvai	1 auks. 20 gr.
Už „Karūną", tokią pačią, paauksuotomis briaunomis, spaustuvės segtuvai	1 auks. 10 gr.
Už „Karūną", tokią pačią, paprastais viršeliais, spaustuvės segtuvai	1 auks.
Už žodyną, visa medžiaga knygrišio	10 gr.
Už „Cicero infimus"	10 gr.
Už T. Kempį — tą pačią kainą kaip ir už sąsiuvinius (fasciculus)	
Už „Pandochio"— tiek pat mokėti, kiek už pratybas (exersitium).	

(Kita ranka ir kitu rašalu įrašyta, kad Jonas Kapas mirė 1730.V.1)

6 priedas

Vilniaus akademijos spaustuvės sutartis su knygrišiais dėl įrišamų knygų kainų. 1691 m. lapkričio 22 d. (Versta iš lotynų kalbos.)

VUB, F 13, b. 98.

Už didesnį alvarą, visa medžiaga knygrišio	10 gr.
Už vidutinį alvarą odiniu įrišimu	8 „
Už rožančių su futliaru paauksuotais bloko kraštais	20 „
Už rožančių paprastais bloko kraštais, spaustuvės tik segtuvai	8 „
Už rožančių su futliaru be paauksavimo dažytais bloko kraštais	9 „
Už paprastą dienyną, spaustuvės tik segtuvai ..	8 „
Už dienyną be segtuvų mediniu viršeliu	8 „
Už paprastą rožančių su futliaru paauksuotais bloko kraštais	9 „

[1] Alvaras — lotynų kalbos gramatika; ji buvo vartojama visose jėzuitų mokyklose.

Už elementorių lotynų kalba ..... 3 gr.
Už elementorių lenkų kalba, medžiaga knygrišio 2 „
Už pratybų knygą (exersitium), paprastai įrištą, spaustuvės tik segtuvai ..... 8 „
Už pratybų knygą (exersitium) paauksuotais bloko kraštais, spaustuvės tik segtuvai ..... 15 „
Už dienyną paauksuotais bloko kraštais, spaustuvės tik segtuvai ..... 20 „
Už giesmyną, visa medžiaga knygrišio ..... 6 „
Už evangeliją lietuvių kalba, visa medžiaga knygrišio ..... 8 „
Už mažą agendą, medžiaga knygrišio ..... 8 „
Už sąsiuvinį (fasciculum) su įspaudais žalioje odoje, spaustuvės tik segtuvai ..... 1 auks.
Už sąsiuvinį (fasciculum) paauksuotais bloko kraštais, spaustuvės tik segtuvai ..... 20 gr.
Už sąsiuvinį (fasciculum) paprastu viršeliu, spaustuvės segtuvai ..... 12 „
Už „Karūną" su įspaudais žalioje odoje, spaustuvės segtuvai ..... 1 auks. 20 gr.
Už „Karūną" paauksuotais bloko kraštais, spaustuvės segtuvai ..... 1 auks. 10 gr.
Už „Karūną" paprastu viršeliu, spaustuvės segtuvai ..... 1 „
Už žodyną, visa medžiaga knygrišio ..... 10 gr.
Už „Cicero infimus", knygrišio popierius ir kartonas ..... 1 auks.
Už rožančių su įspaudais, spaustuvės oda ir segtuvai ..... 25 gr.
Už rožančių su įspaudais, knygrišio oda ir segtuvai ..... 28 „

Pasirašė: Matas Zakševskis (Matyasz Zakrzewsky), Kondratas Brovka (Kondrat Browka).

7 priedas

1774 m. vasario 21 d. surašytas inventorius knygrišyklos, esančios prie Vilniaus šv. Trejybės cerkvės spaustuvės. (Versta iš lenkų kalbos.)

LOII, Sobr. Dobroch. 11. 4. 297. p. 13—15.

1. Misinginiai spaudai papuošimams įspausti ..... 20 št.
2. Misinginės raidės ..... (skaičius neįrašytas)
3. Rėmeliai raidėms rinkti ..... 1 št.
4. Presas su geležiniais sraigtais ..... 1 „
5. Mediniai presai ..... 2 „
6. Medinės staklės knygoms susiūti ..... 1 „
7. Medinės lentelės knygoms suspausti ..... 2 poros
8. Skarda falcams išmušti ..... 1 št.
9. Didelis kūjis ..... 1 „
10. Mažas kūjis ..... 1 „
11. Oblius ..... 1 „
12. Skriestuvas (naujas) ..... 1 „
13. Raktas prie obliaus ..... 1 „
14. Peiliai ..... 2 „
15. Brūžiklis ..... 1 „
16. Mažas piūklas be rankenos ..... 1 „
17. Plieno gabalas ..... 1 „
18. Įrankis knygų bloko kraštams poliruoti ..... 1 „
19. Žirklės ..... 1 „
20. Geležinė liniuotė ..... 1 „
21. Akmuo galąsti ..... 1 „
22. Pagalvėlė auksui piaustyti ..... 1 „
23. Šepetėlis paauksavimams poliruoti ..... 1 „
24. Geleziniai kabliukai ..... 6 „
25. Nedidelis stalių oblius ..... 1 „
26. Indas klijams virti ..... 1 „
27. Tiglis auksui tirpinti ..... 1 „

КНИЖНЫЕ ПЕРЕПЛЕТЫ XV - XVIII ВВ. В БИБЛИОТЕКАХ ЛИТВЫ

РЕЗЮМЕ

В кратком введении автор приводит некоторые данные из истории переплетного дела до XIX века. Свой труд он посвящает исследованию лишь тех книг, которые в XV—XVIII веках хранились в различных библиотеках Литвы.

Работа состоит из трех основных разделов: «Литовские переплетчики», «Техника переплетного дела» и «Отделка книжных переплетов». Кроме того имеются два дополнительных подраздела: «Книжные переплеты из библиотек великих князей литовских» и «Установление места и времени изготовления переплета».

В разделе «Литовские переплетчики» автор дает краткий обзор переплетного дела в Литве. Во время войны в середине XVII века погибли все цеховые книги, архивы магистратов Вильнюса и других городов, поэтому автору пришлось довольствоваться отрывочными, случайно обнаруженными сведениями. По такого рода данным удалось установить имена лишь некоторых переплетчиков, работавших в Вильнюсе в конце XVI — начале XVII века.

Цех вильнюсских переплетчиков начал свою деятельность в конце XVI века. В период междоусобиц в середине XVII века все ремесла в Литве пришли в упадок. Восстановлен был этот цех в 1664 году. Автор, выяснив фамилии 130 мастеров, работавших в XVI—XVIII веках, приводит архивные сведения о них.

В разделе «Техника переплетного дела» рассматриваются способы изготовления книжных переплетов, изменения, которые они претерпевают со временем, подчеркивается своеобразие техники литовских умельцев.

В книге рассказывается, какими материалами пользовались переплетчики для оклеивания сторонок. Оперируя архивными данными, знакомя читателя с работами местных мастеров изучаемого периода, автор показывает, каким видам кожи и тканей отдавали тогда предпочтение владельцы библиотек в Литве.

В разделе «Отделка книжных переплетов» на основе материалов, опубликованных другими исследователями книжного дела, анализируются различные способы изготовления переплетов. Кратко описаны роскошные работы литовских переплетчиков-ювелиров, приводятся образцы такого типа.

Говоря о кожаных переплетах в готическом стиле, автор рассматривает виды отделки крышек: врезанные в кожу или тисненые украшения, блинтовое тиснение. Далее в этом разделе описываются применявшиеся штампы, их формы и орнаменты, способы гравирования.

При сборе материалов о переплетах в готическом стиле, выполненных литовскими умельцами в конце XV — начале XVI века, автор воспользовался некоторыми сохранившимися рукописными книгами, которые находились в казначействе великих князей литовских. Переплеты их с крышками, украшенными наряду с орнаментальными изображениями в стиле Ренессанса готическими тиснениями, рассматриваются в разделе «Книжные переплеты из библиотек великих князей литовских».

В конце XV — начале XVI века, когда книги религиозного содержания переписывались уже лишь в немногих католических монастырях, в православных монастырях Литвы их переписка велась, а в ведении вильнюсского митрополита находился специальный цех такого назначения. Переписанные в нем книги там же и переплетались, а затем в основном вывозились в различные местности России на продажу. Автор упоминает лишь некоторые найденные в монастырях России книги, переплеты которых названы литовскими. (В XV—XVI вв. в России было принято называть «литовскими» изделия, доставленные из Западной Европы транзитом через Литву. Рассматриваемые автором книги не принадлежат к этой категории. Они написаны на церковнославянском языке, употреблявшемся в Великом княжестве Литовском, и не имеют ничего общего с Западной Европой.) Исследователь приводит некоторые источники, из которых видно, что книги, хранившиеся в различных монастырях России, числятся в списках как имеющие литовские переплеты.

В библиотеке Академии наук СССР в Ленинграде есть около 20 обрядовых книг на церковнославянском языке, переплеты которых украшены тиснениями, выполненными в цехе при вильнюсской православной митрополии. Автор знакомит читателя с 13 наиболее характерными такими работами. На рисунках 74—86 схематически изображены тиснения, выполненные на этих переплетах, и показано их расположение на крышках. На рисунке 87 приведены оттиски отдельных применявшихся здесь штампов. Некоторые книги, переплеты которых изображены на рисунках 74—86, содержат надписи, гласящие о том, что переписка и переплет их сделаны в Вильнюсе. Например, в книге, воспроизведенной на рисунке 77, указано, что переписка ее начата была в Вильнюсе и в 1512 году выполнен переплет при вильнюсской митрополии. В книге, с которой знакомит рисунок 79, указано, что она переплетена в 1537 году в Вильнюсе.

В разделе о переплетах, выполненных в духе Ренессанса, автор анализирует особенности этого стиля, делает обзор его развития, упоминает библиофилов, предпочитавших такие переплеты, и мастеров, работавших по их заказам.

Исследуя развитие переплетного дела в Литве, его характер и особенности украшений в стиле Ренессанса, автор стремится выяснить вопрос о возможности заметного влияния на литовских переплетчиков достижений их коллег из соседних стран.

Этот стиль в переплетном искусстве стал проявляться в Западной Европе в конце XV века. В Литве черты его становятся заметны в оформлении обложек книг в первой половине XVI века, к середине того же века переплетное искусство в стиле Ренессанса здесь достигло расцвета.

Поскольку на развитие этого мастерства в Литве большое влияние оказал германский Ренессанс, работы немецких переплетчиков в упомянутом стиле рассматриваются несколько шире.

В польской историографической литературе преобладает мнение, что в конце XVI века вильнюсские переплетчики были еще малоискусны и лишь подражали краковским мастерам. Автор не согласен с таким мнением. Он несколько шире освещает развитие переплетного дела в Польше в XVI веке, рассматривает труды польских исследователей книги пятидесятых — шестидесятых годов нынешнего столетия, знакомит читателя с их мнением о состоянии данного ремесла в Польше в конце XV и в XVI веке и делает свои выводы, ставя под сомнение утверждение о влиянии польских мастеров на литовских.

Происхождение и сферы влияния способа украшения книг, применявшегося в Кракове, который в польской литературе любят называть «польским Ренессансом», до сих пор спорны. Сравнивая работы переплетчиков Польши и Германии и основываясь на том, что мастера, трудившиеся в Польше в XV—XVI веках, в основном были немцами, более ранние исследователи книги утверждают, что в конце XV — первой половине XVI века Германия оказывала влияние на переплетное дело в Польше и только с середины XVI века здесь становится заметным влияние итальянских коллег. Новейшие же исследователи утверждают, что под итальянским влиянием в польском переплетном деле в XV — начале XVI века создан своеобразный «польский стиль», которому подражали переплетчики Силезии, Богемии и Моравии.

В связи с вышесказанным возникает вопрос, какой из этих двух «польских стилей» присвоили, как утверждают польские исследователи, литовские мастера. Еще более проблематичной становится версия о влиянии искусства краковских переплетчиков на вильнюсских коллег, если вспомнить, что в начале XVI века в Кракове трудились несколько литовских переплетчиков, а многие из краковских, работавших в XVI веке, учились этому искусству у вильнюсских умельцев Григериса, Моркунаса и других.

Рассматривая кожаные переплеты с тиснеными суперэкслибрисами, автор пытается выяснить, кто были их владельцы, чьи гербы изображены, расшифровать инициалы. К каждому описанию переплета, владелец которого не установлен, дается краткое пояснение, что суперэкслибрис не расшифрован.

Описывая изготовлявшиеся во второй половине XVI века пластинки-штампы, автор несколько дольше останавливается на тех, которые поставлял Вильнюсский монетный двор. Чаще всего они имели овальную форму с вырезанной серединой; в центре оставлялось место для тиснения герба владельца, изображений святых или арабесок, а вокруг был орнамент из гирлянд и рамок, различные надписи, содержавшие сентенции, отрывки из библии и т. п. Часто также комбинированные овальные пластинки оттискивали на инкрустированном кусочке другой кожи.

Автор останавливается на описании некоторых изготовленных на Вильнюсском монетном дворе пластинок-рамочек с надписью «Frustra vivit qui nemini prodest» и выгравированным годом. Самая ранняя выгравированная на такой пластинке дата — 1566.

В 1577 году мюнцмейстер Вильнюсского монетного двора П. Платинис начал в большом количестве гравировать штампы для переплетов. Существует несколько видов рамок с упомянутой надписью и годом — 1577; ими пользовались мастера как в Литве, так и в Польше.

На рисунке 530 изображен суперэкслибрис канцлера Литвы Ляонаса Сапеги; рамки этого суперэкслибриса помечены инициалами мюнцмейстера Гануса Трильнера, работавшего на Вильнюсском монетном дворе с 1611 по 1652 год.

Штампы, изготовлявшиеся граверами вильнюсского монетного двора, продавались разным переплетчикам; ими пользовались и многие краковские мастера.

Далее автор приводит и описывает несколько изготовленных здесь пластинок с изображением в центре распятия, головы Христа, Мадонны, агнца божьего, IHS и Давида Псалмопевца. На некоторых из этих пластинок под отрывками из псалмов выгравирован личный знак П. Платиниса, а слова выделены штампами, применявшимися на Вильнюсском монетном дворе.

В разделе о переплетах из отбеленной свиной кожи, среди которых немало литовских, автор приводит примеры большого влияния, которое оказывали переплетчики Кенигсберга на литовских коллег, особенно в середине XVI века.

Описывая работы конца XVII—XVIII века, автор знакомит читателя с переплетами литовских мастеров в так называемых лучевом и кружевном стилях (см. рис. 561—572).

LITHUANIAN LIBRARY BOOKBINDINGS IN THE 15TH-18TH CENTURIES

SUMMARY

In the introduction, the author offers a short history of this craft from the earliest times to the 19th century. The author limits his research to bound books kept in various libraries of Lithuania in the 15th—18th centuries.

The work is divided into three basic sections: 1. Lithuanian Bookbinders; 2. Bookbinding Techniques; 3. Bookbinding Ornamentation.

There are also two supplementary subdivisions: 1. Bookbindings in the Libraries of Lithuanian Grand Dukes, and 2. Establishment of the Place and the Date of the Book's Binding.

In the chapter „Lithuanian Bookbinders", the author presents a brief survey of Lithuanian bookbinding. All the guild books and the archives of the municipality of Vilnius and of other cities were destroyed during the war of the mid-seventeenth century. Writing about Lithuanian bookbinders, therefore, one must be content with occasional and perhaps accidentally found information. From such meagre material the author has deciphered names of some of bookbinders who worked in Vilnius at the end of the 16th century and at the beginning of the 17th century. It was impossible to determine the exact number of bookbinders who were practicing their craft in Vilnius during this period.

The Vilnius bookbinders' guild began operating at the end of the 16th century. The war disturbances in the middle of the 17th century made it practically impossible to pursue any craft. The bookbinders' guild was restored in 1664. The author submits 130 names of the Vilnius bookbinders in the 16th—18th centuries and the information he was able to find about them in the archives.

In the section „Bookbinding Techniques", the author discusses various methods of bookbinding and changes in those methods. The author underlines the originality of Lithuanian bookbinders' technique. He discusses various kinds of materials used to finish the bindings. Relying on the evidence found in the archives and on bindings of local craftsmen, the author points out the sorts of leather and fabrics favoured by bookowners in Lithuania.

In the section „Bookbinding Ornamentation", the author, relying on the literature published by other authors, reviews various methods employed in bookbinding ornamentation, including the embellishments done by Lithuanian goldsmiths and samples of some Lithuanian bindings of that kind.

Touching on Gothic-style leather bindings, the author discusses various methods of ornamentation, namely engravings cut into or pressed into leather, and tooled blind engravings. He examines the stamps used in bookbinding, methods of their engraving, their forms and ornamentation.

While collecting material about the Gothic bindings by Lithuanian bookbinders in the late 15th century and the 16th century, the author made use of some manuscript books that had been transcribed and bound in Lithuania and kept in the treasury of Lithuanian Grand Dukes. The bindings of those books whose covers are decorated by single Gothic stamps beside stamps with purely Renaissance ornaments are discussed in the chapter „Bookbindings in the Libraries of Lithuanian Grand Dukes".

At the end of the 15th century and at the beginning of the 16th century, when religious books were seldom transcribed at Catholic monasteries, at Orthodox monasteries the work of transcription was carried on. Under the authority of the Metropolitan of the Orthodox Church in Vilnius there operated a transcribers guild, which also bound the books copied by the monks. The books produced in Vilnius were later sold in various places of Russia. The author mentions but certain books which were in Russian monasteries and whose bindings were called Lithuanian. (In the 15th and 16th centuries in Russia all articles transported from West Europe through Lithuania were usually called Lithuanian. The above-mentioned books with „Lithuanian bindings" do not belong to this category. They were written in the Old Slavonic language then in use in the Grand Duchy of Lithuania and have nothing in common with West Europe.) The author adduces sources which confirm that some Russian monasteries had books which were listed as having "Lithuanian bindings".

At the library of the USSR Academy of Sciences in Leningrad there are about twenty ritual books written in the Church Slavonic language. Their bindings are decorated with engravings made by the bindery attached to the Orthodox Metropolitan See of Vilnius. The author presents thirteen of the more typical bindings of this group. On illustrations 74—86, sketches of the ornaments of the thirteen bindings are given and the arrangement of the ornaments is shown. On illustration 87, the rubbings of all these impressions are shown. Some of the books shown on illustrations 74—86 carry inscriptions that they were copied and bound in Vilnius. For example, the book shown on illustration 77 carries an inscription saying that the transcription of this book was begun in Vilnius and the book was bound at the bindery of the Vilnius Metropolitan See in 1512. The book shown on illustration 79 bears an inscription that it was bound in Vilnius in 1537.

In the chapter on Renaissance-style bindings, the author deals with the development and peculiarities of

this style and more important Renaissance bibliophiles as well as the works of their bookbinders.

Examining the character and development of bookbinding in Lithuania, the author seeks to determine which of the neighbouring countries had a greater influence on Lithuanian bookbinders. Renaissance features of the bookbinding art appeared in West Europe at the end of the 15th century. Since German Renaissance bookbinding had a great influence on the development of bookbinding in Lithuania, German bindings are given more consideration.

In the Polish historical literature on bookbinding, an opinion prevails that at the end of the 16th century the Vilnius bookbinders were unskilled, their works were of low artistic value and that in bookbinding and book decorating they only imitated the bookbinders of Cracow. The author disagrees with the opinion. He elucidates the 16th-century Polish bookbinding and reviews the works of Polish book researchers of the fifties and sixties of our century; he also dwells on their opinion on the Polish bookbinding of the late 15th and the 16th centuries. The author comes to the conclusion that the influence of Polish bookbinding on the work of Lithuanian craftsmen is rather doubtful.

The origin and the character of ornamentation of books bound in Cracow — „the Polish Renaissance style" as it is commonly referred to in Polish writings — remain to this day debatable. The older researchers, after comparing bookbinding work done in Poland with that of Germany and recalling that in the 15th and 16th centuries bookbinders in Poland were mostly German, adhere to the theory that bookbinding in Poland at the end of the 15th century and the first half of the 16th century was under German influence and only beginning with the mid-sixteenth century Italian influence became more prominent. The latest Polish researchers, however, assert that at the end of the 15th and the beginning of the 16th century Polish bookbinding was under Italian influence and created its own „Polish style", which was imitated by bookbinders of Silesia, Bohemia, and Moravia.

It thus remains unclear as to which of these two questionable becomes the influence of Cracow bookers, was adopted by Lithuanian bookbinders. Even more questionable becomes the influence of Cracow bookbinders on the Vilnius fellow-craftsmen when one bears in mind that at the beginning of the 16th century there were several Lithuanian bookbinders working in Cracow and, besides, quite a number of the 16th century Cracow bookbinders learned their craft from the Vilnius bookbinders Grigeris, Morkūnas and others.

In examining leather bindings with stamped coats of arms, the author attempts to ascertain their ownership, to determine the coats of arms and decipher the initials. In cases where complete identification has not been possible it is stated so.

Writing about the production of central-piece stamps of the second half of the 16th century, the author dwells upon the stamps produced at the Vilnius Mint. Most often they were oval, with the centre cut out. This open centre was framed with garlands or other ornamentation, various sayings, quotations from the Bible, etc. The centre was left void for an imprint of the owner's coat of arms, an arabesque or an image of a saint. Often those oval stamps were impressed on an inlaid piece of a different leather.

The author treats separately several of these oval frames bearing the inscription "Frustra vivit qui nemini prodest" and the date of the engraving. The earliest such Vilnius-made stamp is dated 1566.

In 1577, the engraver of the Vilnius Mint Petrus Platinis began to produce stamps for bookbinders in greater quantities. There are several varieties of frames with the above inscription and the date 1577. These stamps were used by Lithuanian and Polish bookbinders.

On illustration 530 the coat of arms of Lithuania's Chancellor Leo Sapiega is shown. The frame of the stamp is marked with the initials of the master engraver Hanus Trylner, who worked at the Vilnius Mint from 1611 to 1652.

Stamps made by the engravers of the Vilnius Mint were sold to various bookbinders. Many of them were used by Cracow bookbinders. The author examines a series of stamps whose centres contain engravings of a crucifix, a head of Christ, a Madonna, Agnus Dei, IHS, or the Psalmist David. On some of these medallions, below an excerpt from a psalm, there is an engraving of P. Platinis.

In the chapter on bleached pigskin bindings, many of them Lithuanian, the author presents examples of bleached pigskin bindings and discusses the great influence the bookbinders of Königsberg had on the Lithuanian bookbinders, especially in the middle of the 16th century.

Writing about the bookbinding of the late 17th and the 18th centuries, the author presents some Lithuanian bookbindings in „à léventail", „dentelles" and other styles (Illustrations 561—572).

In the section on bindings in the libraries of Lithuanian Grand Dukes, the author discusses some heretofore unknown books in those libraries and dwells on the bindings in the library of Sigismundus Augustus.

ILIUSTRACIJOS

ИЛЛЮСТРАЦИИ

ILLUSTRATIONS

Die schöne Buchbinder Kunst.
Wann Witz Vernünfft und Fleiß deß Künstlers Handregiert
So wird ein Werck auch recht und bestens außgeführt

1

2

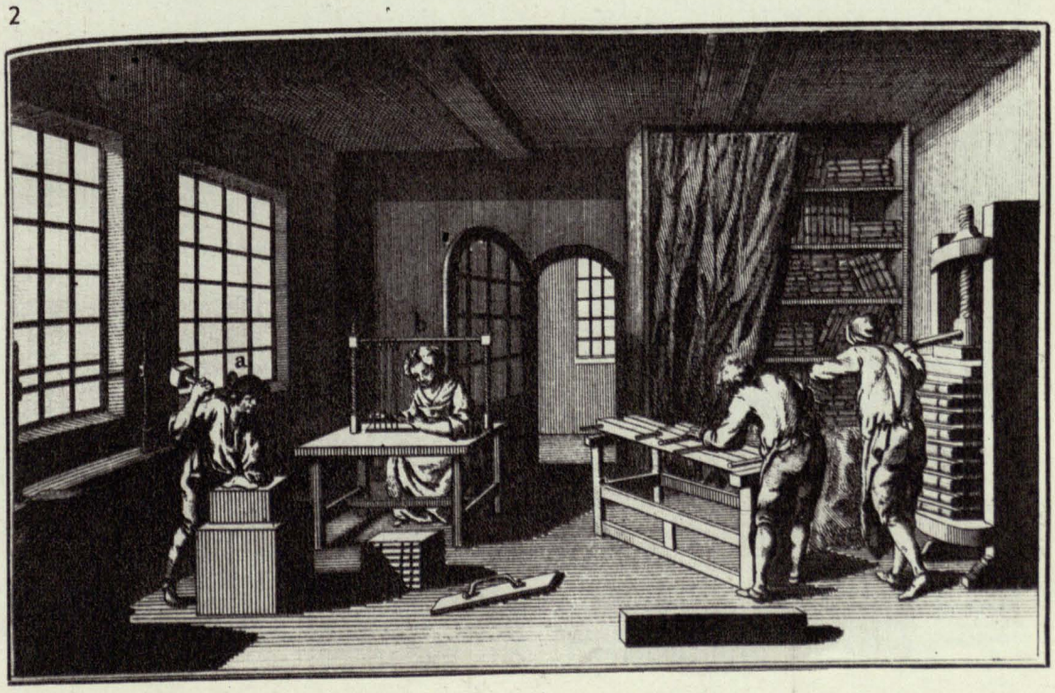
a
b

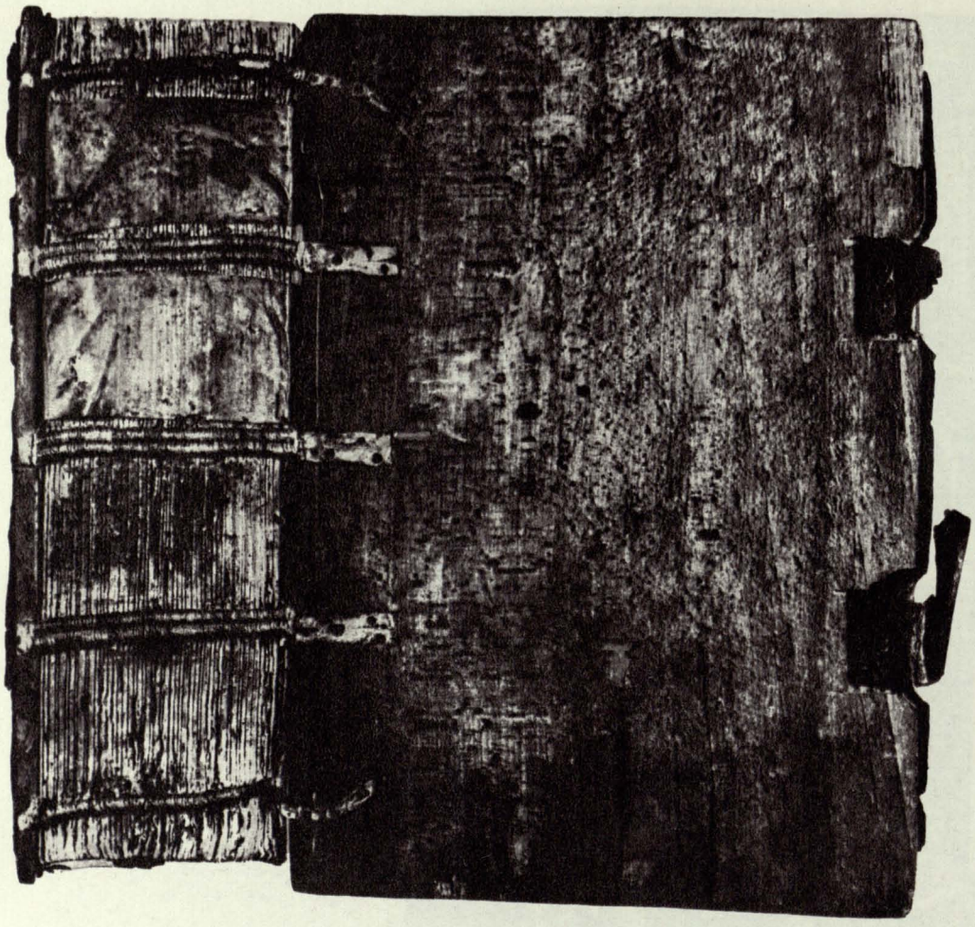

4

3 a

b

c

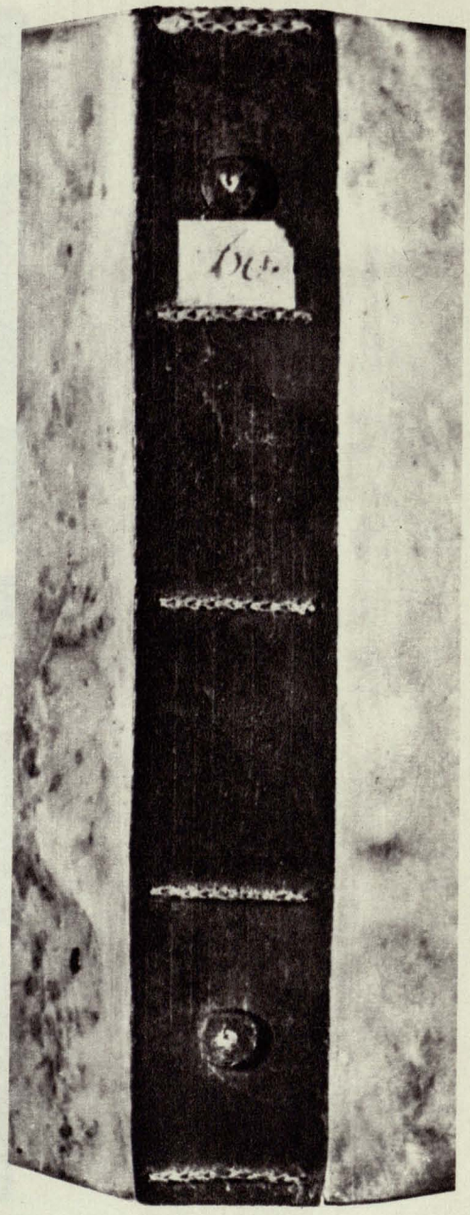

5

6

7

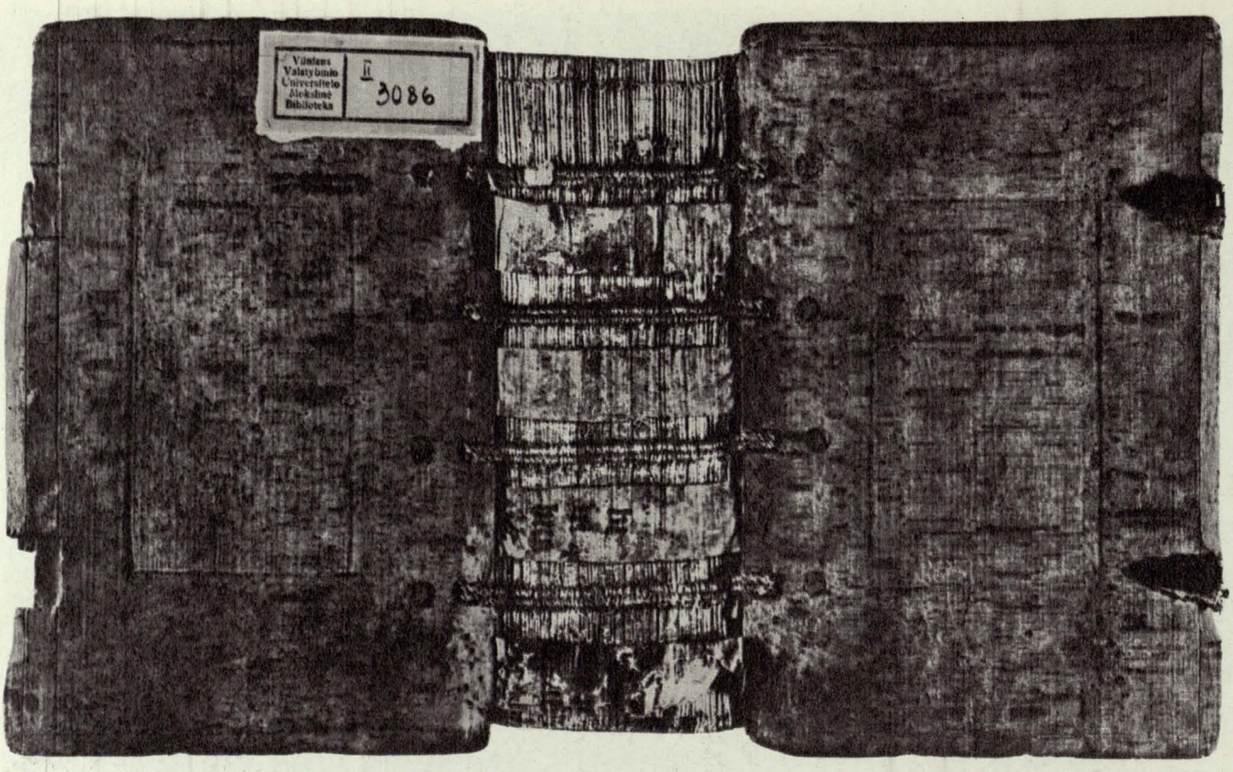
Vilniaus
Valstybinio
Universiteto
Senosios
Bibliotekos
II
3086

8

12

7
49
C
C
D

10

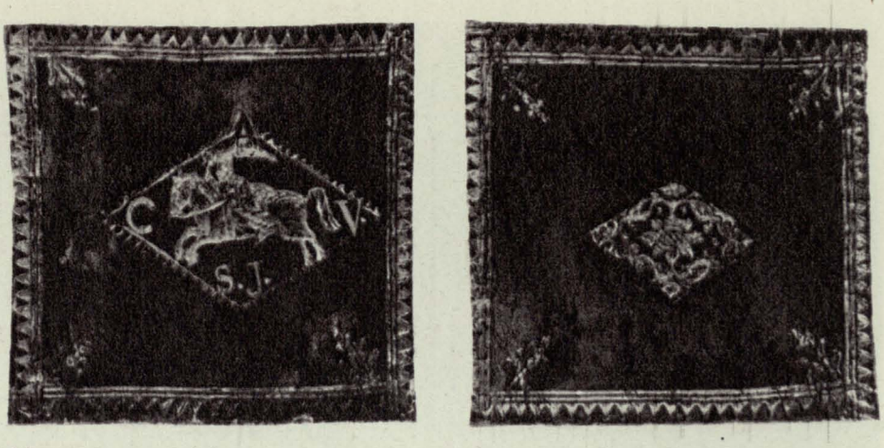

11

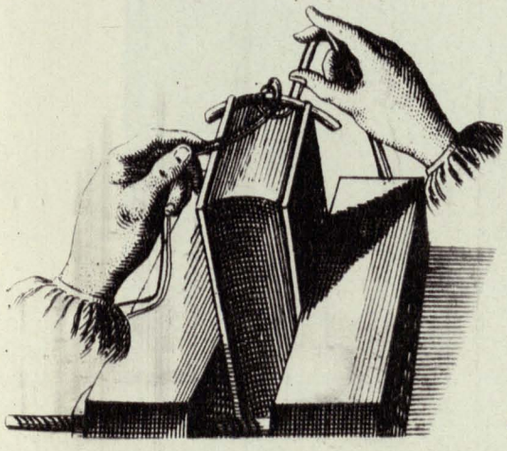

9

13

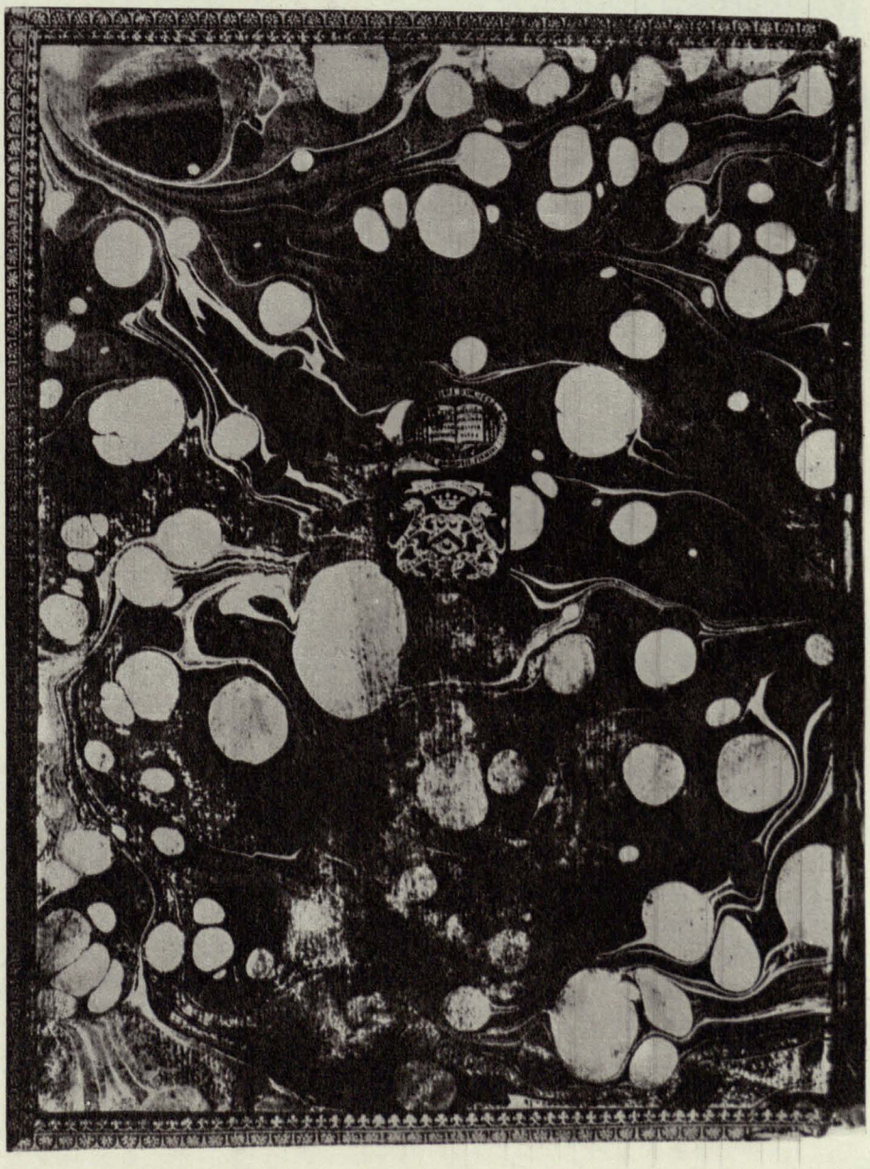

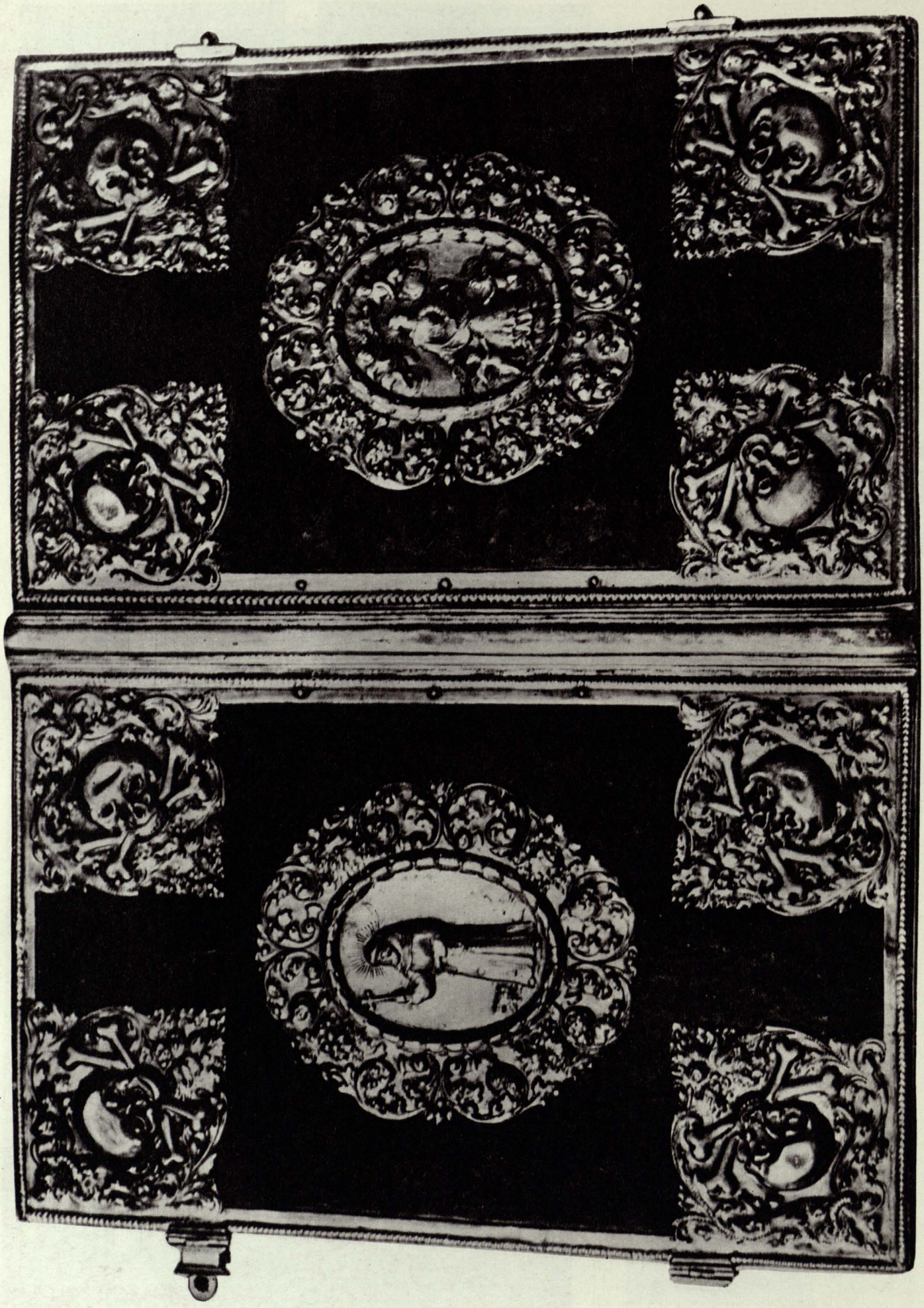

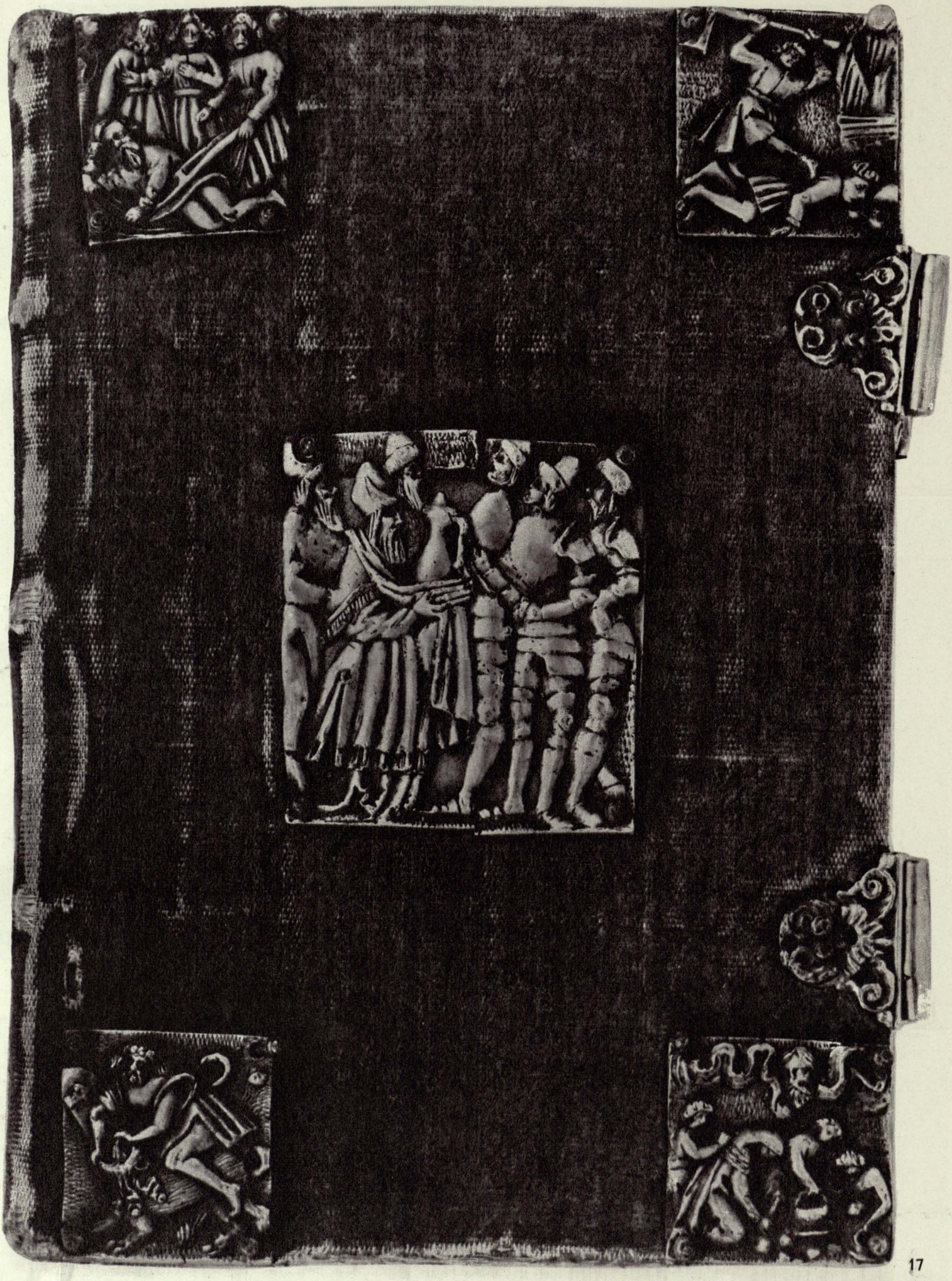

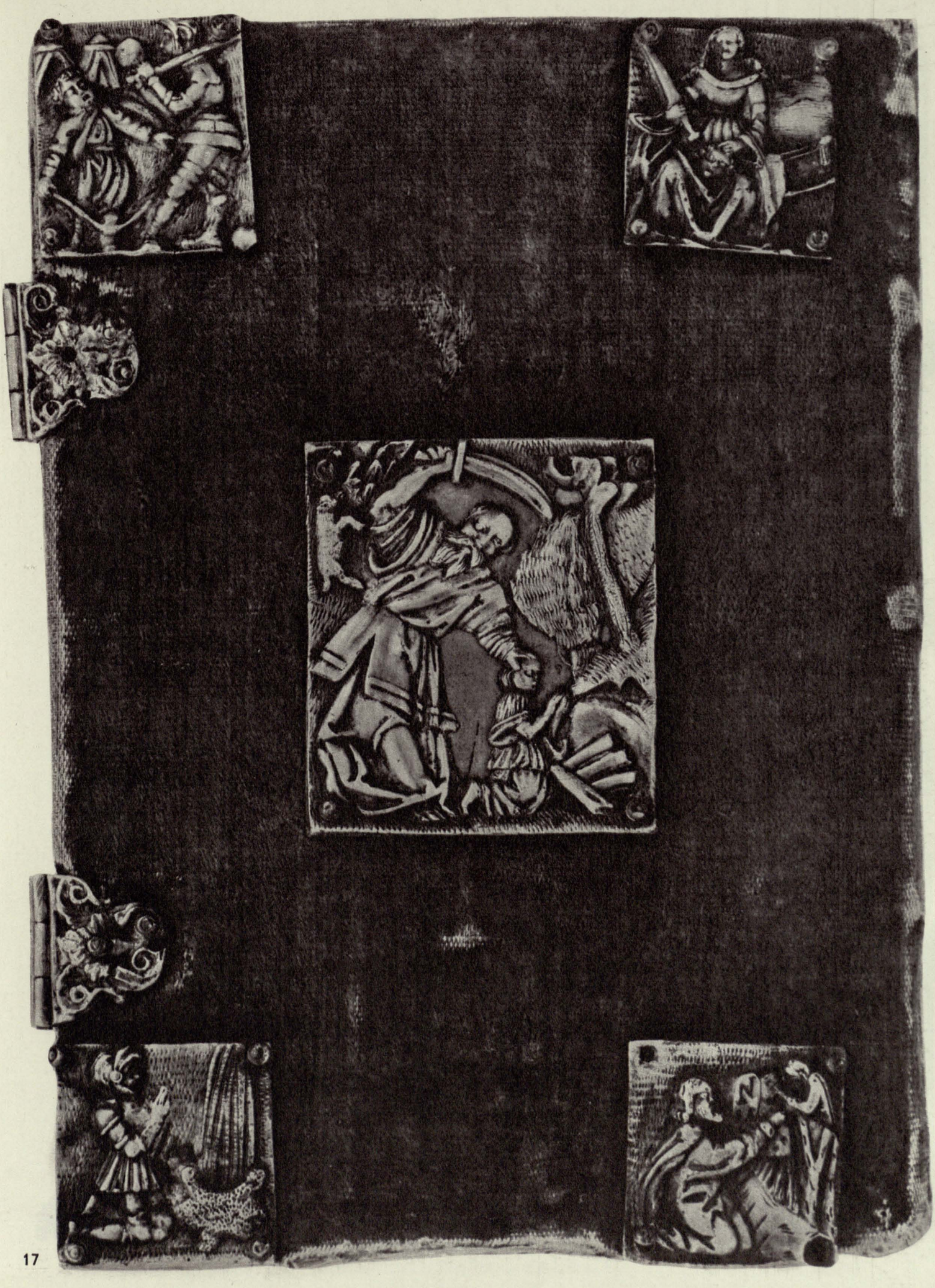

15

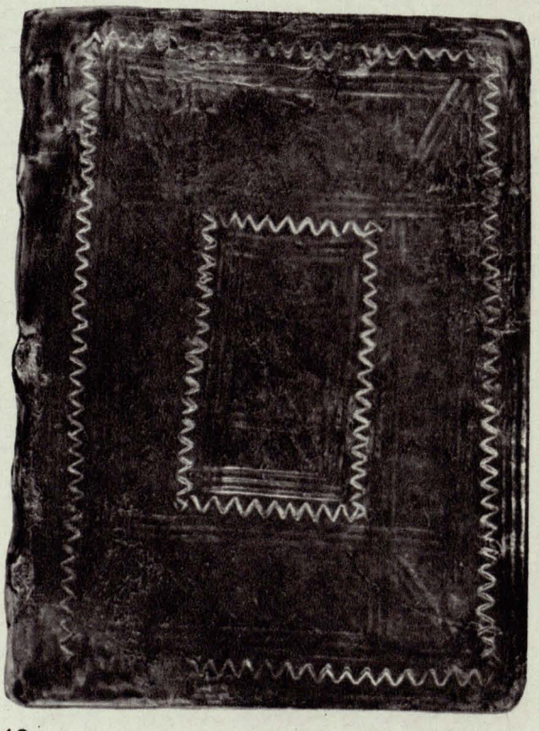

19

18

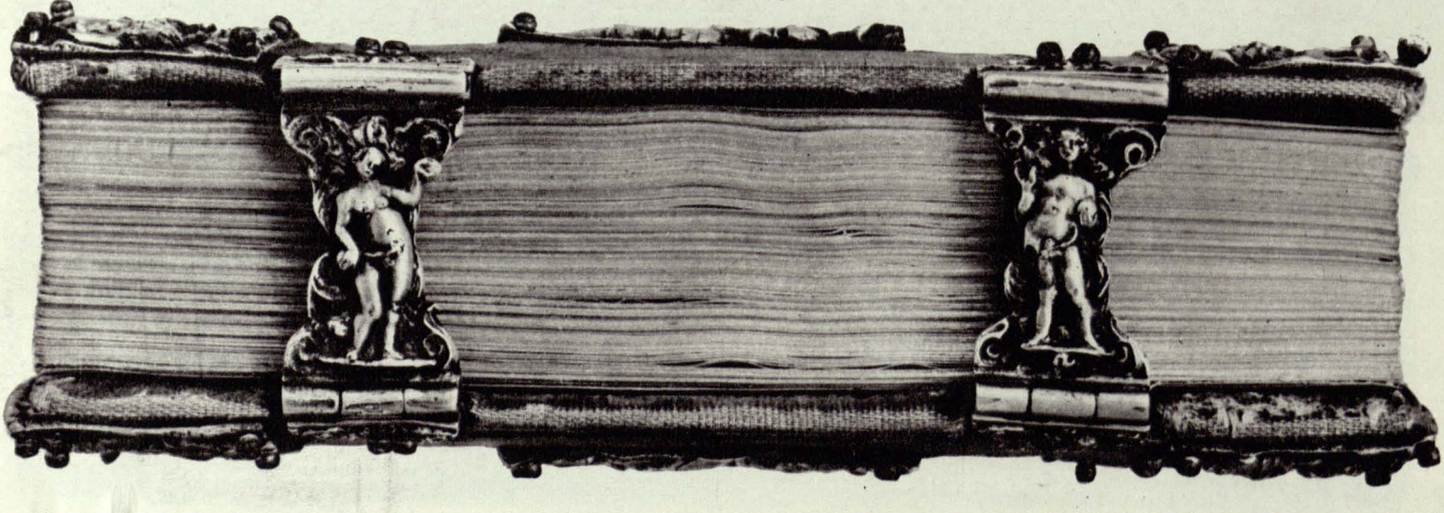

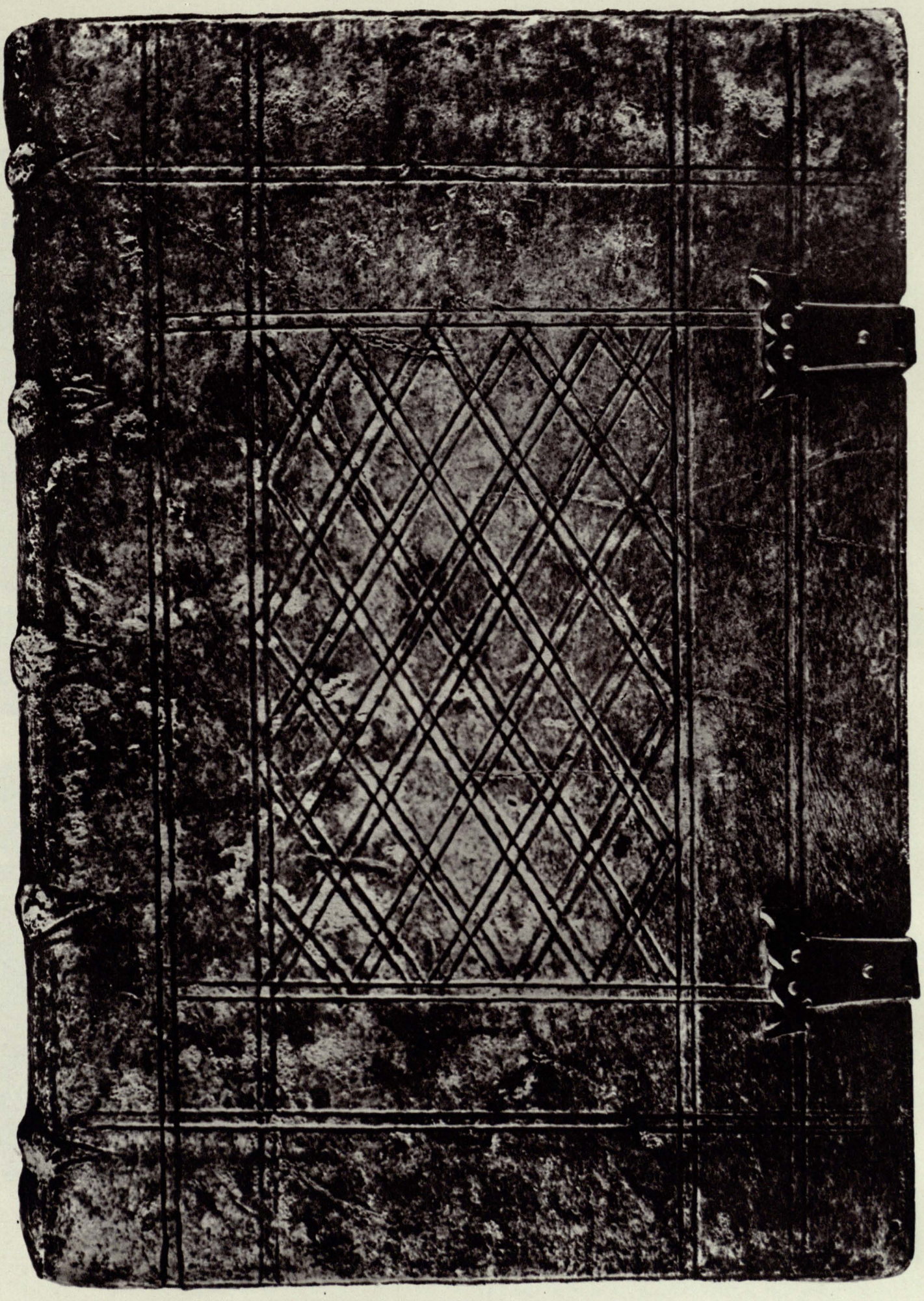

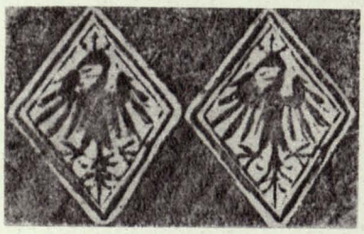

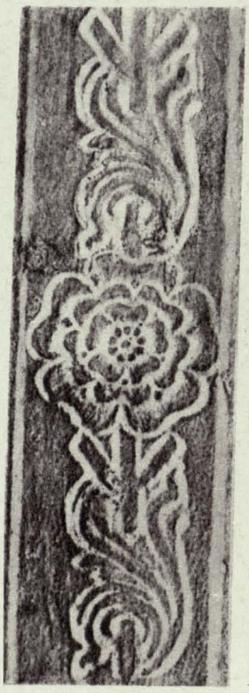

21

22

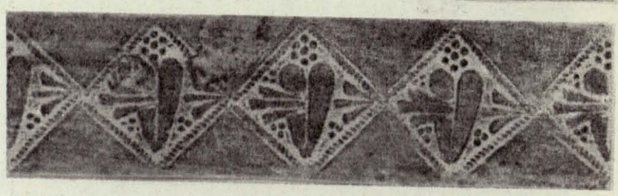

24

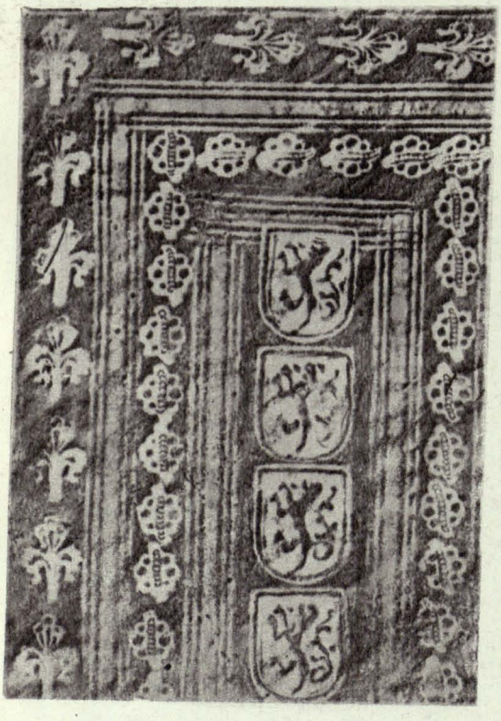

26

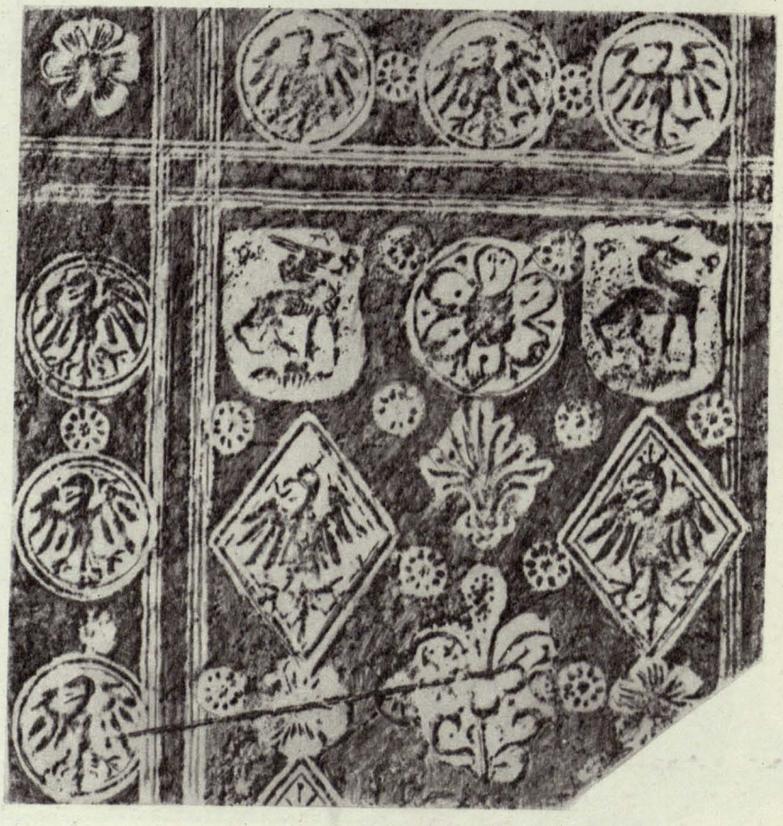

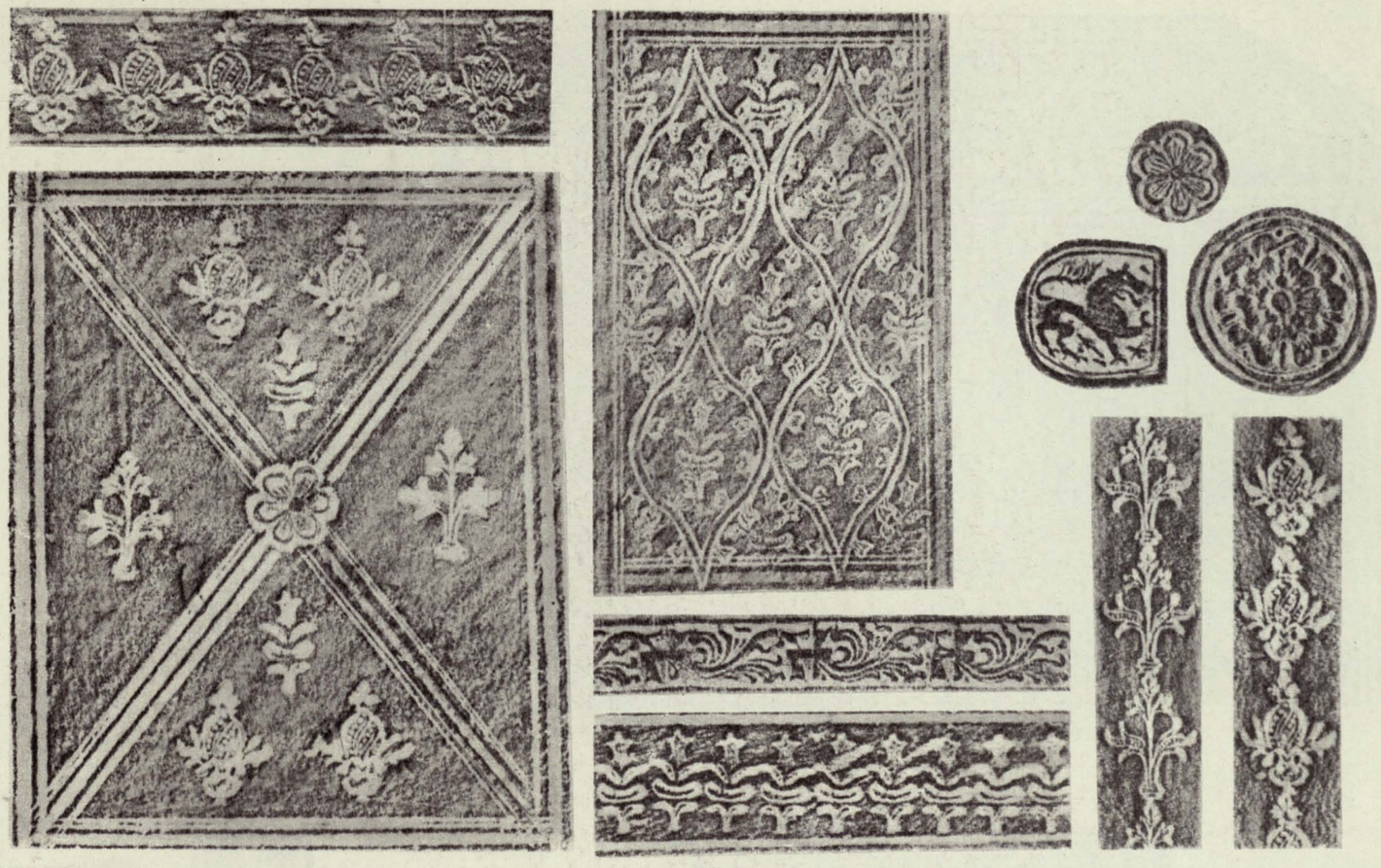

23

25

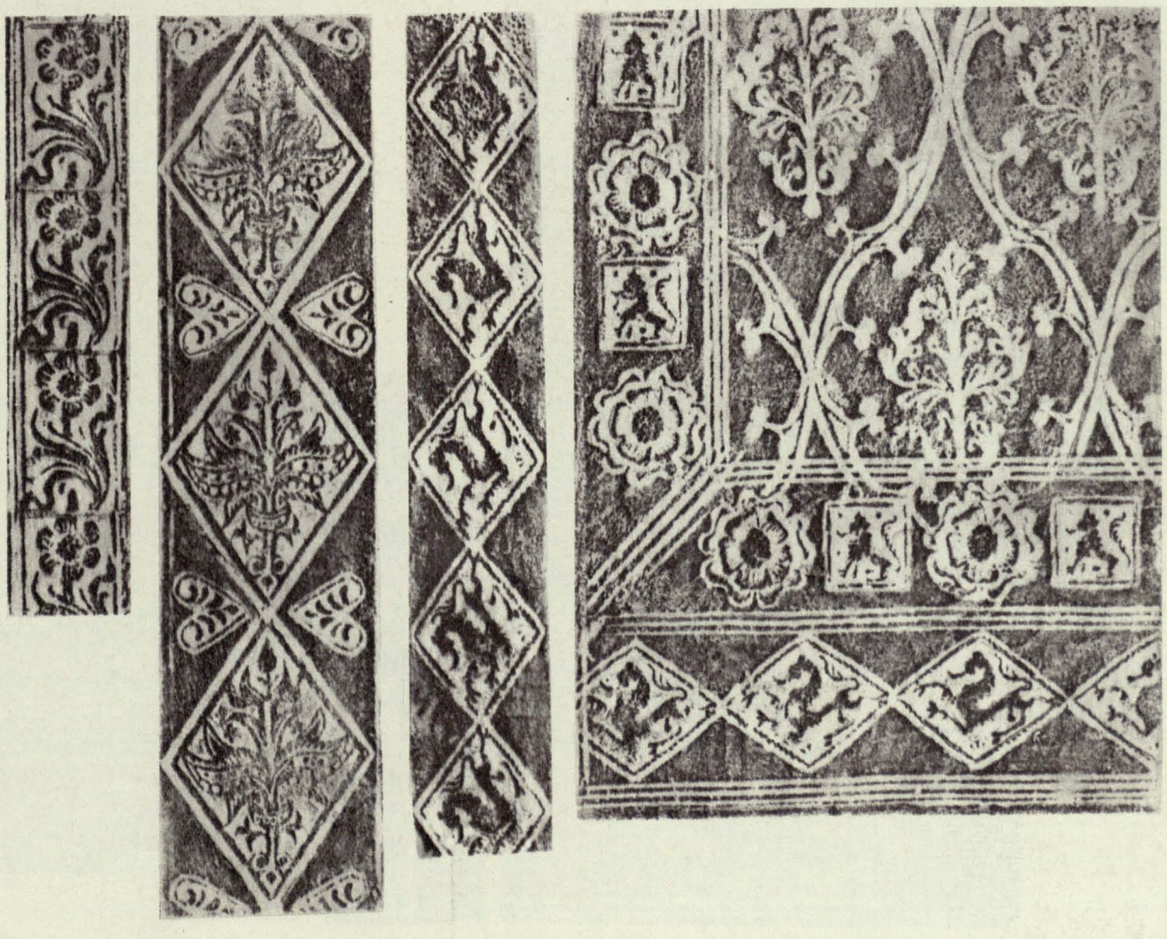

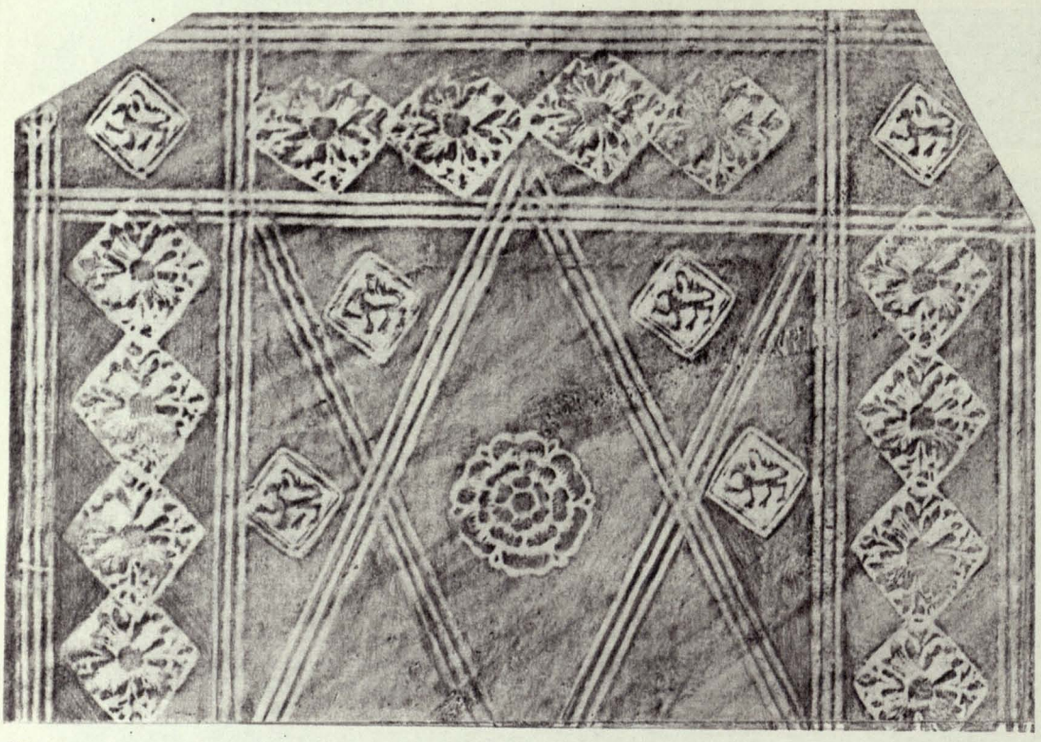

27

28

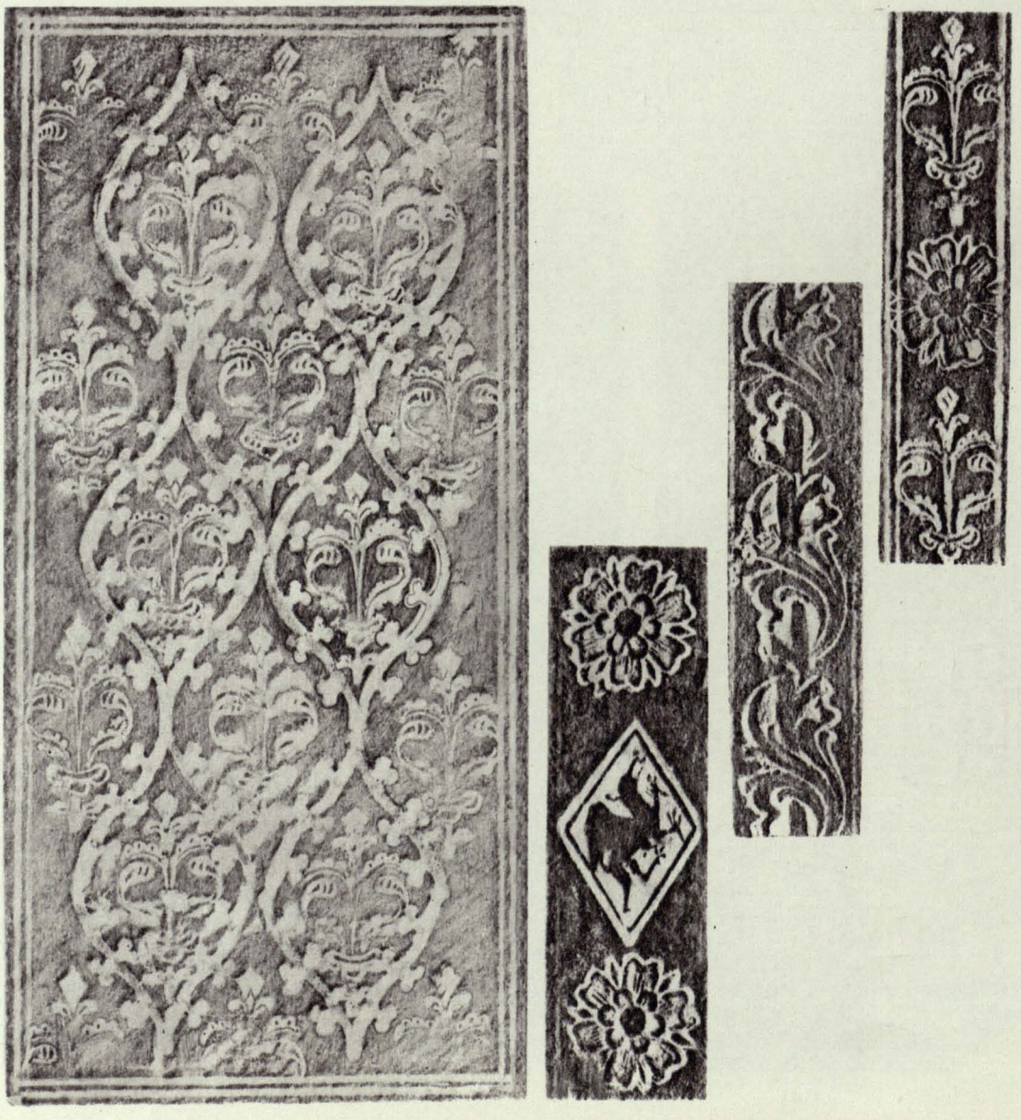

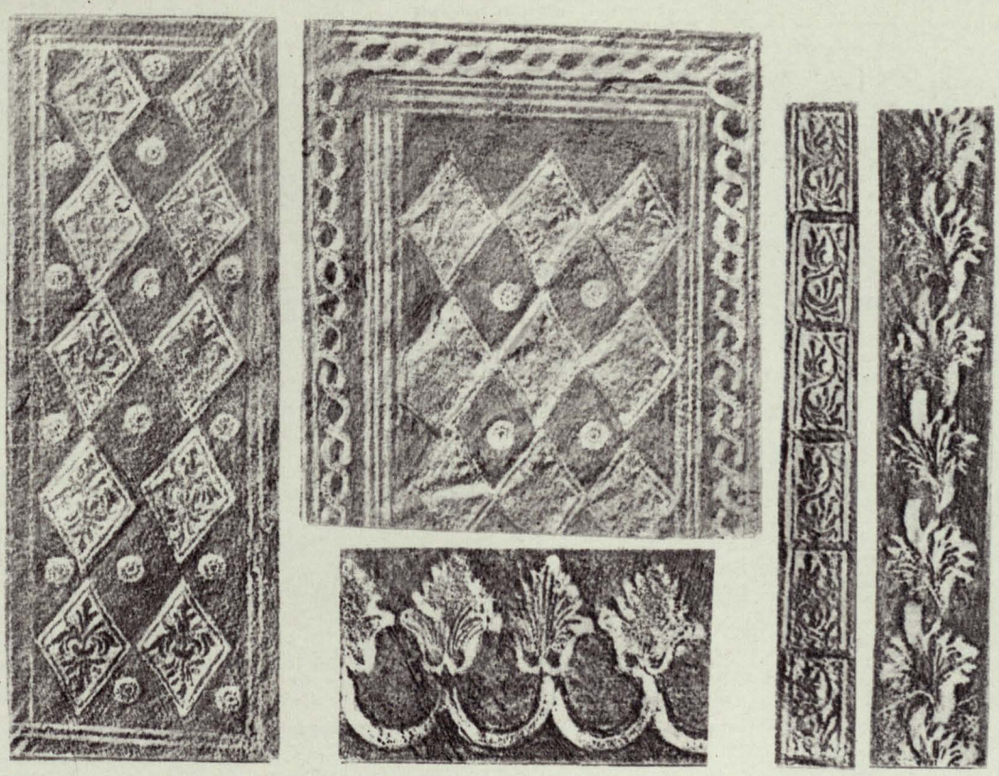

29

30

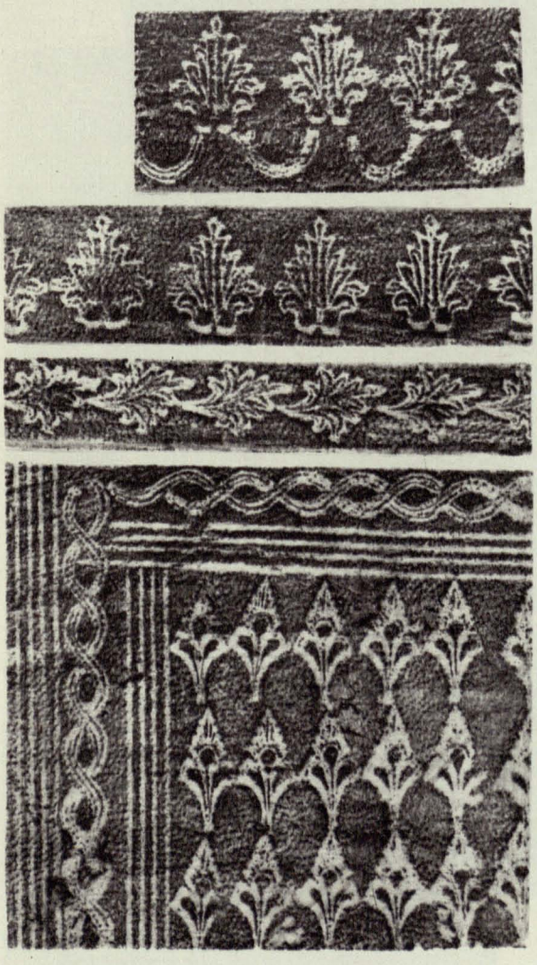

31

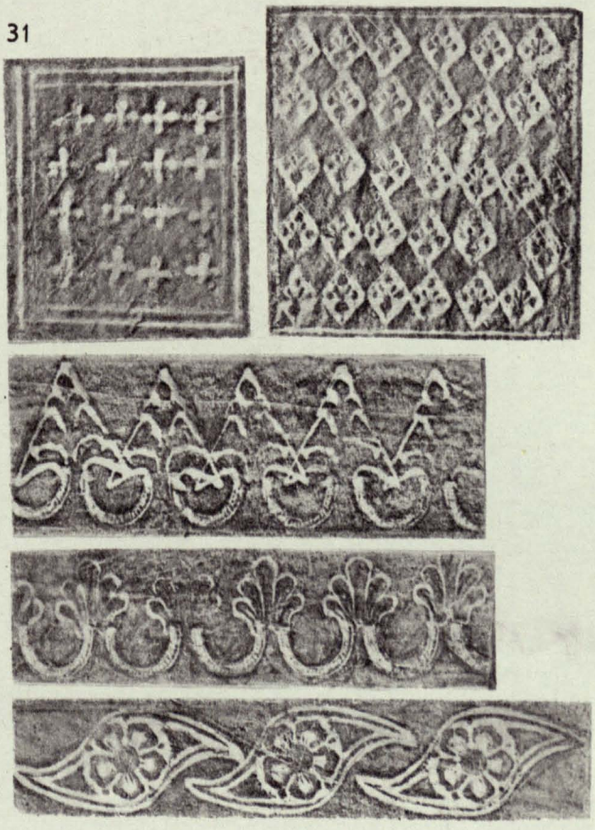

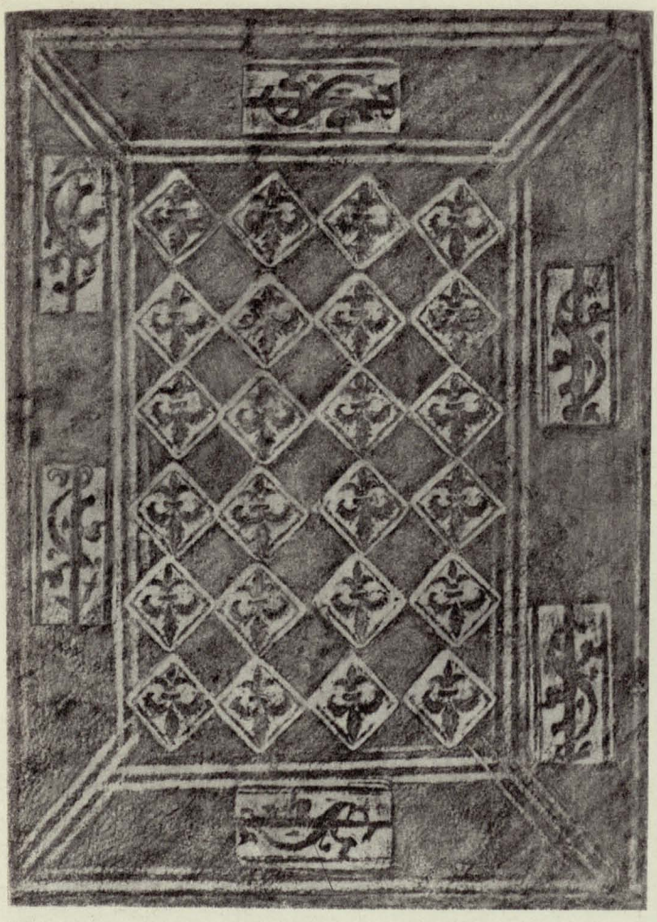

32

32

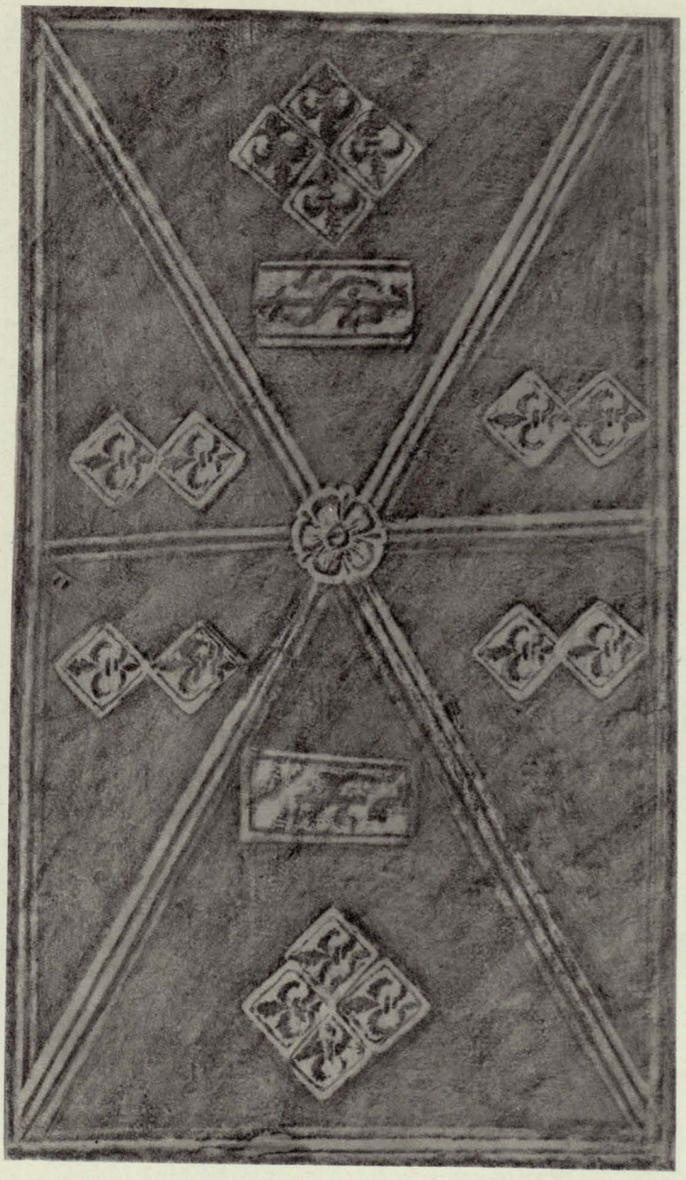

34

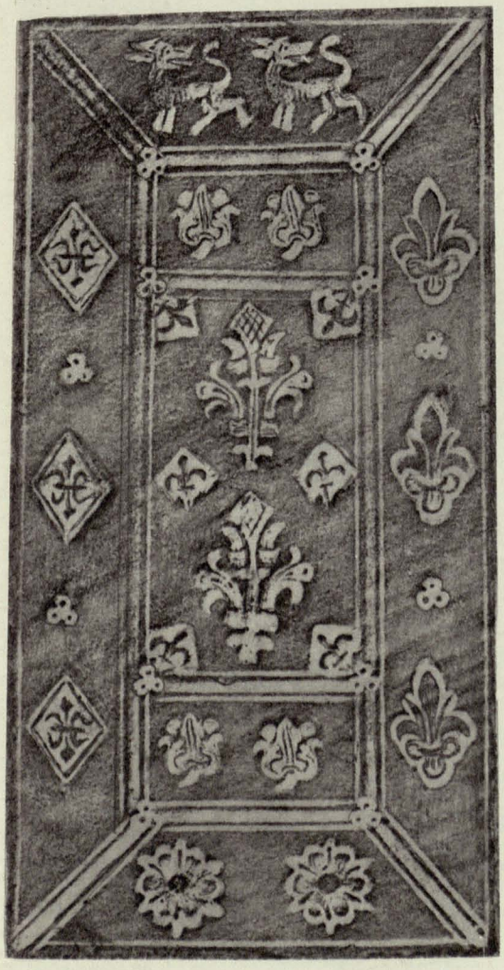

34

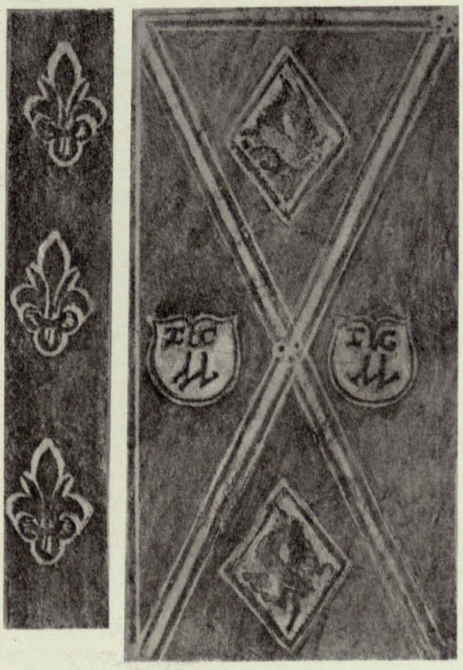

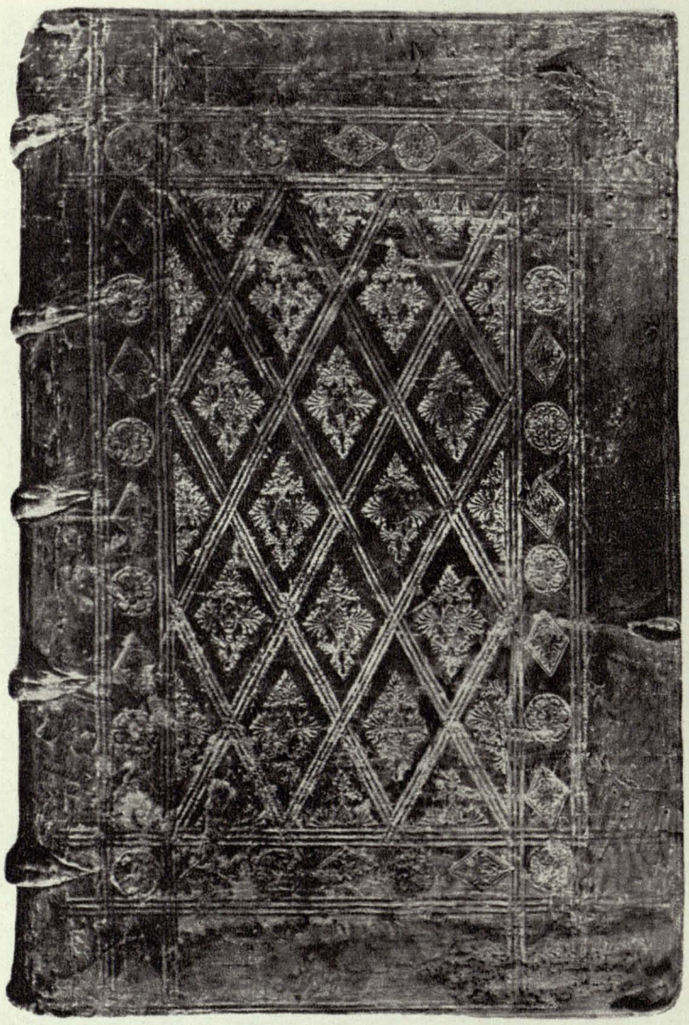

33

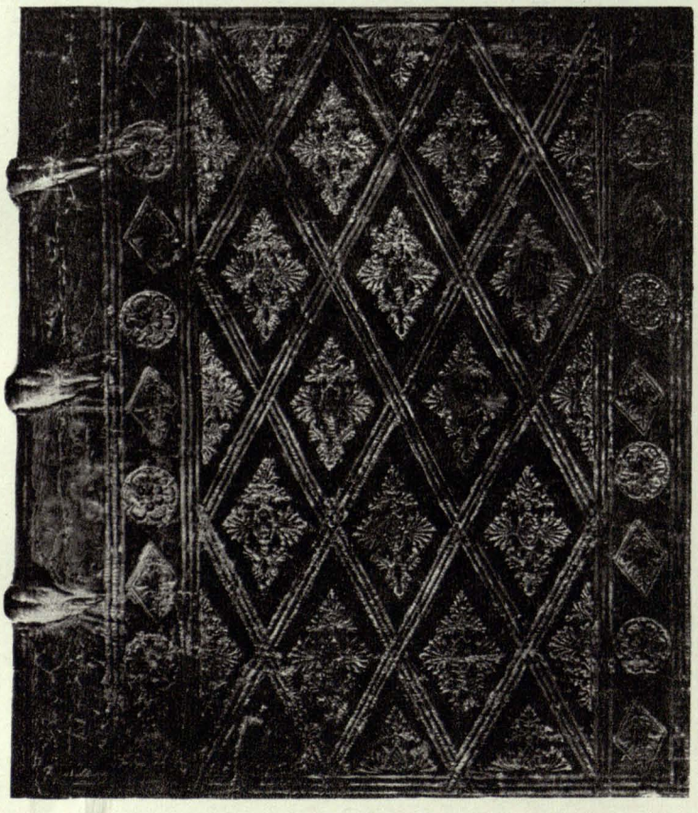

33

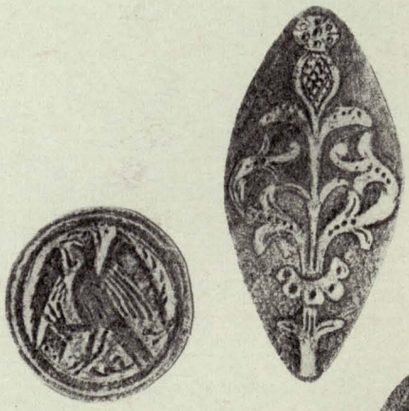

35

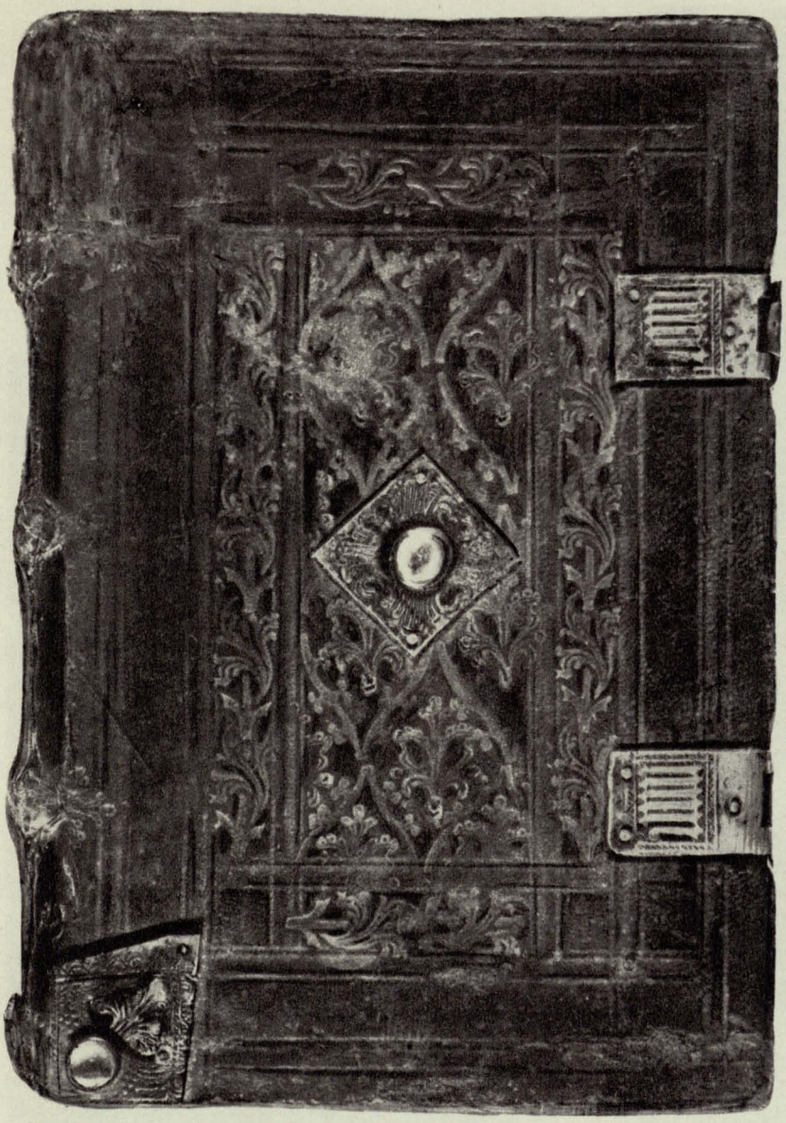

36

37

39

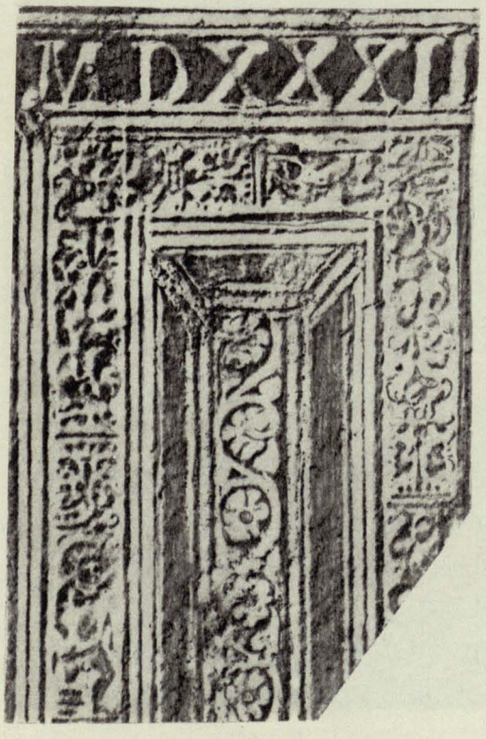

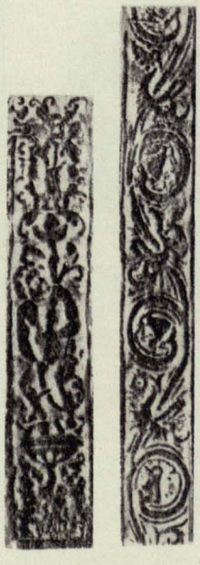

39

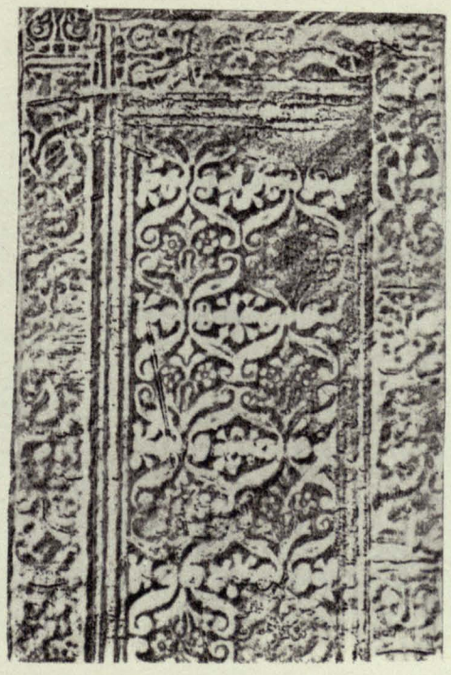

38

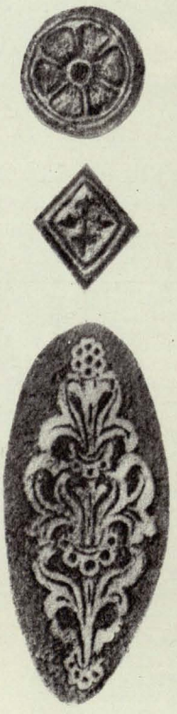

40

41

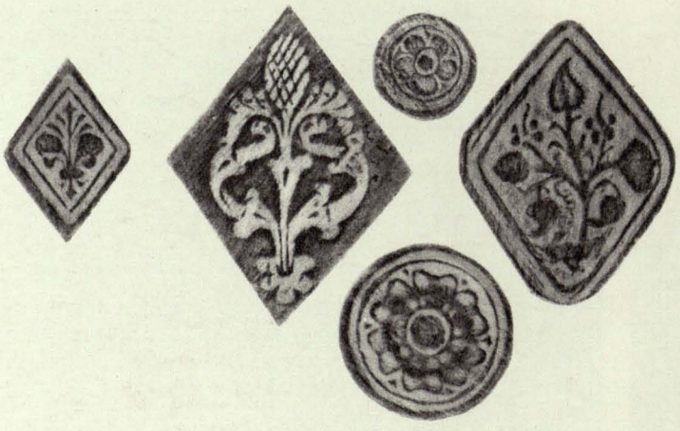

42

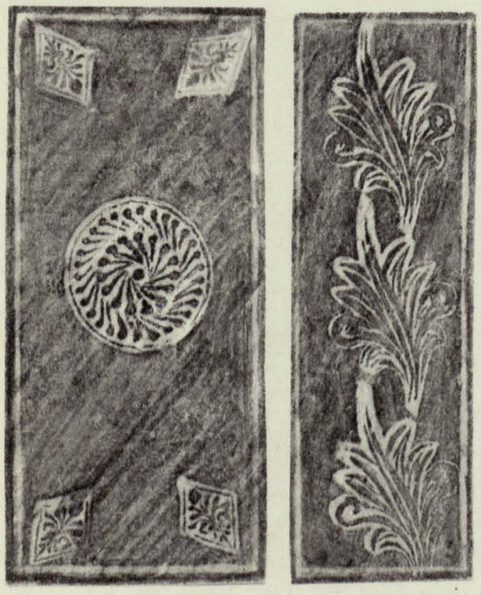

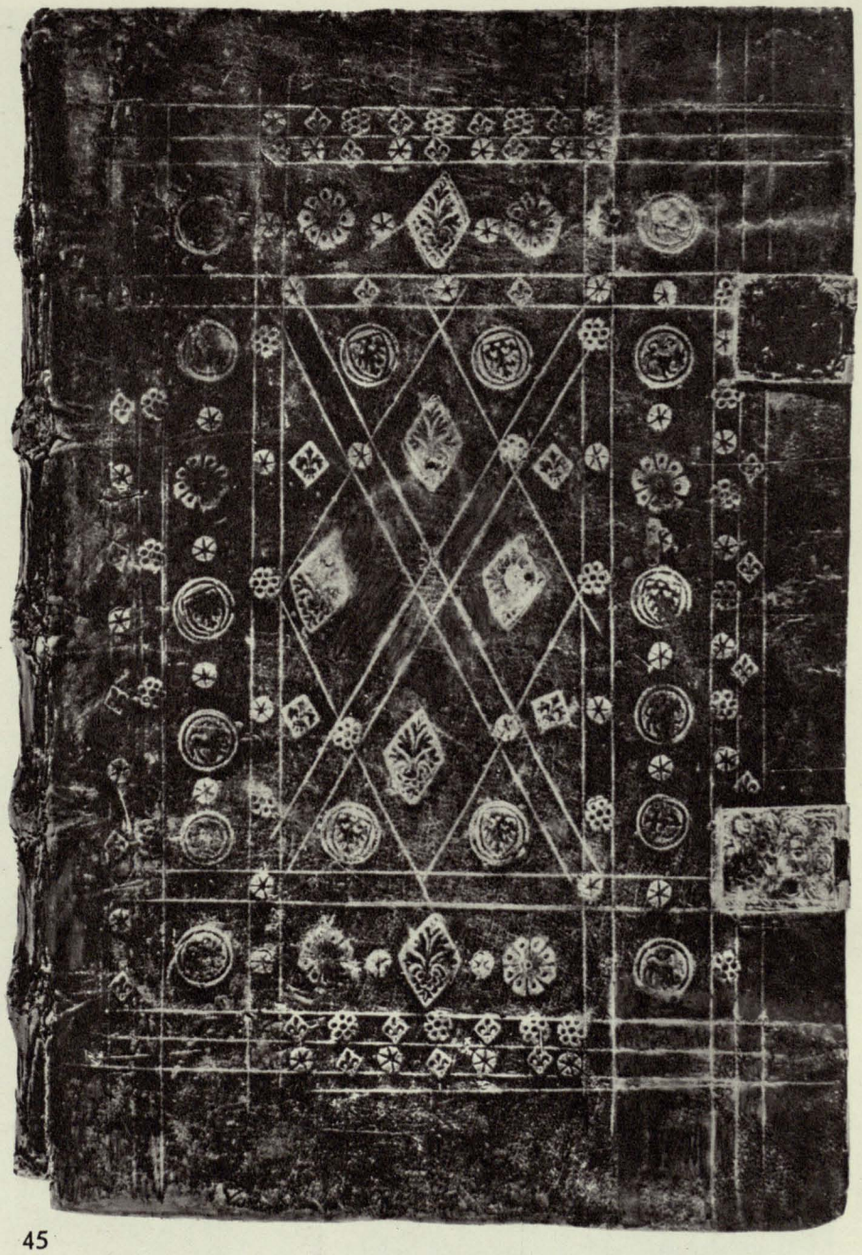

45

43

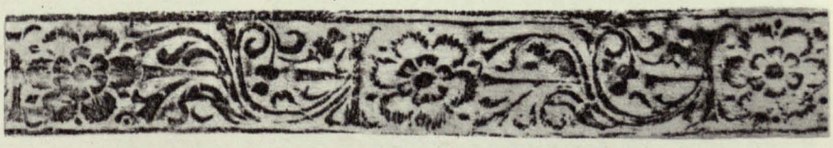

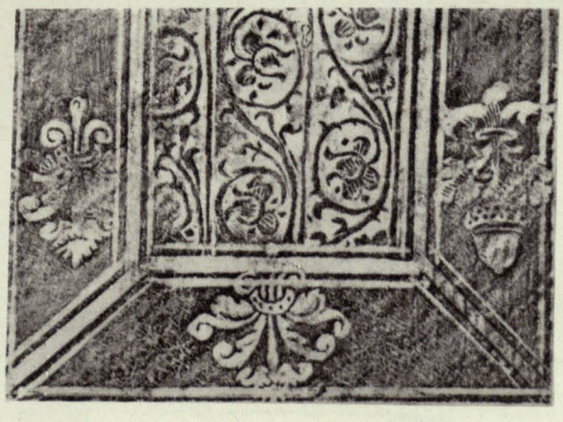

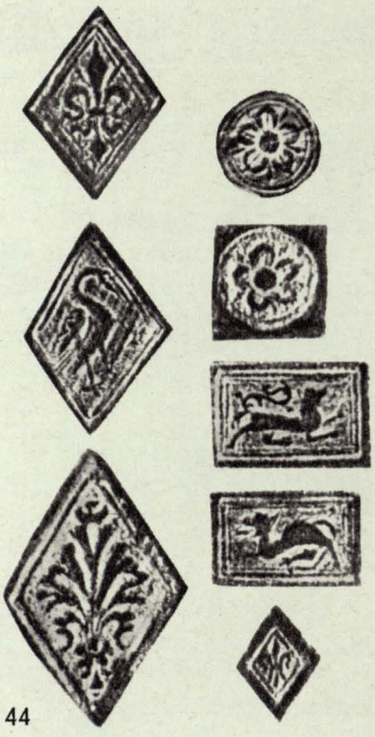

44

46

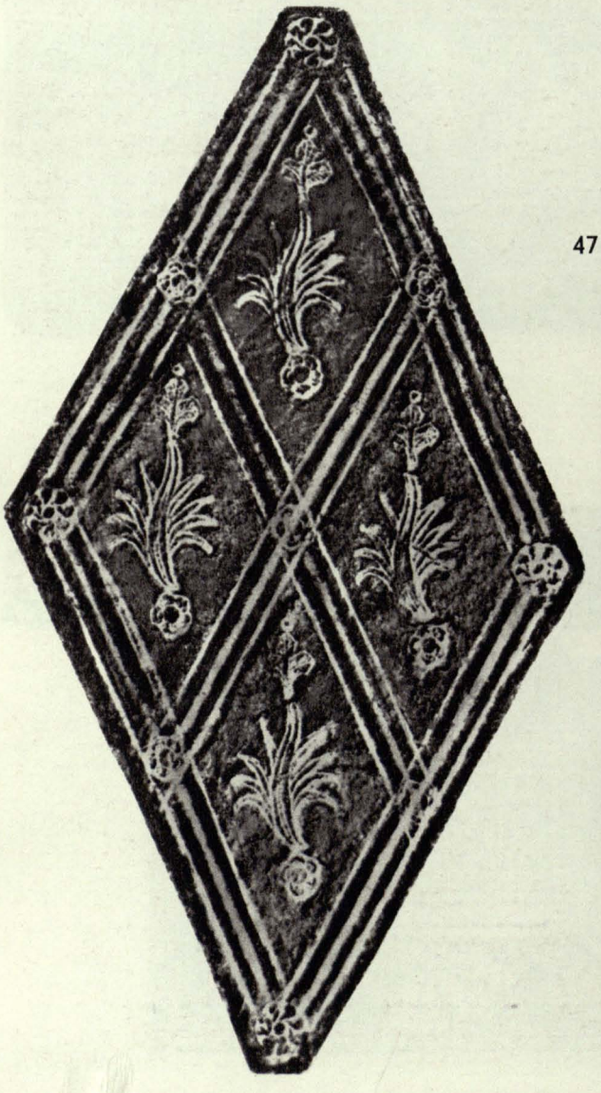

47

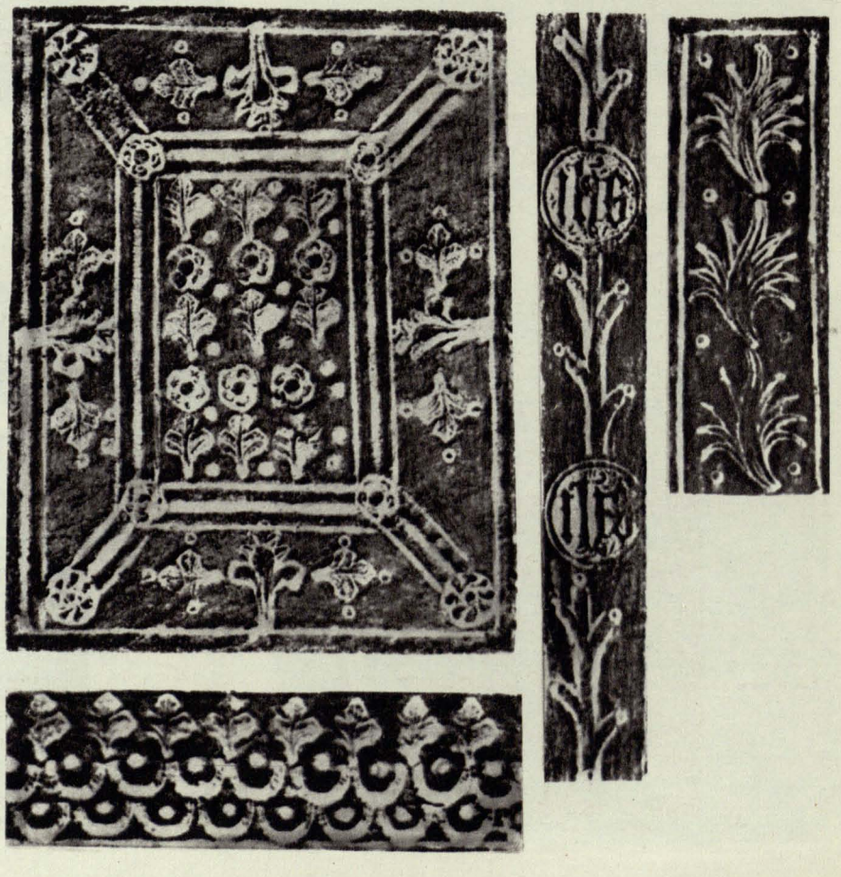

49

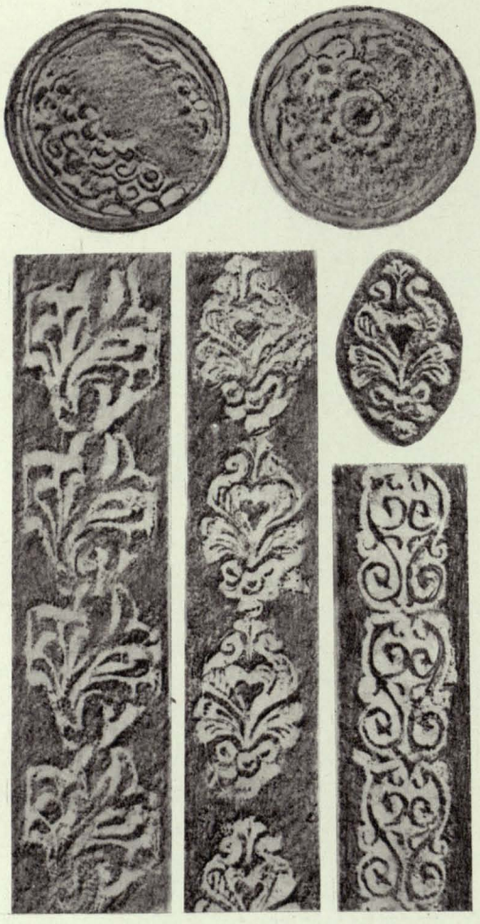

48

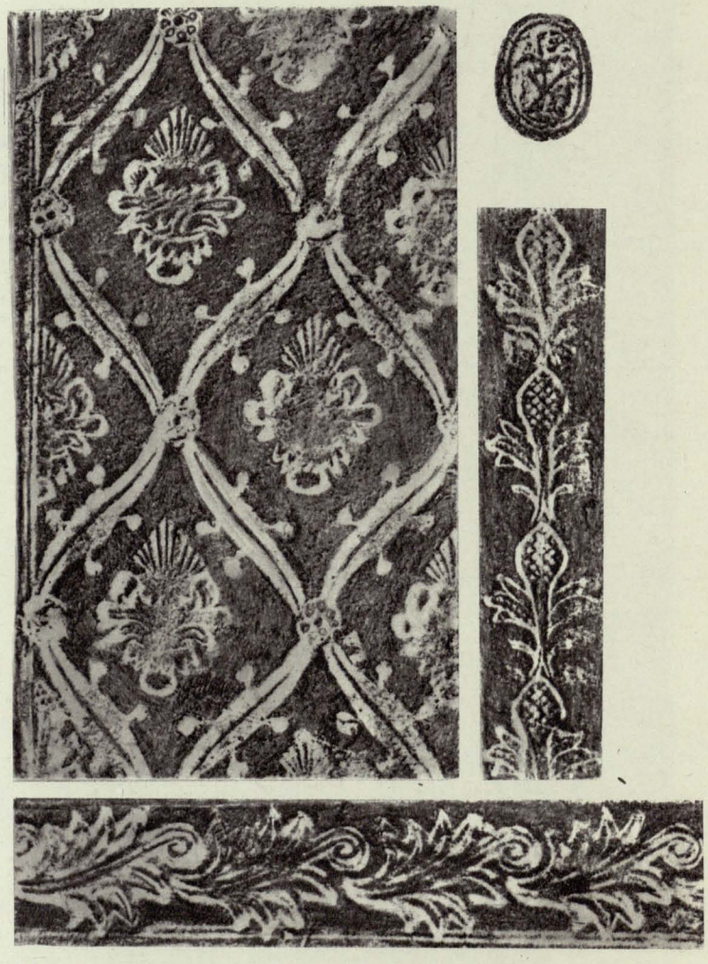

51

50

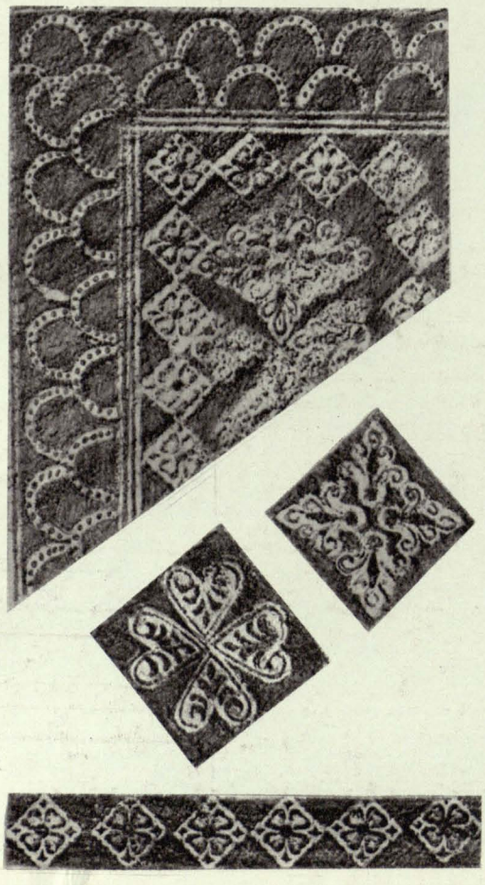

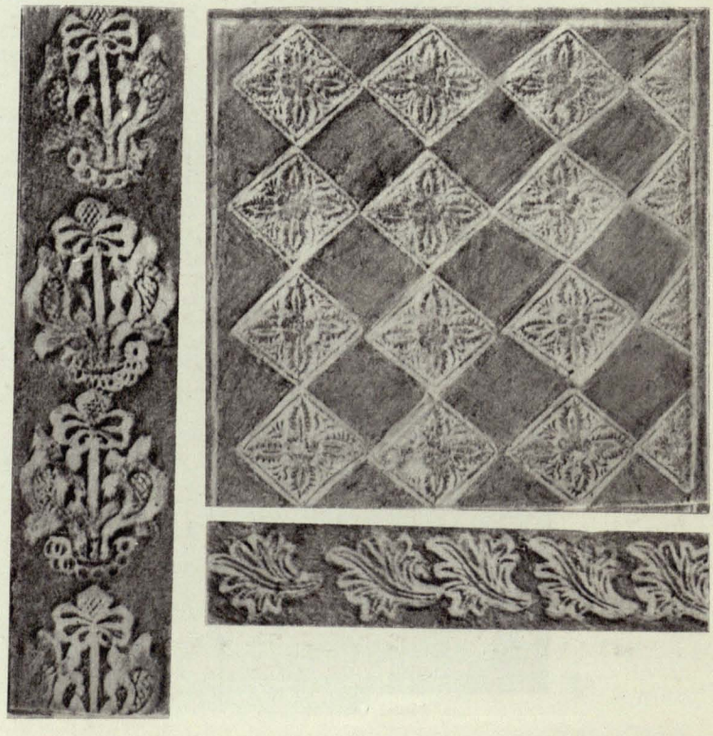

52

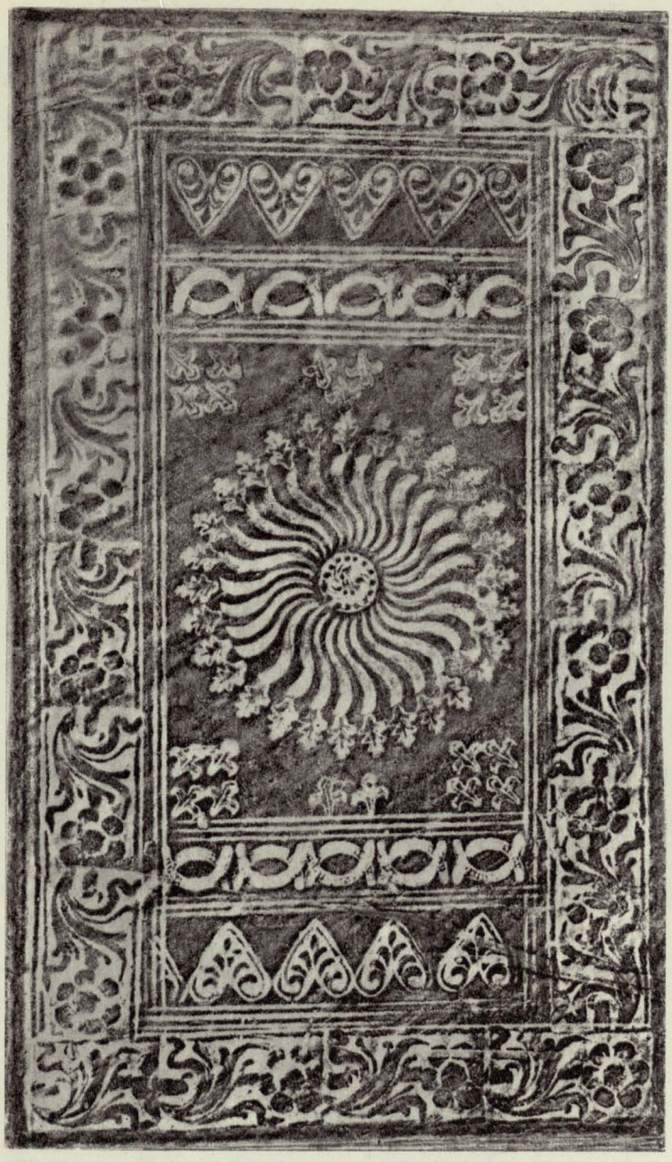

53

53

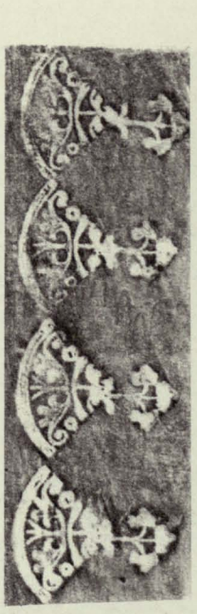

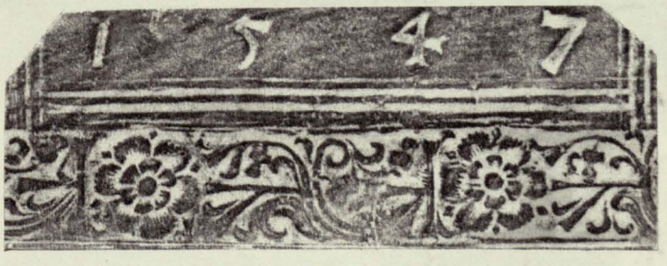

54

55

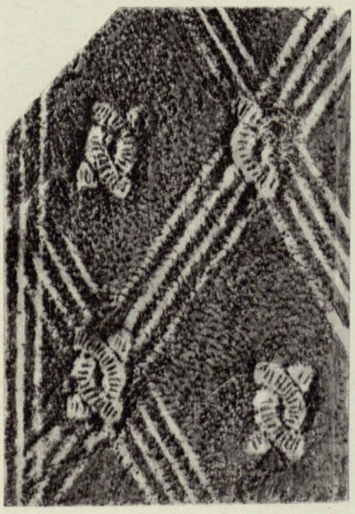

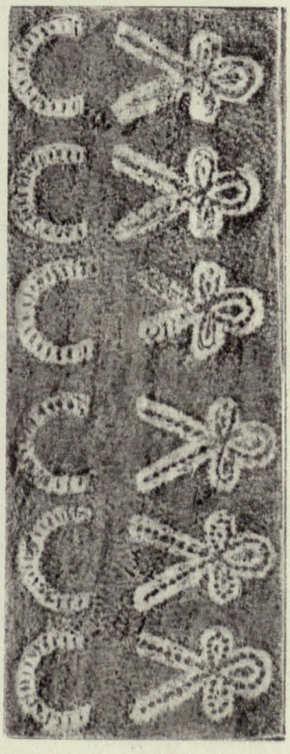

56

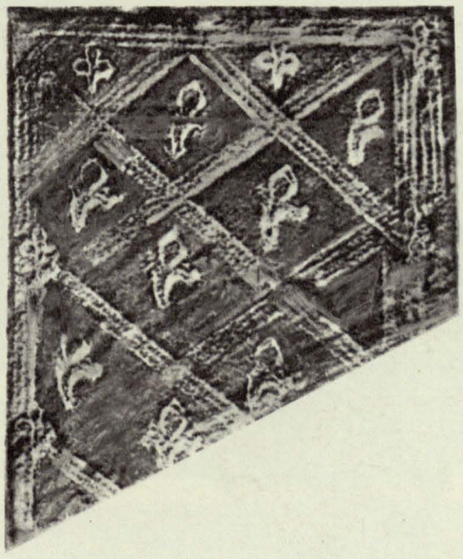

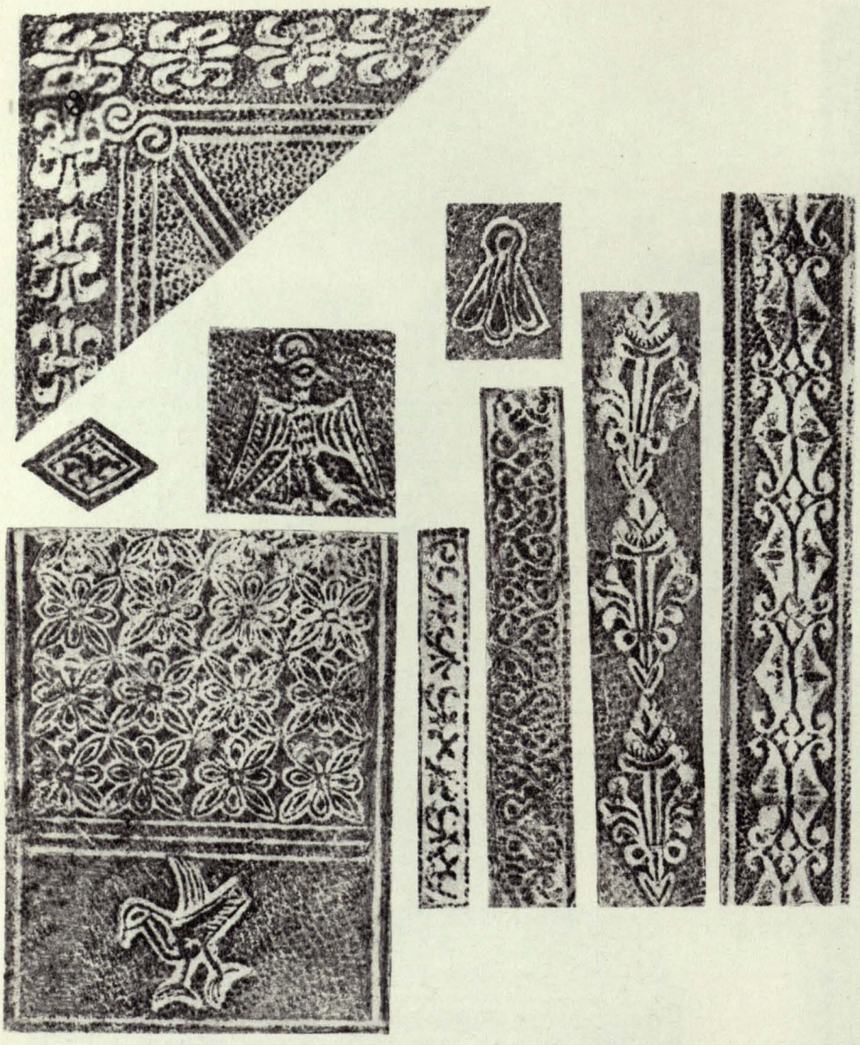

57

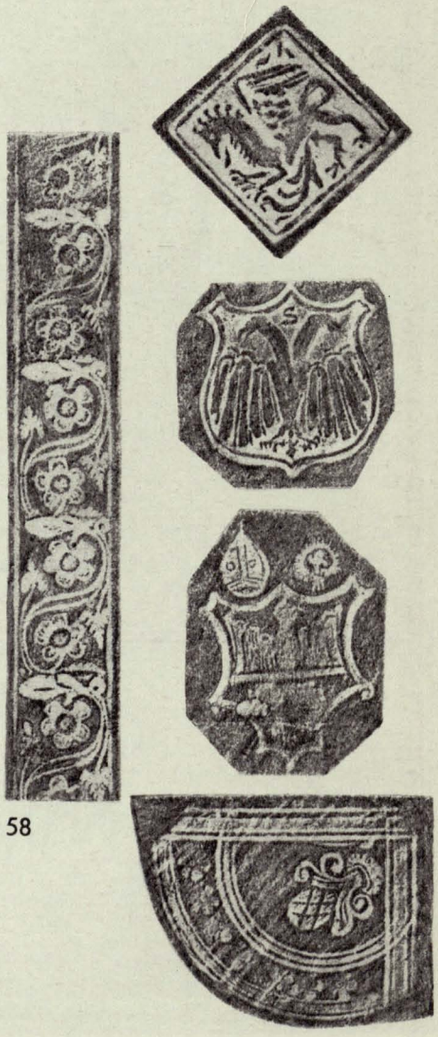

58

59

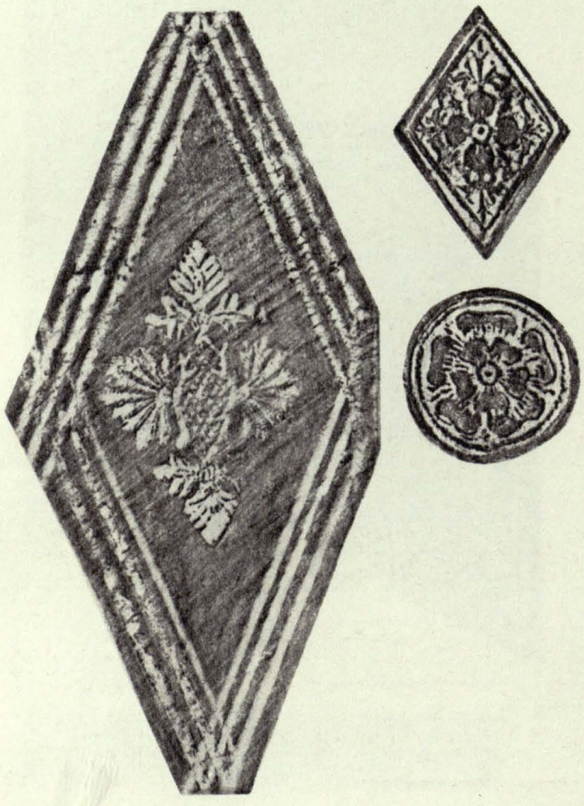

60

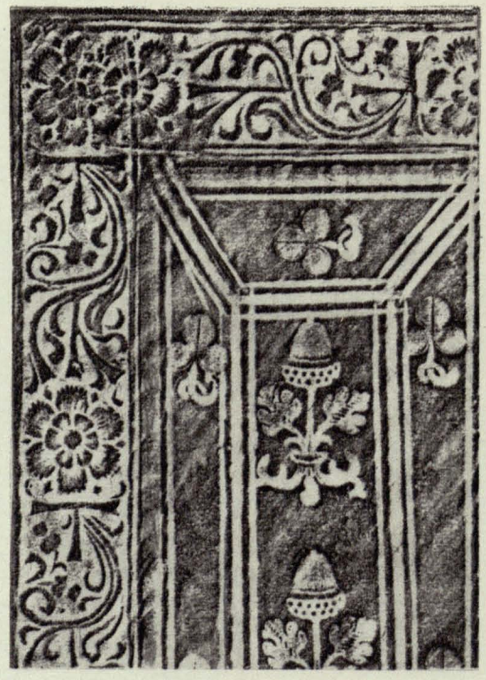

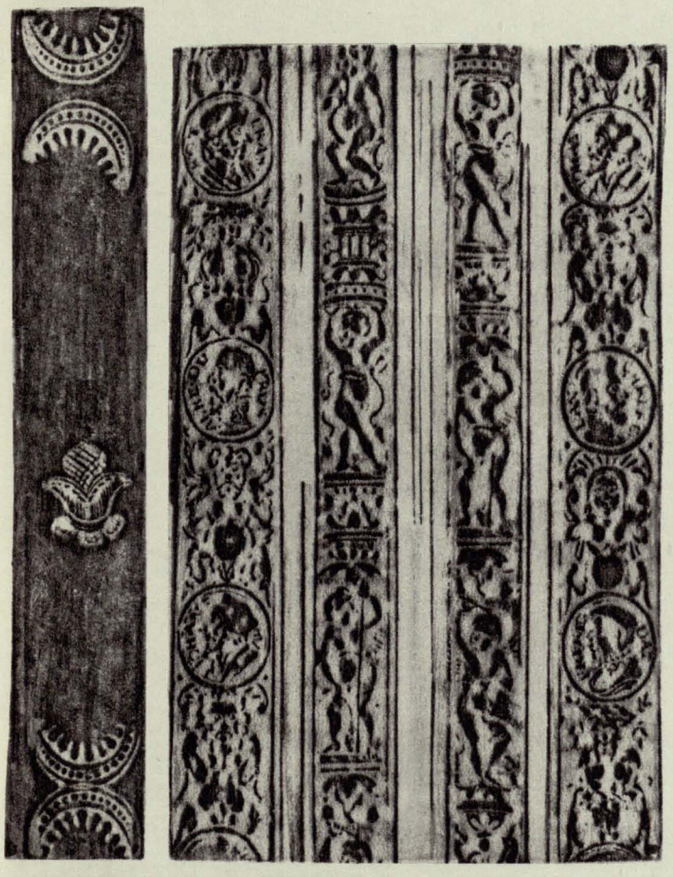

61

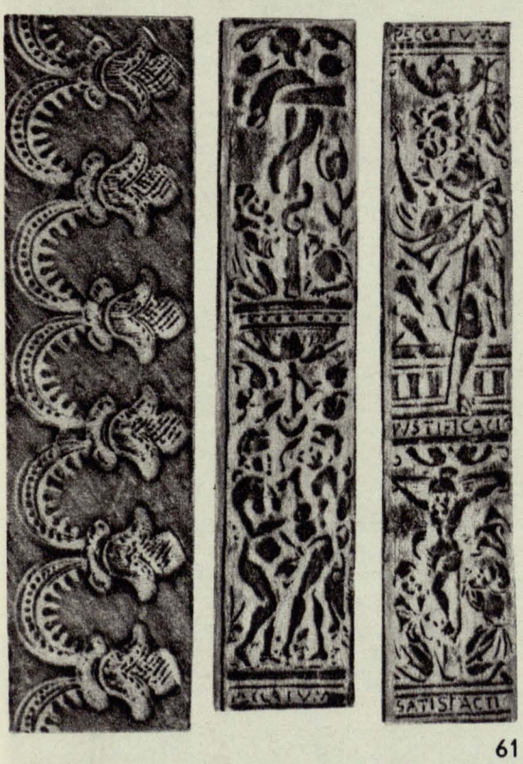

61

62

62

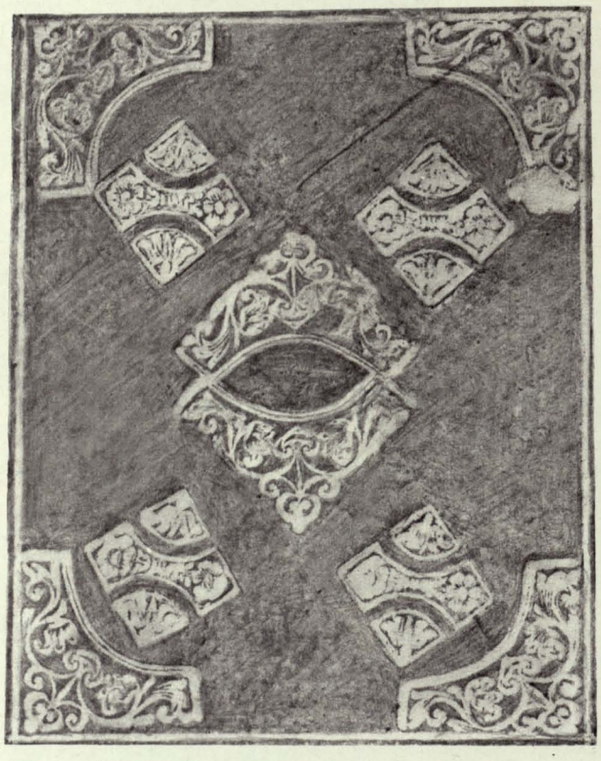

63

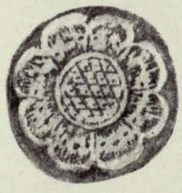

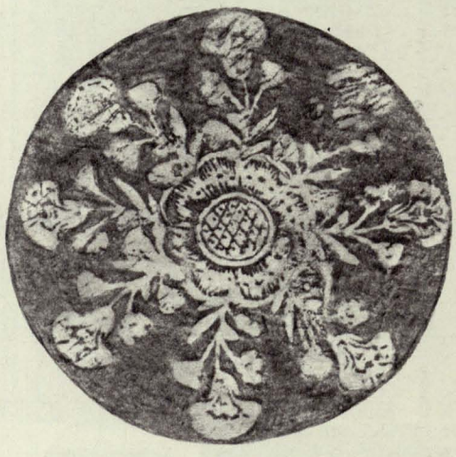

64

65

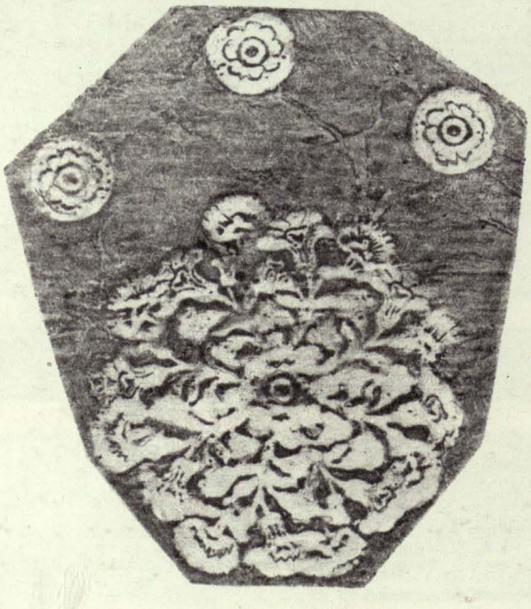

66

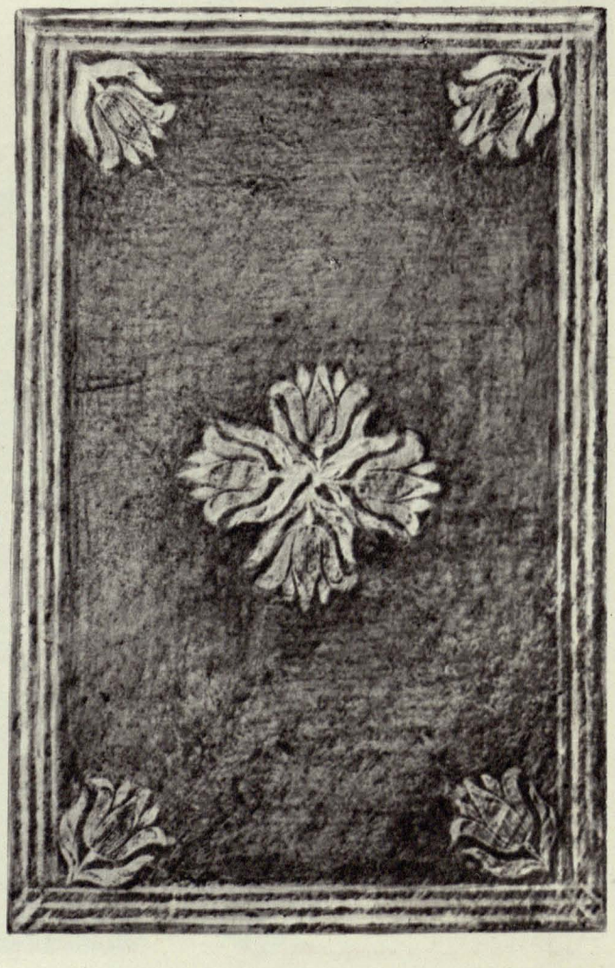

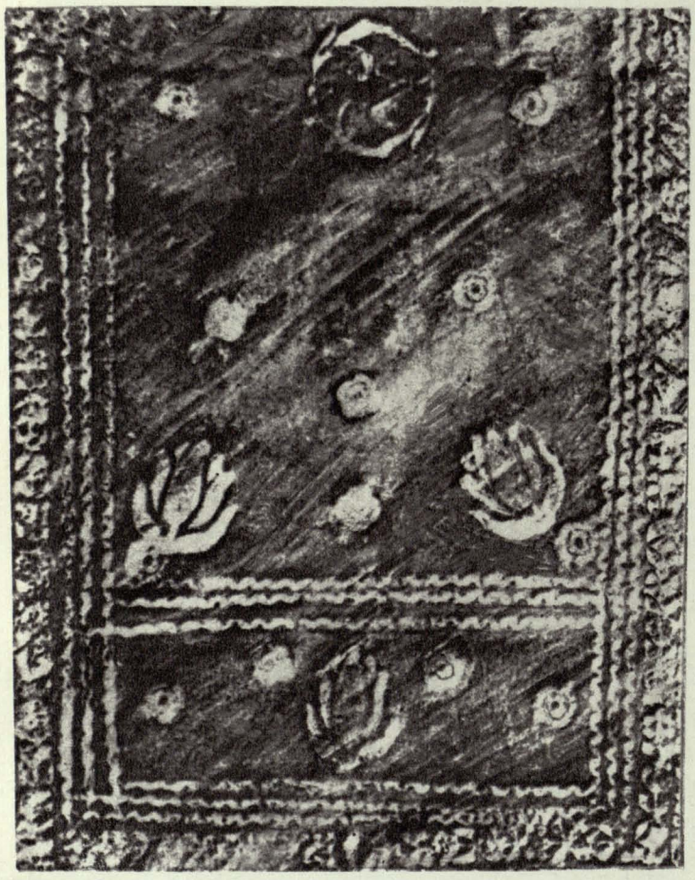

67

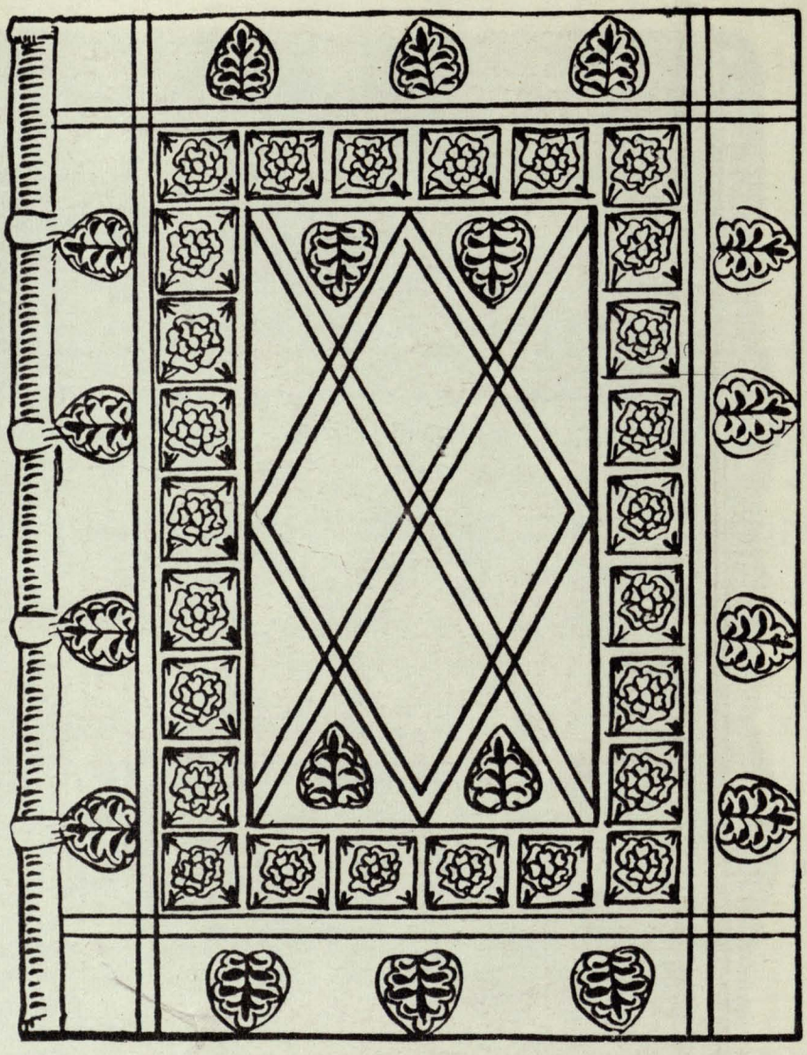

72

73

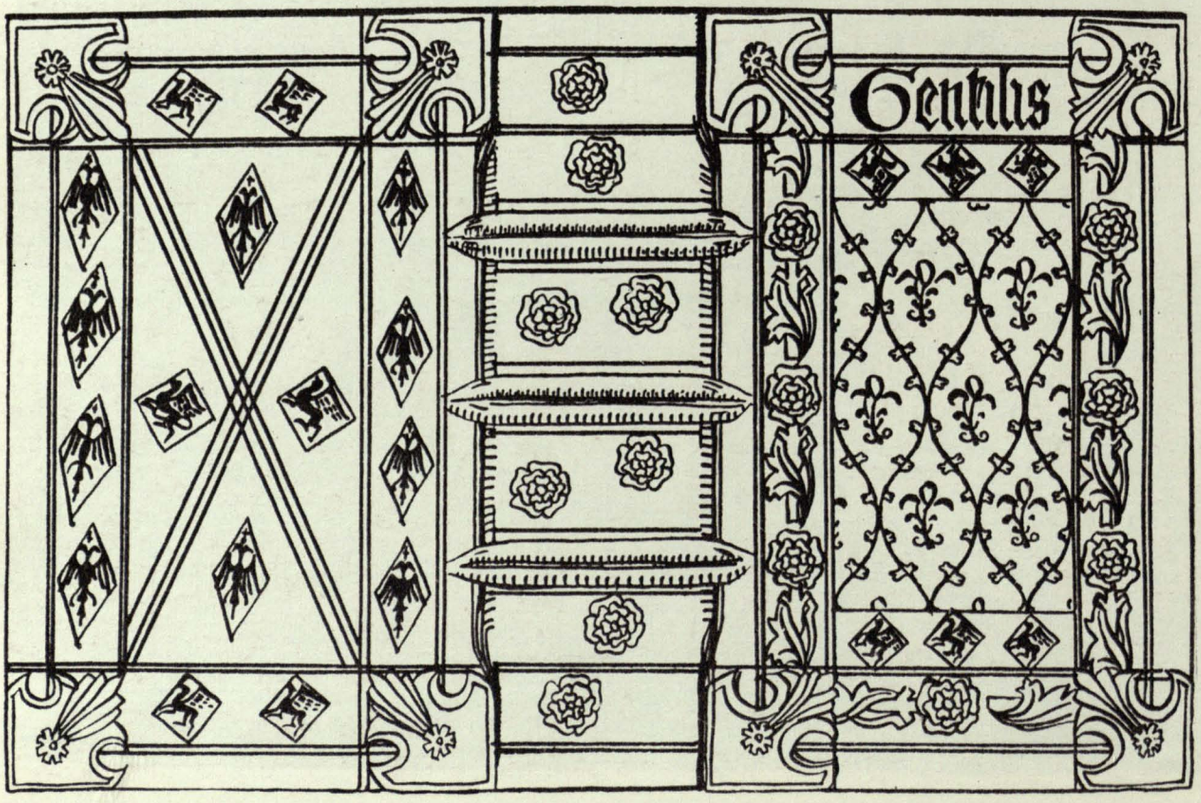

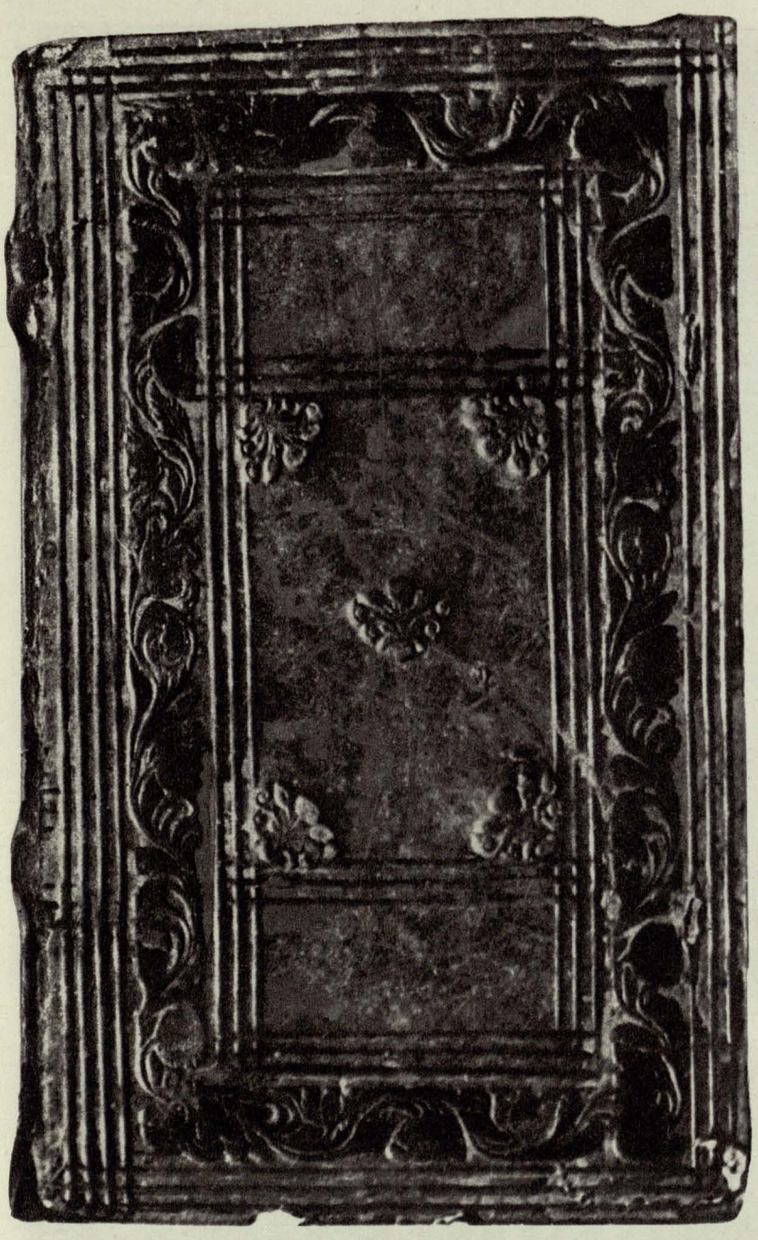

69

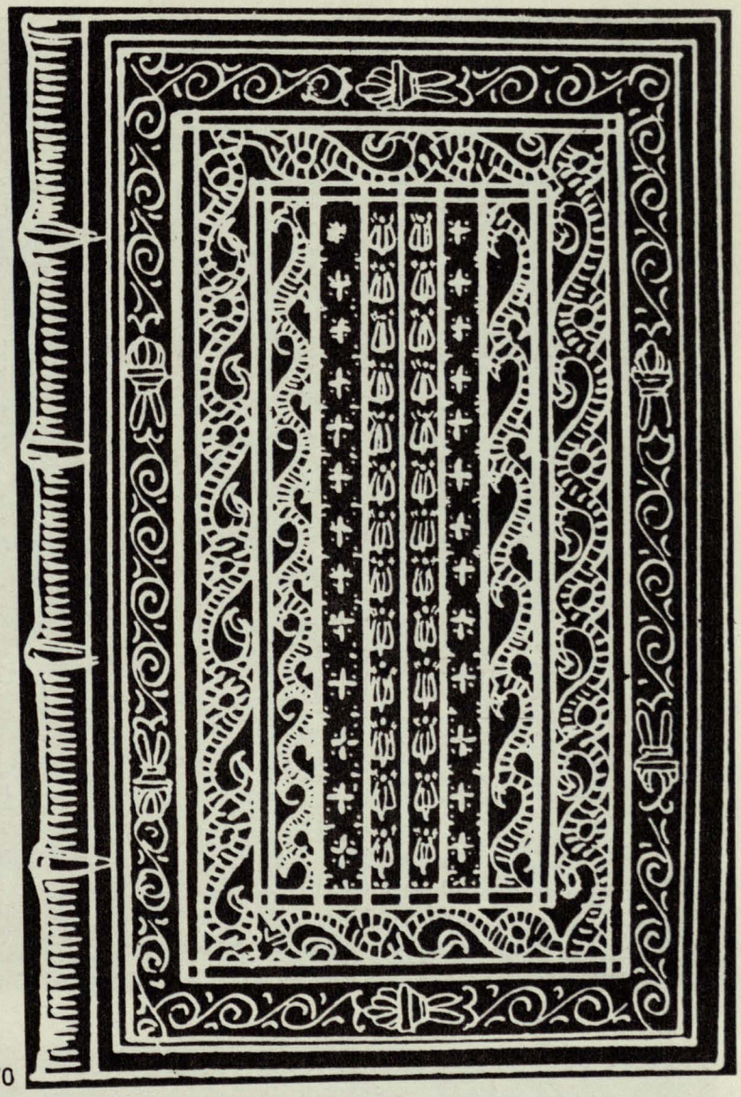

70

71

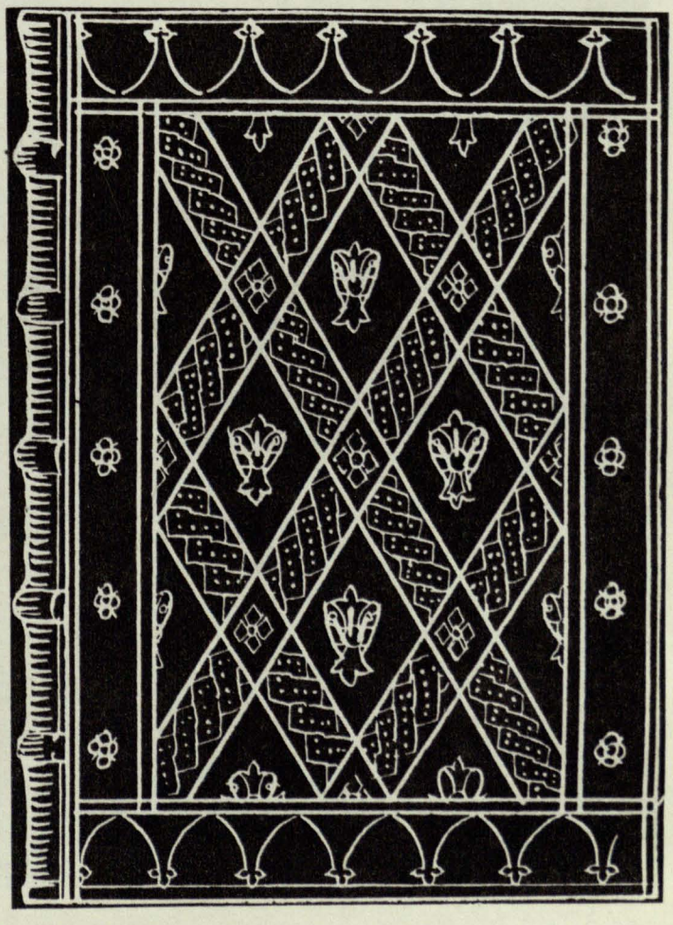

74

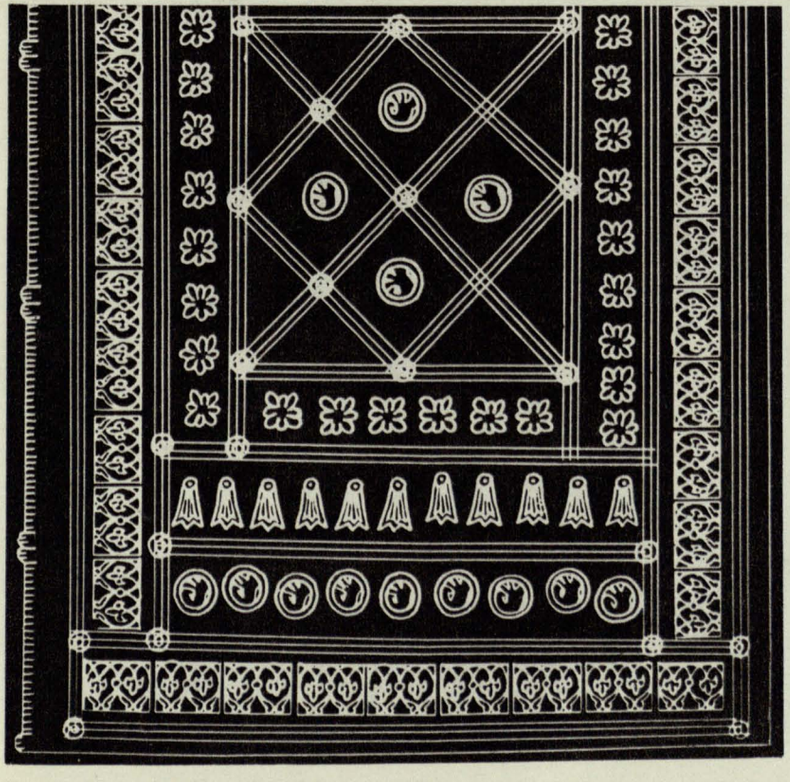

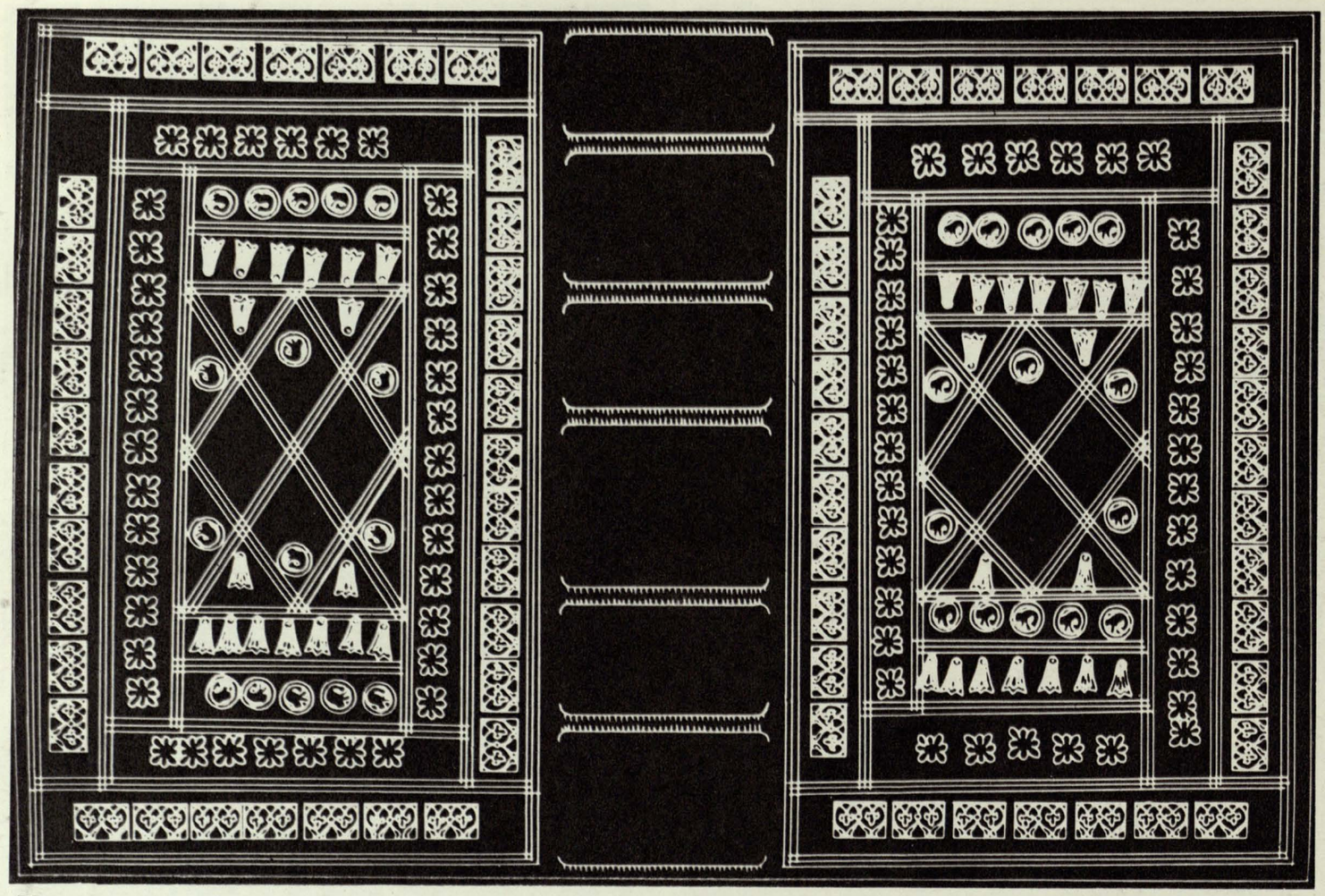

75

76

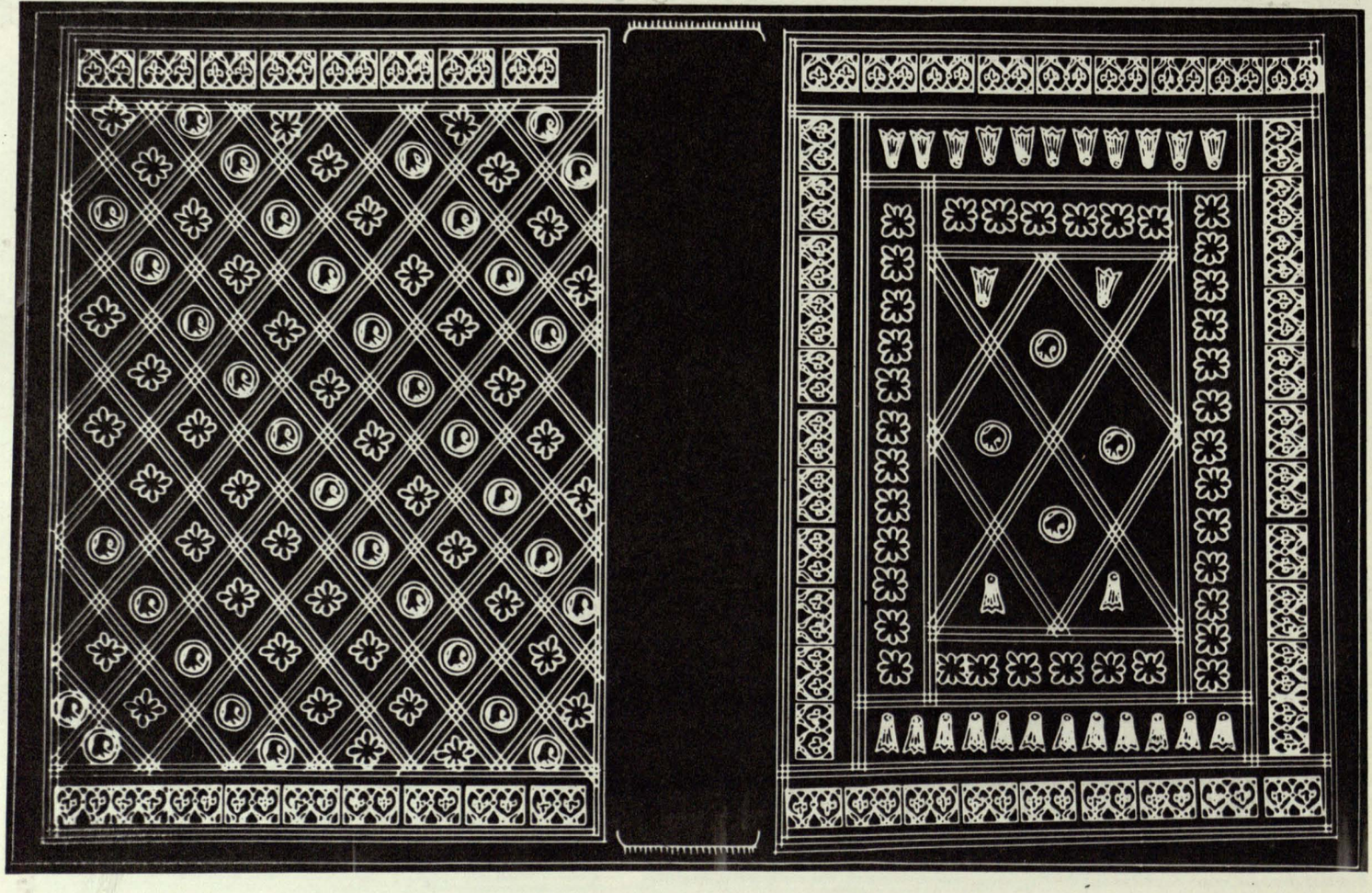

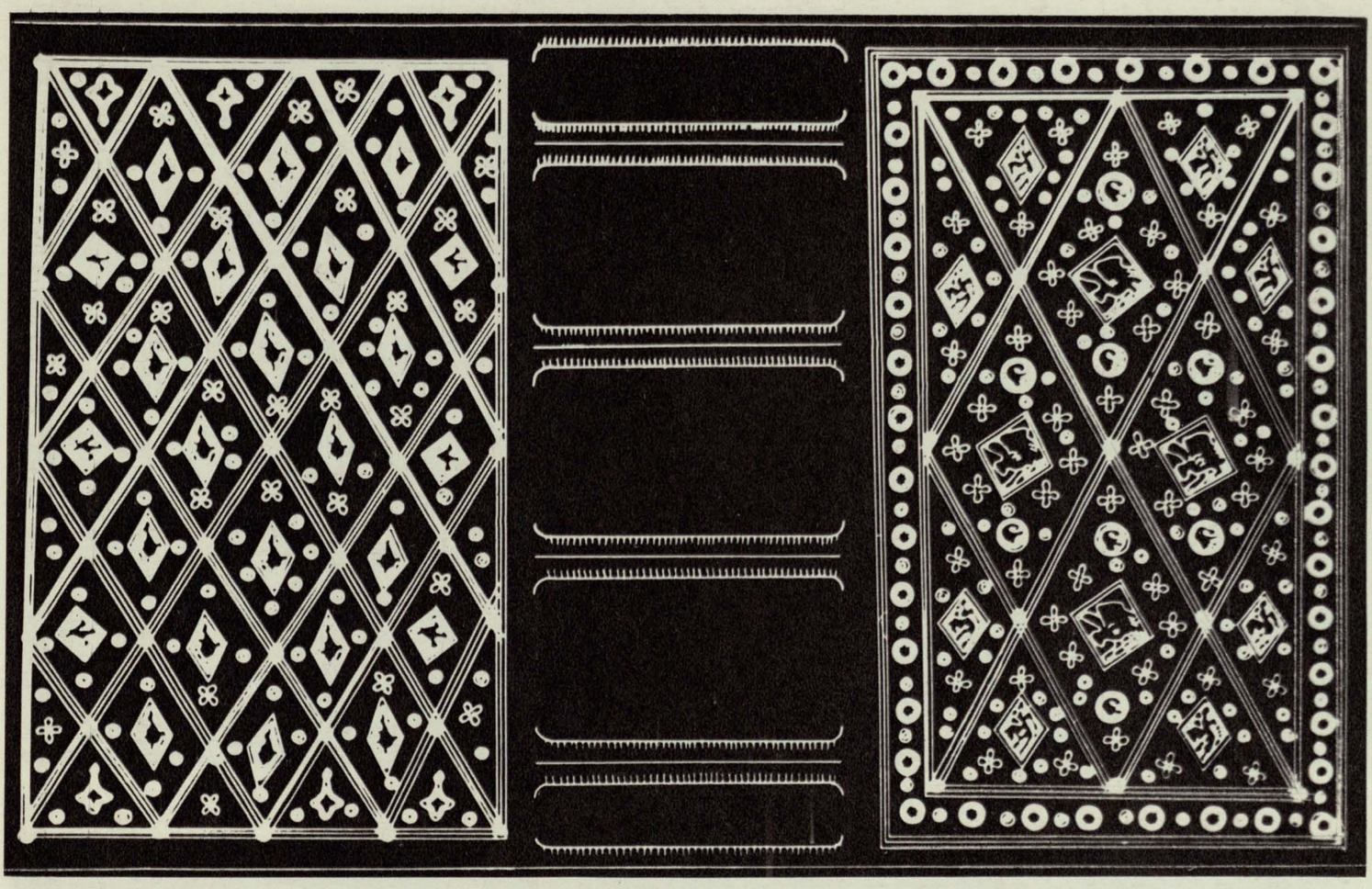

77

78

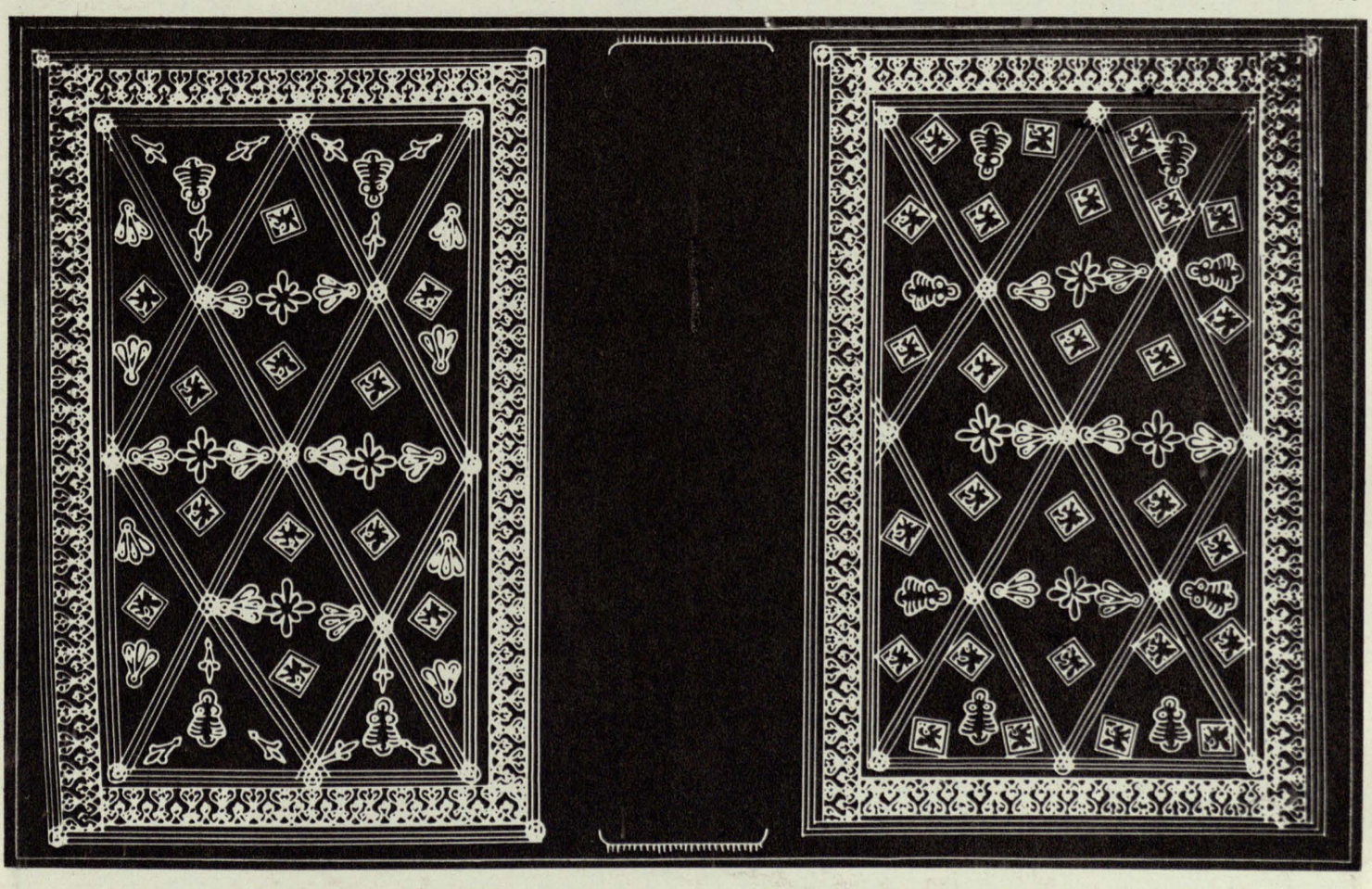

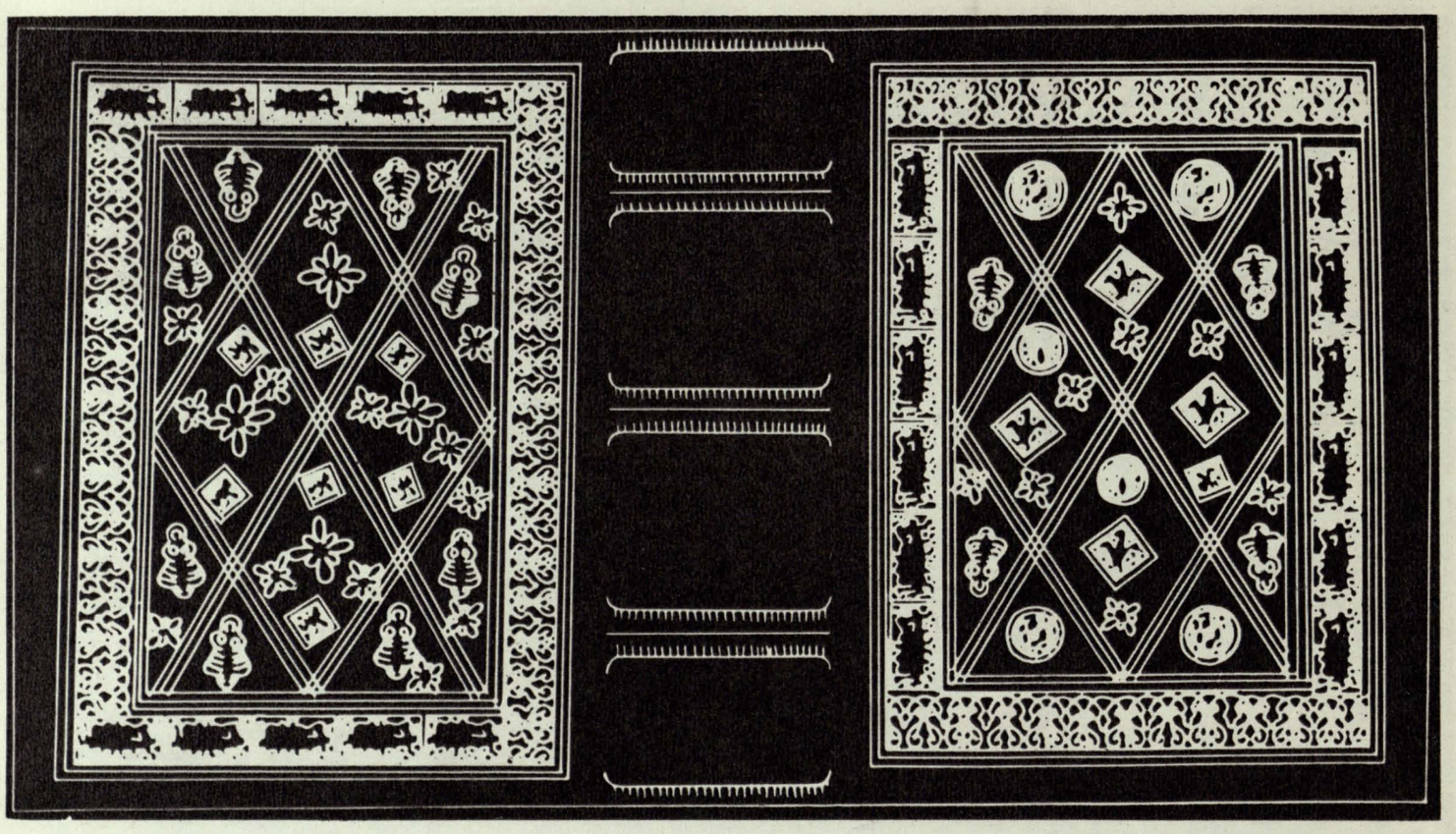

79

80

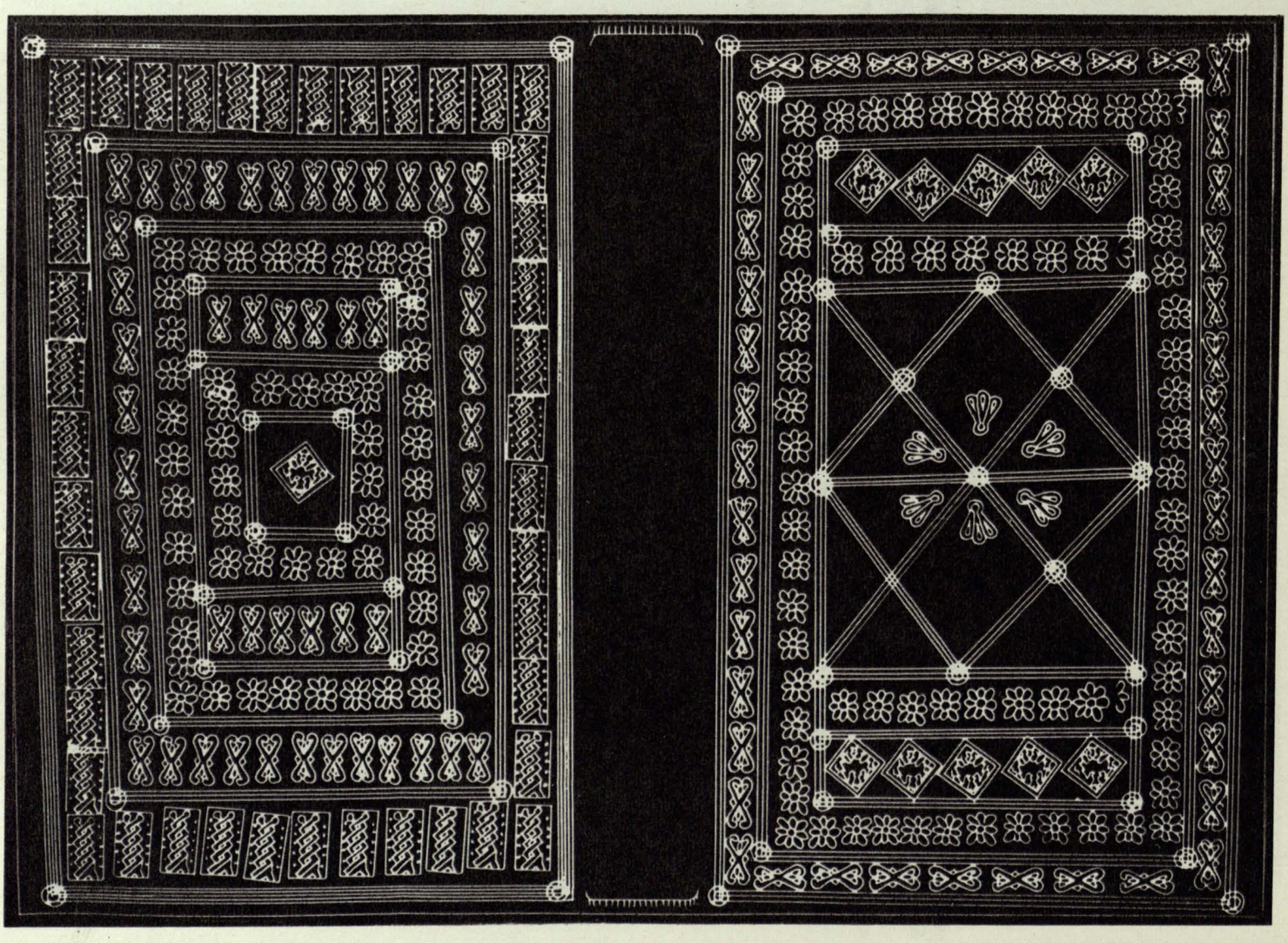

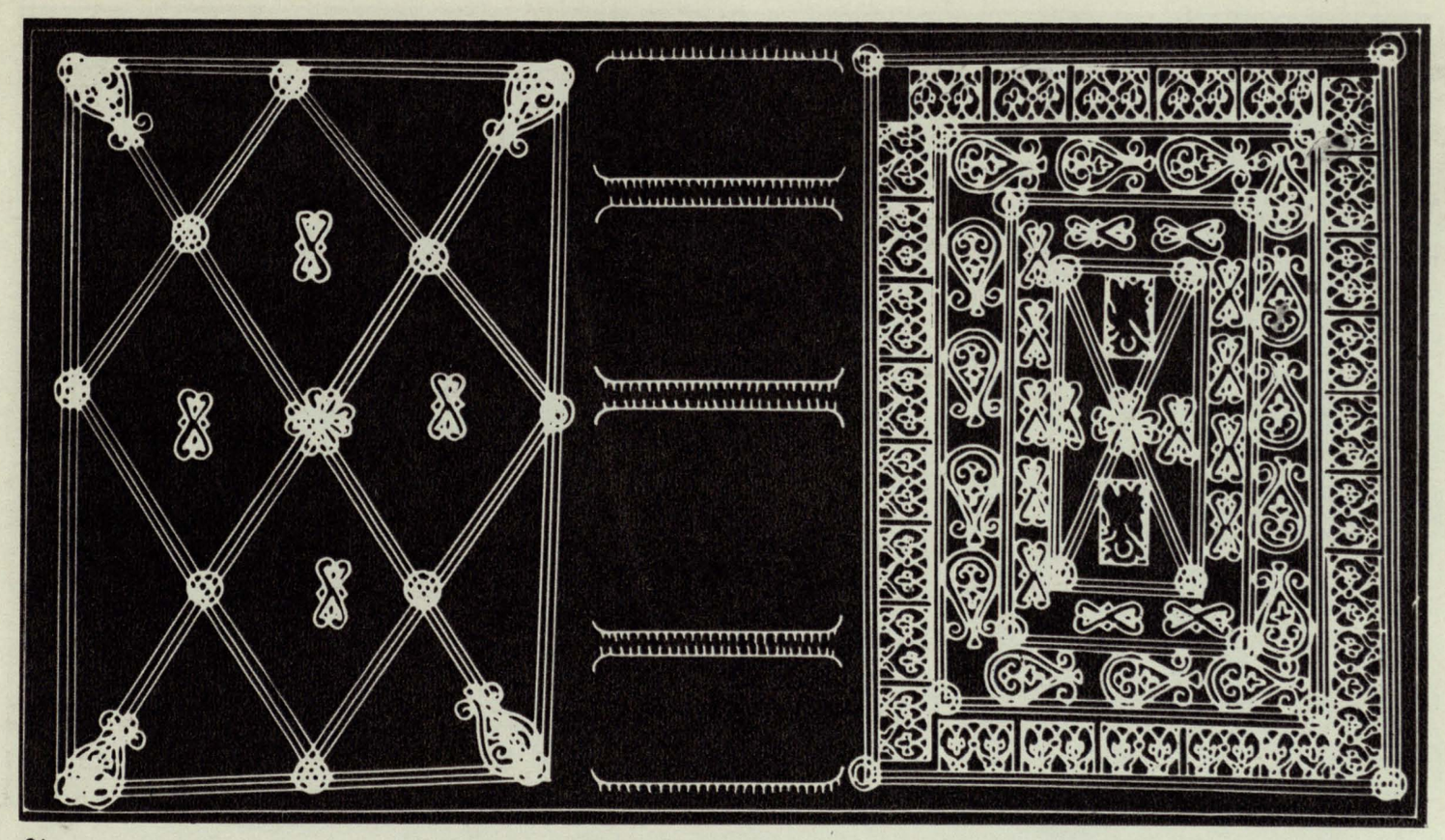

81

82

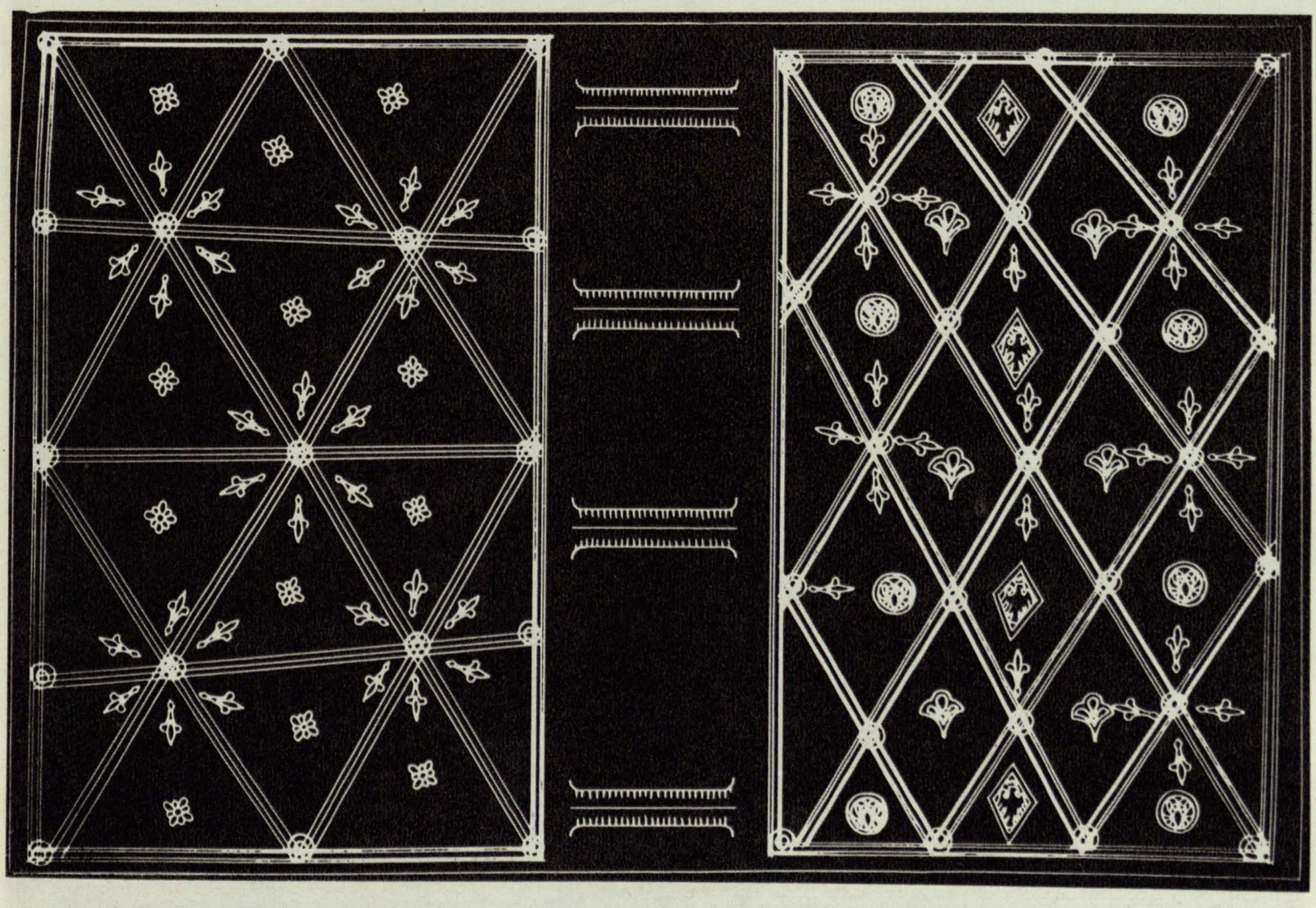

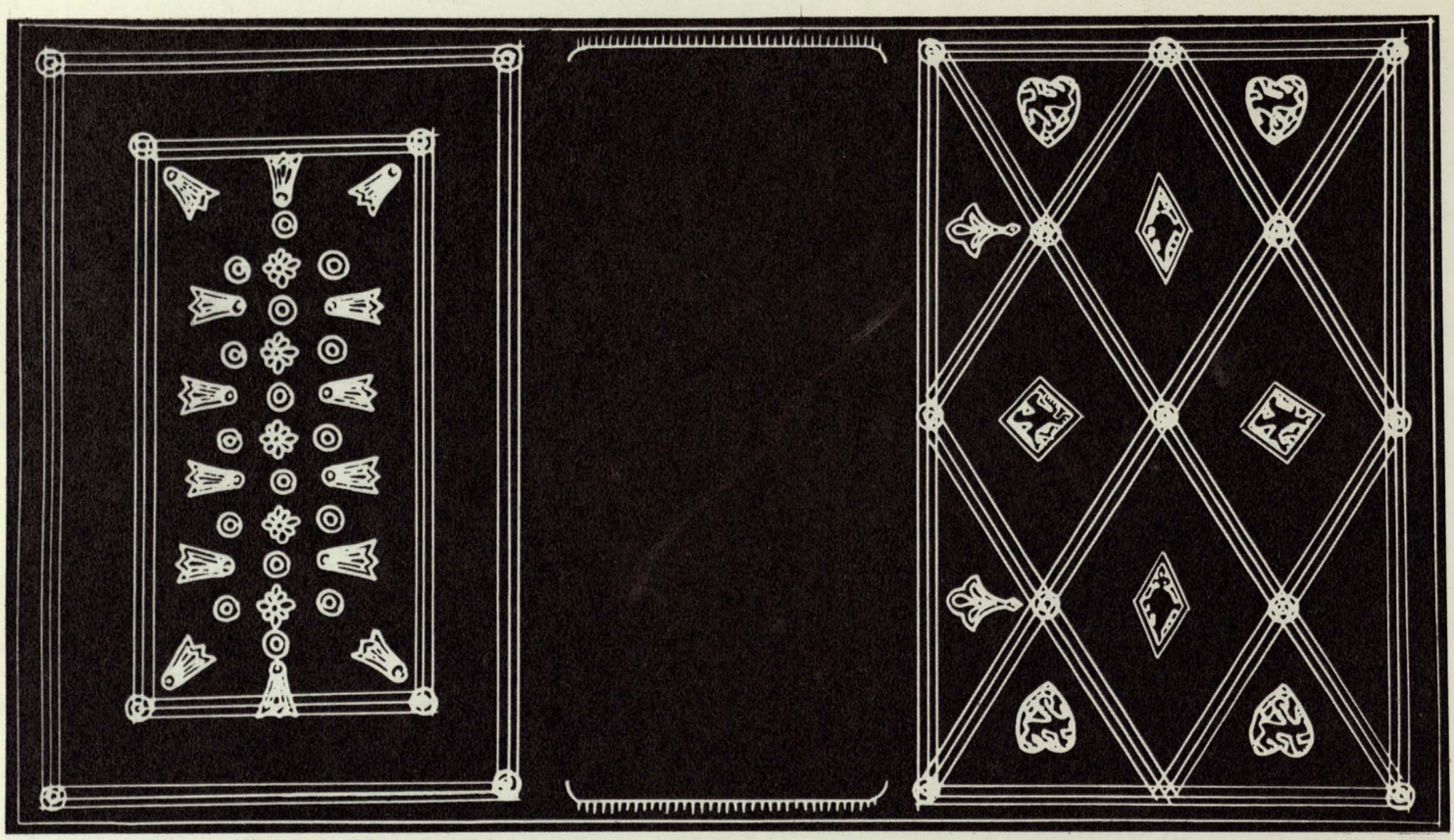

83

84

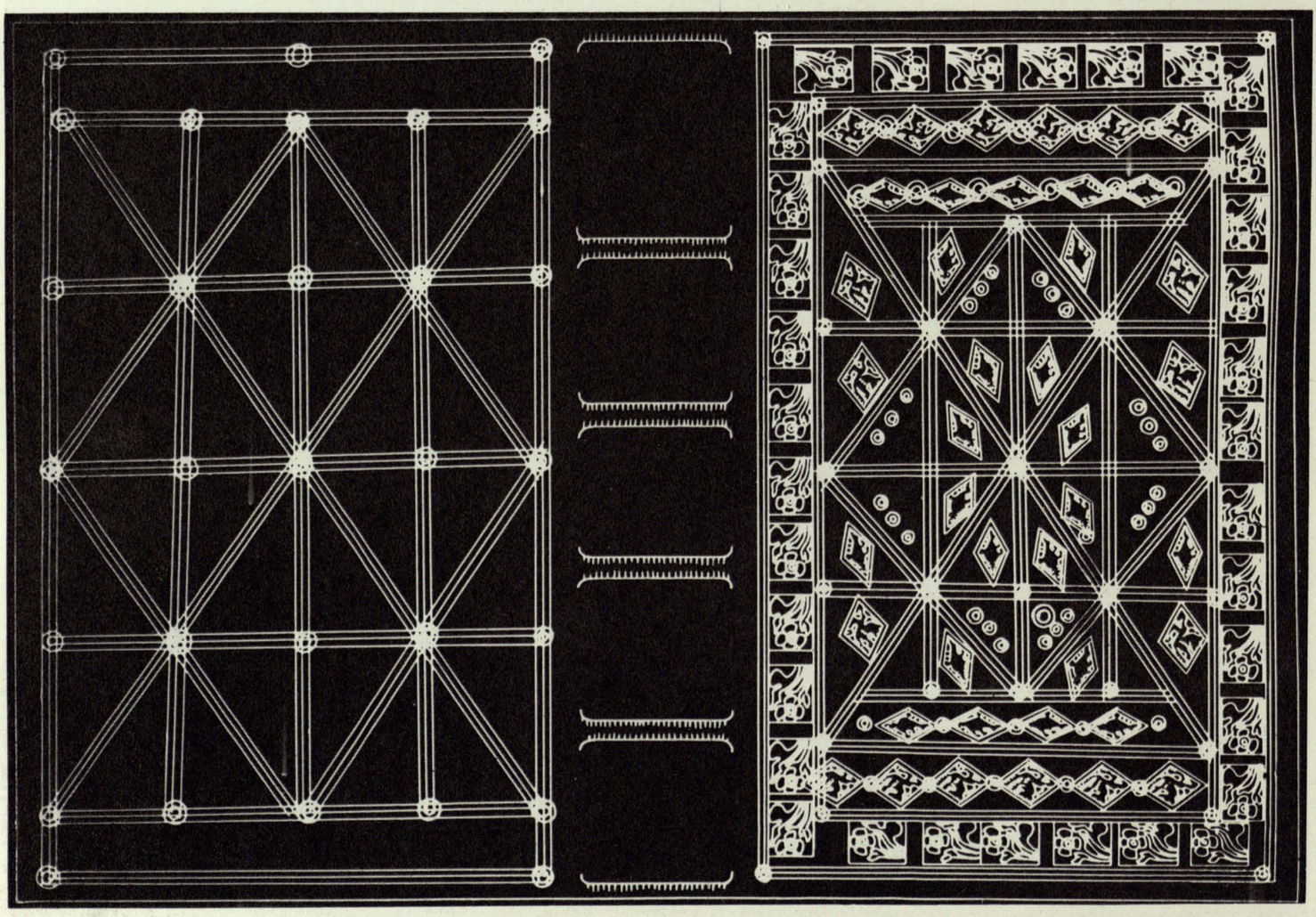

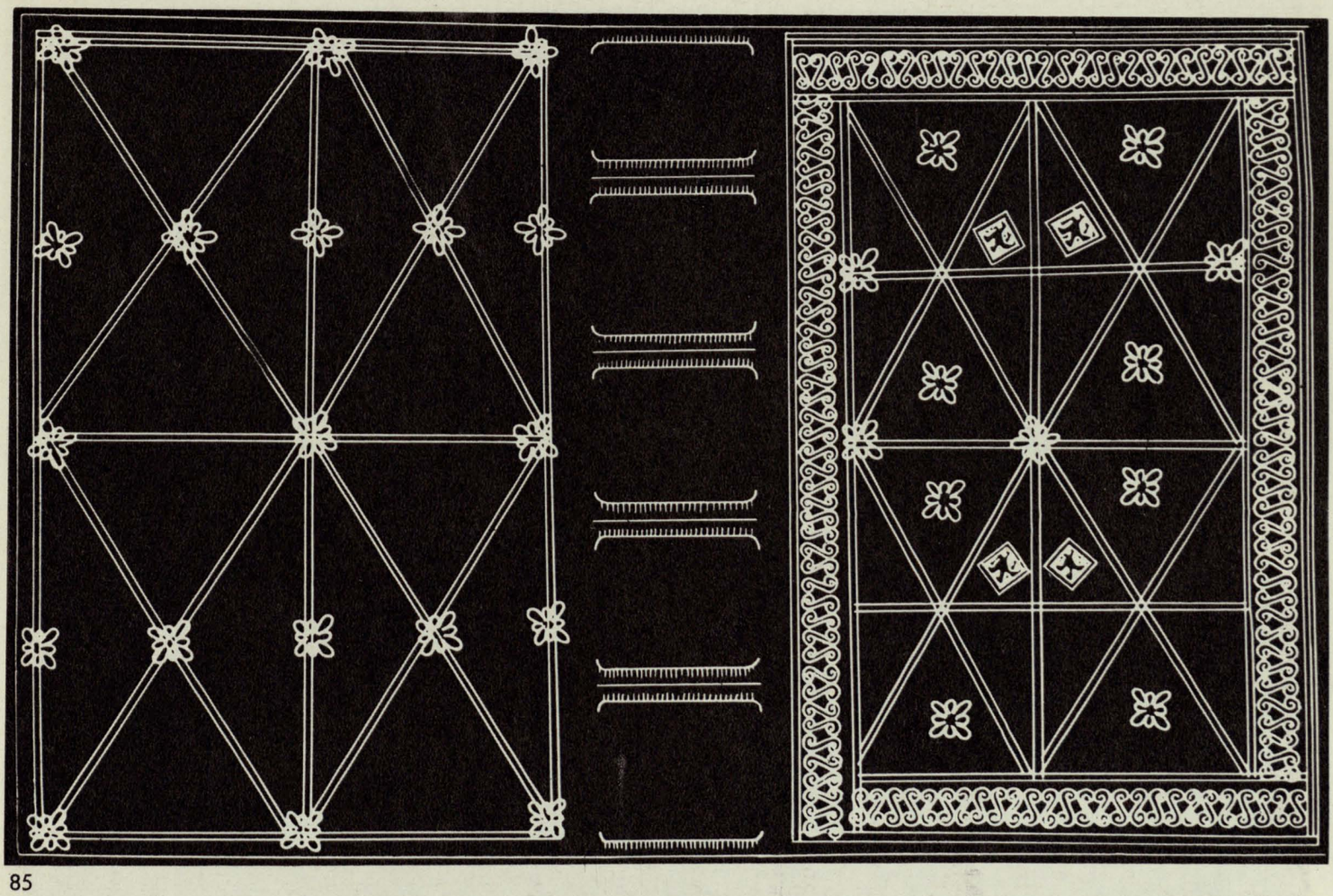

85

86

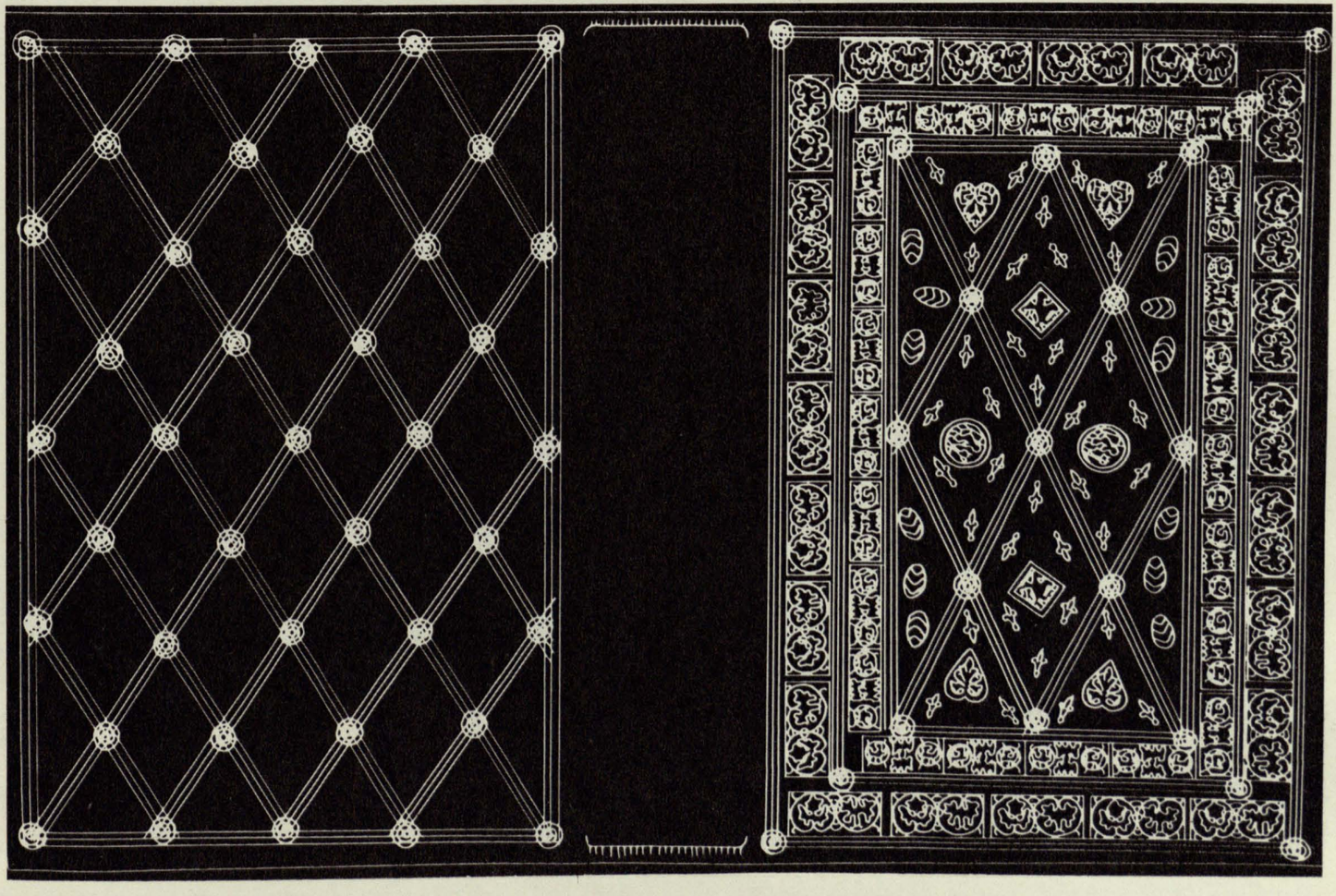

86

87

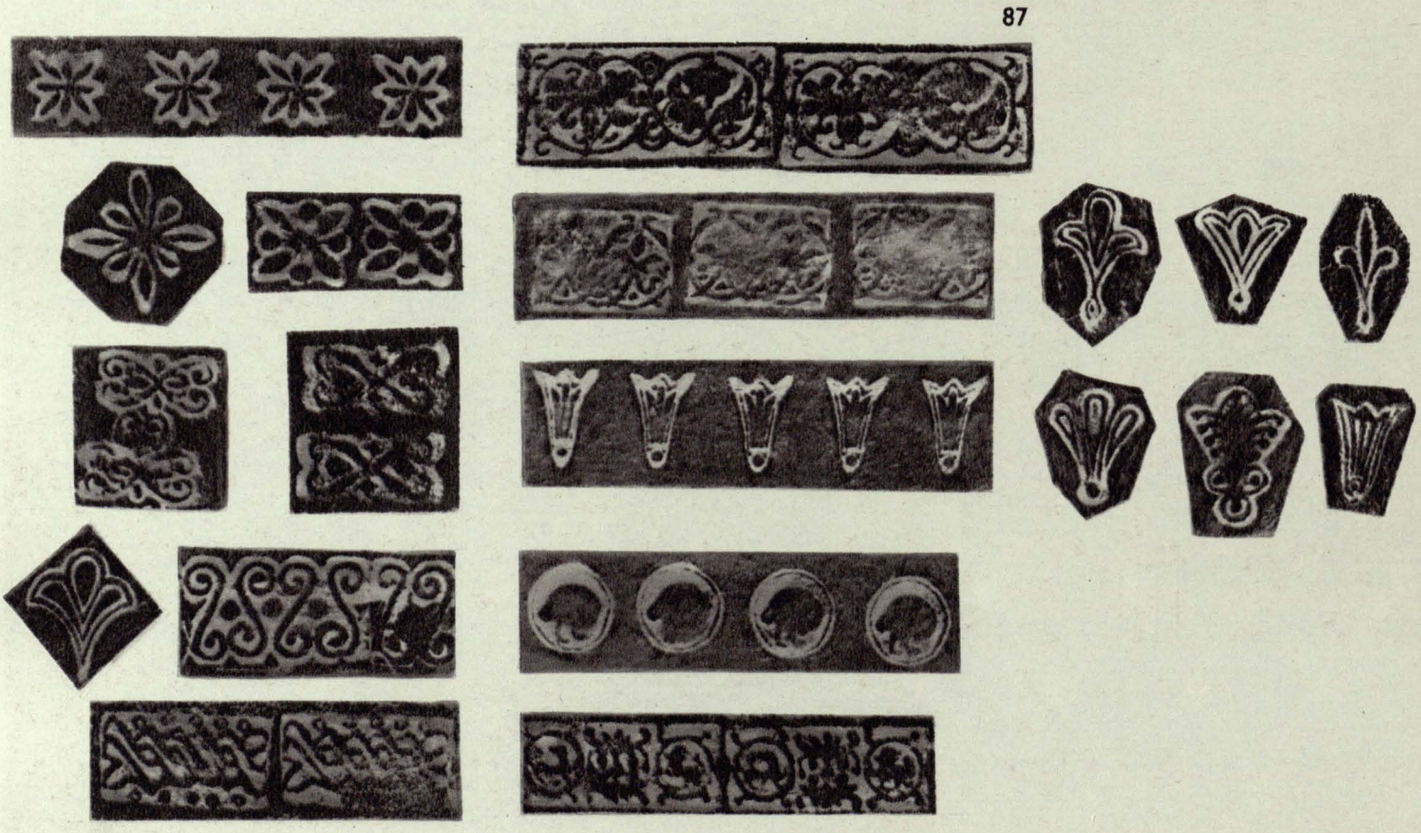

87

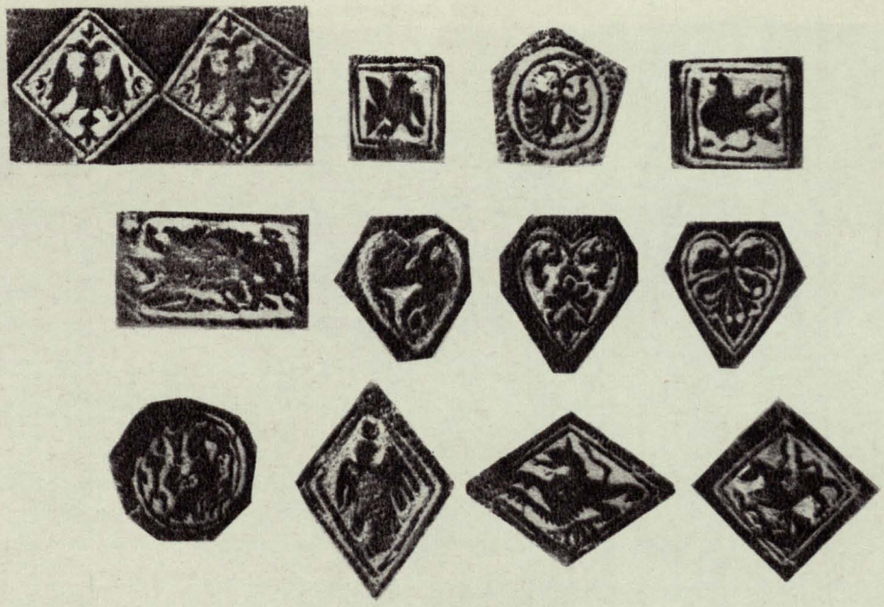

88

88

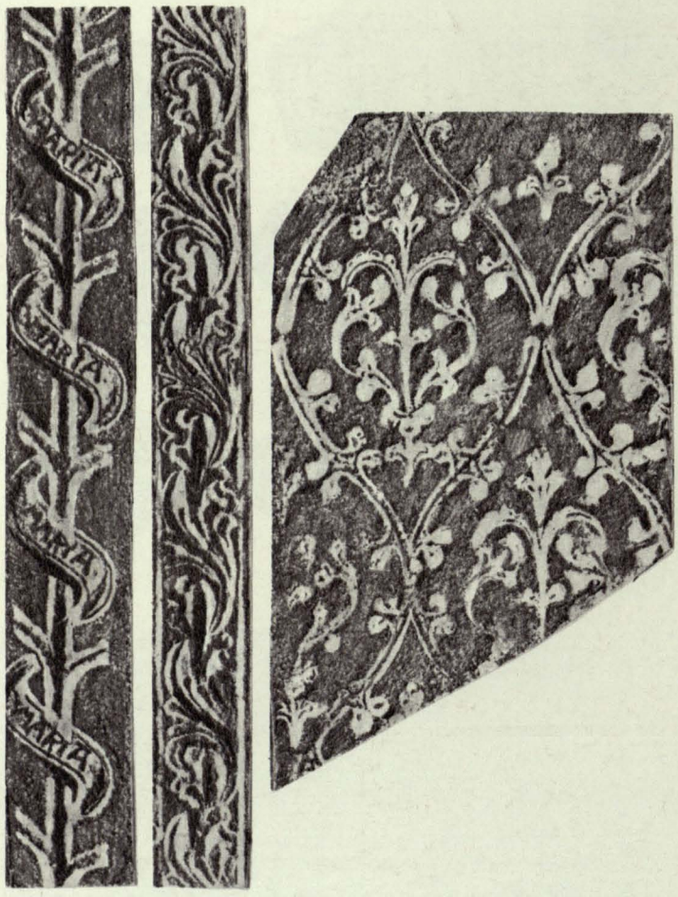

89

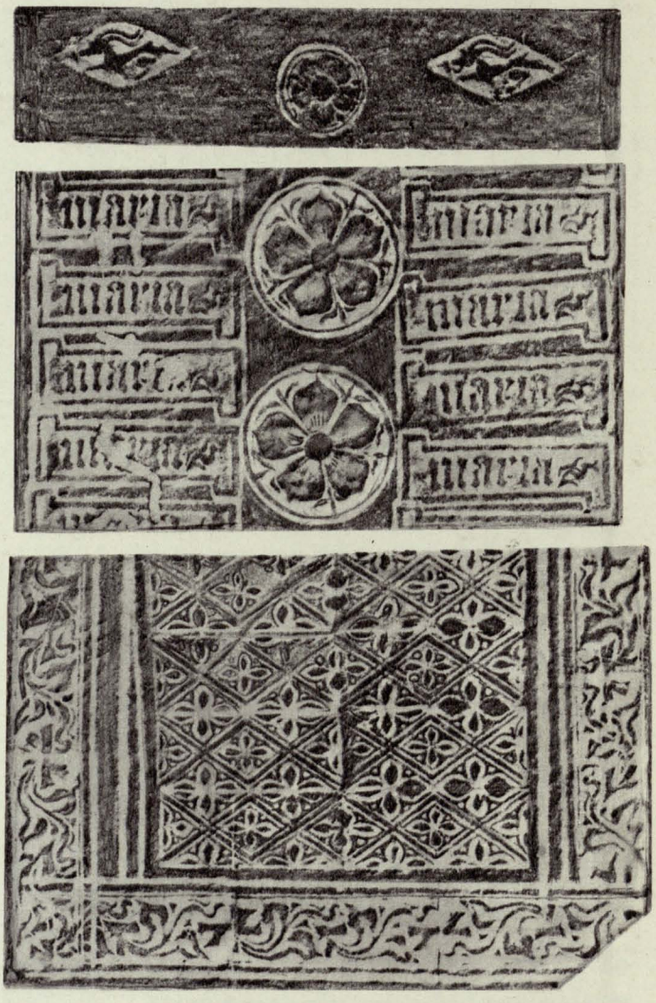

90

92

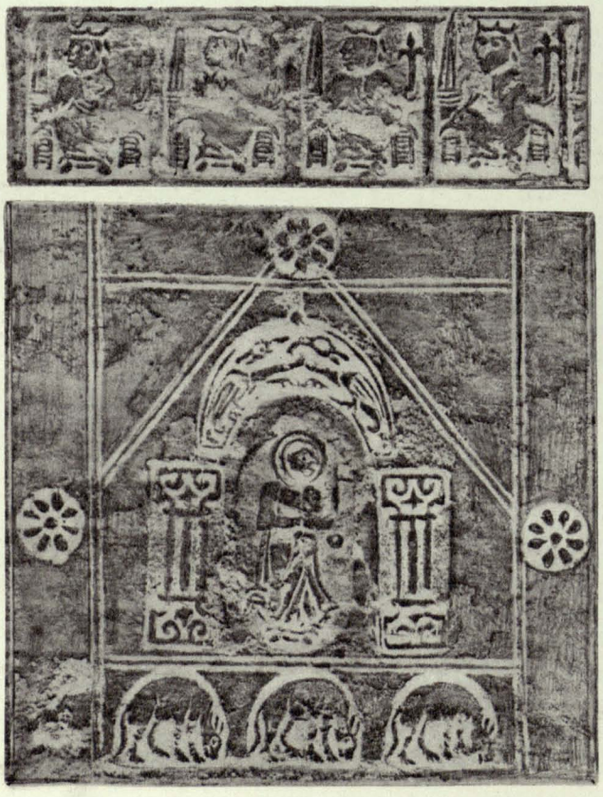

92

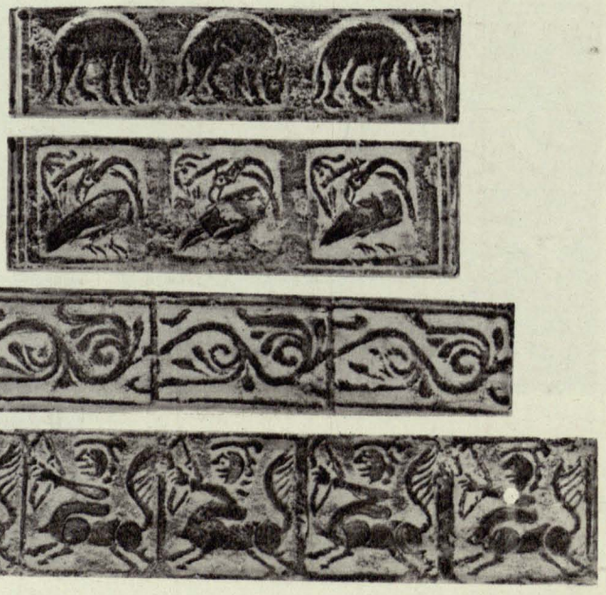

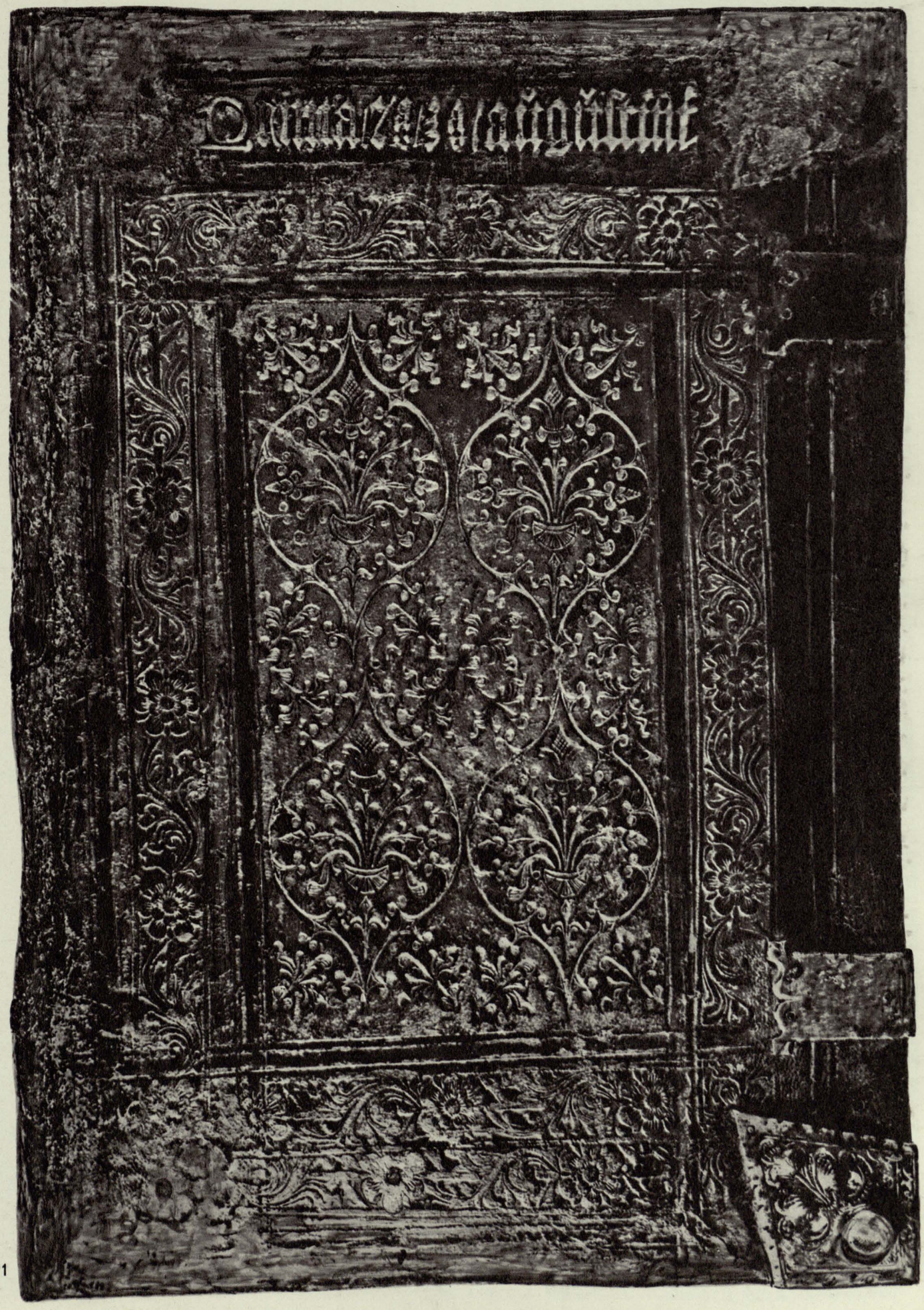

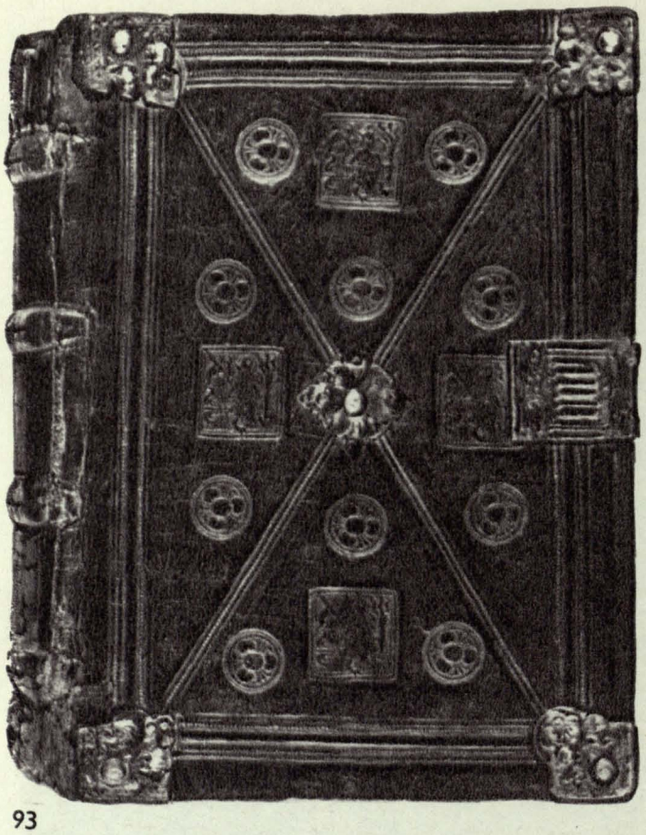

93

94

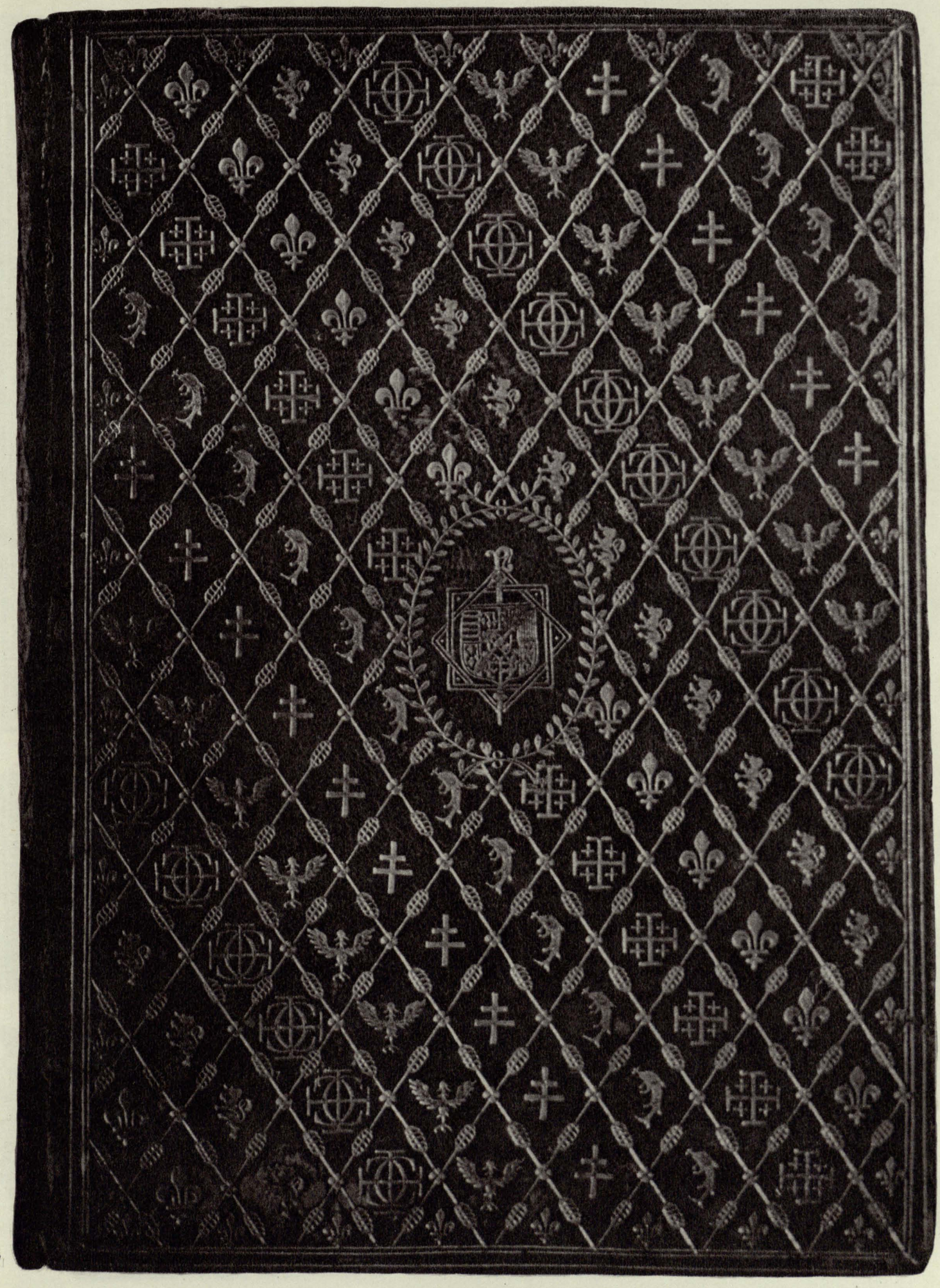

95

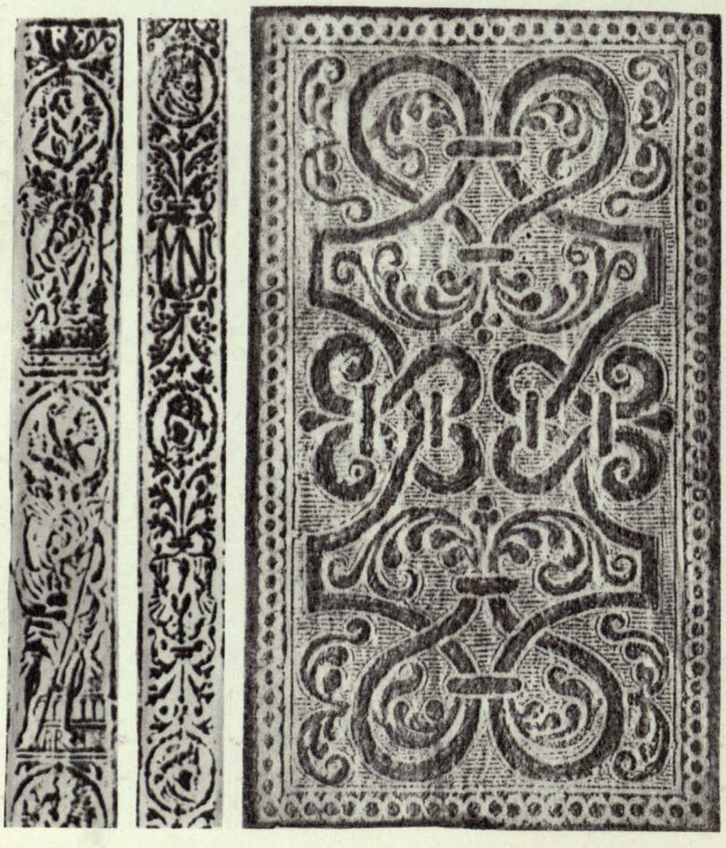

95

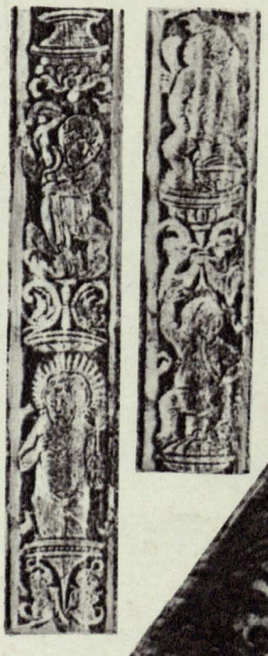

97

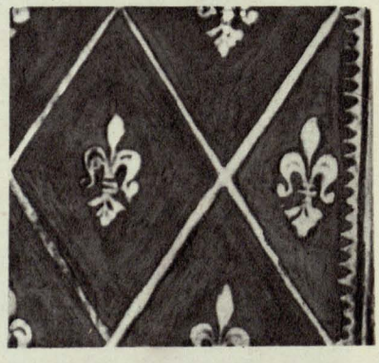

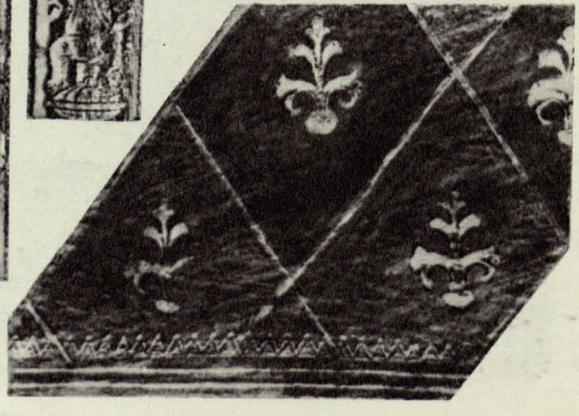

98

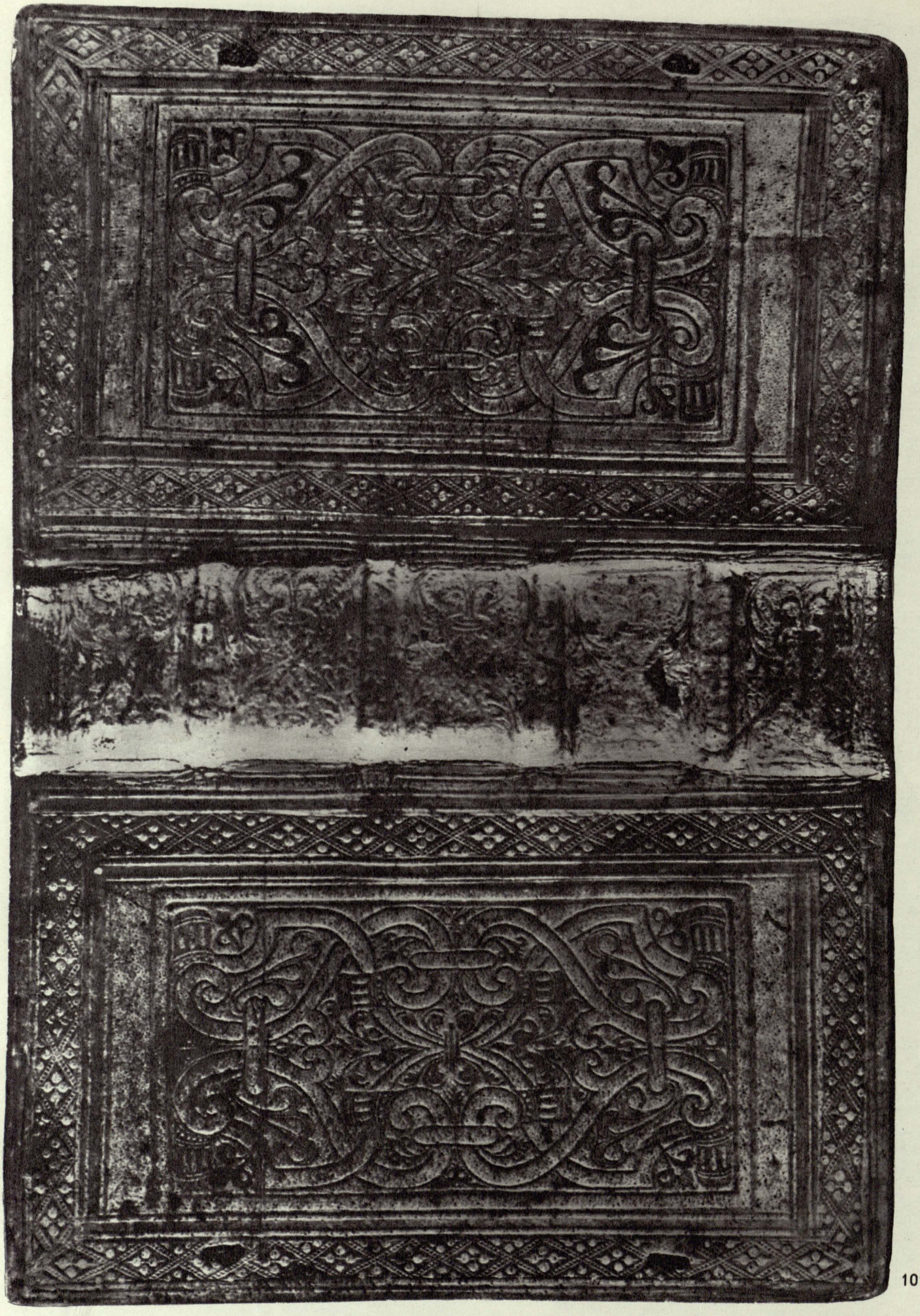

STEPHANI REGIS

K3-129

M. ANTONII SABELLICI OPERVM
TOMVS PRIMVS
1 5 9 3

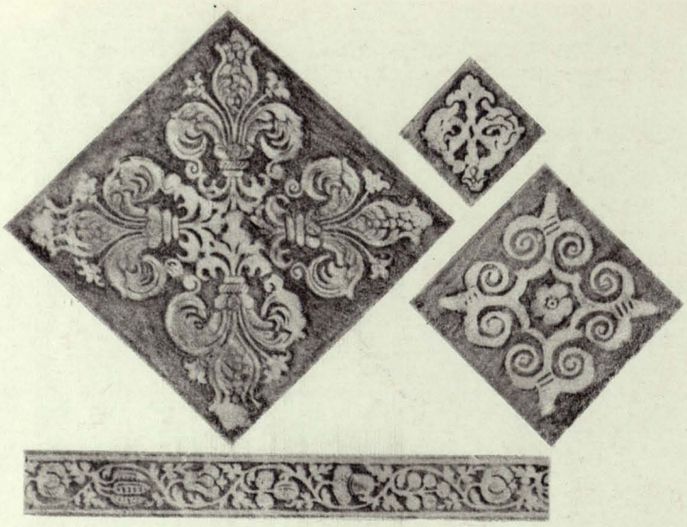

104

104 A

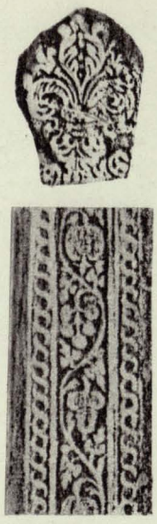

104 A

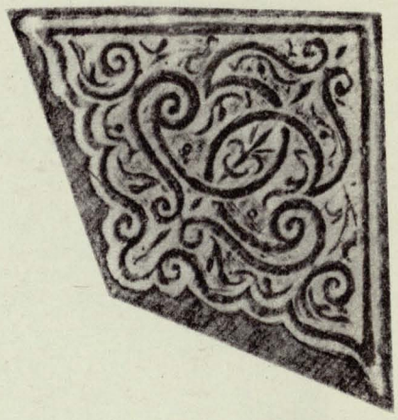

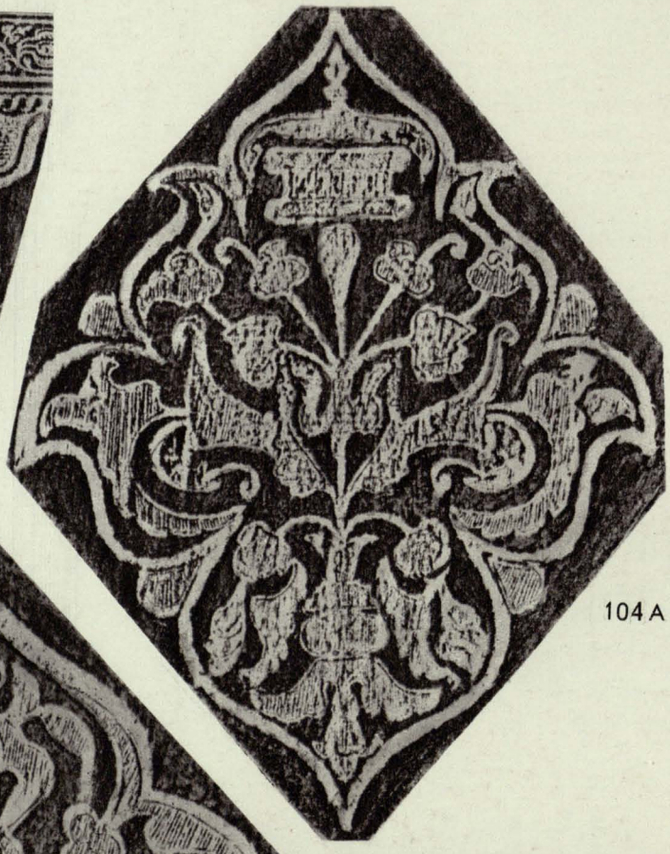

104 A

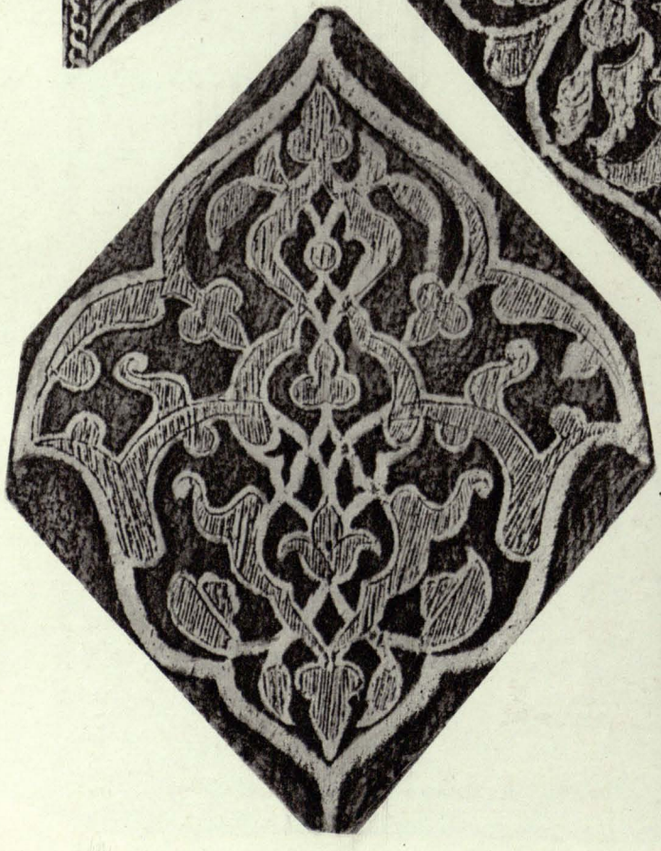

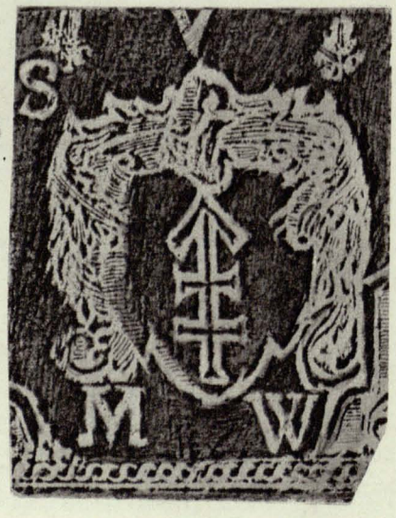

105

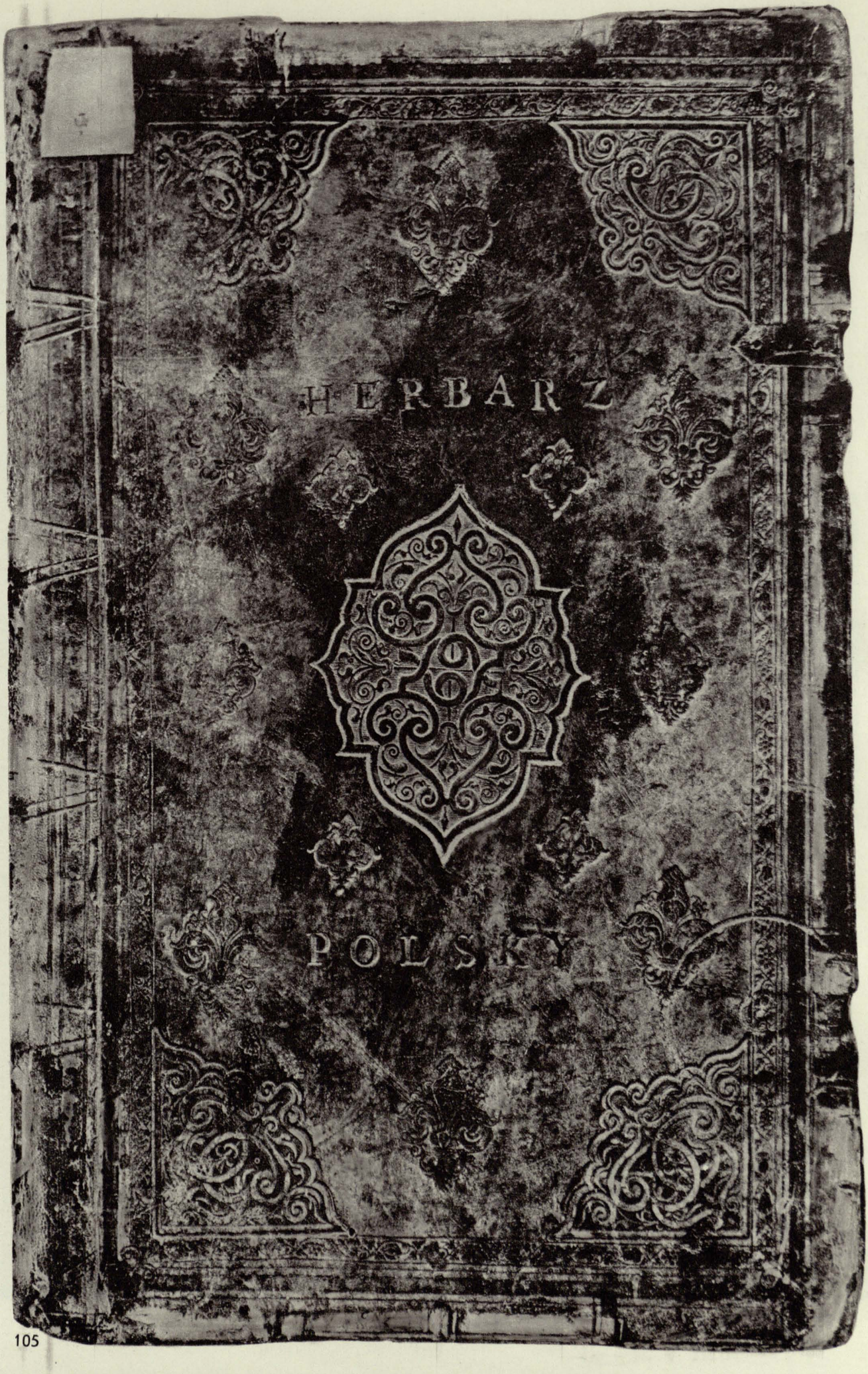
HERBARZ
POLSKY

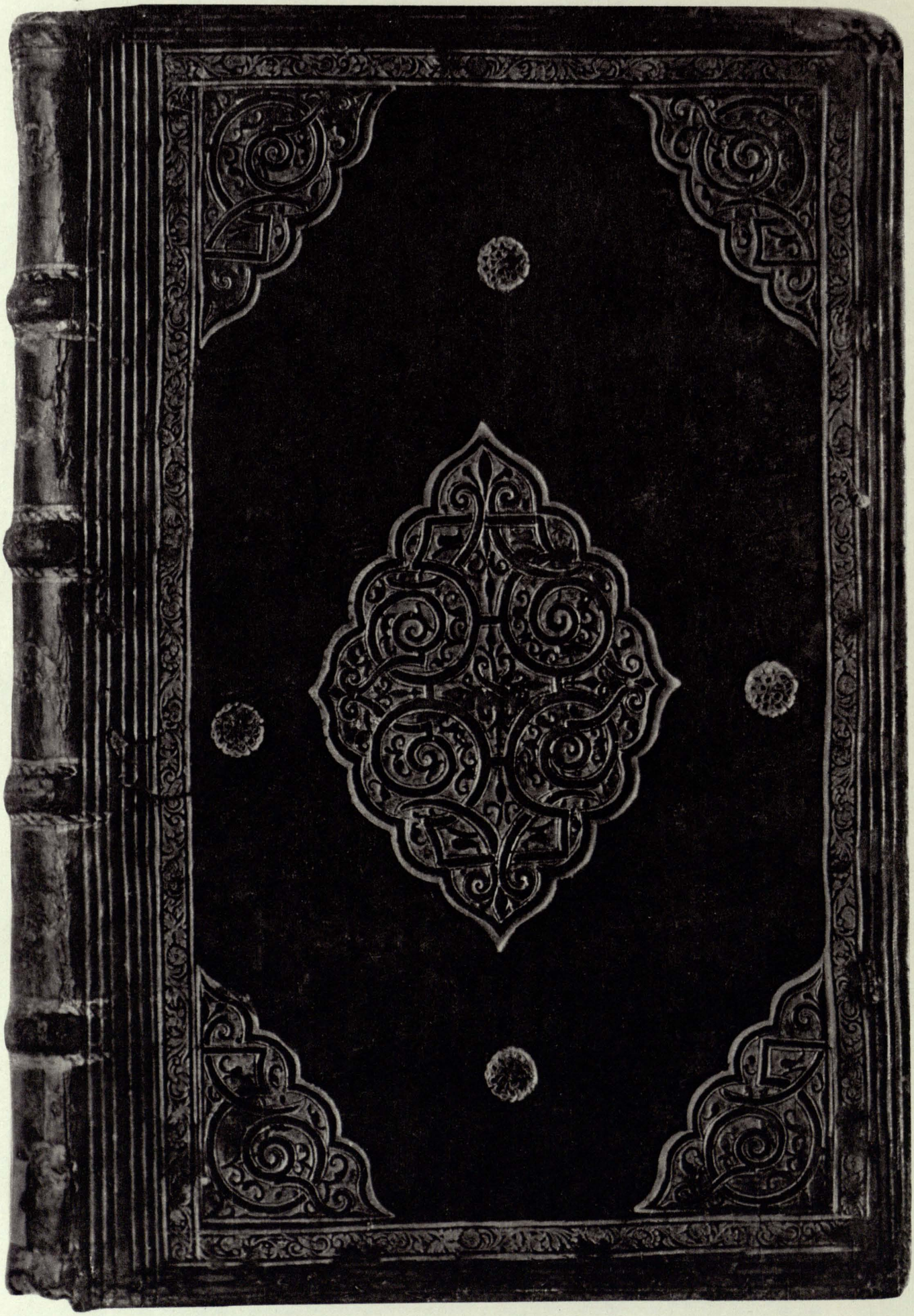

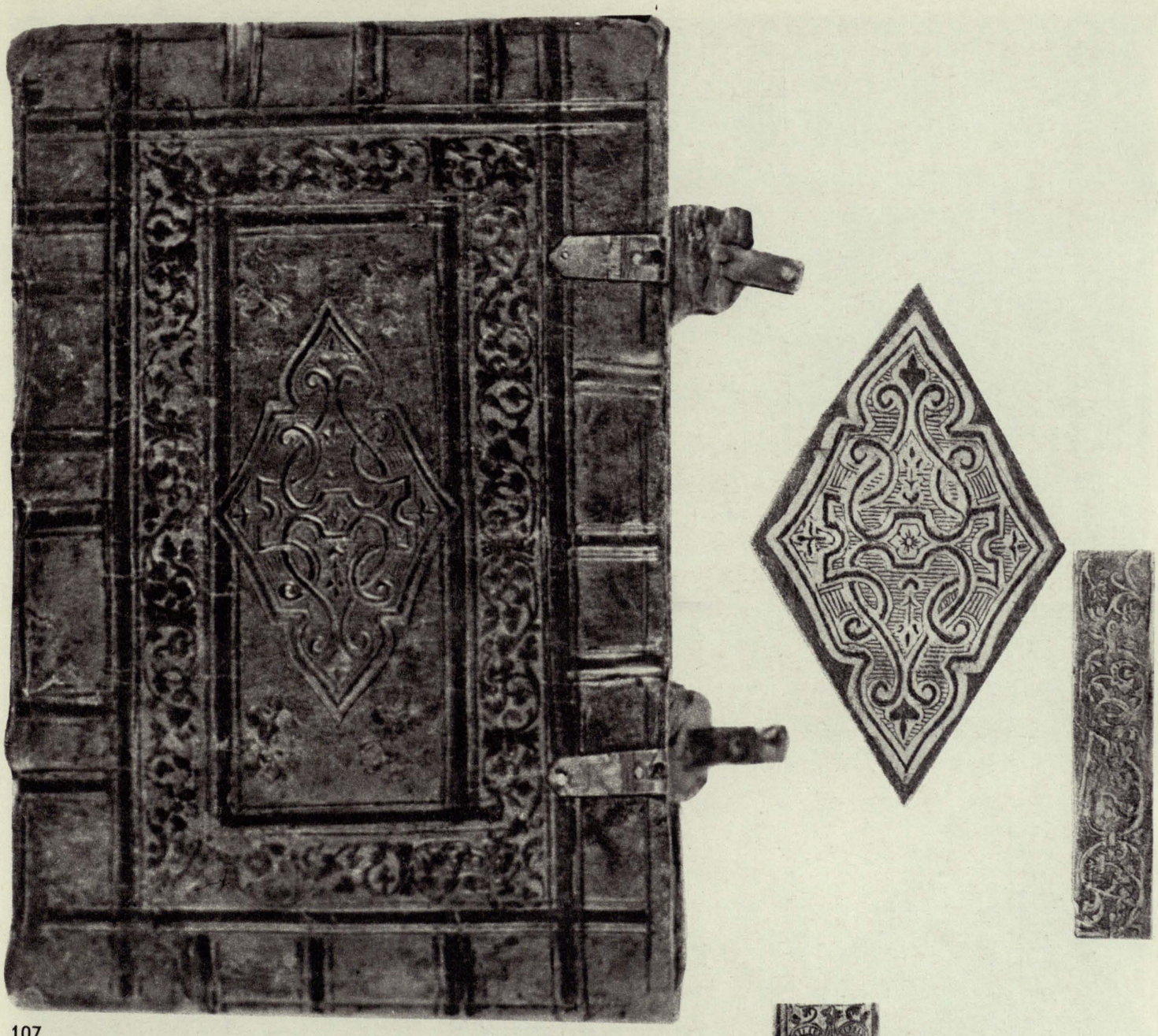

107

108

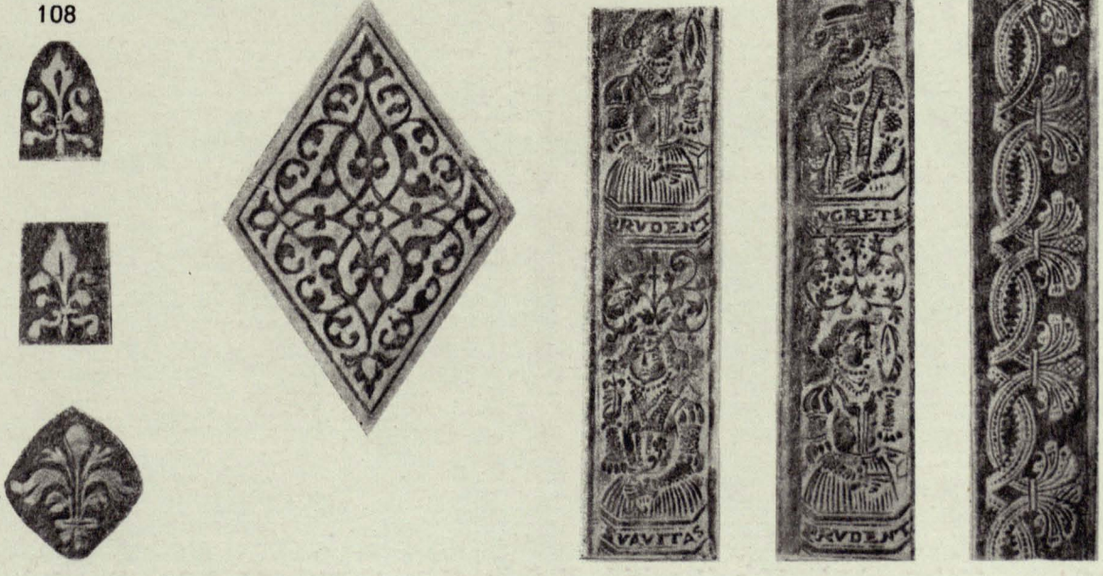

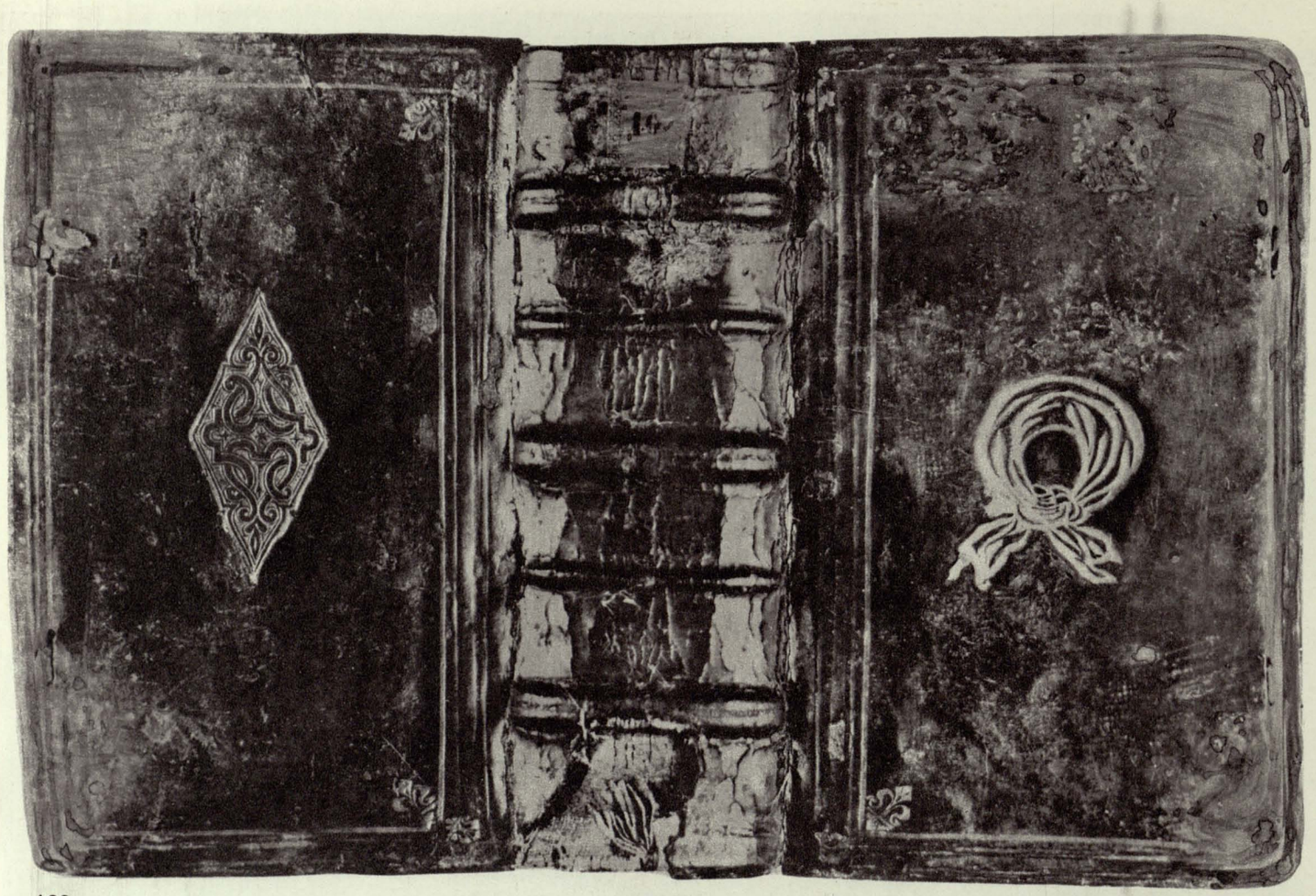

109

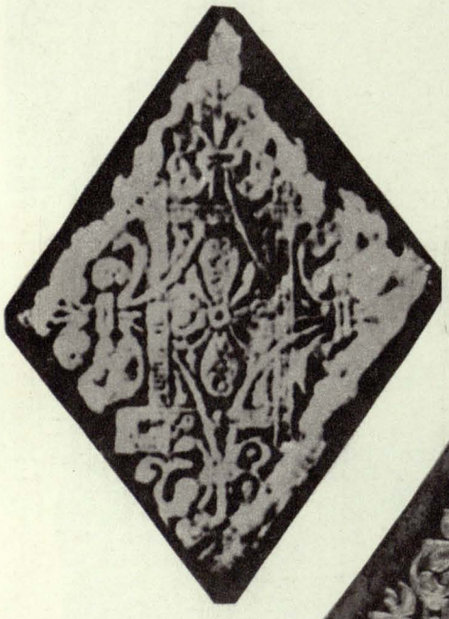

110

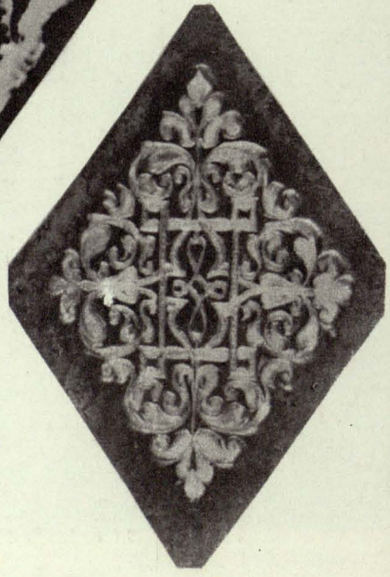

111

111

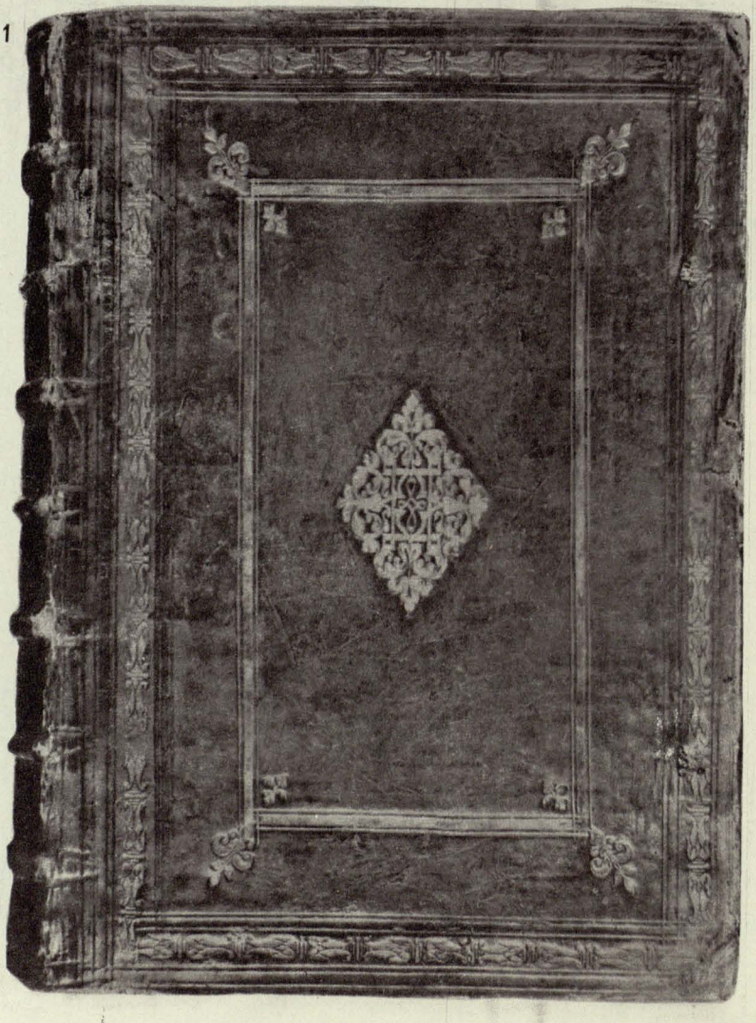

114

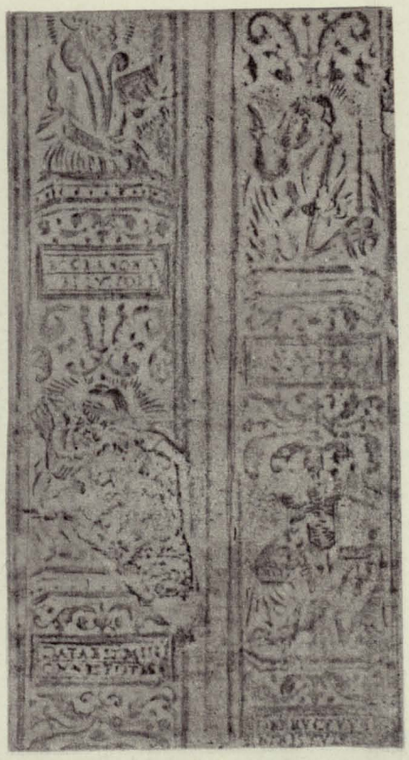

114

112

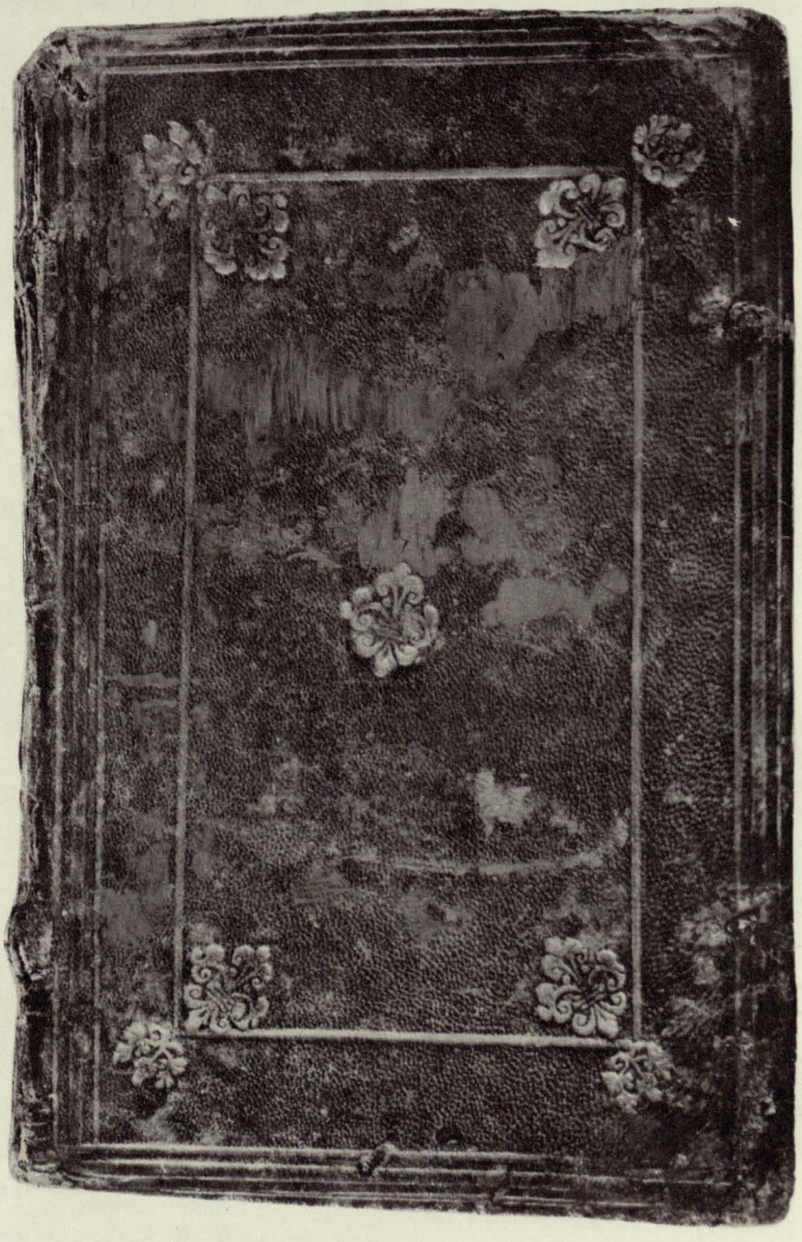

112

113

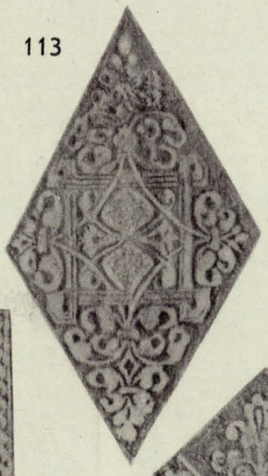

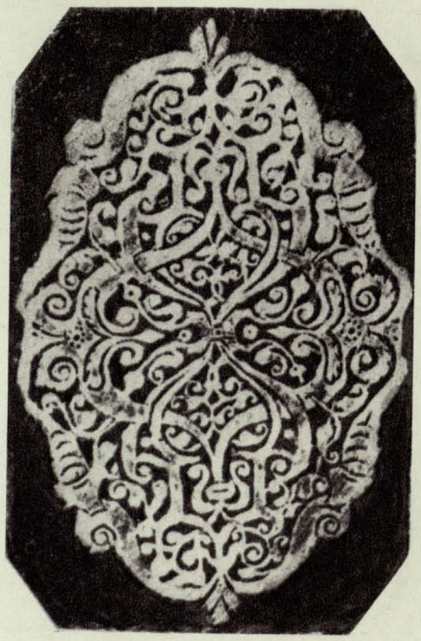

117

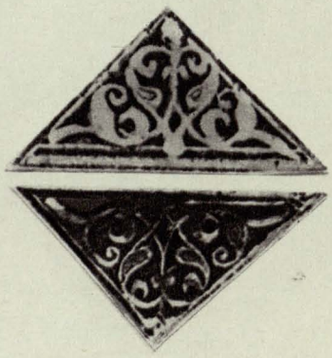

115

117

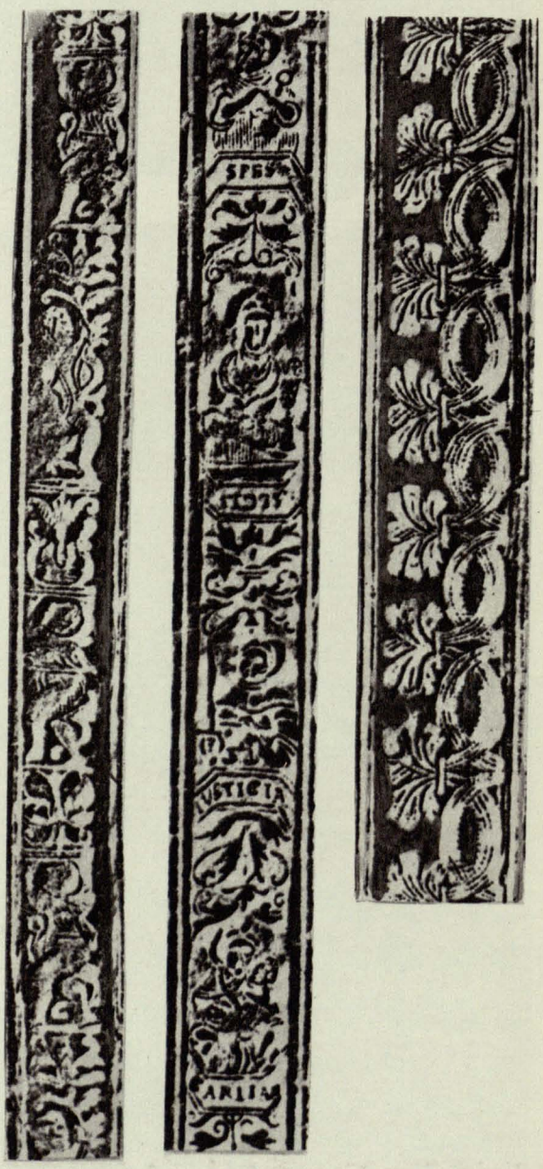

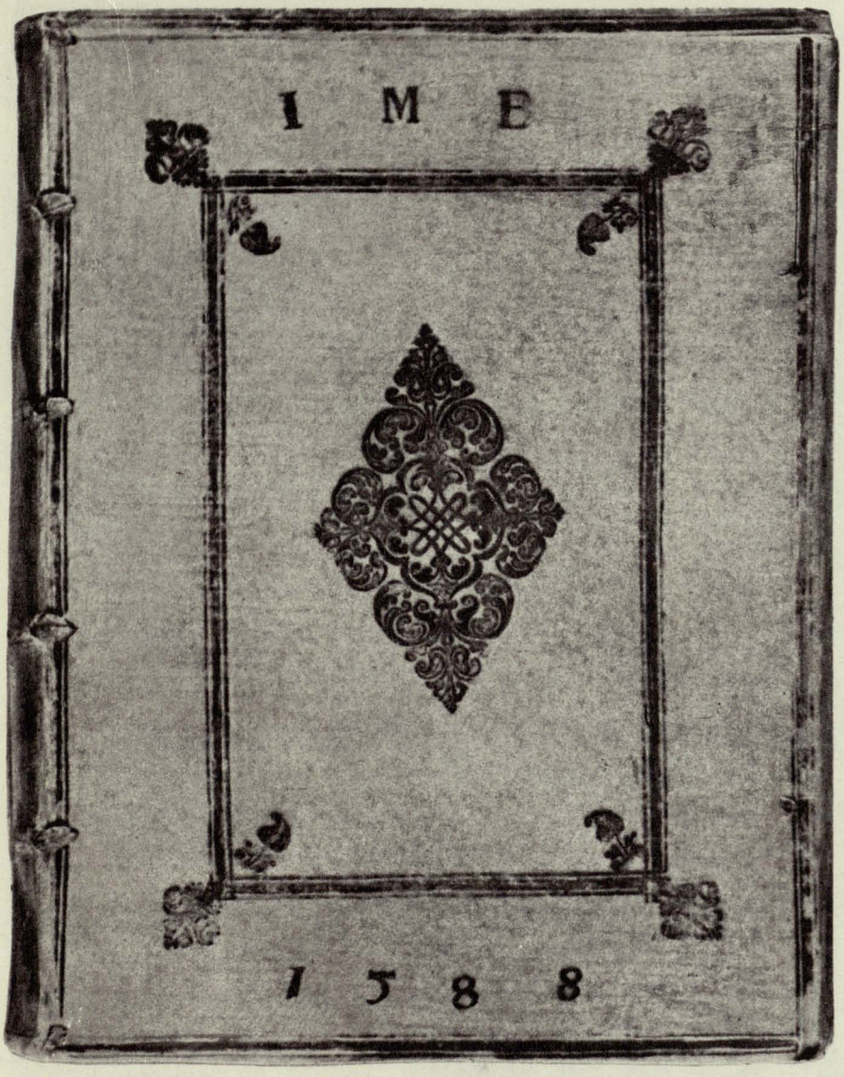

116

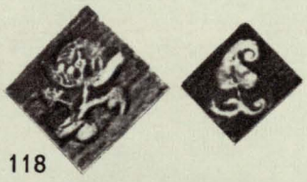

118

118

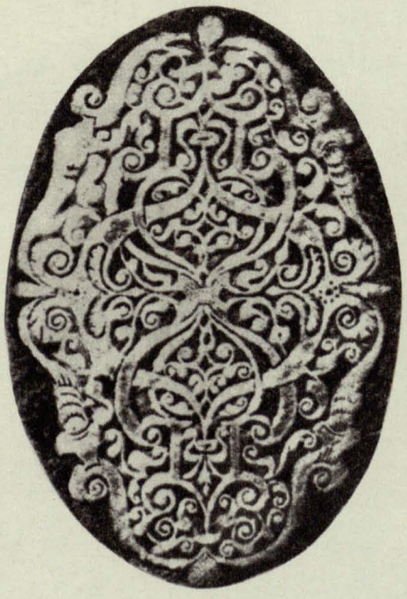

118

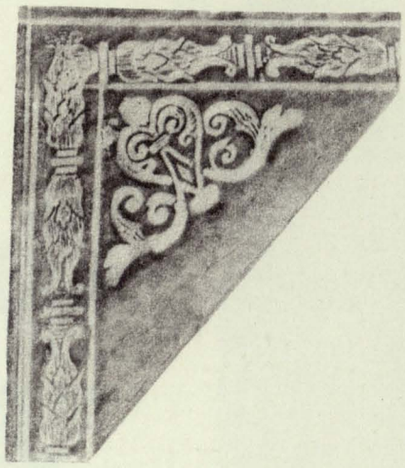

119

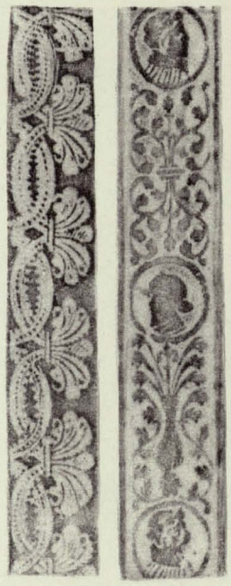

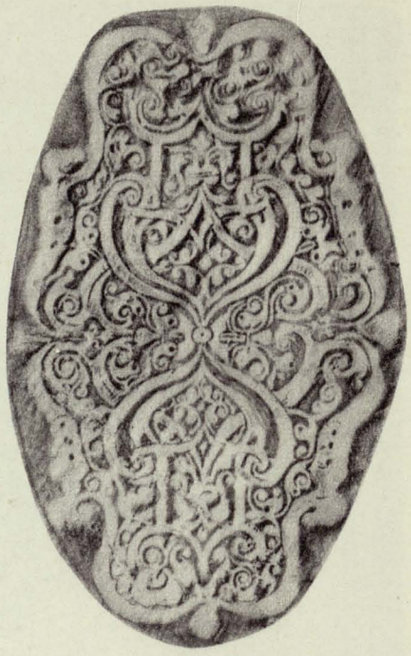

119

120

120

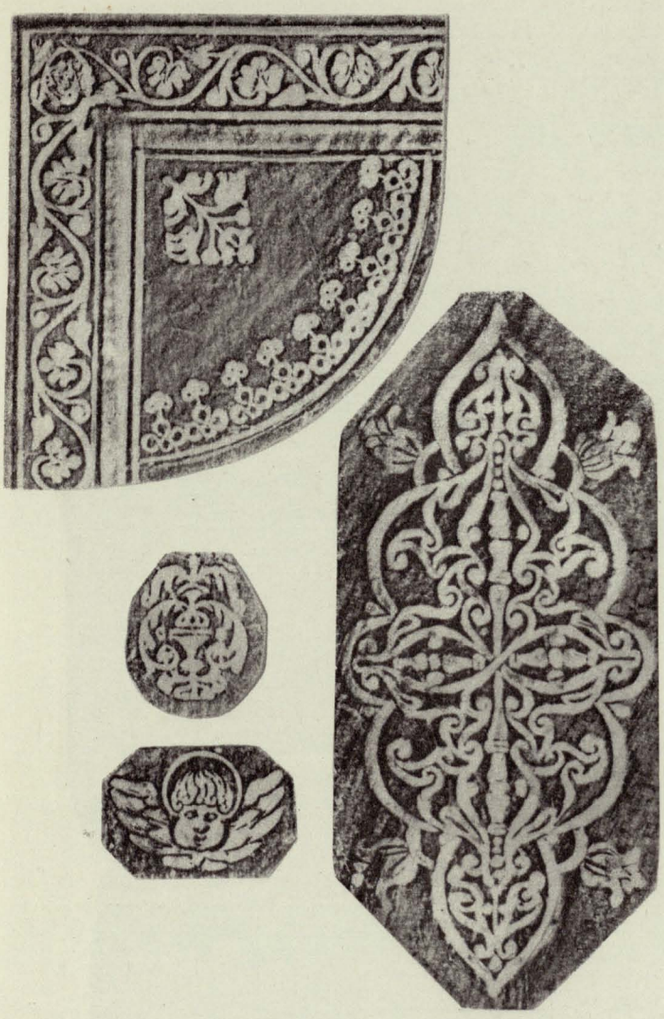

121

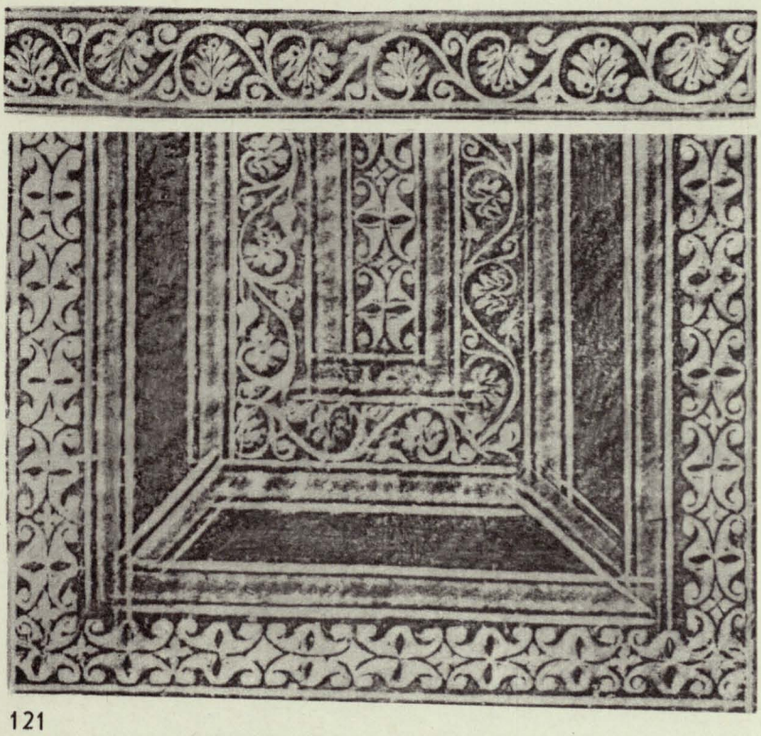

121

123

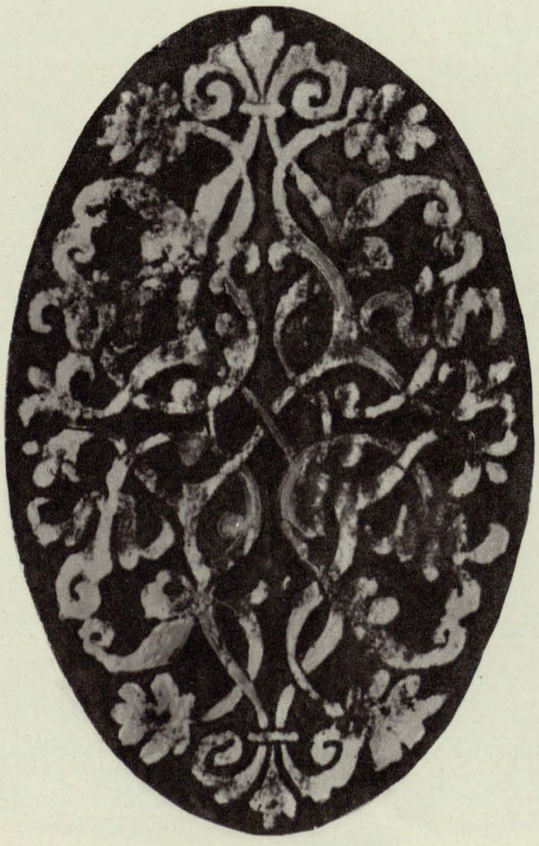

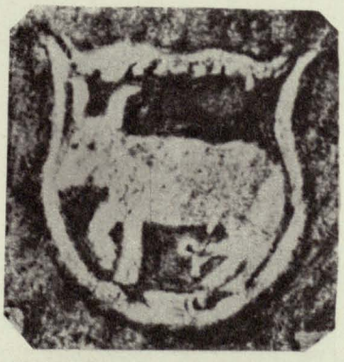

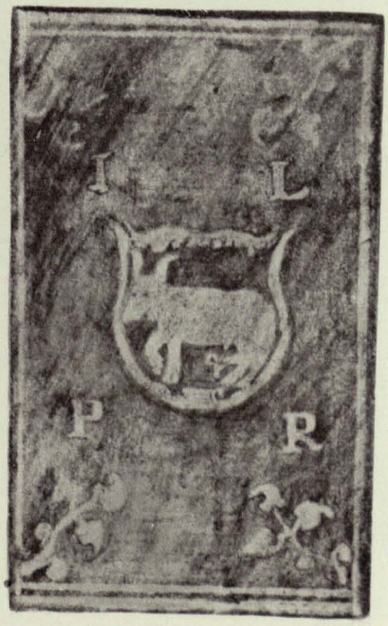

MACROBIVS

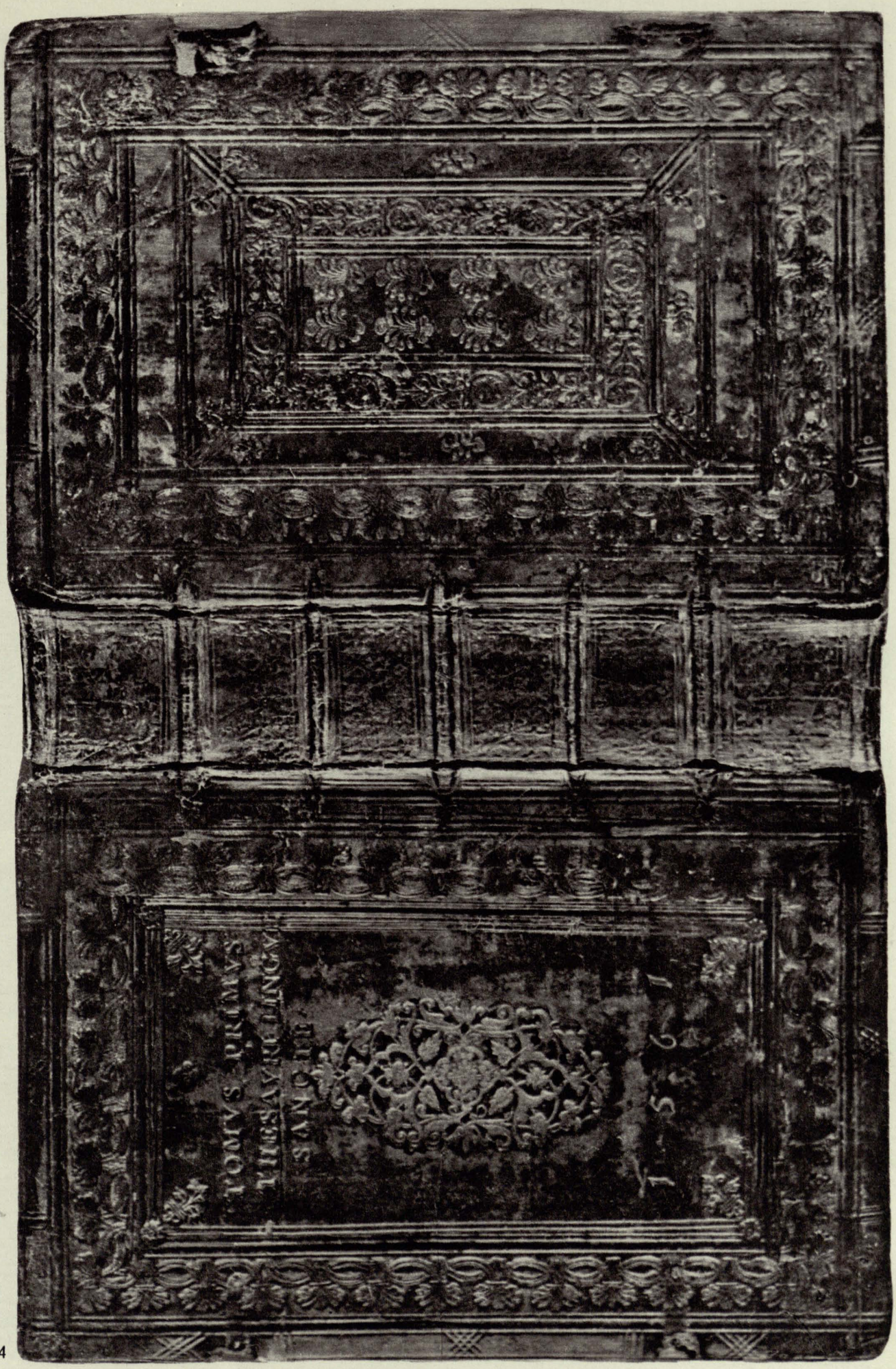
TOMVS PRIMVS
THESAVRE LINCV
SANCTE

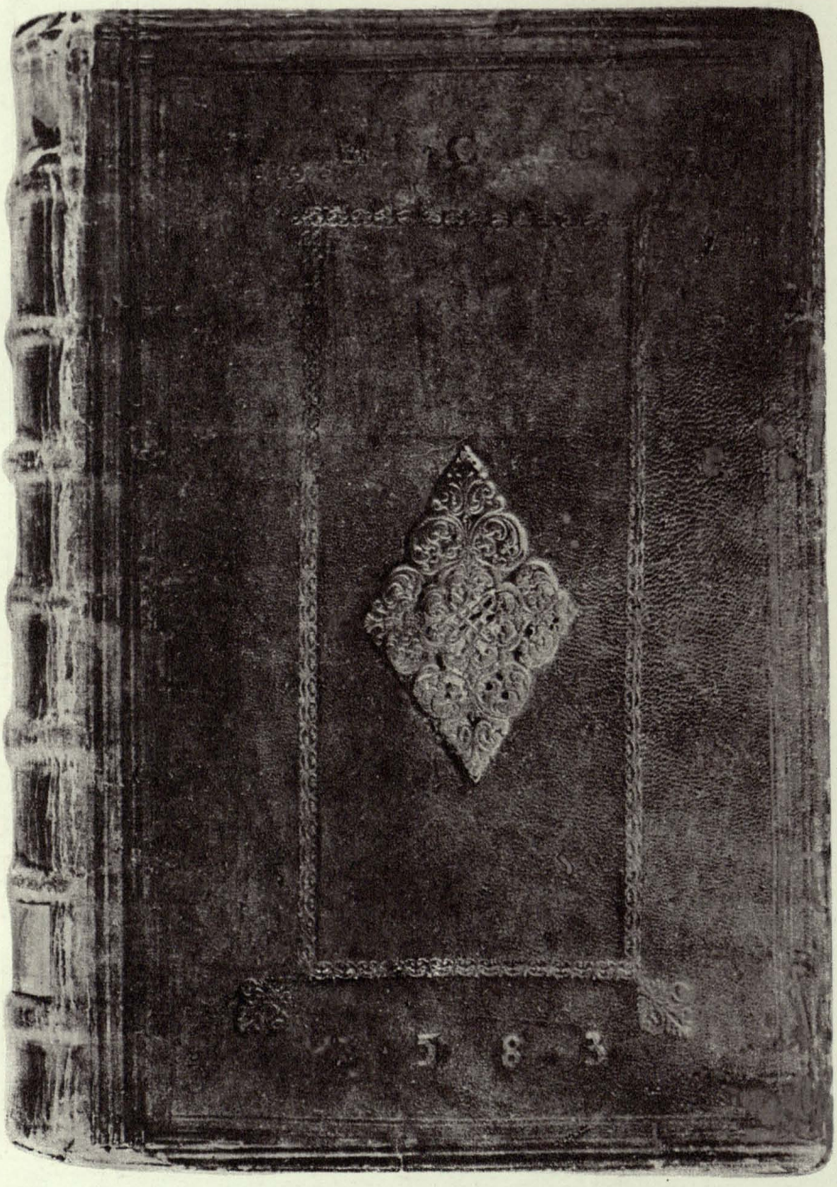

125

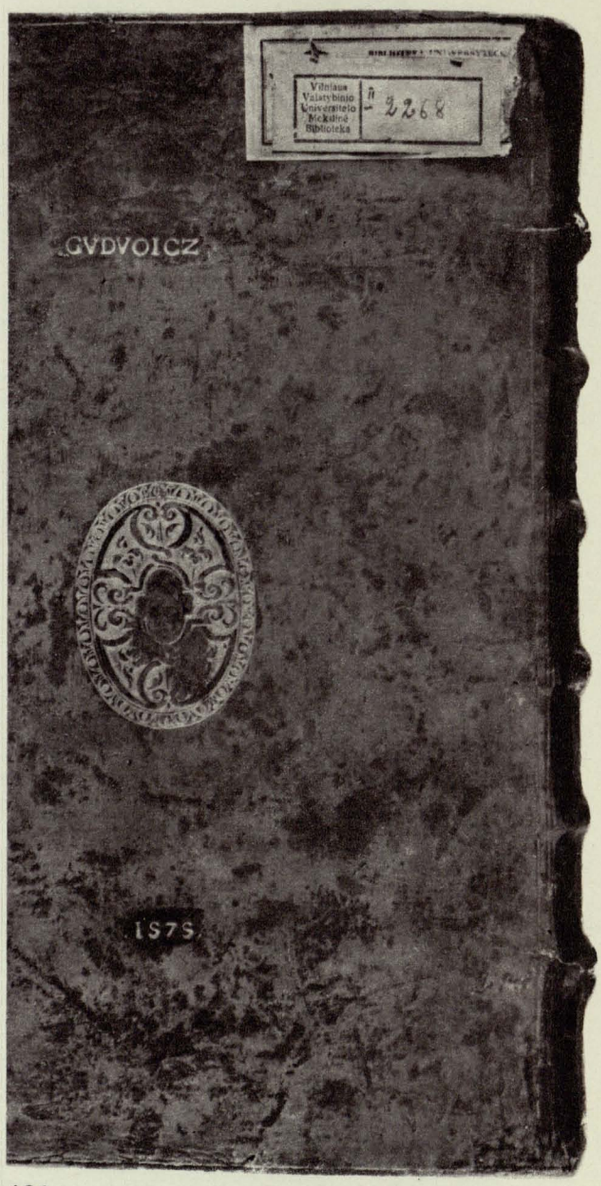

126

128

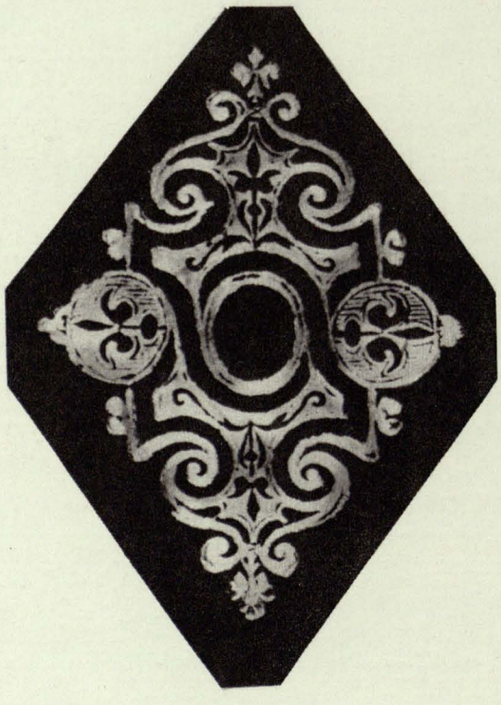

126

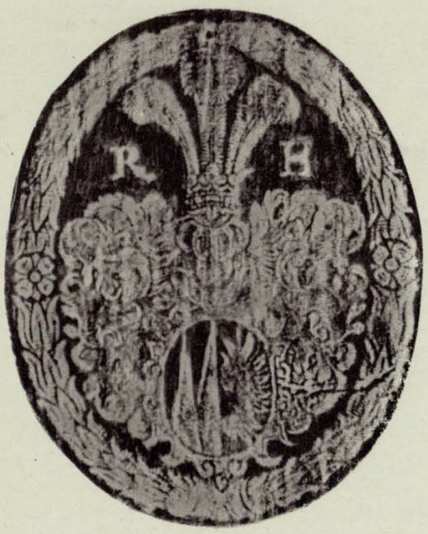

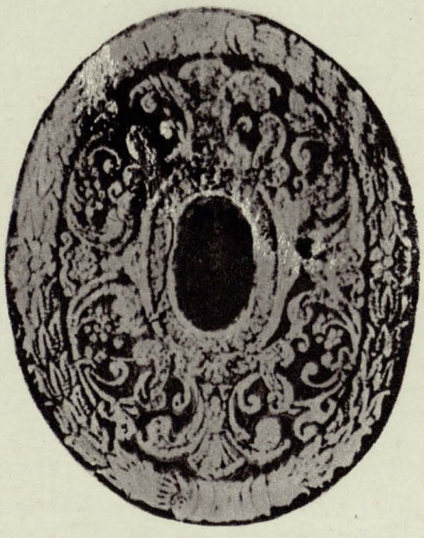

131

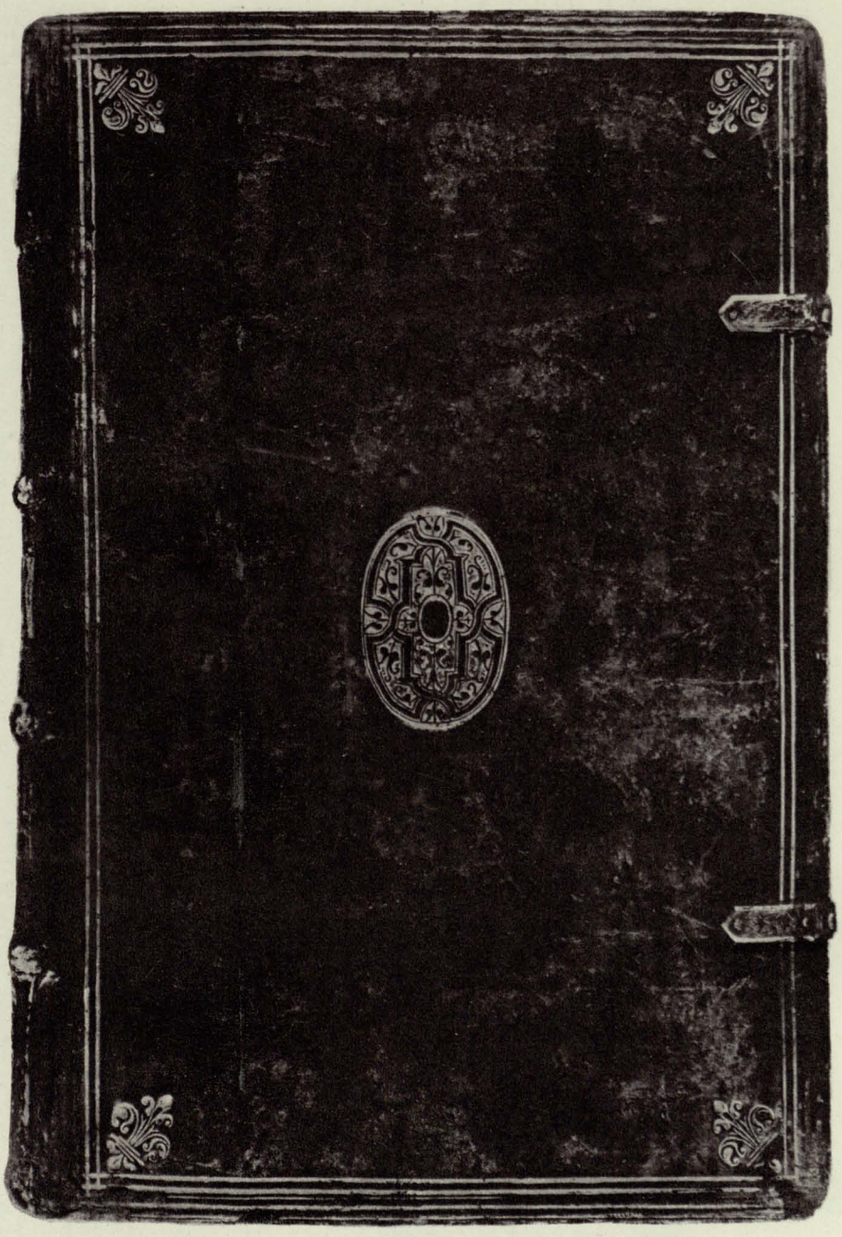

127

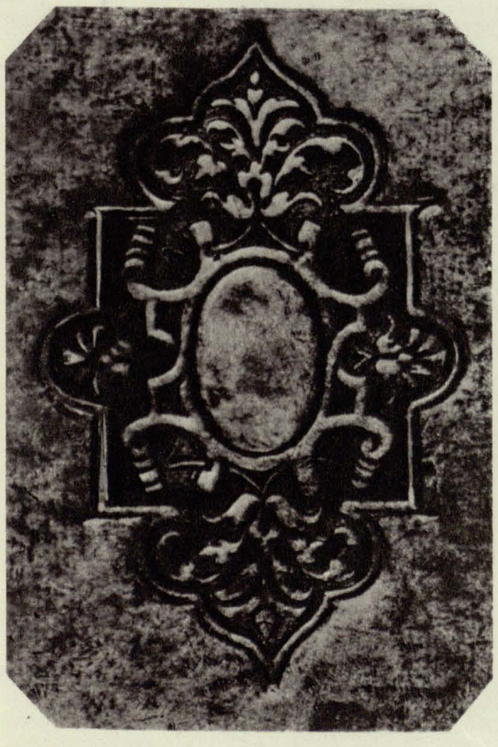

130

127

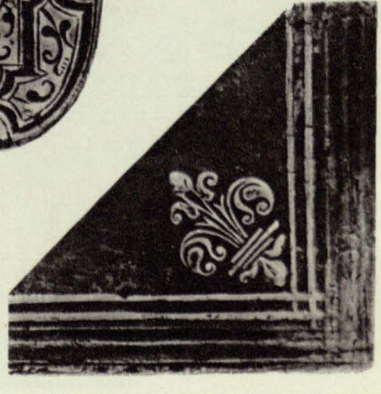

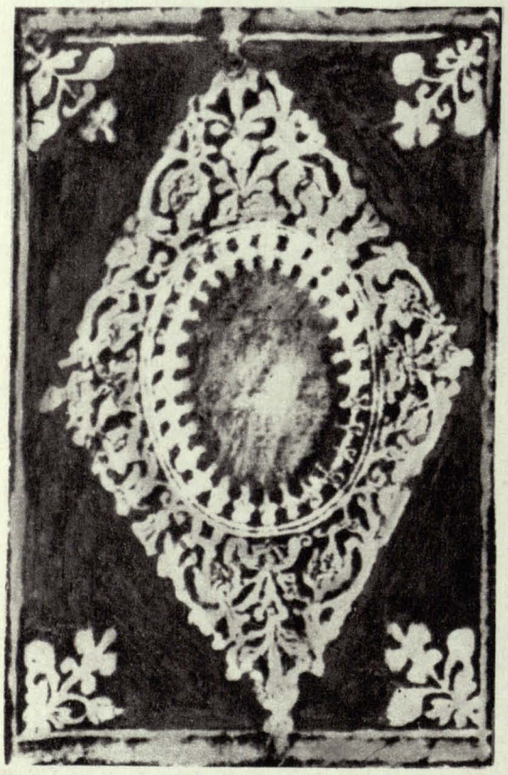

132

129

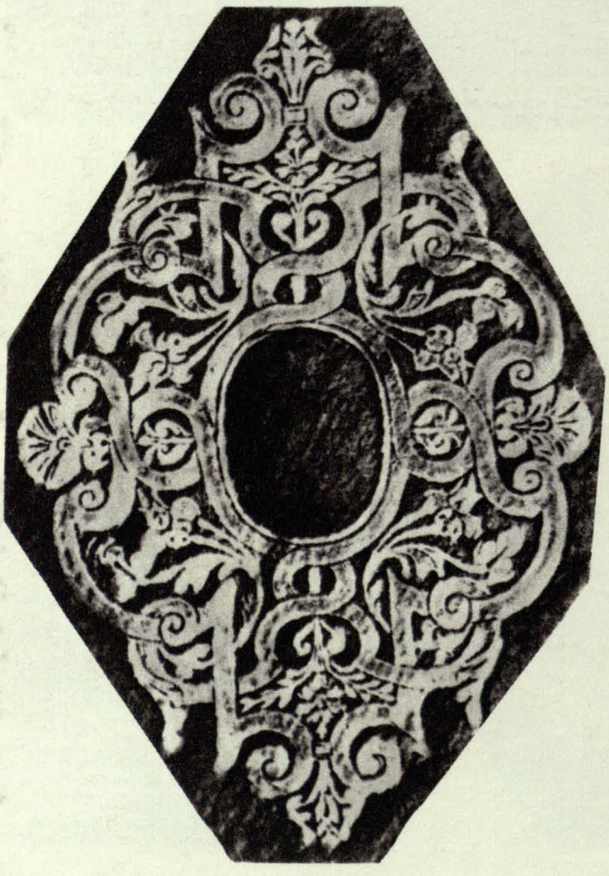

132

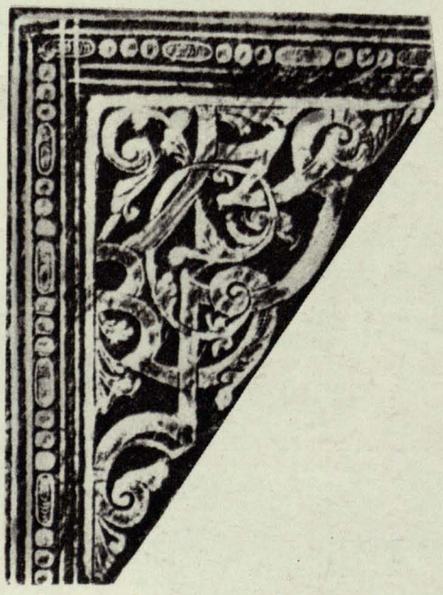

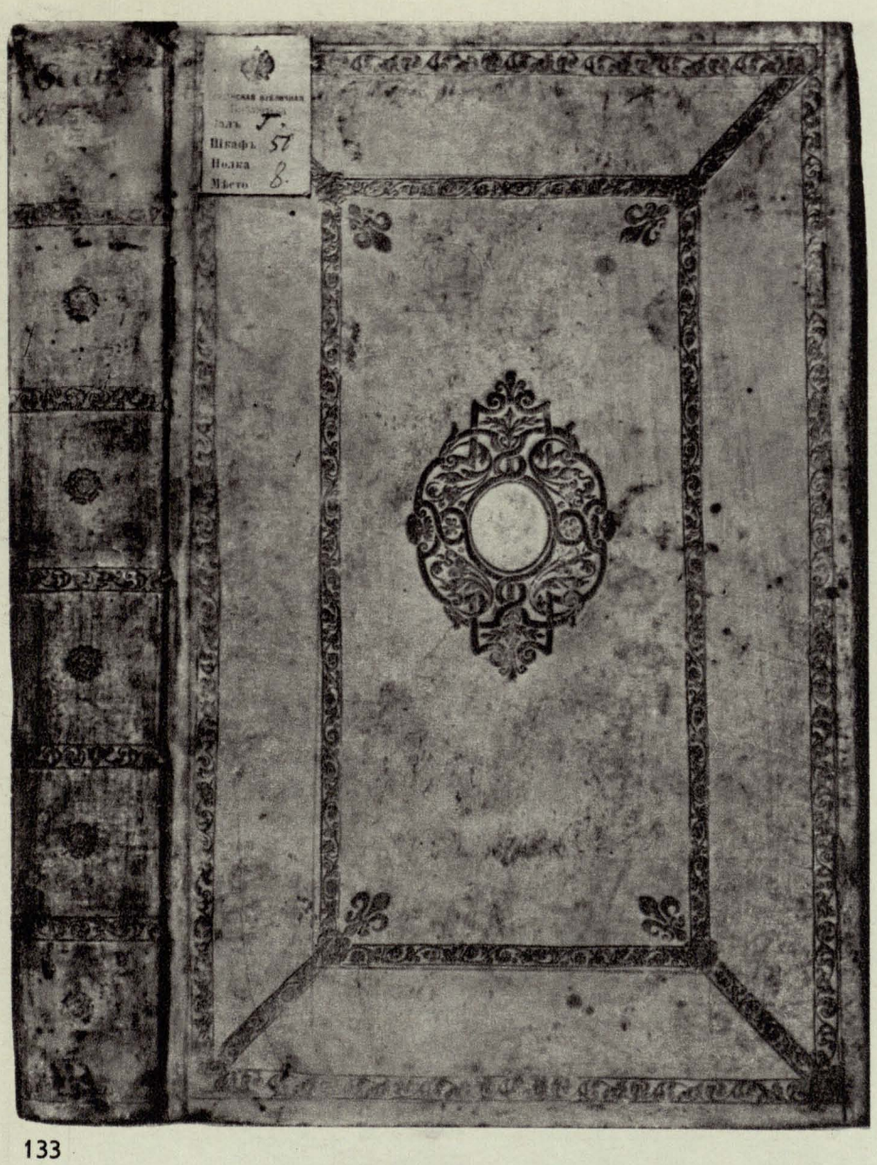
Шкафъ 57

133

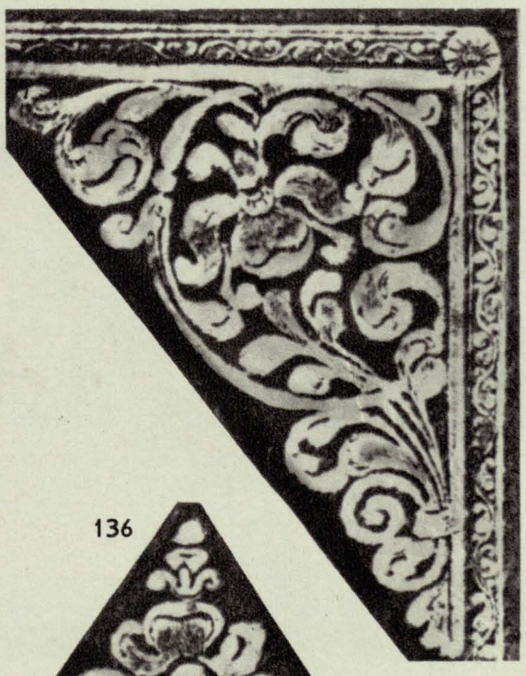

136

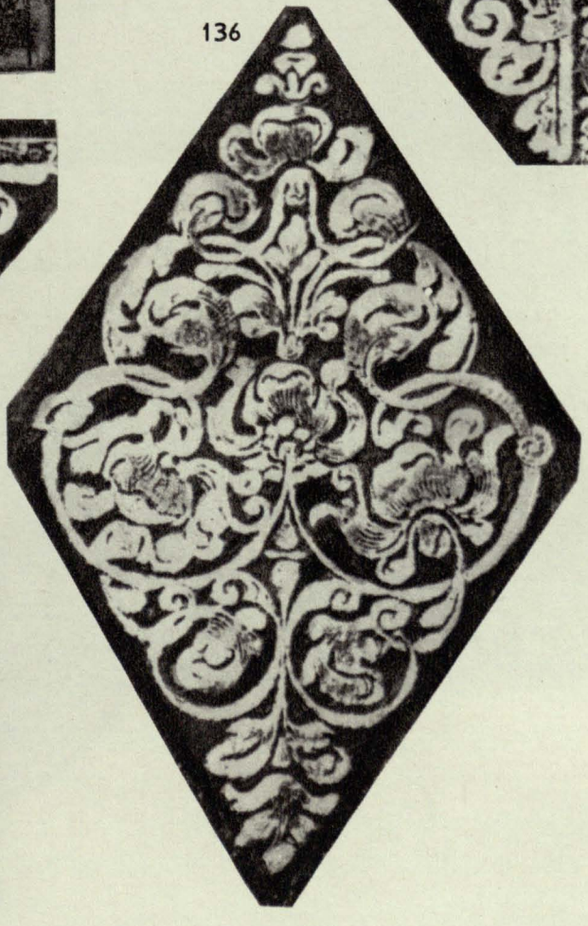

137

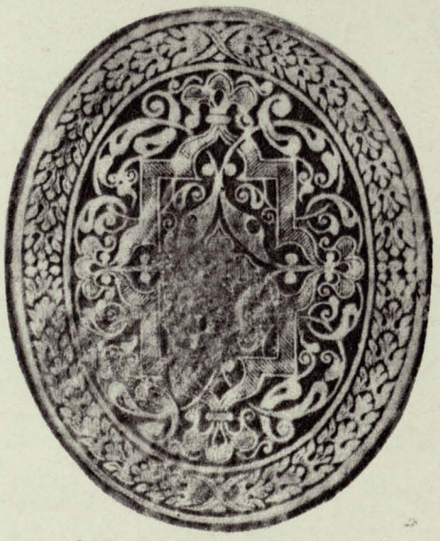

140

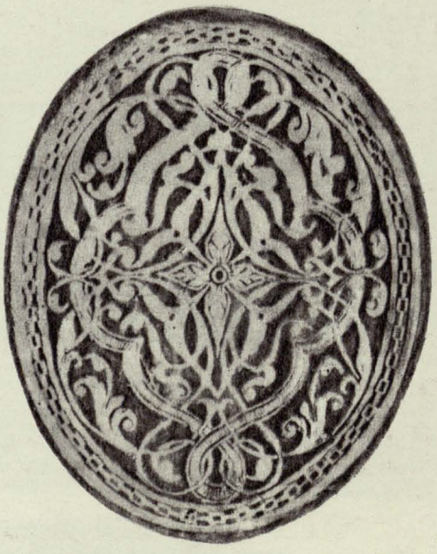

139

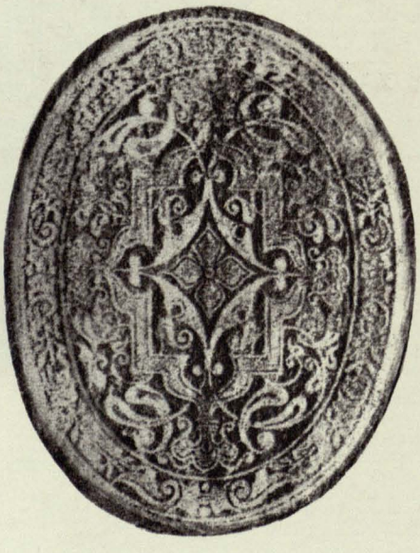

134

138

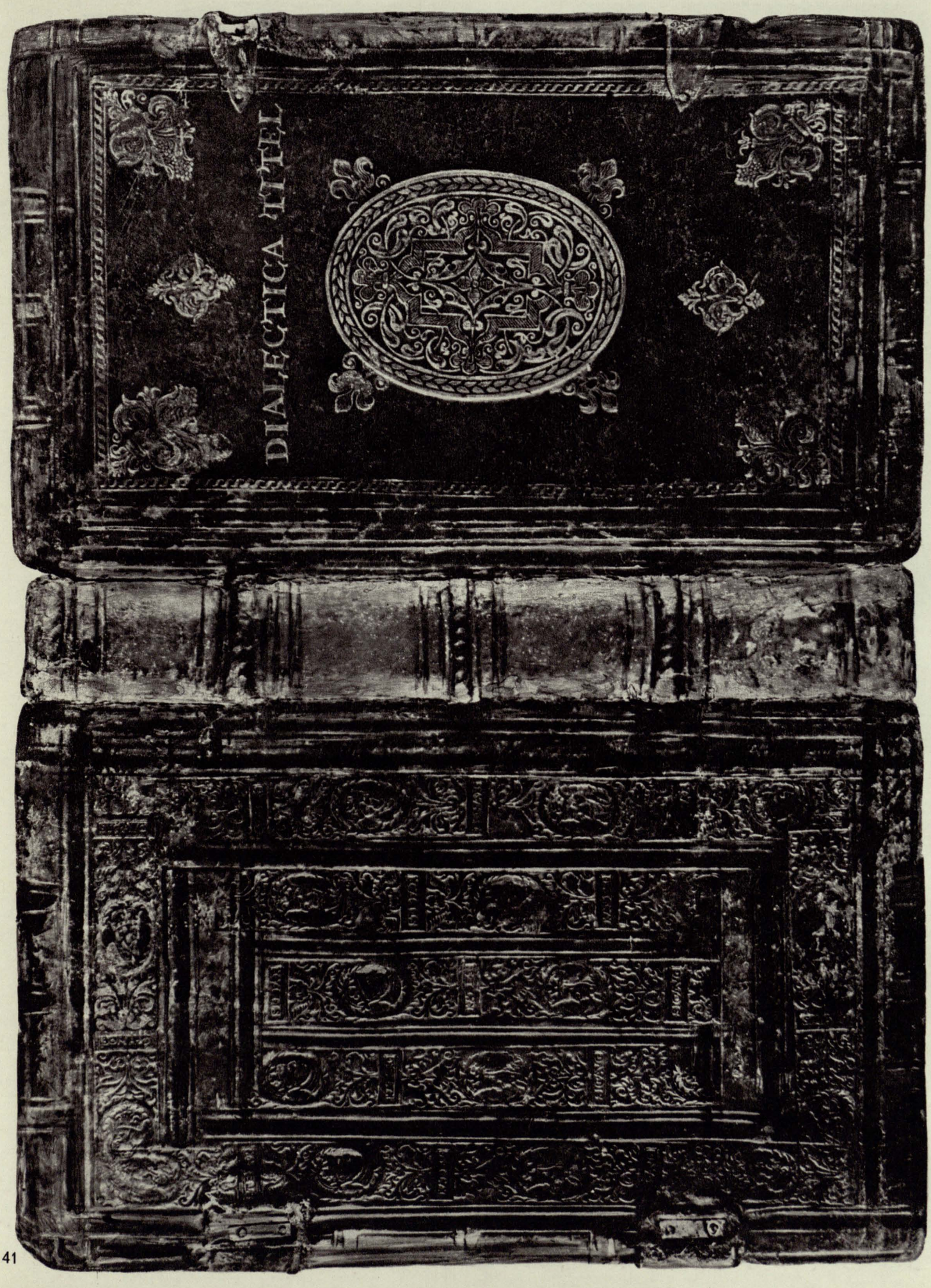
DIALECTICA TITEL

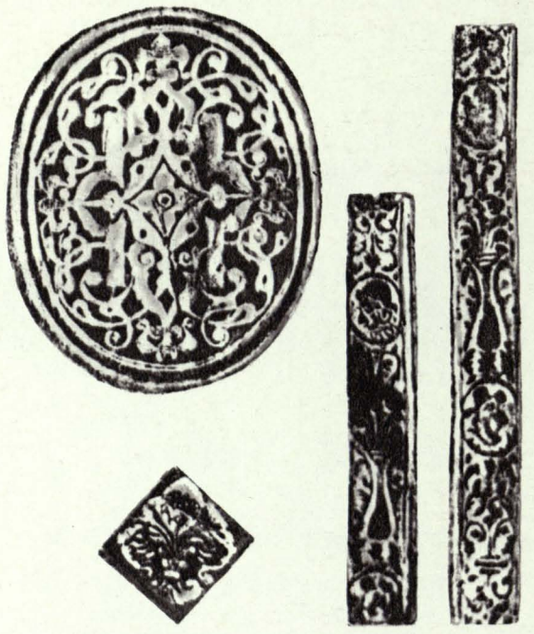

142

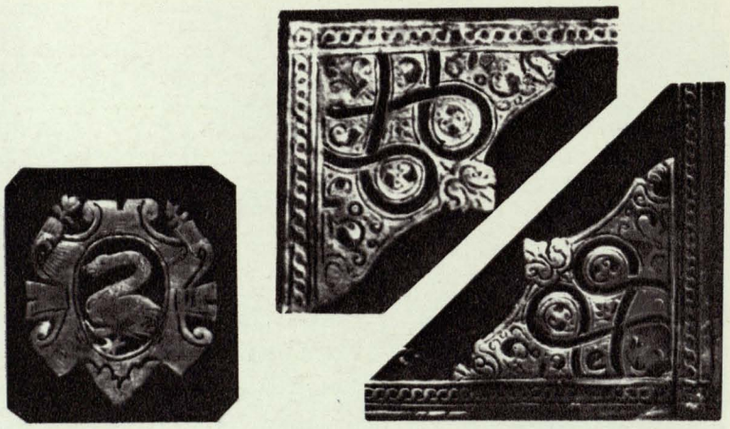

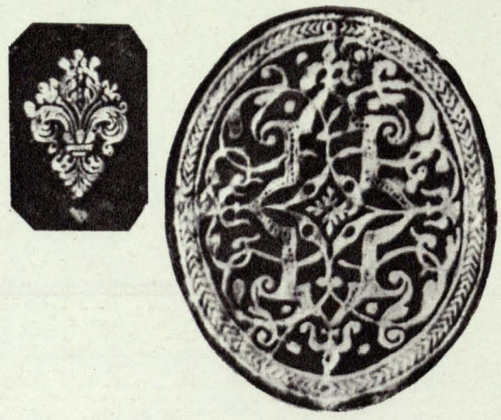

144

143

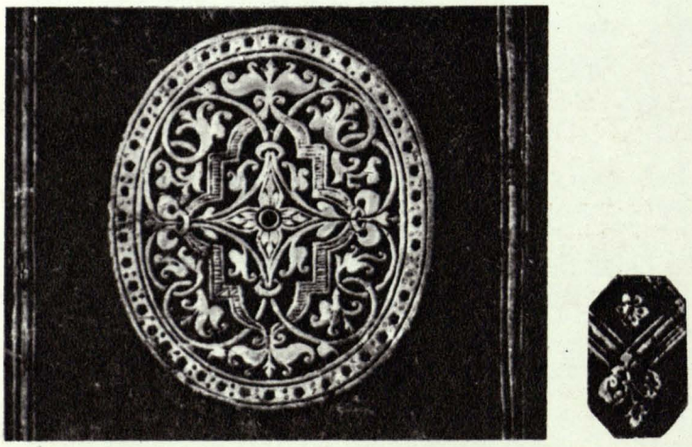

145

Зал
Шкафъ 47
Полка
Мѣсто 10

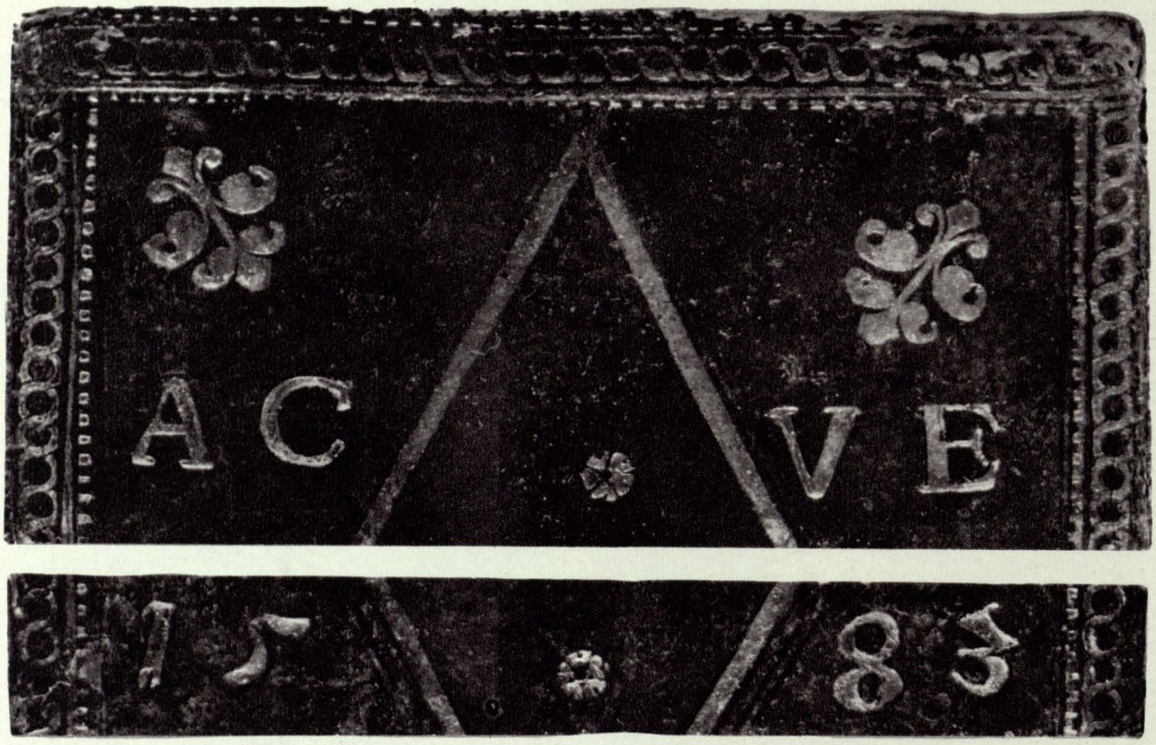
AC
VE
15
83

147

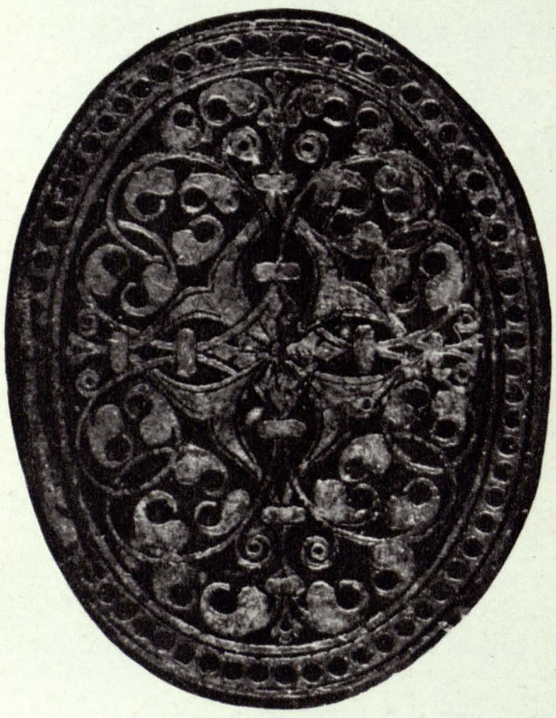

147

148

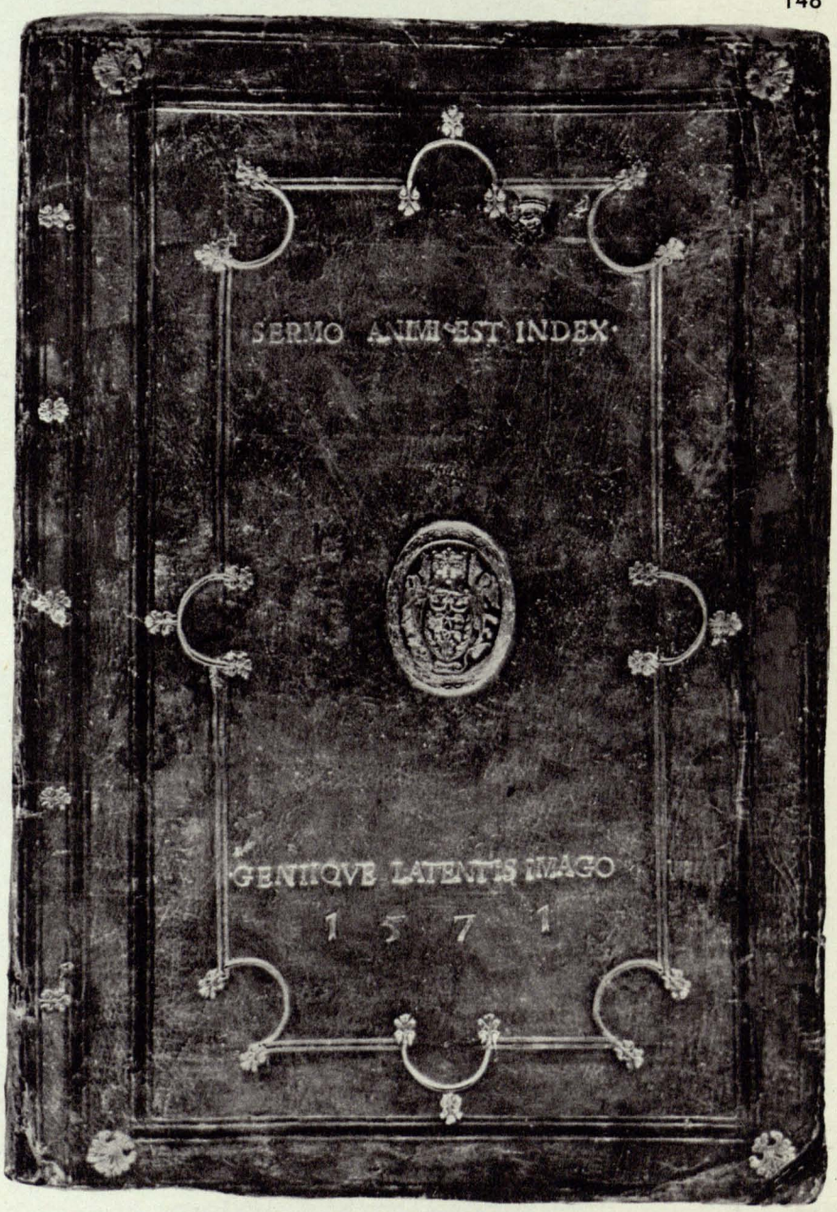
SERMO ANIMI EST INDEX
GENIIQVE LATENTIS IMAGO
1571

149

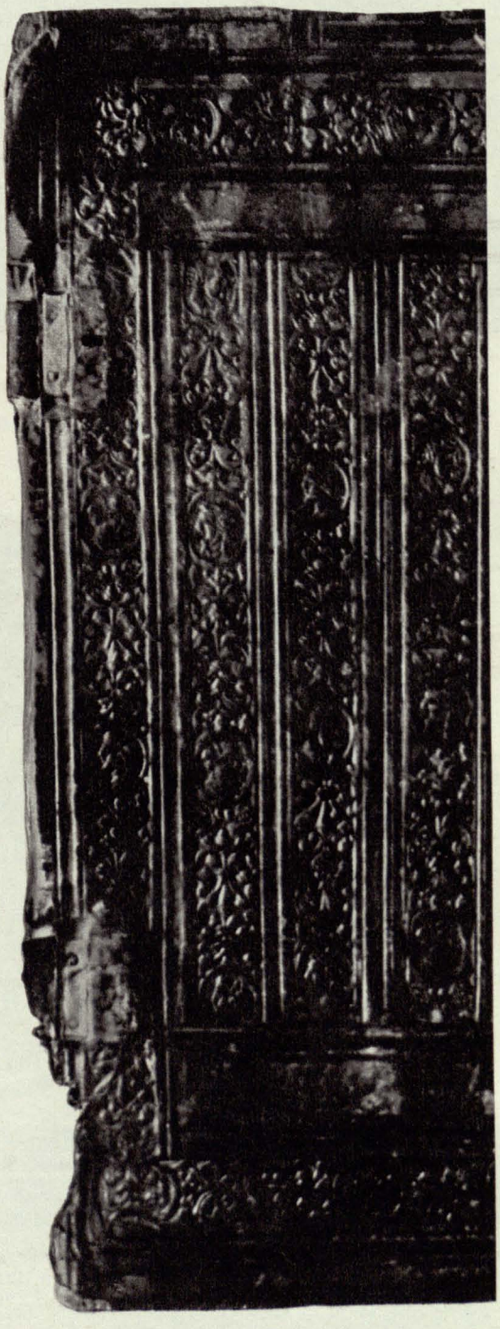

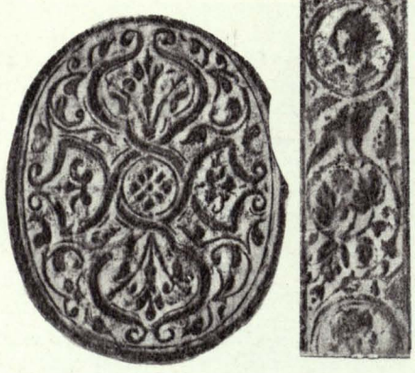

150

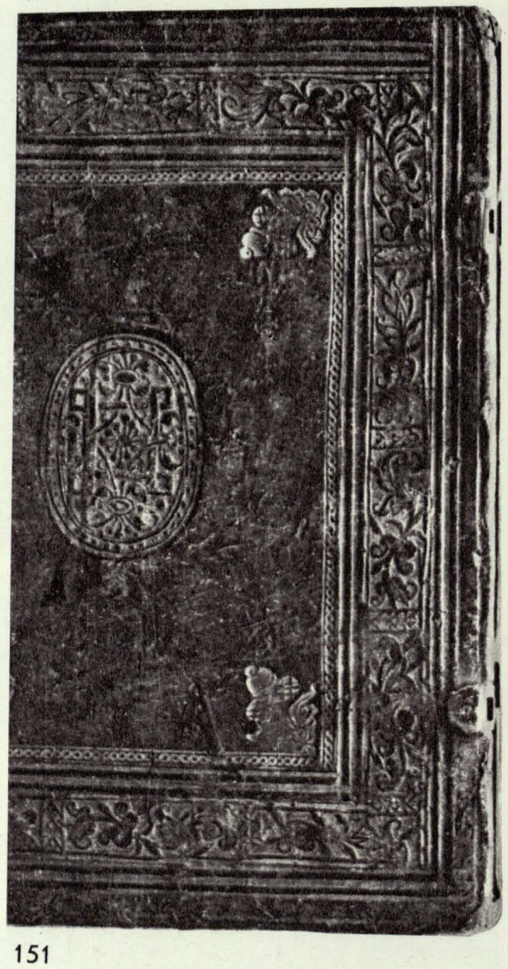

151

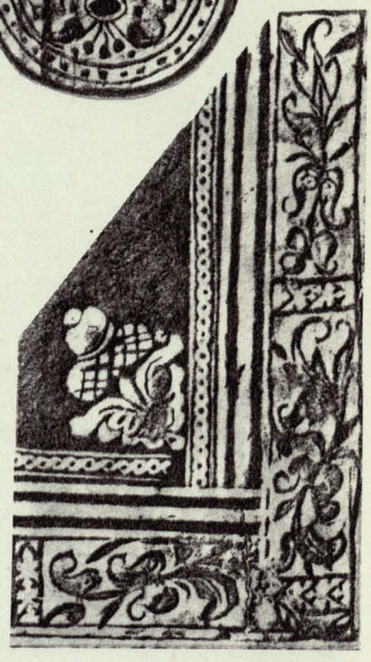

152

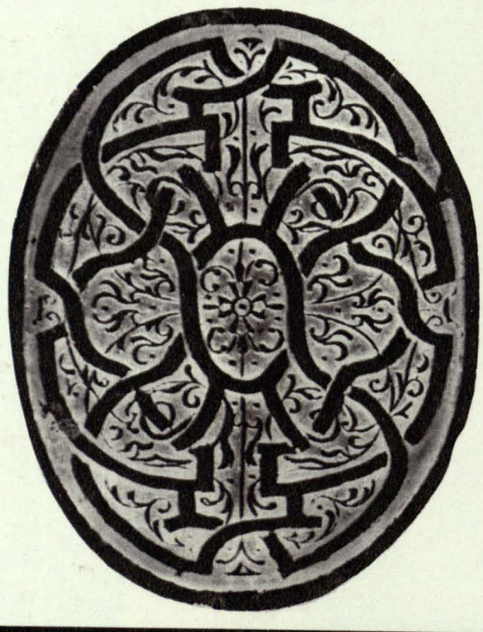

153

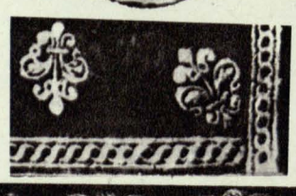

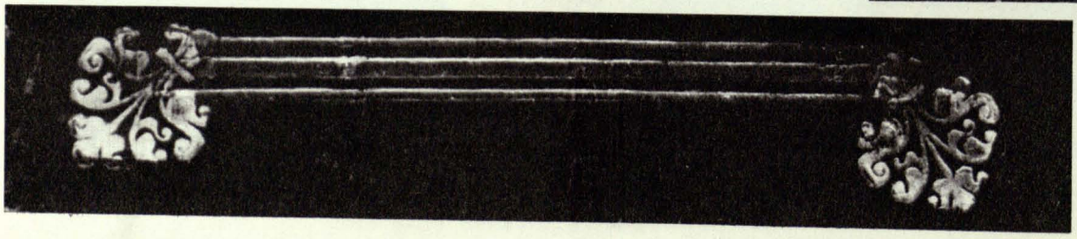

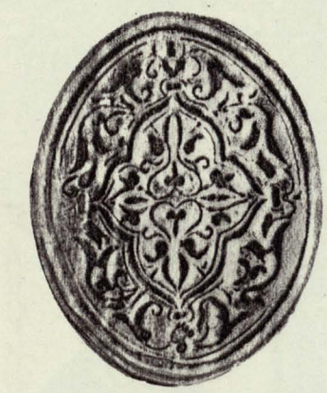

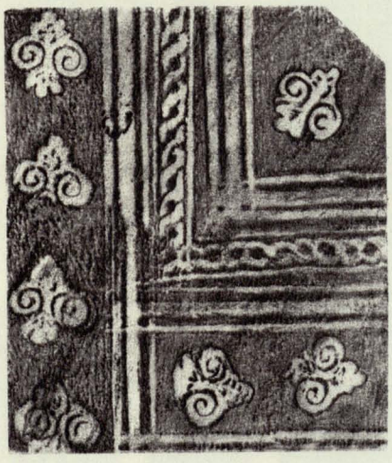

154

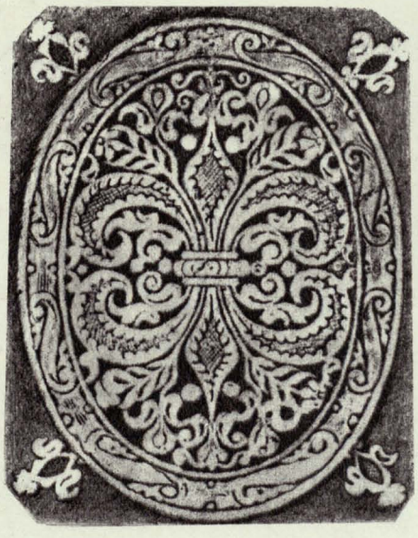

155

156

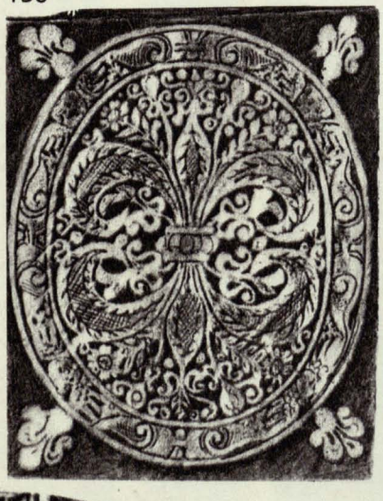

157

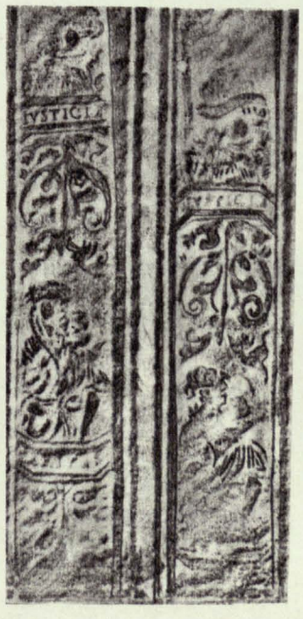

160

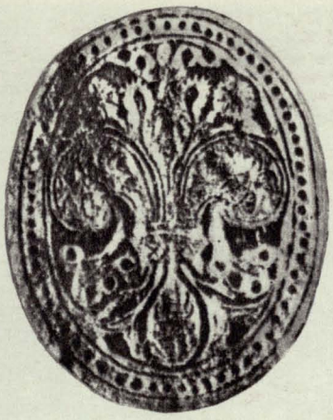

161

159

159

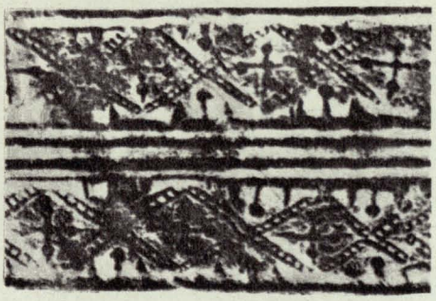

162 161

HOMME ROYAL

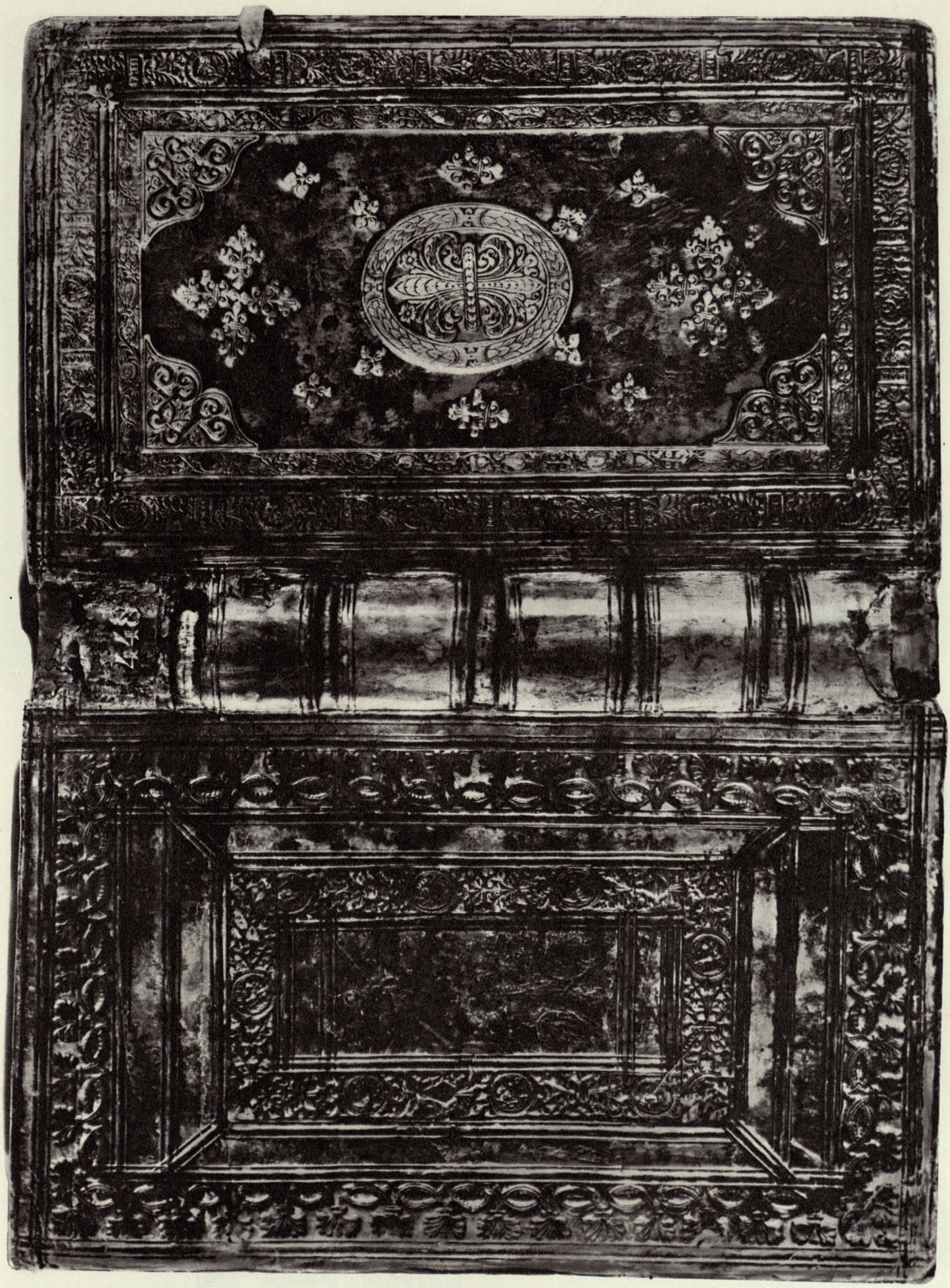

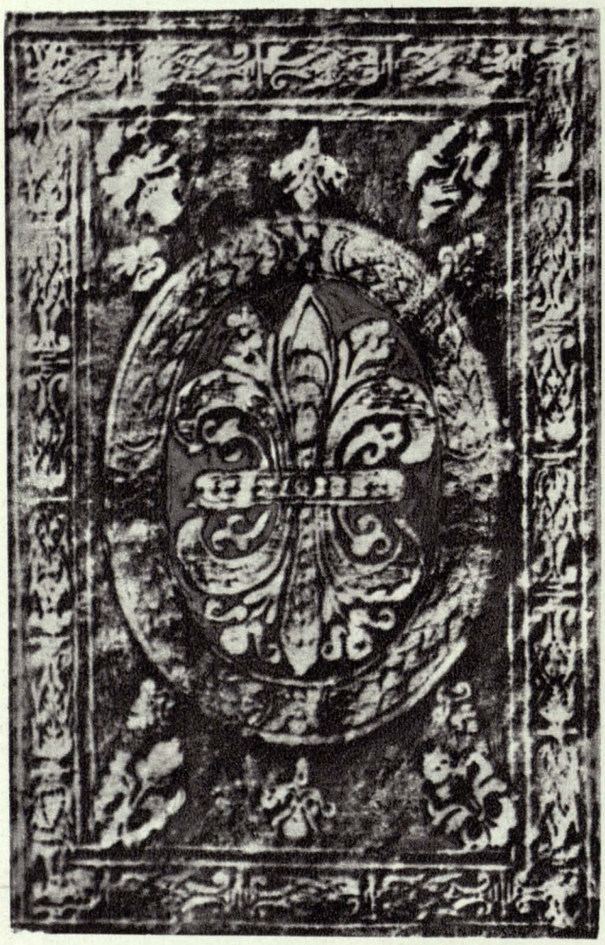

165

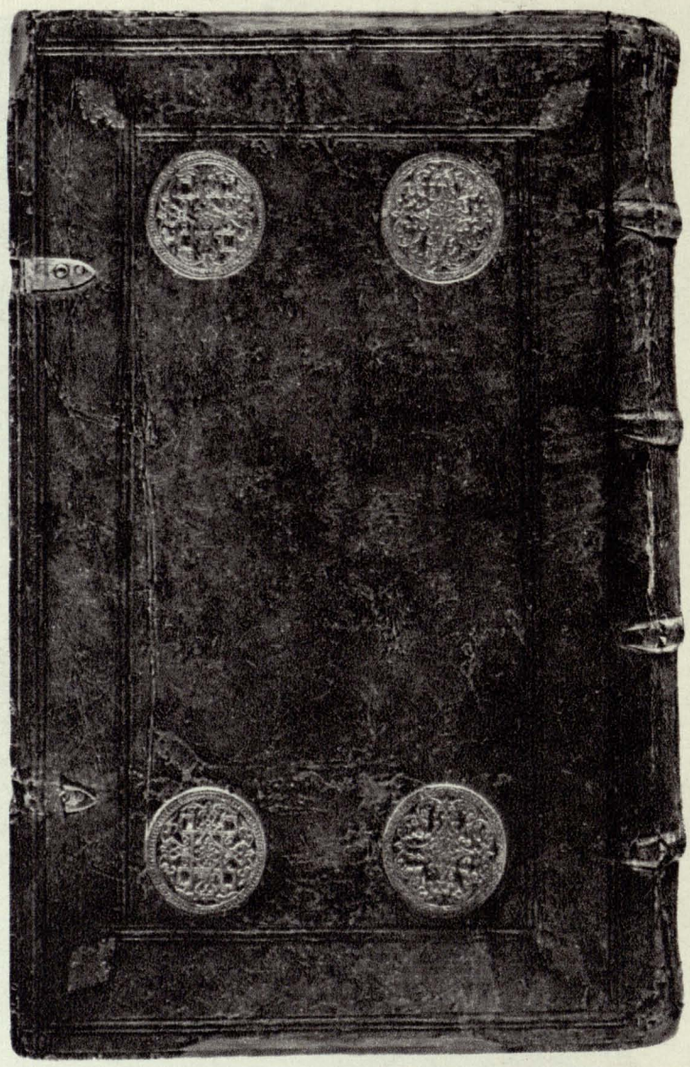

166

165

167

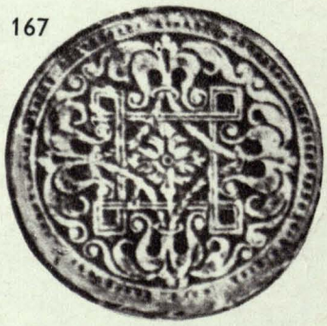

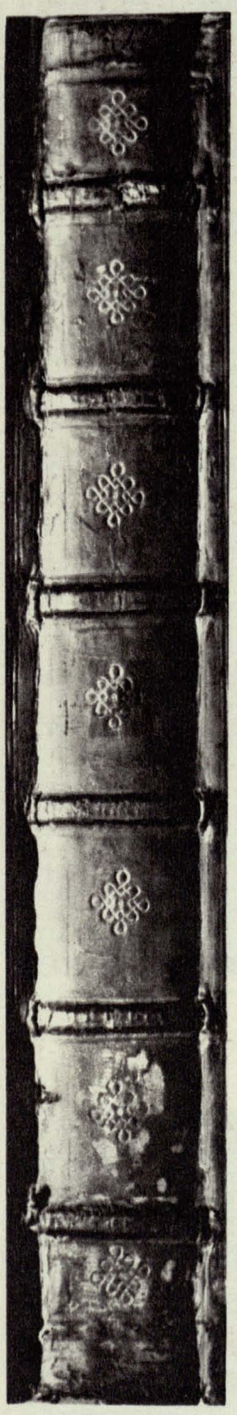

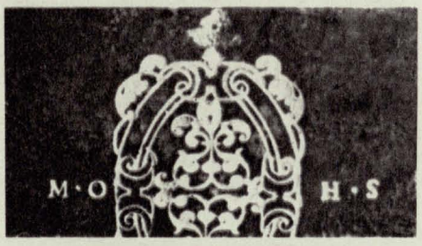

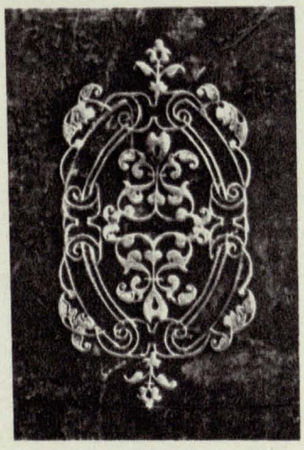

168

169

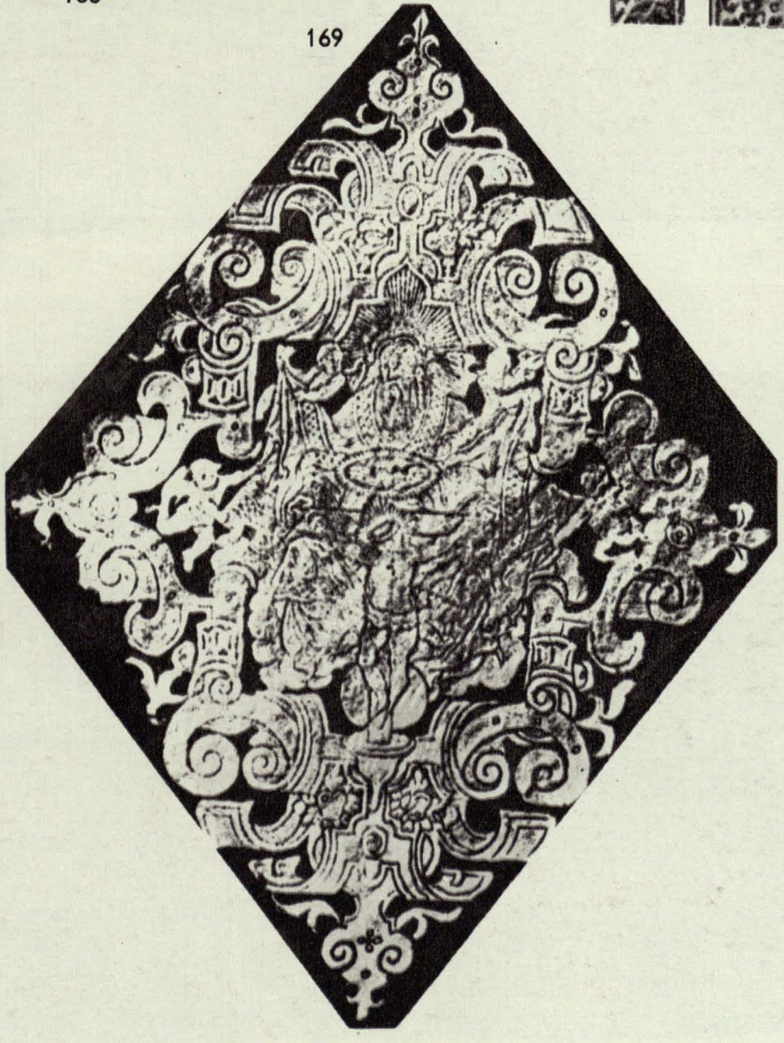

169

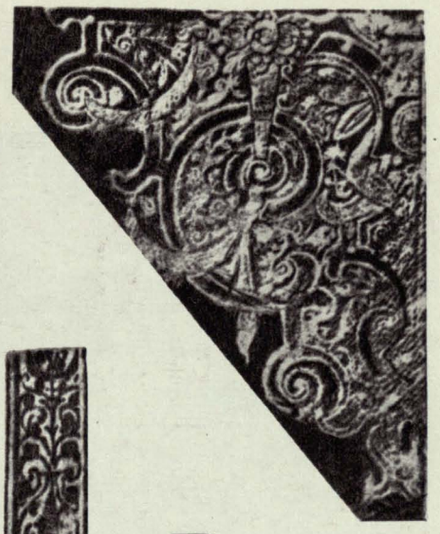

170

R V S
1 5 6 4

171

172

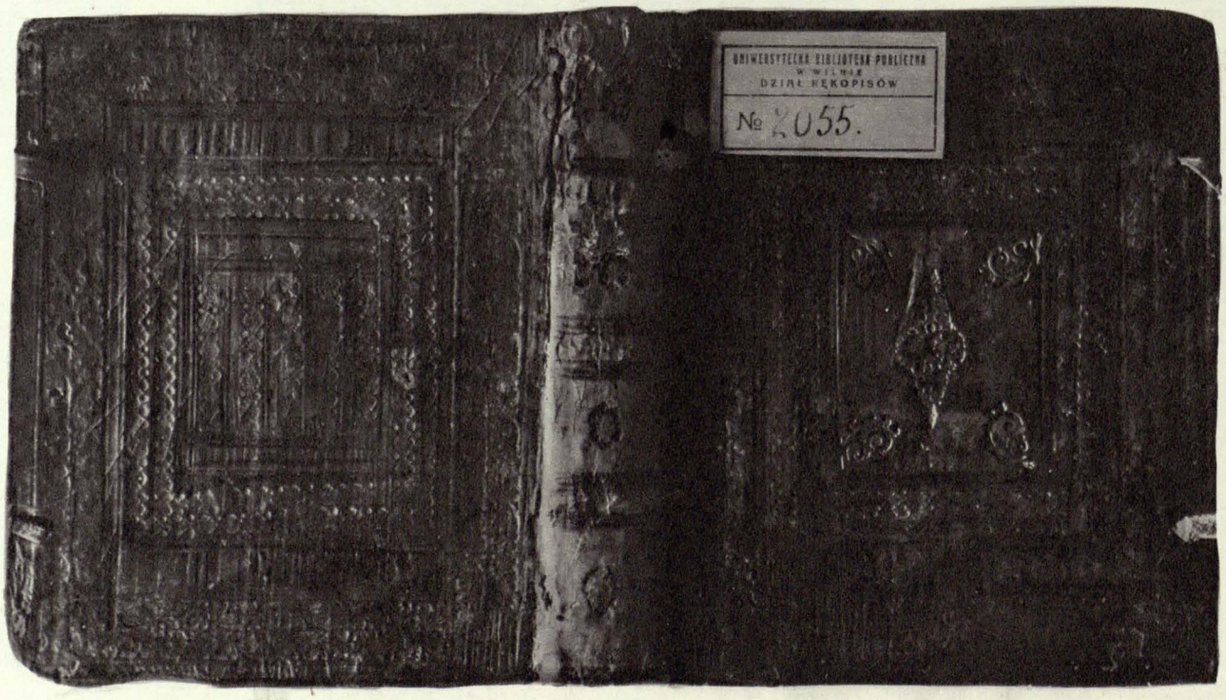
UNIWERSYTECKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA
W WILNIE
DZIAŁ RĘKOPISÓW
№ 2055.

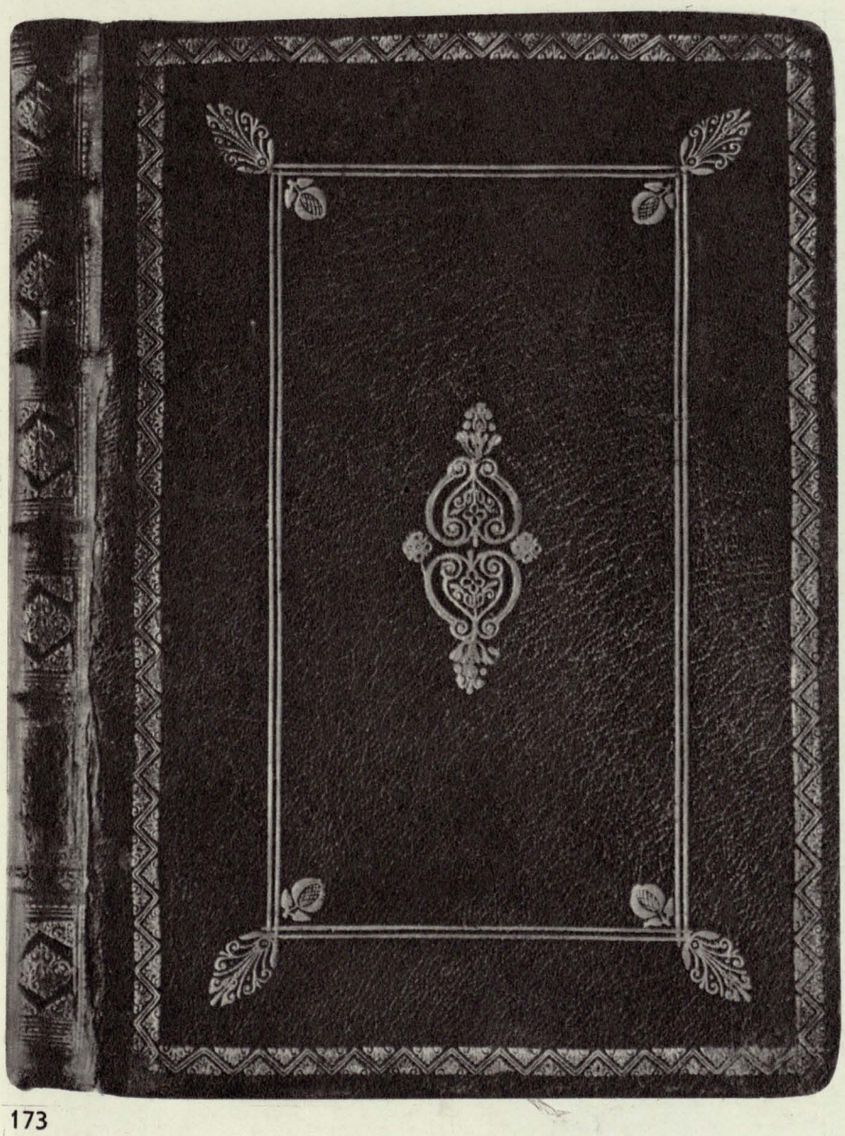

173

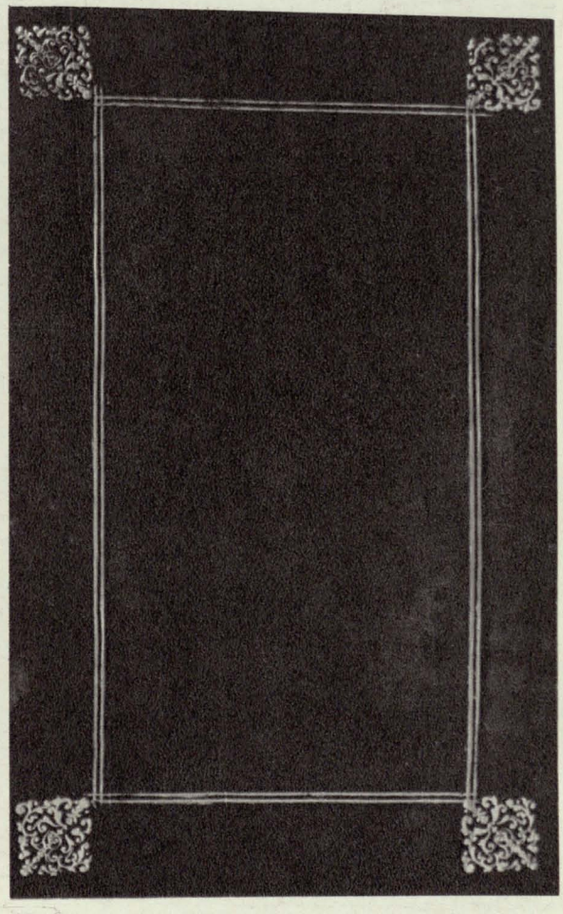

174

176

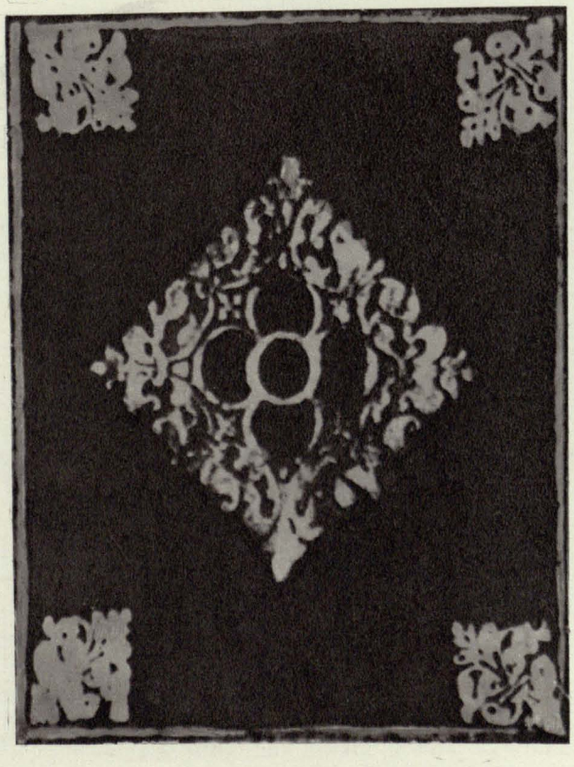

175

178

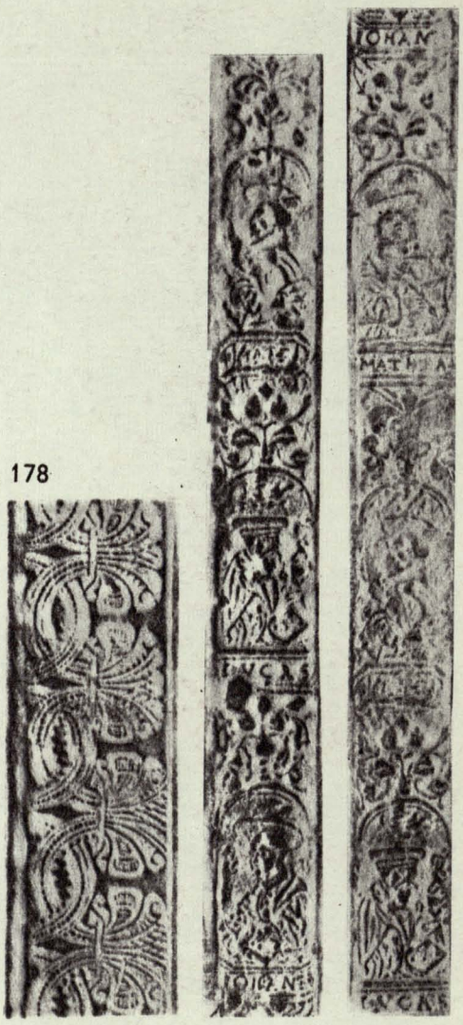

178

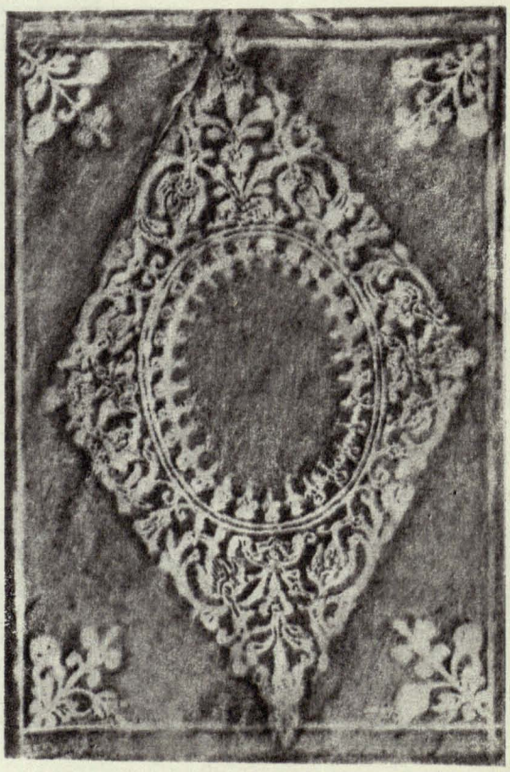

177

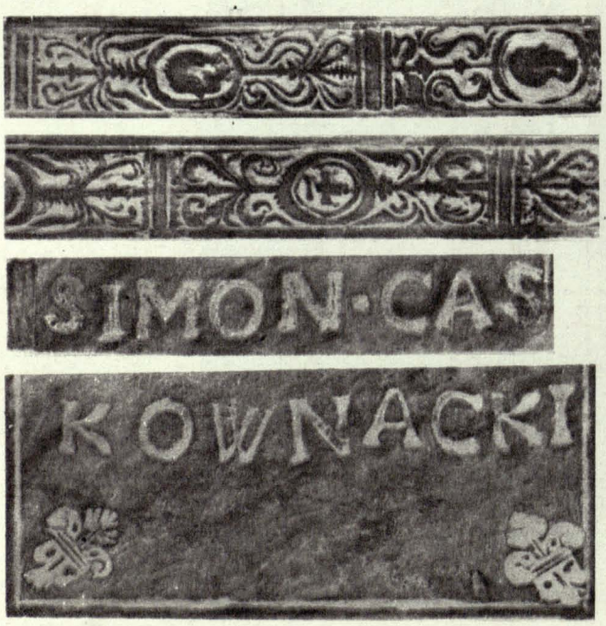

177

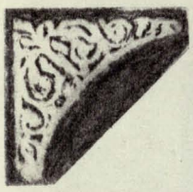

179

179

181

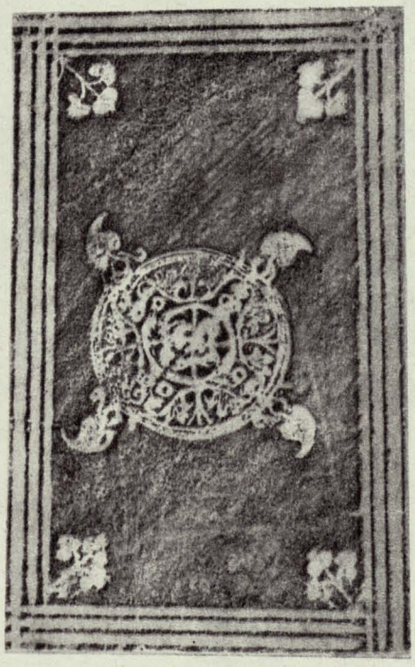

180

181

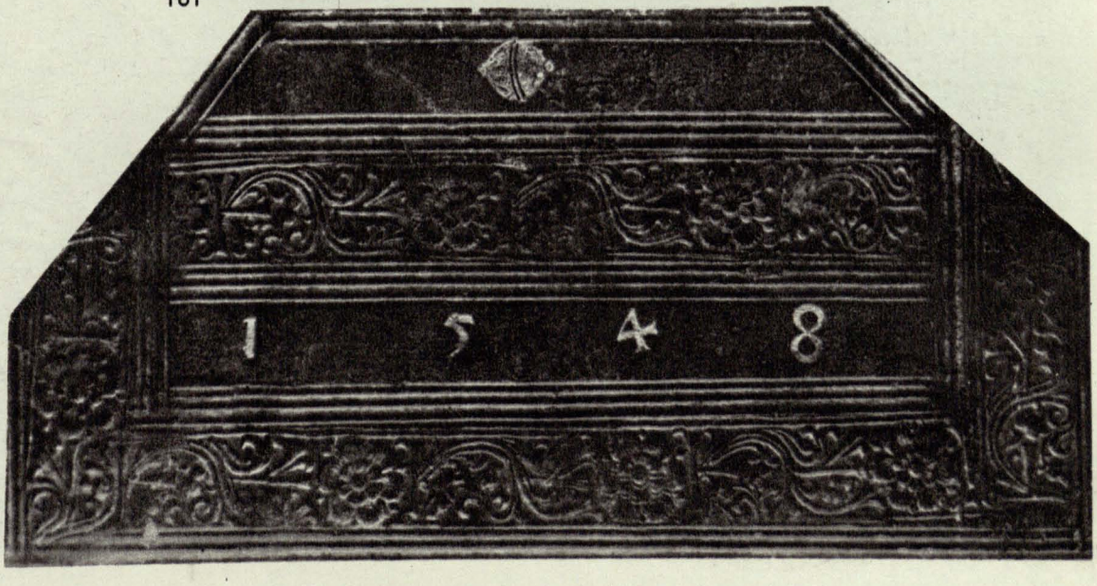

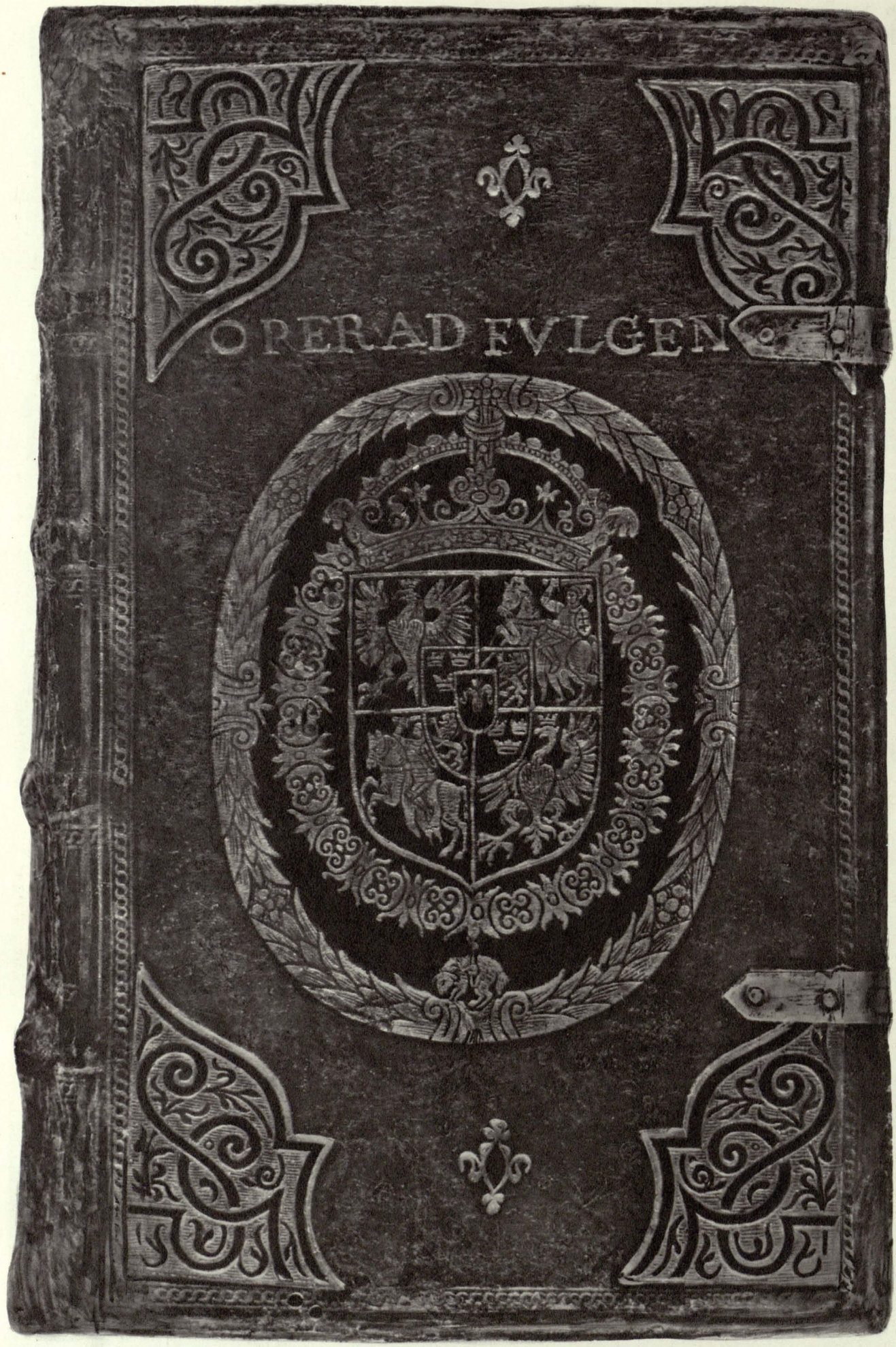
OPERAD FVLGEN

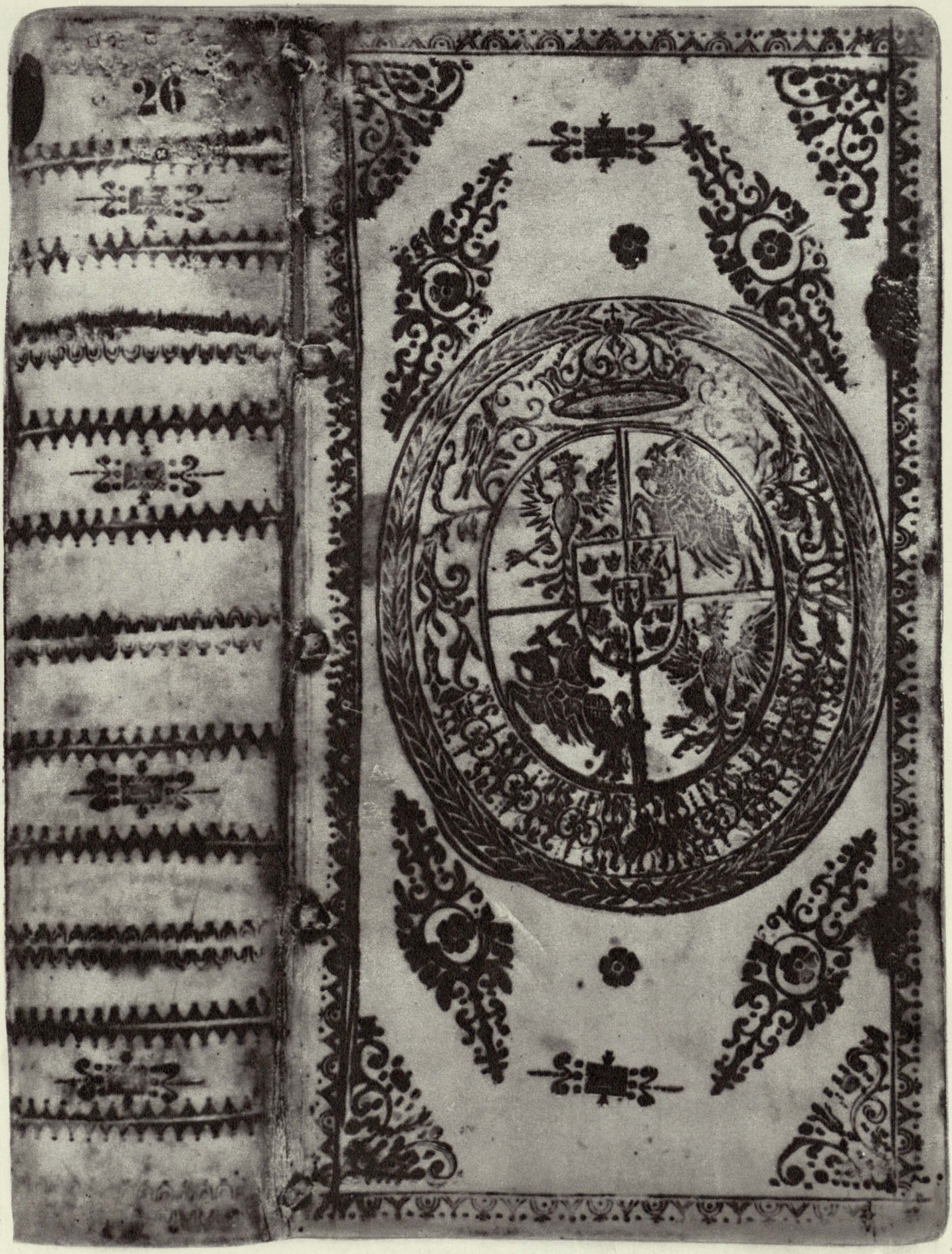
26

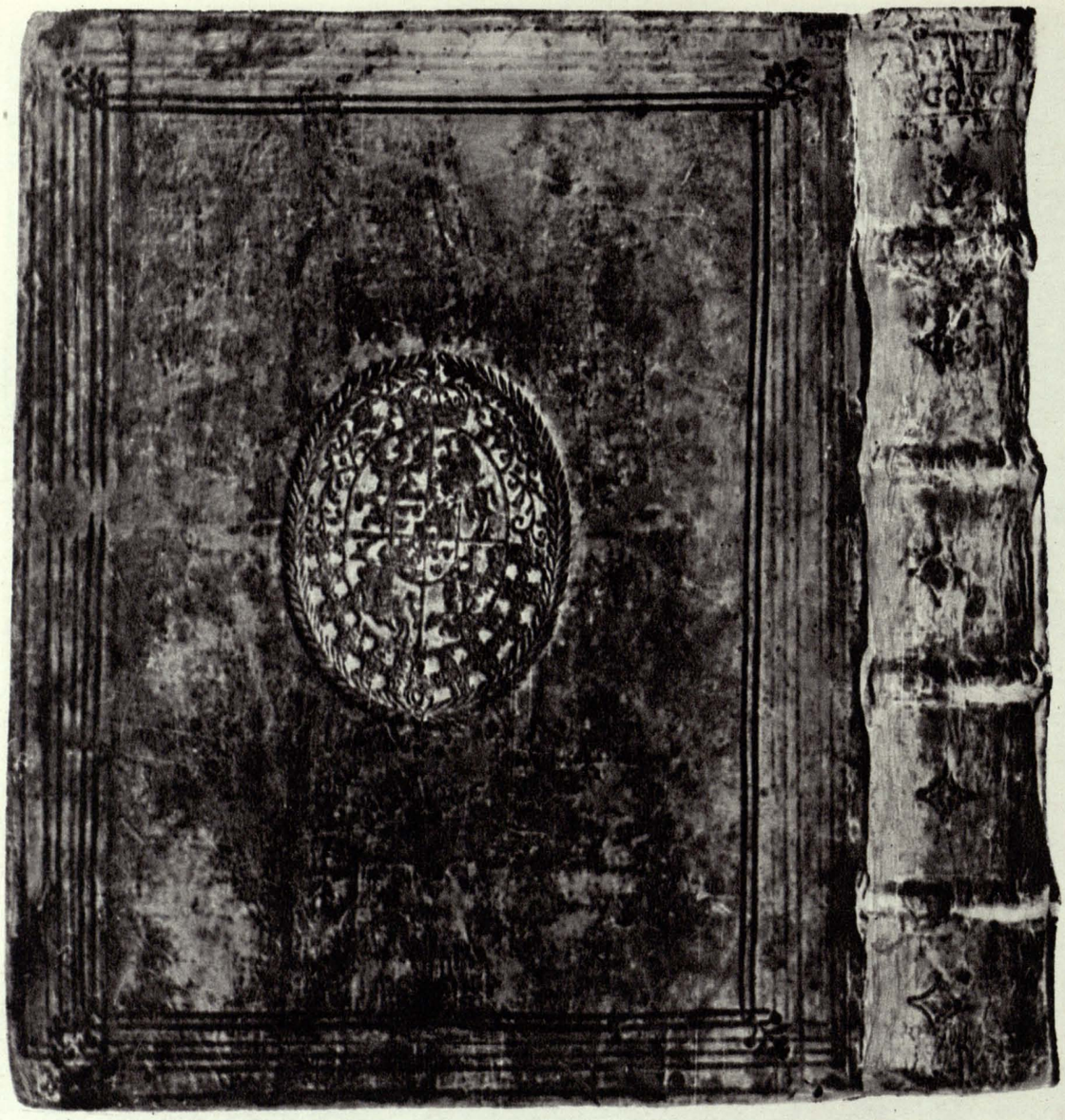

184

185

184

187

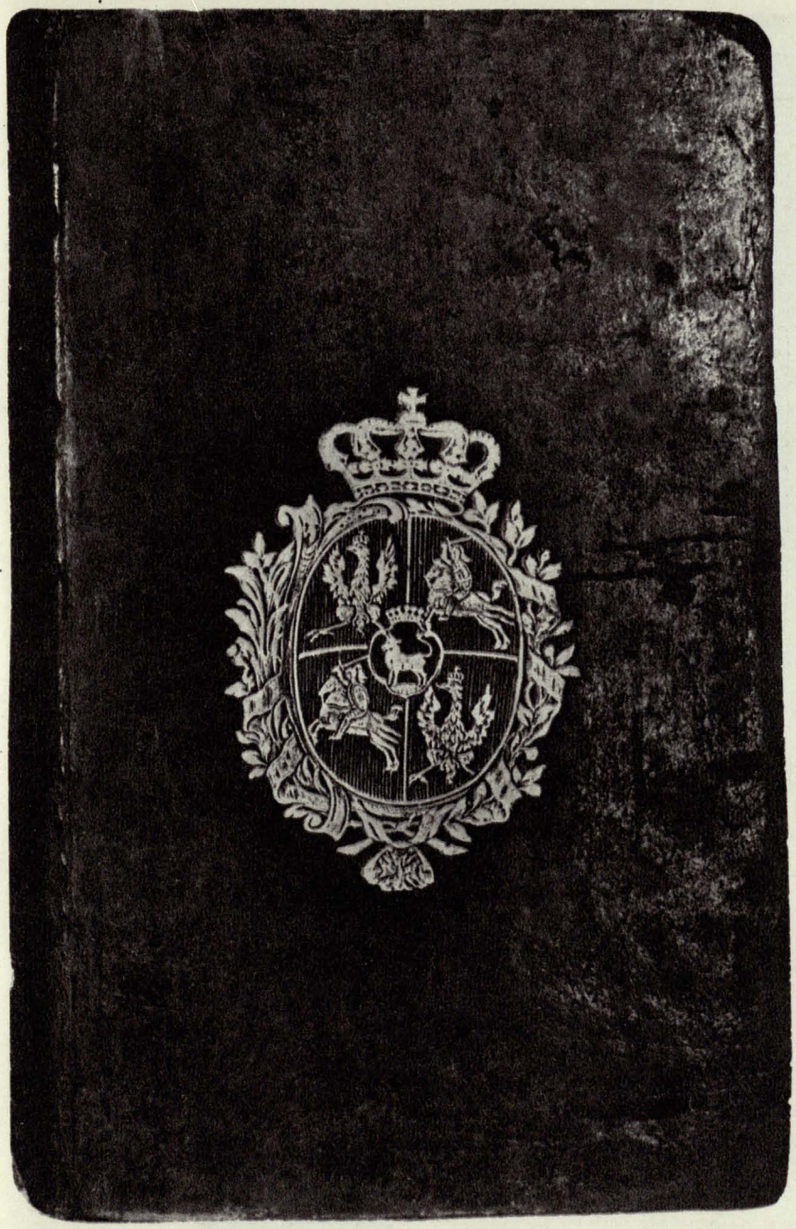

186

188

189

189

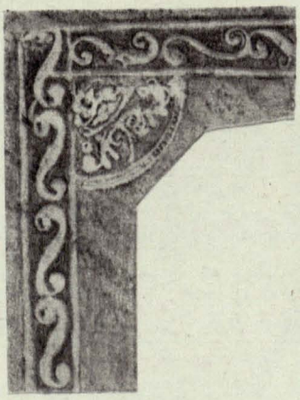

190

192

190

192

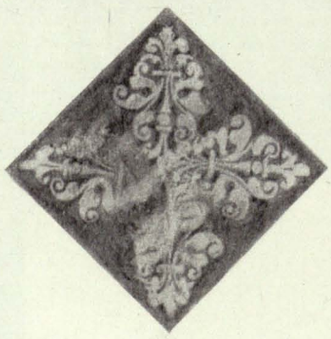

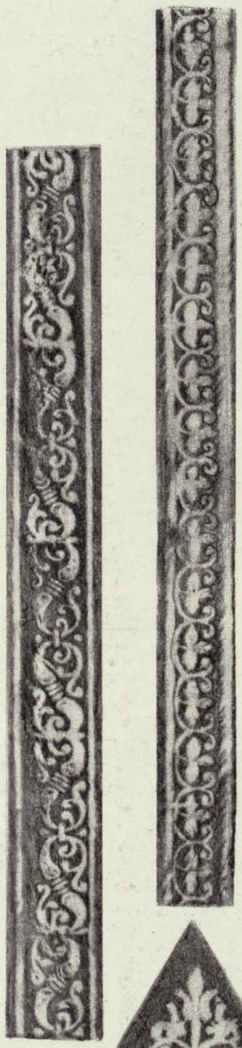

190

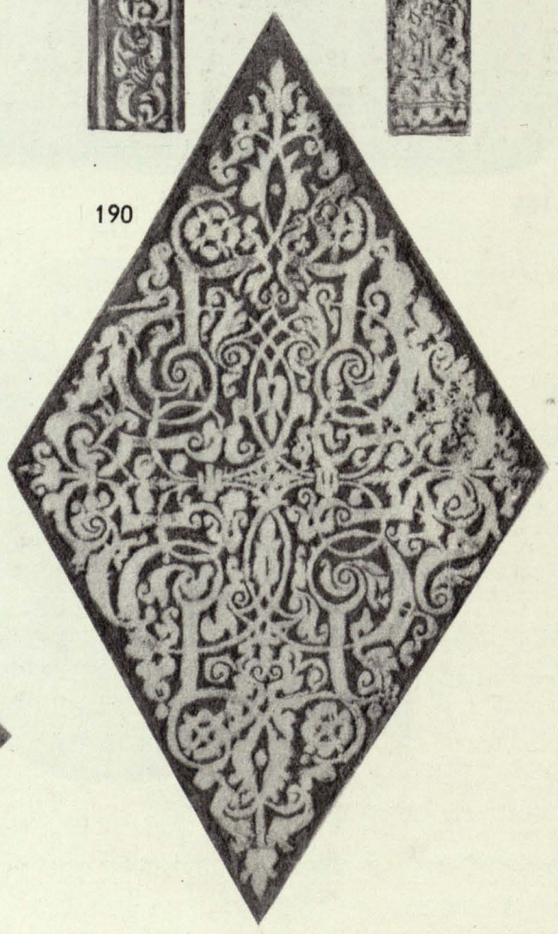

191

196

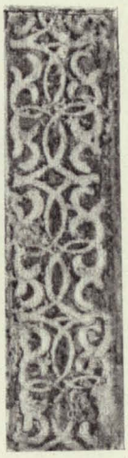

197

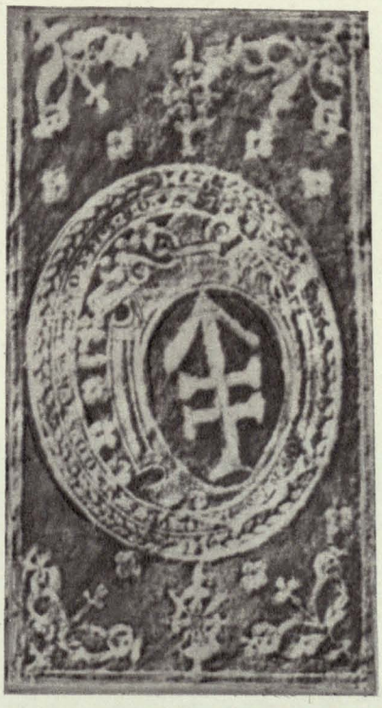

194

197

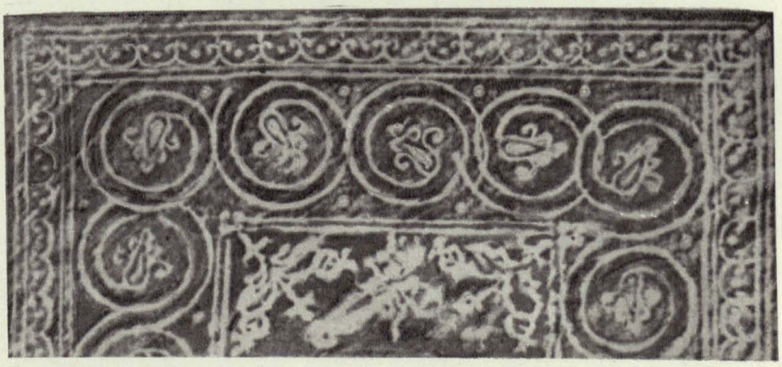

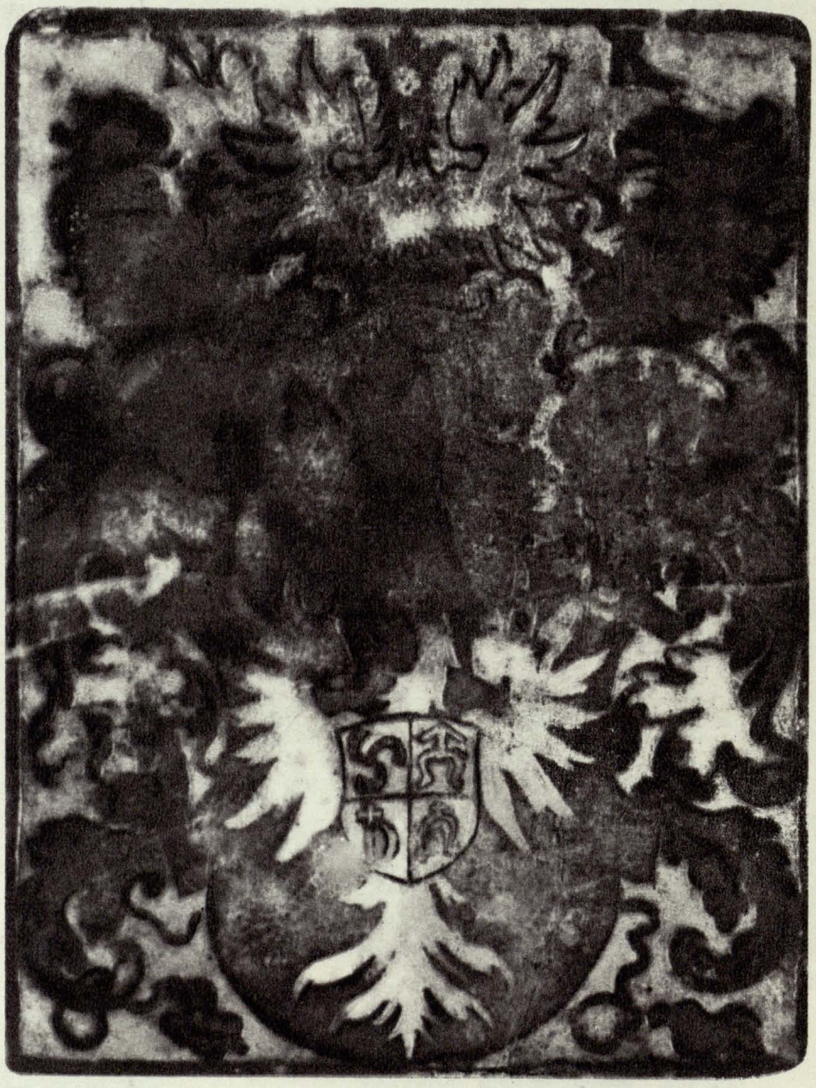

193

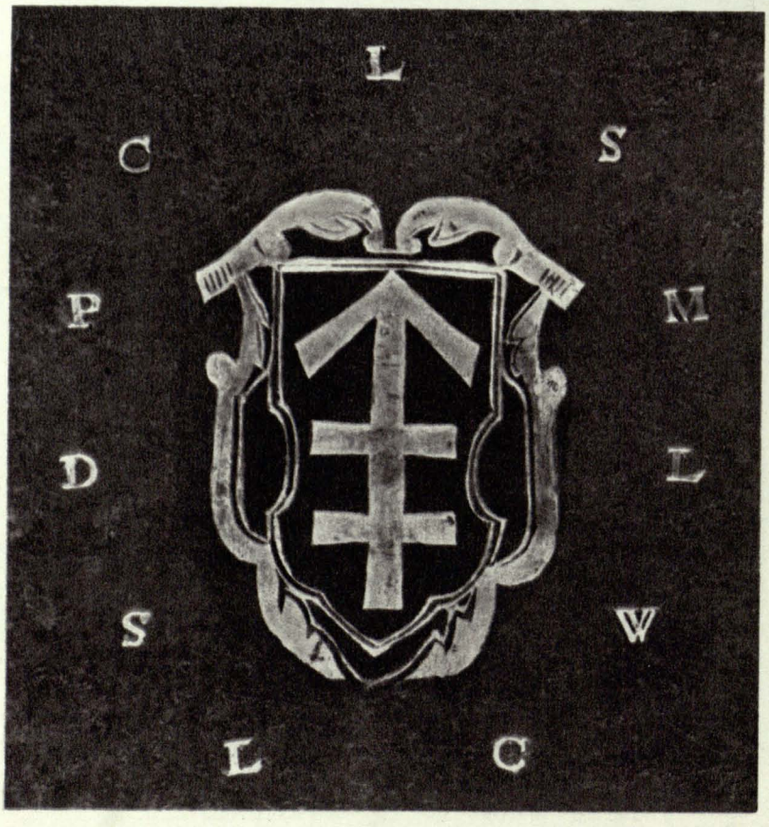

199

198

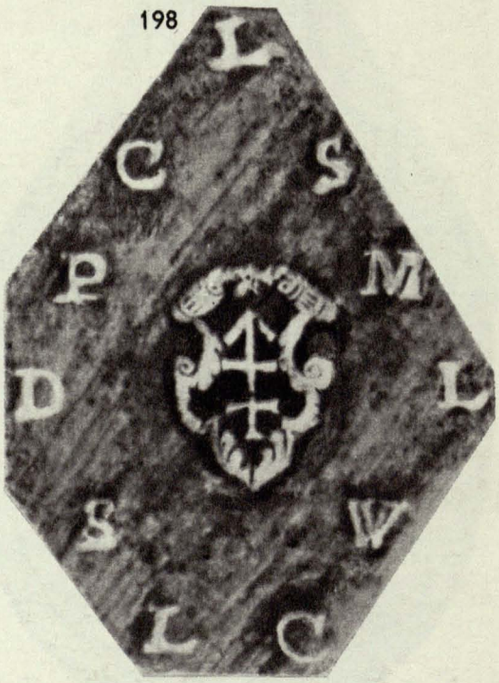

195

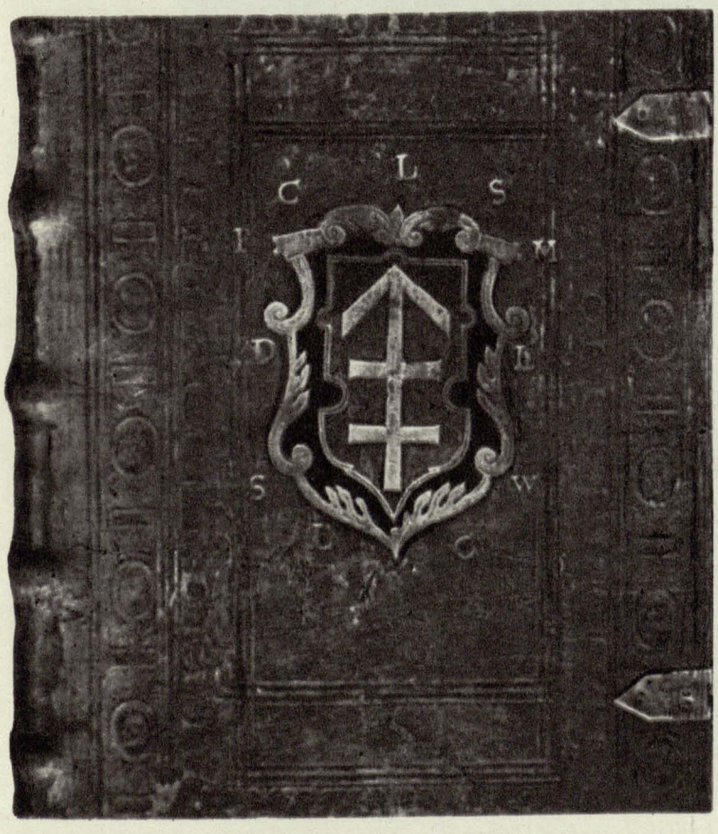

200

202

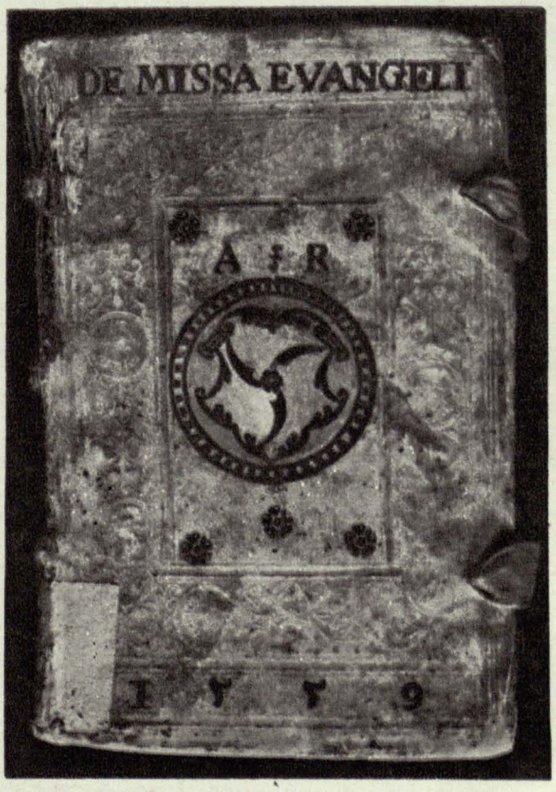

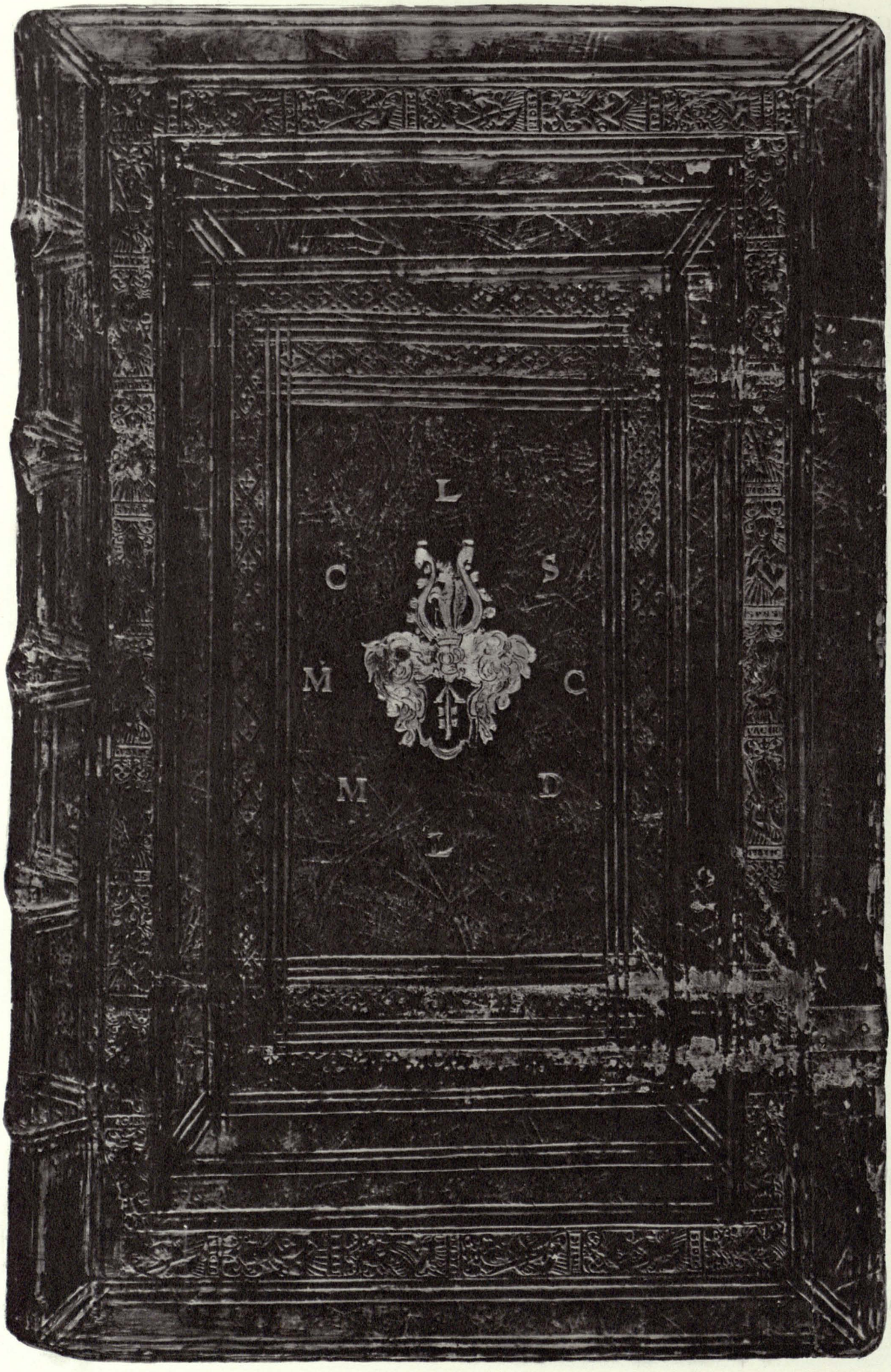
L
C
S
M
C
M
D
Z

203

208

204

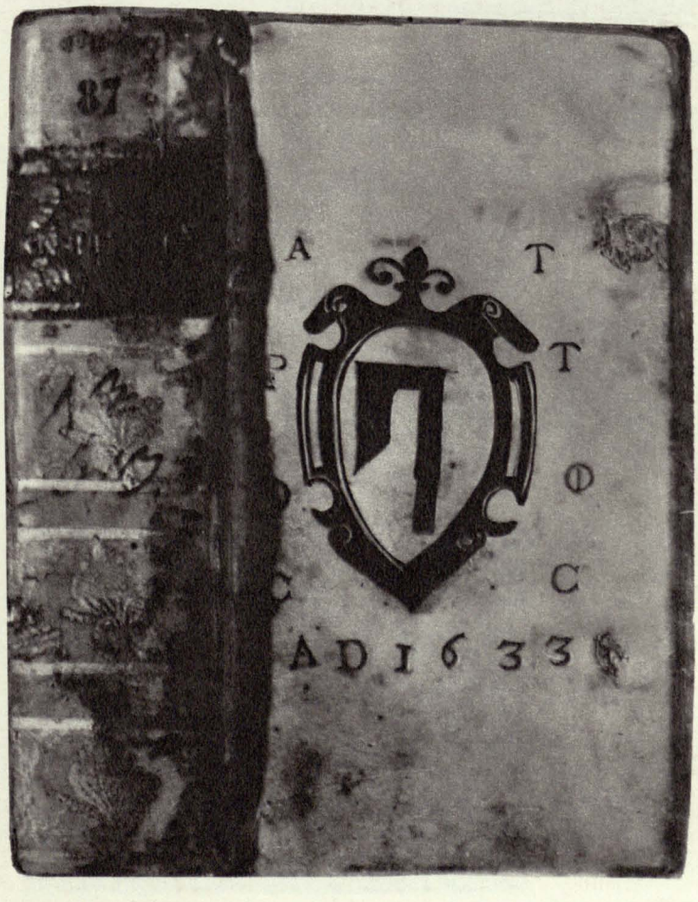

205

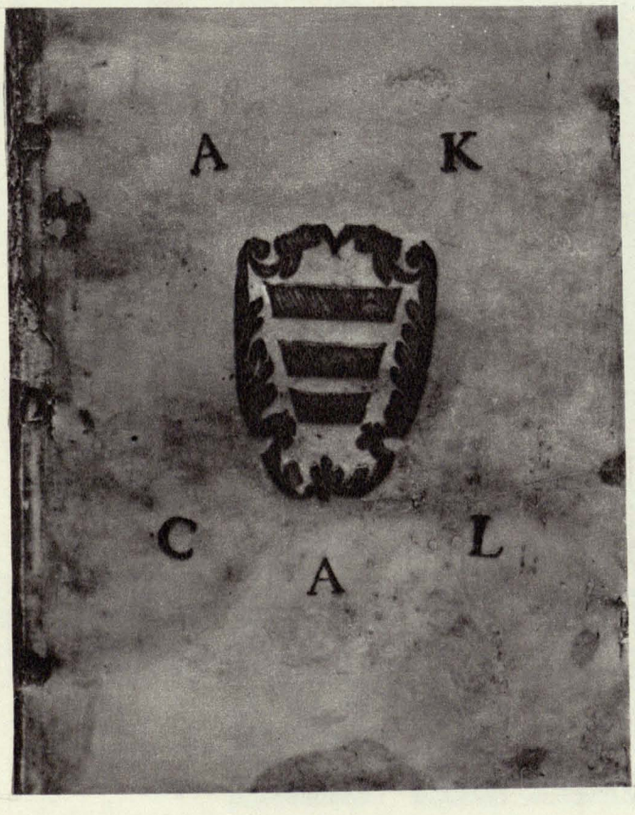

206

207

209

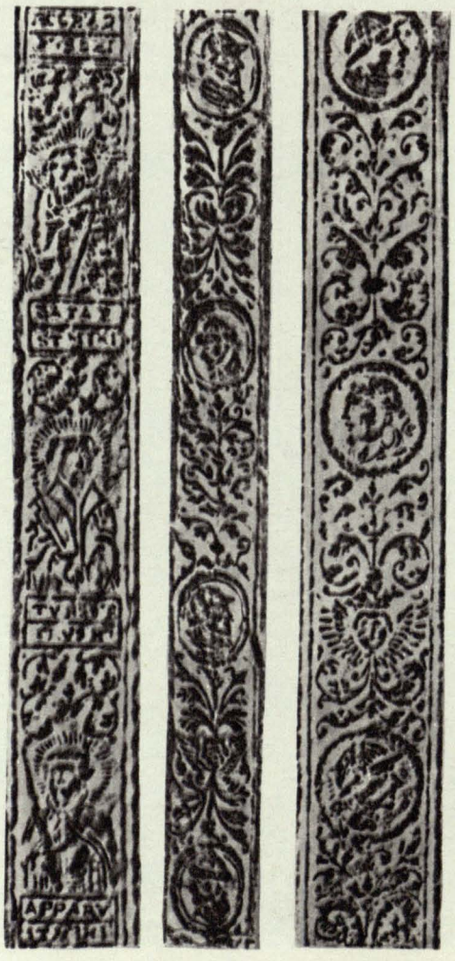

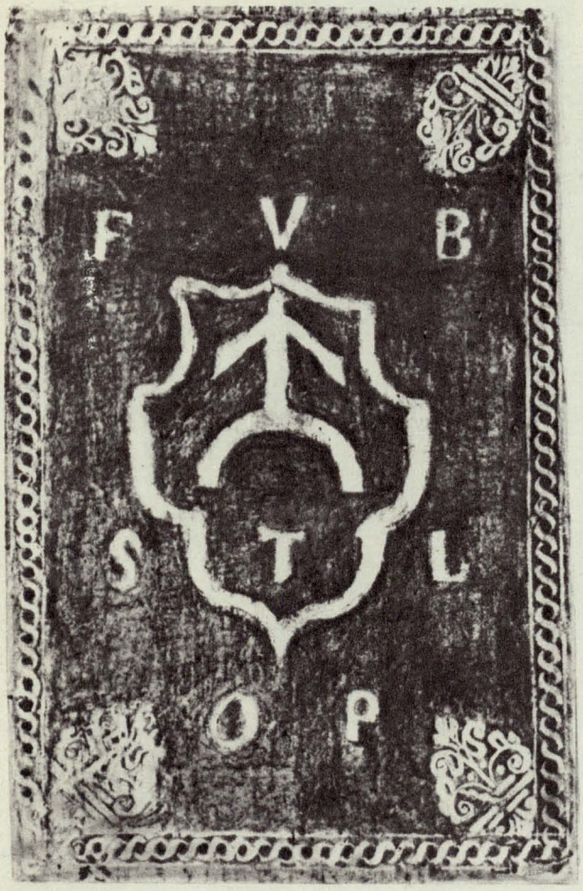

211

212

210

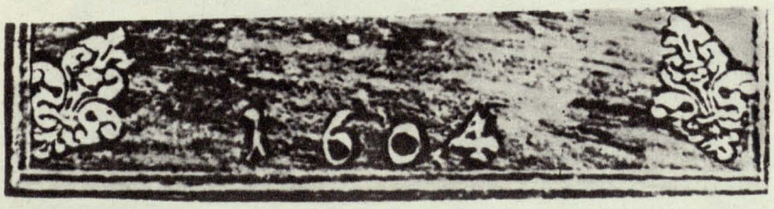

214

213

217

218

215

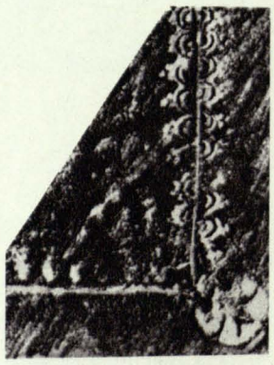

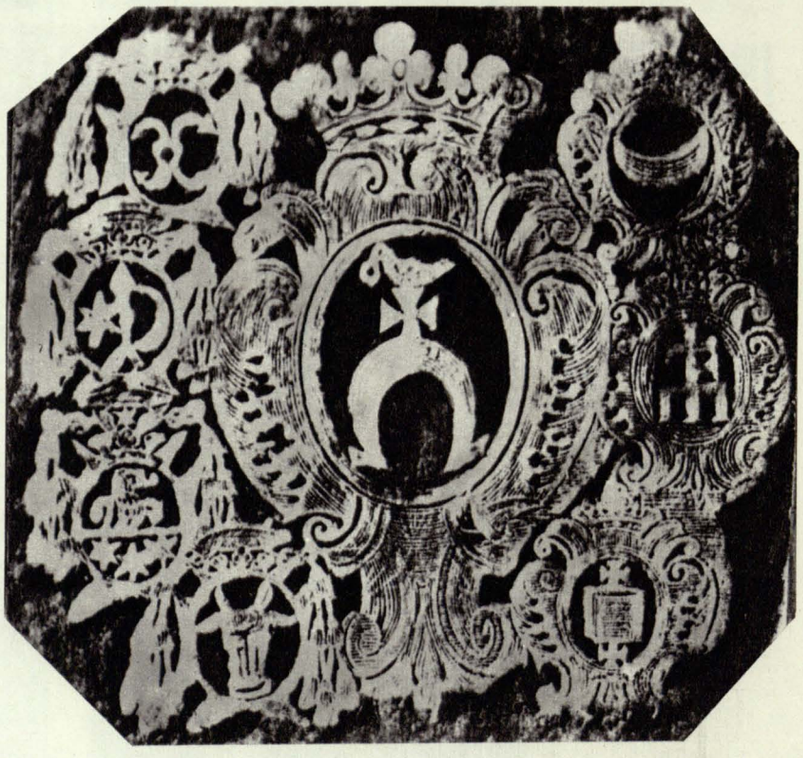

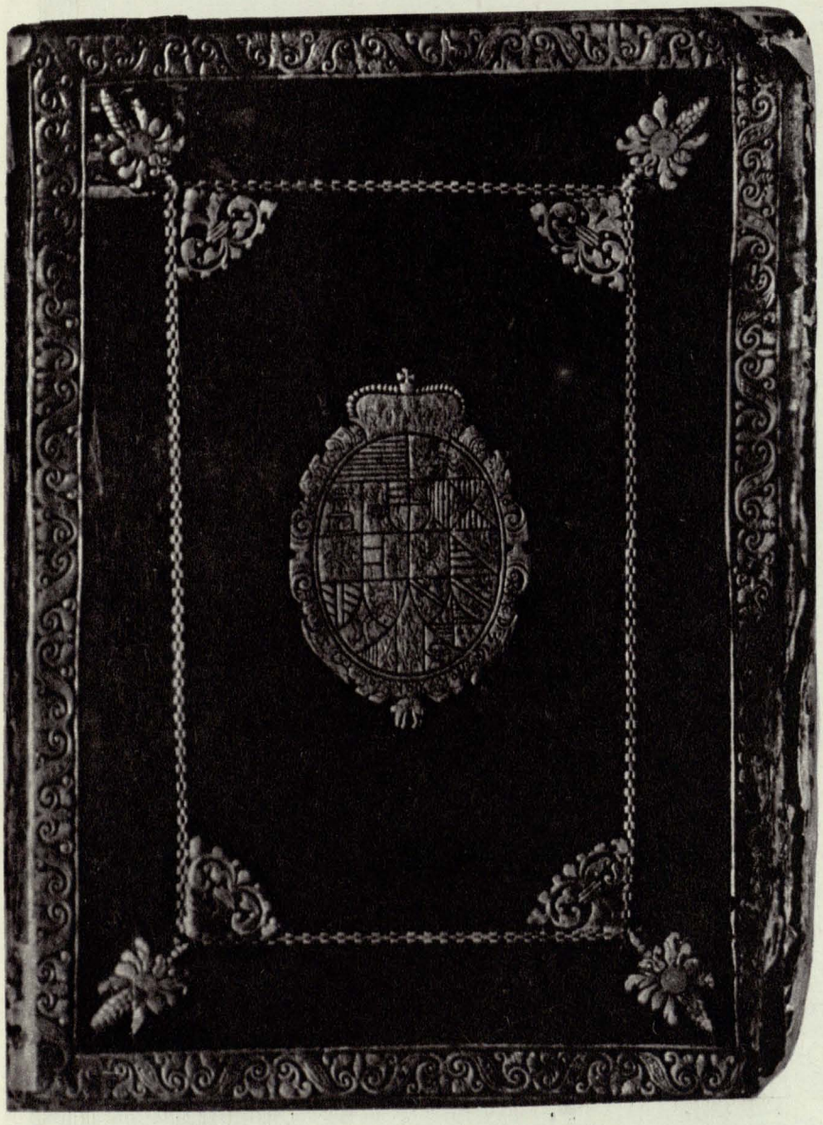

216

223

220

222

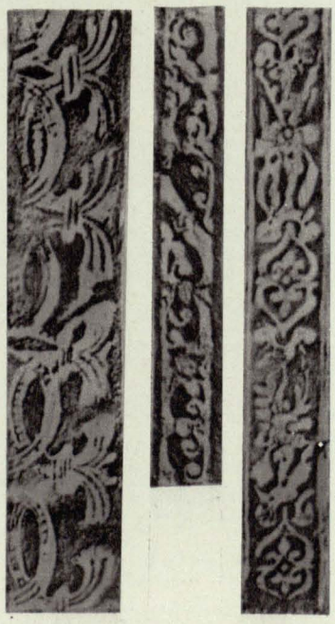

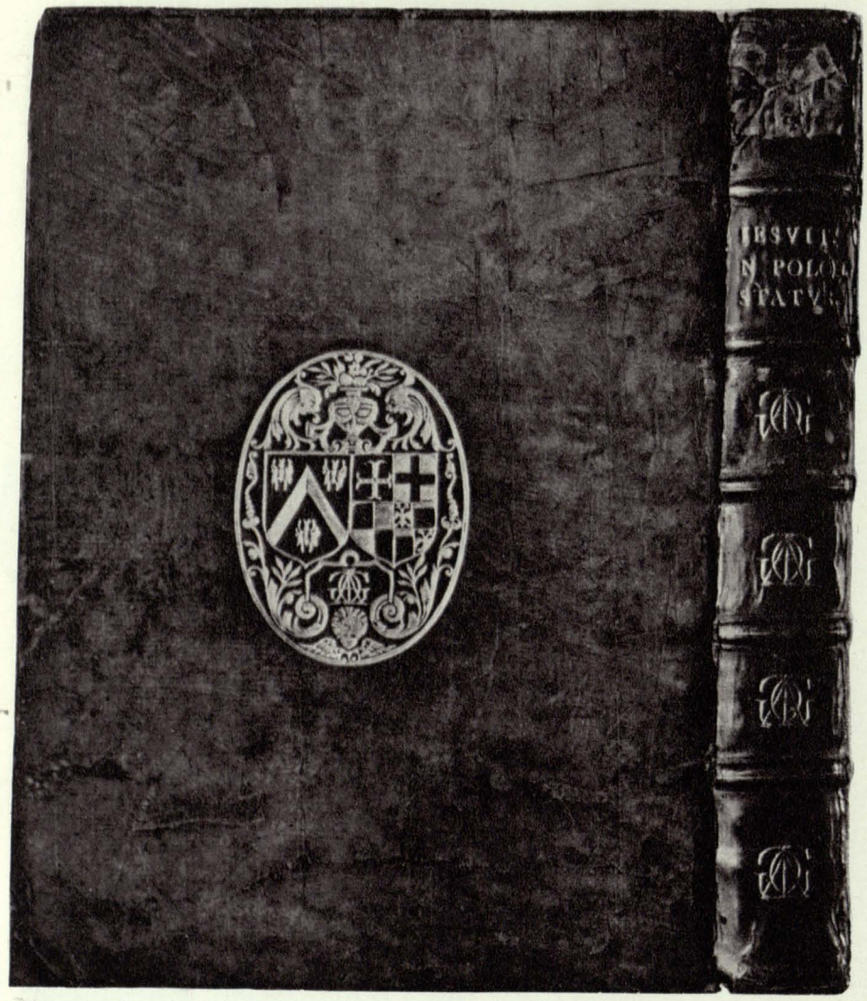

221

227

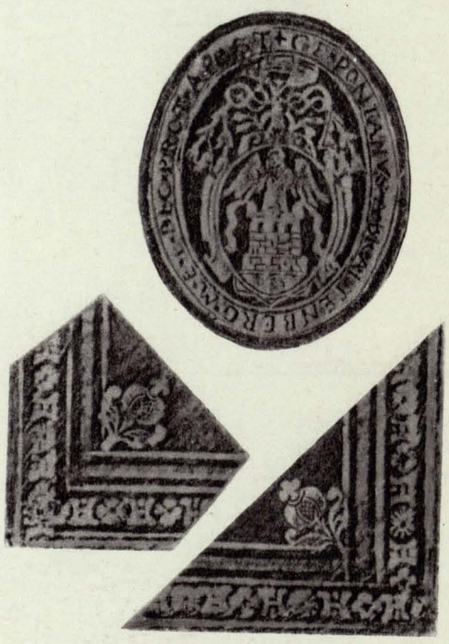

228

226

229

225

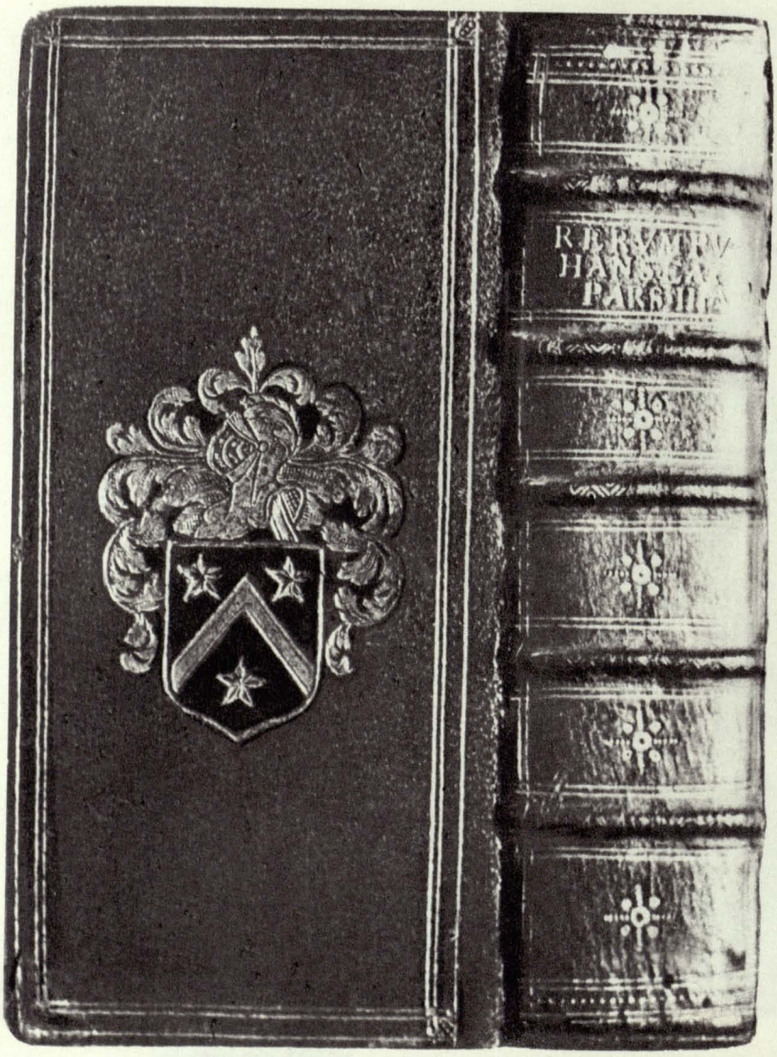

230

234

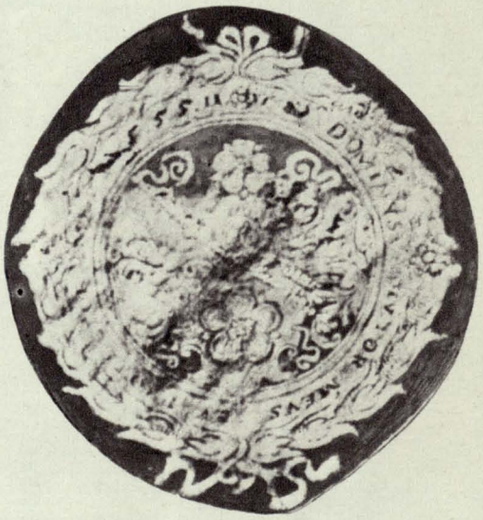

231

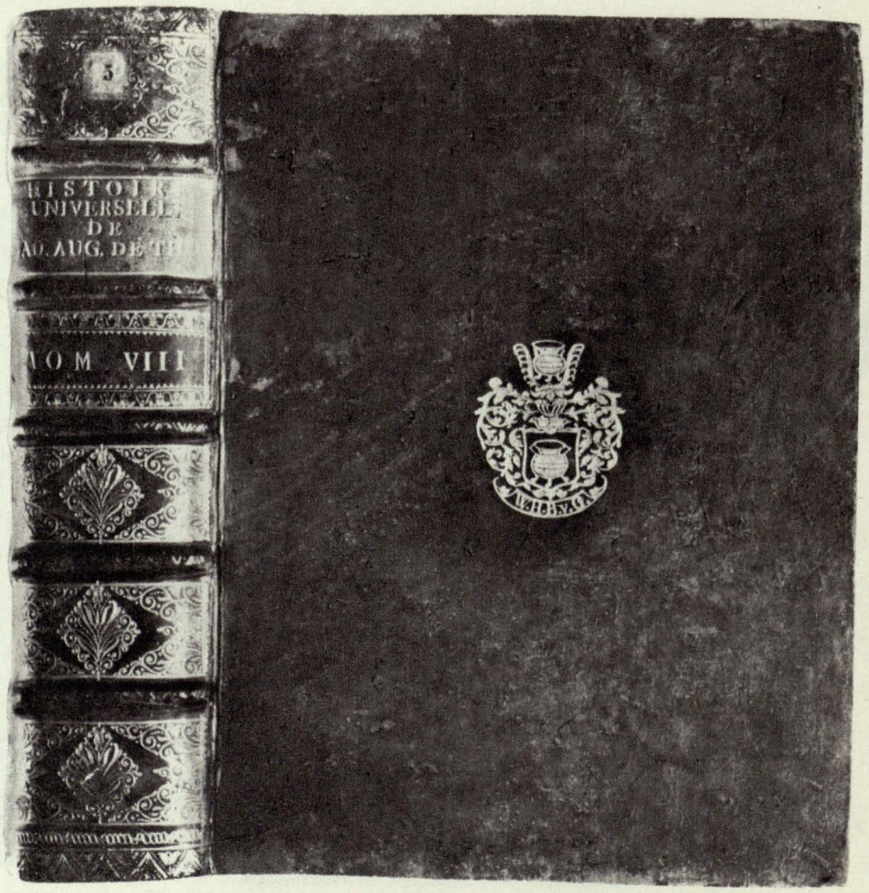

233

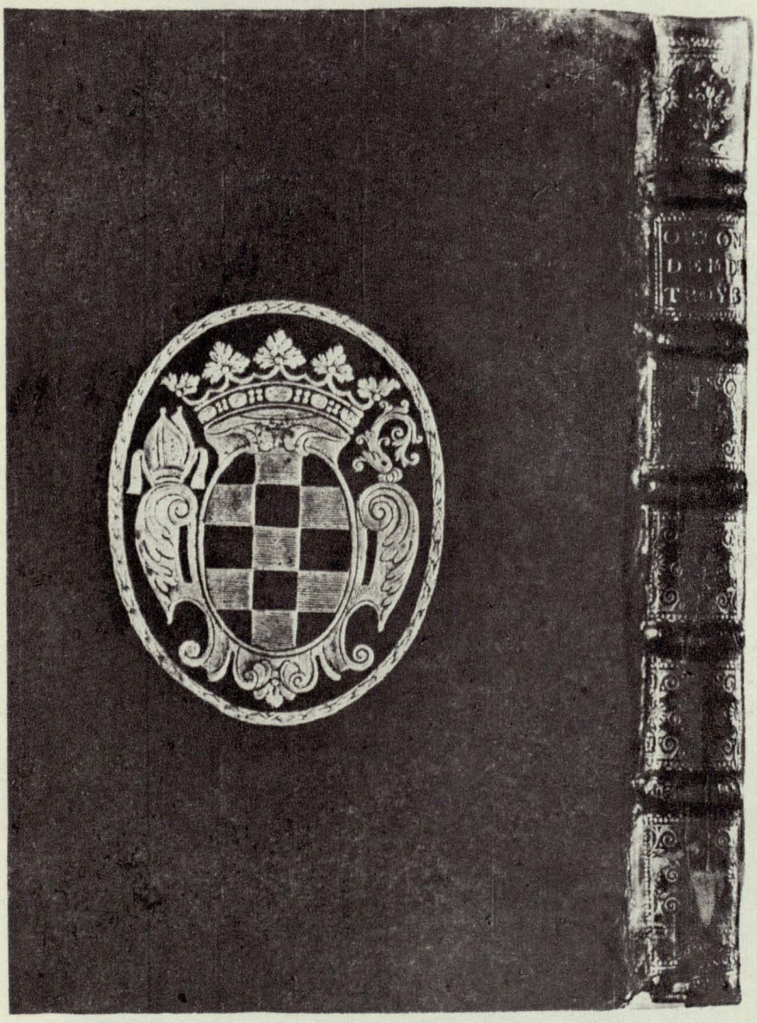

232

235

HIERONIMI OSORI
ISALAM
MATHIAS
BECH

237

M B
HIERO:PLAT:DE:B:STA
1596

M
B

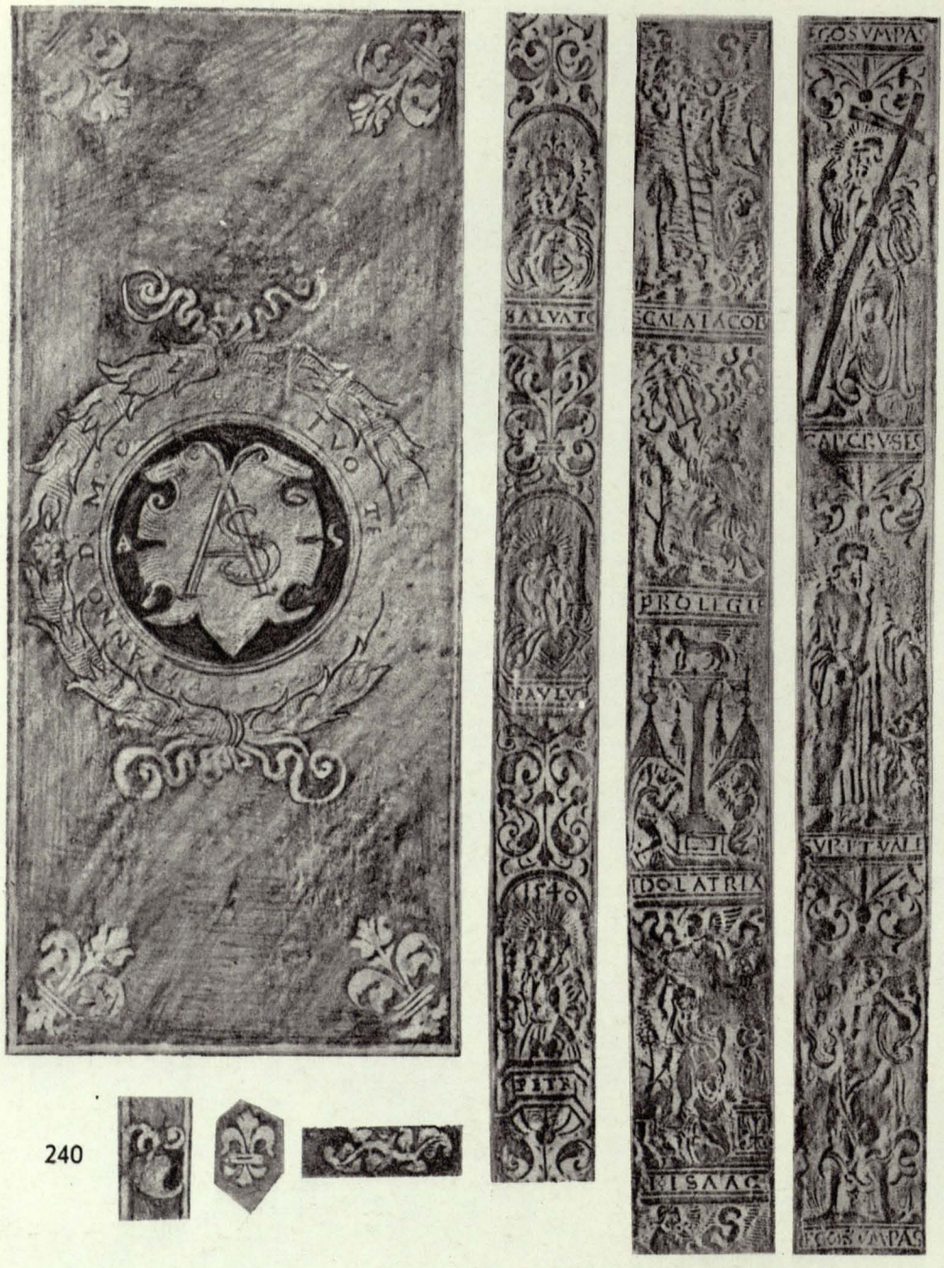

240

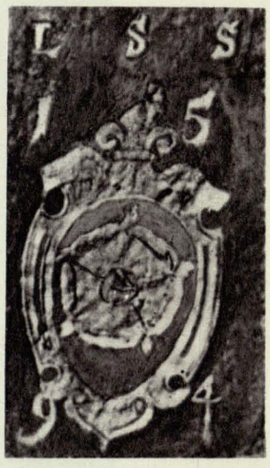

243

242

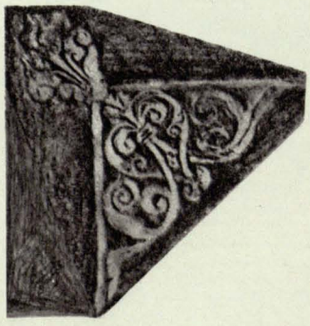

242

241

246

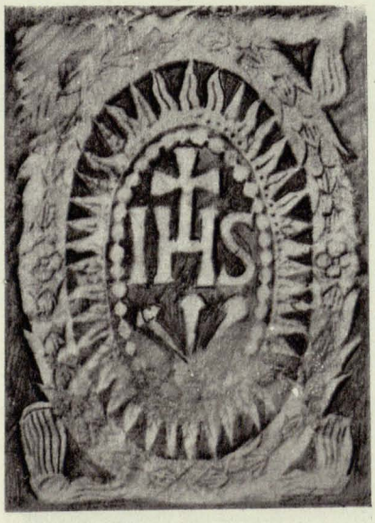

248

MARVLVS ME

245

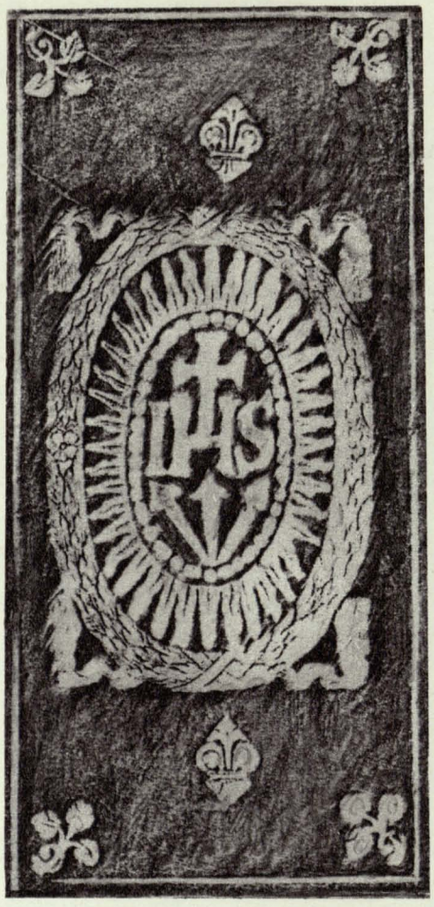

247

250

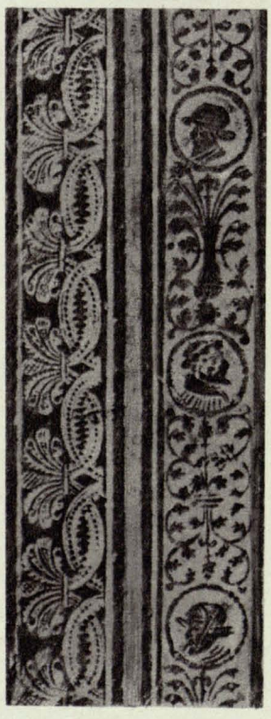

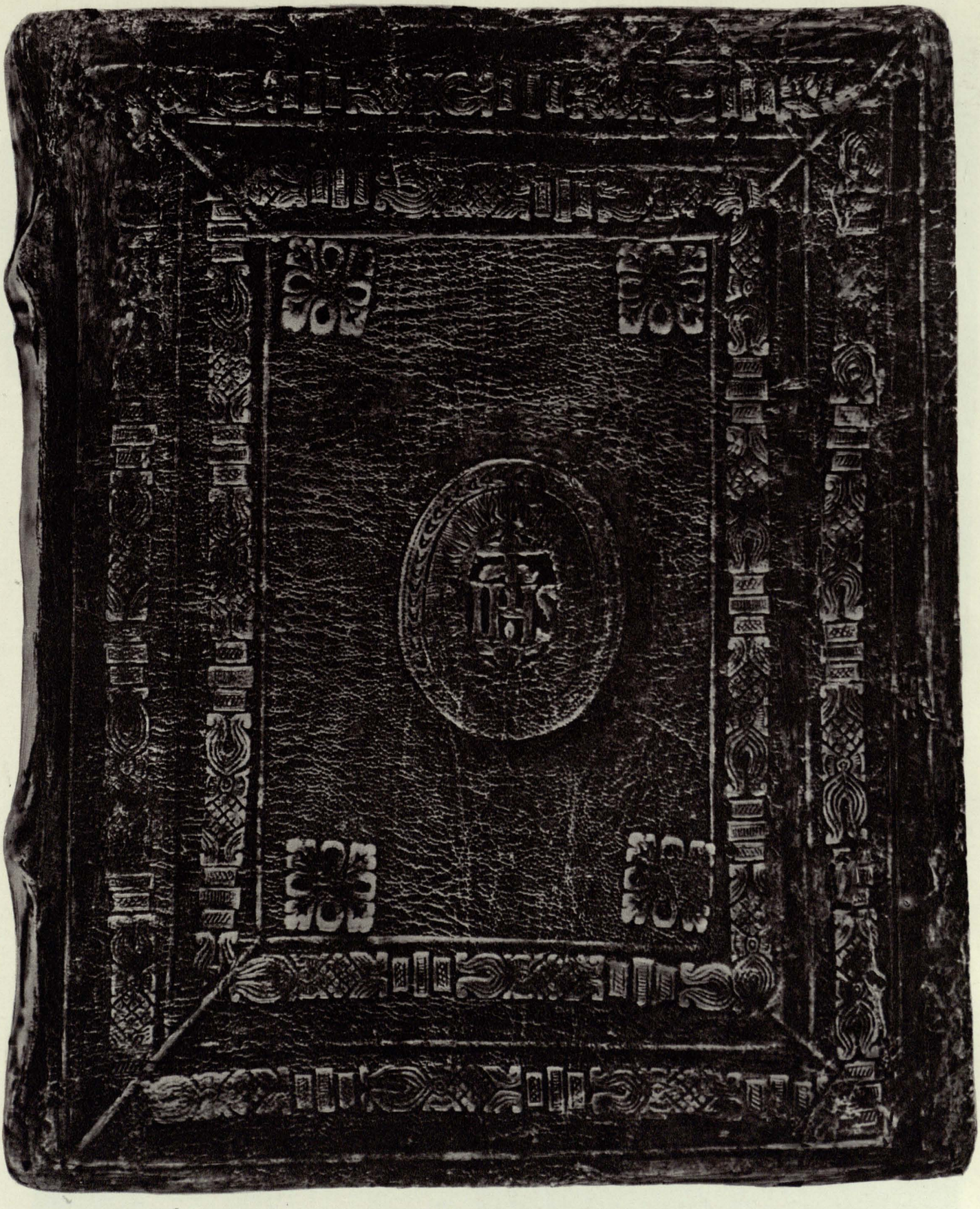

249

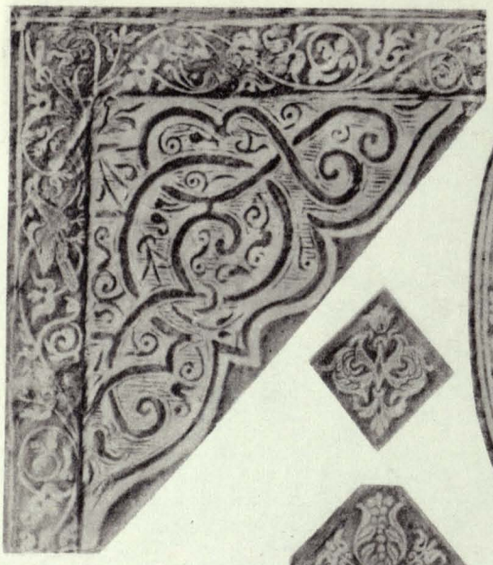

255

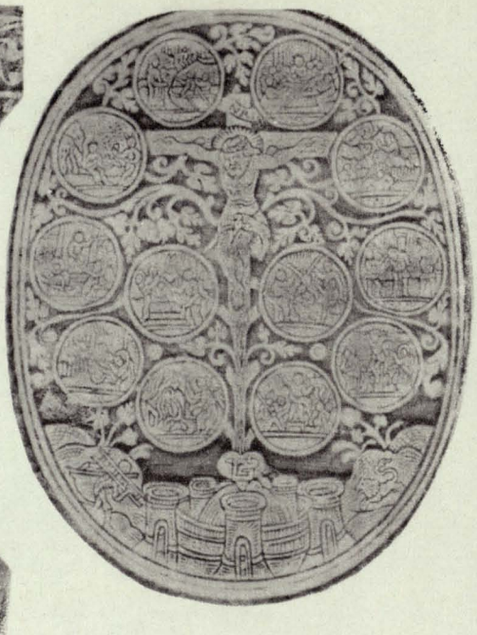

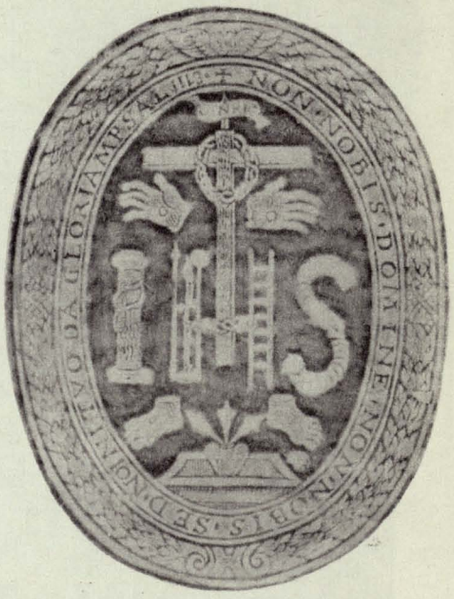

253

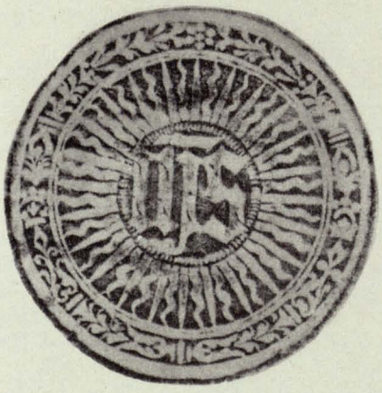

252

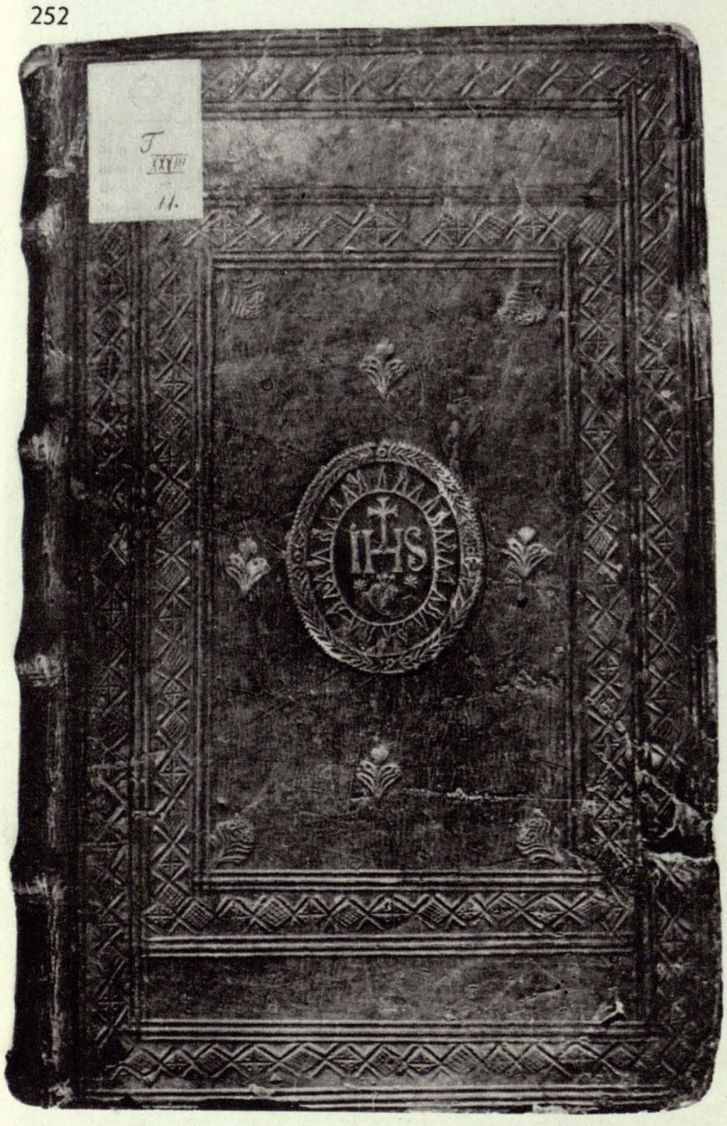

254

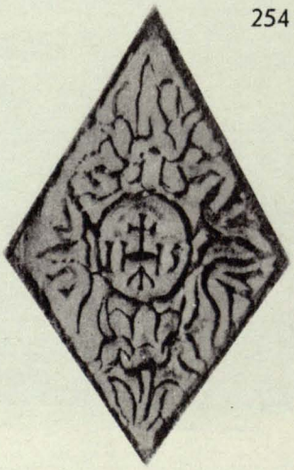

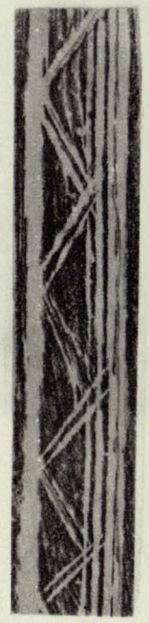

THEATRVM·CONCIONATORVM·
IHS

256

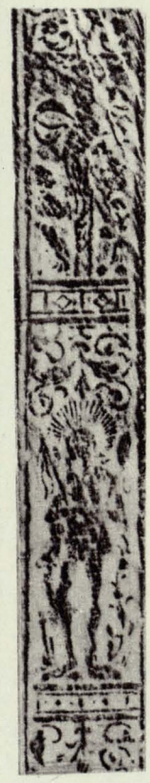

257

262

262

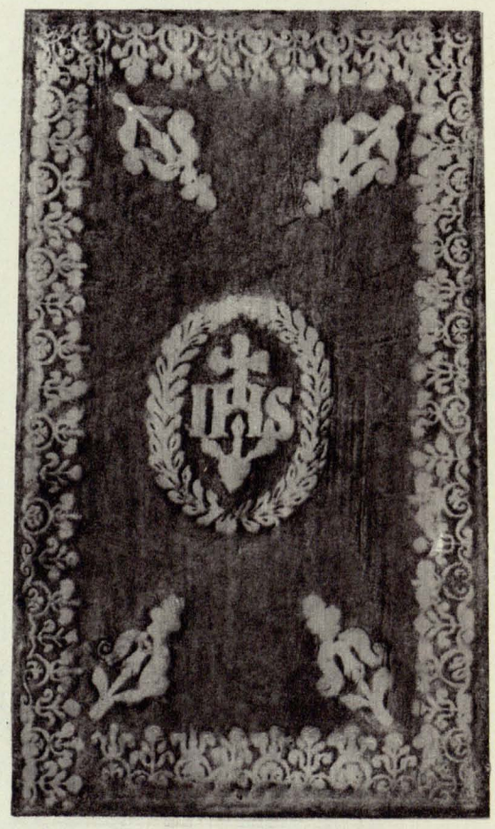

259

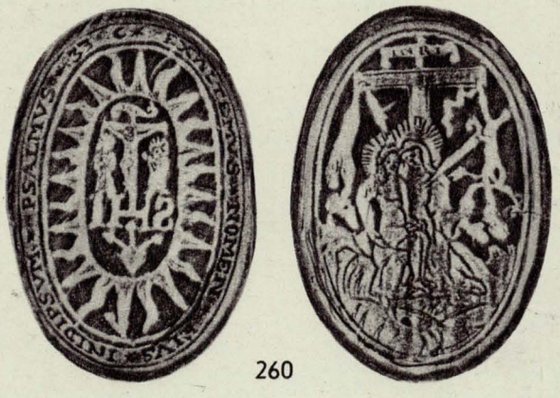

260

260 A

258

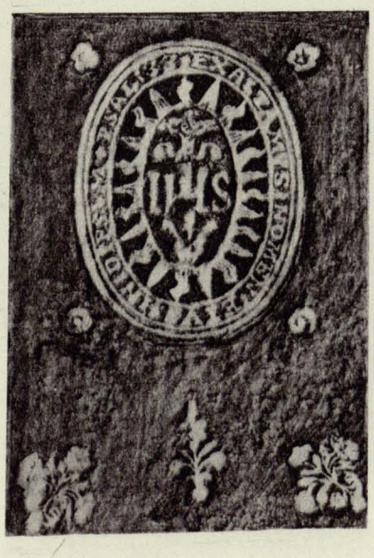

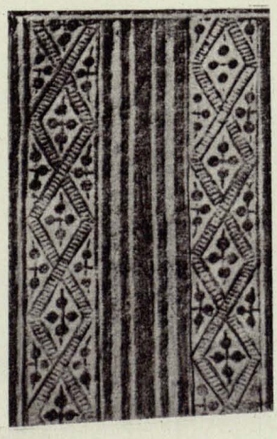

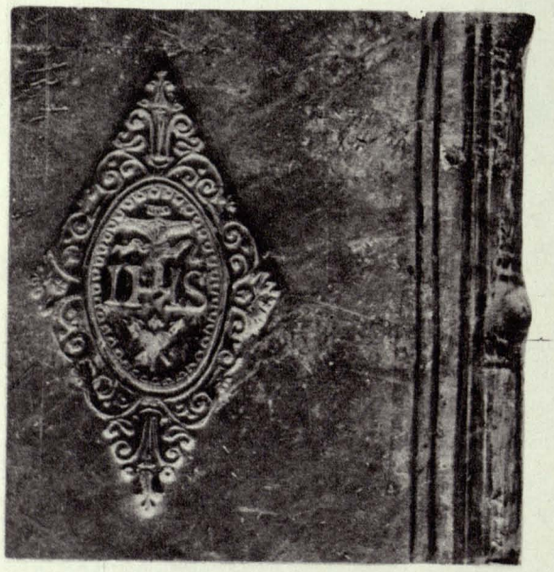

261

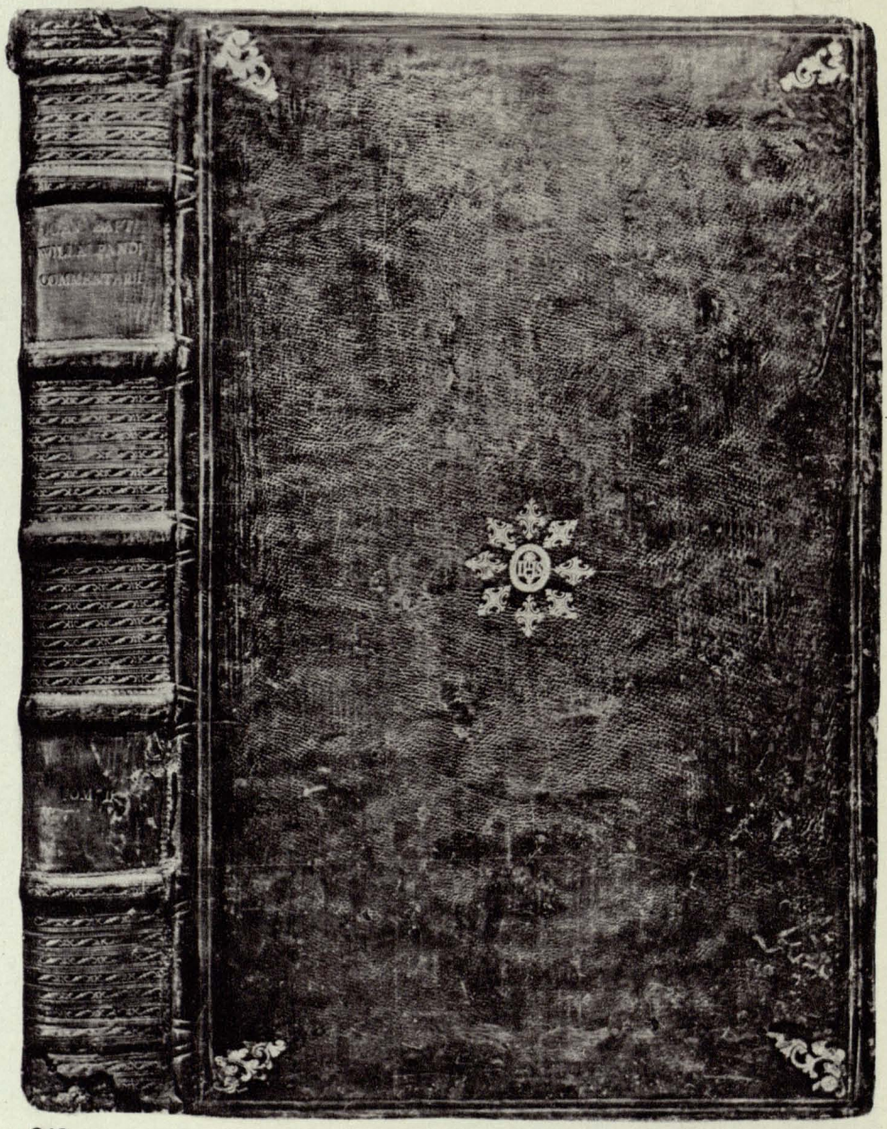

263

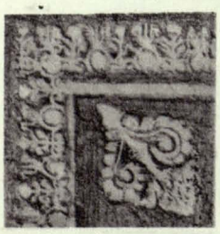

264

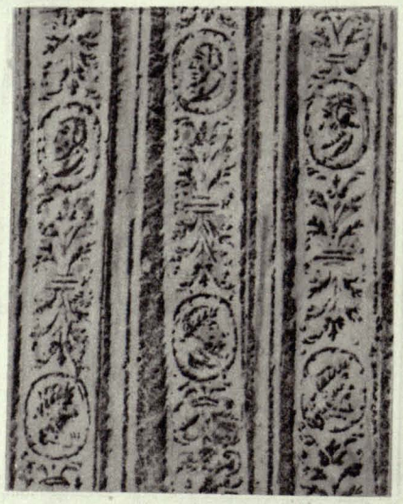

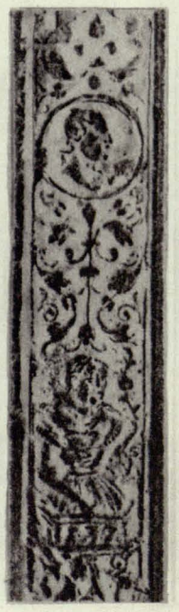

264

265

265

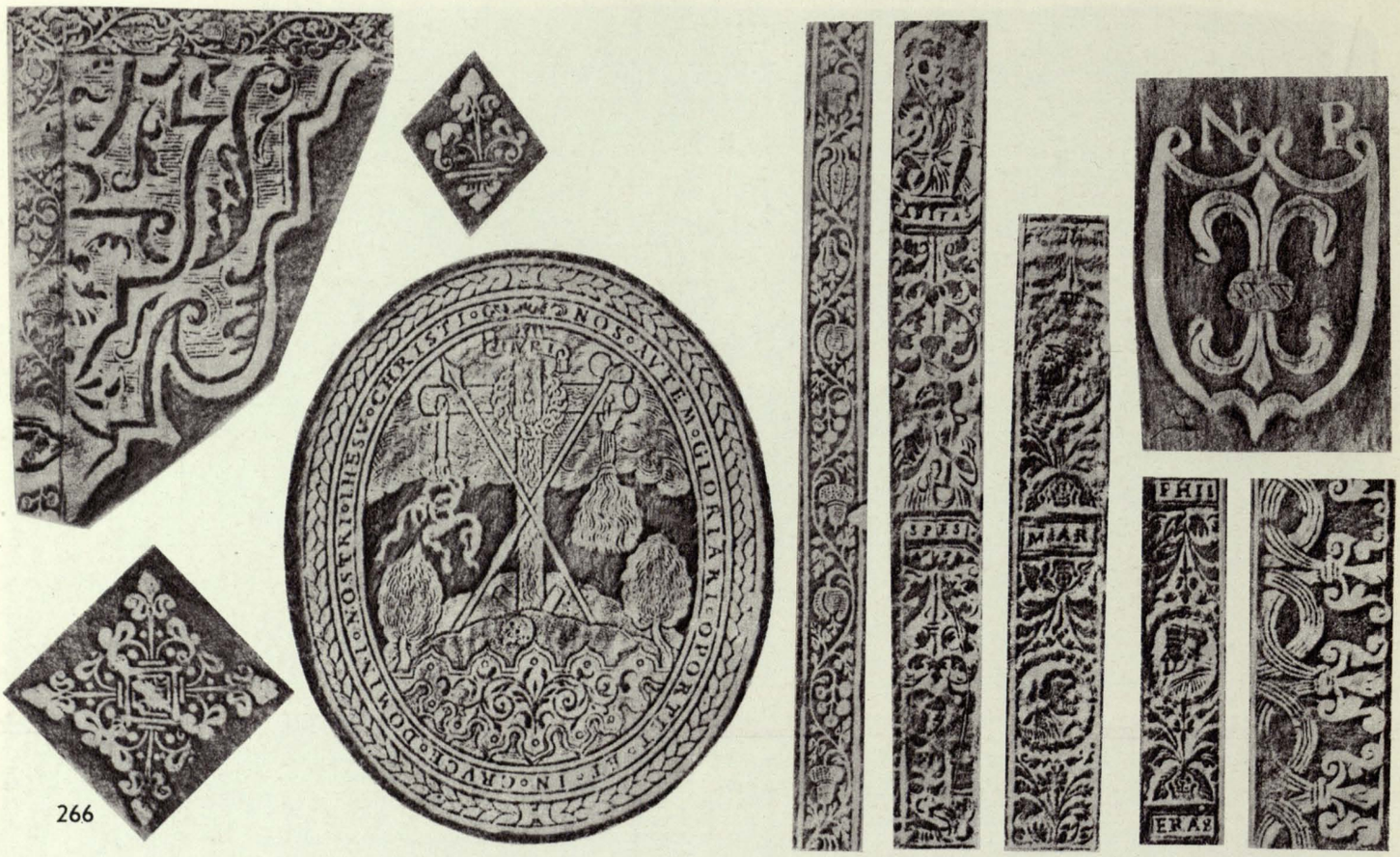

266

268

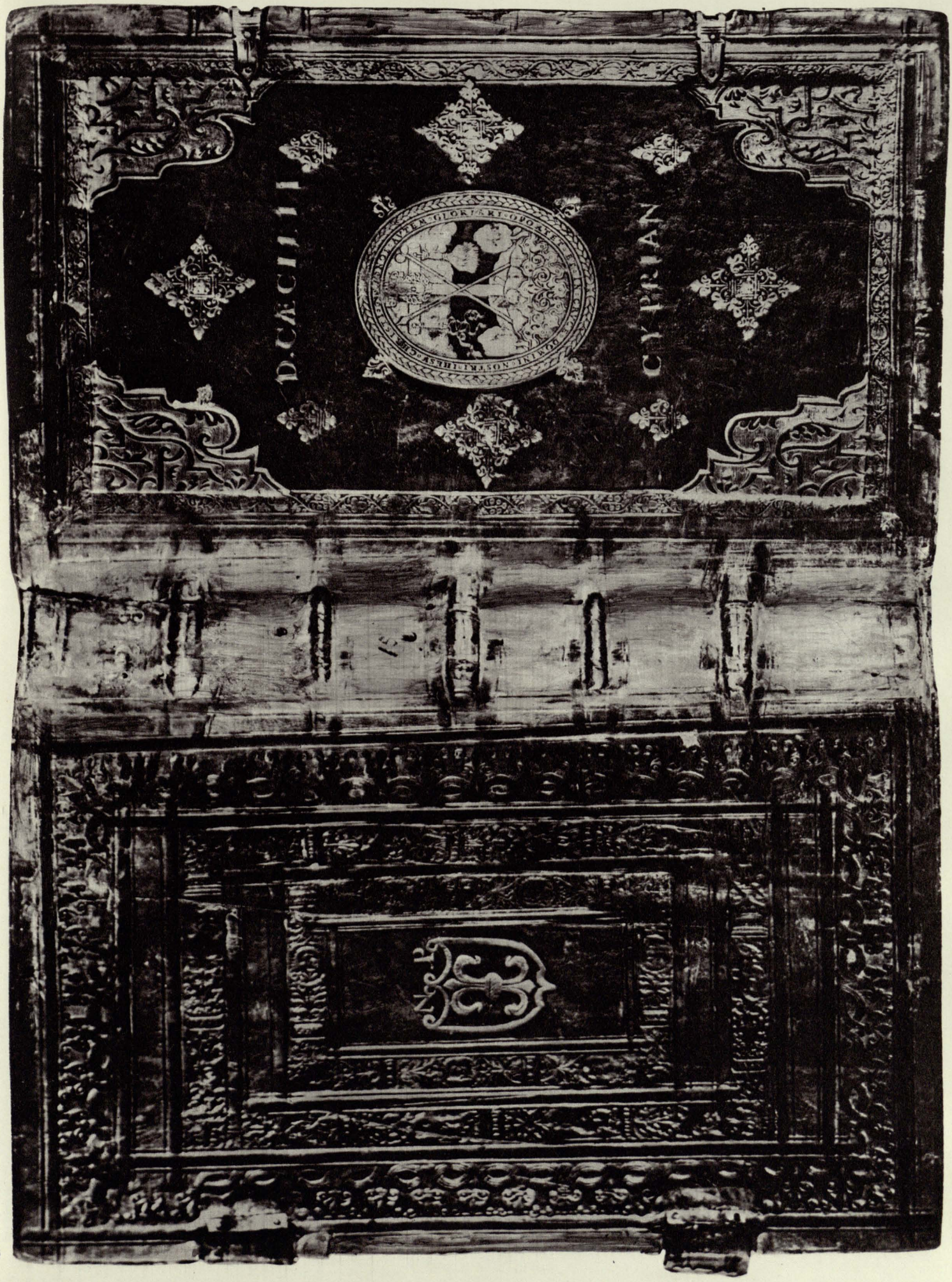
D. CÆCILII
CYPRIAN

269

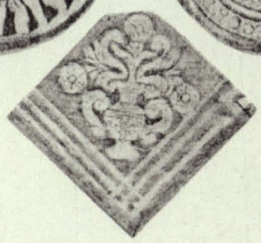

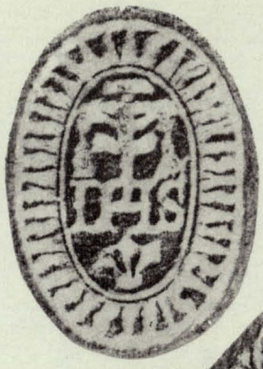

270

273 A

271

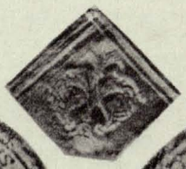

273

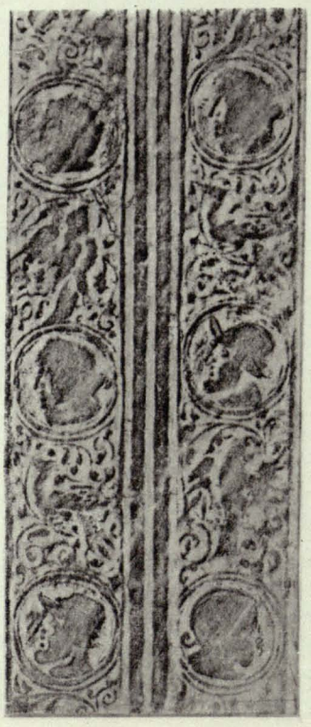

274

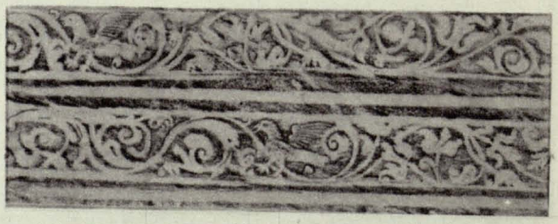

272

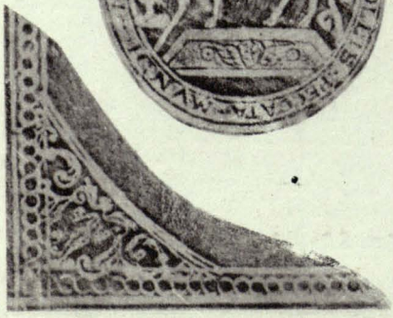

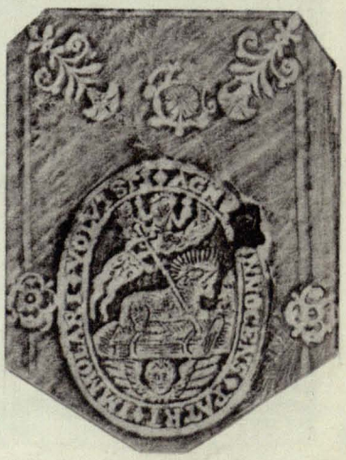

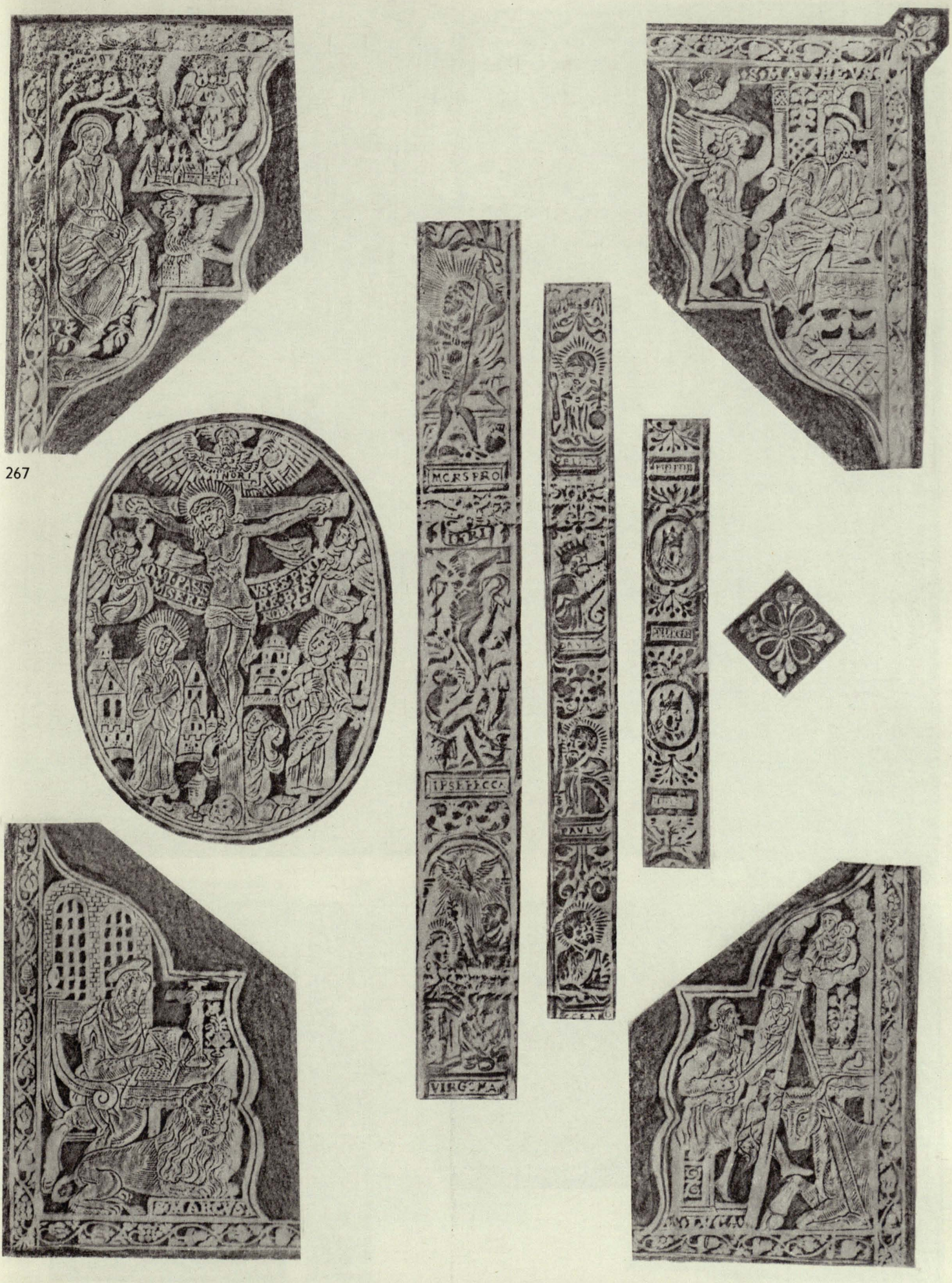

267

276

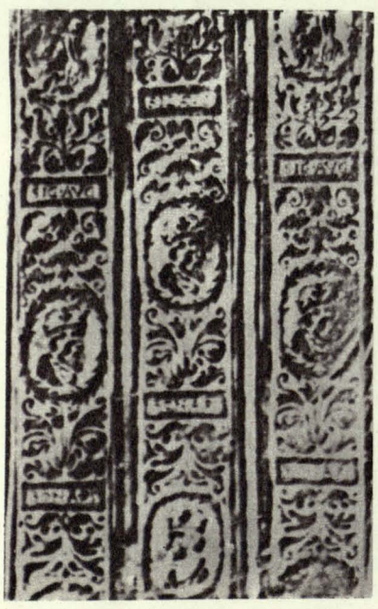

275

276

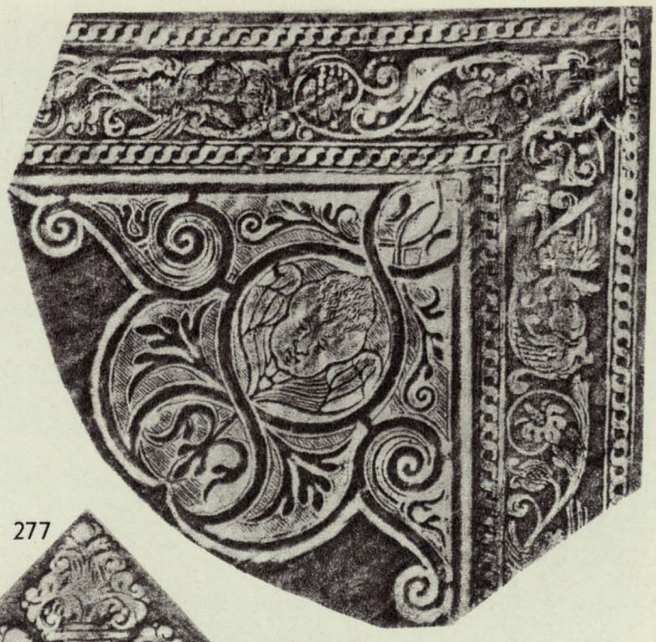

277

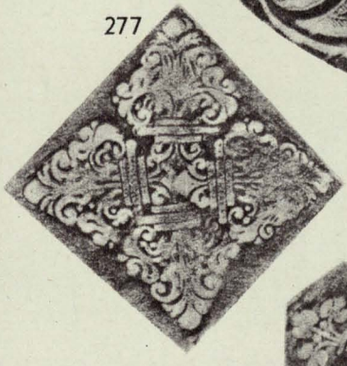

279

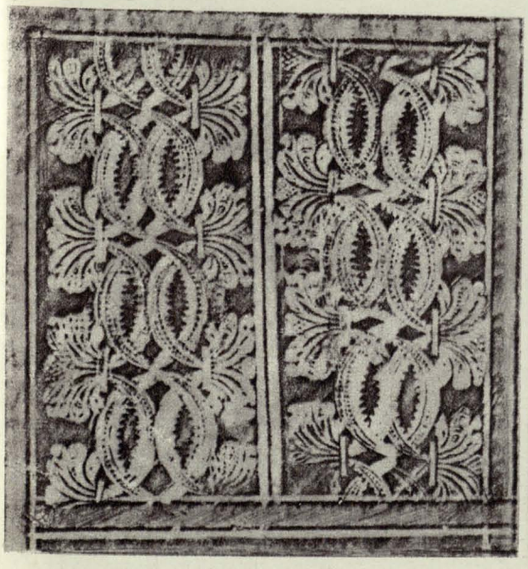

277

279

PLVS ANDERLIE
VI DE MORTALITATE

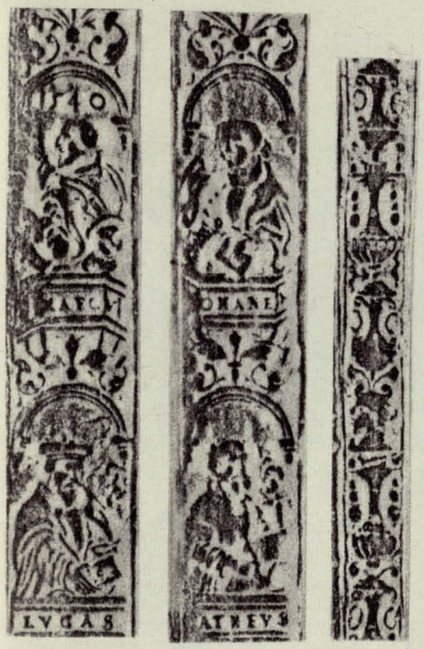
LVGAS
ATHEVS

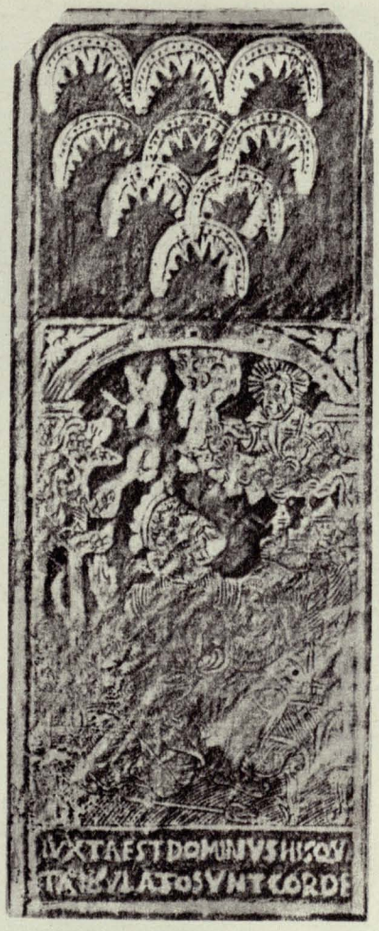
IVXTA EST DOMINVS HIS QVI
TRIBVLATO SVNT CORDE

IVXTA EST DOMINVS HIS QVI
TRIBVLATO SVNT CORDE

281

IVSTIFICACIO
SATISFACTIO

IVSTICIA

ABRAM ISA
SCALA LAC
DEG PREC

282

IVXTA EST DOMINVS HIS QVI TRIBVS C

280

PECCATVM

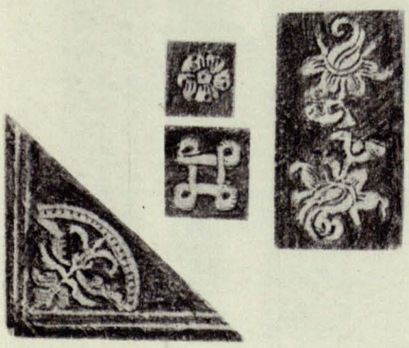

283

285

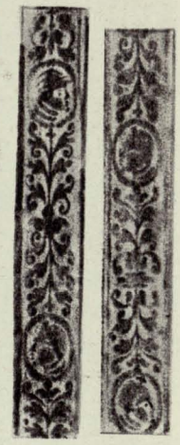

289

284

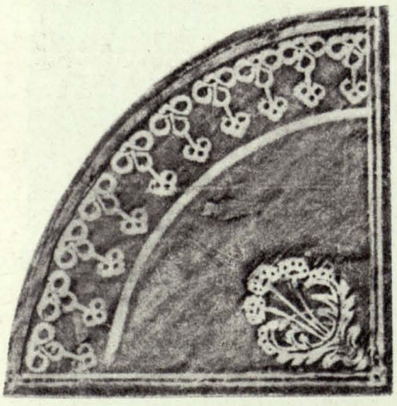

284 289

286

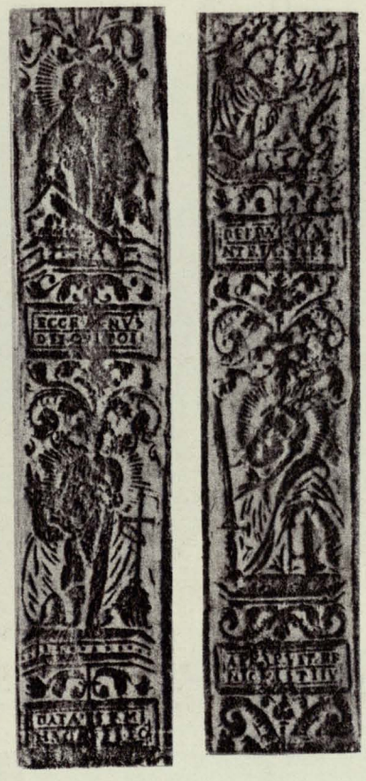

288

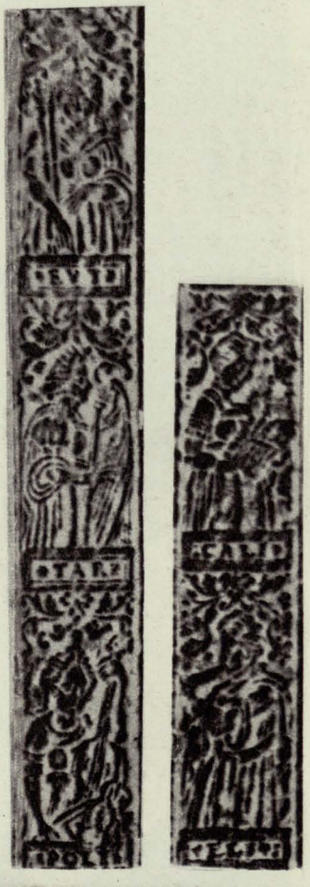

288

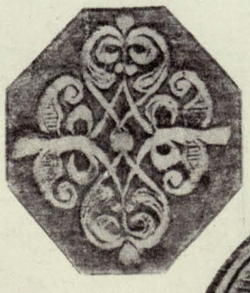

287

290

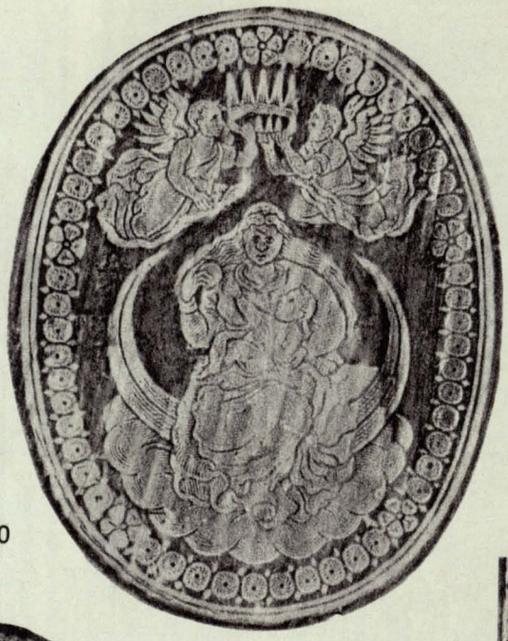

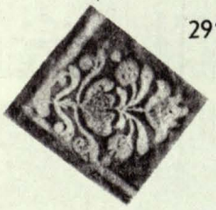

291

291

292

292

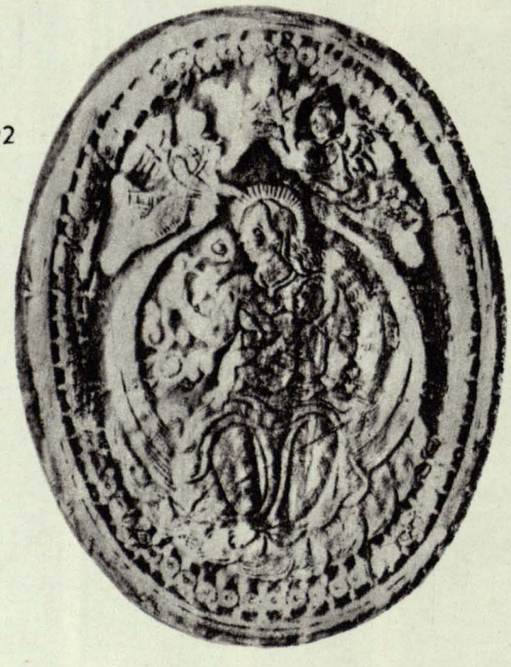

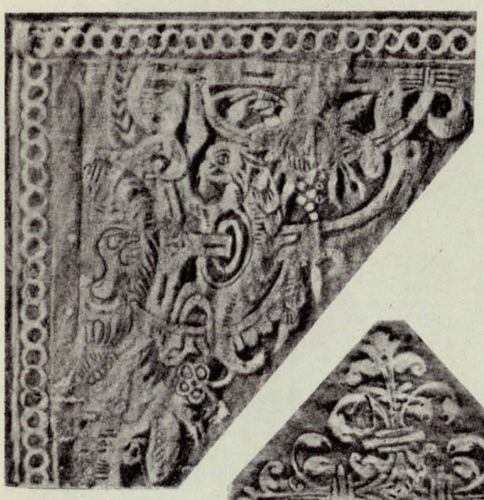

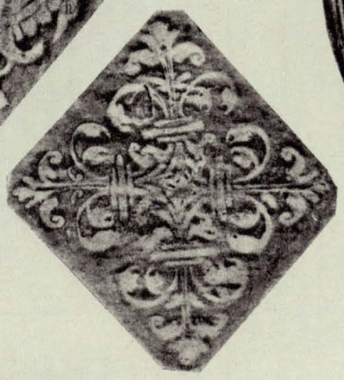

293

294

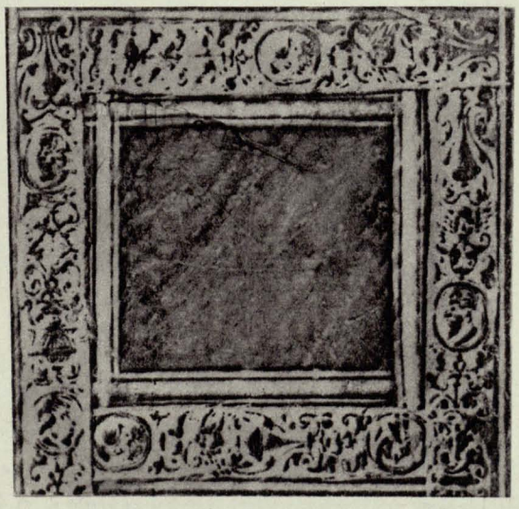

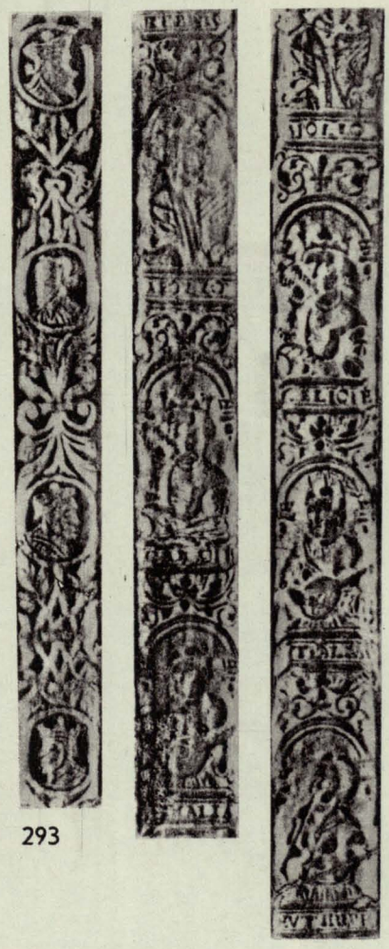

293

294

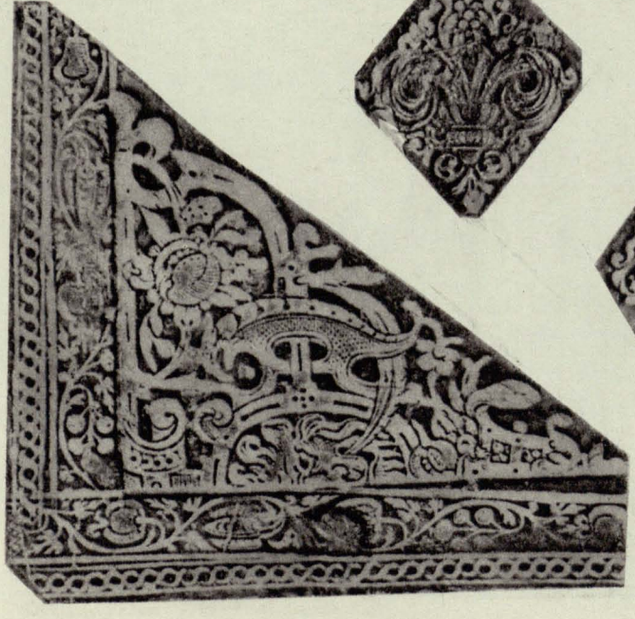

295

296

298

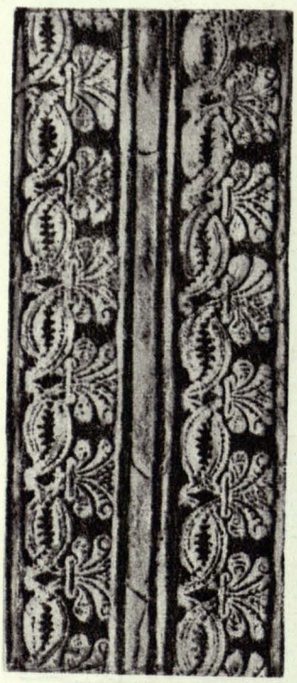

297

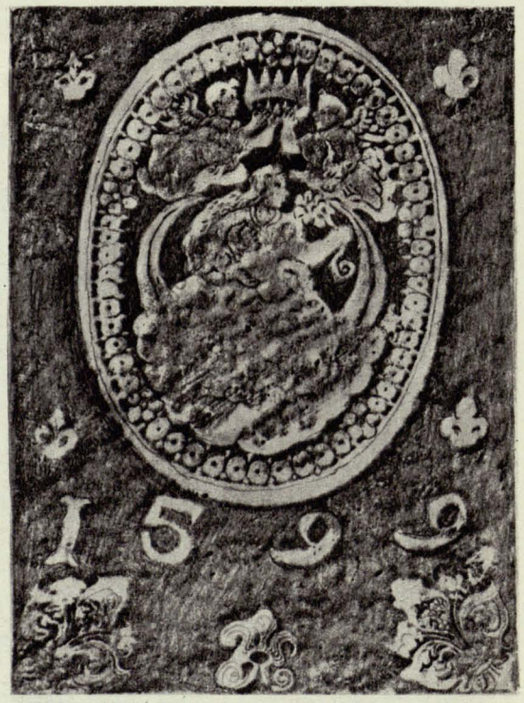

P V
P N
CORCINEN
S R M CAP

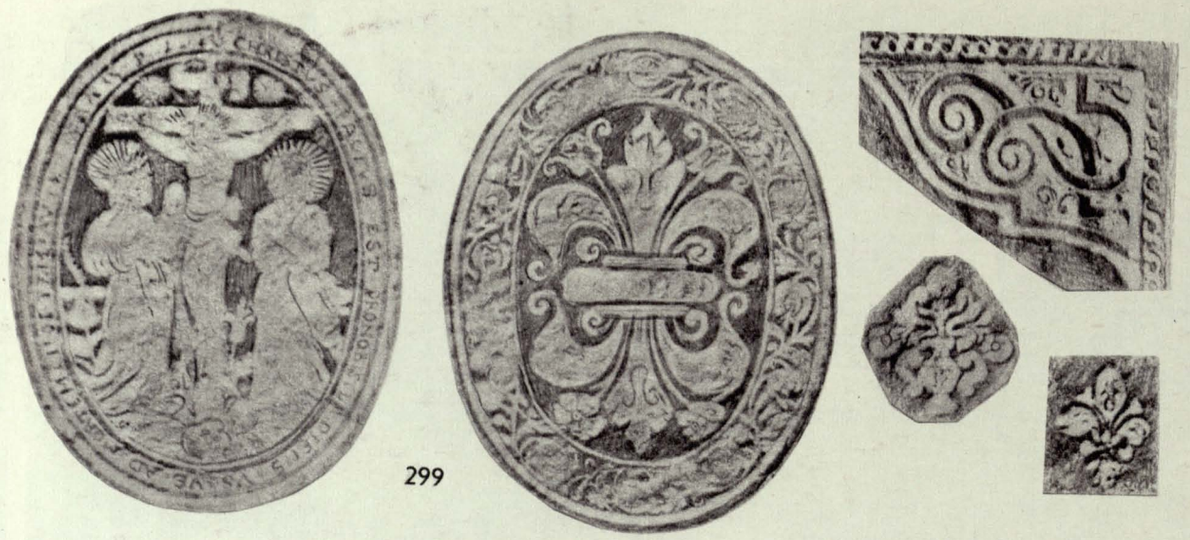

299

300

302

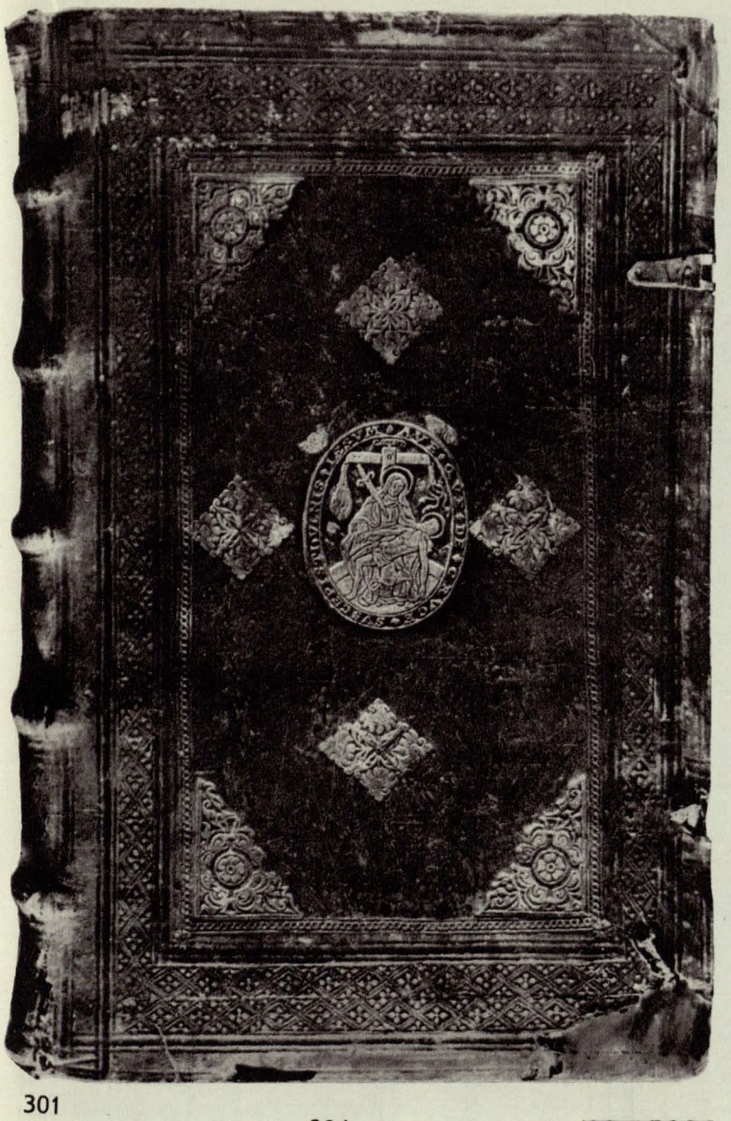

301

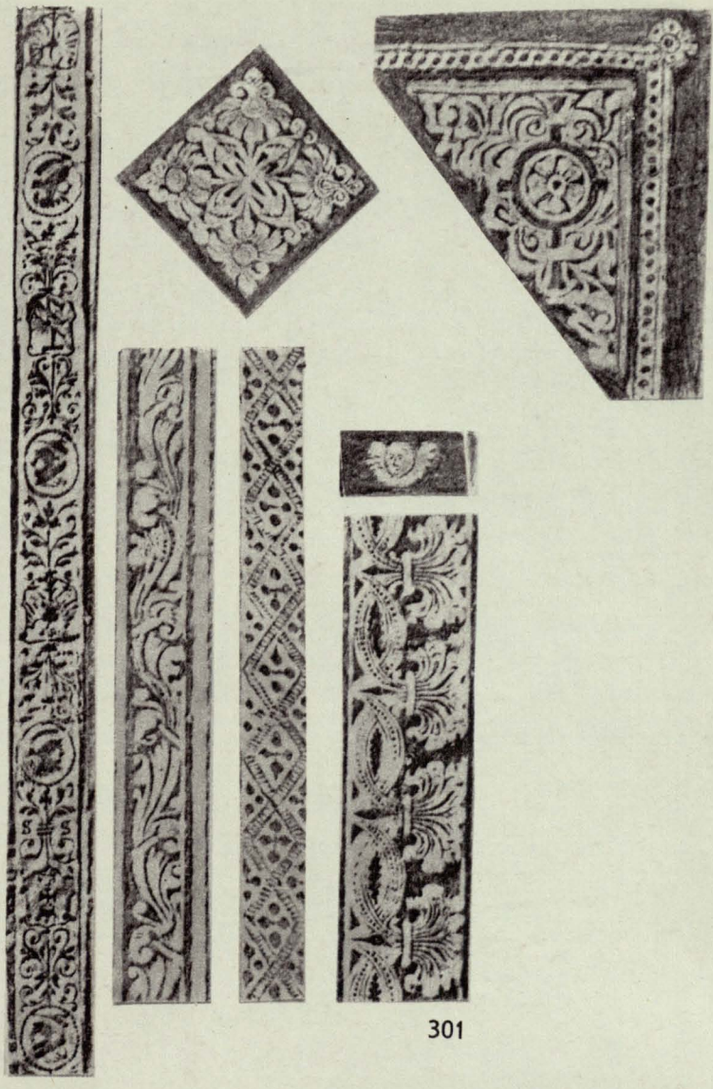

301

304

303

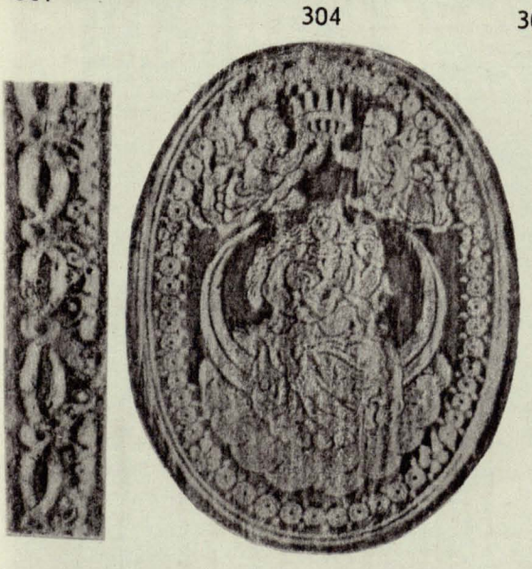

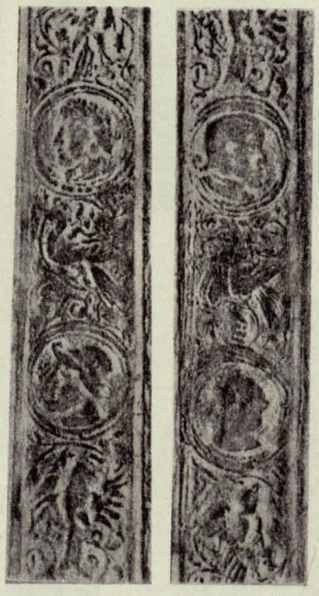

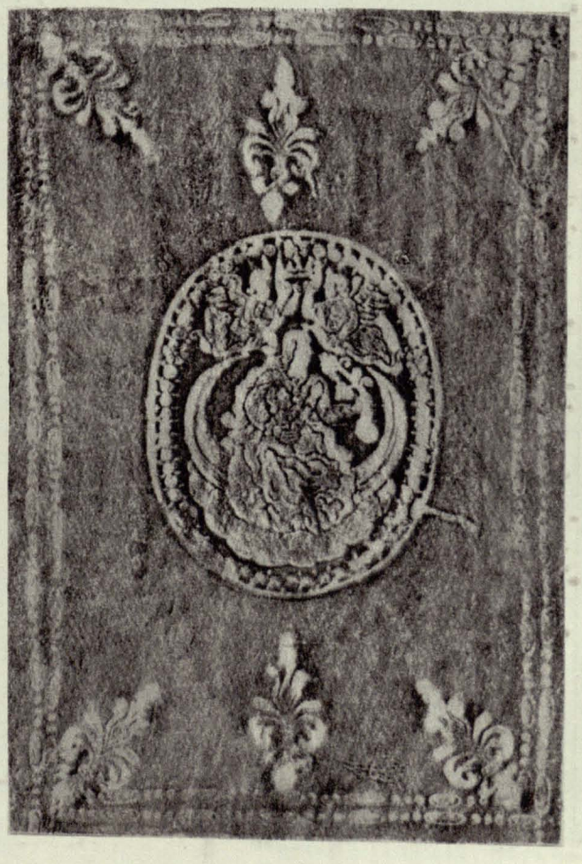

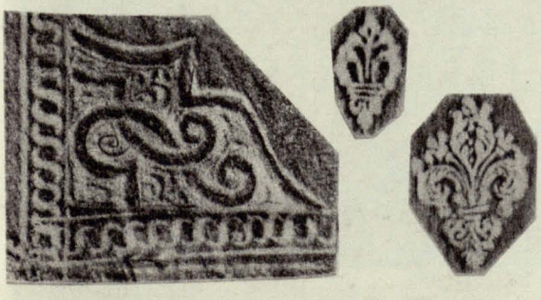

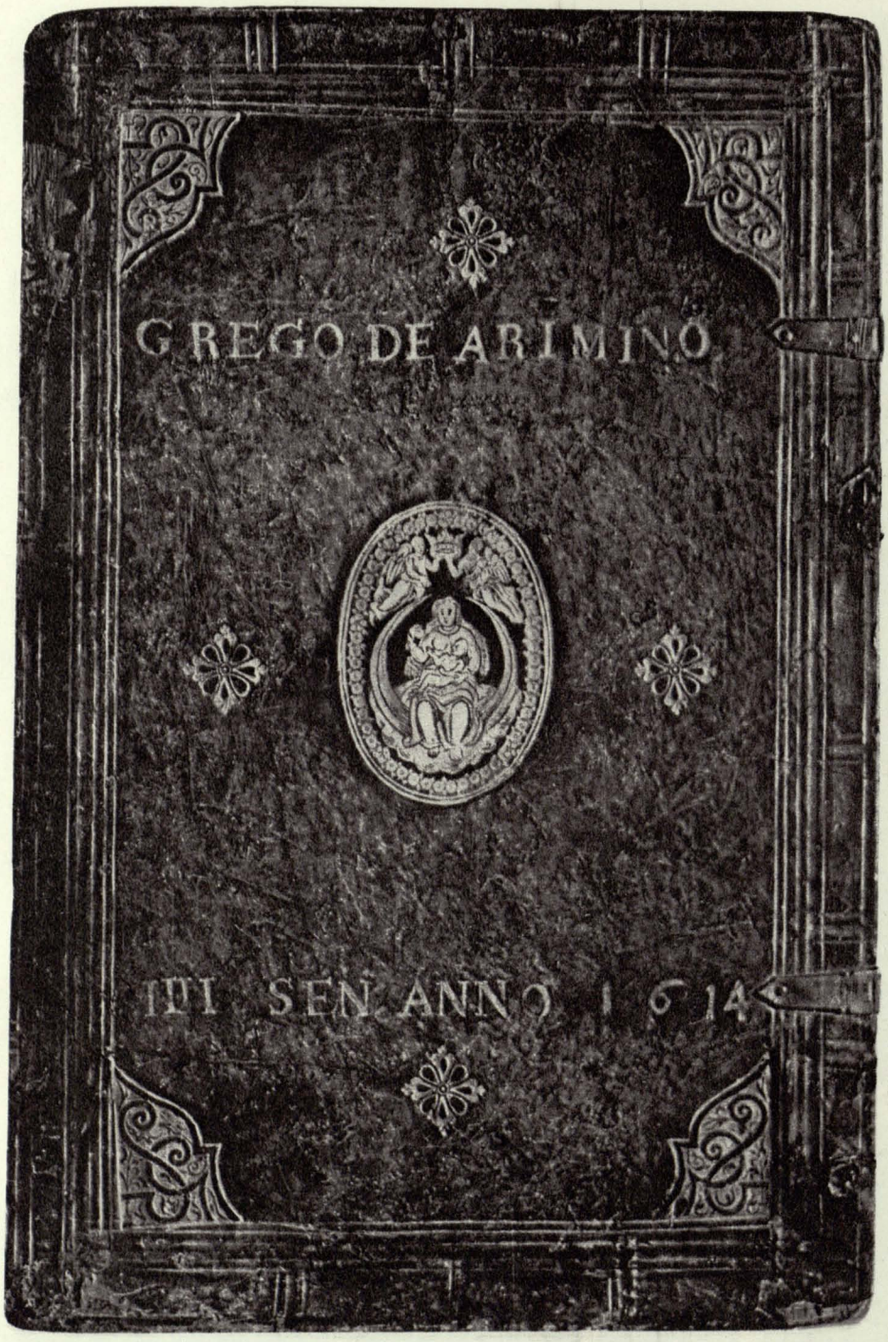

305

305

309

309

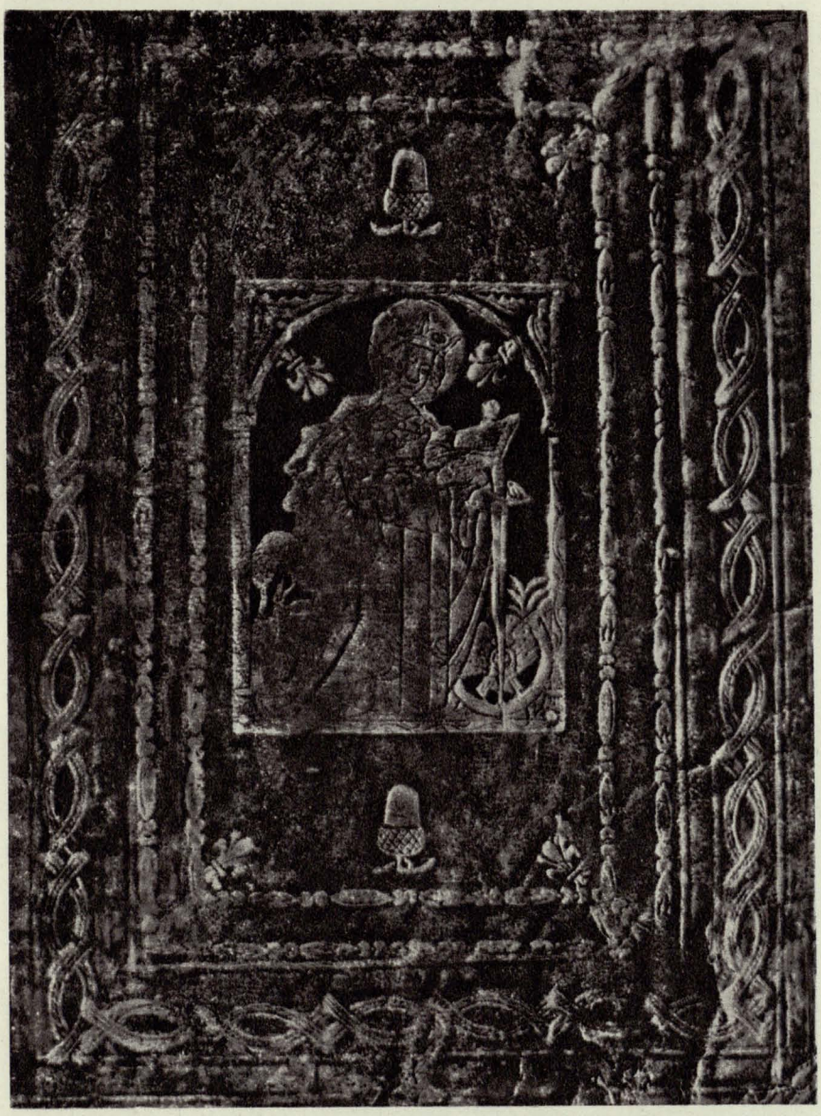

307

307

306

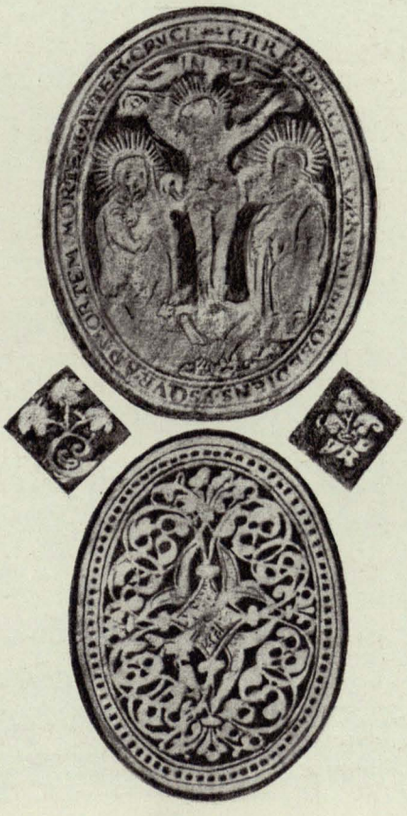

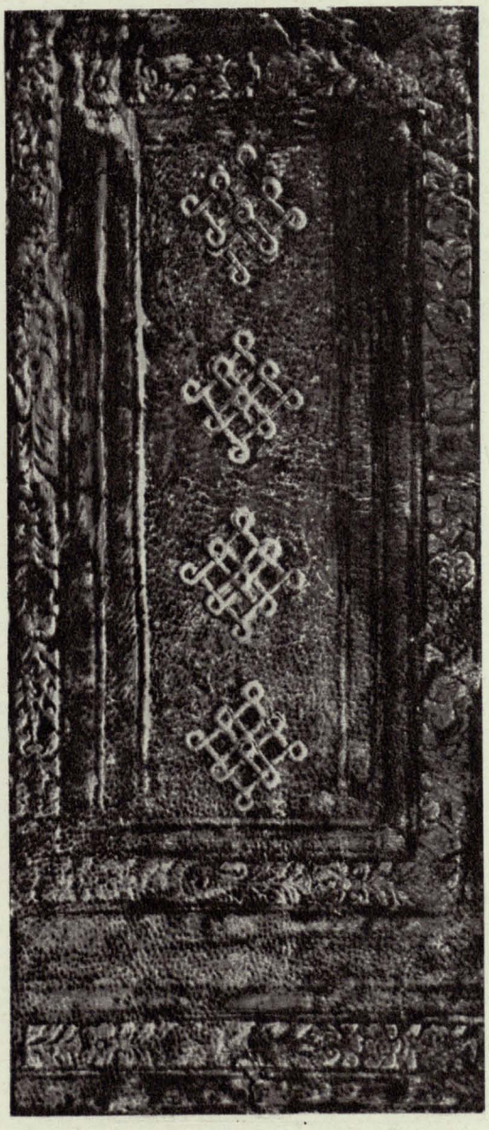

307

308

308

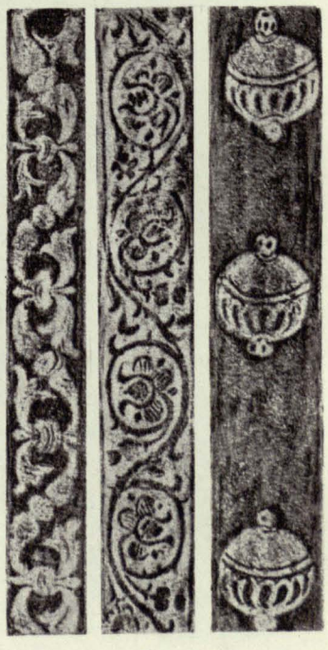

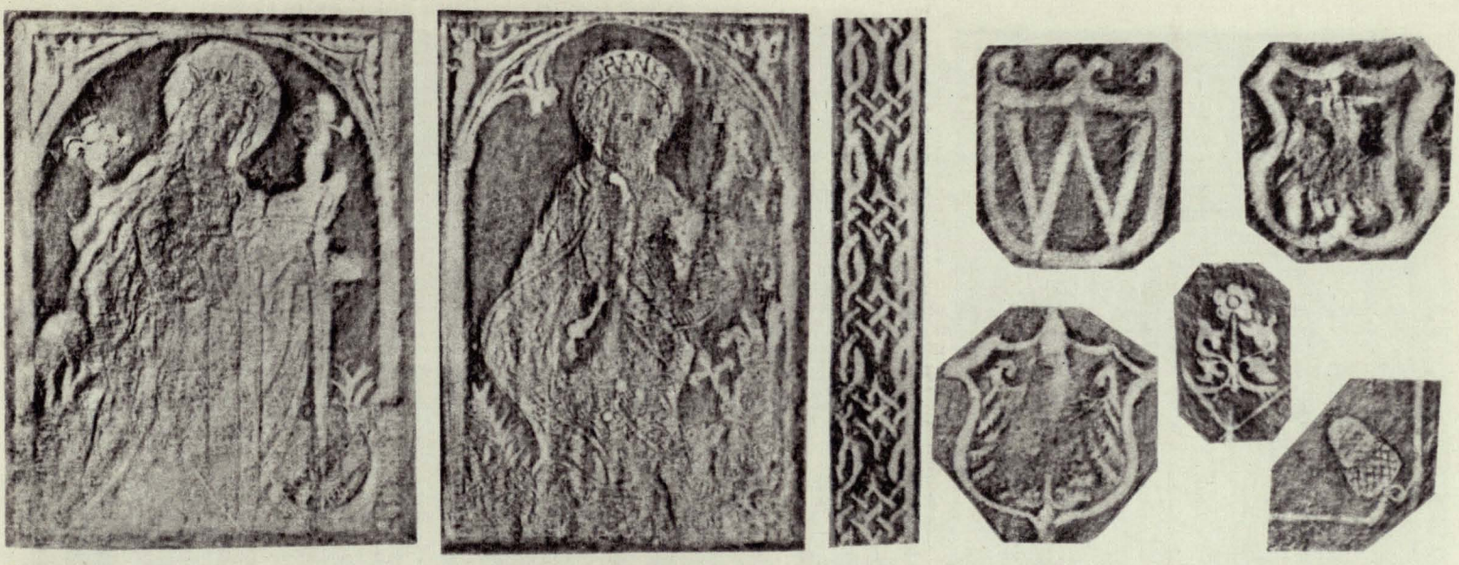

311

312

312

313

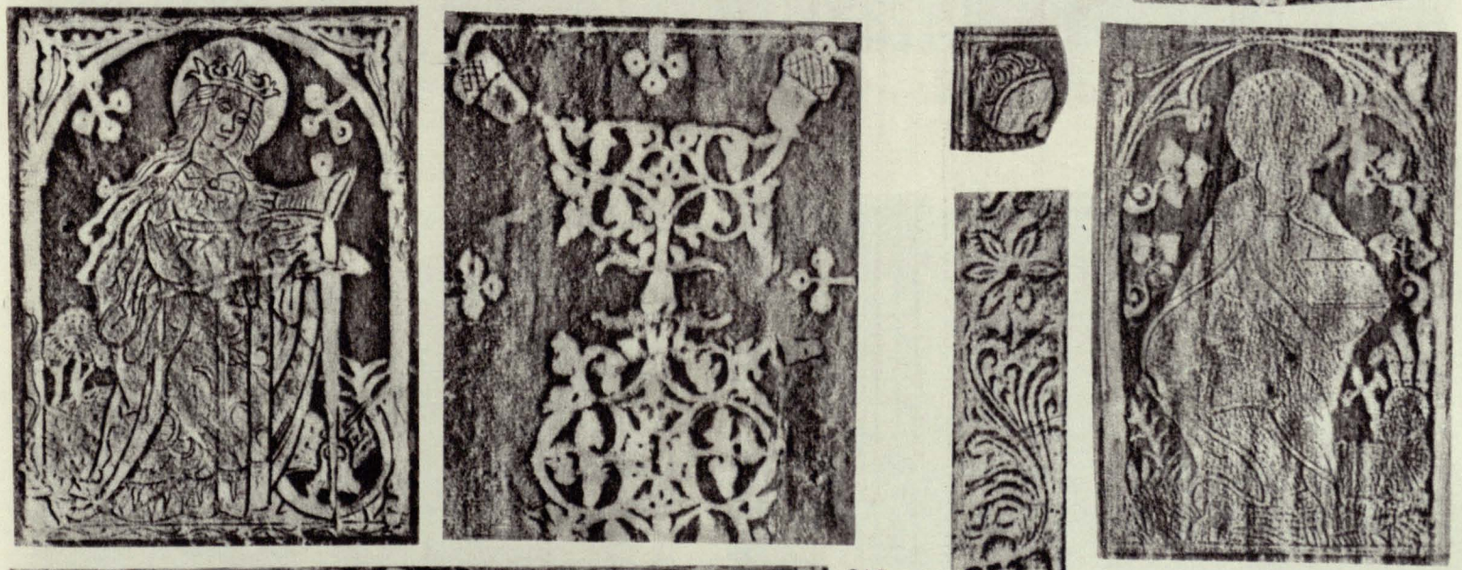

312

313

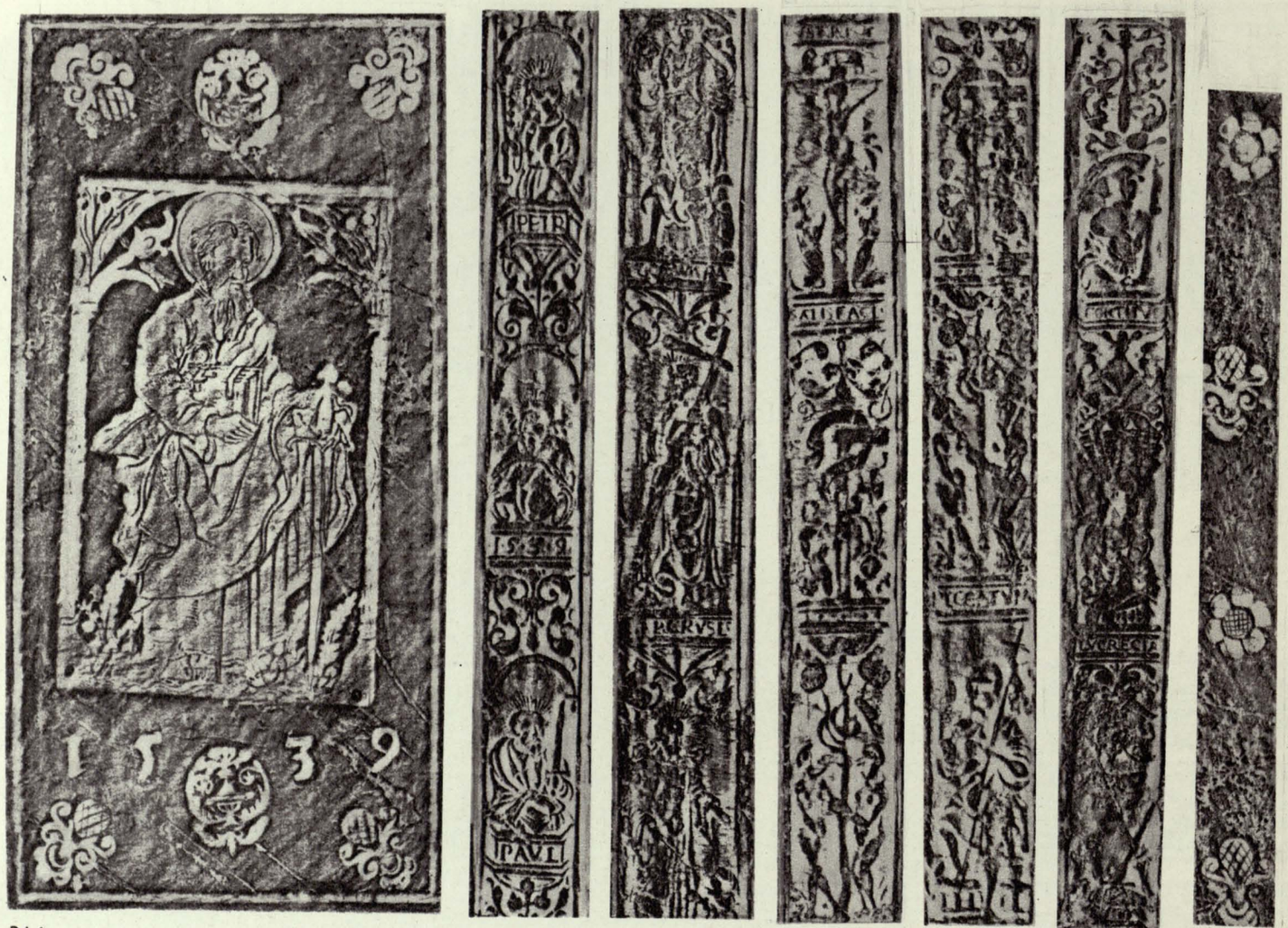

314

317

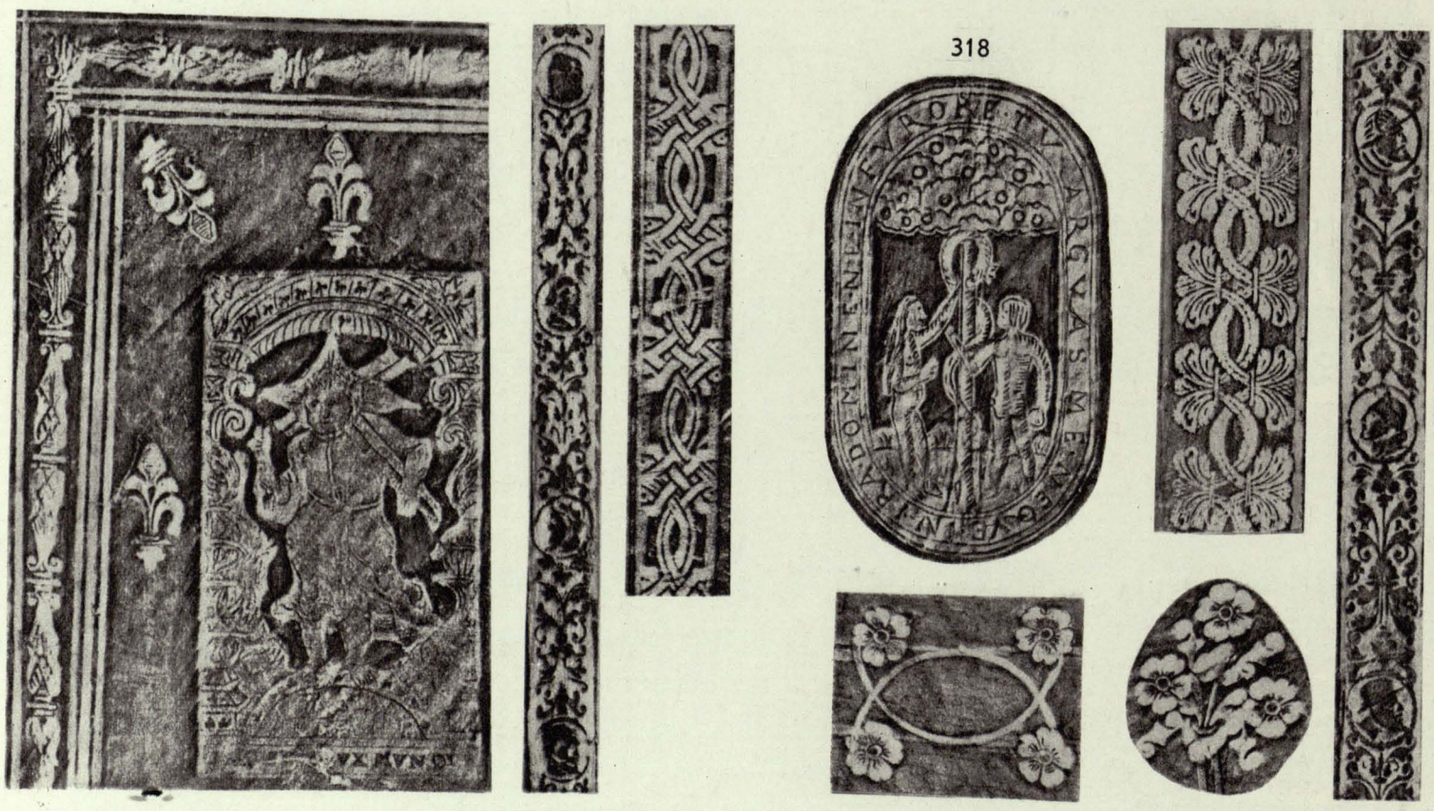

318

316

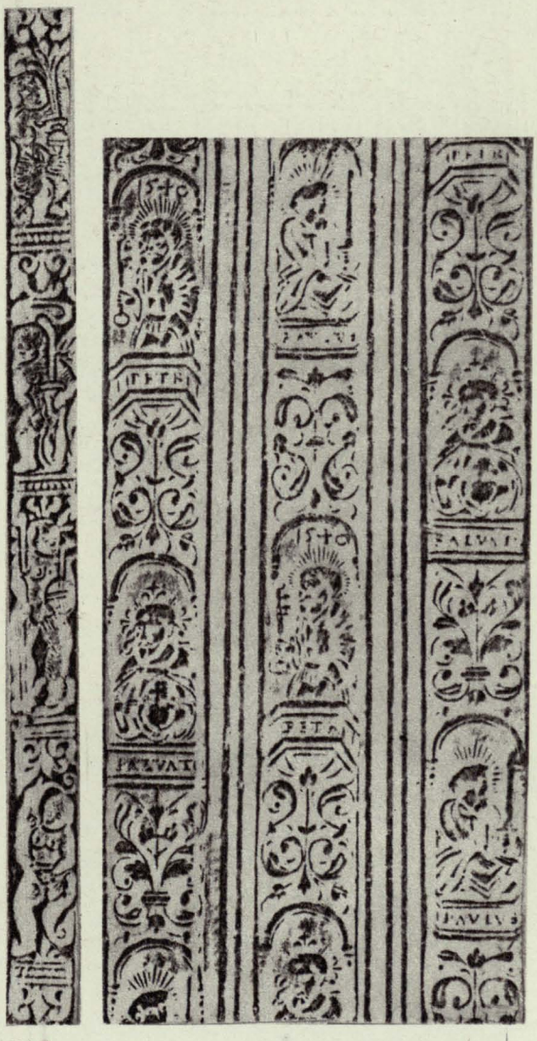

315

319

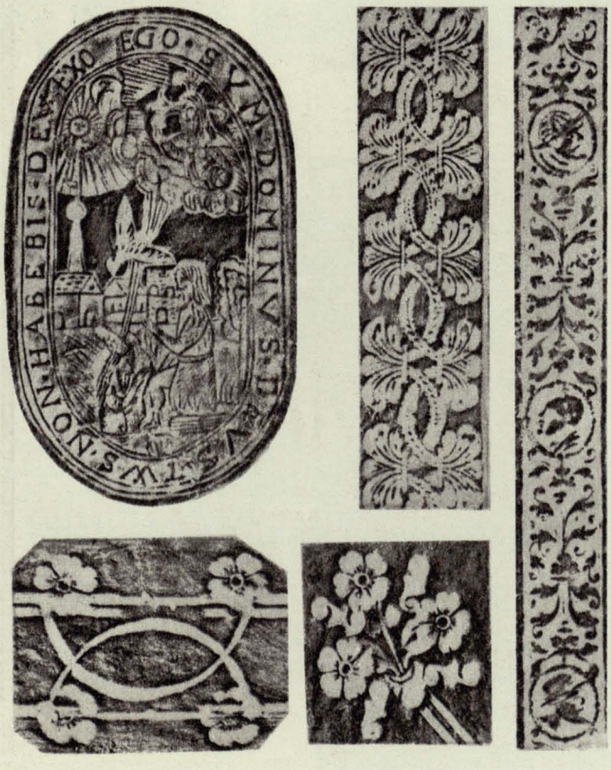

315

320

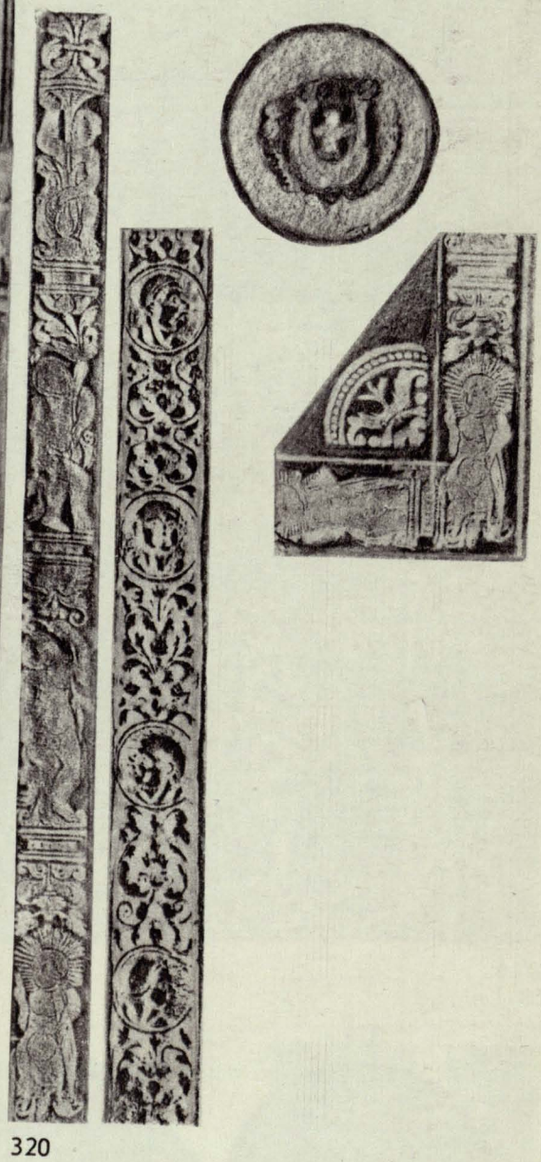

320

323

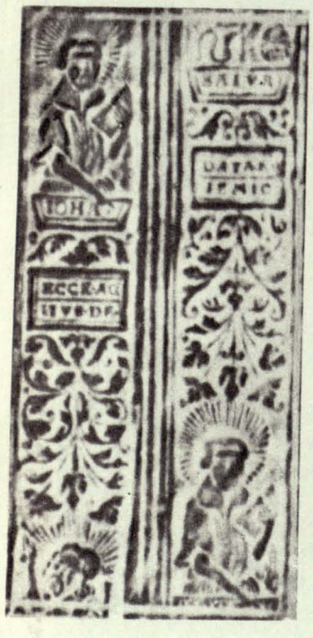

324

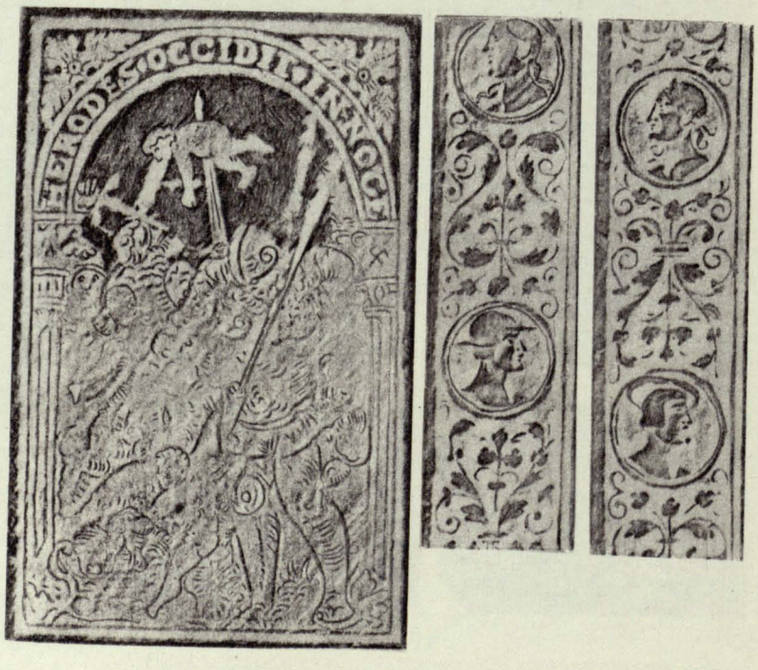

321

322

329

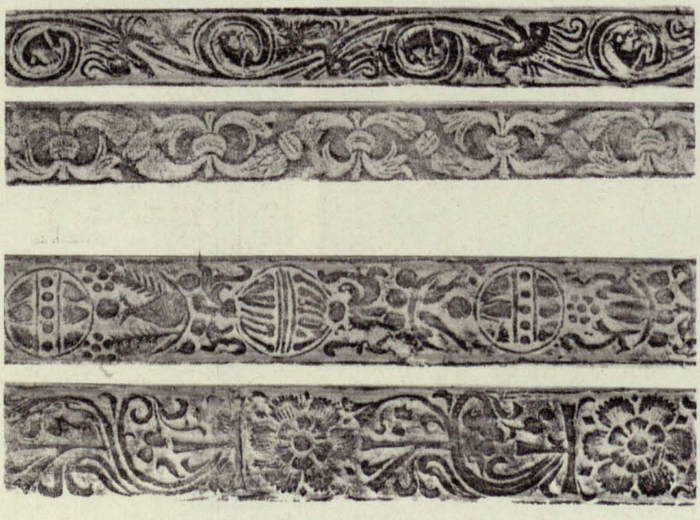

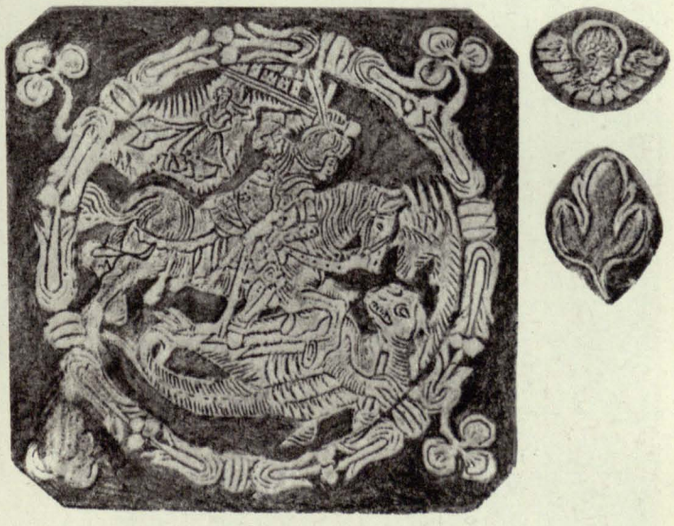

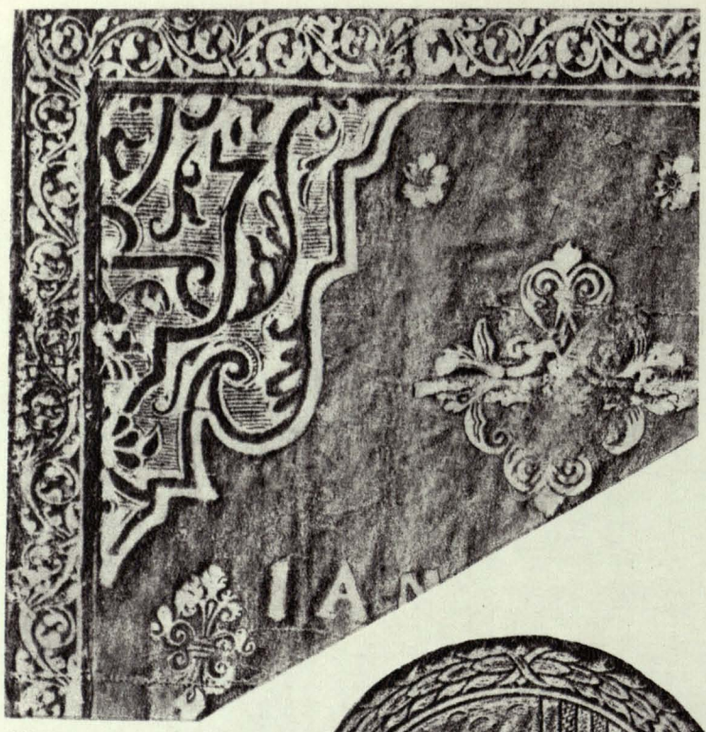

326

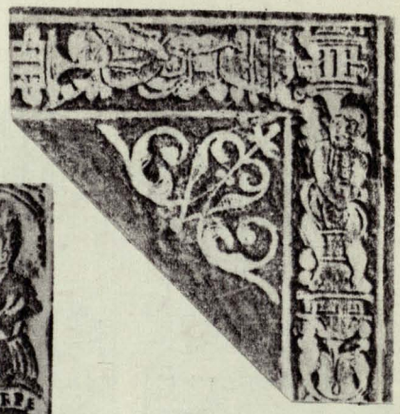

325

325

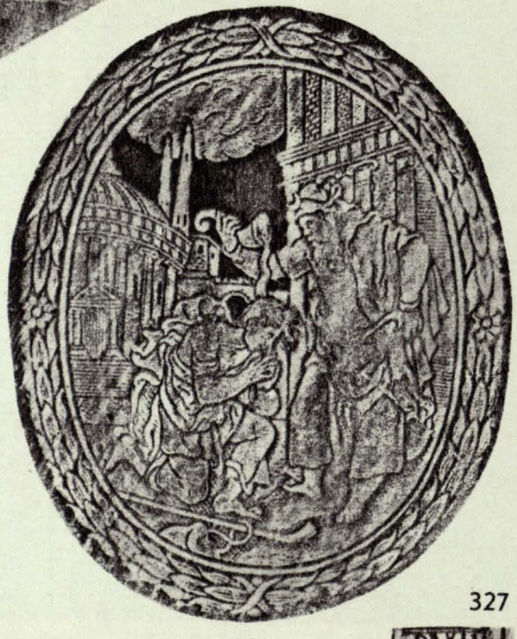

326

327

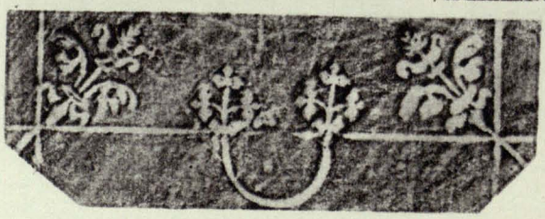

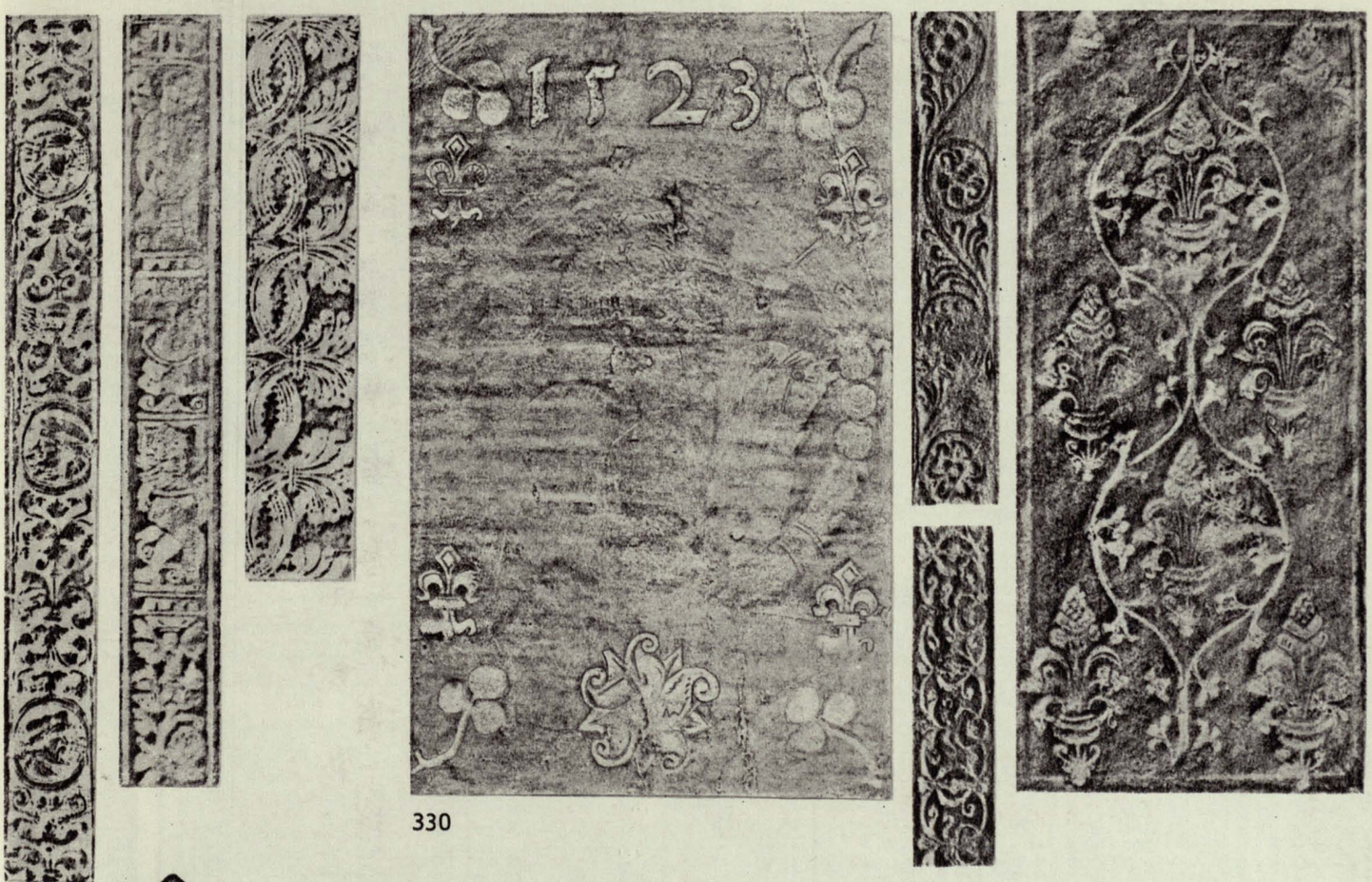

330

328

331

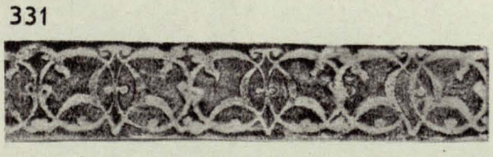

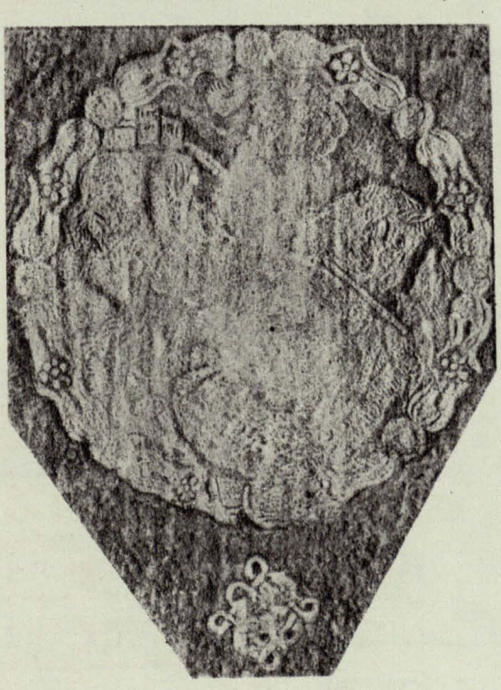

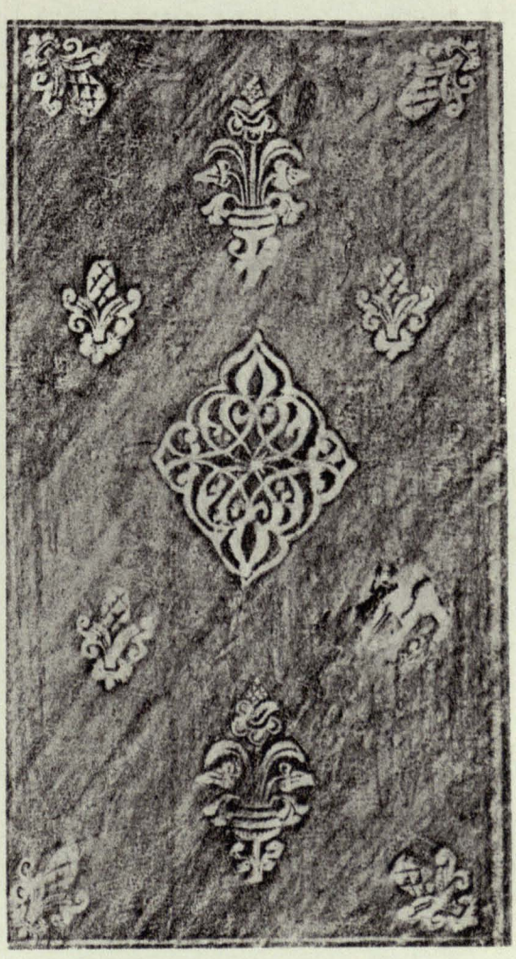

332

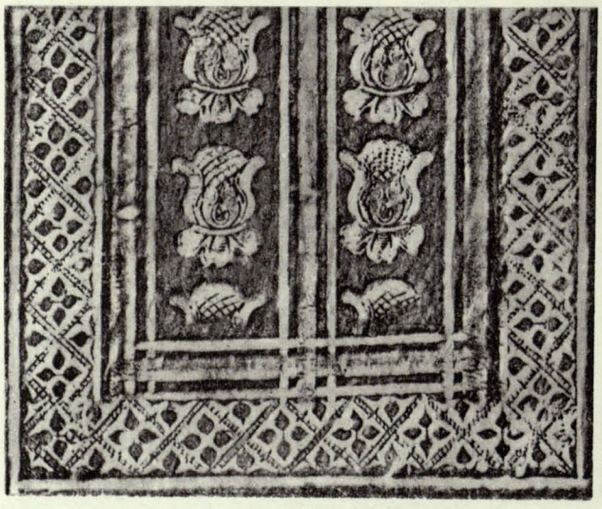

332

333

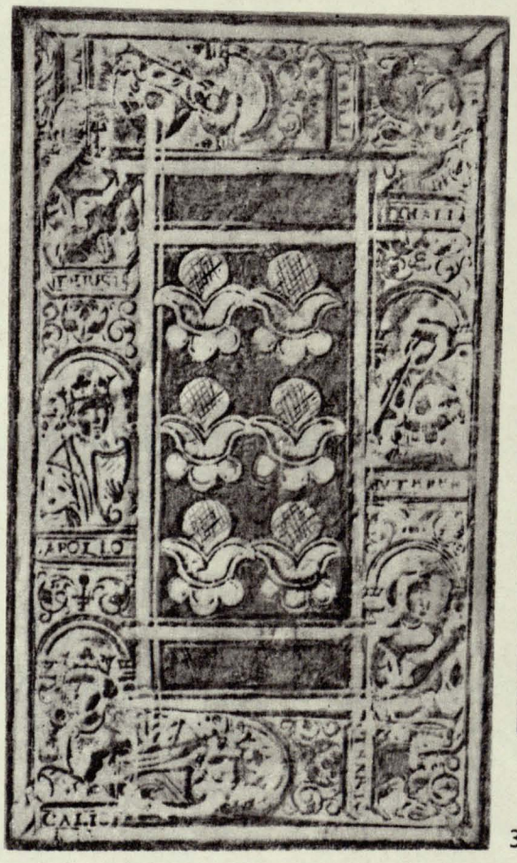

333

335

335

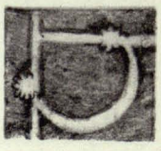

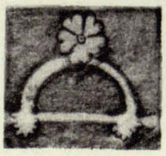

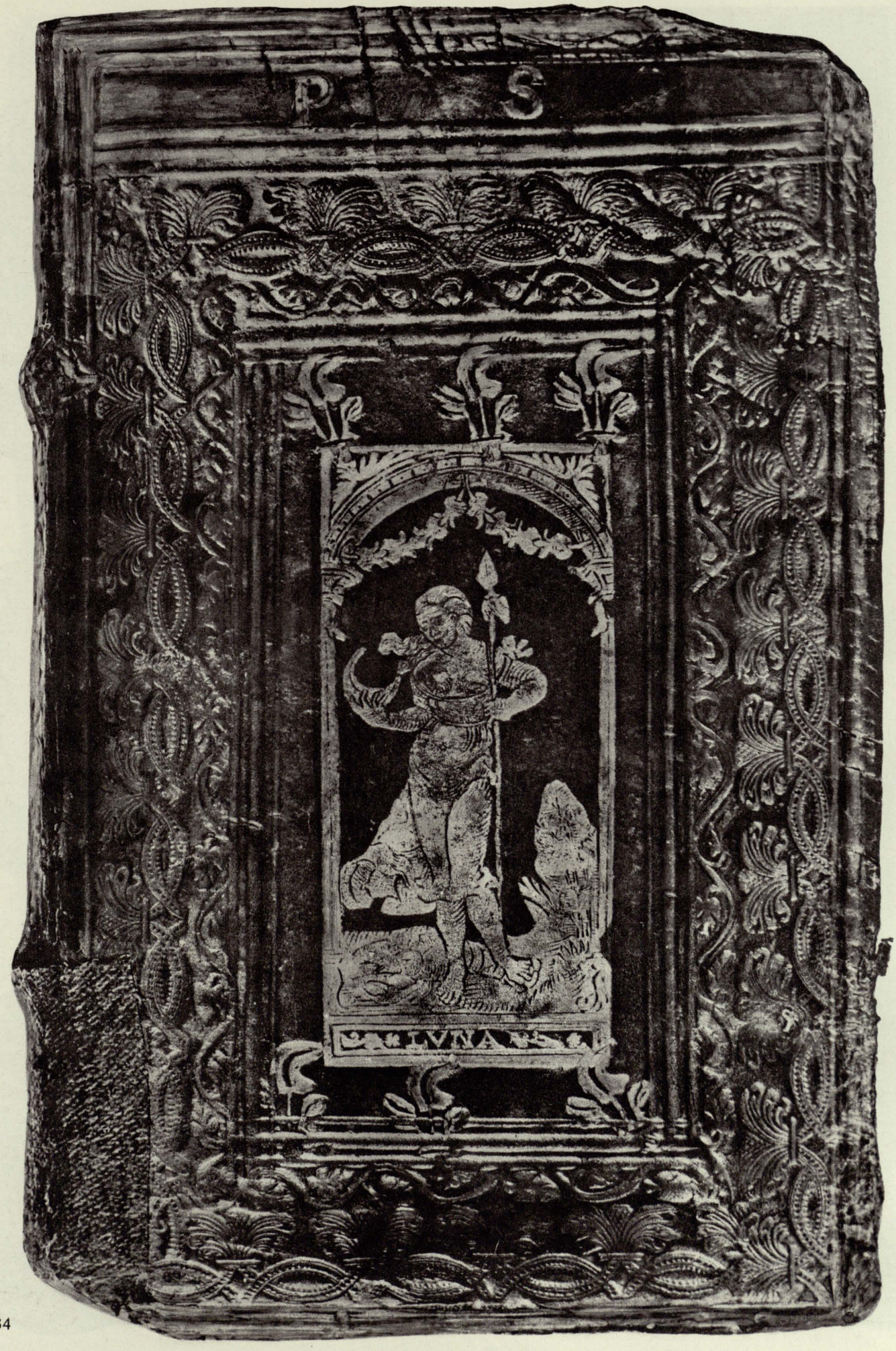

336

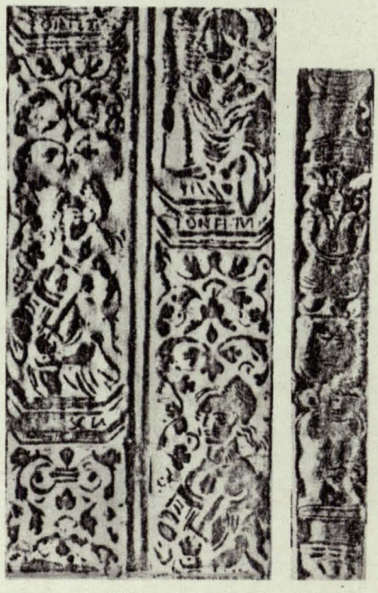

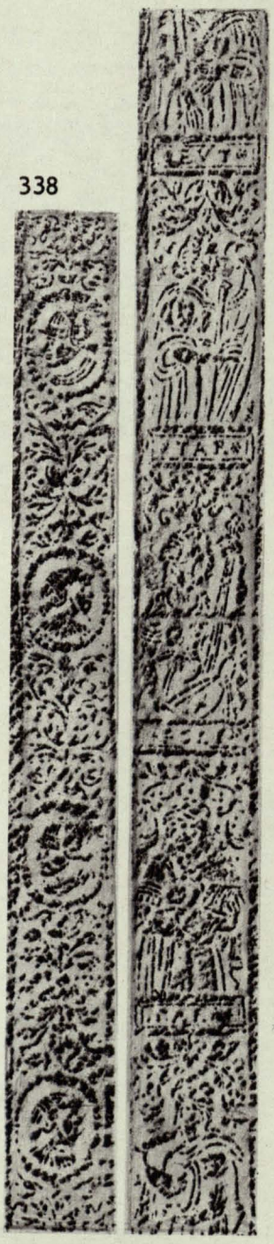

338

339

338

340

339

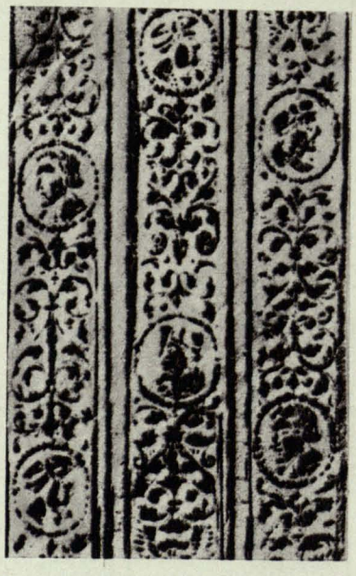

340

ANTIDOTA·APOSTO
LICA
TOMVS II

341

343

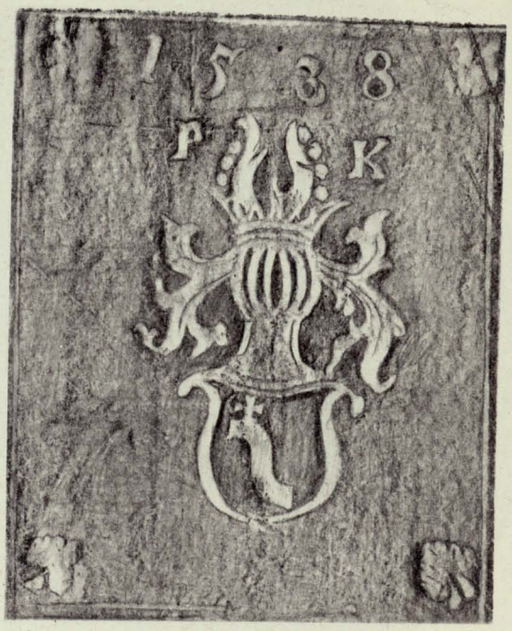

342

342

MESVE
1522

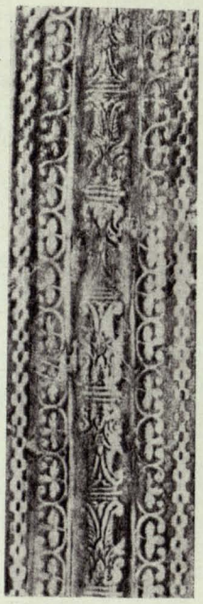

345

348

346

347

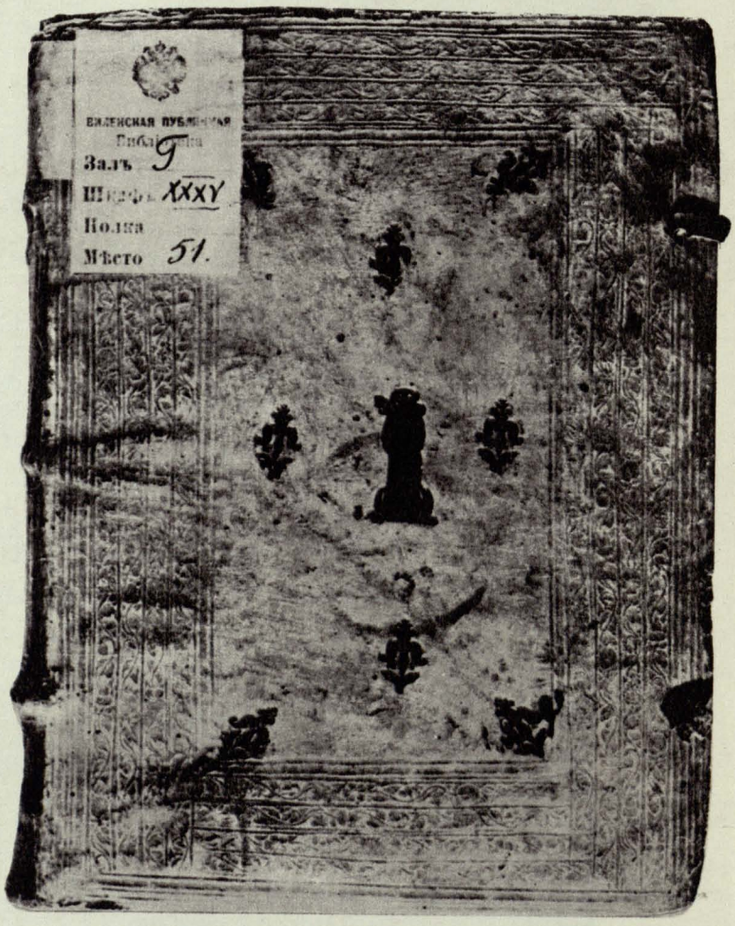

346

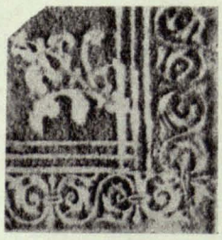

349

350

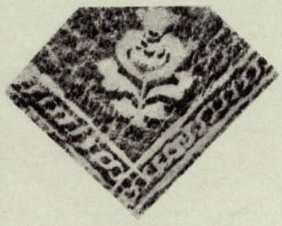

352

351

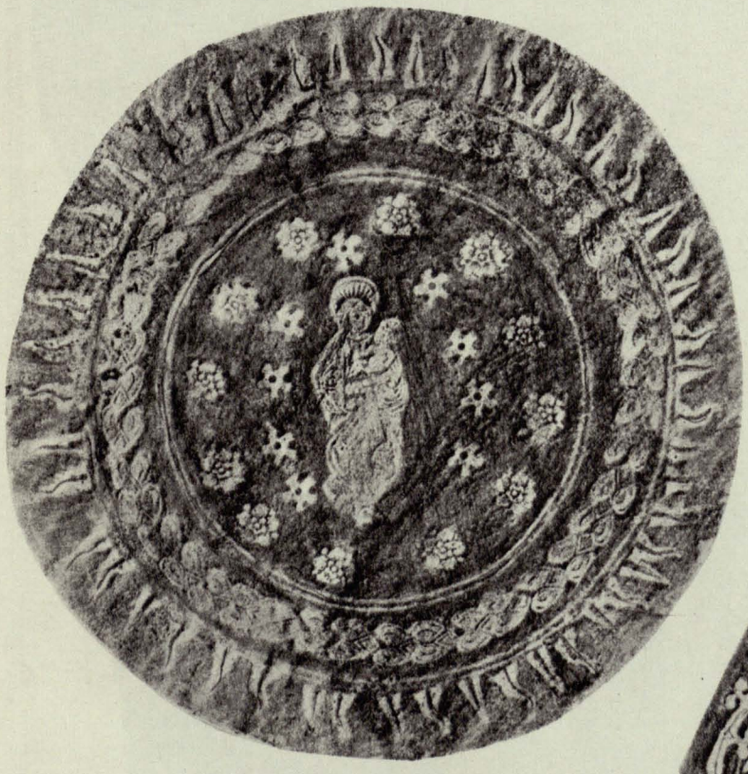

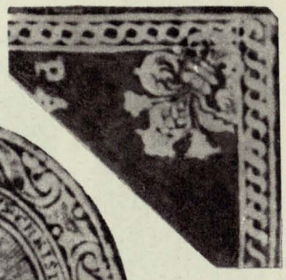

357

354

355

356

356

357

358

AVLI GELLII
1591

359

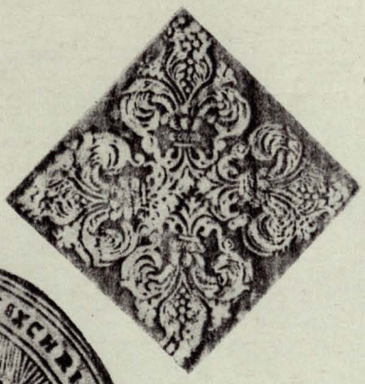

359

360

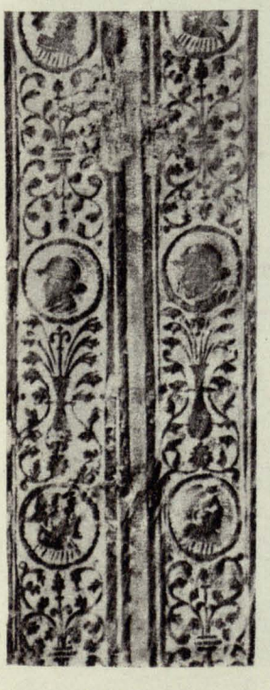

365

366

I W
RHODES

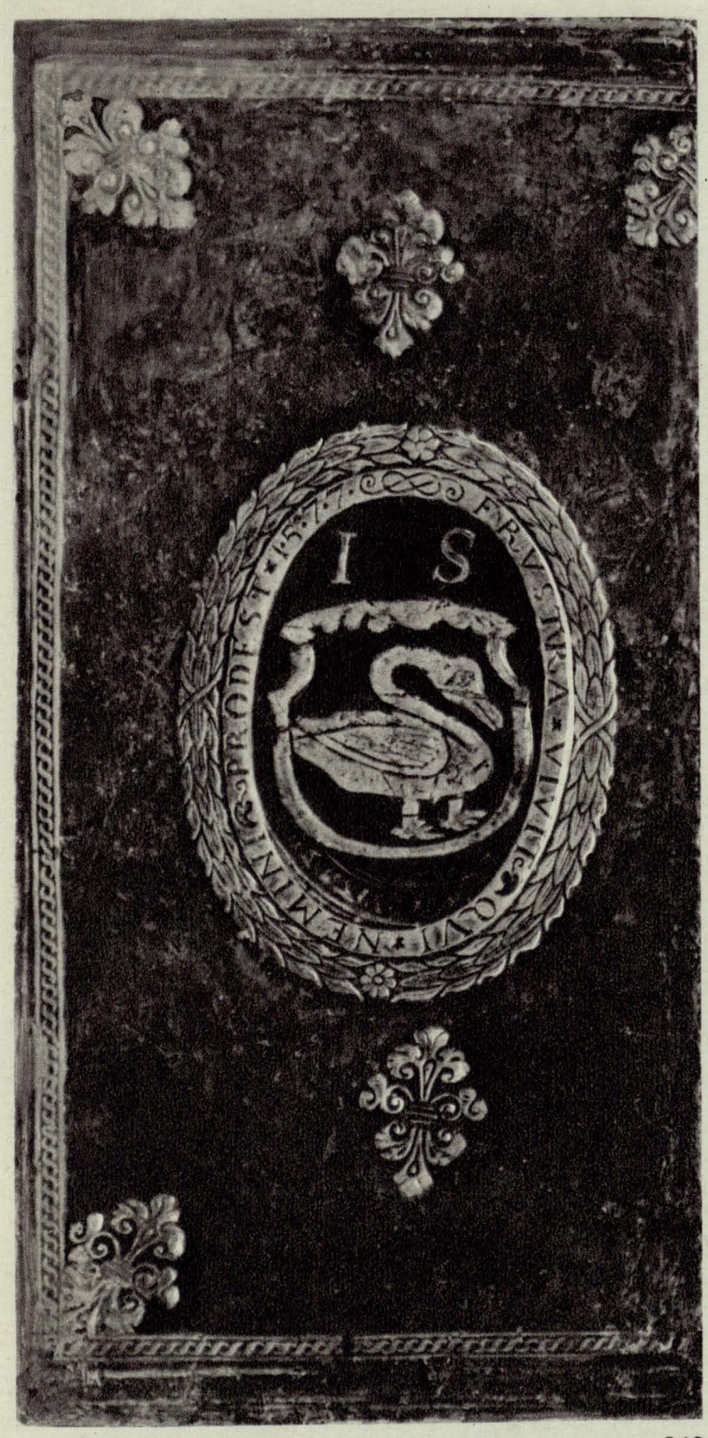

362

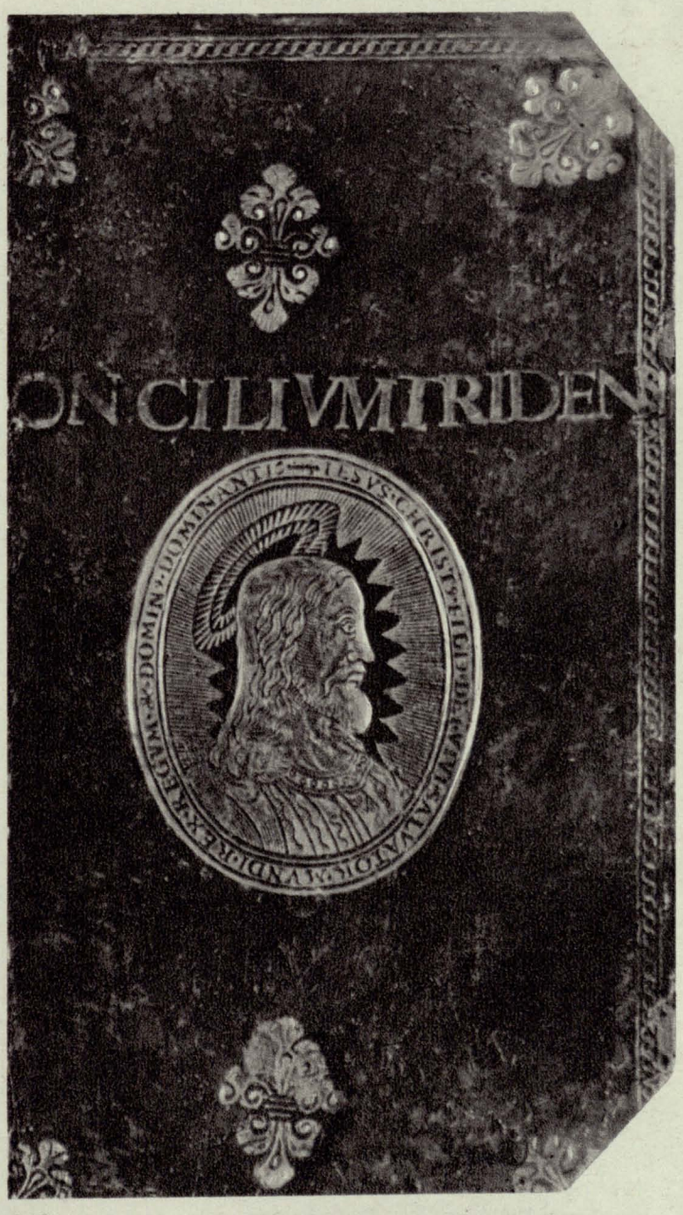

362

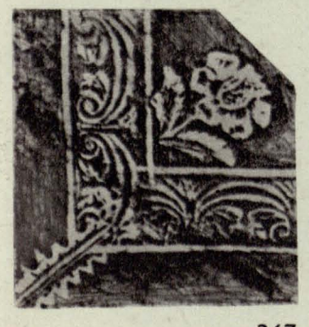

367

369

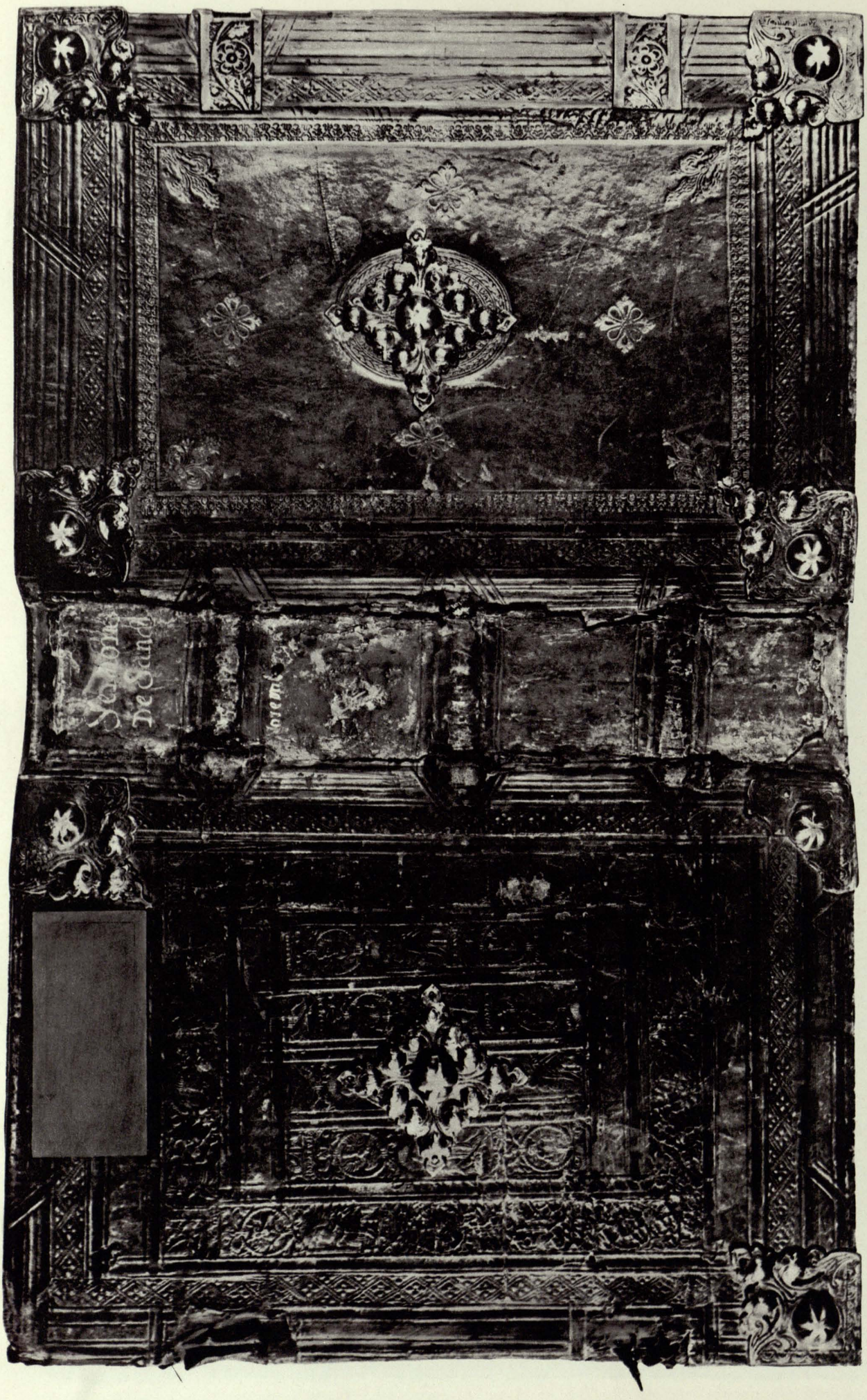

368

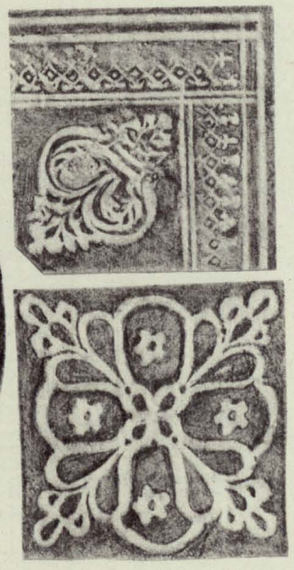

368

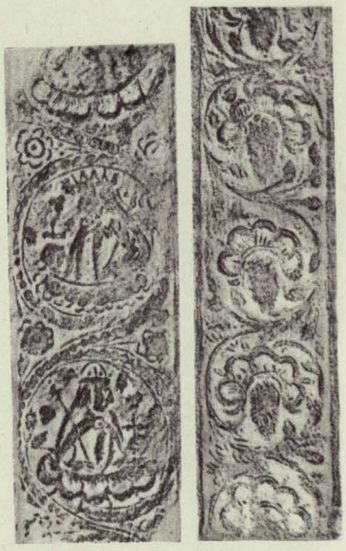

370

373

371

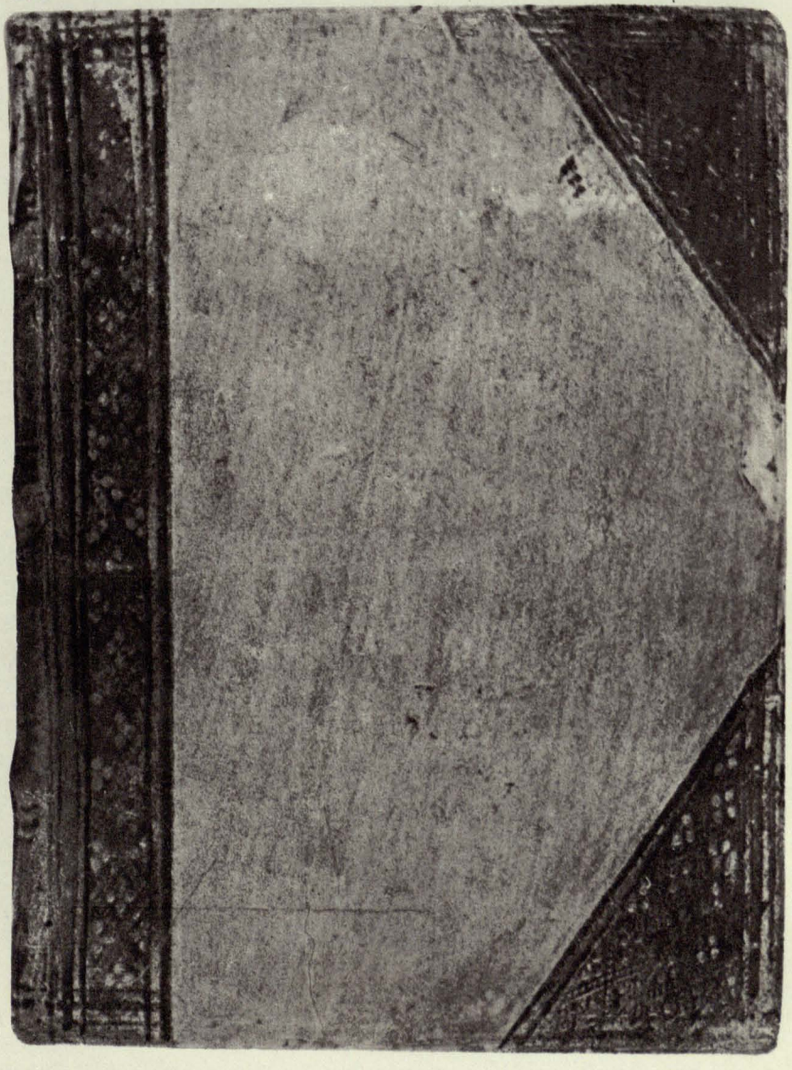

374

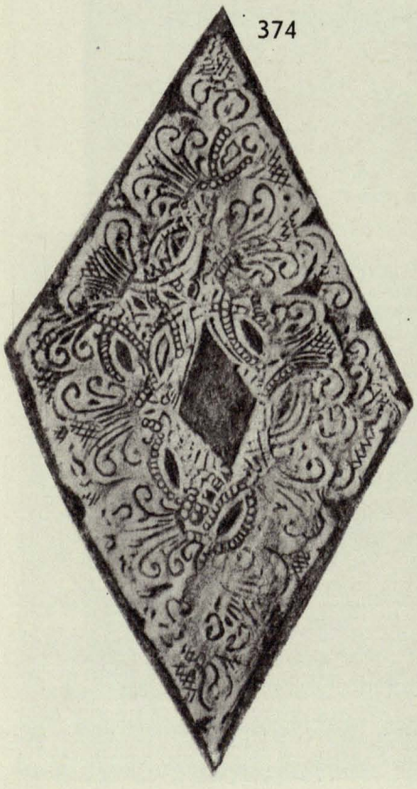

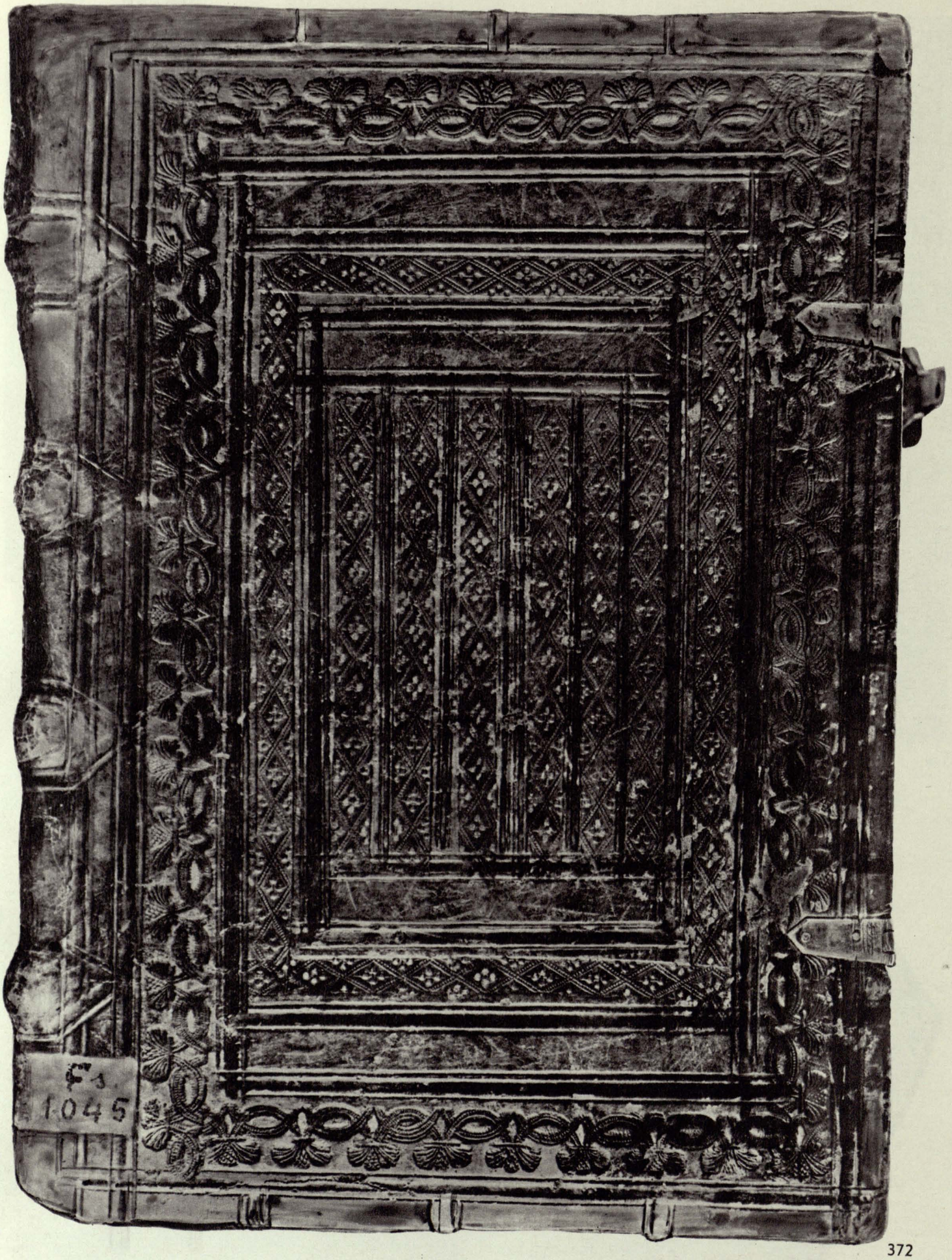

372

375

379

376

382

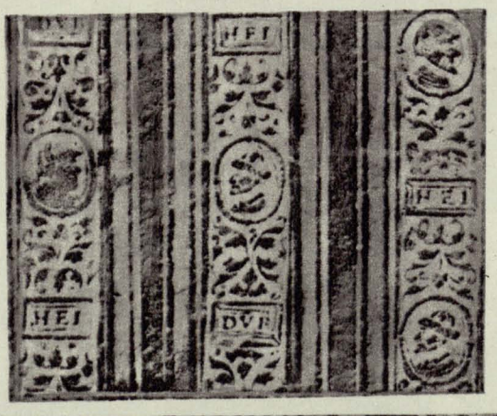

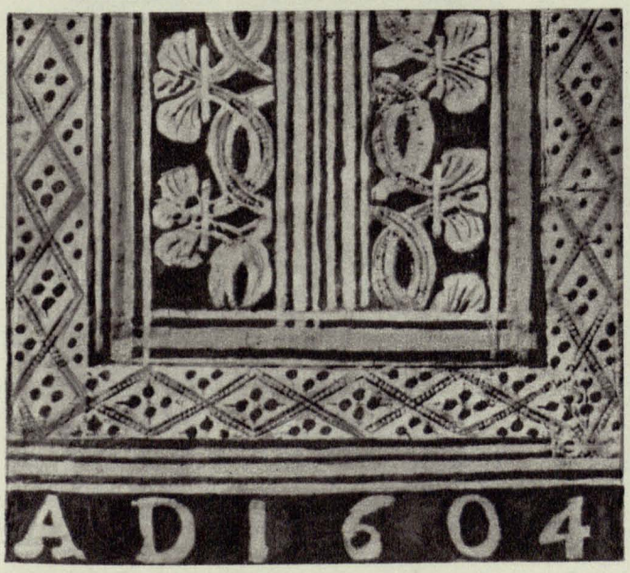

377

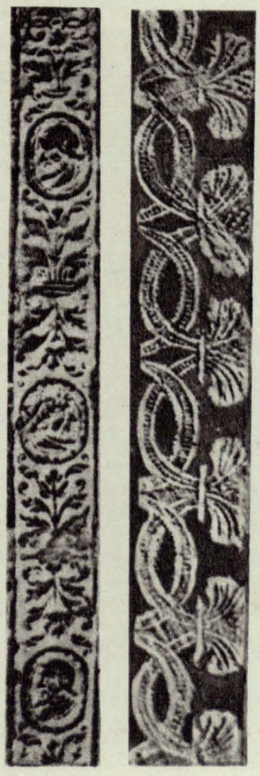

378

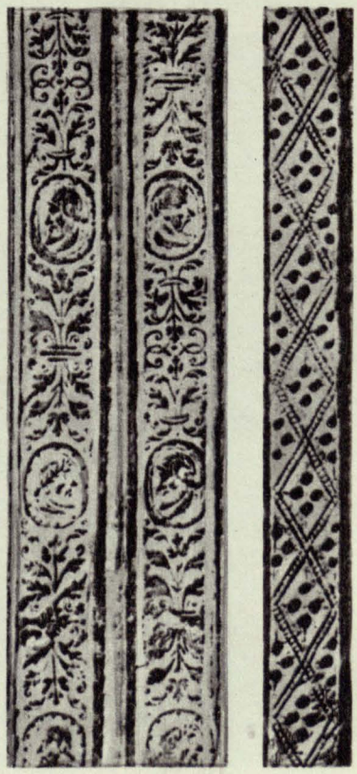

380

385

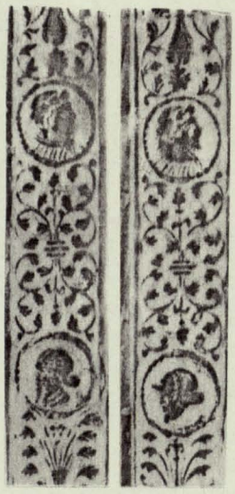

385

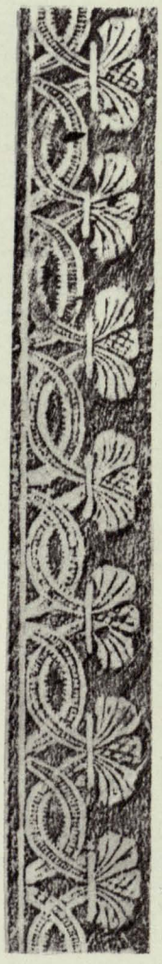

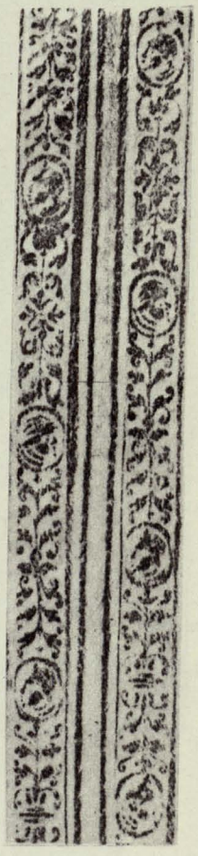

381

383

383

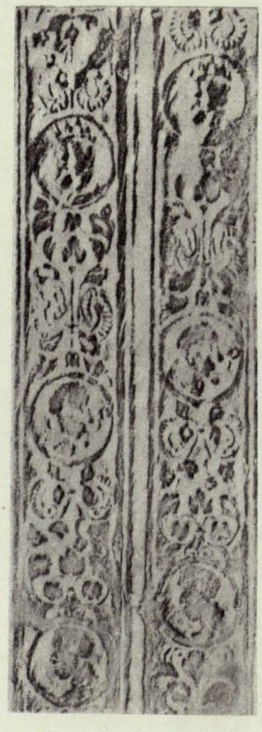

386

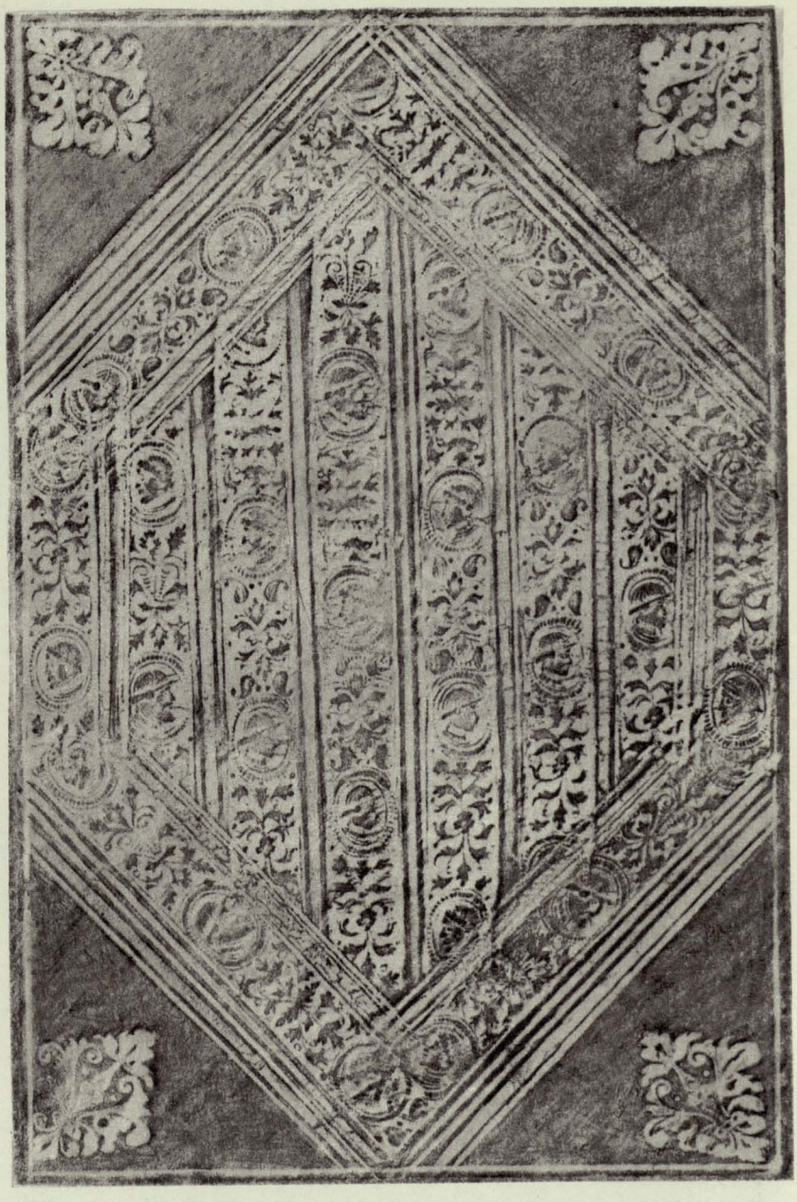

384

387

384

389

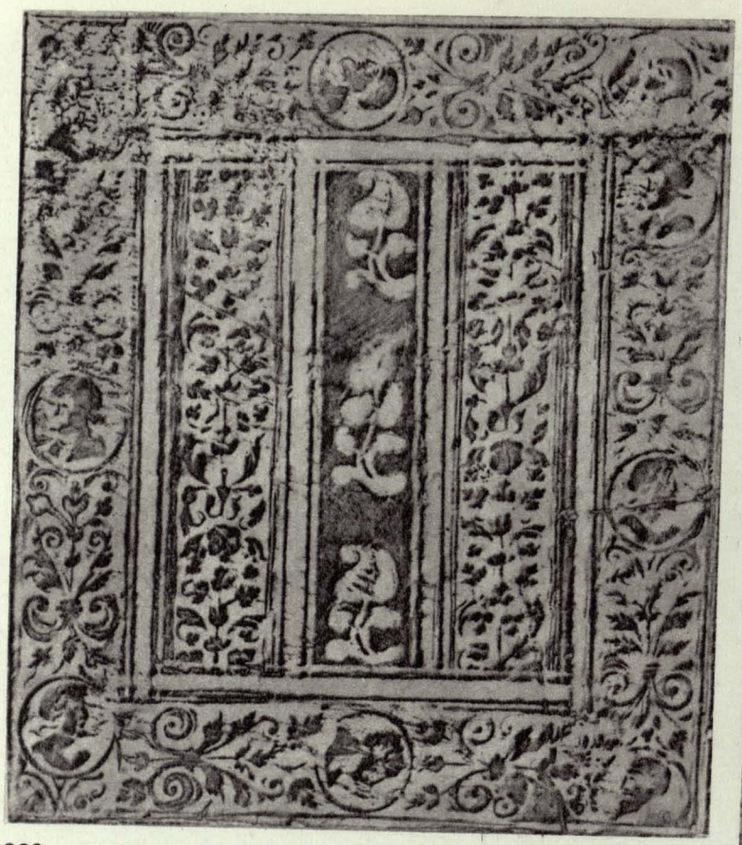

388

MARGVR
MATHEAS

IOHANIS
LVCAS

390

390

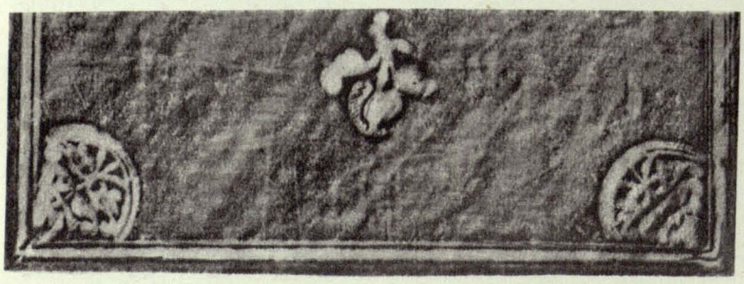

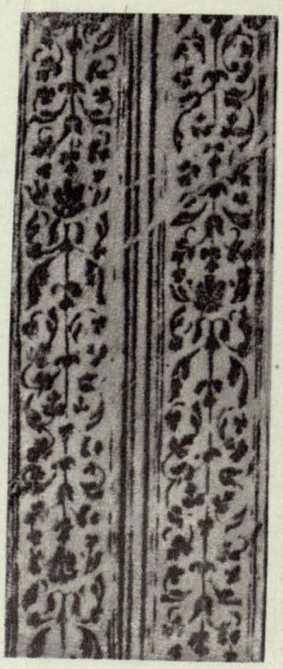

IOHANIS
LVCAS
MARGVR
MATHEAS

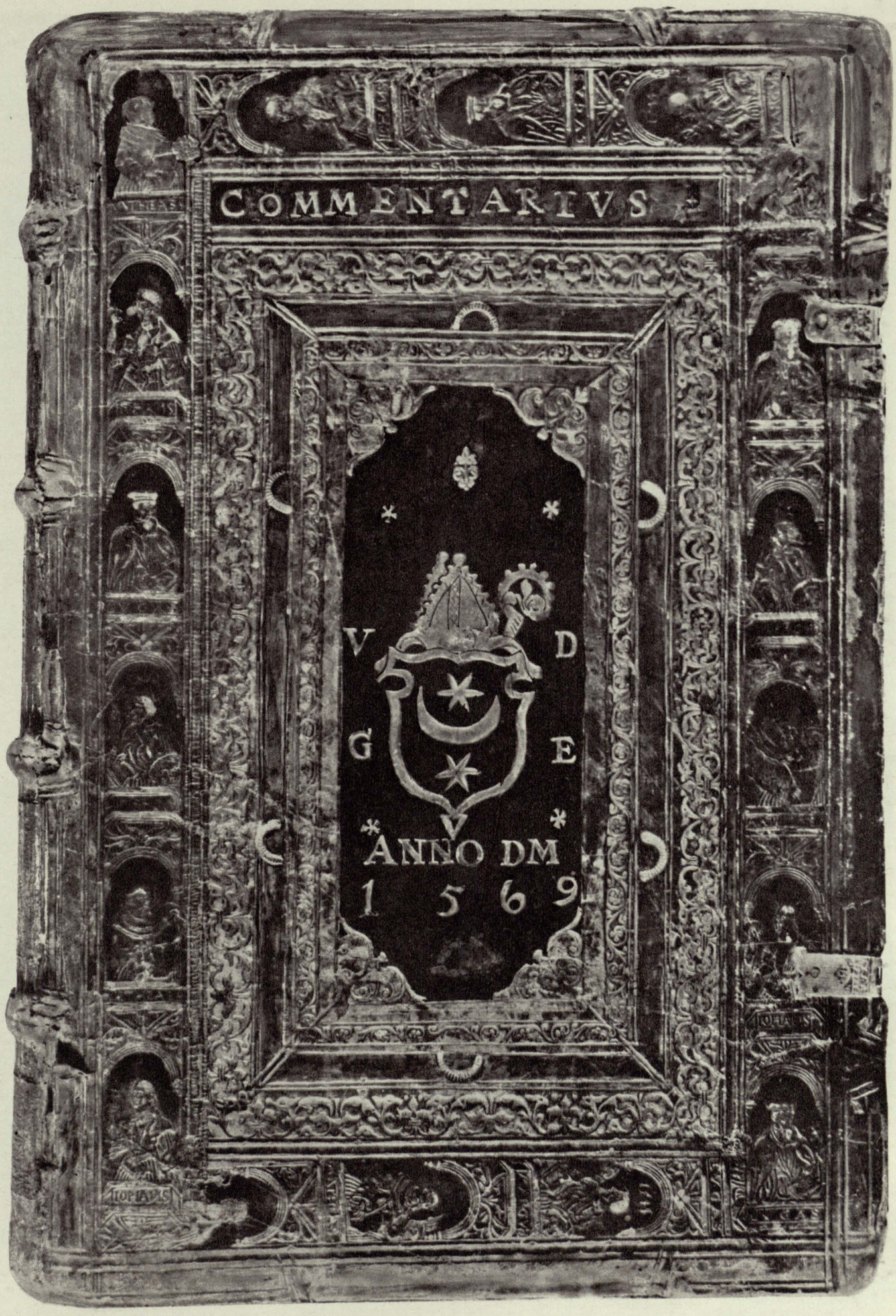
COMMENTARIVS
V D
G E
ANNO DM
1 5 6 9

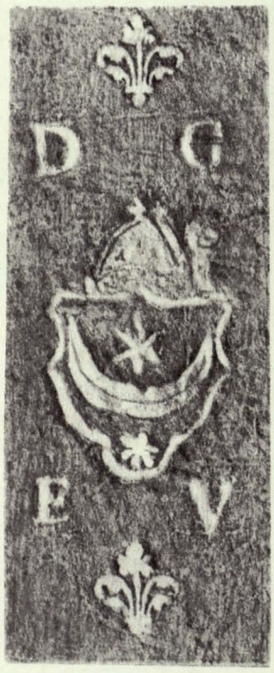

392

395

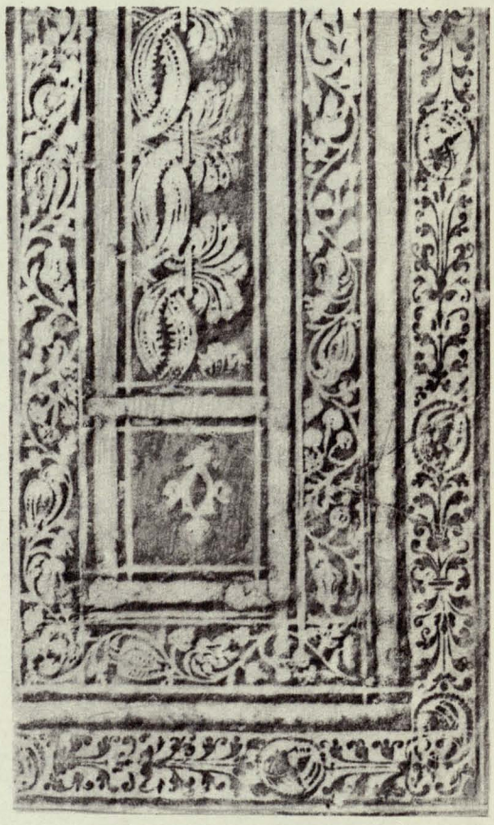

393

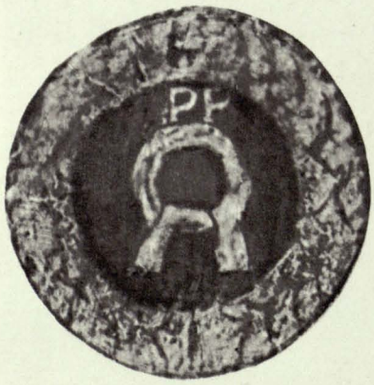

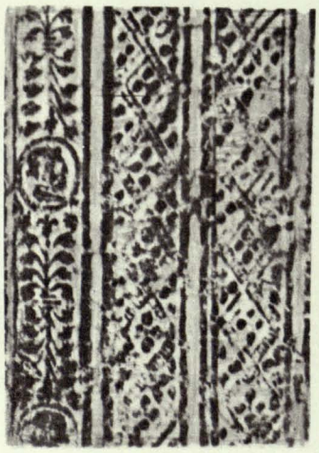

396

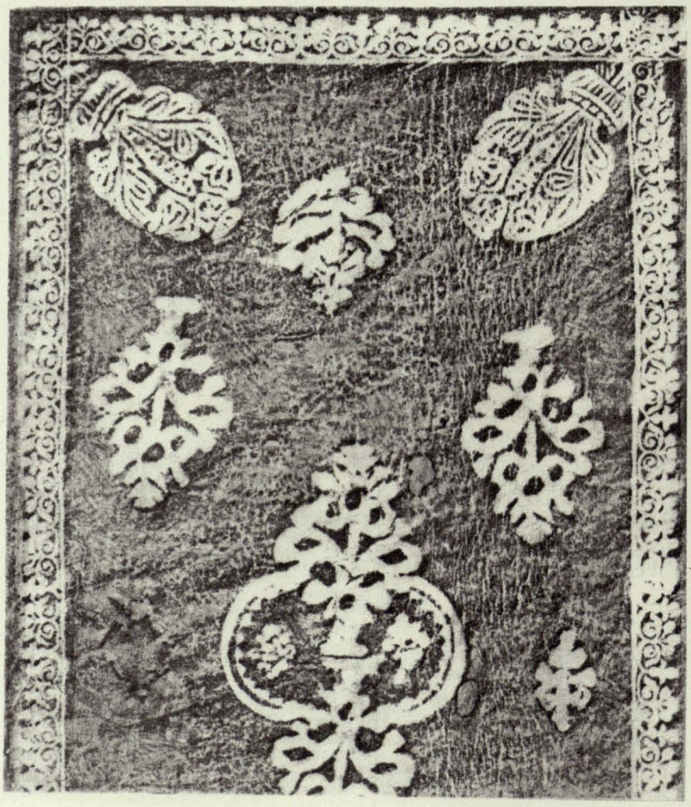

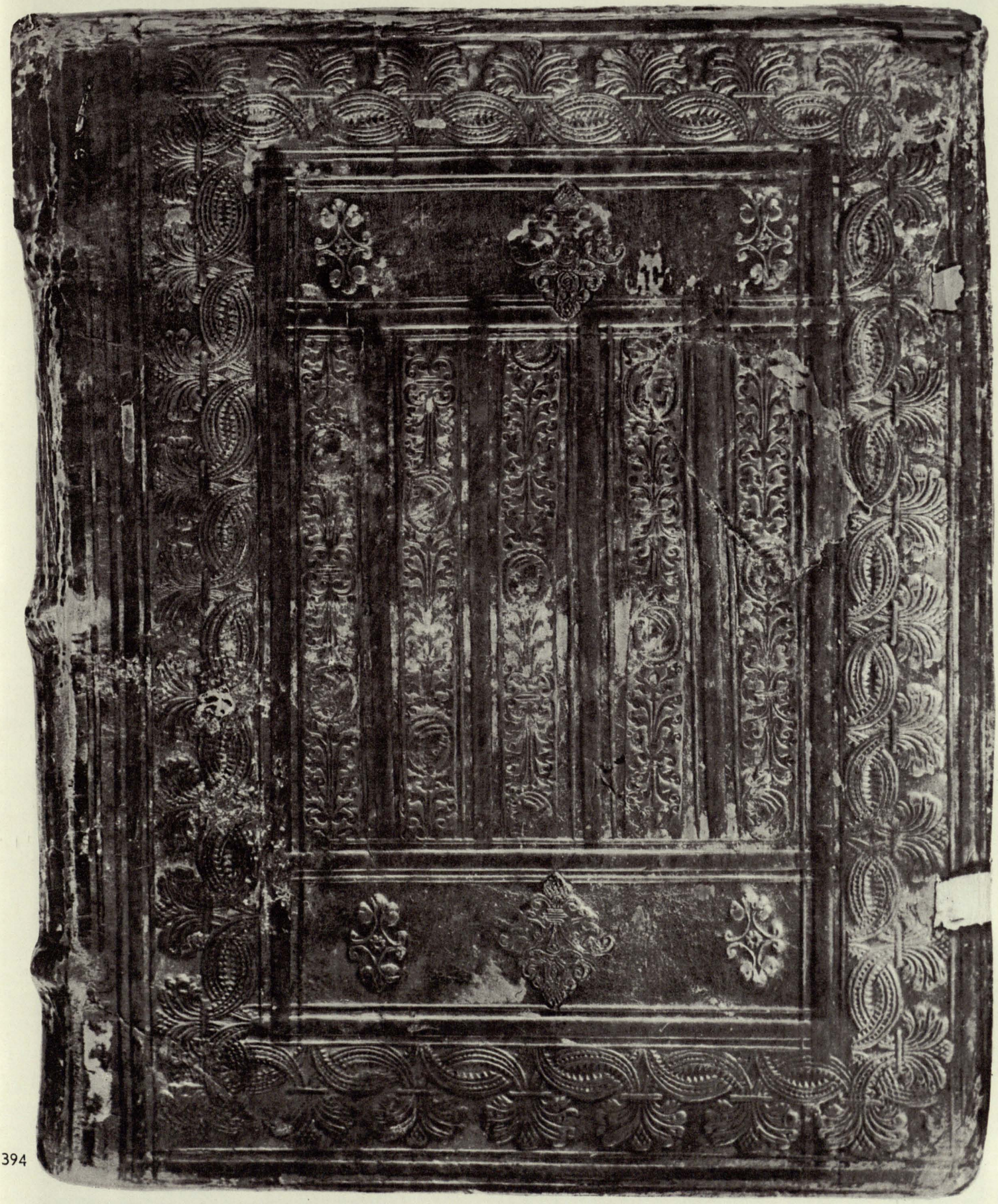

394

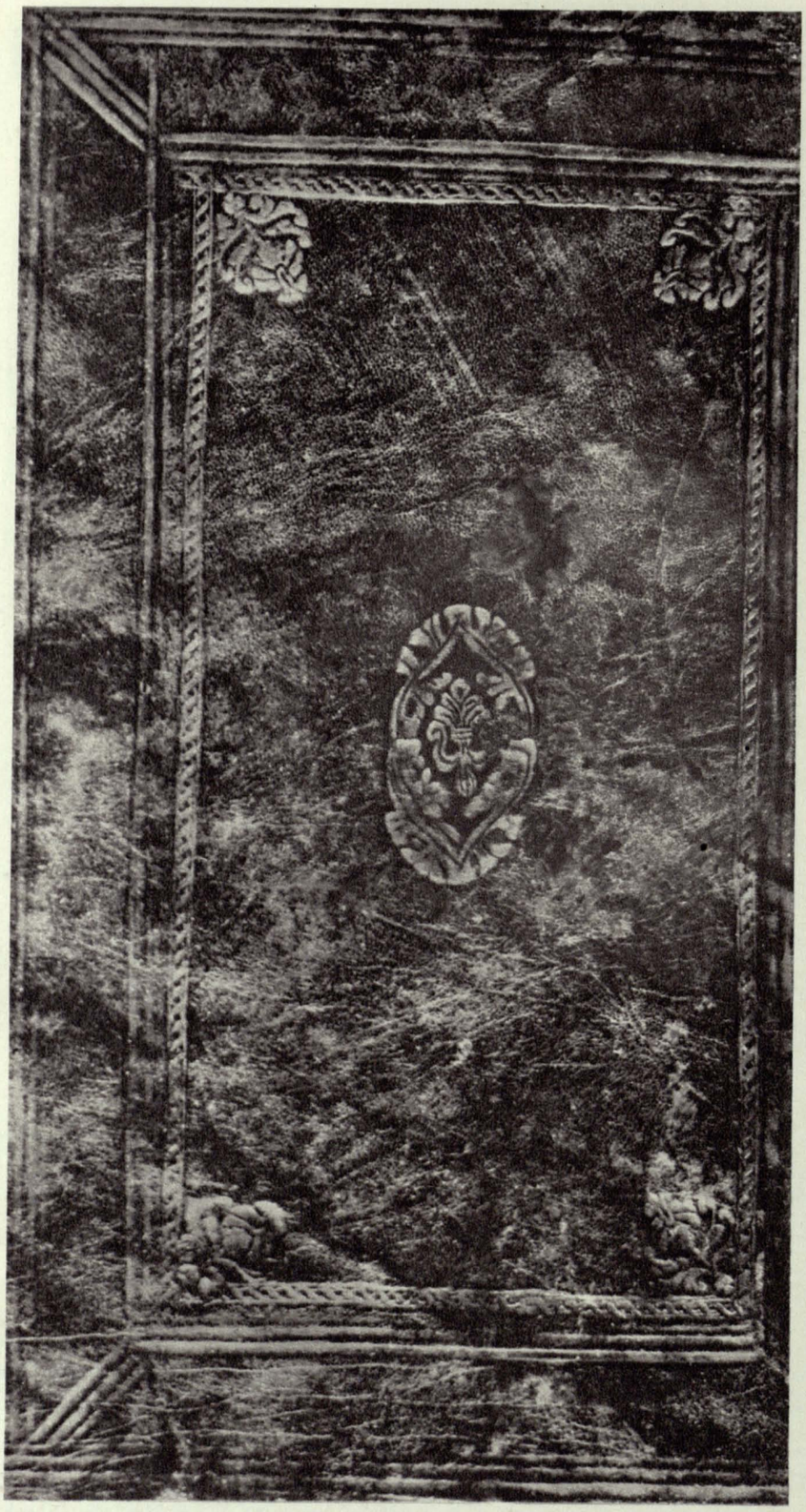

397

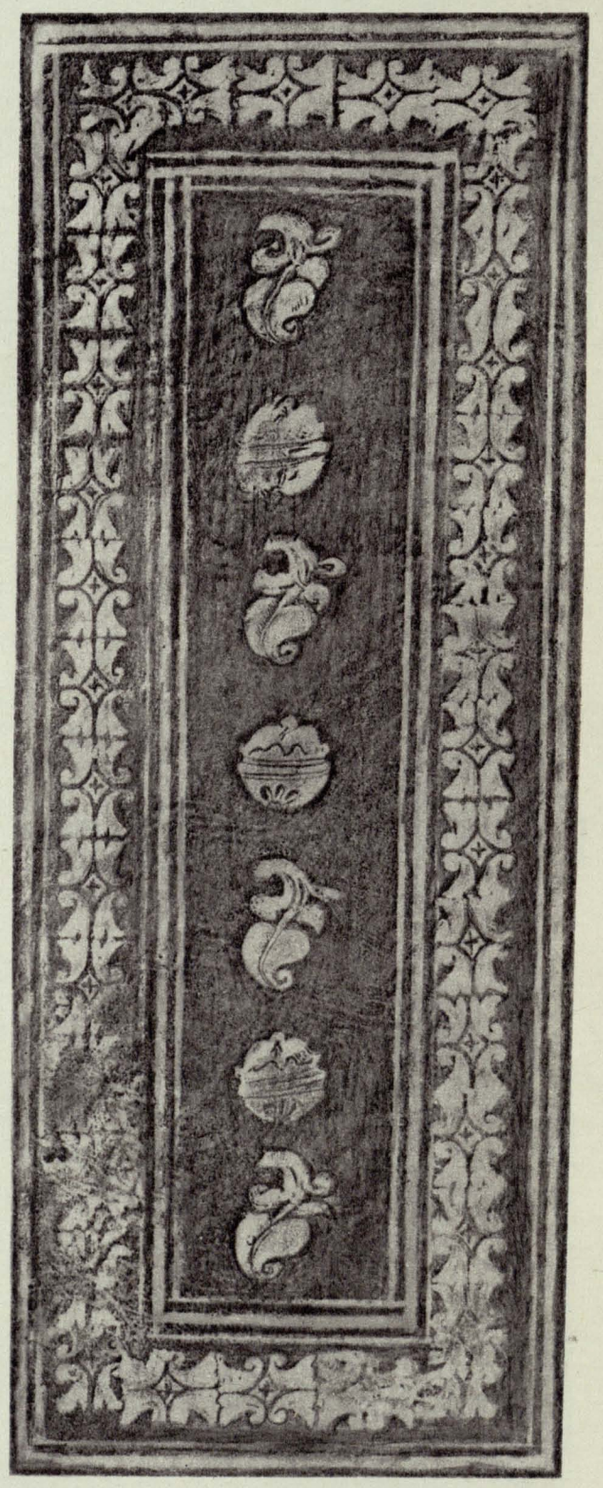

398

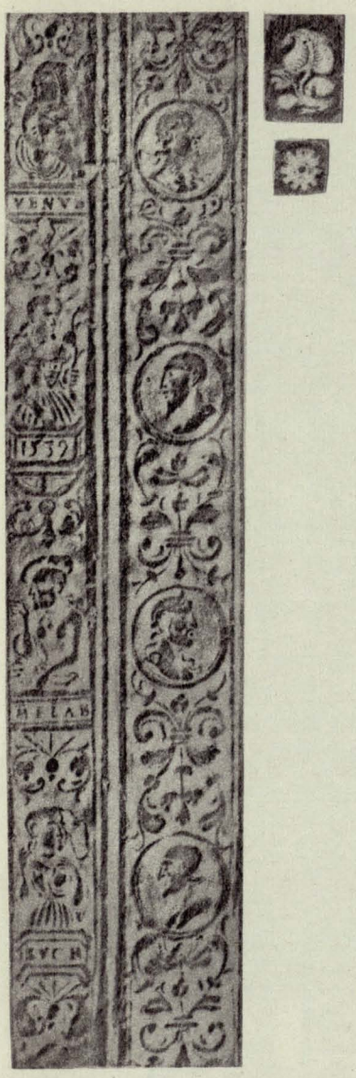

399

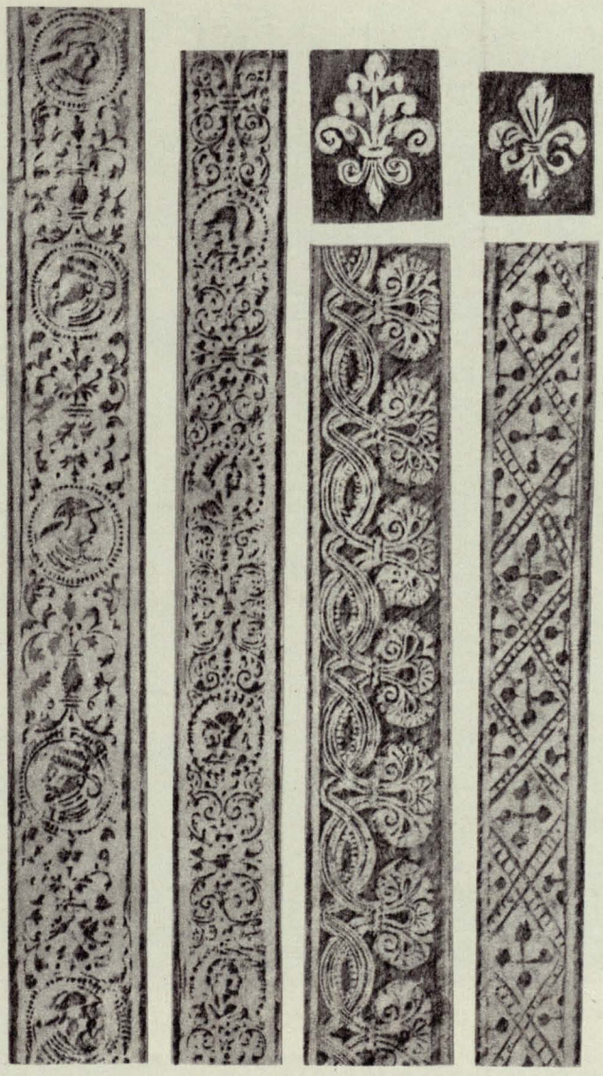

400

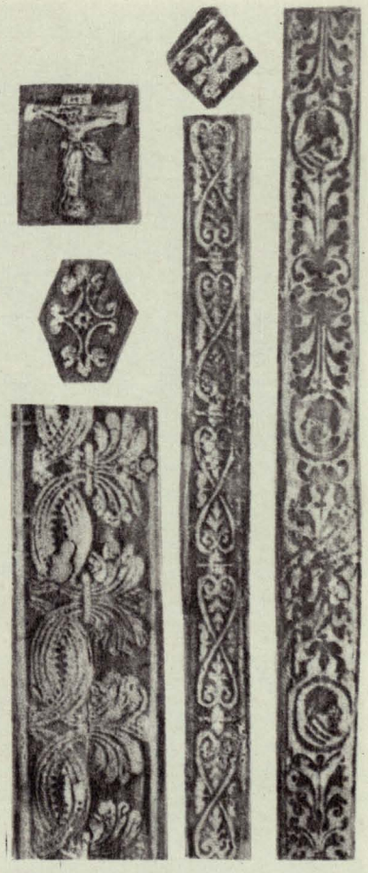

401

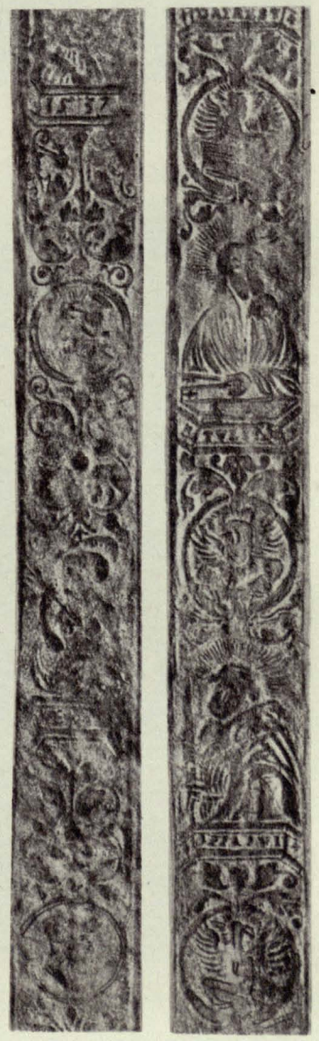

403

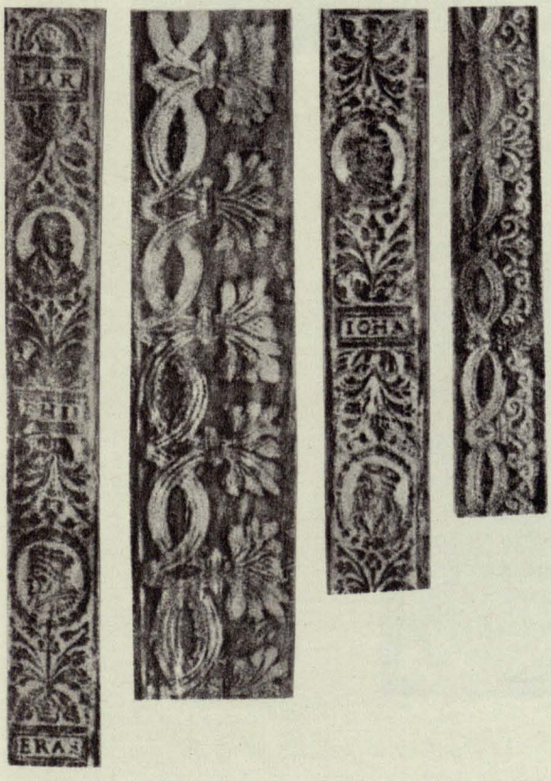

402

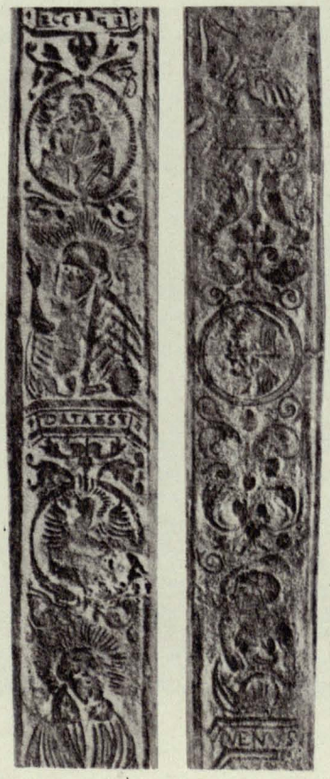

403

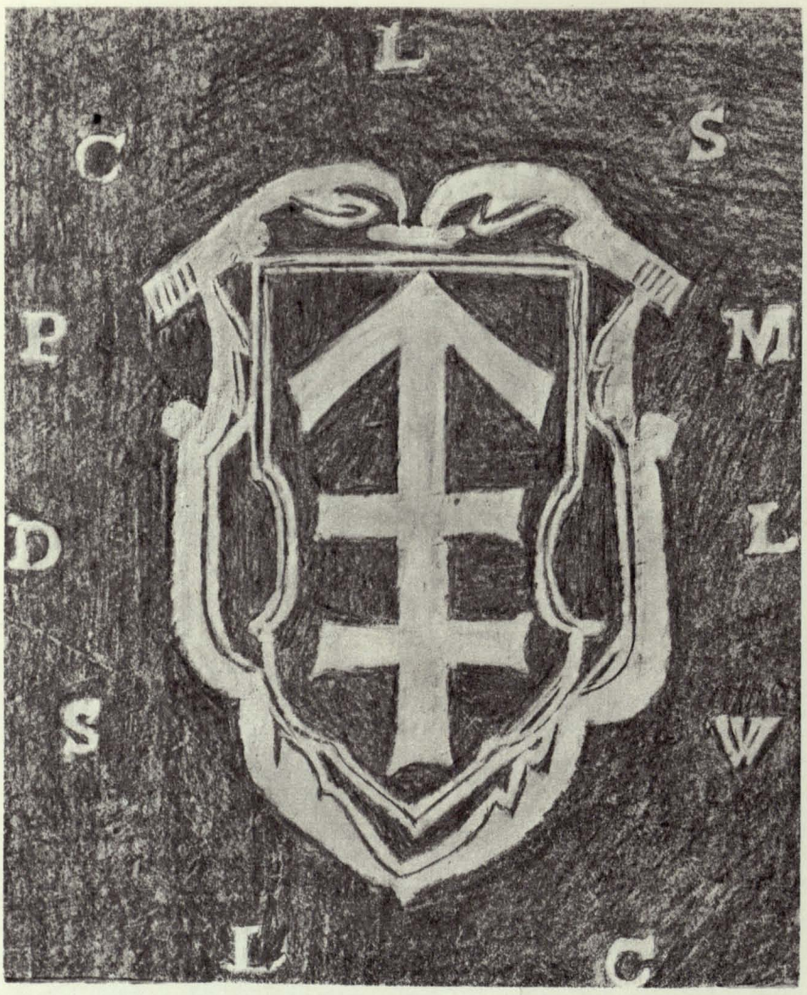

404

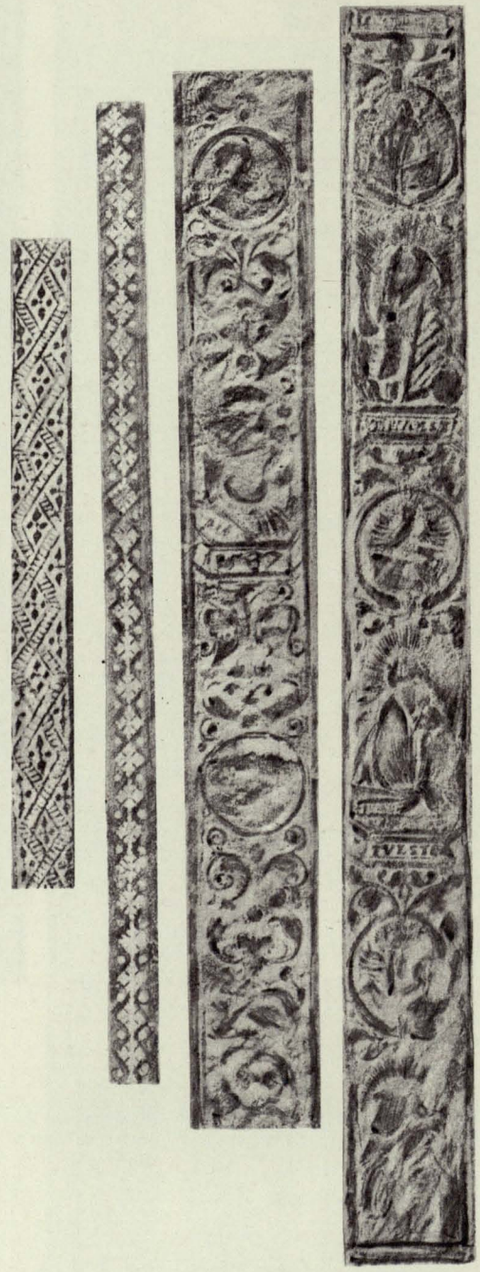

404

405

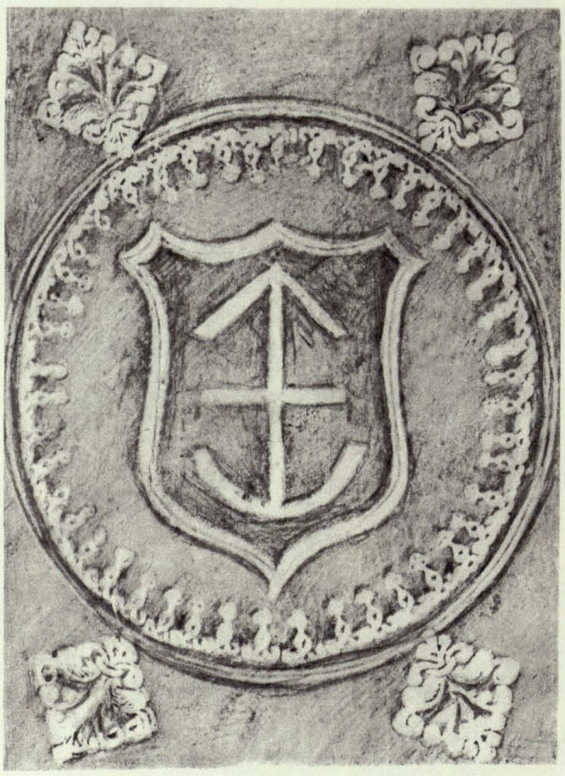

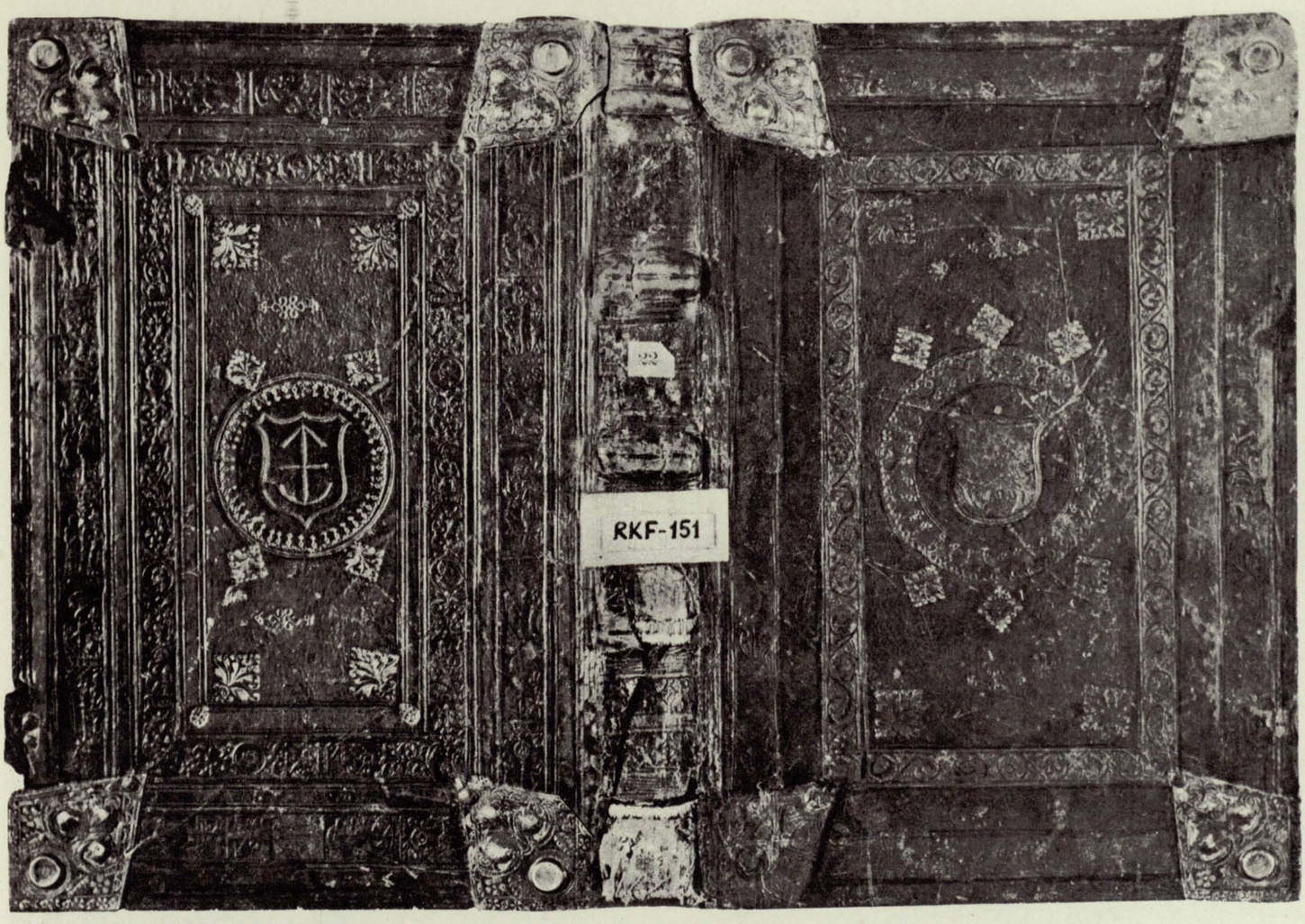

405

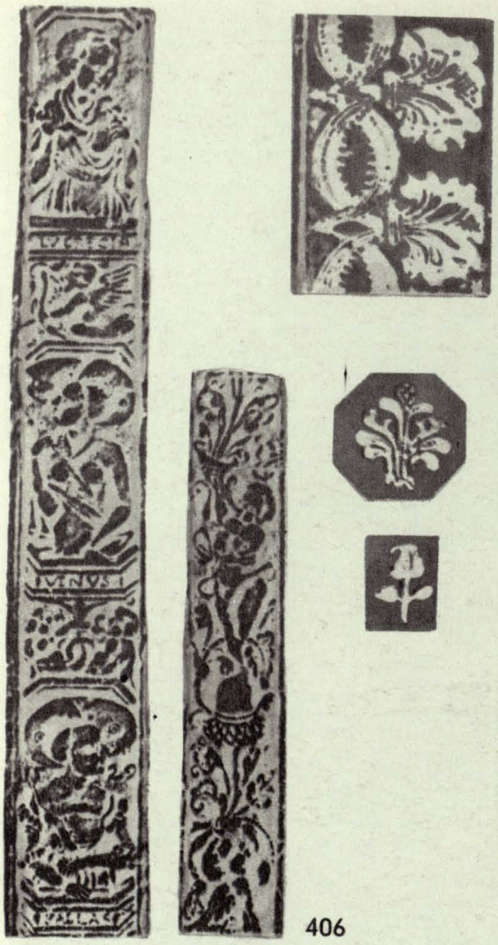

406

409

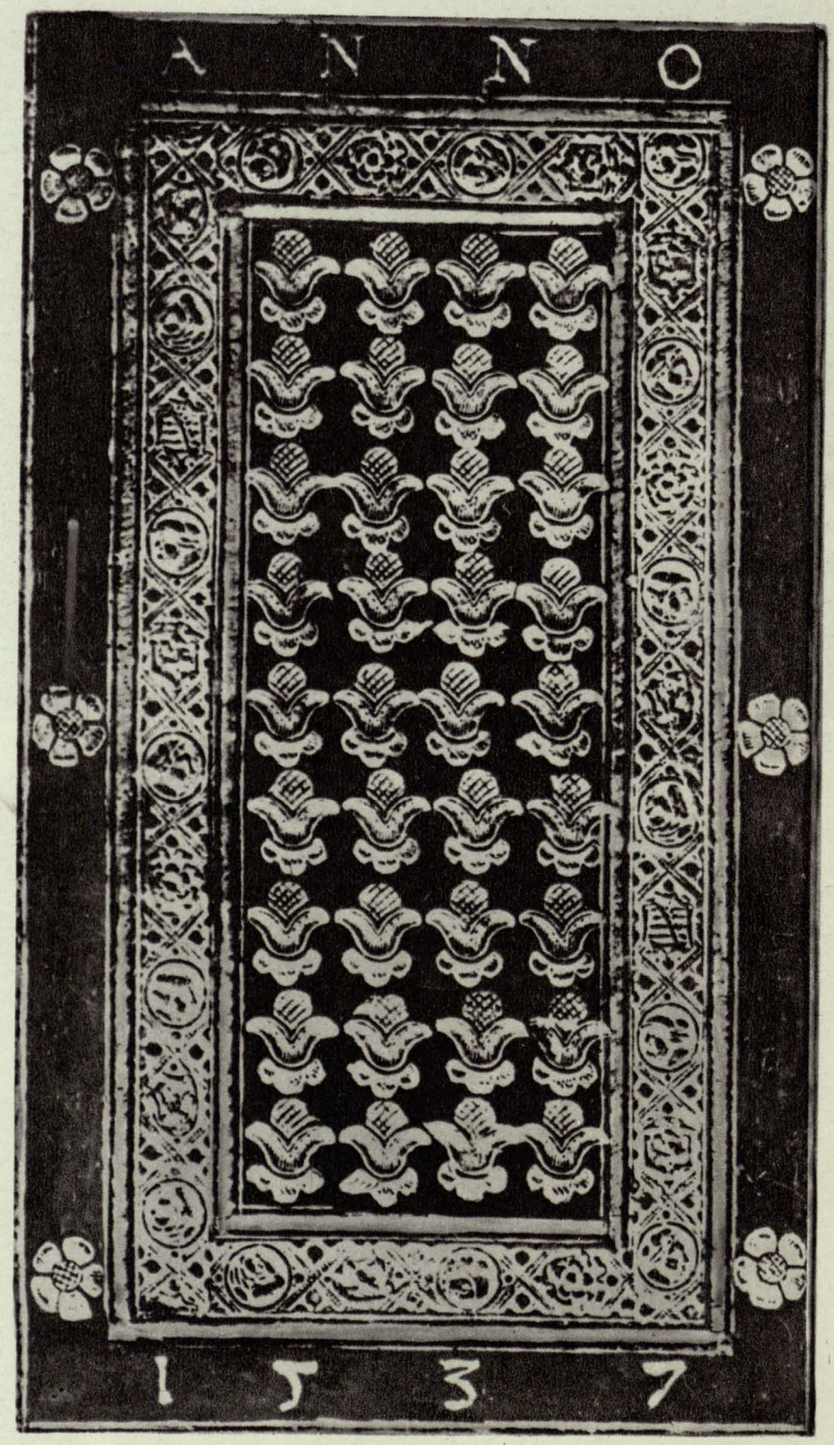

407

A N N O
1 5 3 7

408

410

410

DE PROBATIS SANC
TORVM HISTORIIS
G S
C P
TOMVS SECVNDVS

DAVID
PAVLVS
SALVATOR
KATHERVS
IOHANNES

412

413

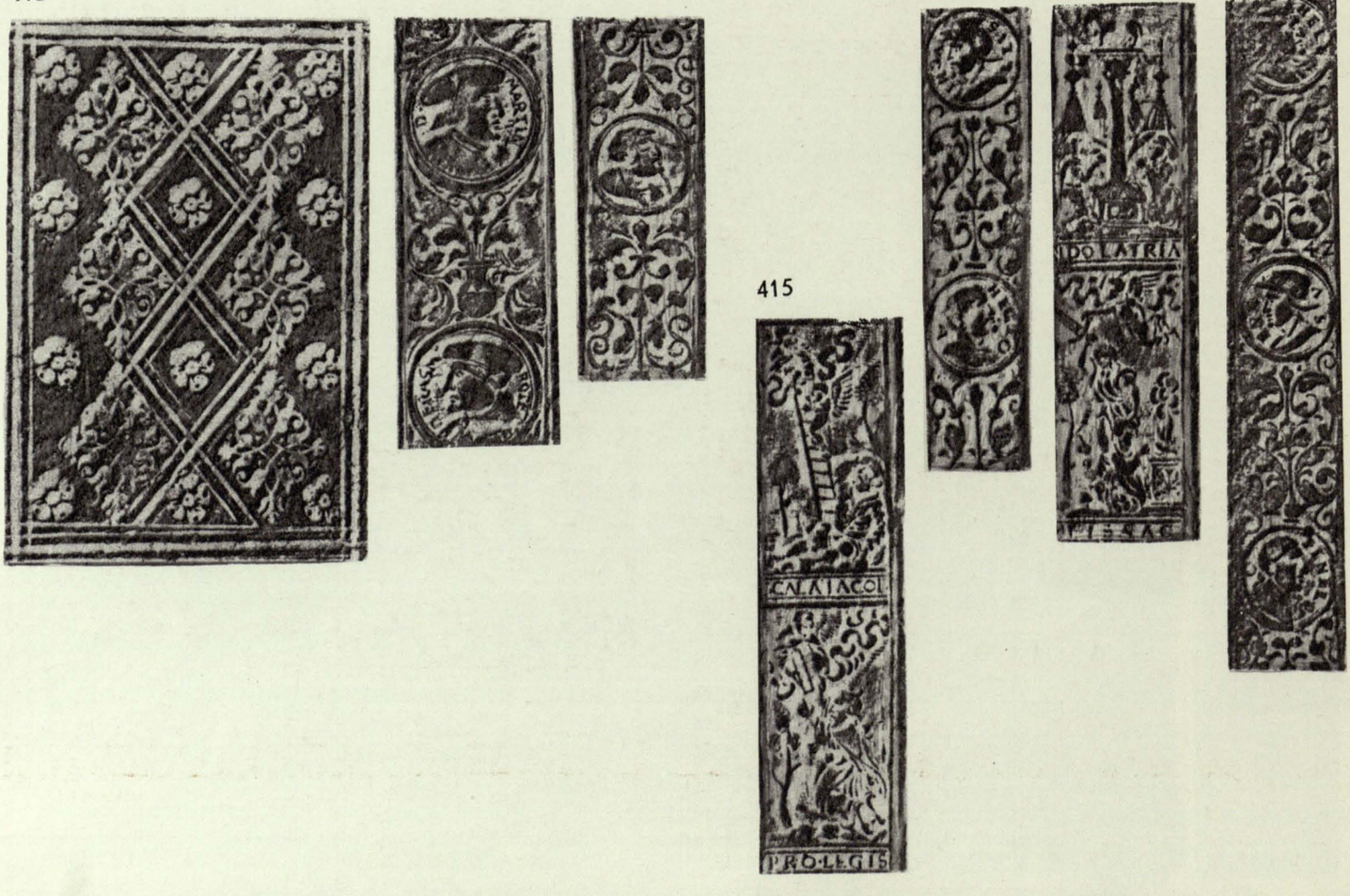
IDOLATRIA
CALAIACOL
PRO·LEGIS

415

414

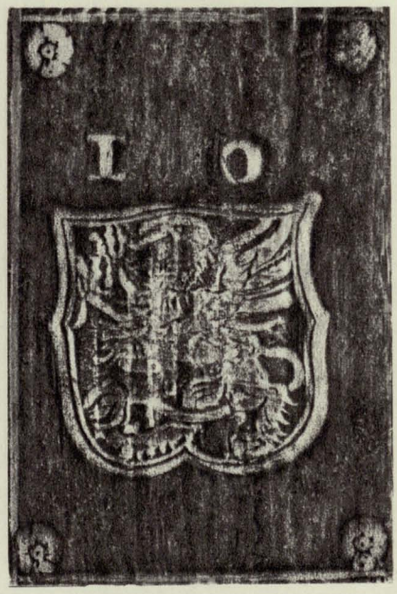

414

416

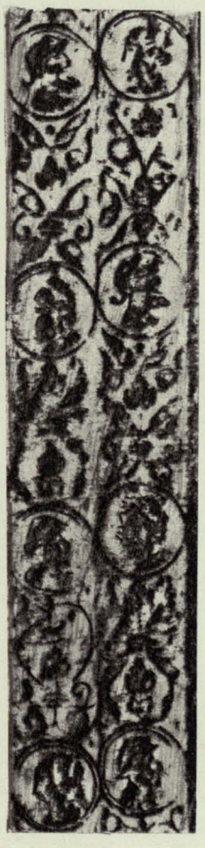

416

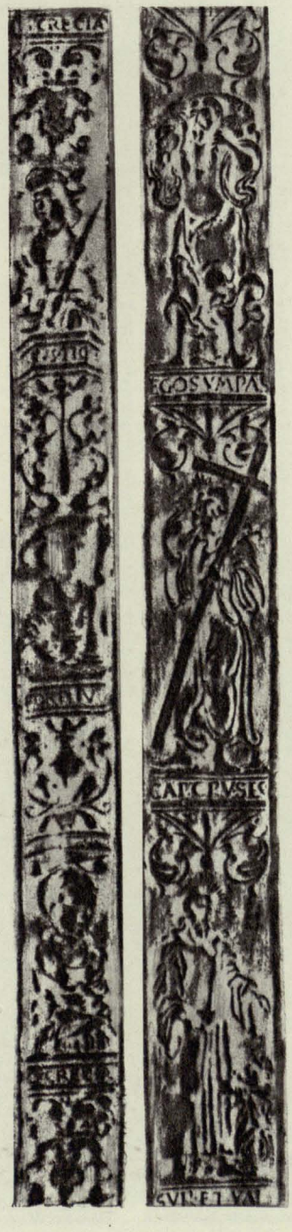

416

417

418

419

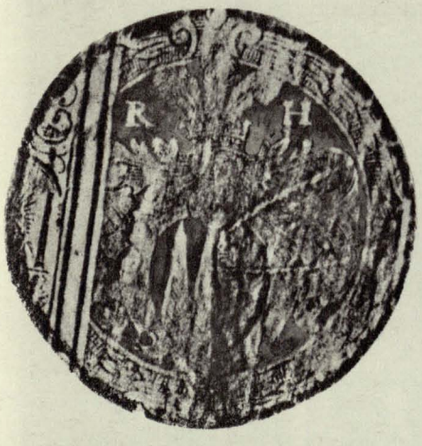

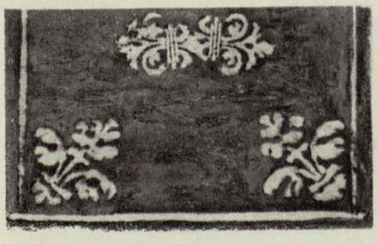

420

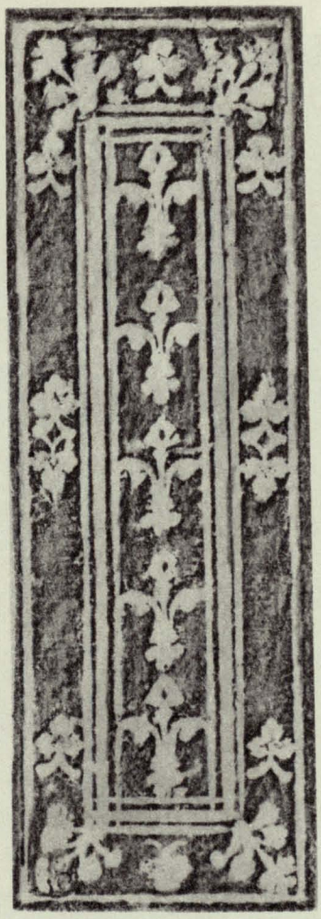

421

421

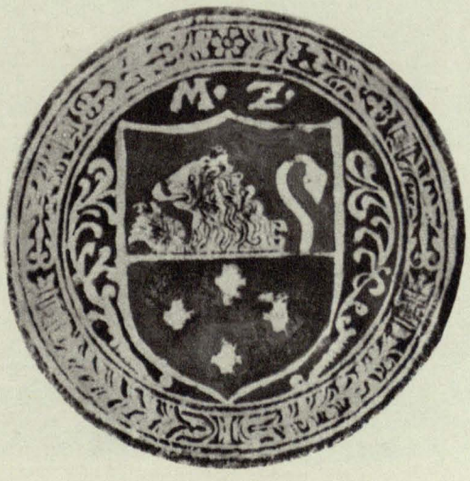

423

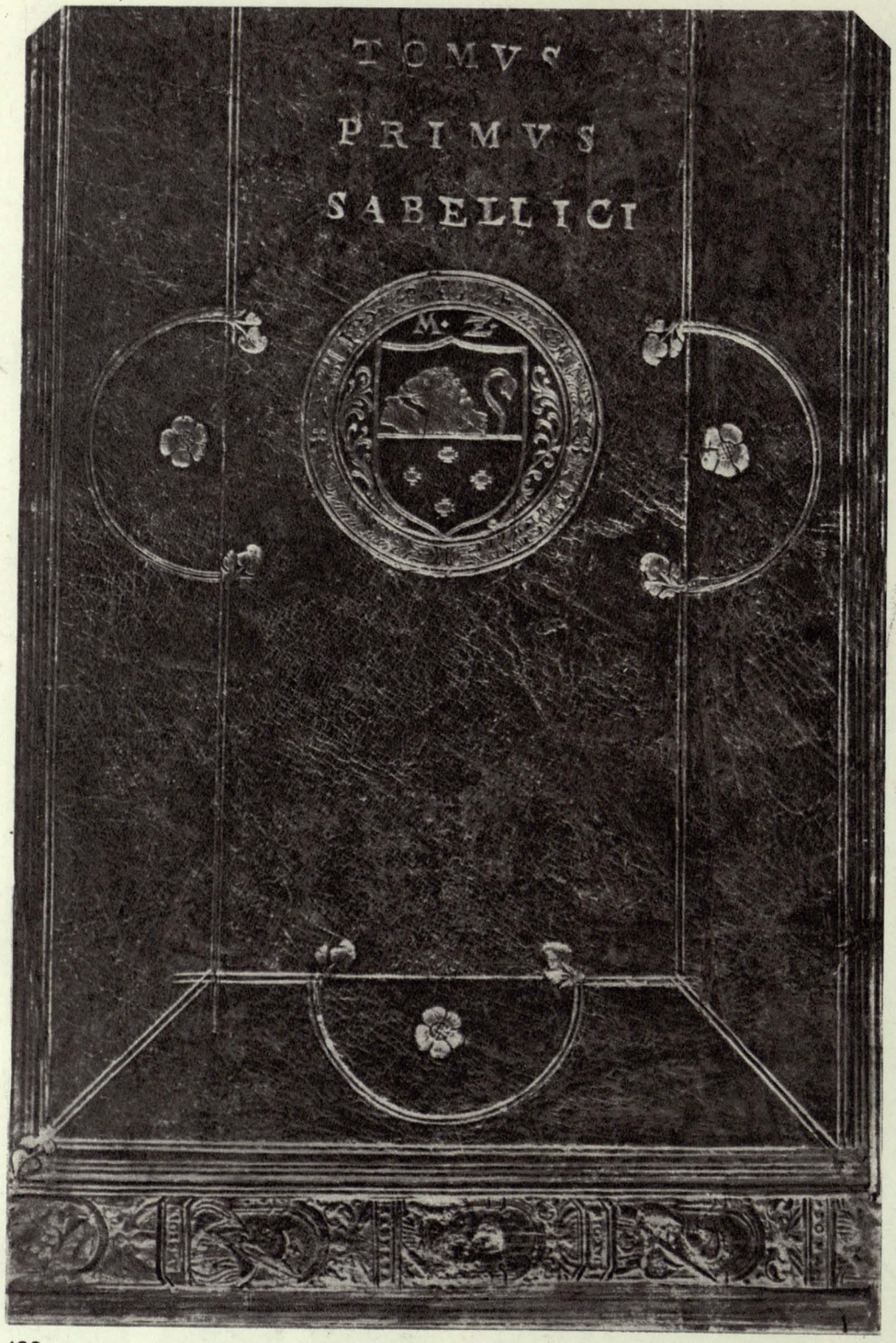

423

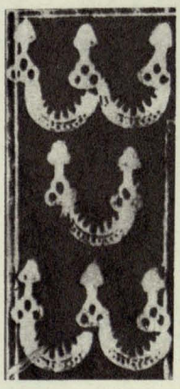

423

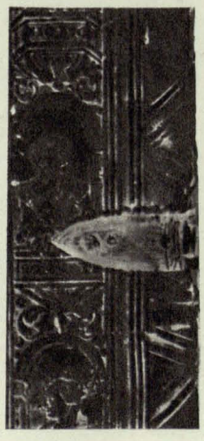

424

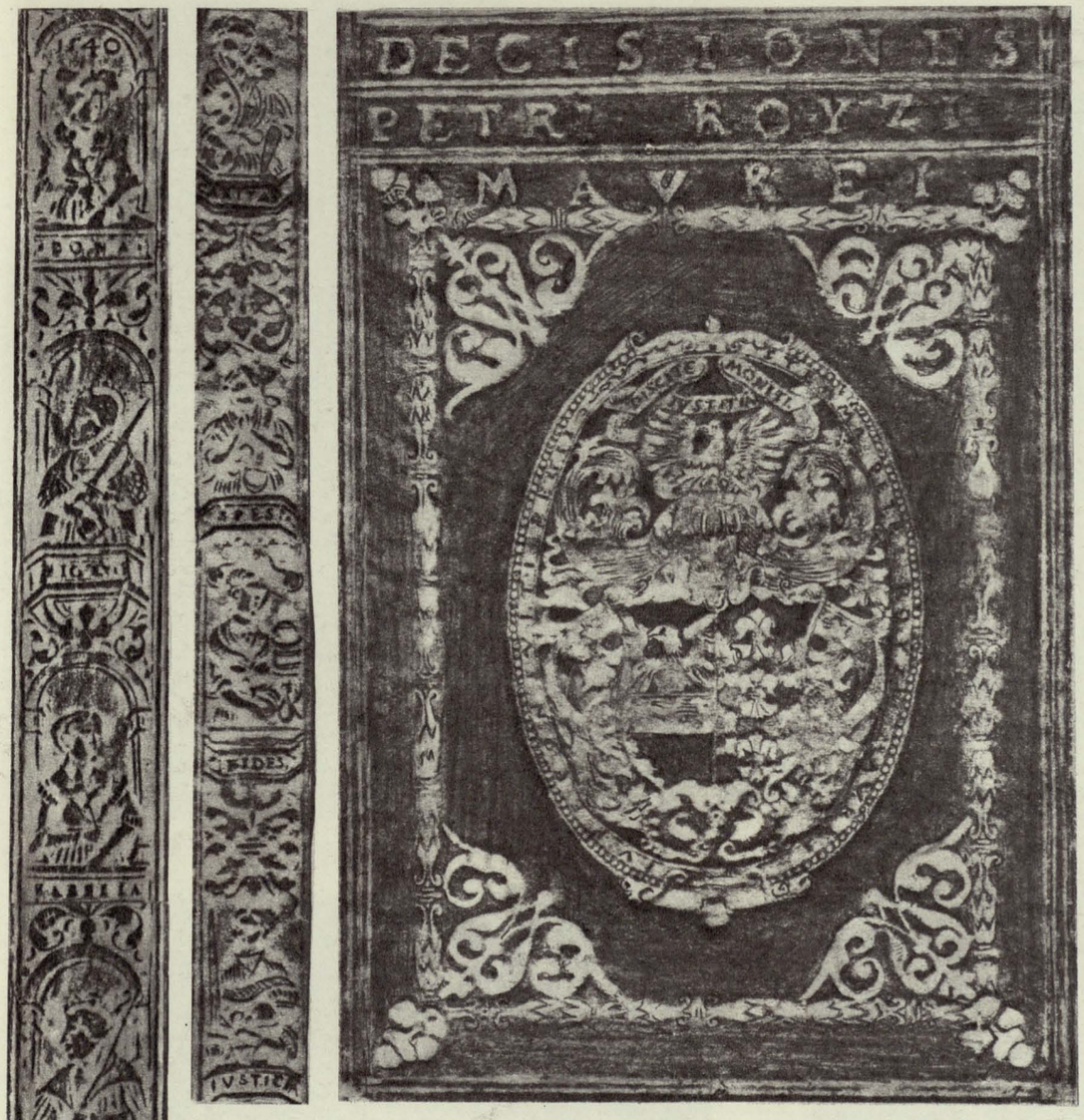

422

424

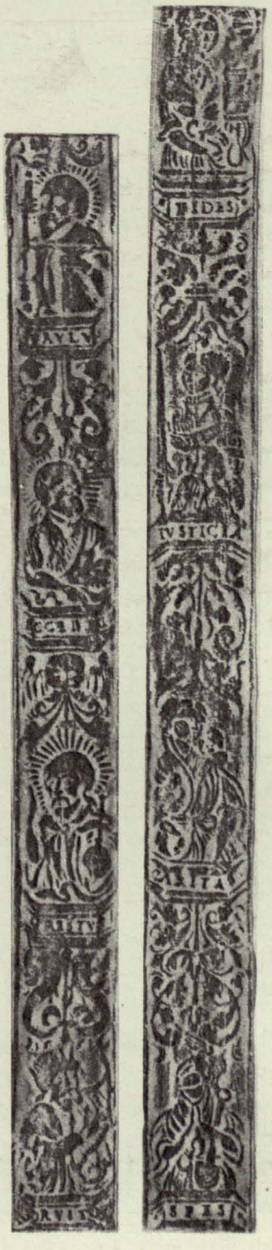

424

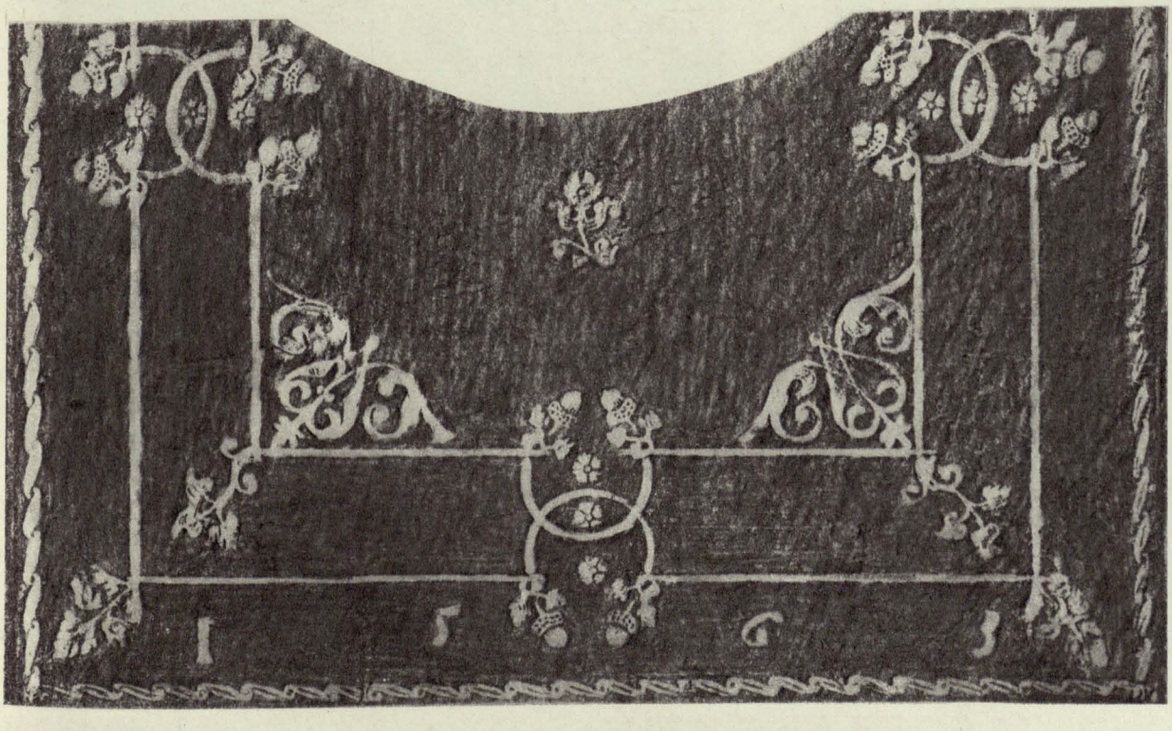

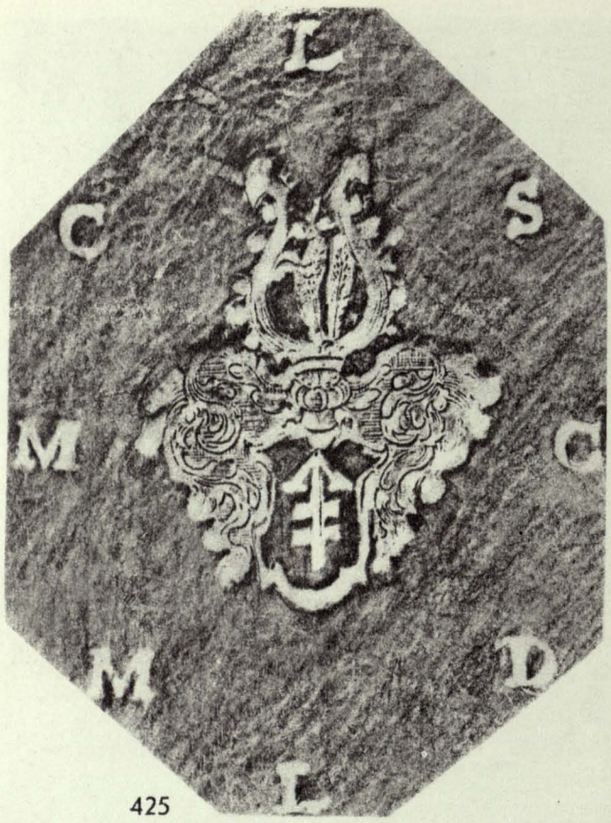

425

426

426

427

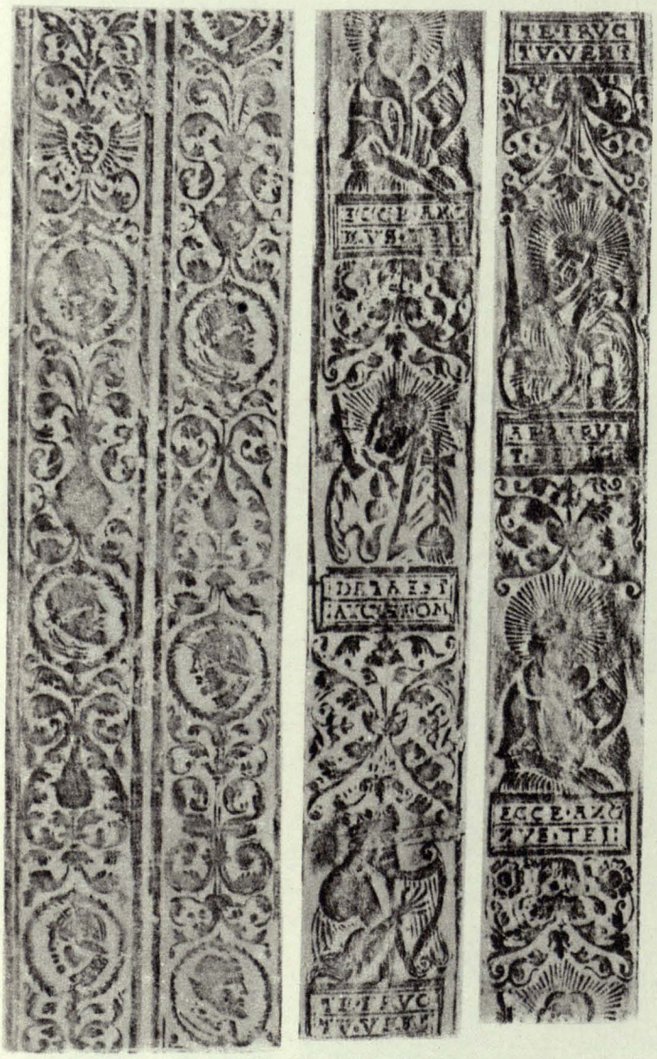

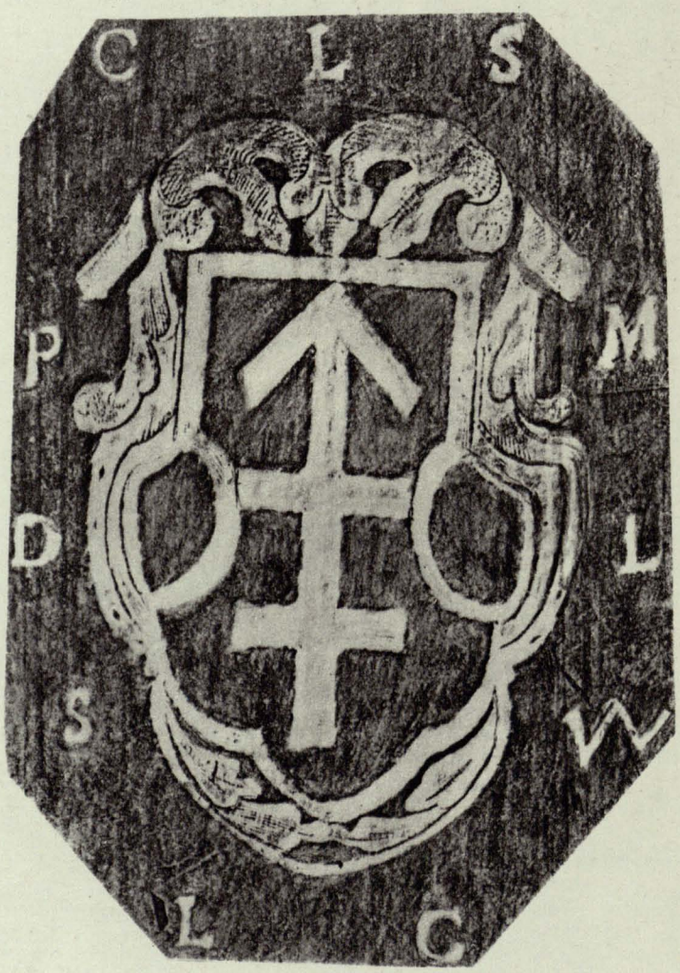

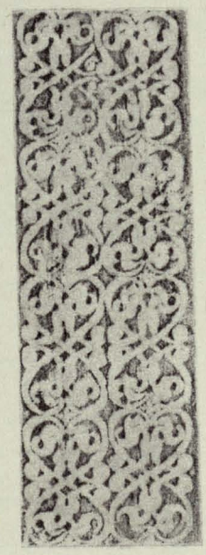

429

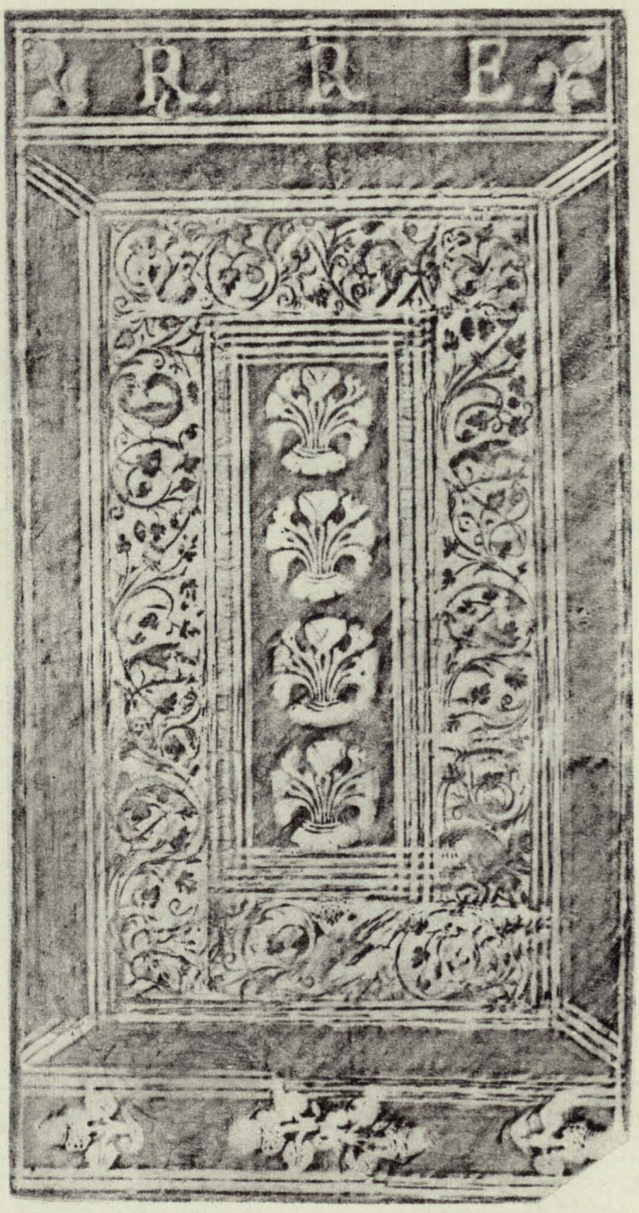

428

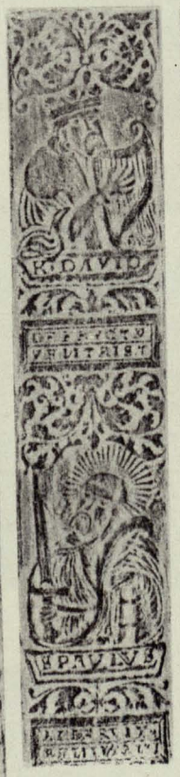

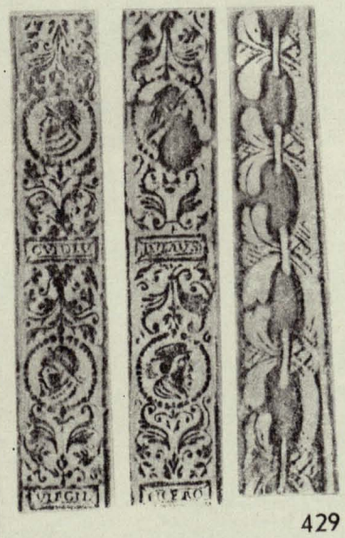

429

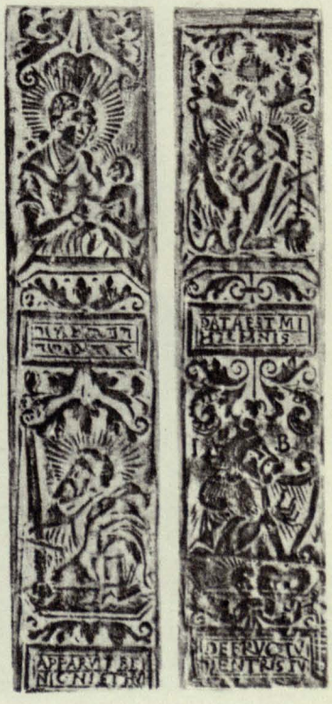

428

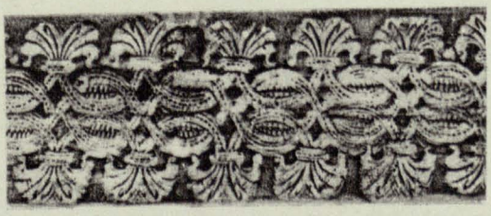

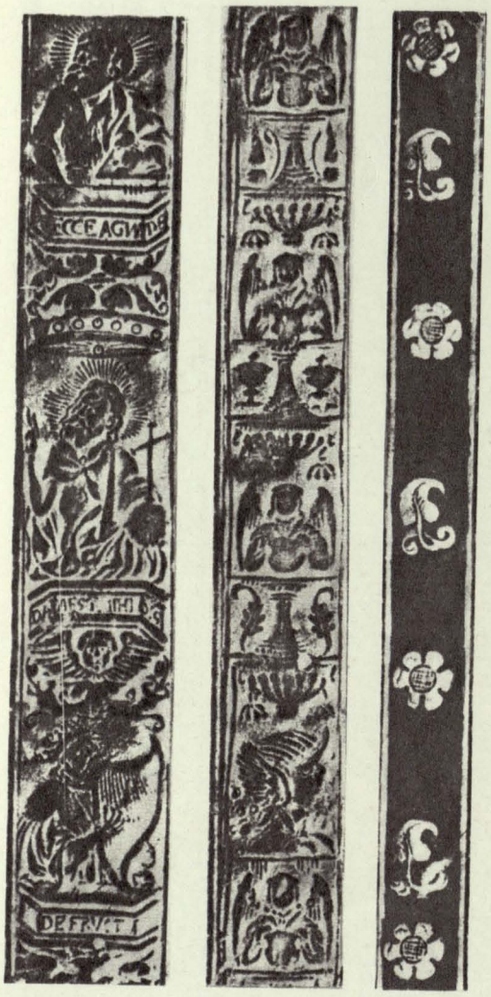

430

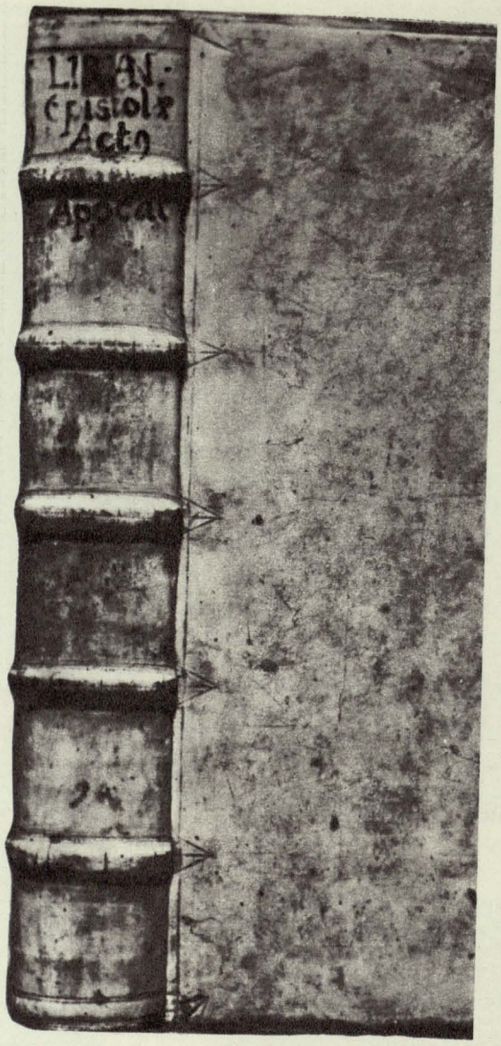

431

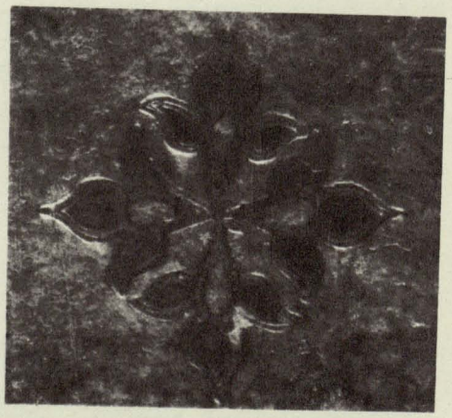

437

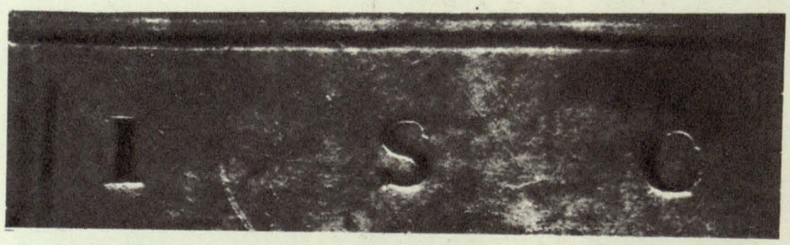

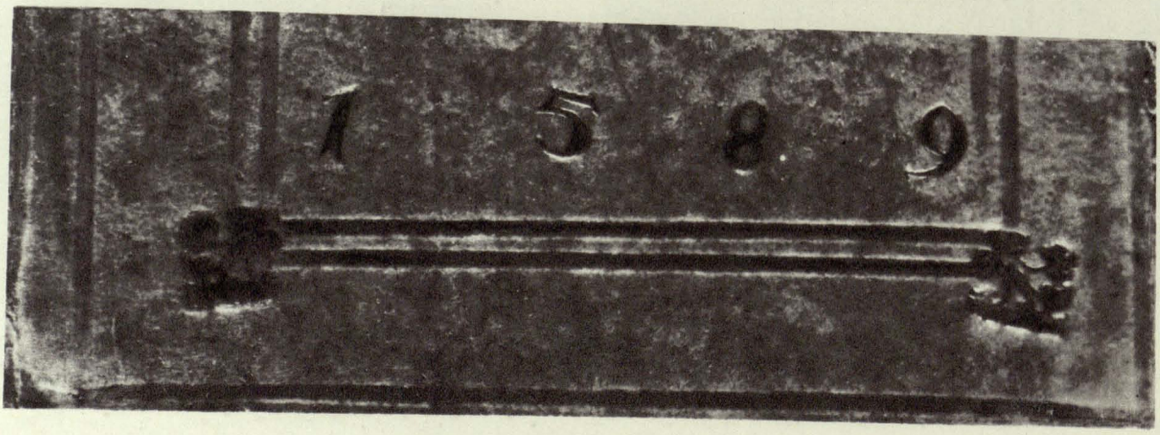

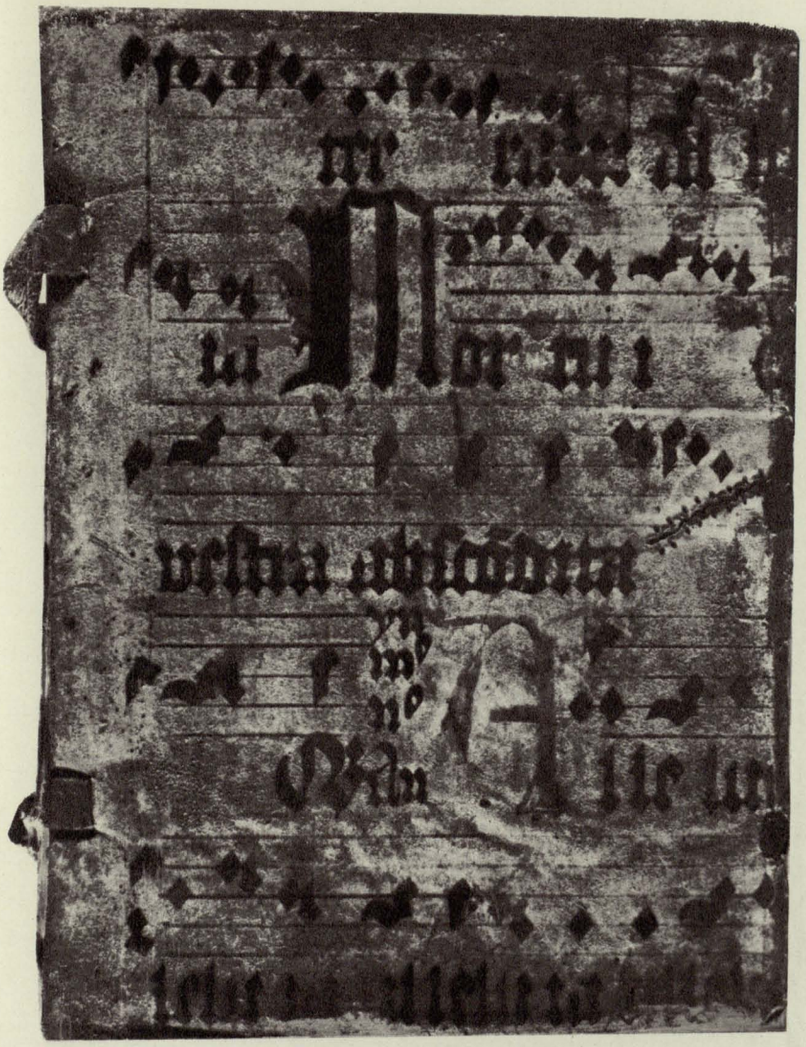

432

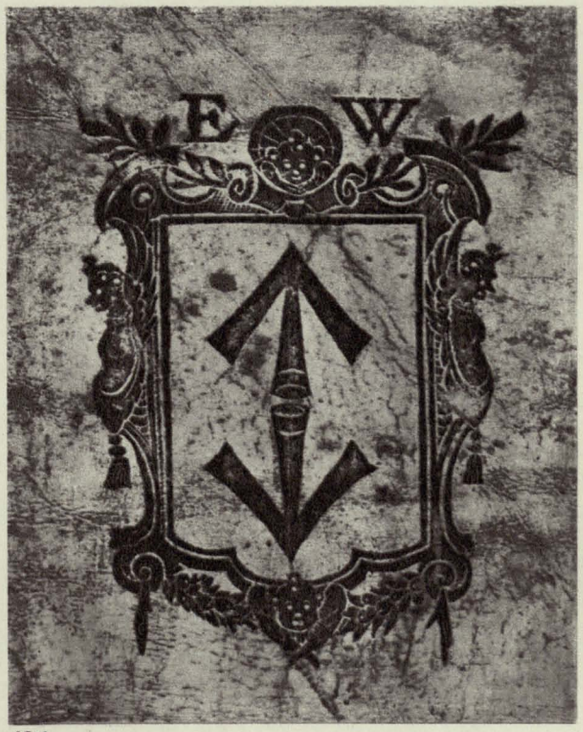

436

435

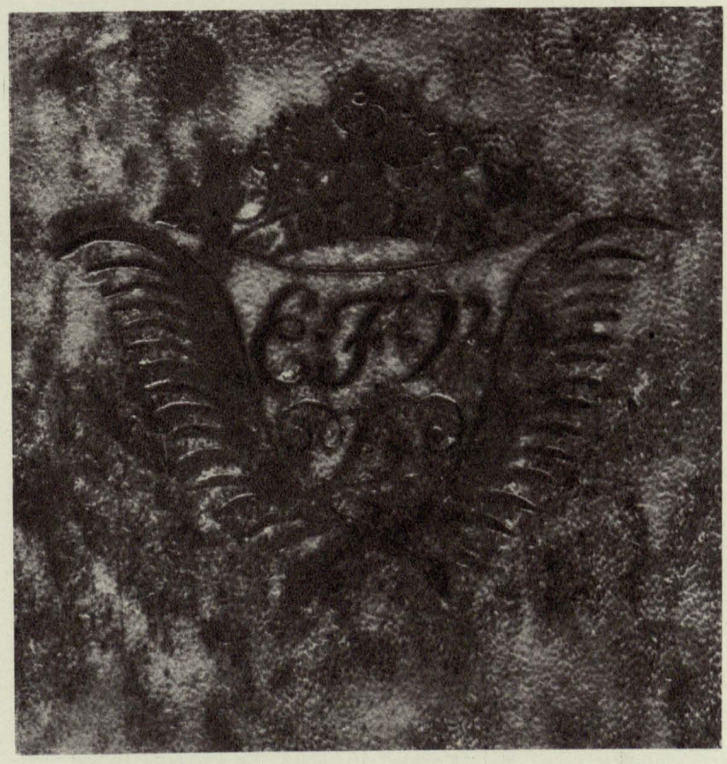

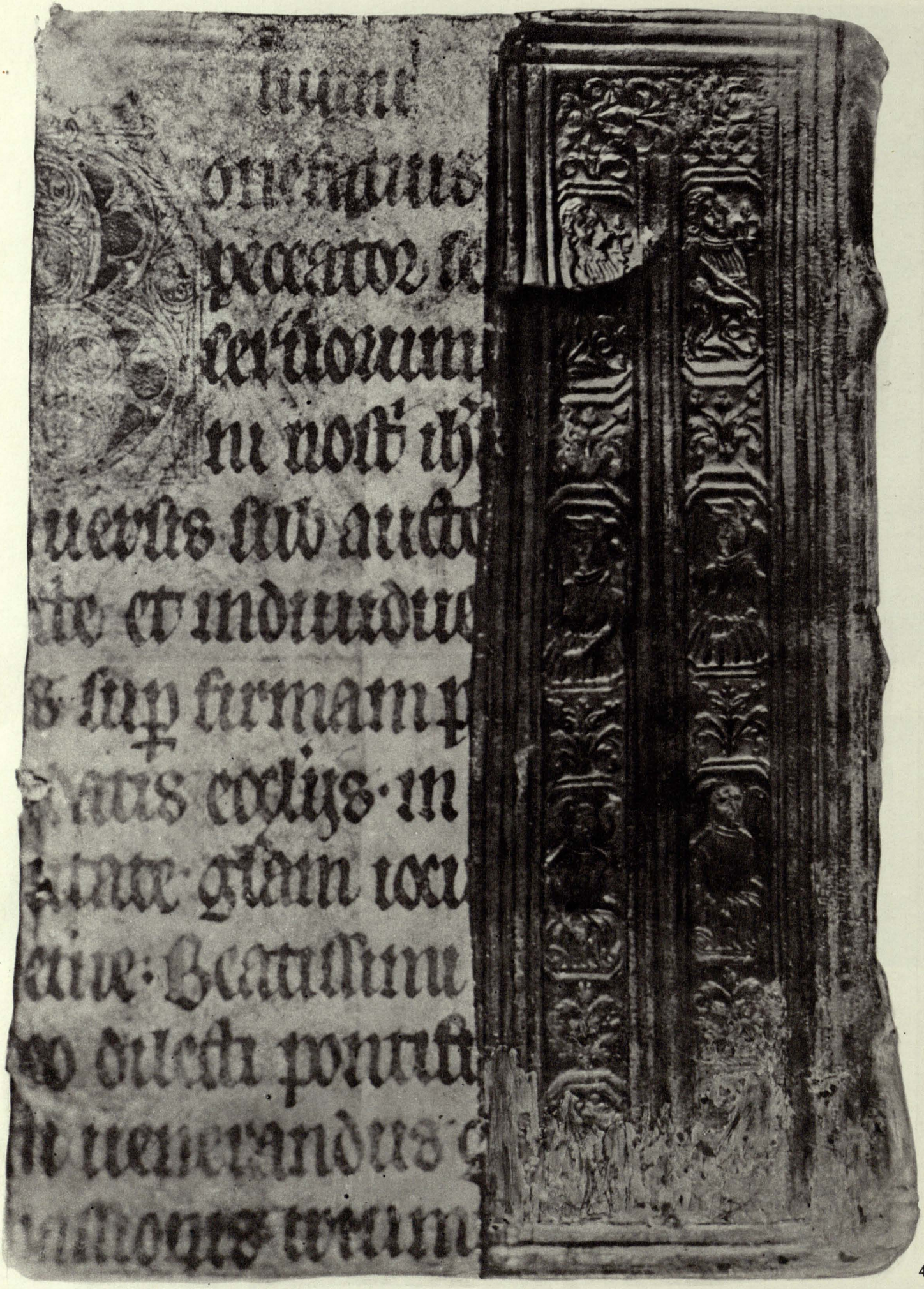

433

439

440

441

442

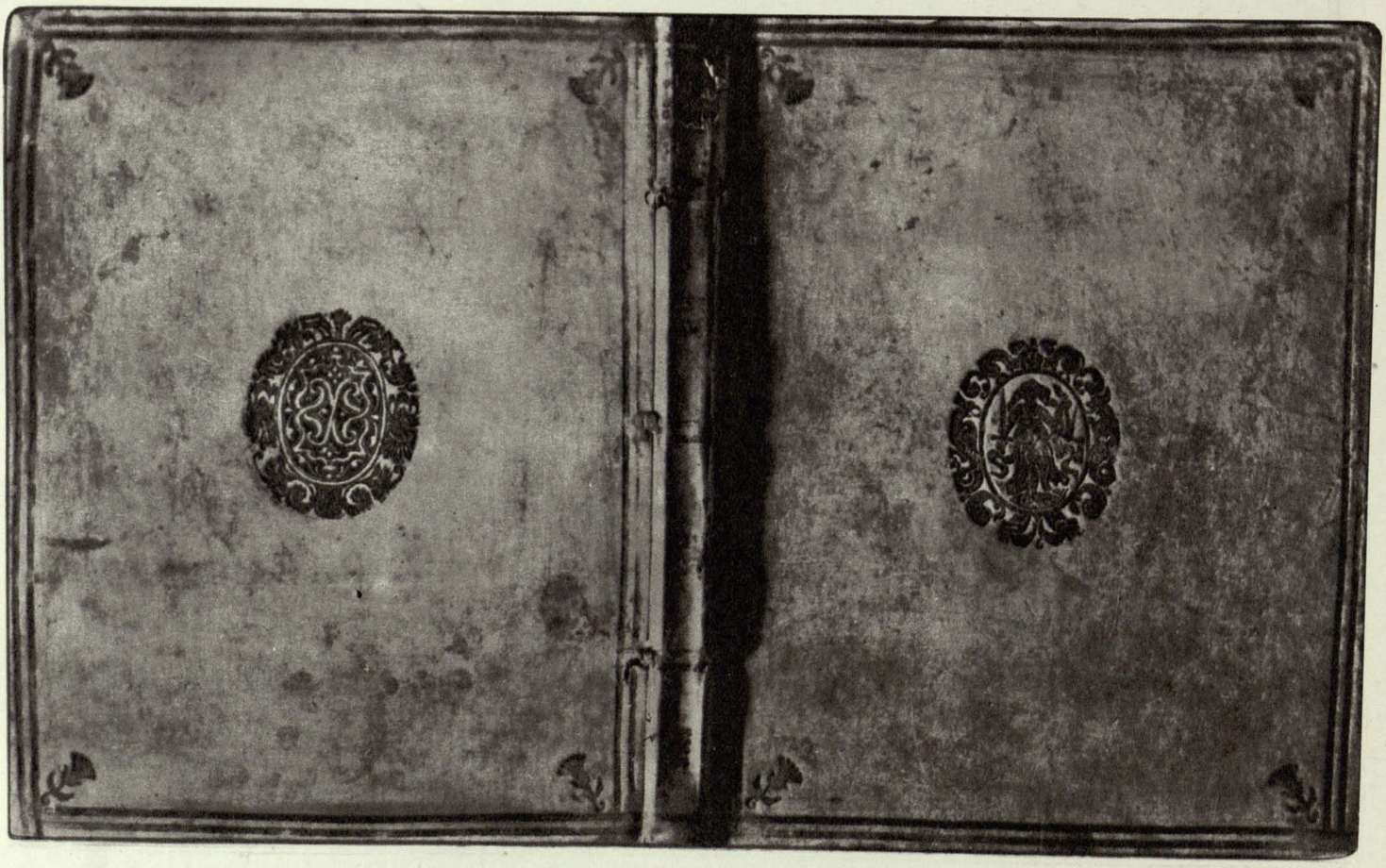

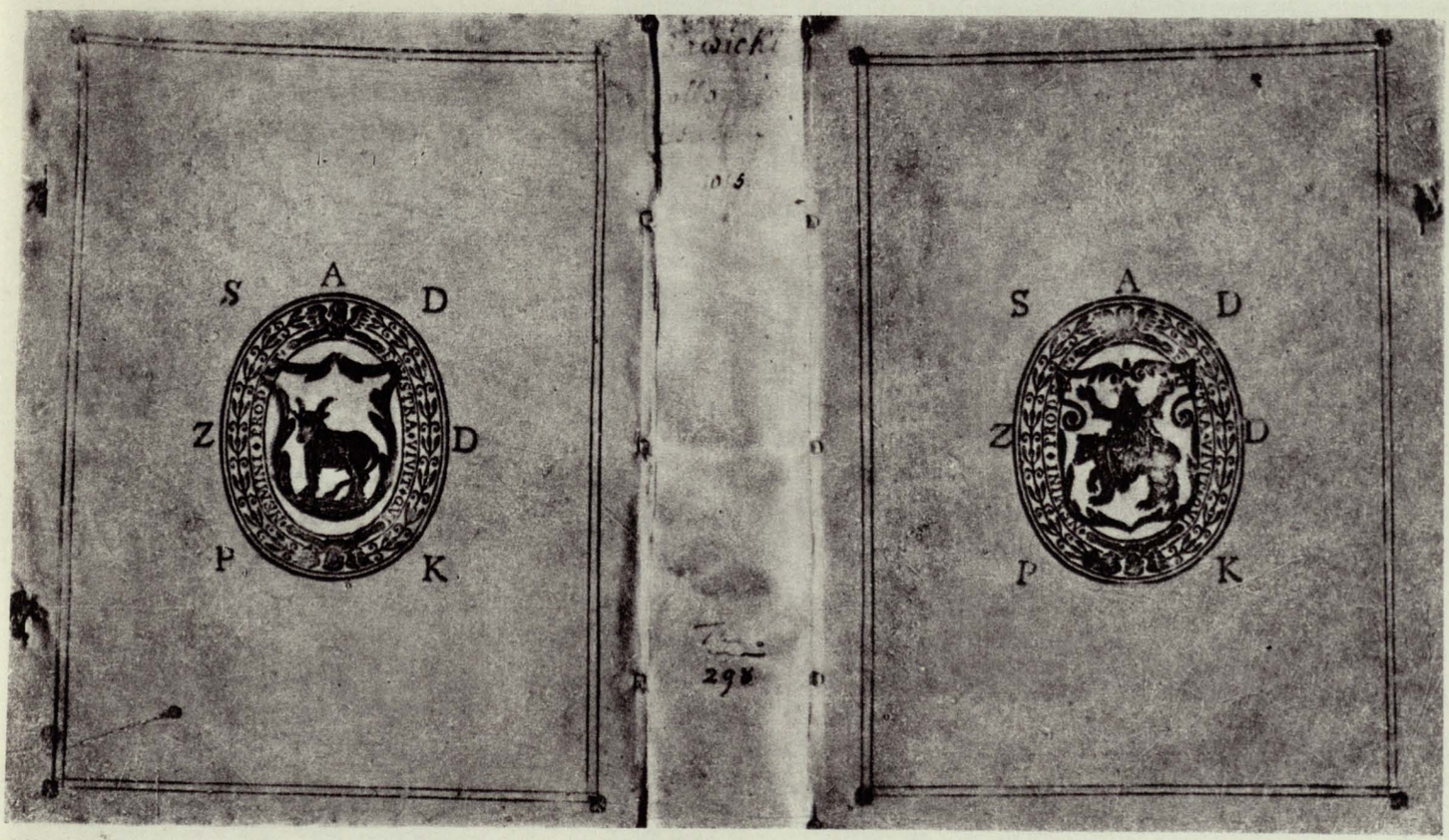

445

443

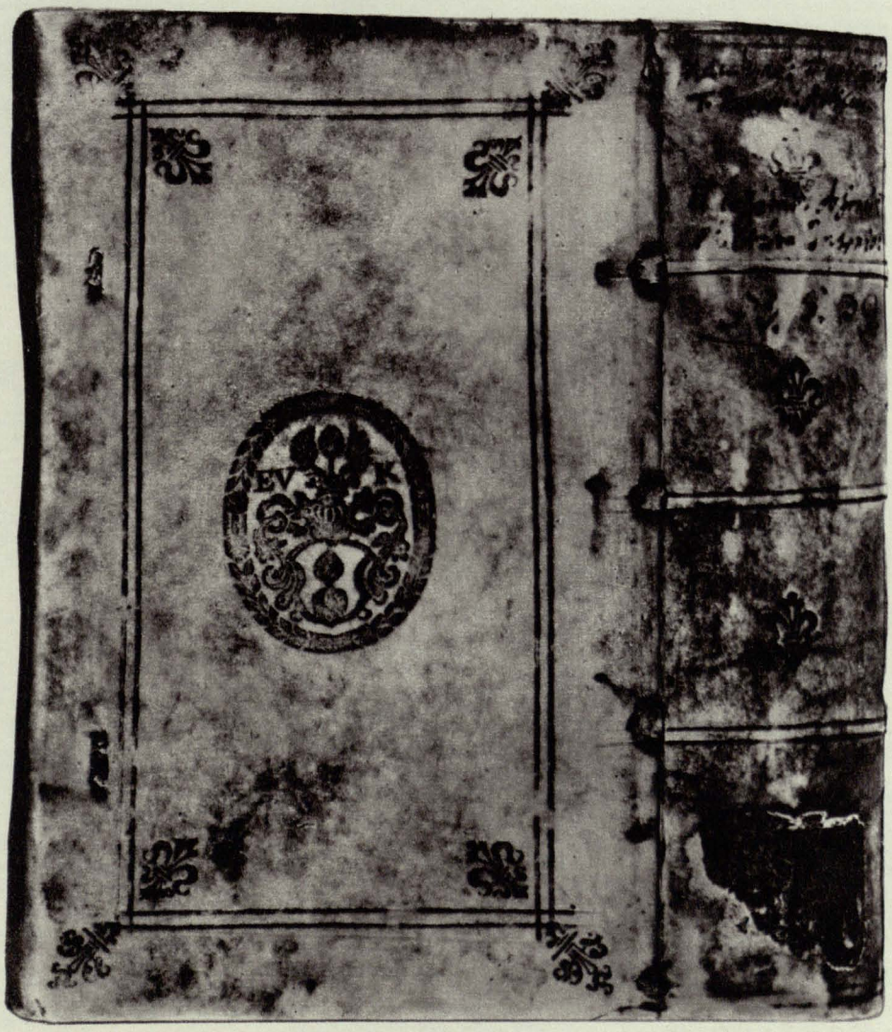

438

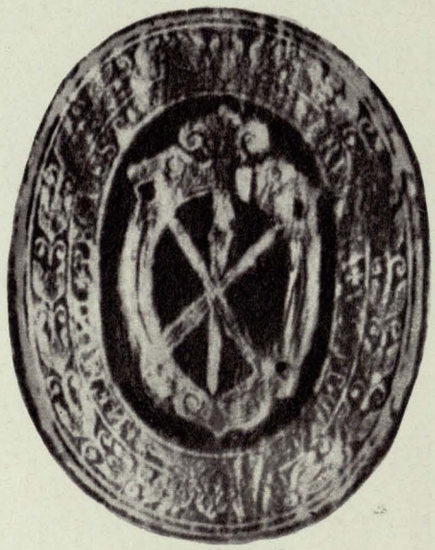

446

447

448

449

451

444

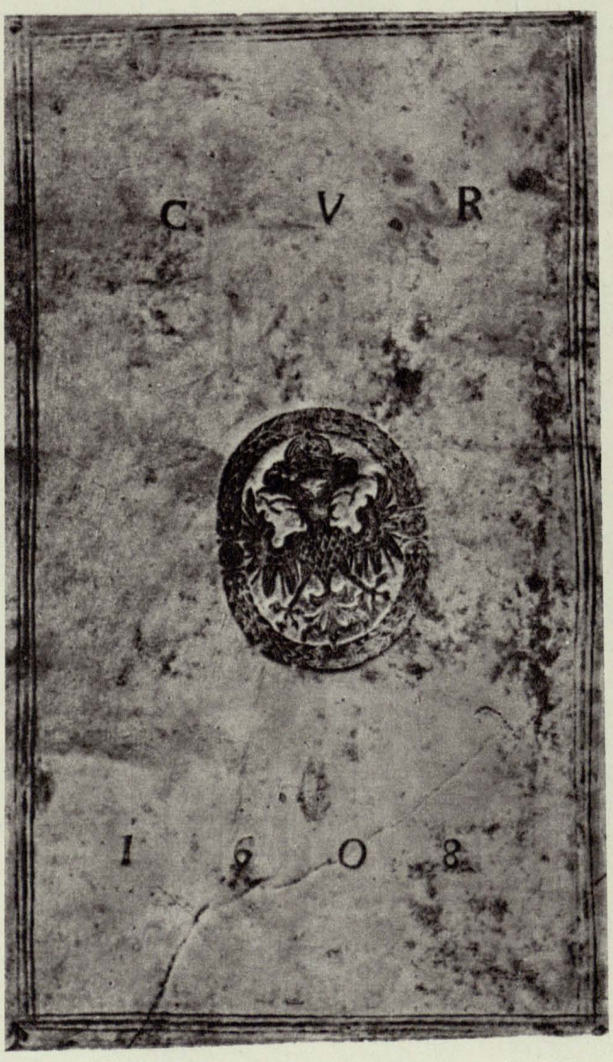

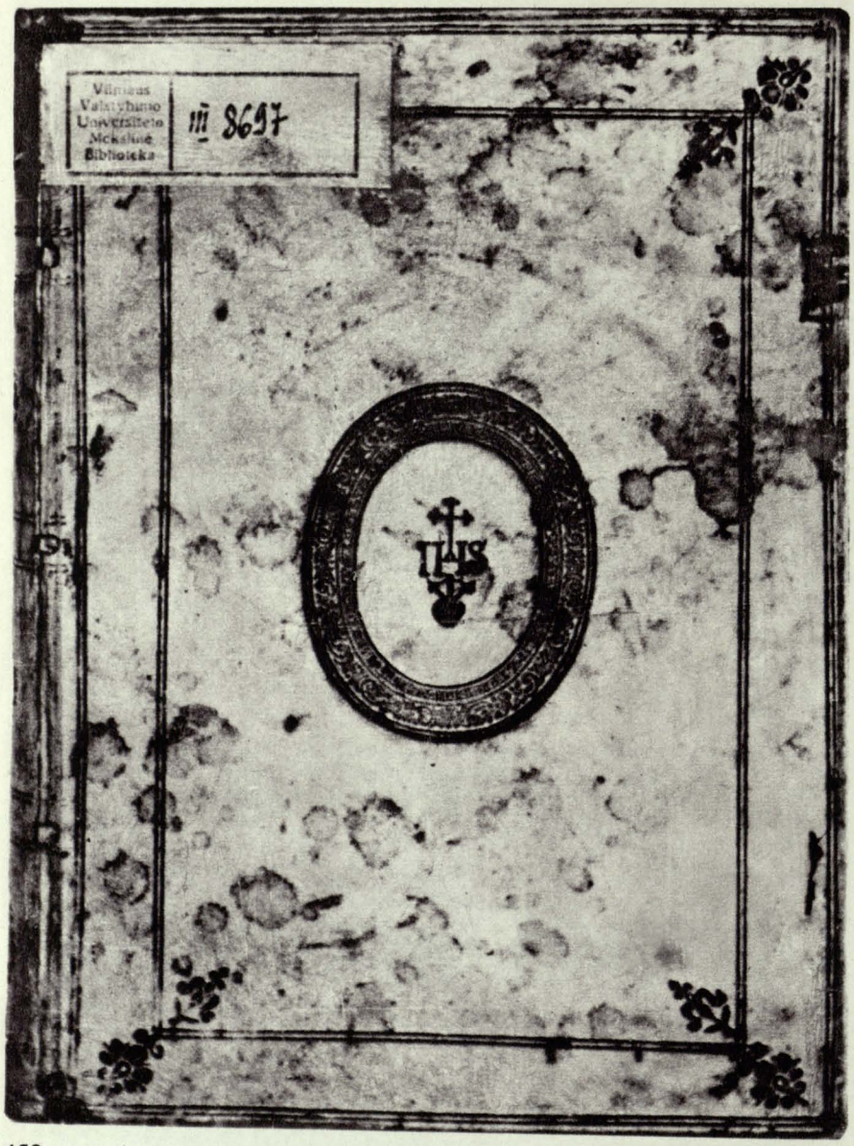

450

452

454

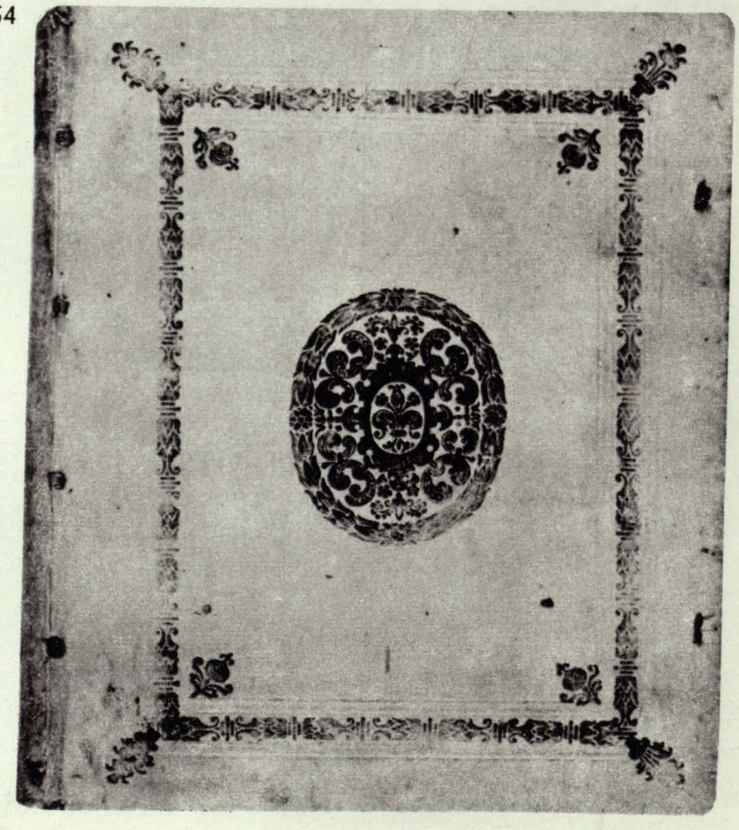

455

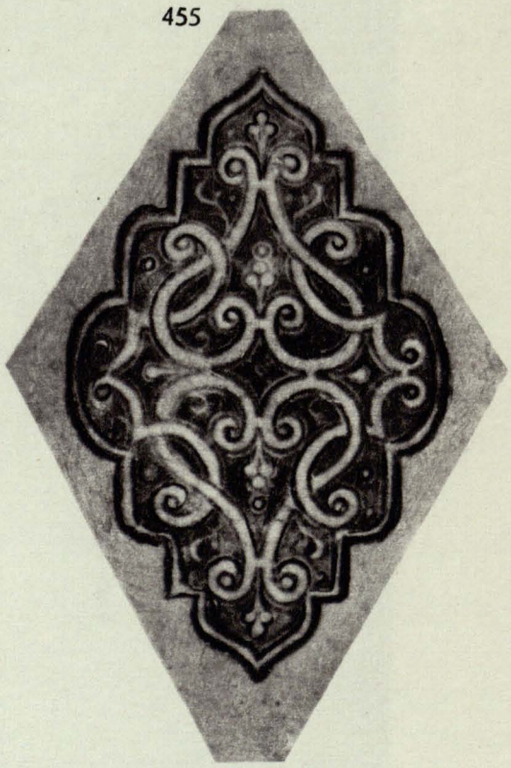

453

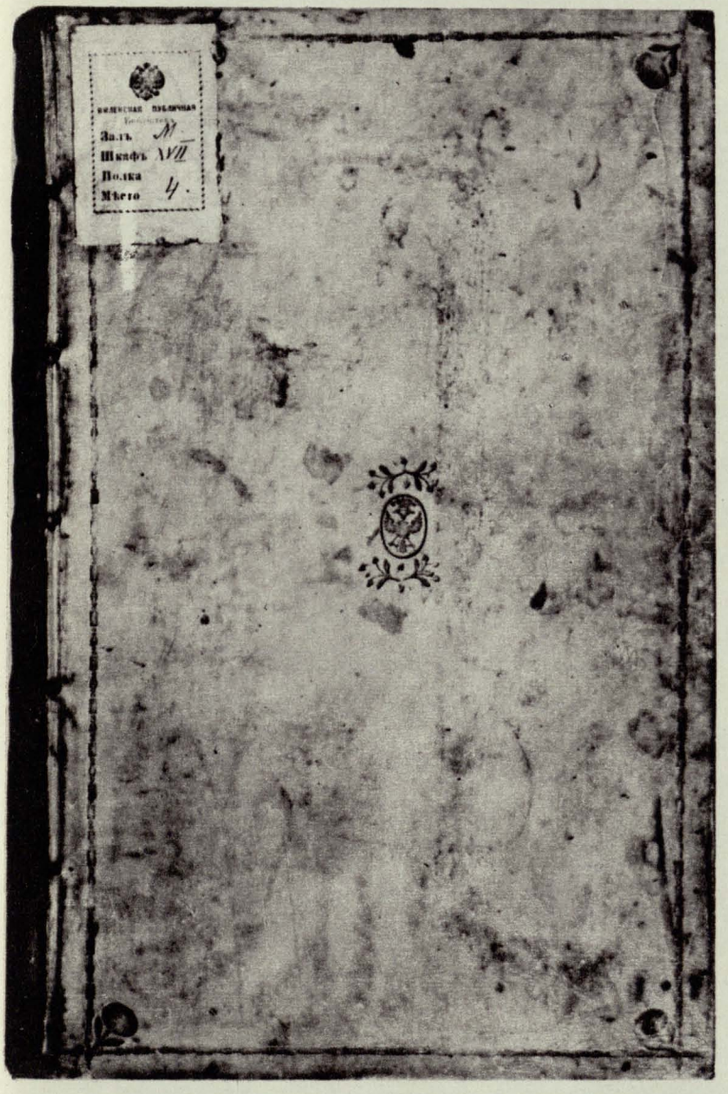

457

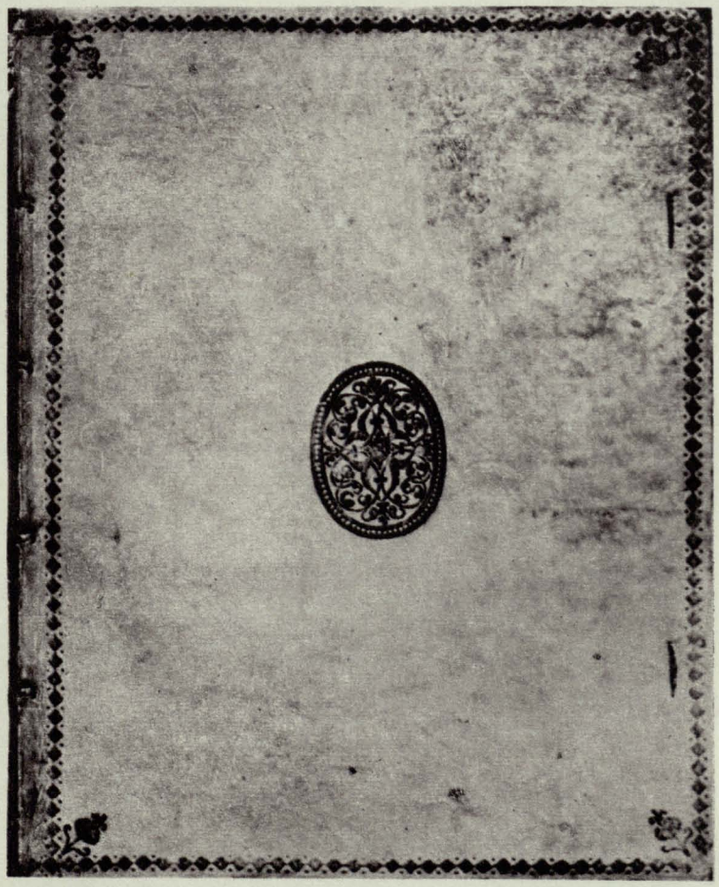

456

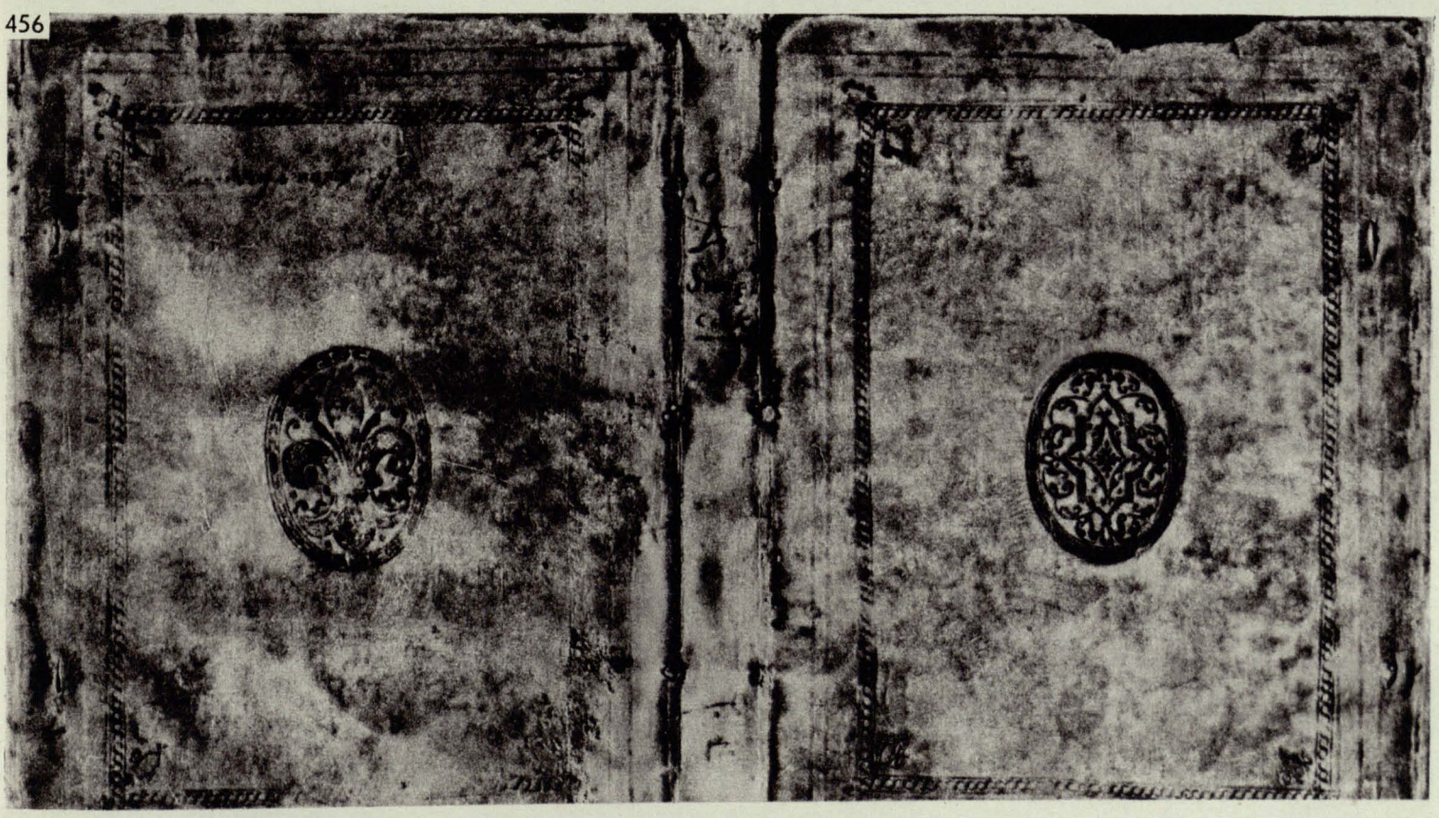

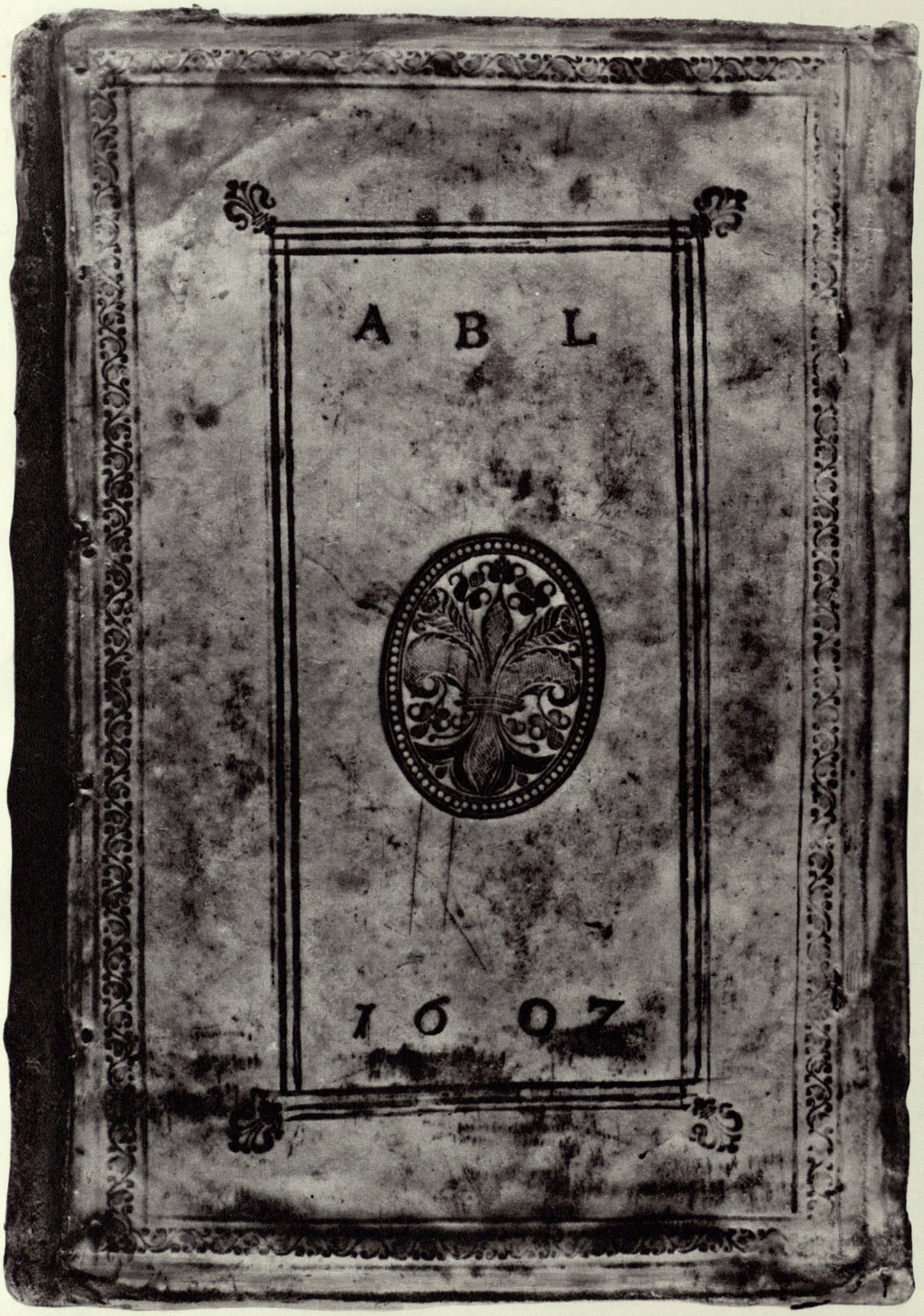
A B L
1607

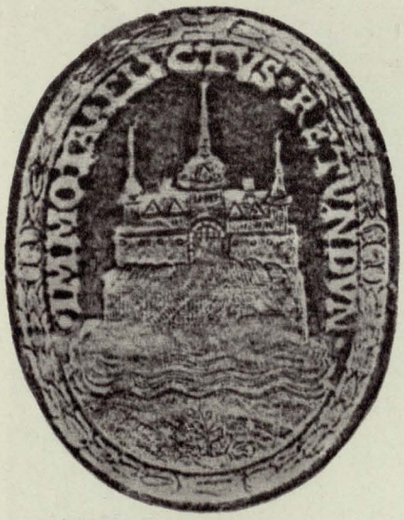

462

460

459

S
I
S
M
W
W
I
S

463

464

465

466

467

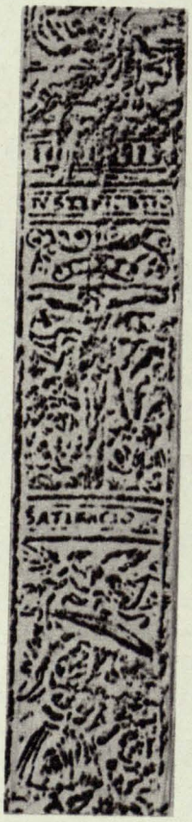

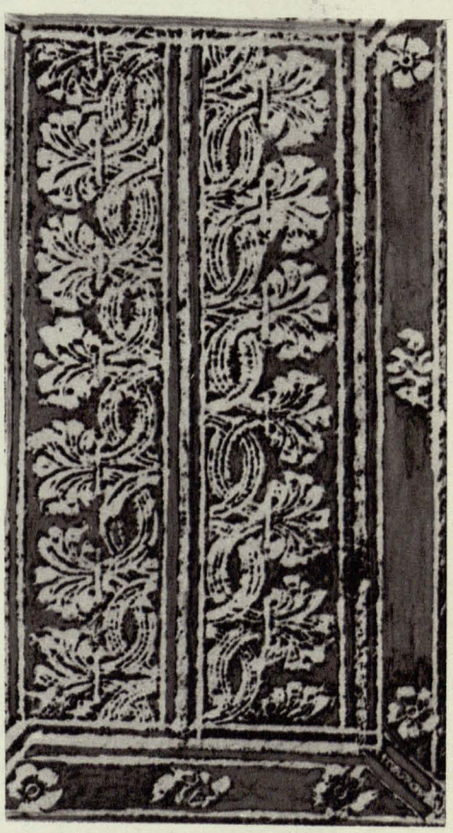

468

C P I H
1581

469

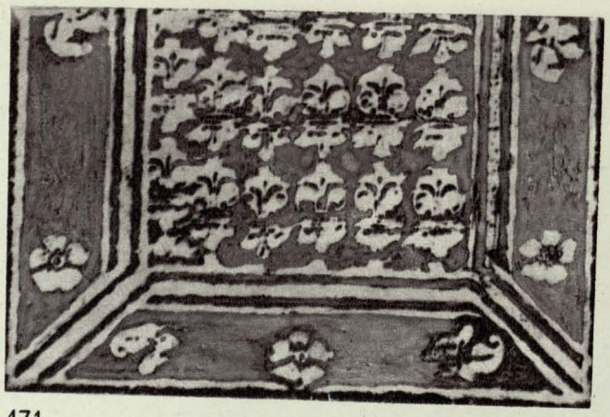

471

473

471

474

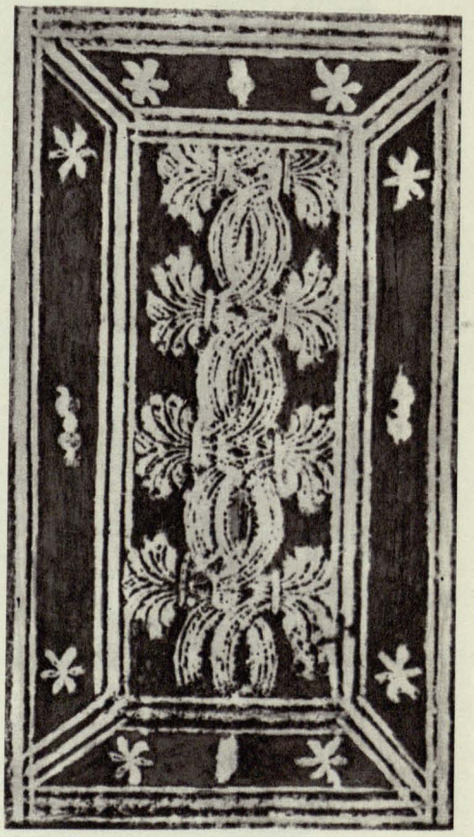

475

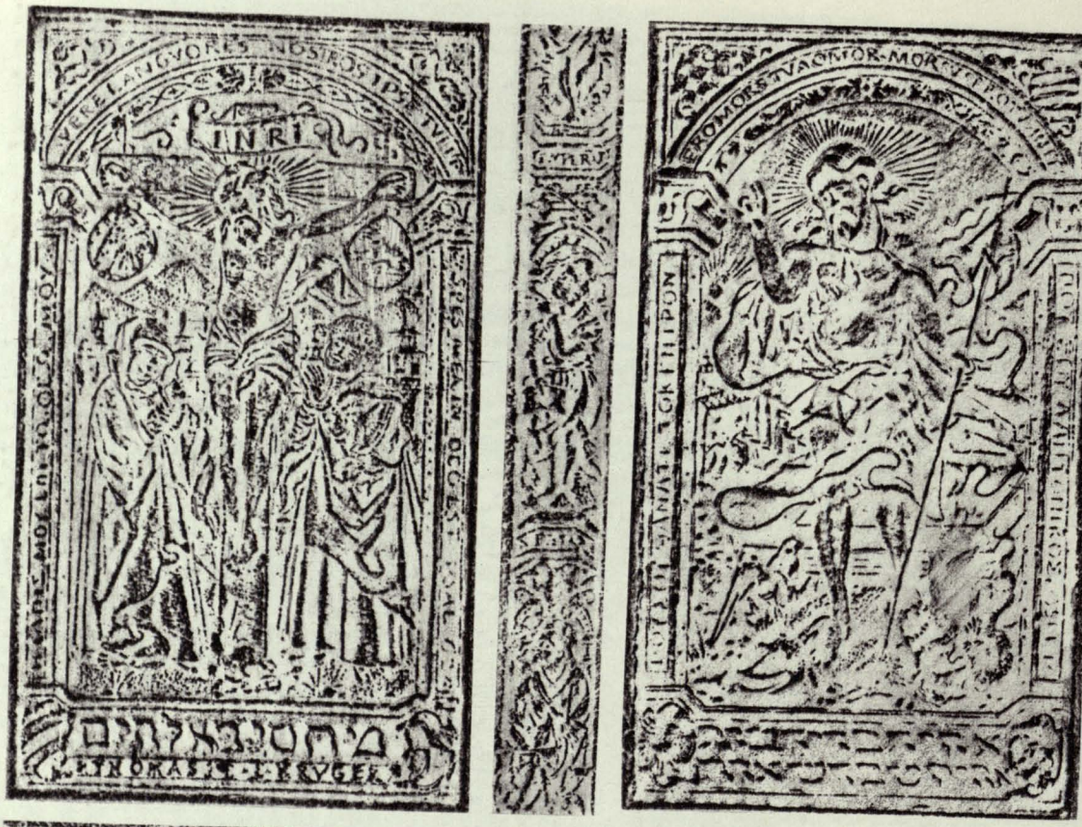

476

478

477

478

477

INRI
VERE LANGVORES NOSTROS IPE
ECCE AGNVS DEI QVI TOL PEC MVN

MORS VBI TVVS ACVLEVS? VBI
VICTORIA TVA INFERNE

EGO SVM
LEX EN
DENDATA
PRINCI

479

SANGVIS IHESV CHRISTI EMV
DAT NOS A OMNI PECCATO

480

NISI PENITENCIAM EGERITIS
SIMILITER OMNES PERIBITIS

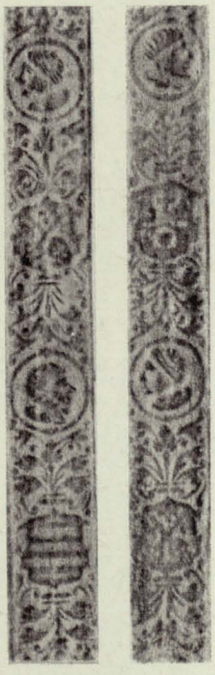

484

VENITE BENEDICTI PATRIS MEI

PVER NATVS EST NOBIS ET FI

481

481

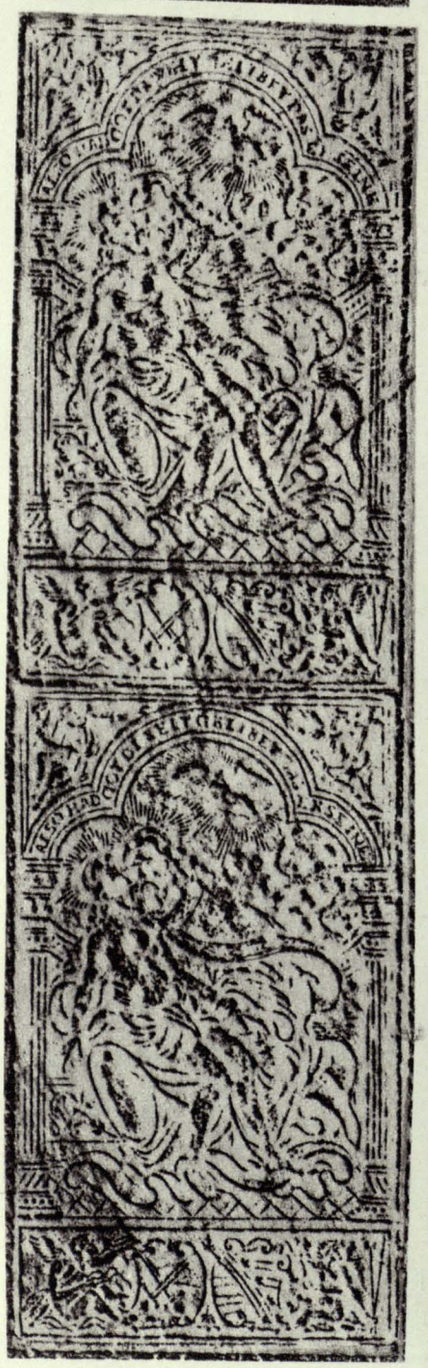

483

483

482

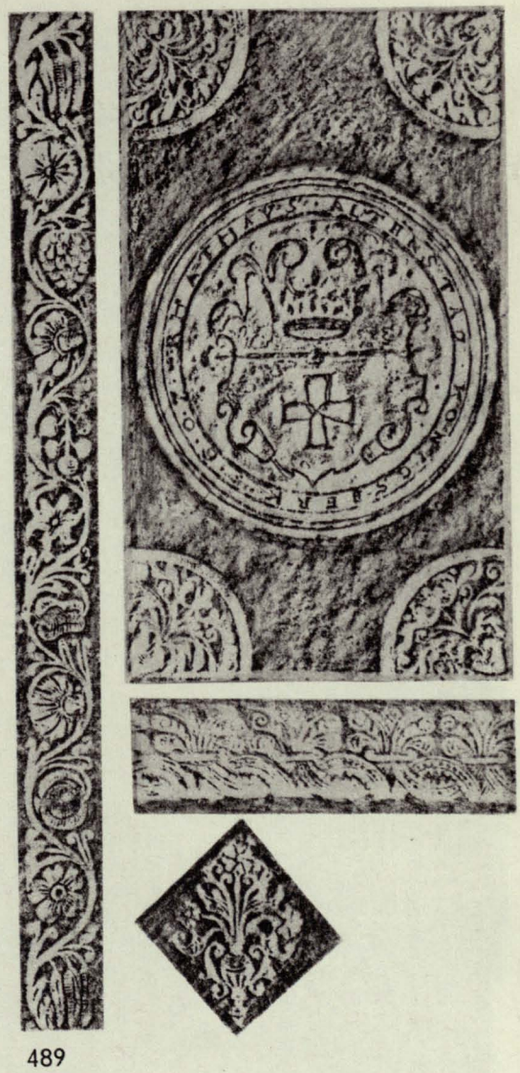

489

485

ORGA VM ARTIS T
1555

488

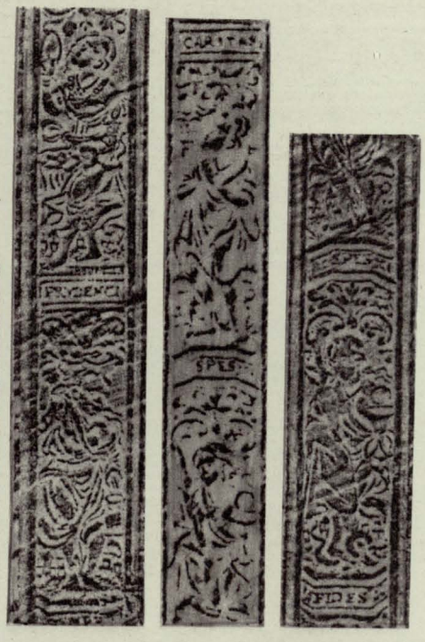

488

487

488

487

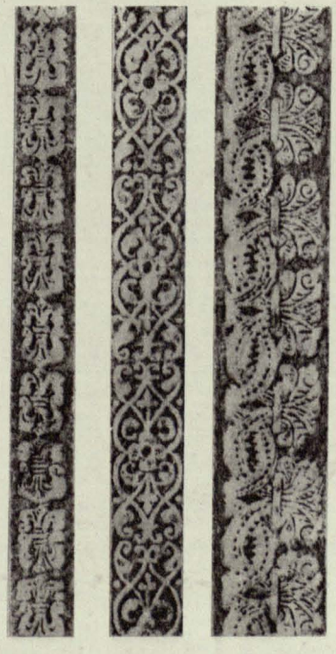

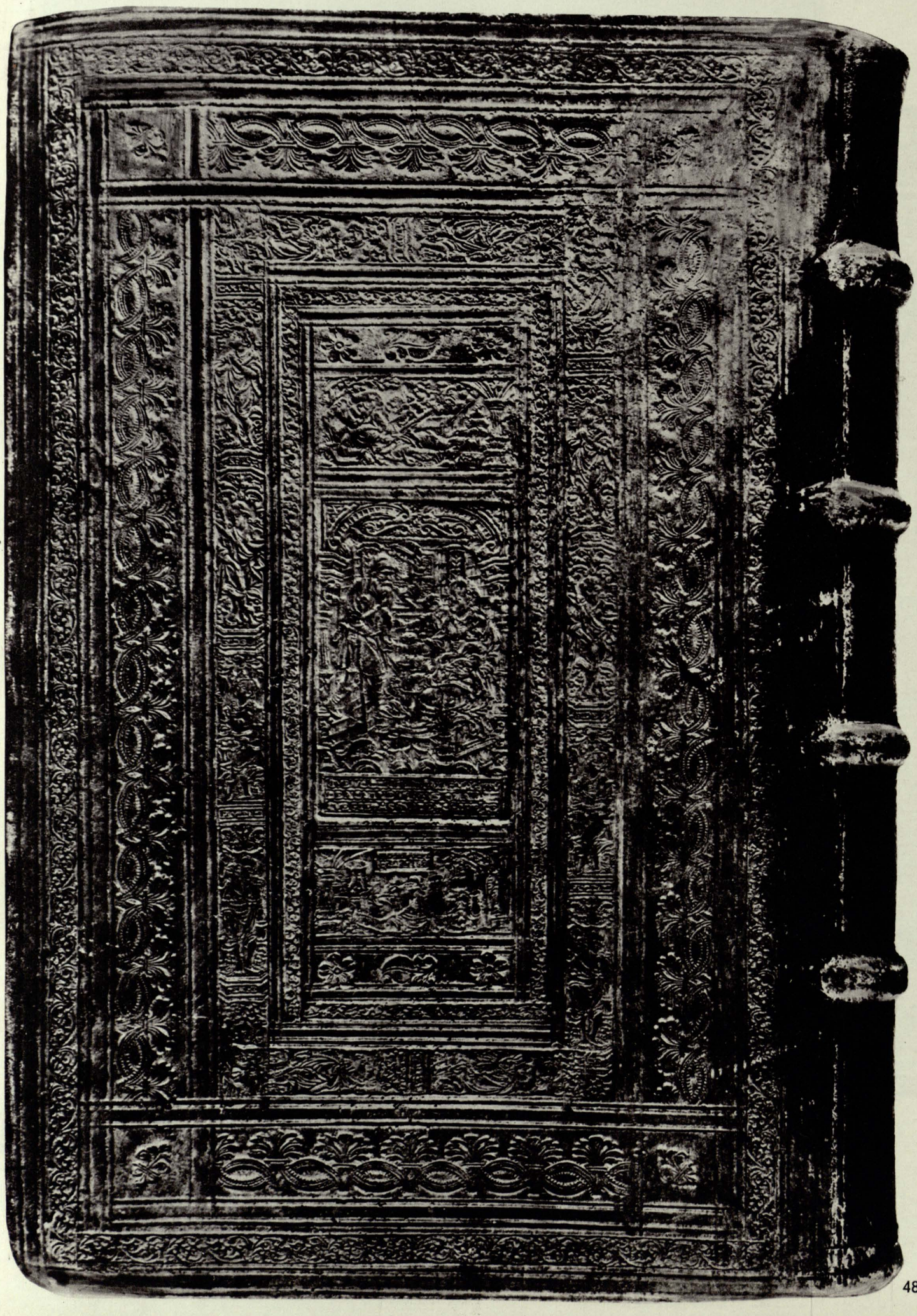

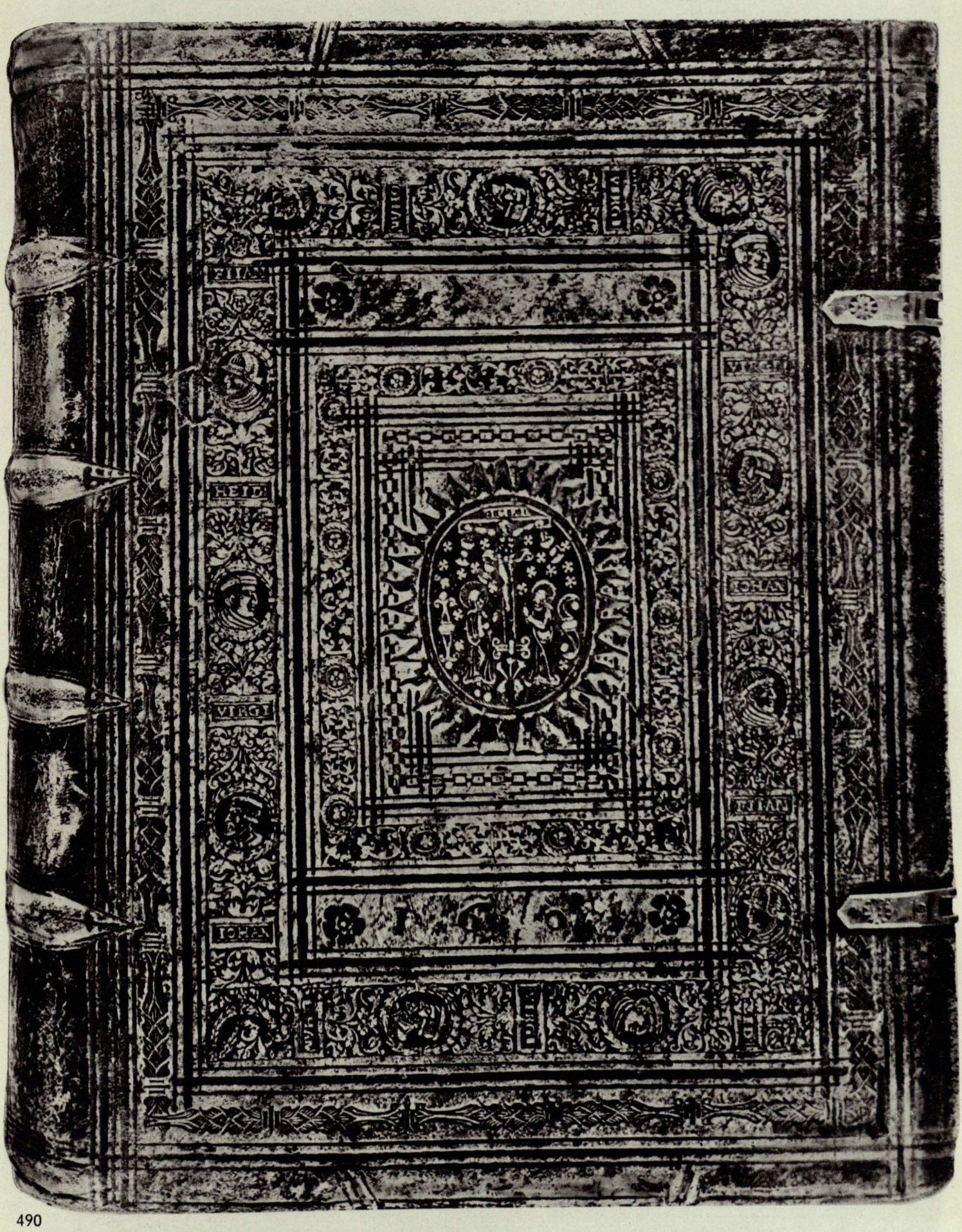

490

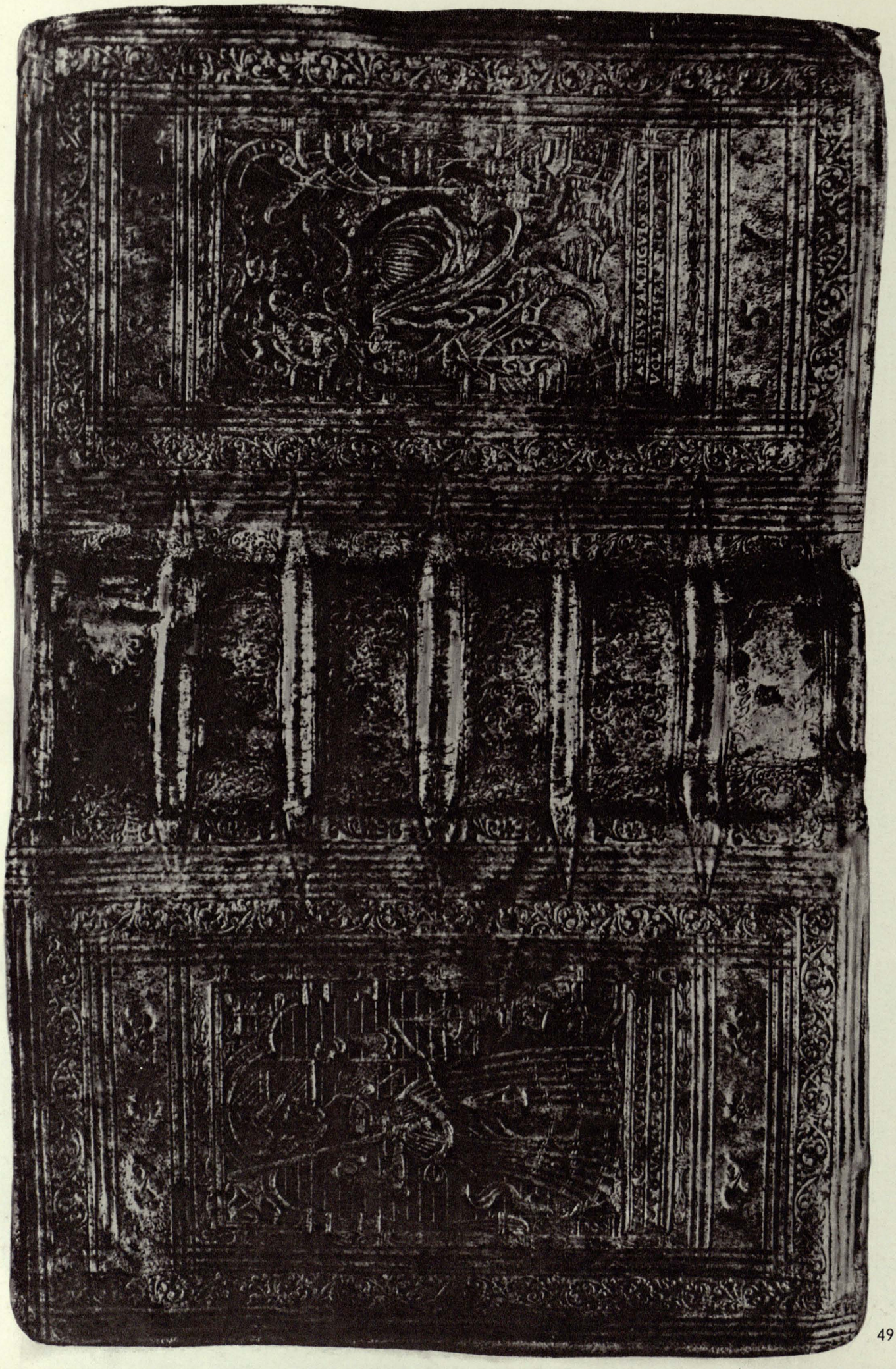

491

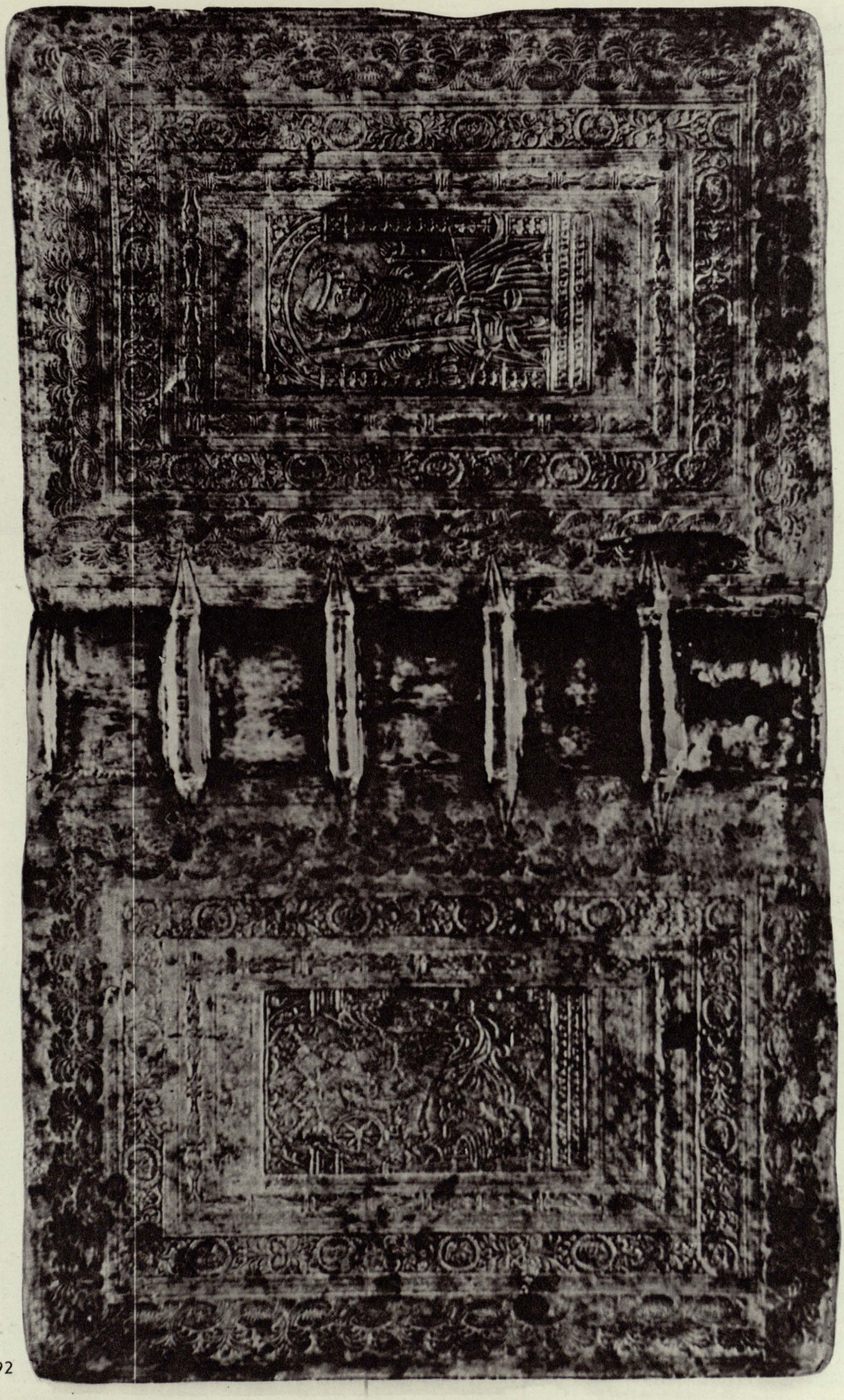

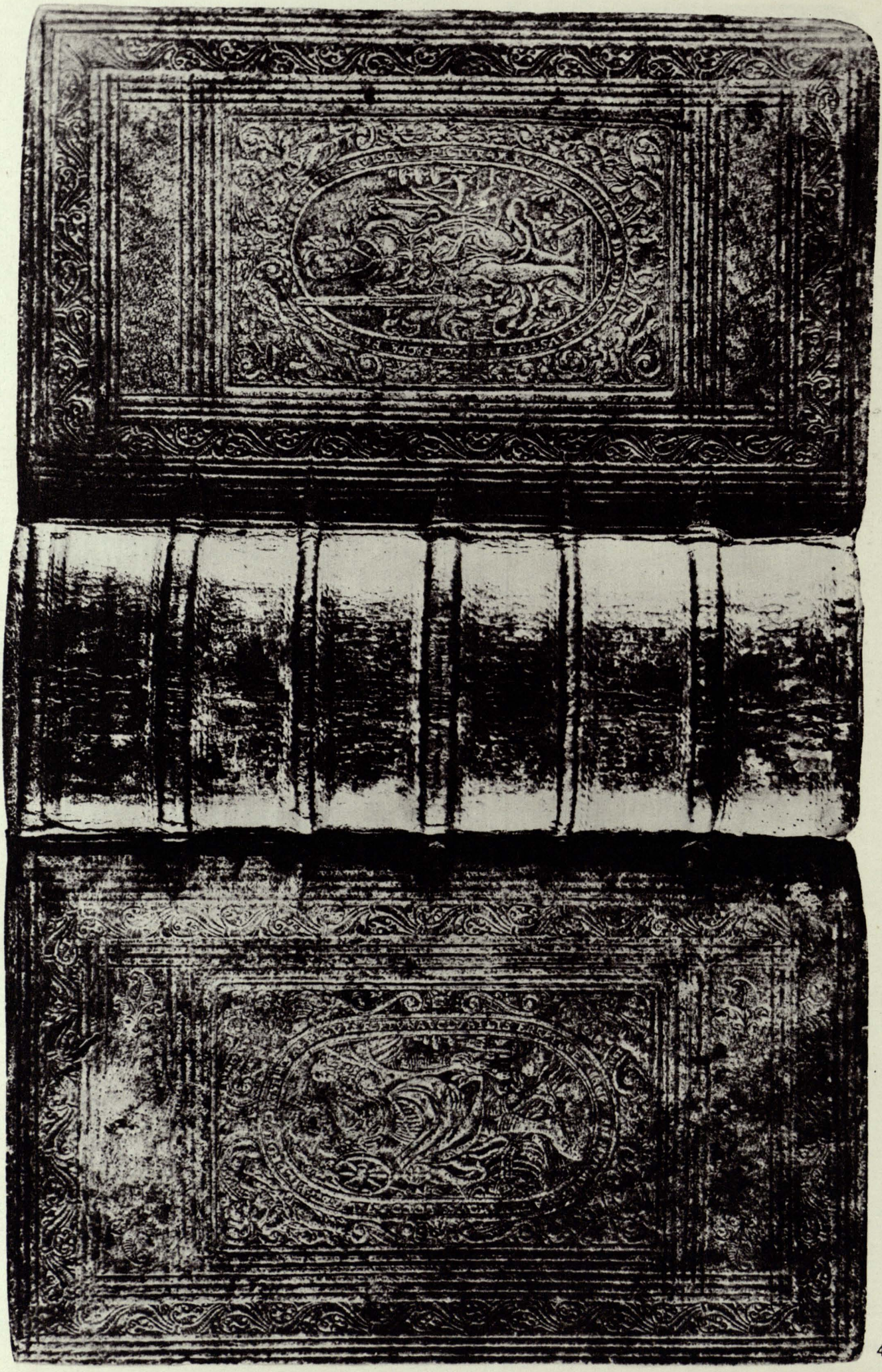

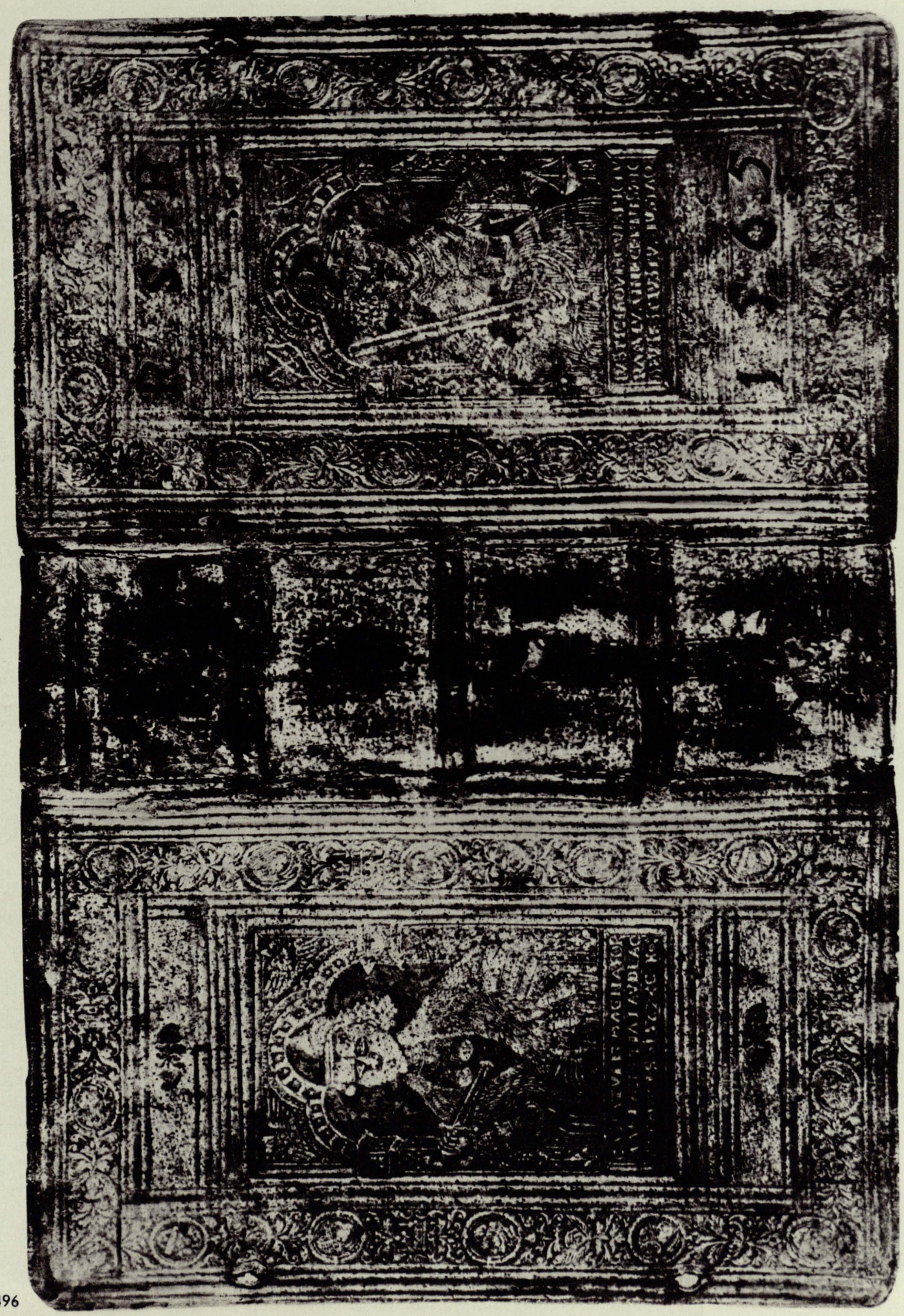

496

495

494

495

497

497

498

502

499

503

501

503

15.84

ALBERTVS·D·PRVSS·
1565

506

510

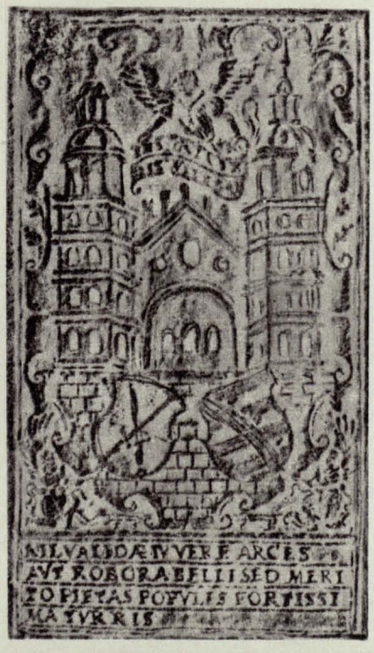

507

509

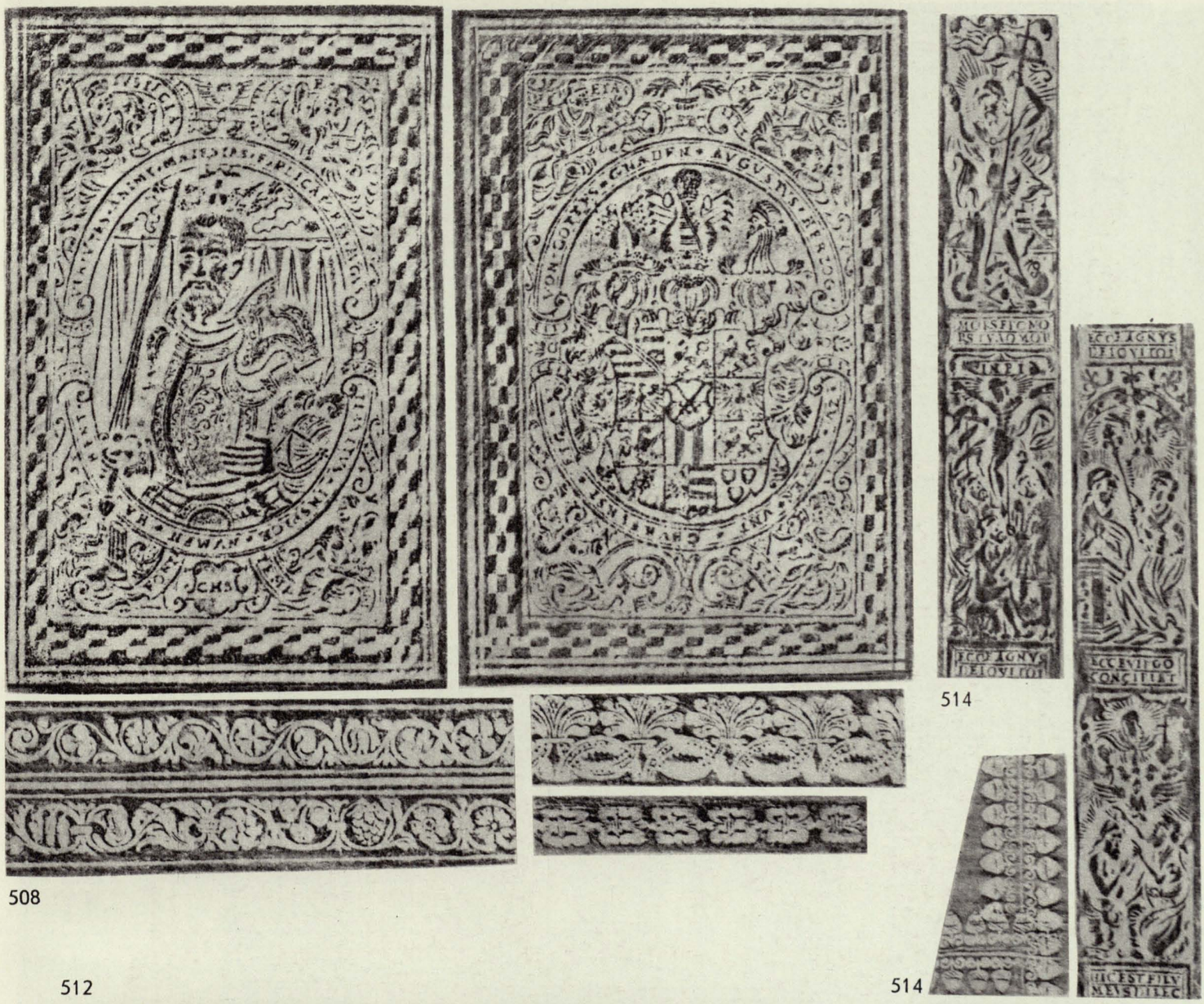

508

514

514

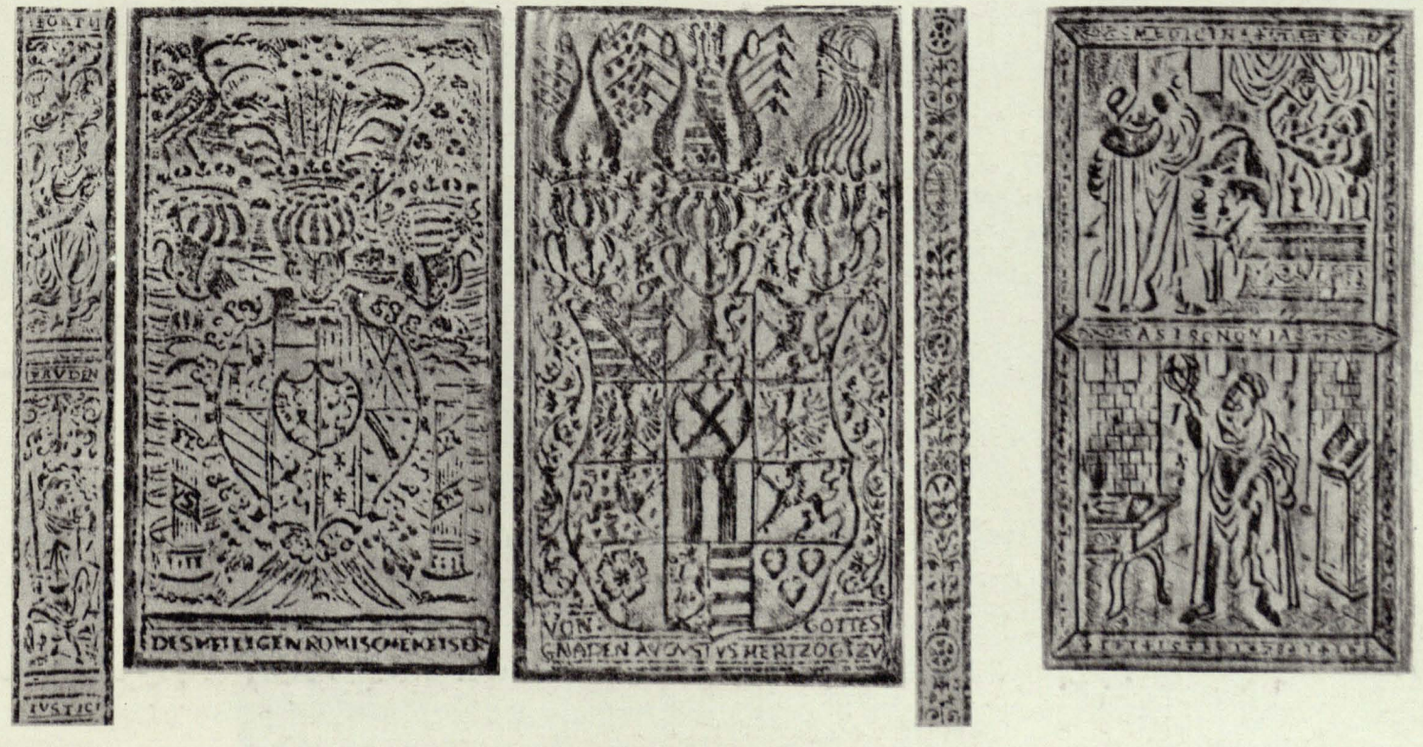

512

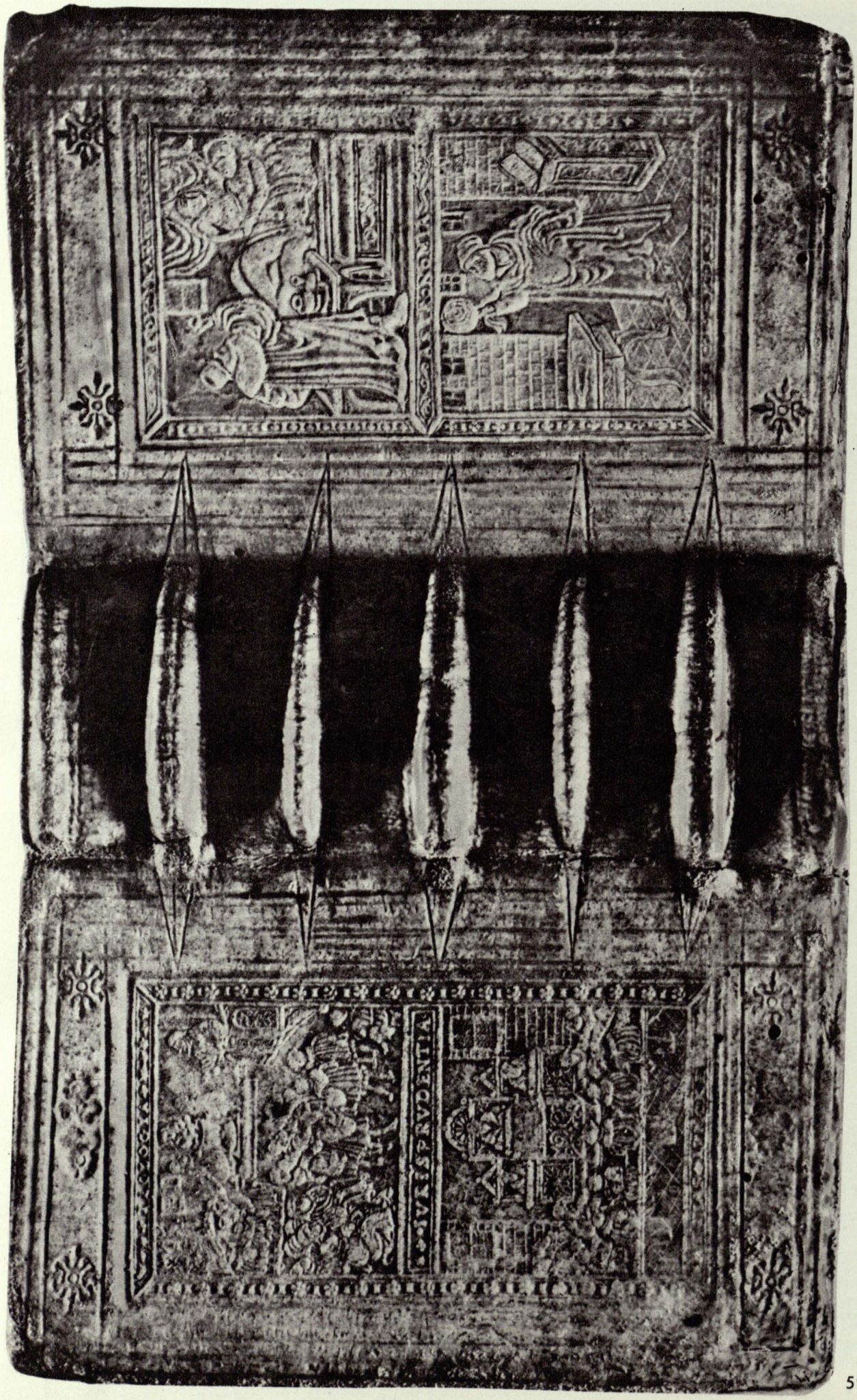

513

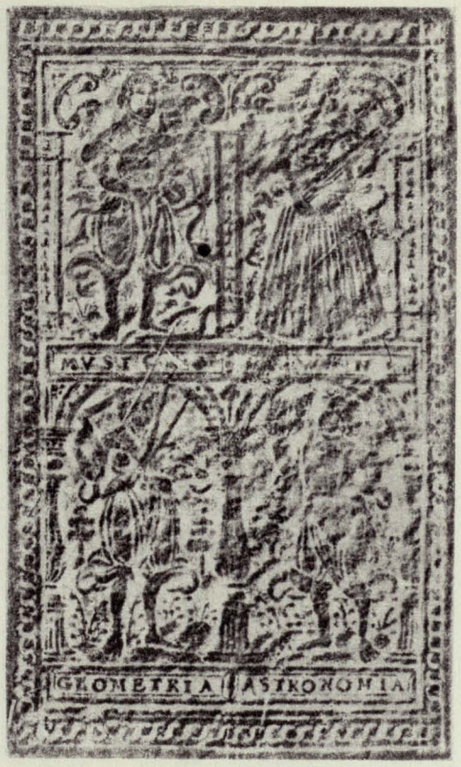

515

516

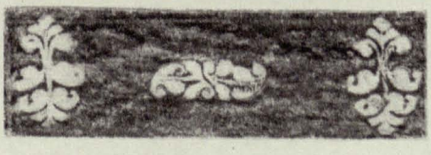

516

517

517

518

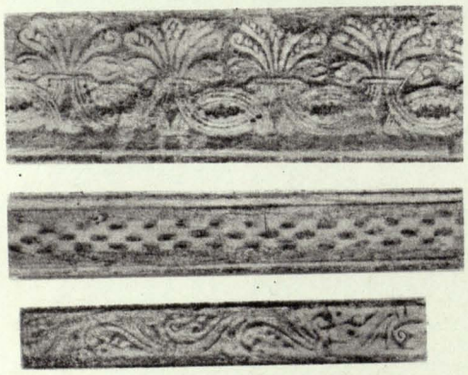

519

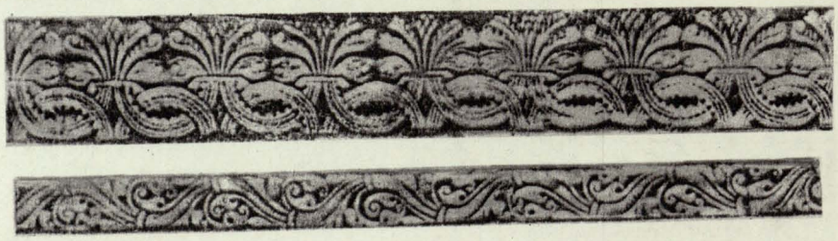

520

FIDES
CARITAS
PRVDENCIA
PACIENCIA

FIDES
IVSTICIA
FORTITVDO
TEMPERANTIA

523

523

521

525

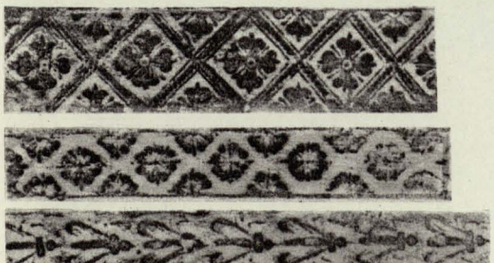

521

525

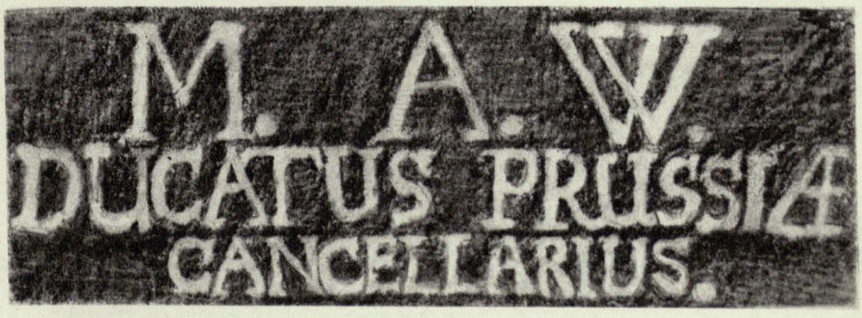

526

524

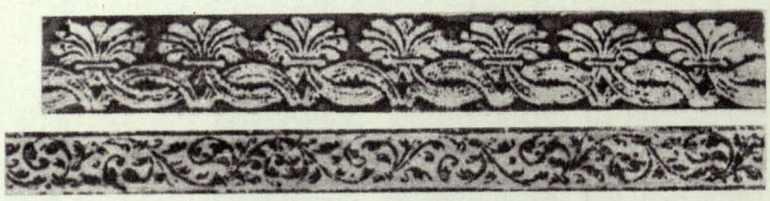

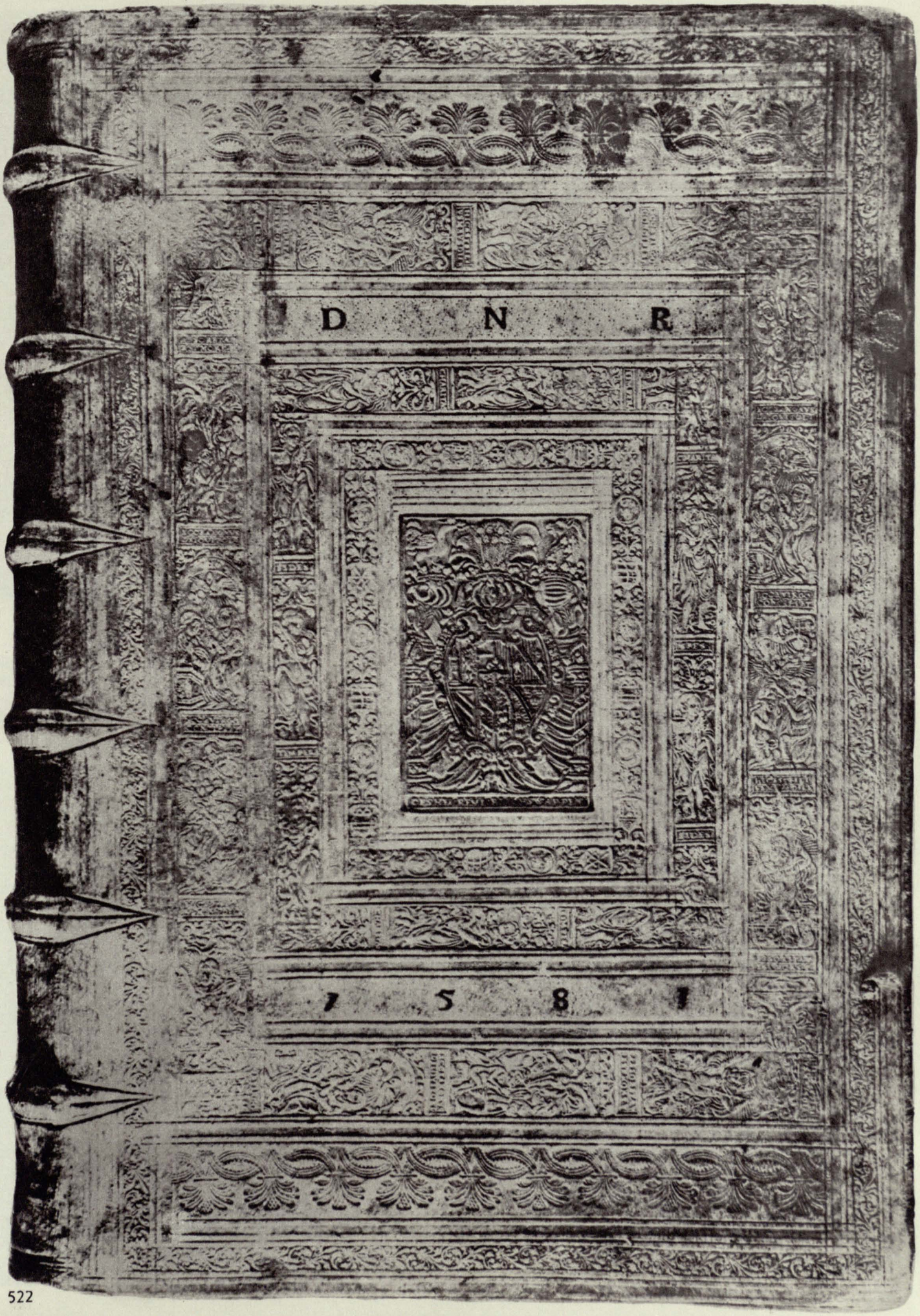
D N R
1 5 8 1

528

531

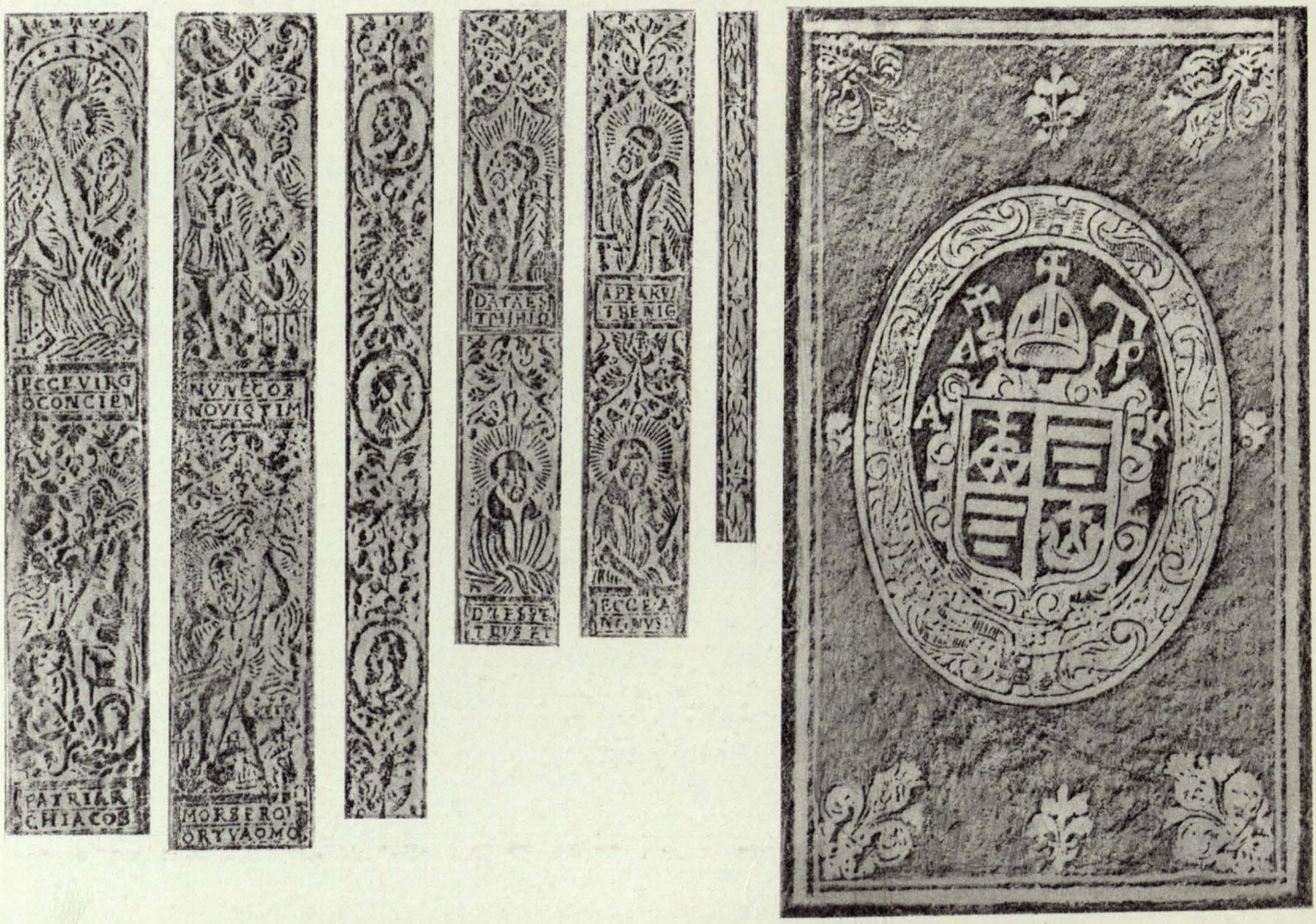

529

527

529

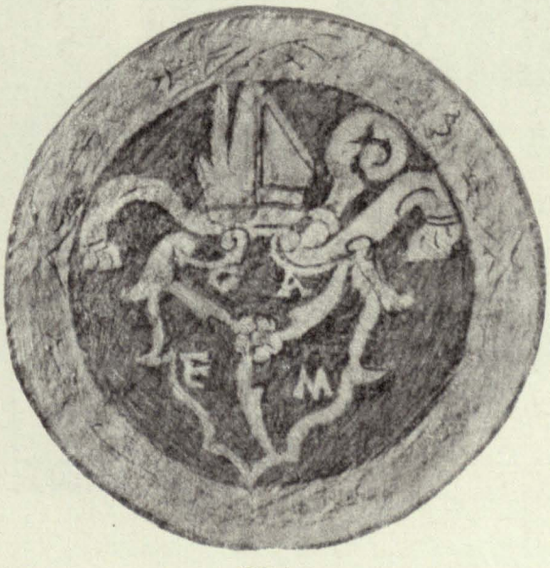

529 A

530

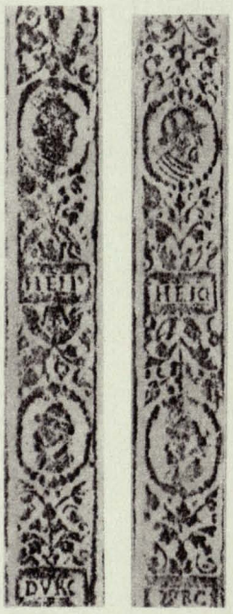

532

532

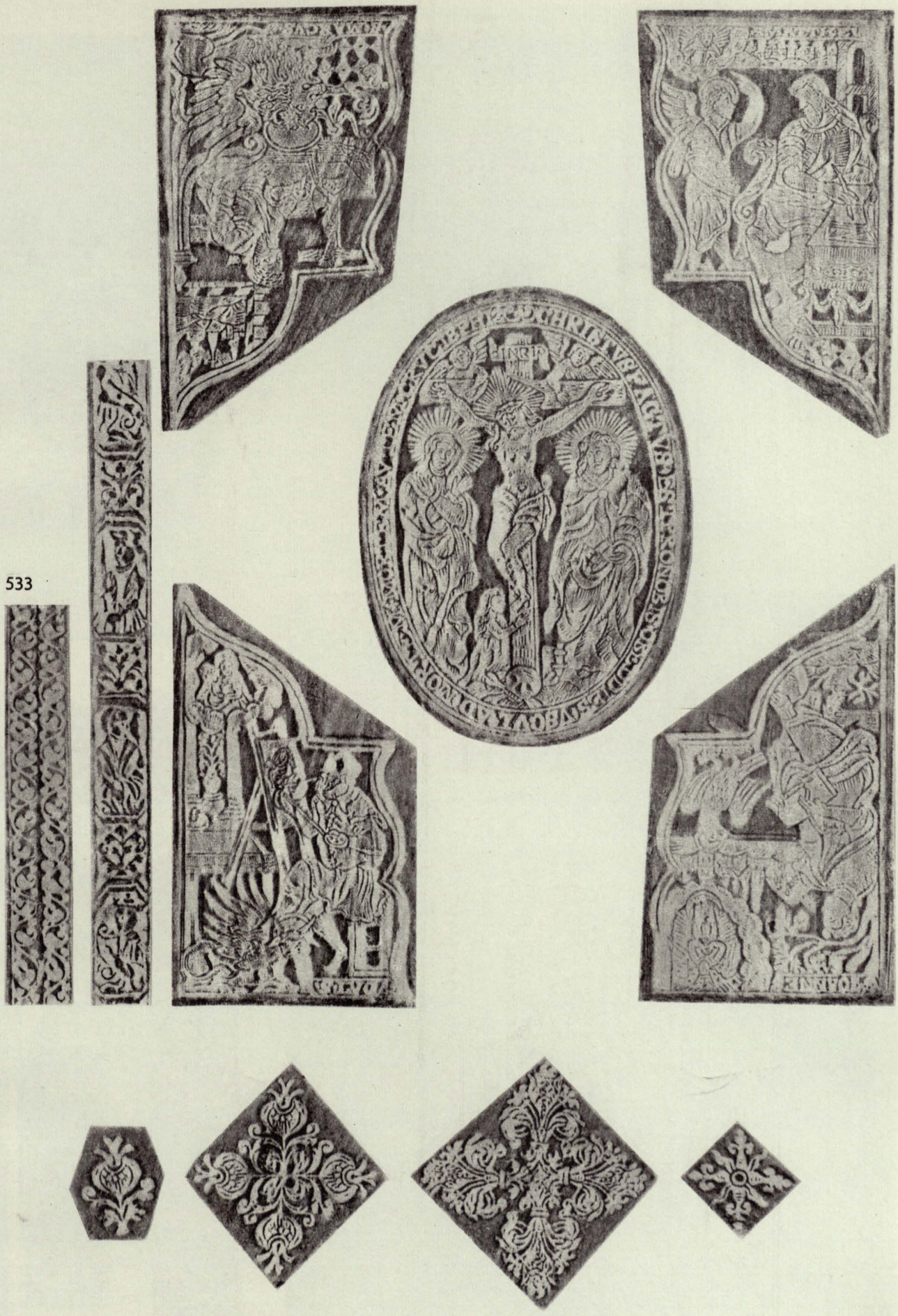

533

535

538

537

539

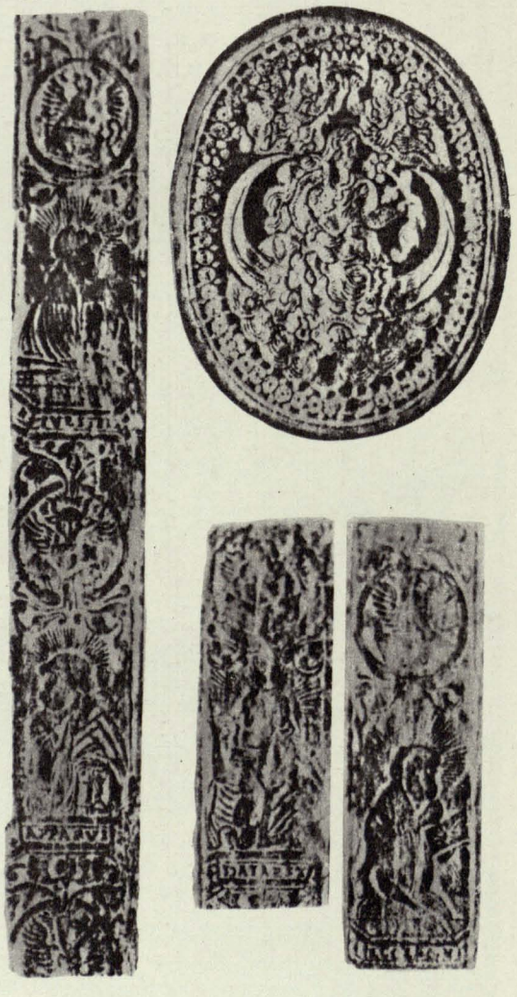

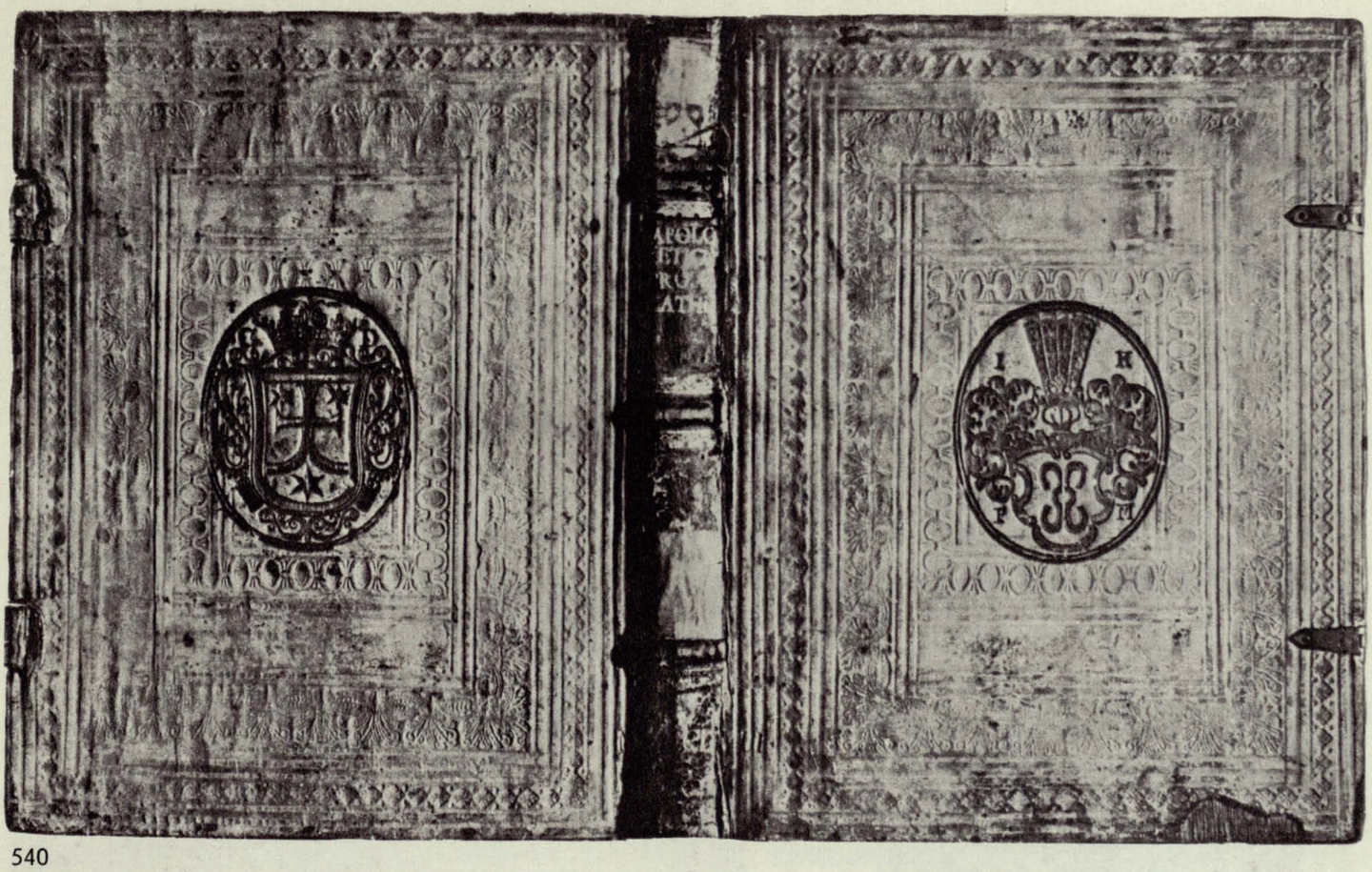

540

534

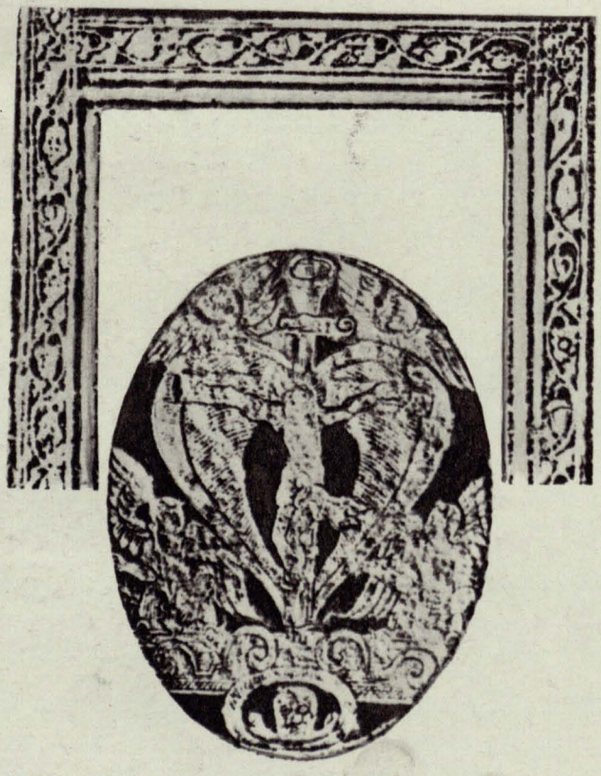

543

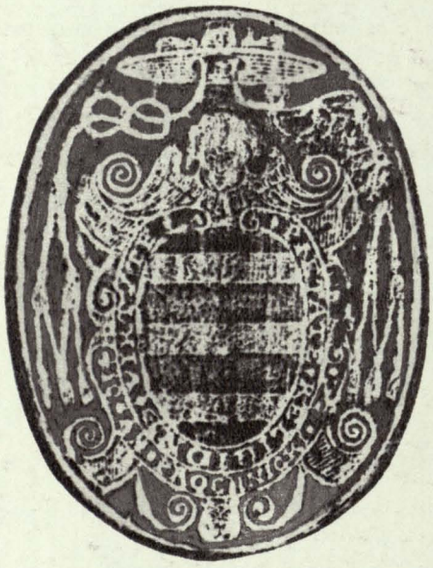

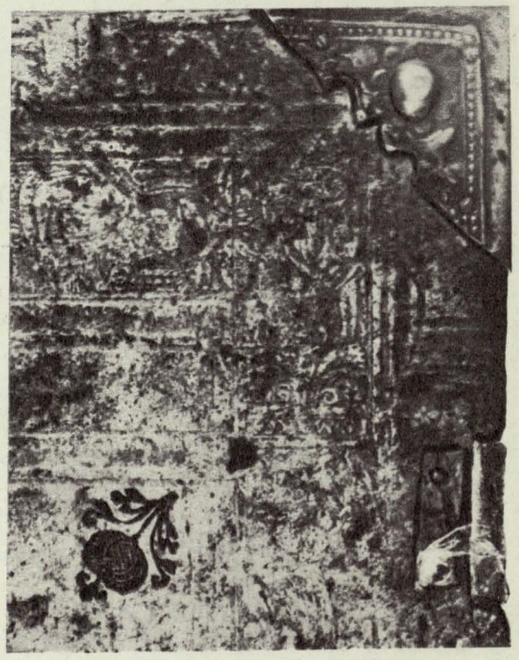

546

536

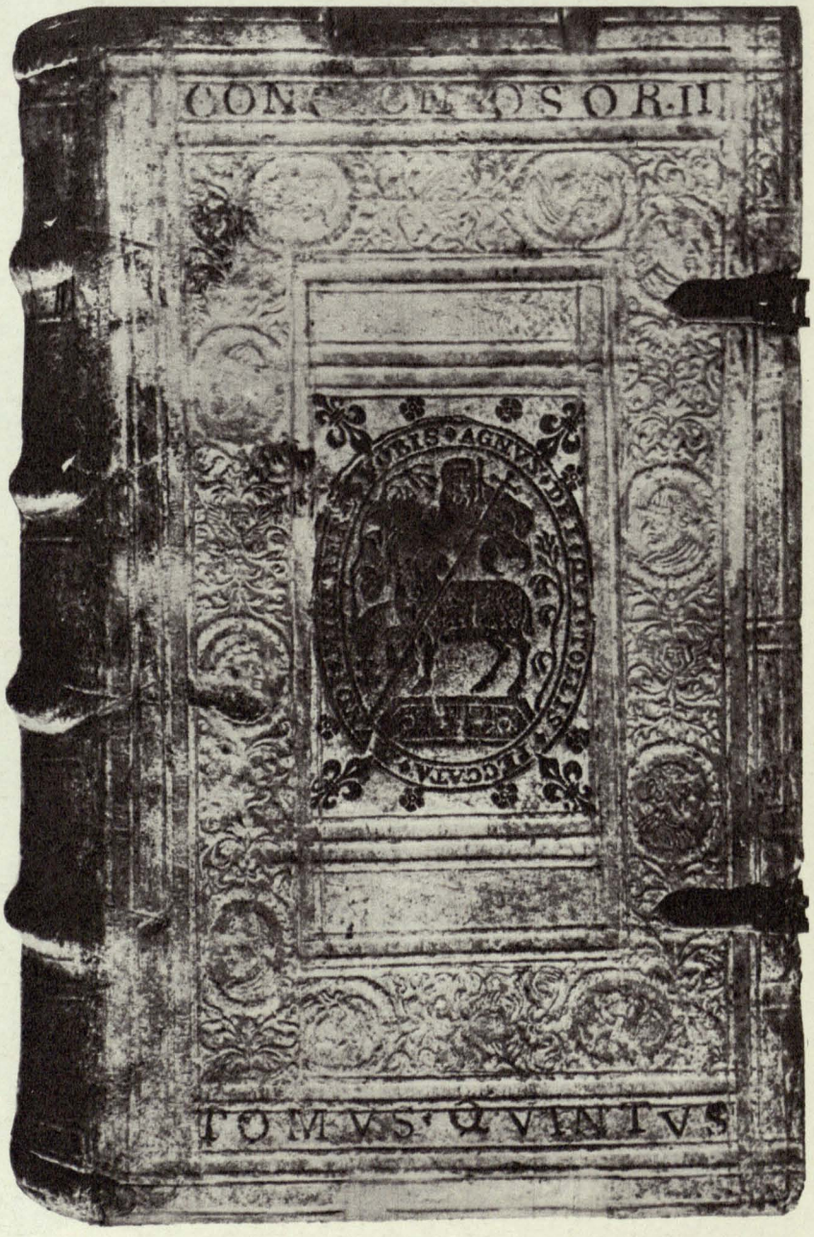

544

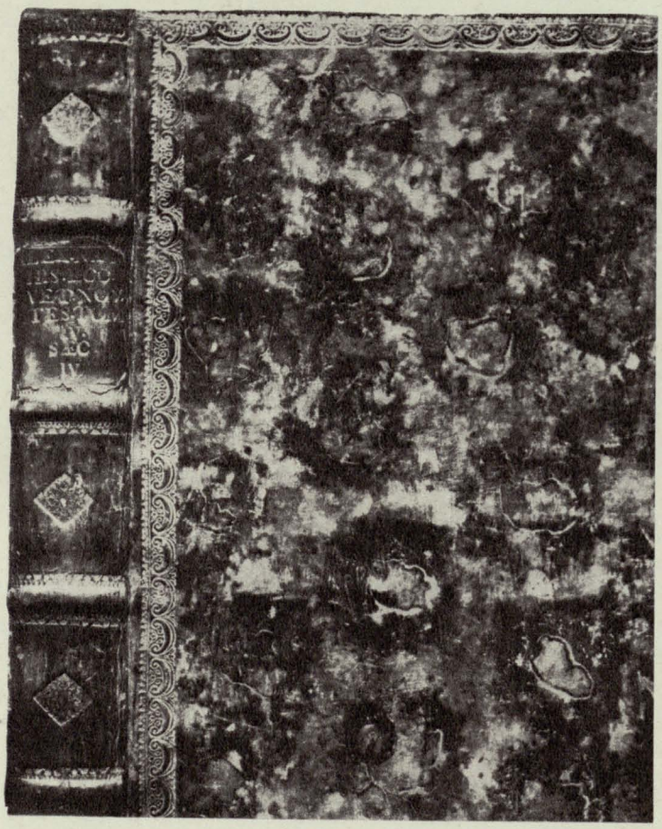

542

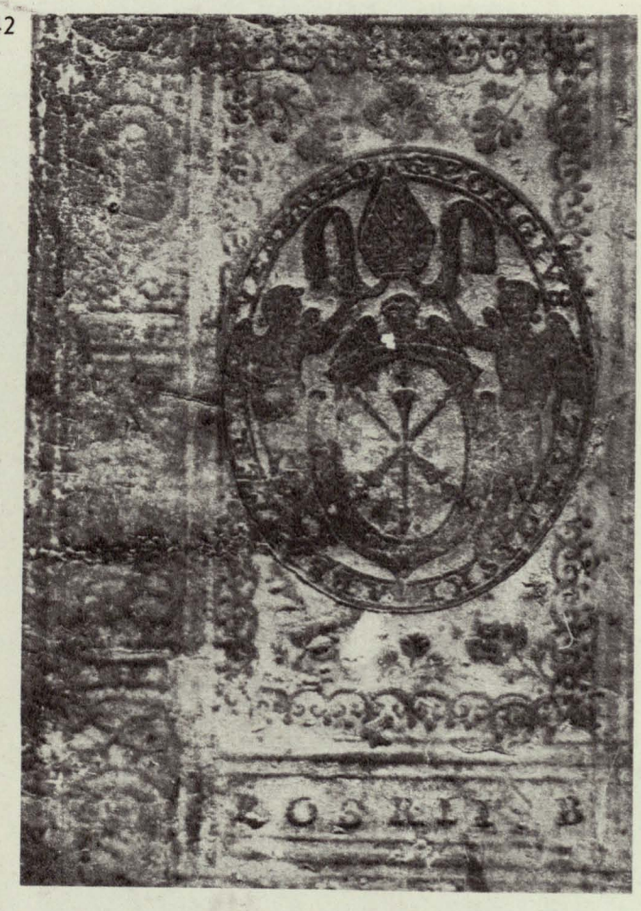

541

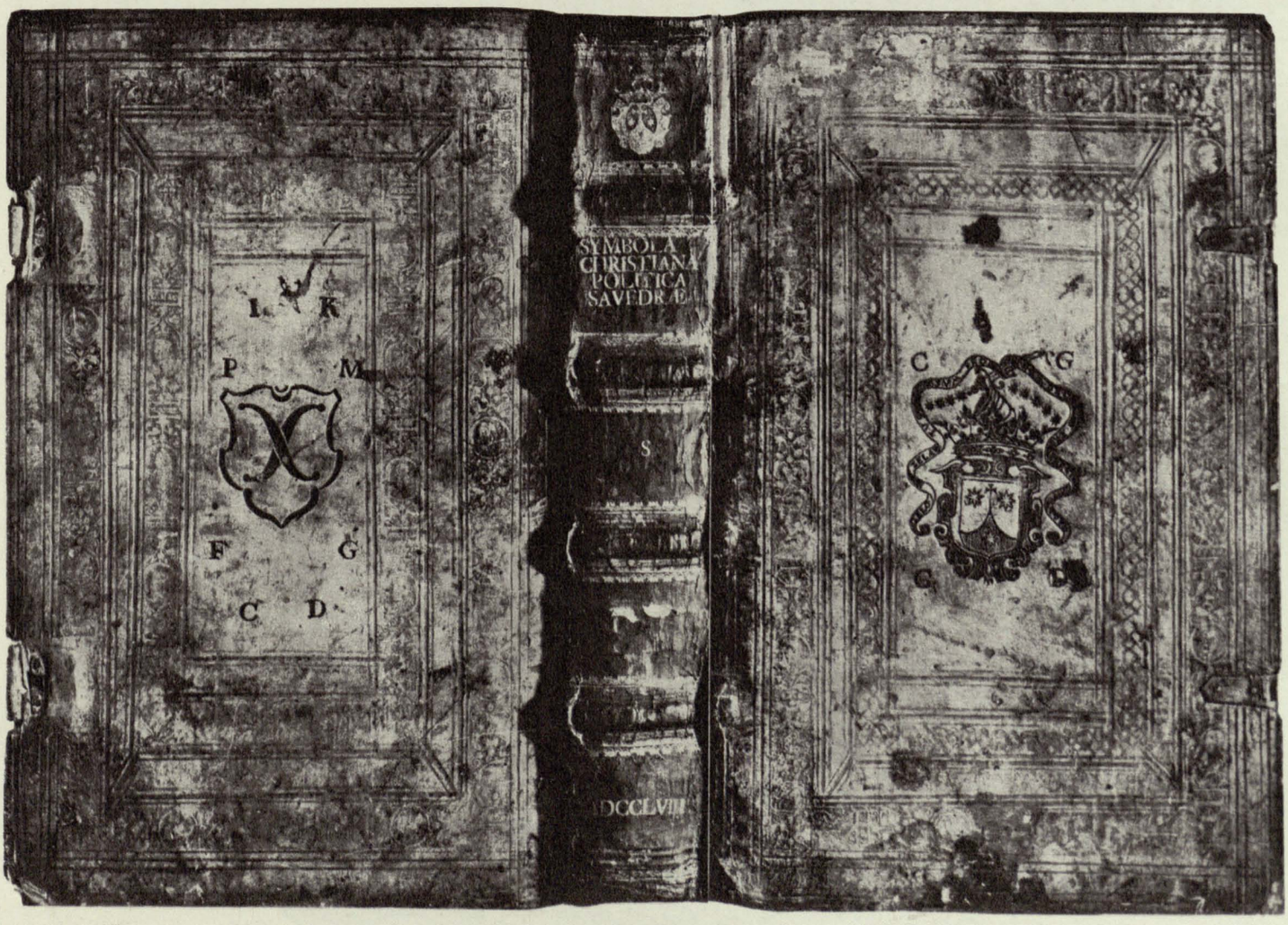

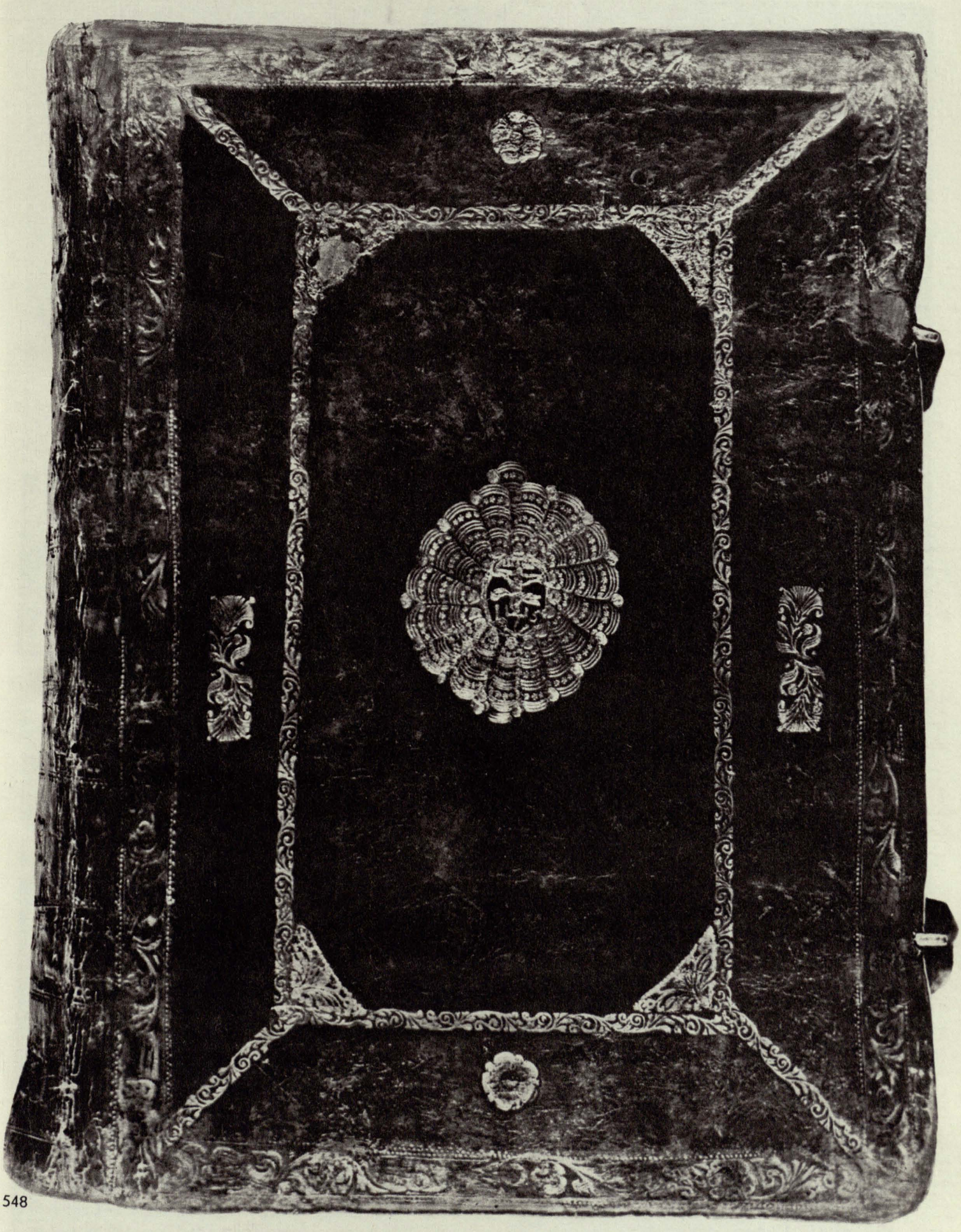

548

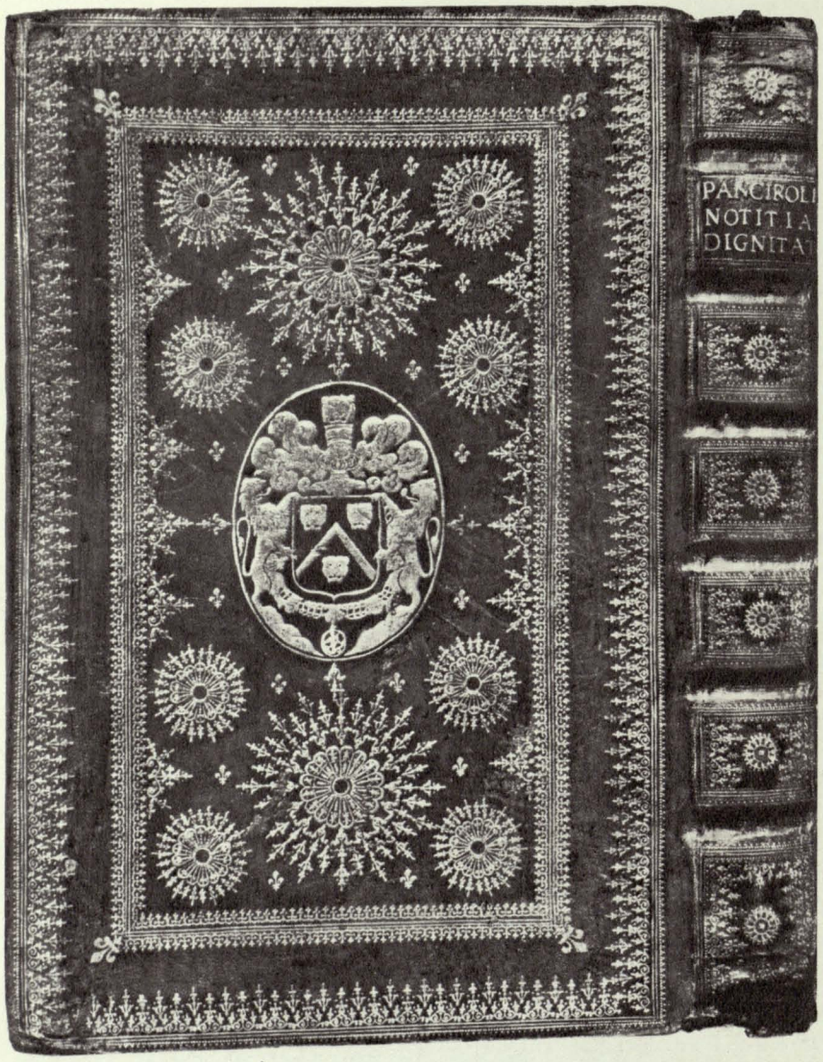

549

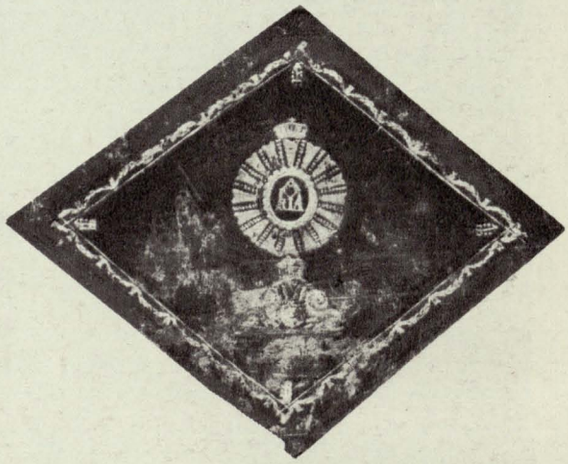

551

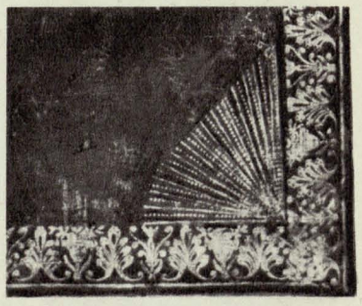

547

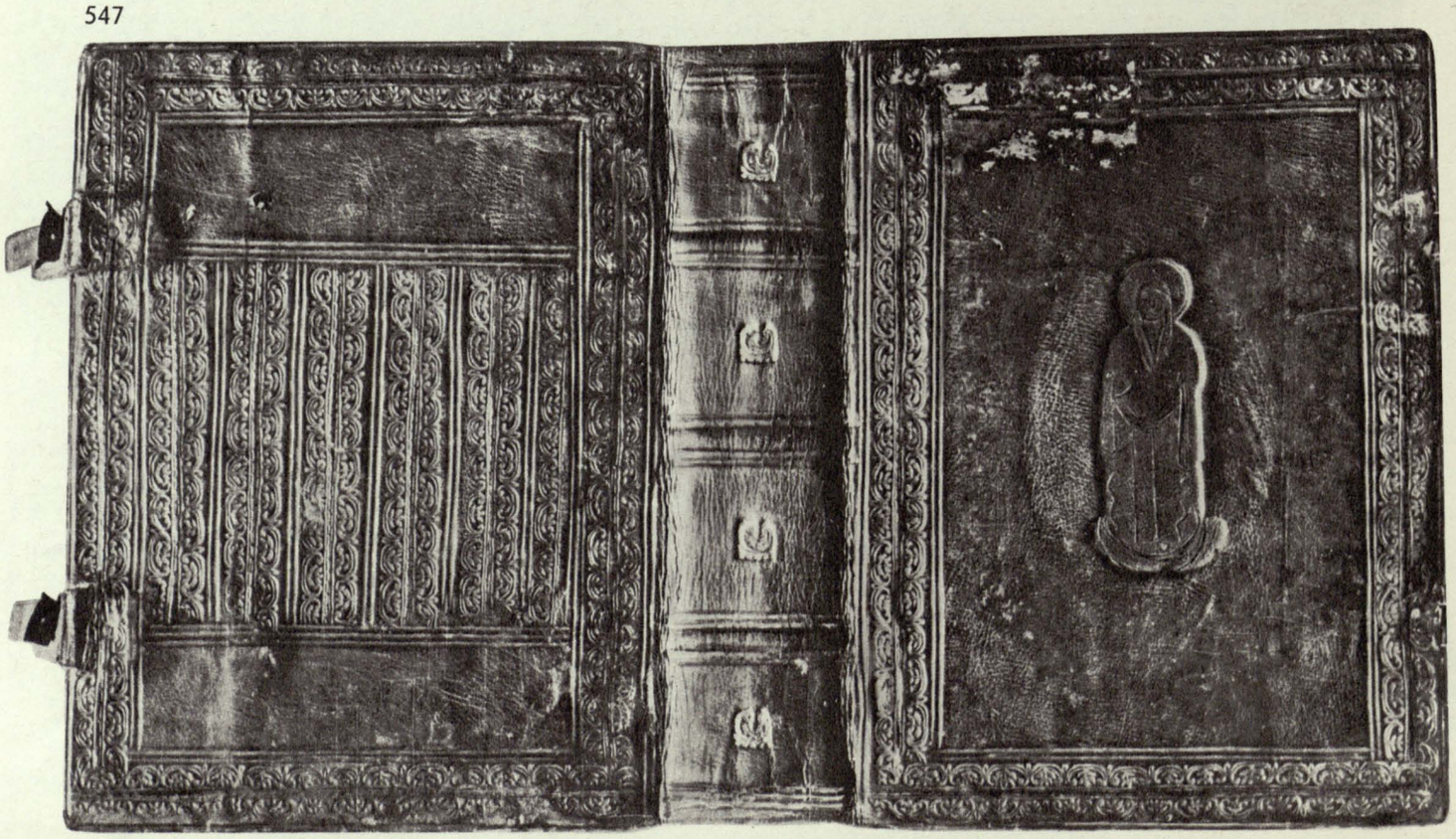

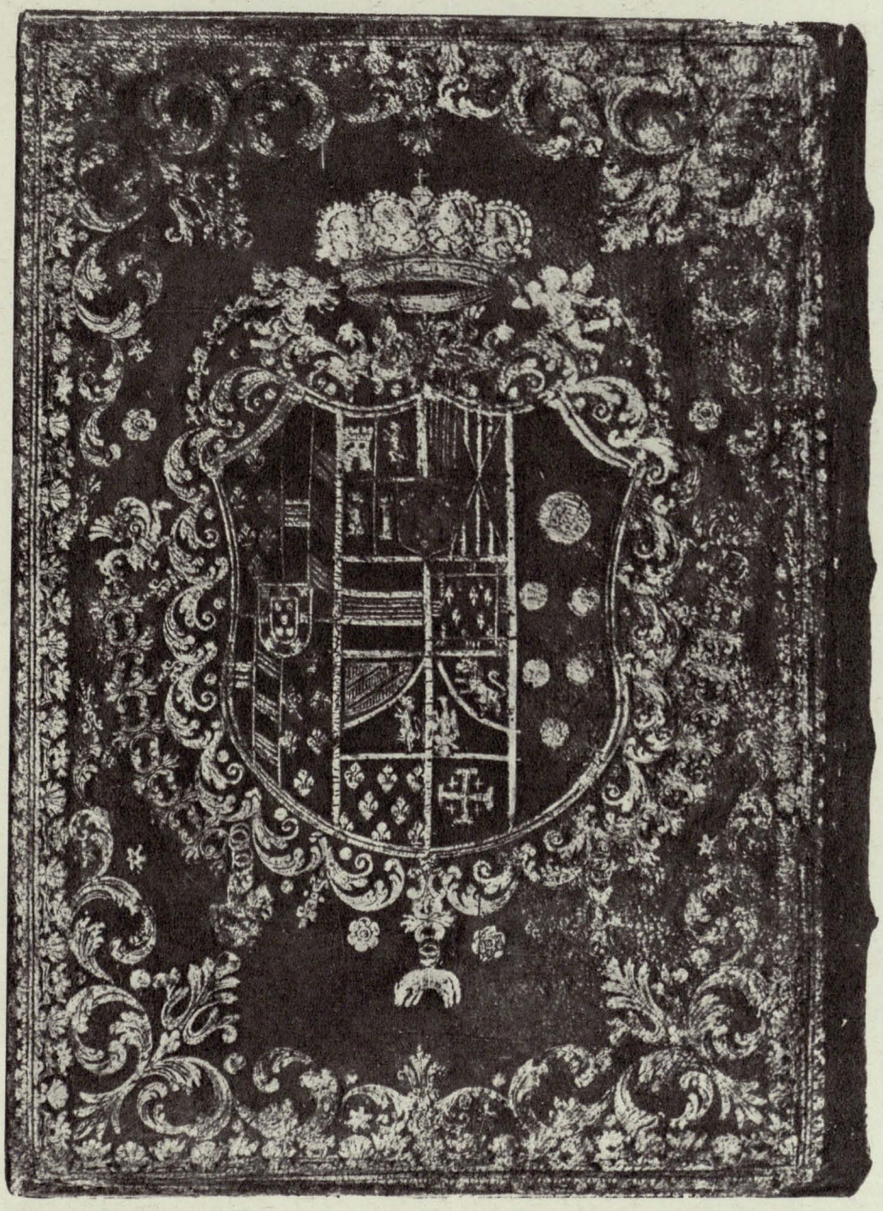

552

550

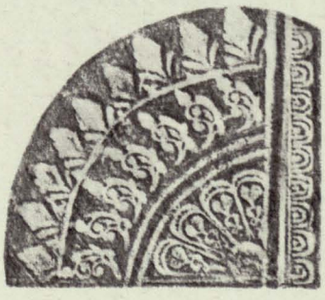

555

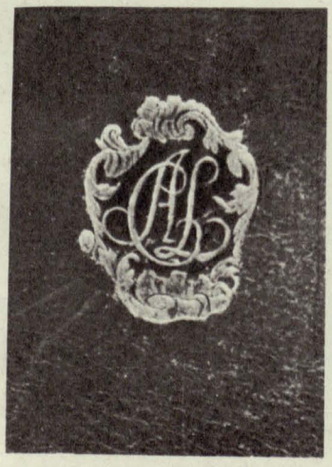

550

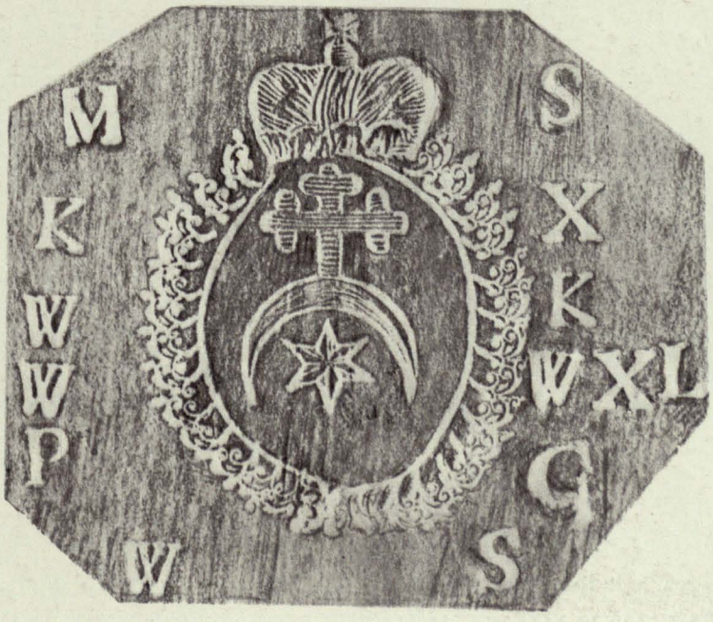

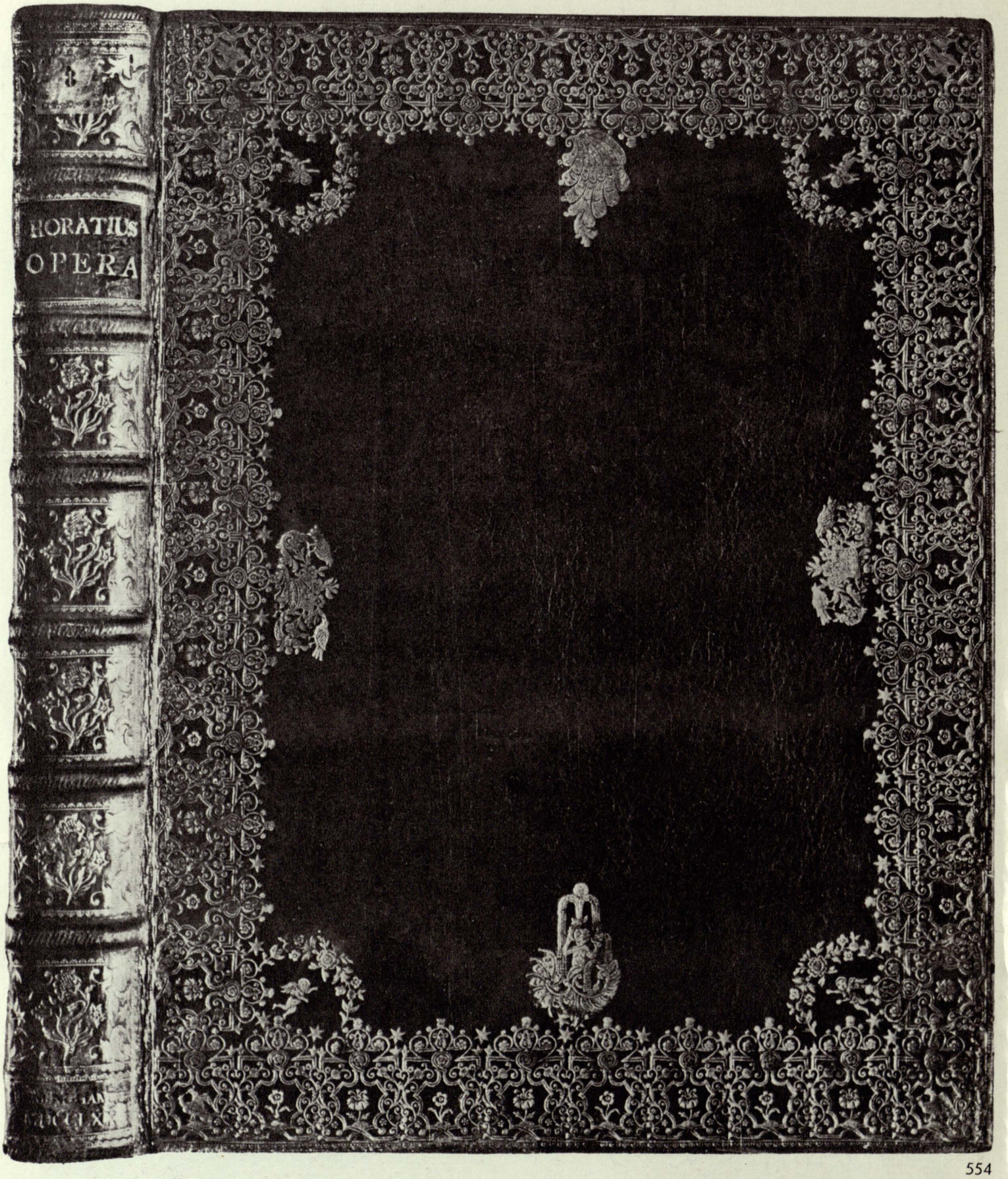

554

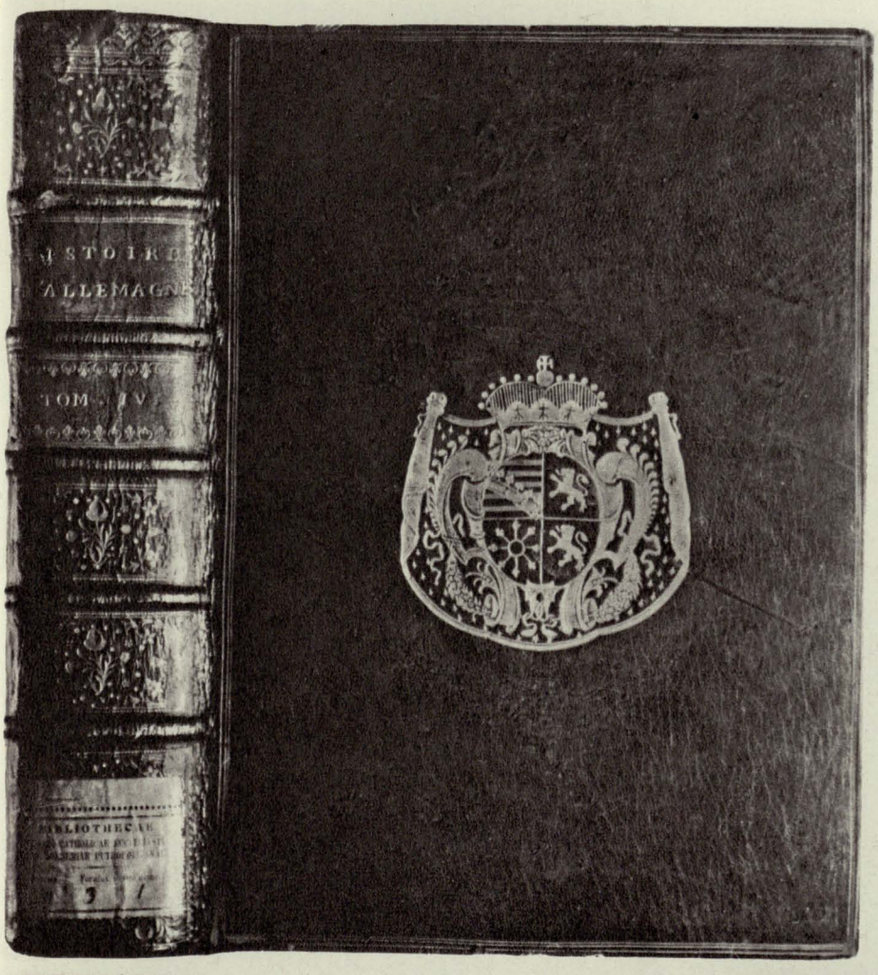

559

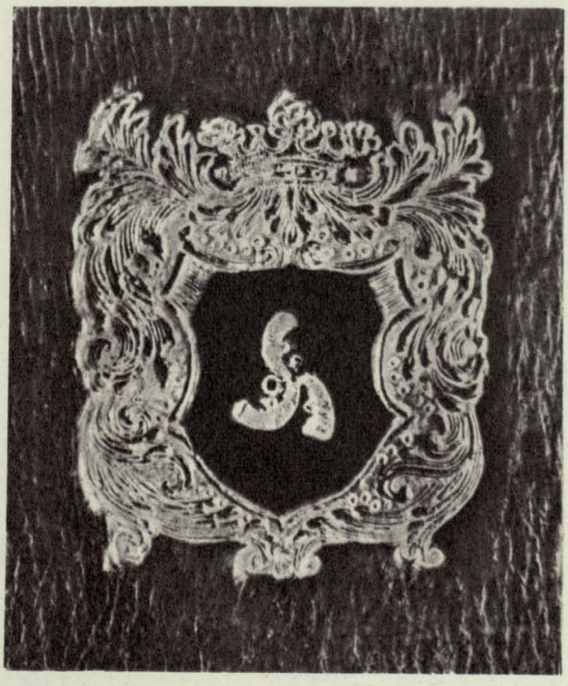

557

558

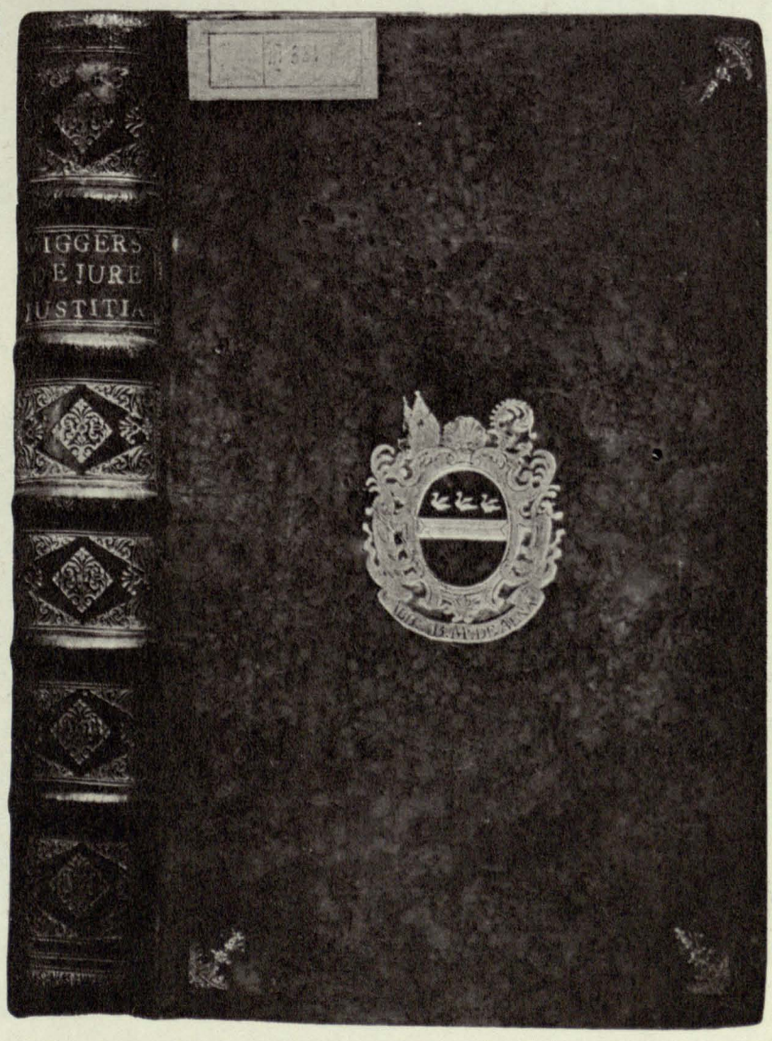

556

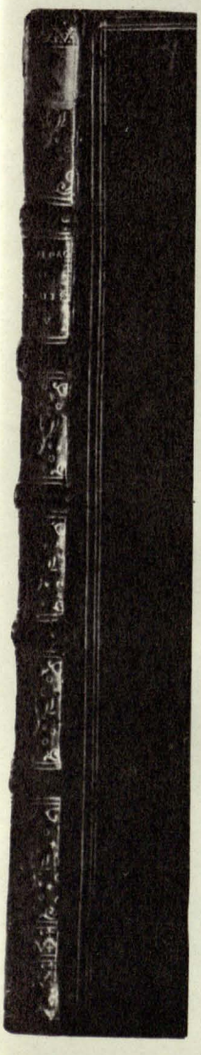

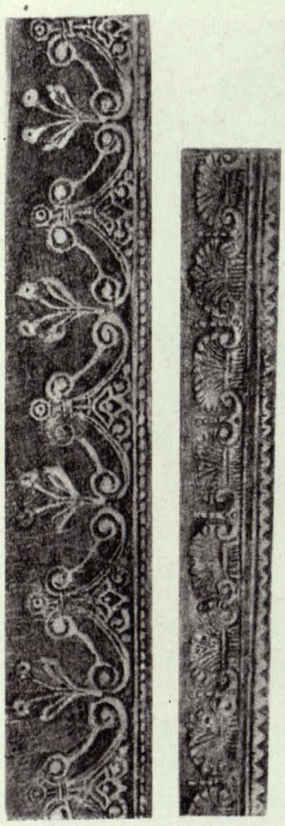

561

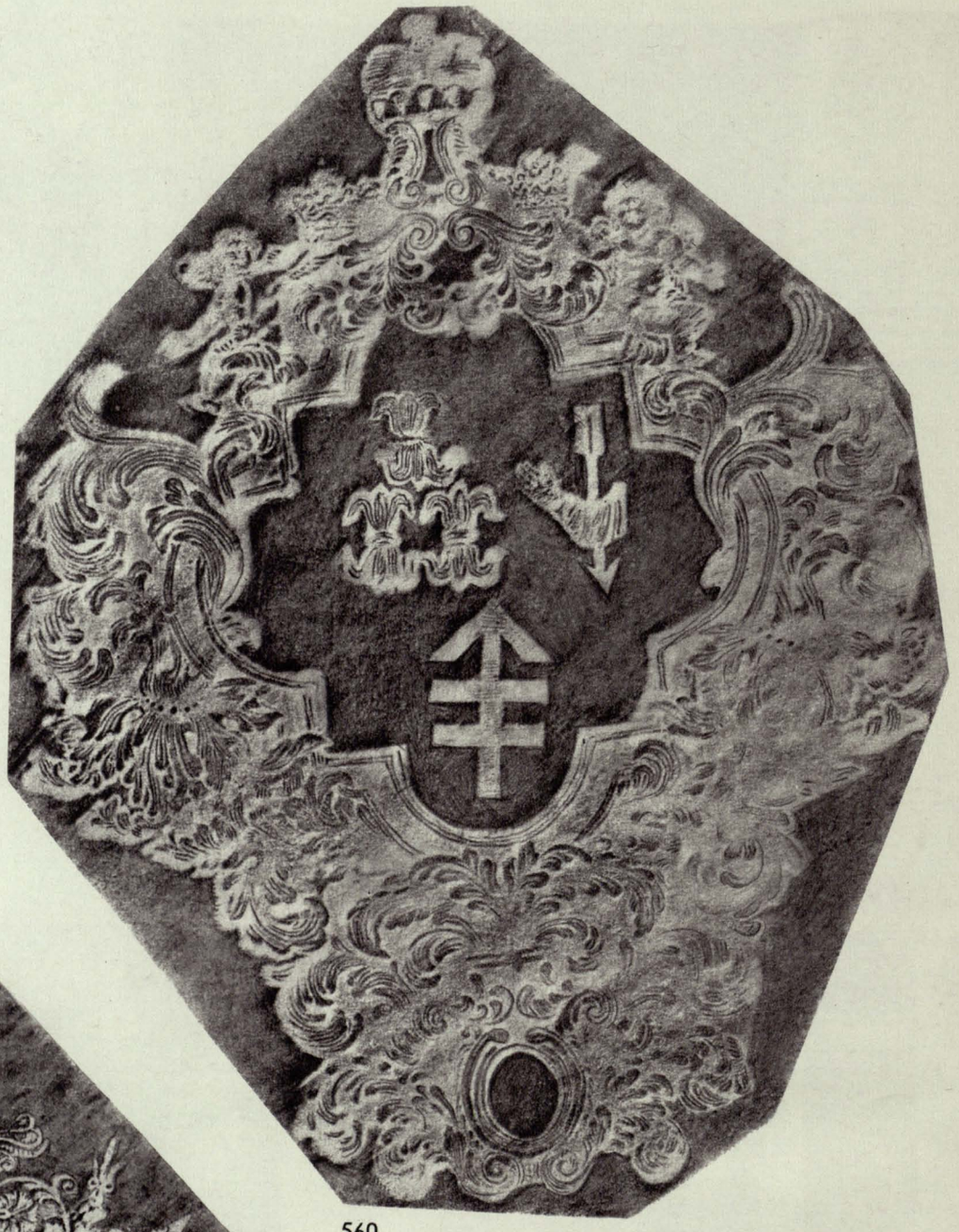

560

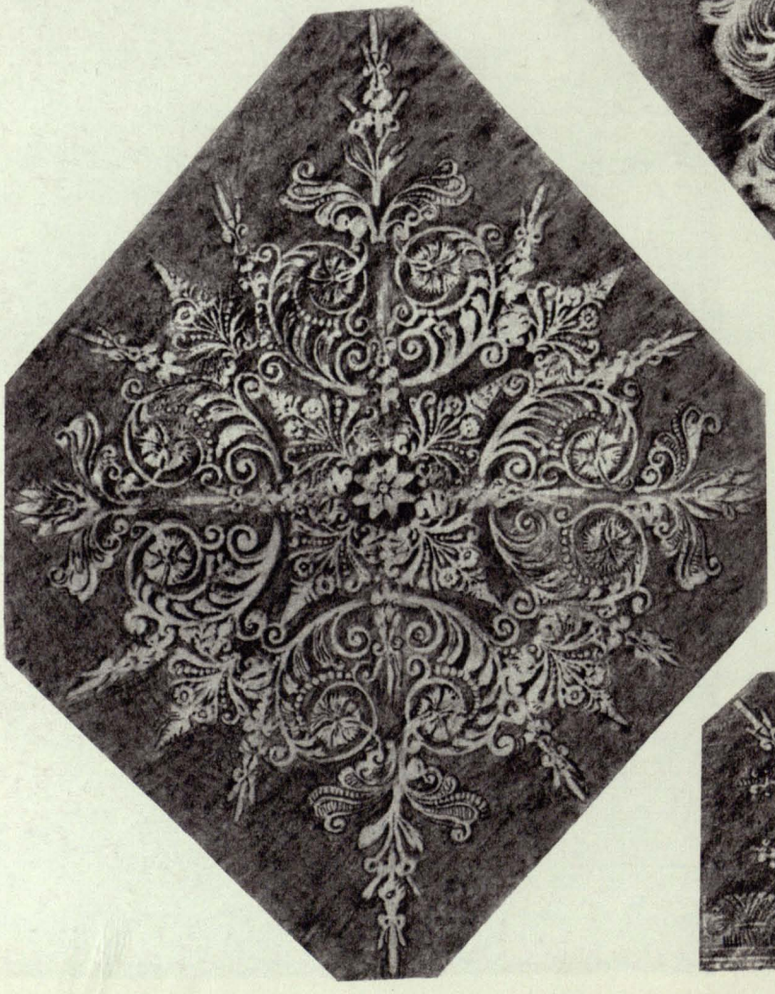

561

553

564

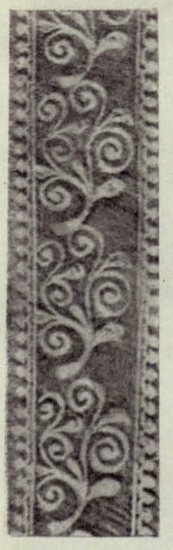

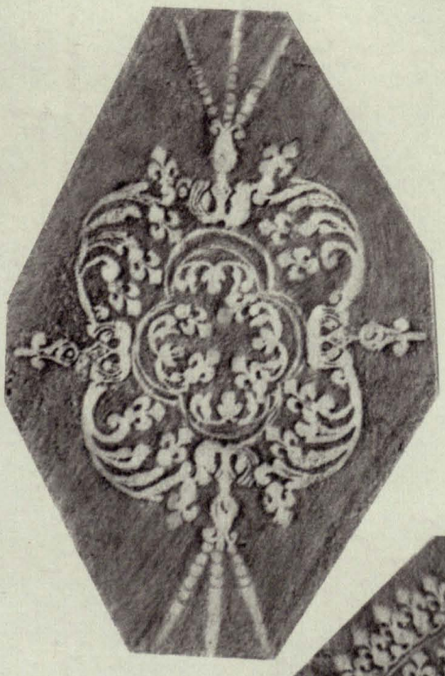

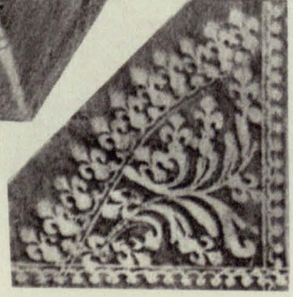

563

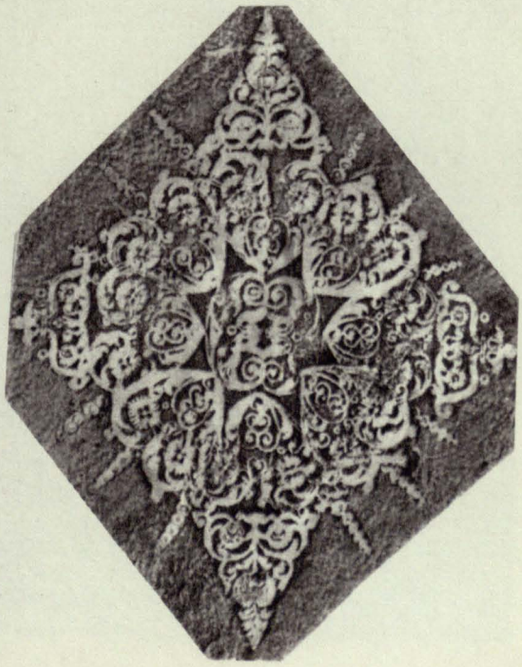

565

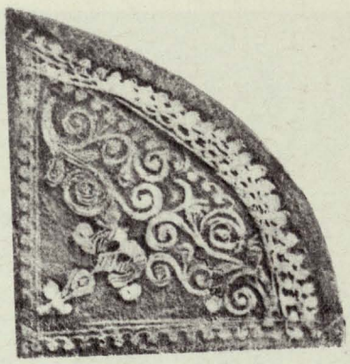

565

565

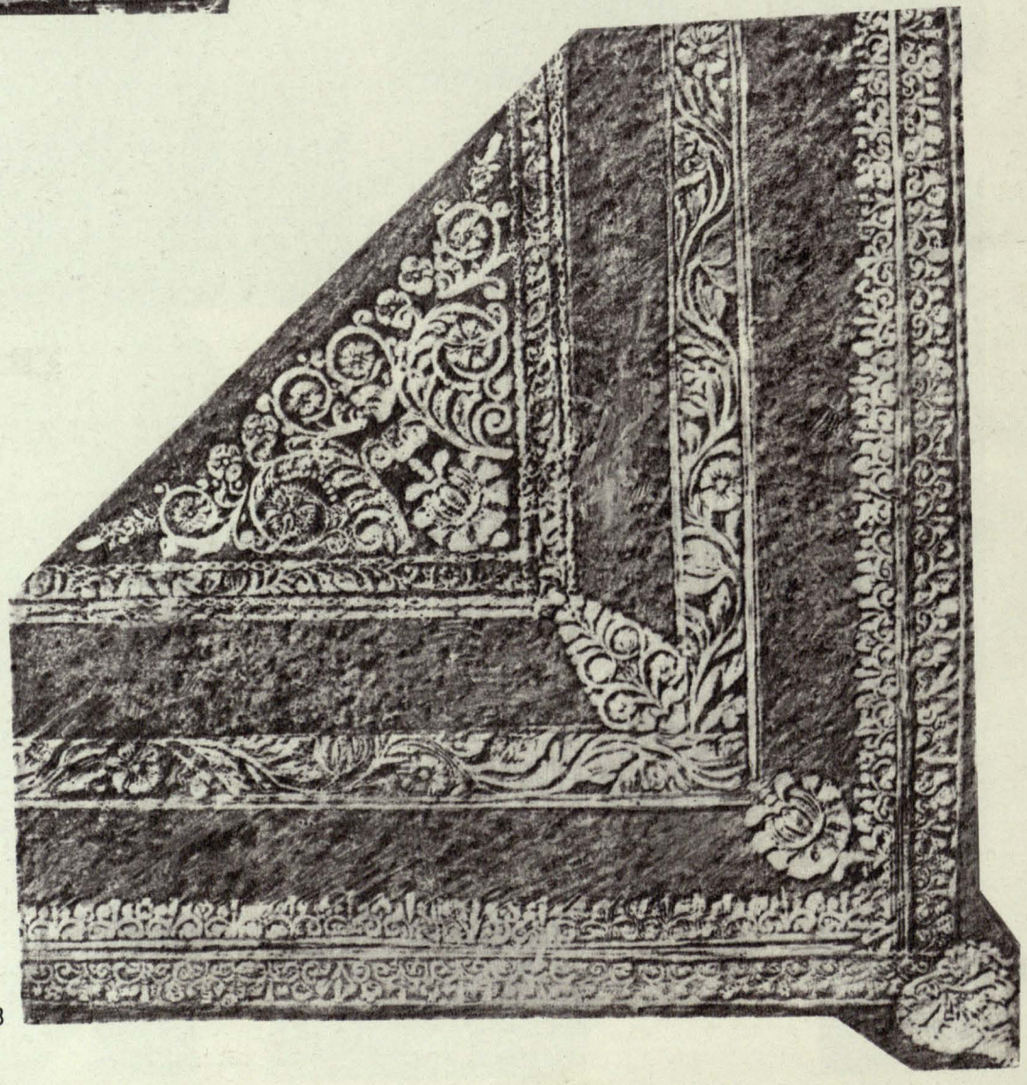

568

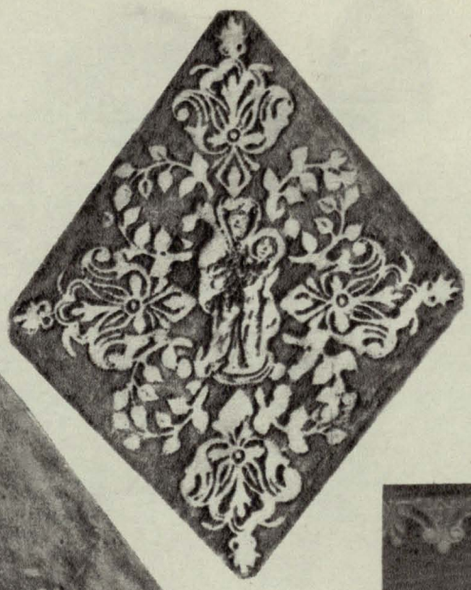

567

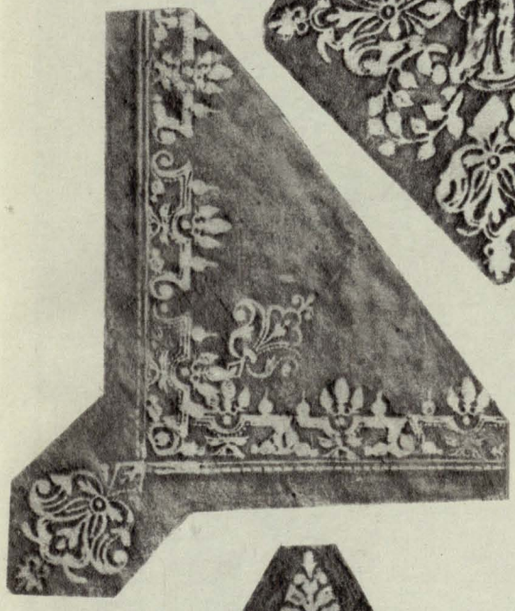

567

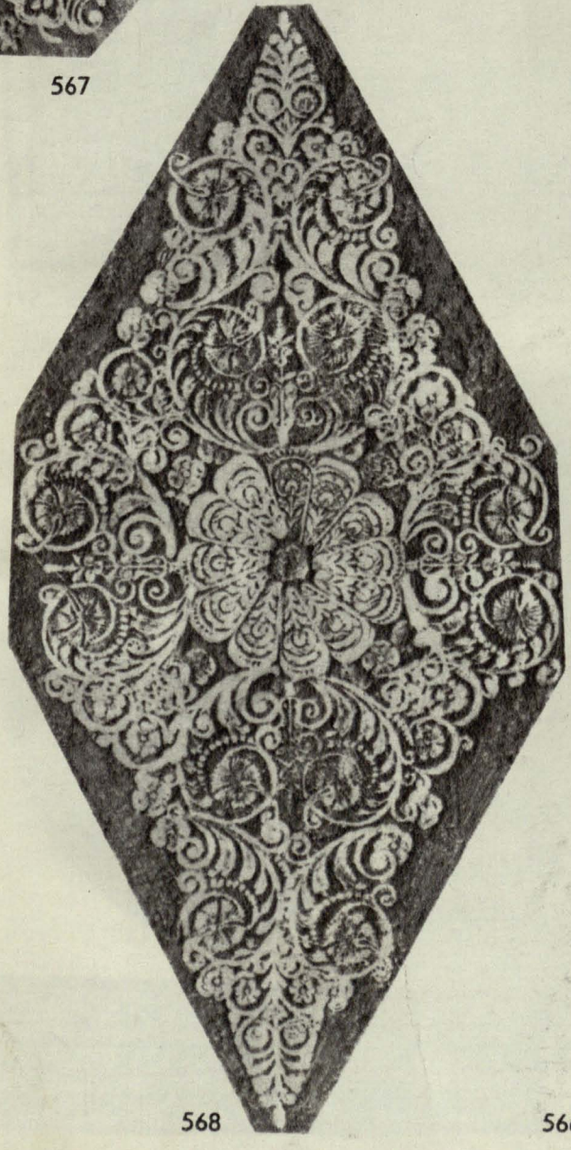

568

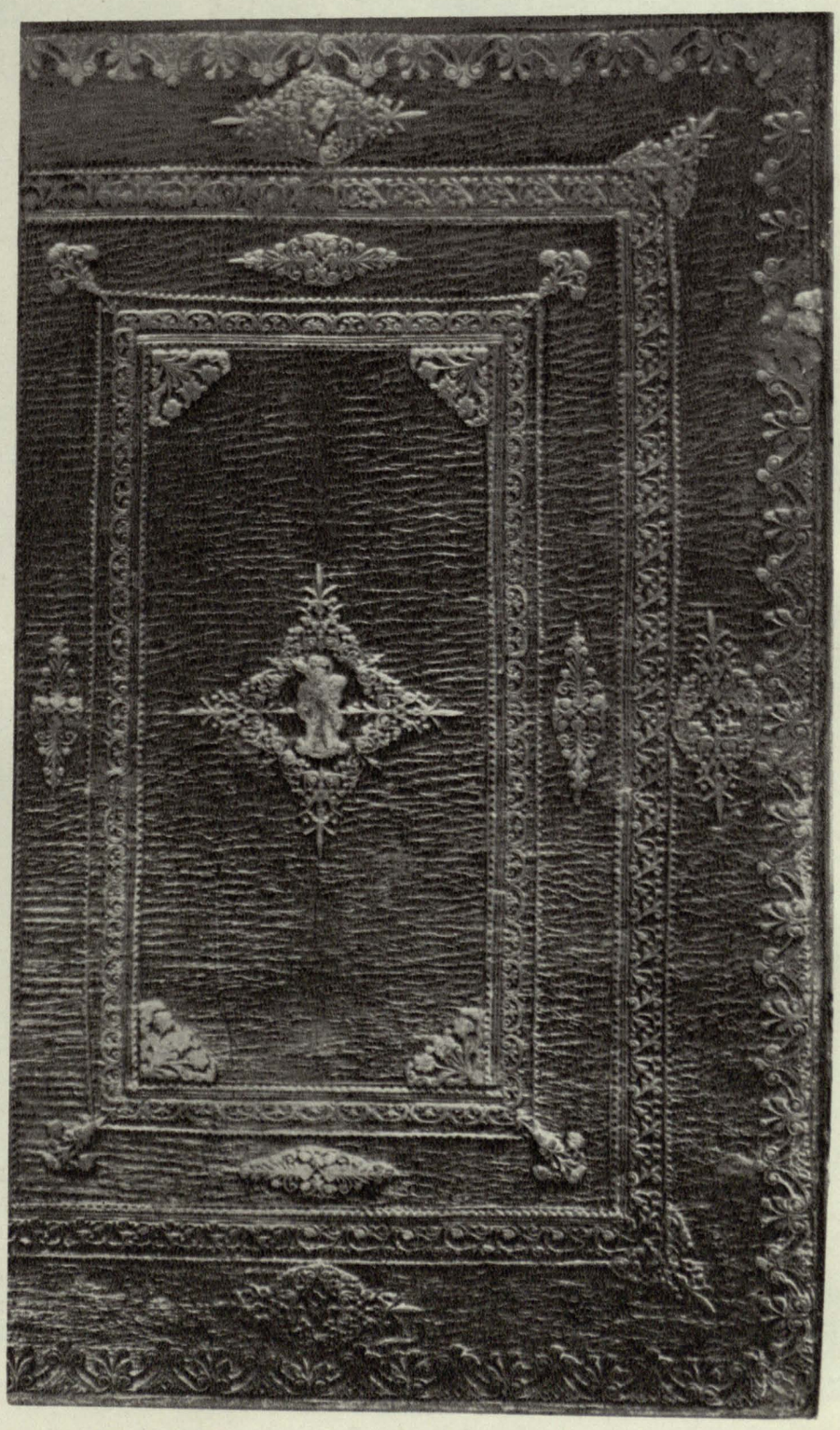

566

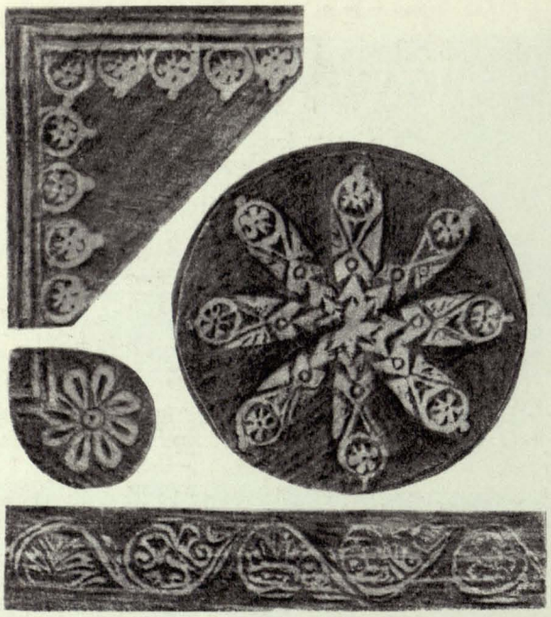

569

570

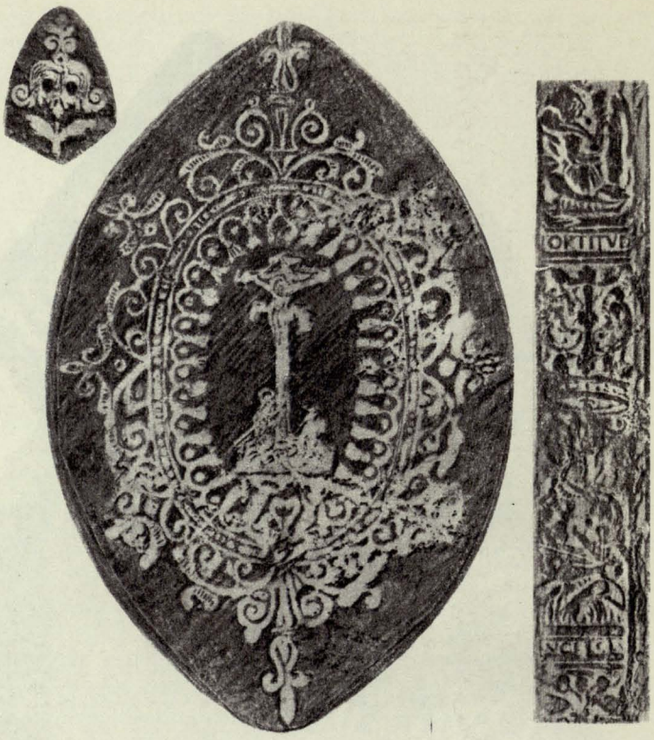

571

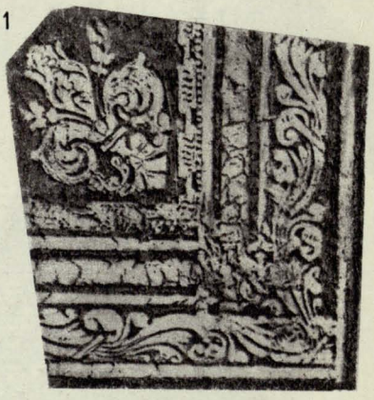

571

570

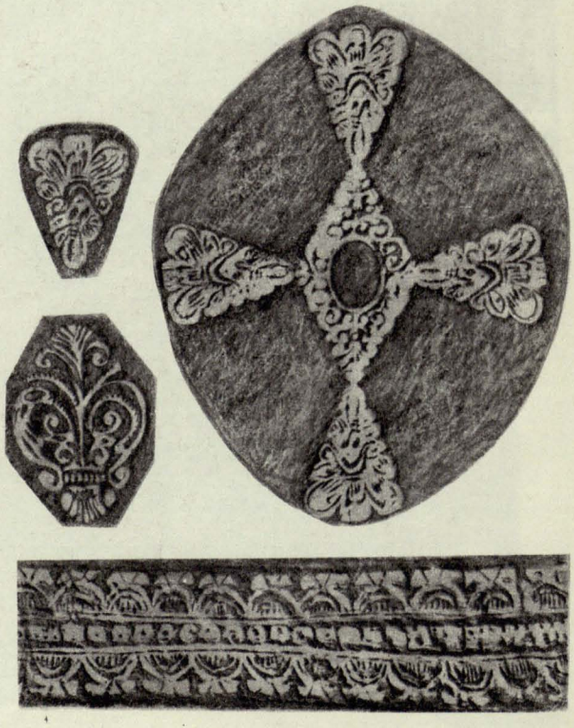

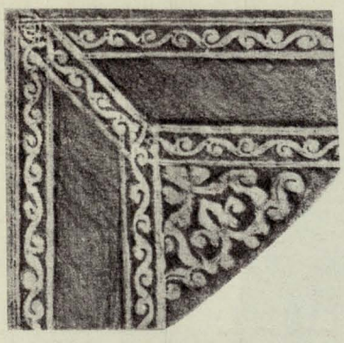

574

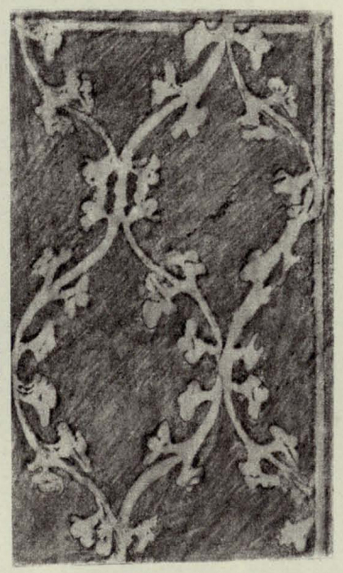

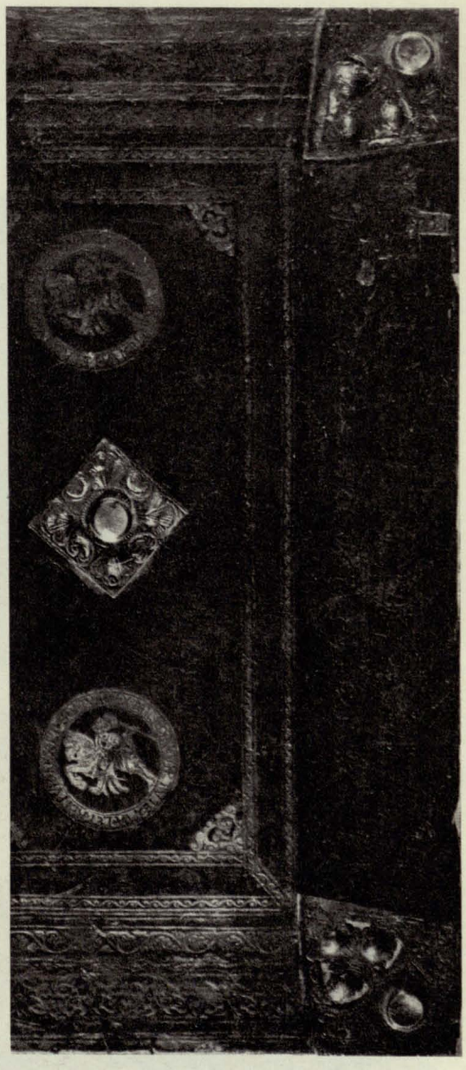

574
572

572

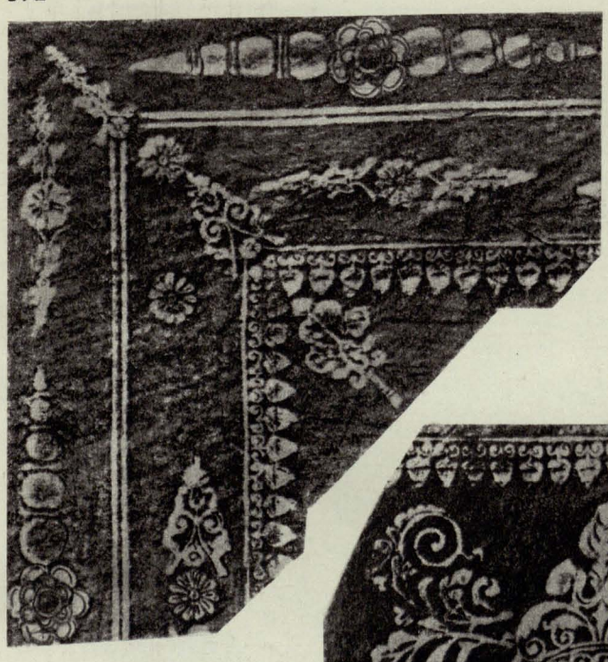

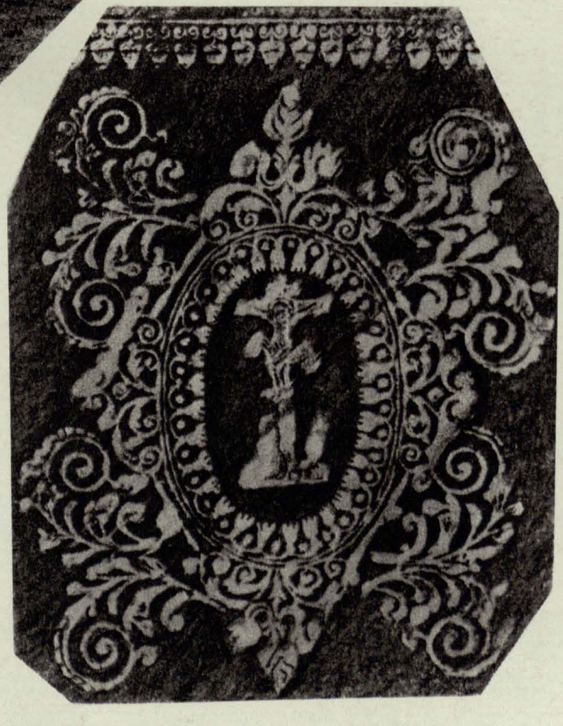

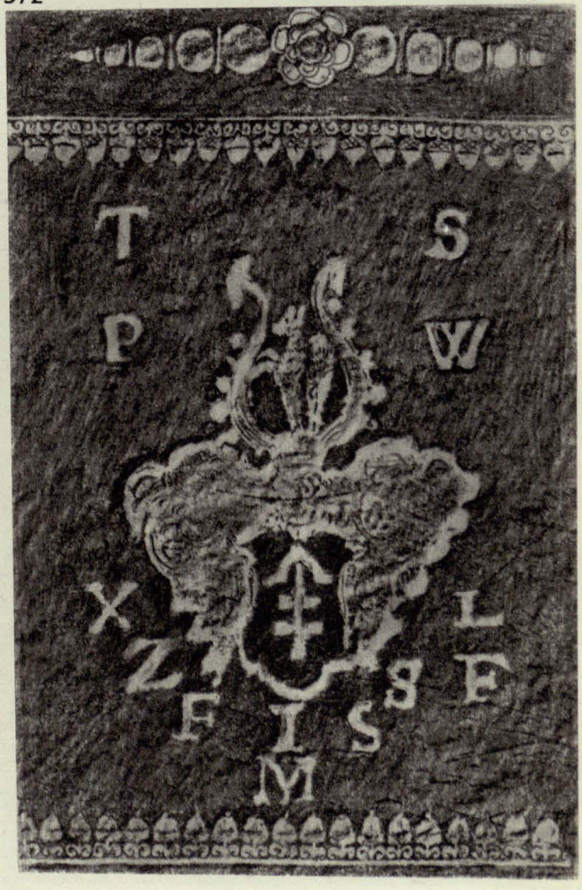

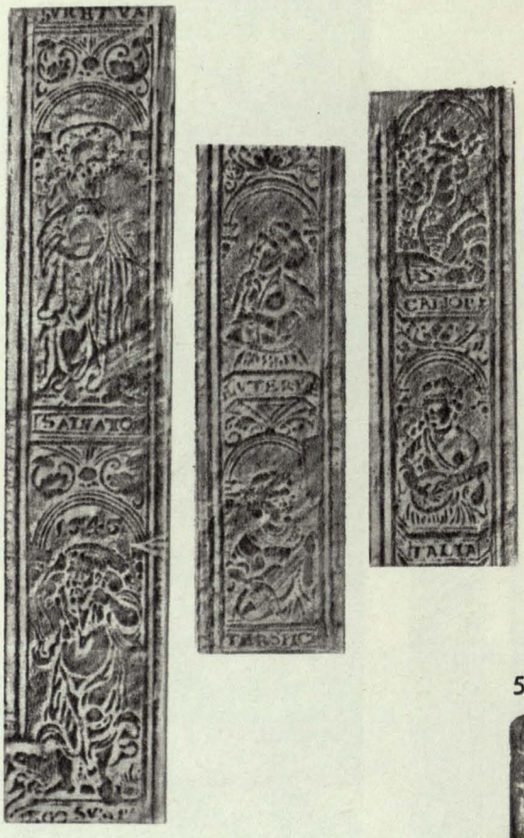

579

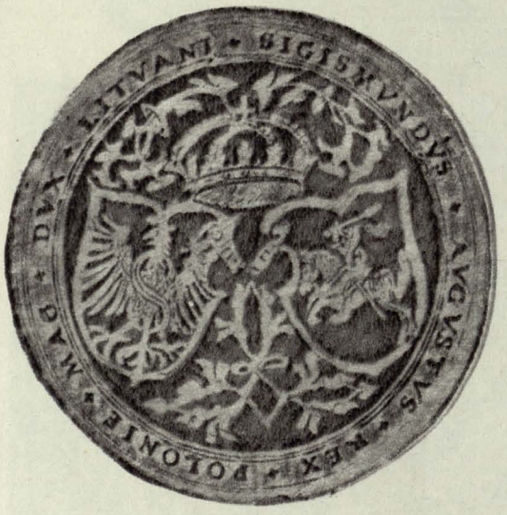

579

573

573

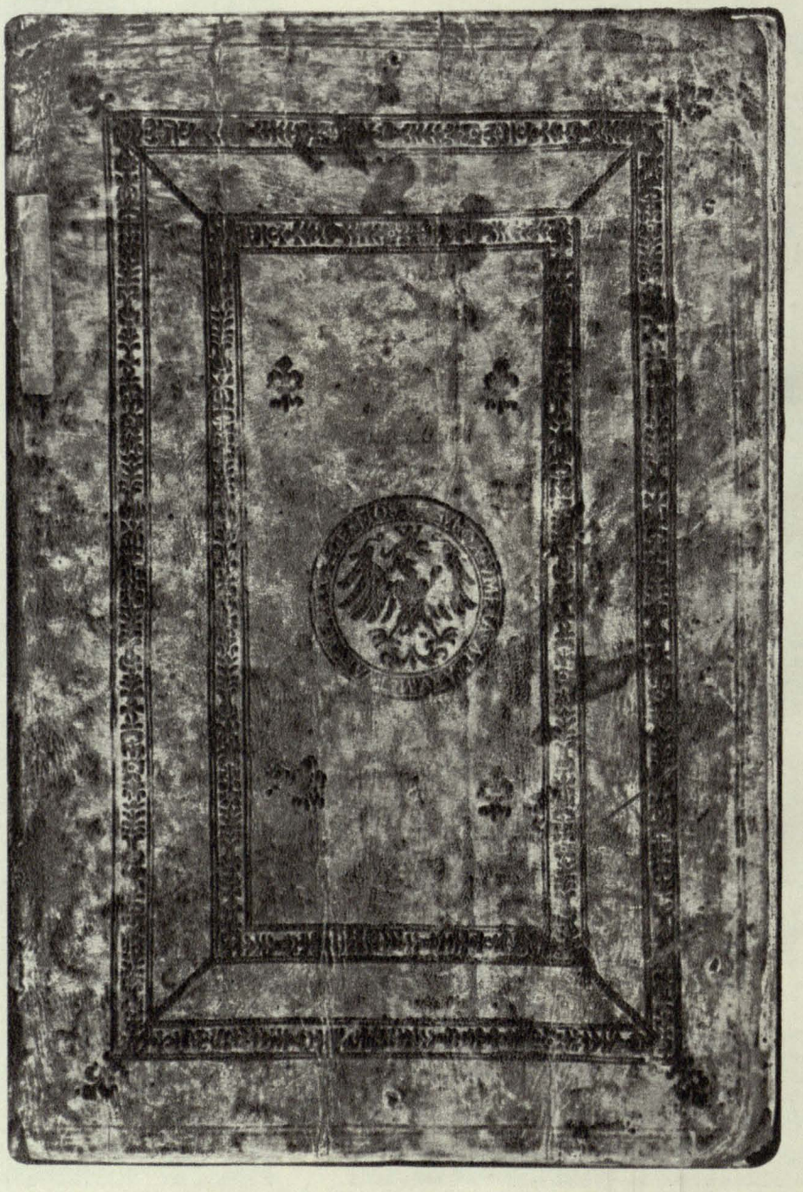

577

576

REGESTRVM
PERCEPTARVM
PECVNIARVM
MONETE LIT
VANICALIVM
ANNO 1546
EXPOSITA
PECVNIARV
MONETE
LITVANICA
LIS ANNO
1546

578

SALVATO
1545
IOHANNE
SALVATO

REGIMEN SANITA
TIS D: KOPPI
1537
AB RAVMENTAL

575

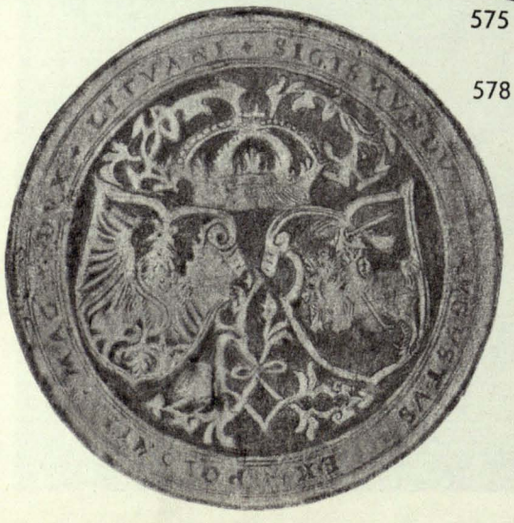

578

IVCAS
CAP CRVS

575

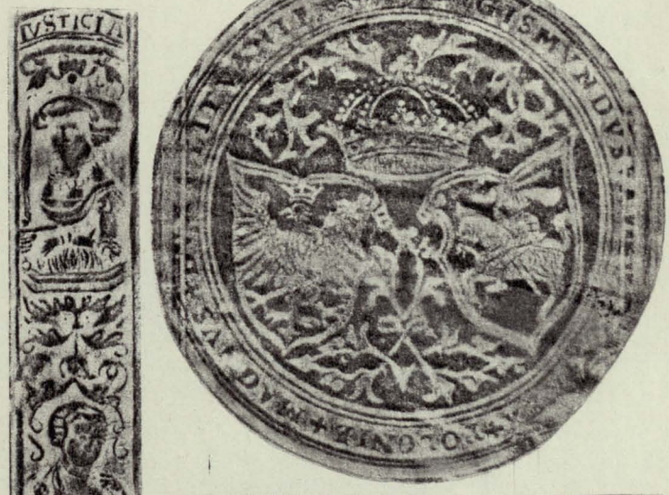

584

580

580

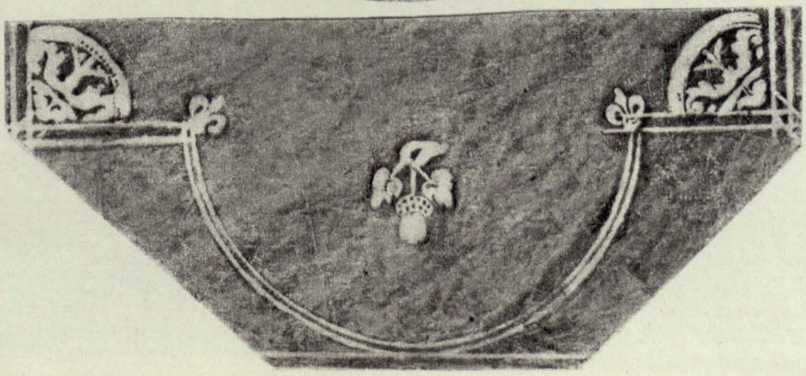

581

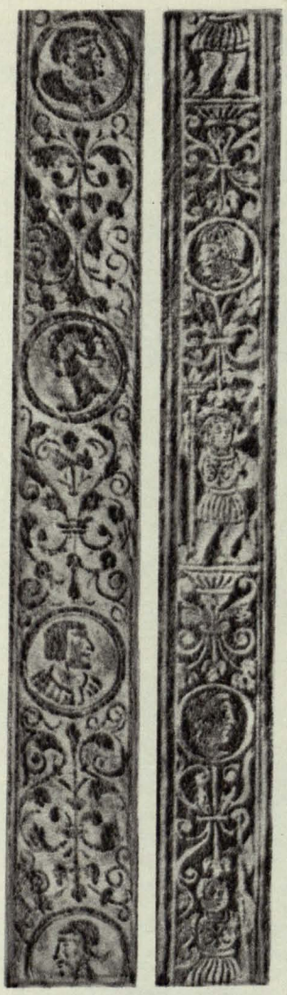

581

582

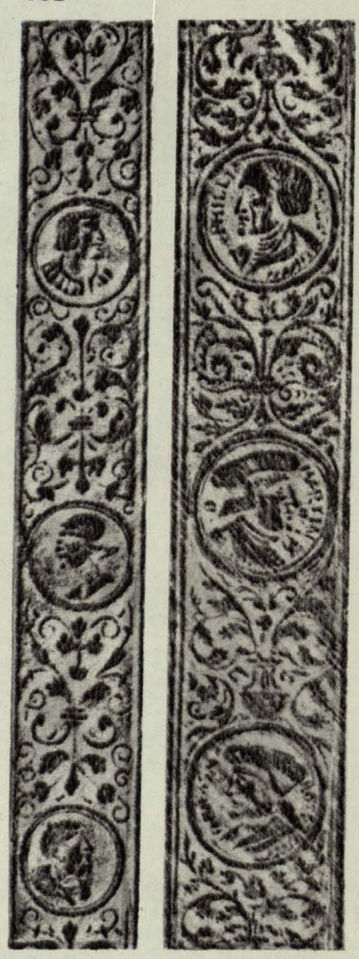

582

INSTITVTIO GRAMMATICA
SIGISMVNDVS AVGVSTVS
MAGNVS DVX LITVANIE
REX POLONIE
NICOLAI MARIS.

585

586

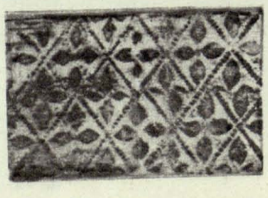

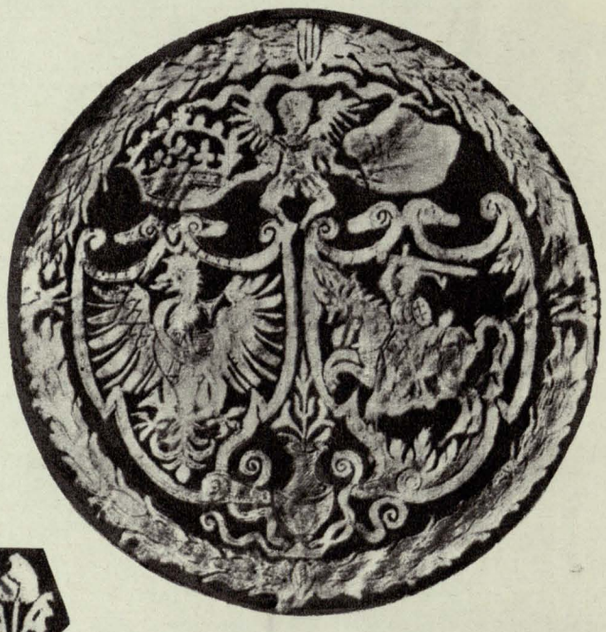

587

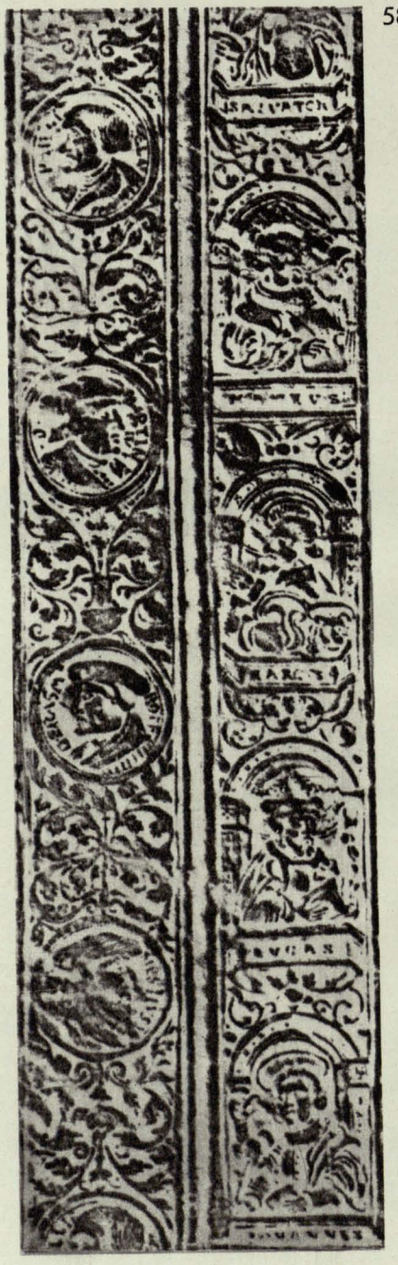

588

590

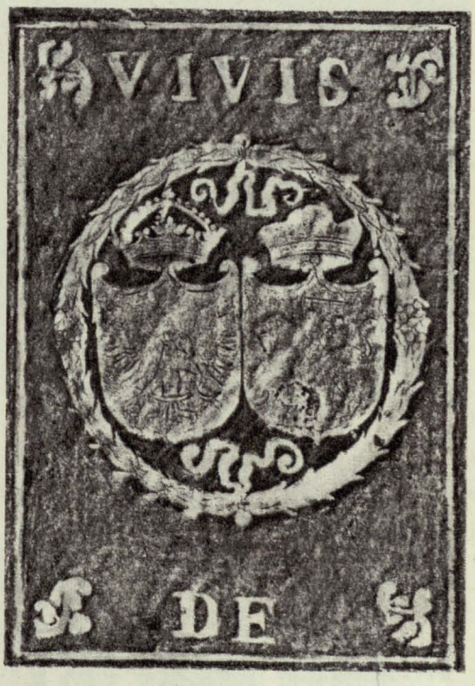

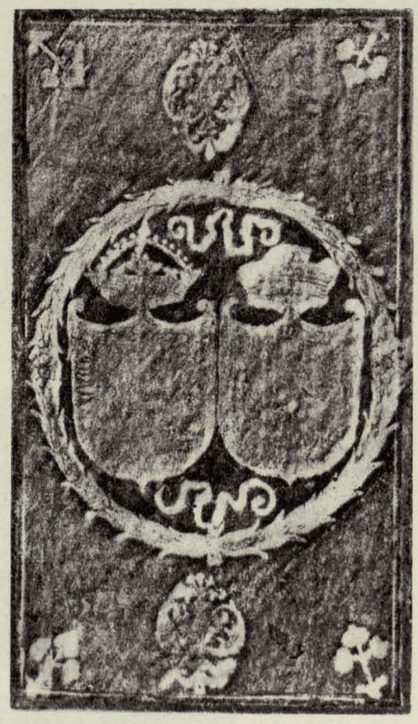

589

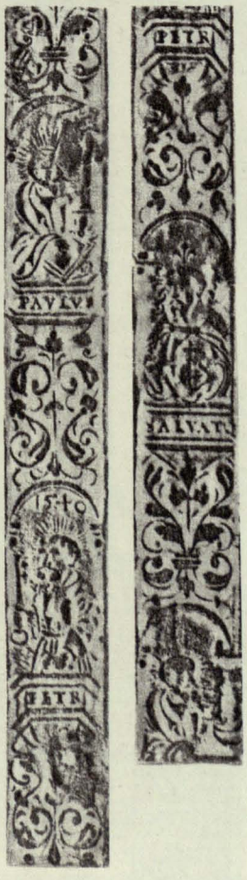

590

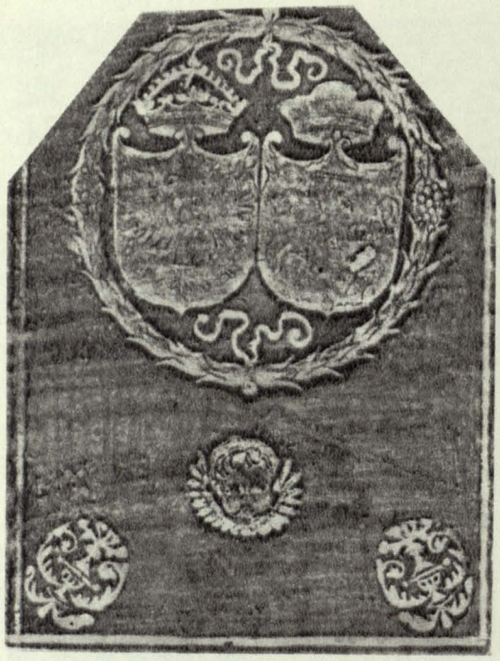

591

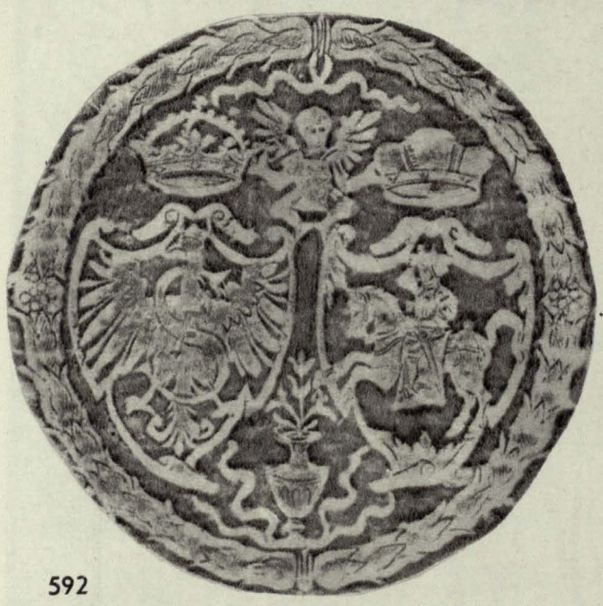

592

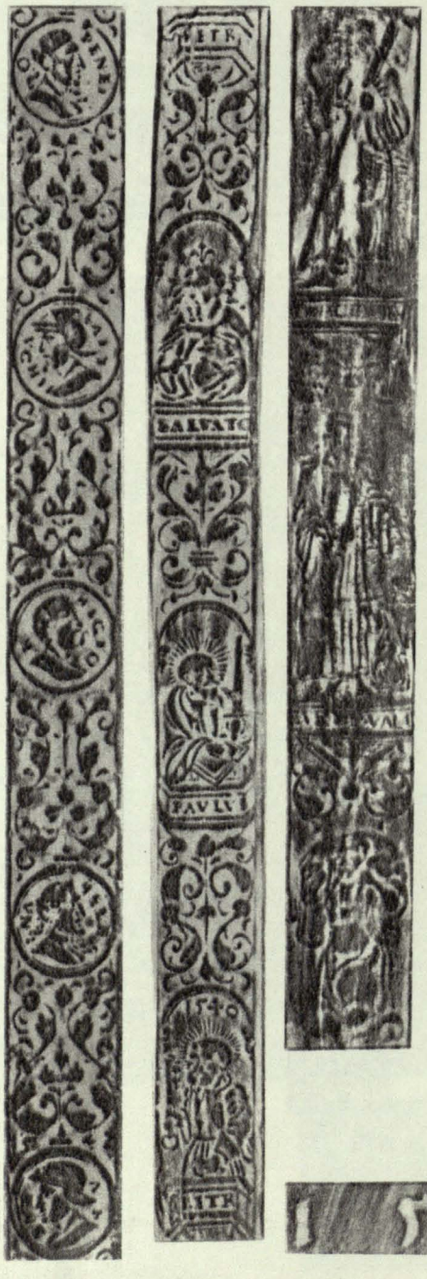

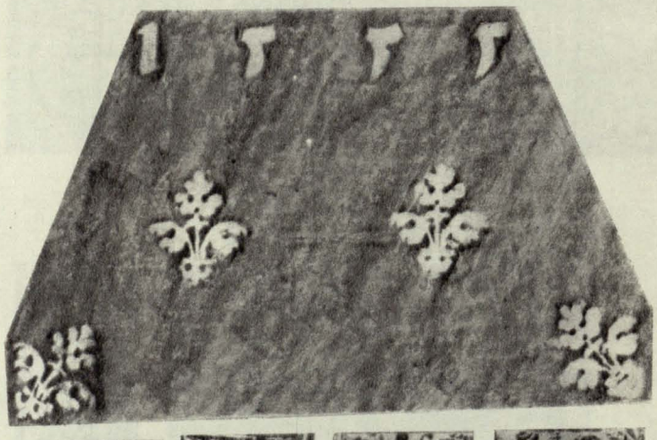

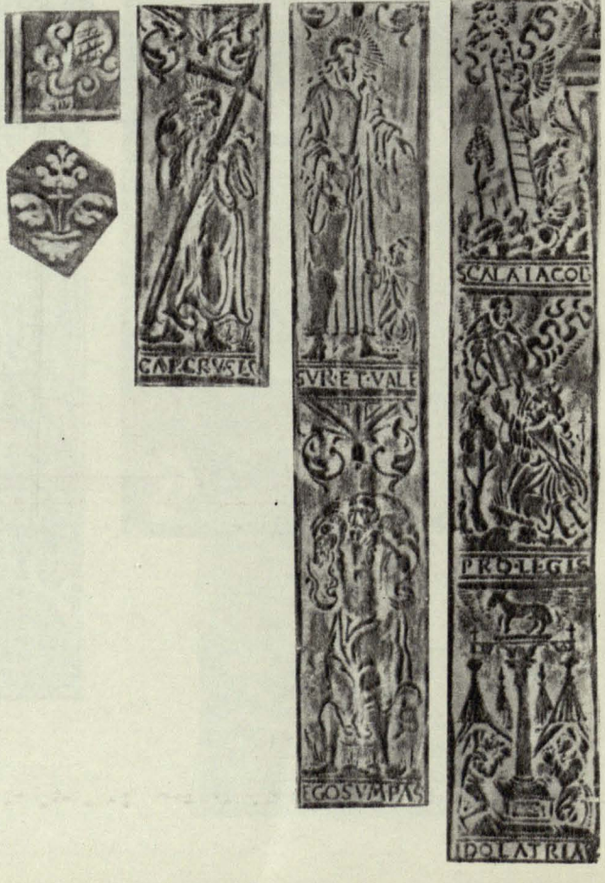

591

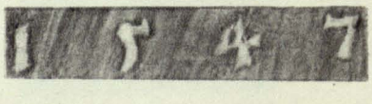

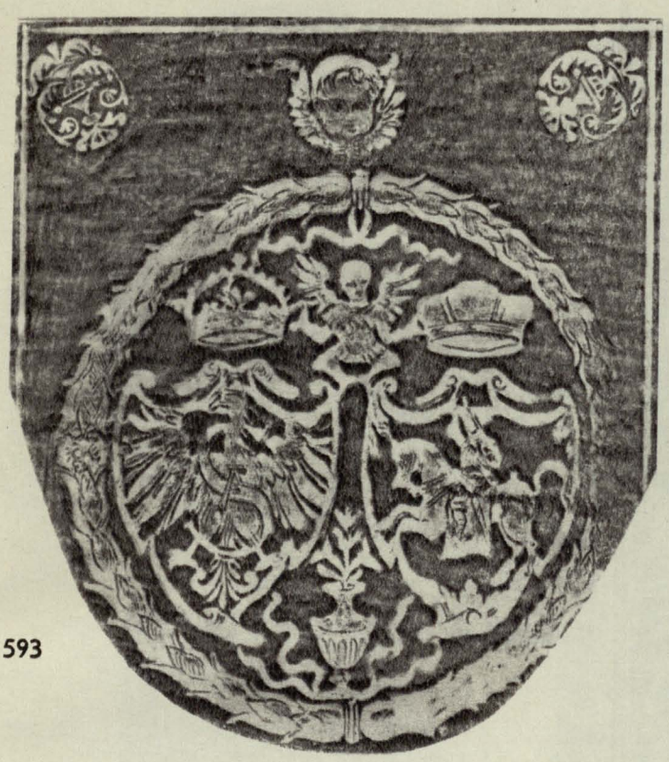

593

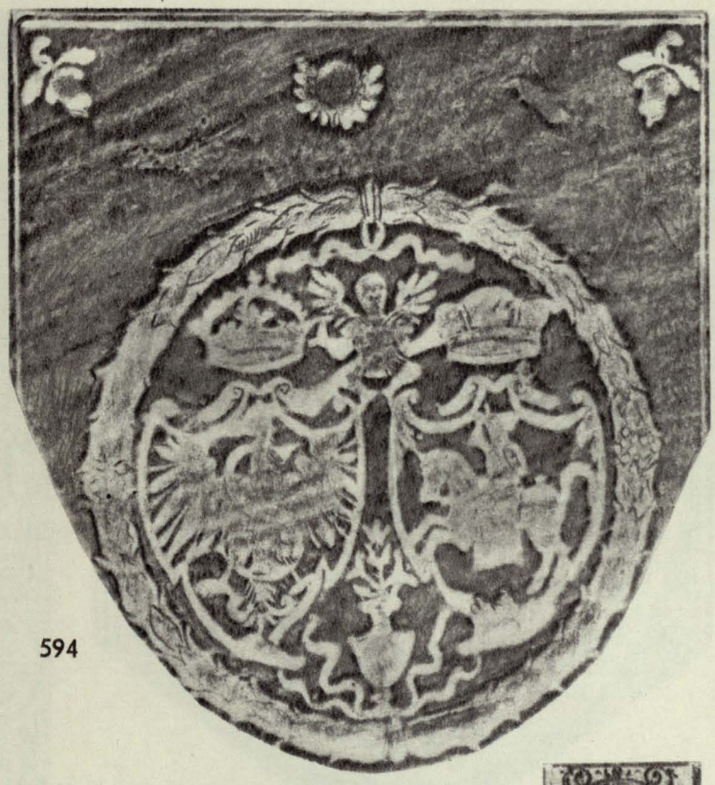

594

593

594

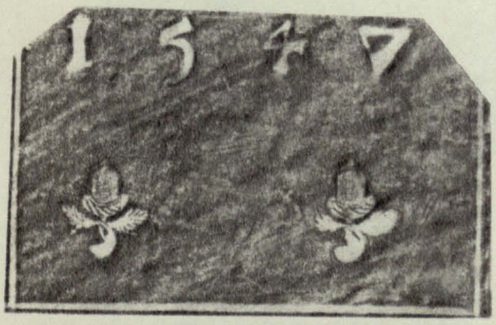

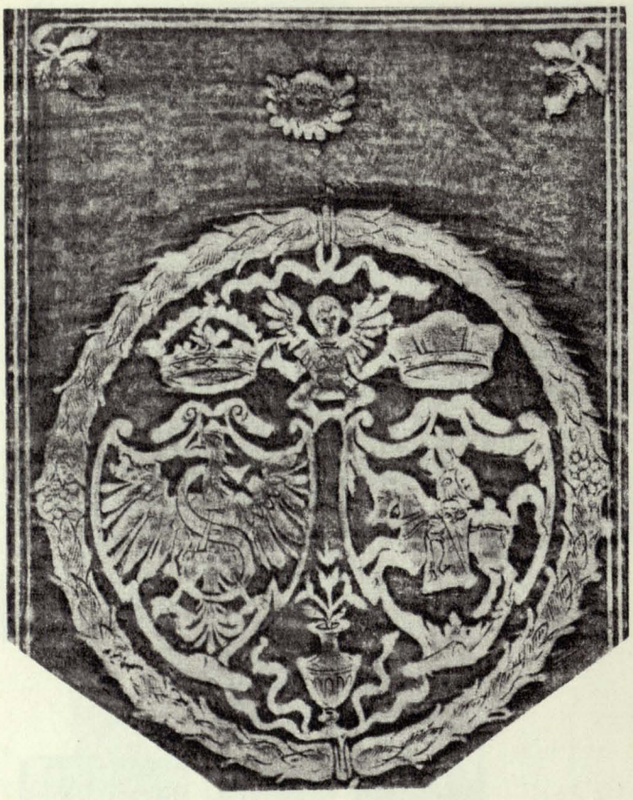

595

595

597

85225

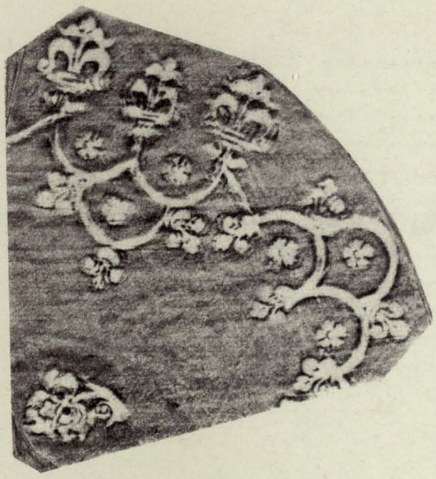

596

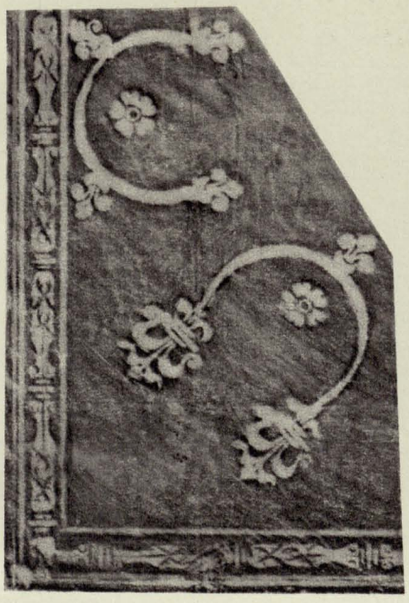

598

TURINYS

Pratarmė 5
Santrumpos 7
Iš knygrišystės istorijos 9
Lietuvos knygrišiai 10
Knygų įrišimo technika 23
Knygų įrišimų puošimas 35
Lietuvos didžiųjų kunigaikščių bibliotekų knygų įrišimai 111
Priedai 118
Reziumė (rusų kalba) 123
Reziumė (anglų kalba) 125
Iliustracijos 127

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие 6
Сокращения 7
Из истории переплетного дела 9
Литовские переплетчики 10
Техника переплетного дела 23
Отделка книжных переплетов 35
Книжные переплеты из библиотек великих князей литовских 111
Приложения 118
Резюме (на русском языке) 123
Резюме (на английском языке) 125
Иллюстрации 127

CONTENTS

Preface 6
Abbreviations 7
From the History of Bookbinding 9
Lithuanian Bookbinders 10
Bookbinding Techniques 23
Bookbinding Ornamentation 35
Bookbindings in the Libraries of Lithuanian Grand Dukes 111
Supplementary Material 118
Summary (in Russian) 123
Summary (in English) 125
Illustrations 127

2–85225

Центральная библиотека Академии наук Литовской ССР. Эдмундас Тациёнович Лауцявичюс. Книжные переплеты XV—XVIII веков в библиотеках Литвы. На литовском языке. Издательство «Мокслас» Лит. ССР, Вильнюс, 1976 г. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinė biblioteka. Edmundas Laucevičius. XV—XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose. Redaktorės S. Svolkenytė ir T. Daržinskaitė. Dailininkas ir meninis redaktorius R. Dichavičius. Techn. redaktorė B. Tolvaišienė. Korektorė A. Šarpienė. Duota rinkti 1975.II.3. Pasirašyta spaudai 1976.VIII.9. Popierius giliaspaudinis, formatas 70×108 1/8. 22,4 sp. l. + 46,2 sp. l. įklijų, 23,51 apsk. l. l. + 44,83 apsk. l. l. įklijų. LV 13703. Tiražas 2000 egz. Kaina 6,73 rb, odos viršeliu 20,97 rb. Leidykla „Mokslas", Vilnius, Sierakausko 15. Spausdino K. Požėlos sp. Kaune, Gedimino 10. Užsak. Nr. 148.

Reginos ir Prano Kulikauskų

6.739

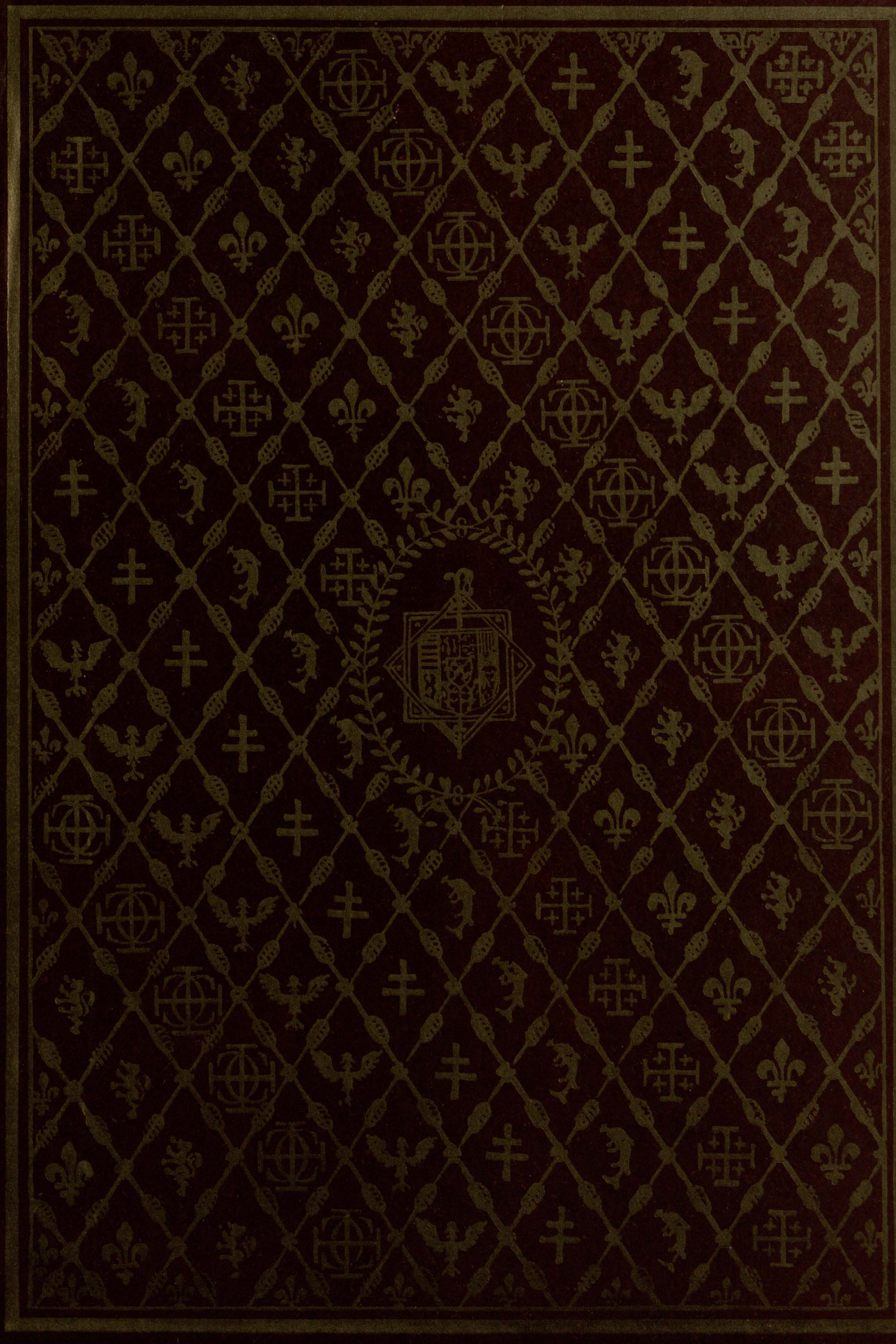

LIETUVOS MOKSLŲ
AKADEMIJOS BIBLIOTEKA
002 00273582 9

LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJOS
BIBLIOTEKA
2-85225